

Tydskrif vir Geesteswetenskappe

Tijdschrift voor de Geesteswetenschappen
Zeitschrift für die Geisteswissenschaften
Journal of Humanities

Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns
The South African Academy for Science and Arts

Jaargang 59 | Volume 59 | DESEMBER 2019
Nommer 4 | Number 4 | DECEMBER 2019

Tydskrif vir Geesteswetenskappe

Tijdschrift voor de Geesteswetenschappen

Zeitschrift für die Geisteswissenschaften

Journal of Humanities

Geakkrediteer/Accredited ISSN 0041-4751

Geakkrediteer/Accredited EISSN 2224-7912

LW Hiemstra Trust

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak deur 'n ruim subsidie van
die L.W. Hiemstra Trust – Opgerig deur Riekie Hiemstra ter herinnering aan
Ludwig Wybren (Louis) Hiemstra

The publication of this journal is made possible by a substantial subsidy from the
L.W. Hiemstra Trust – established by Riekie Hiemstra in memory of
Ludwig Wybren (Louis) Hiemstra

4

Uitgwer/Publisher

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns

The South African Academy for Science and Arts

Engelenburghuis/house, Zervogelstr 574

Privaat sak/Private bag X11

Arcadia 0007

Suid-Afrika/South Africa

Desember/December 2019

Tydskrif vir Geesteswetenskappe
Tijdschrift voor de Geesteswetenschappen
Zeitschrift für die Geisteswissenschaften
Journal of Humanities

Hoofredakteur/Editor in Chief:

RC (Ina) Wolfaardt-Gräbe – Algemene Literatuurwetenskap/Theory of Literature

REDAKSIE / EDITORIAL BOARD

AE (Arend) Carl – Opvoedkunde; Kurrikulumstudie/Education; Curriculum Studies

WAM (Wannie) Carstens – Taalkunde/Linguistics

LM (Lourens) du Plessis – Regsfilosofie/Philosophy of Law

PJ (Pieter) Fourie – Kommunikasiewetenskap/Communication Science

DP (Danie) Goosen – Godsdienstwetenskap/Religious Studies

IJ (Izak) Grové – Musiekwetenskap/Musicology

EPJ (Ewert) Kleynhans – Ekonomiese/Economics

EF (Ernst) Kotzé – Toegepaste Linguistiek/Applied Linguistics

JD (Tom) McLachlan – Taalpraktisyen/Language practitioner

FJ (Ferdinand) Potgieter – Filosofie van die Opvoedkunde/Philosophy of Education

F (Fransjohan) Pretorius – Geskiedenis; Erfenisstudies/History; Heritage Studies

DFM (Danie) Strauss – Filosofie/Philosophy

HP (Hennie) van Coller – Letterkunde/Literature

J (Jacques) van der Elst – Nederlandse Letterkunde/Dutch Literature

L (Louise) Viljoen – Afrikaanse Letterkunde; Algemene Literatuurwetenskap/Afrikaans Literature/
Theory of Literature

AJ (Albert) Venter – Politieke Wetenskap/Political Science

MP (Marié) Wissing – Psiigologie/Psychology

REDAKSIERAAD/ADVISORY EDITORIAL BOARD

Nasionaal/National

W (Willie) Burger – Afrikaanse Letterkunde/Afrikaans Literature

JS (Jaco) Dreyer – Praktiese Teologie/Practical Theology

LK (Lambert) Engelbrecht – Maatskaplike Werk/Social Work

P (Petra) Engelbrecht – Opvoedkunde/Education

ME (Eduard) Fourie – Sielkunde/Psychology

Susan Meyer – Afrikaans (Opvoedingswetenskappe)/Afrikaans (Education Sciences)

JC (Jean) Sonnekus – Privaatreg/Private Law

JW (Johan) Strydom – Sakebestuur/Business Management

GB (Gerhard) van Huyssteen – Taalwetenskap/Linguistics

LJ (Louis) van Niekerk – Onderwysersopleiding/Teacher Education

G (Grietjie) Verhoeft – Geskiedenis/History

Y (Yusef) Waghid – Opvoedkundige Beleidstudies; Filosofie van Opvoedkunde; Demokratiese
Burgerskapsonderwys/Educational Policy Studies; Philosophy of Education; Democratic
Citizenship Education

Internasional/International

Jaap Goedegebuure – Letterkunde/Literature (Leiden Universiteit, Nederland)

E (Ena) Jansen – Letterkunde/Literature (Vrije Universiteit en Universiteit van Amsterdam, Nederland)

Paul T Roberge – Taalkunde/Linguistics (University of North Carolina, Chapel Hill, USA)

WL (Willie) van der Merwe – Godsdienstfilosofie en -wetenskap/Philosophy of Religion and Religious
Studies (Vrije Universiteit, Amsterdam, Nederland)

Paul van Tongeren – Filosofie/Philosophy (Radboud Universiteit, Nijmegen, Nederland)

Georgi Verbeeck – Historiografie/History (Universiteit van Maastricht en Katholieke Universiteit
Leuven, België)

A (Anne-Marie) Beukes – Hoof- Uitvoerende Beampte/Chief Executive Officer

Tydskrif vir Geesteswetenskappe, gepubliseer deur die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, verskyn kwartaalliks in Maart, Junie, September en Desember.

Journal of Humanities by the South African Academy for Science and Arts is published quarterly in March, June, September and December.

Intekengeld vir 2019 in Suid-Afrika (BTW en posgeld ingesluit):

Subscription fees for 2019 in South Africa (VAT and postage included):

Tydskrif vir Geesteswetenskappe: R350,00 per jaargang/volume

S.A. Tydskrif vir Natuurwetenskap en Tegnologie: R300,00 per jaargang/volume

Nuusbrief /Newsletter: R110,00 per jaargang/volume.

Outeurs word versoek om die voorskrifte agter in die tydskrif noukeurig te volg.

Authors are requested to adhere to the guidelines as published in the back of the journal.

Menings deur oueurs is nie noodwendig ook die standpunt van die uitgewer nie.

Opinions expressed in the journal are not necessarily upheld by the publisher.

Rig korrespondensie aan/Correspondence to:

Die Publikasiebeampte/The Publications Officer

Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns

Privaat sak/Private bag X11, Arcadia 0007, Suid-Afrika/South Africa

E-pos: publikasies@akademie.co.za

Webwerf: <http://www.tgwsak.co.za>

Tel: 0861 333 786 X4; Faks/Fax: 012 329 0293

TYDSKRIF VIR GEESTESWETENSKAPPE
Tijdschrift voor de Geesteswetenschappen
Zeitschrift für die Geisteswissenschaften
Journal of Humanities

Jaargang 59 Nommer 4, Desember 2019 / Volume 59 Number 4, December 2019

Inhoudsopgawe

NAVORSINGS- EN OORSIGARTIKELS / RESEARCH AND REVIEW ARTICLES (1)

PIET STRAUSS

- Frans Lion Cachet en die herstel van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek rondom 1866 / *Frans Lion Cachet and the restoration of the Dutch Reformed Church in the Zuid-Afrikaansche Republic around 1866* 455

BERT OLIVIER

- “Reaksionêre nihilisme” in die huidige era / “*Reactionary nihilism*” in the current era 471

CASPER LÖTTER

- Vrygelate gevangenes word as gevangenispersoneel aangestel: Kan Suid-Afrika leer by hierdie nuwe internasionale tendens? / *Ex-offenders should be appointed as prison wardens: Can South Africa learn from this new international trend?* 493

CHARLENE DU TOIT-BRITS EN HENRY BLIGNAUT

- Posisionering van selfgerigte lewenslange leervaardighede in een-en-twintigste-eeuse onderwys / *Positioning self-directed continuing learning skills in twenty-first century education* 512

PETRA ENGELBRECHT

- Die toepassing van inklusiewe onderwys: Internasionale verwagtinge en Suid-Afrikaanse realiteite / *The implementation of inclusive education: International expectations and South African realities* 530

ANNINE SCHULTZ EN MICHAEL LE CORDEUR

- Die onderrig van Letterkunde in die Verdere Onderwys- en Opleidingfase binne die raamwerk van die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring / *The teaching of Literature in the Further Education and Training phase within the framework of the Curriculum and Assessment Policy Statement* 545

GERRIT SCHUTTE

- Achter de schermen. Hendrik Swellengrebel en die Kaapse Patriotten / *Behind the scenes. Hendrik Swellengrebel and the Cape Patriot Movement* 562

NAVORSINGS- EN OORSIGARTIKELS / RESEARCH AND REVIEW ARTICLES (2)

Afrikaans

INA WOLFAARDT-GRÄBE

Redakteursnota	587
----------------------	-----

RESENSIE-ARTIKEL

ERNST KOTZE

<i>Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika, Deel 2 deur WAM Carstens en EH Raidt / The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa, Part 2, by WAM Carstens and EH Raidt</i>	588
---	-----

MENINGSARTKEL

François Durand

Verskuif die klaskamer ter wille van die oorlewing van Afrikaans as wetenskapstaal / Relocate the classroom for the sake of the survival of subject jargon in Afrikaans	599
---	-----

NAVORSINGS- EN OORSIGARTIKELS / RESEARCH AND REVIEW ARTICLES (3)

Kwesbaarheid in die Suid-Afrikaanse samelewing

DERICK BLAAUW EN RINIE SCHENCK

Inleiding	611
-----------------	-----

CHRIS JONES

Ekonomiese geregtigheid: Die groot uitdaging – ook vir Christelike gemeenskappe / Economic justice: The big challenge – also for Christian communities	613
--	-----

C.C. WOLHUTER

Onderwysvoorsiening aan kwesbare groepe in die samelewing / Provision of education to vulnerable groups in society	627
--	-----

MARINDA PRETORIUS EN DERICK BLAAUW

Kwesbare groepe in die informele ekonomie: 'n Gevallestudie van motorwagte in Johannesburg se Wesrand / Vulnerable groups in the informal economy: A case study among car guards in Johannesburg's West Rand	642
--	-----

ANMAR PRETORIUS

Vroulike inwoners van myndorpe: 'n Gevallestudie uit Emalahleni / Women in mining towns: A case study from Emalahleni	657
---	-----

ILZE SLABBERT

"Ek het uiteindelik op straat beland; dis 'n harde lewe": Uitdagings van kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik / "Eventually I ended up on the street; it's a hard life": Problems experienced by vulnerable women who abuse alcohol or drugs	671
---	-----

FAZEL FREEKS

Die probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika: 'n Moontlike oplossing gegrond op Bybelse riglyne / The problem of father absenteeism in South Africa: A possible solution according to Biblical guidelines	685
---	-----

BOEKBESPREKINGS / BOOK REVIEWS

WILLIE BURGER

P.G. du Plessis. Hy was 'n rukkie pagter hier. 'n Huldiging deur Heilna du Plooy (red.) 701

PETRA ENGELBRECHT

Insigte uit Opvoedkundige Sielkunde deur Irma Eloff en Estelle Swart (reds.) 706

GEDIGTE

HENNIE PIETERSE 710

TAALRUBRIEK

TOM McLACHLAN

Allerlei 712

UITNODIGINGS

Hertzogpryswenners: Uitnodiging aan literatore 714

Spesiale tema: Godsdienst en die Reg: Oproep om artikelbydraes 715

Keurders: Januarie – Oktober 2019 716

Frans Lion Cachet en die herstel van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek rondom 1866¹

Frans Lion Cachet and the restoration of the Dutch Reformed Church in the Zuid-Afrikaansche Republic around 1866

PIET STRAUSS

Navorsingsgenoot,
Departement Historiese en Konstruktiewe Teologie
Universiteit van die Vrystaat
Bloemfontein
E-pos: StraussP@ufs.ac.za

Piet Strauss

PIETER JOHANNES STRAUSS word in 1988 'n dosent in Ekklesiologie of Kerkgeskiedenis en Kerkreg aan sy alma mater, die Universiteit van die Vrystaat en tree op 30 Junie 2015 af. Benewens ongeveer honderd artikels in geakkrediteerde akademiese tydskrifte, het Strauss ook verskeie boeke geskryf. Hy spits hom toe op gereformeerde kerkreg en kontemporêre Suid-Afrikaanse kerkgeskiedenis, soos blyk uit onlangs verskene werke. In die kerkreg lewer *Kerk en Orde vandag* (2010), blyke van 'n reformatoriële deurwerk van die bekende *Solas* van die Reformasie van die sestiende eeu na vandag. *Kerkwees in die branding – die Nederduitse Gereformeerde Kerk in algemene sinodale verband 1994–2011* (2013), verteenwoordig 'n kontemporêr kerkhistoriese werk vanuit 'n reformatoriële benadering.

Strauss was vir twee termyne, van 1999–2003 en 2005–2008, die moderator van die Vrystaatse Sinode van die Ned. Geref. Kerk. Hy beklei dieselfde amp by die Algemene Sinode, van 2007–2011. Hy is ook aktief op kultuurterrein en was vir 12 jaar, van 2001–2013, die hoofleier van die Afrikaanse jeugbeweging, Die Voortrekkers.

PIETER JOHANNES STRAUSS was appointed as a lecturer in Church Polity and Church History at the University of the Free State in 1988 and retired on 30 June 2015. Apart from some 100 articles in accredited academic journals, Strauss also authored a number of books. He focuses mainly on the topics of Church Polity and modern South African Church History, as can be seen in recently published works. In *Church and Order today* (2010) he argues that 3 *Solas* of the Reformation of the sixteenth century should also be accepted and implemented today, while in *Being church in troubled times – the Dutch Reformed Church in the bond of its general synod 1994–2011* (2013), he uses a reformational approach in modern church history.

Strauss was moderator of the Free State Synod of the Dutch Reformed Church for the periods 1999–2003 and 2005–2007. He was also moderator of the General Synod of the same church in 2007–2011. In addition, he is actively involved in cultural events and, for 12 years (2001–2013), he served as leader of the Afrikaans youth movement, *Die Voortrekkers*.

¹ In hierdie artikel word die afkortings NG Kerk vir die Nederduitse Gereformeerde Kerk en NH Kerk vir die Nederduitsch Hervormde Kerk afwisselend gebruik. Die huidige artikel sluit aan by 'n vorige artikel, "Hervormd" of "gereformeerd": Die keuse voor die Algemene Kerkvergadering

ABSTRACT

Frans Lion Cachet and the restoration of the Dutch Reformed Church in the Zuid-Afrikaansche Republic around 1866

In 1865–1866 the then Dutch Reformed (“Gereformeerde”) Church (“Nederduitse Gereformeerde Kerk”) and the Dutch Reformed (“Hervormde”) Church (“Nederduitsch Hervormde Kerk”) went their separate ways. The latter became the church of the state of the South African Republic (“Zuid-Afrikaansche Republiek” of 1852–1902) in its Constitution of 1855–1858. The term “hervormd”, however, was taken up in article 20 of the Constitution without consulting the two churches. The separation of the two churches occurred at two meetings: at the Commission of the General Assembly of the “Nederduitsch Hervormde Kerk” in June 1865 and at their General Assembly in November of the same year. At these meetings, Rev. Lion Cachet was the spokesperson of the “Nederduitse Gereformeerde Kerk”.

The outstanding points of difference were the church’s name and accepted confessions of faith. Lion Cachet and the “Nederduitse Gereformeerde Kerk” argued that the church itself should be responsible for its name which, in this case, should be the “Nederduitse Gereformeerde Kerk (NG Kerk)”. The members of the “Nederduitsch Hervormde Kerk (NH Kerk)” were satisfied with the latter name “bestowed upon their chuch by the ZAR”. Two points of difference on the relevant confessions, the Three Formulas of Unity namely the Belgic Confession, the Heidelberg Catechism and Canons of Dordt, were discussed. The chairman of the “Nederduitsch Hervormde Kerk” limited the confessions to article 7 of one of them, the Belgic or Dutch Confession of Faith. These ministers of the “NH Kerk” also refused to sign the Three Formulas of Unity or reformed confessions as based on Scripture. This was unacceptable to Lion Cachet and other delegates of the “Nederduitse Gereformeerde Kerk”.

The clash between Lion Cachet and his followers and the representatives of the “Nederduitsch Hervormde Kerk” was highlighted at the meeting of the Commission of the General Assembly of the “Nederduitsch Hervormde Kerk” in June 1865 in Rustenburg. This meeting introduced the final clash at the General Assembly of the “Nederduitsch Hervormde Kerk” in November 1865 in Pretoria. On the two main issues referred to earlier, the General Assembly refused to accept the viewpoint of Lion Cachet and his supporters, while Lion Cachet could not join a church with the above viewpoints. To him, that constituted a departure from the reformed viewpoint and from the stance of the National Synod of Dordrecht in The Netherlands in 1618–1619 (a well-known reformed synod). The outstanding and direct result of this Synod, according to Lion Cachet, were the acceptance of the Canons of Dordt as a confession with a reformed perspective on election and of the Three Formulas of Unity. Apart from these confessions, the Synod of Dordrecht was also responsible for the well-known church order of Dordt and instrumental in producing the State Translation of the Bible in Dutch in 1637. It proved to be a translation which stimulated Dutch as a written language and which also served as a spiritual guide for the life of reformed people in South Africa in the 1860s.

To stabilise the “Nederduitse Gereformeerde Kerk” in the ZAR, Lion Cachet organised a General Assembly of this church in December 1866. It adhered to the name of Dutch Reformed or “Nederduitse Gereformeerde Kerk” and the acceptance of the Three Formulas according to Scripture. Already 8 NG congregations in the ZAR were represented at this meeting. A witness and supporter of Lion Cachet is on record as stating that Lion Cachet was home for

van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1866”, wat in die Septemberuitgawe van die *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* verskyn het.

only 14 months between January 1866 and January 1869. He travelled a great deal to reorganise the NG Church in the ZAR. The fact that 8 congregations met at the General Assembly of 1866 is proof of his hard work and perseverance from a human point of view. When Lion Cachet left the ZAR for The Netherlands in 1873, apart from the “Nederduitse Gereformeerde Kerk” Utrecht, he also left other congregations without a minister.

KEY CONCEPTS: name of church chosen by church itself; differences on confessions; schism driven by church ministers; the name “hervormd” identified with theological liberalism; Frans Lion Cachet leads the reorganisation of the Dutch Reformed Church in the ZAR in the 1860s

TREFWOORDE: Kerk kies self naam; verskille oor kerklike belydenisse; breuk deur dominees op spits gedryf; naam “hervormd” geassosieer met teologiese liberalisme; Frans Lion Cachet neem leiding in die herorganisasie van NG Kerk in die ZAR in die 1860's

OPSOMMING

Die Nederduitse Gereformeerde Kerk (NG Kerk) en die Nederduitsch Hervormde Kerk (NH Kerk) in Transvaal of die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) skei finaal in die jare 1865–1866. Hierdie skeiding word by twee kerkvergaderings voltrek: die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in Junie 1865 op Rustenburg en die Algemene Kerkvergadering van hierdie kerk in Pretoria in November daardie jaar.

Agterna beskou het die Kommissievergadering van die Algemene Kerkvergadering op Rustenburg die breuk wat by die Algemene Kerkvergadering in Pretoria plaasgevind het, ingelei. Die twee uitstaande redes vir die breuk, naamlik die naam van die kerk en die plek en gesag van sy belydenisskrifte, is in Junie 1865 bespreek en na die Novembervergadering vir 'n beslissing verwys.

Vanaf die kant van die Nederduitse Gereformeerde Kerk het hul segsman en voorloper, ds. Frans Lion Cachet, daarop gewys dat die naam van die kerk nie deurslaggewend is nie, maar dat die naam “Hervormd” van die Gereformeerde Kerk in Nederland deur die staatsowerheid met 'n reglement in 1816 aan hom opgelê is. Dit is verkeerd, omdat die kerk self sy naam moet kies. Dieselfde het in die ZAR gebeur waar die Nederduitsch Hervormde Kerk se naam – as staatskerk – sonder enige kennisgewing aan die kerk in artikel 20 van die ZAR-Grondwet van 1855 –1858 bepaal is. Daarby wou Lion Cachet en die NG Kerk dat die belydenisskrifte van die kerk die Drie Formuliere van Eenheid sal wees wat by die gereformeerde Nasionale Sinode van Dordrecht in 1618–1619 in Nederland aanvaar is. Belydenisse wat aanvaar word omdat die leer daarin vervat in alles met die Skrif ooreenkoms. Vir predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR was hierdie blik op die belydenisskrifte onaanvaarbaar.

Met ds. Frans Lion Cachet aan die spits het die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR in Desember 1866 te Utrecht sy eie koers ingeslaan met sy eerste Algemene Kerkvergadering. Tydens hierdie byeenkoms én by 5 latere algemene vergaderings was ds. Lion Cachet die voorsitter. In 1873 verhuis hy egter uit die ZAR na Nederland. Menslik gesproke, was Lion Cachet die groot dryfkrag agter die herorganisasie van die NG Kerk en sy gemeentes in die ZAR.

PROBLEEMSTELLING

Frans Lion Cachet (1835–1899) is 'n Nederduitse Gereformeerde predikant wie se godsdiestig-teologiese oortuigings, emosionele betrokkenheid by die gemeentes waarin hy die Woord van God bedien het en eie persoonlikheid van hom 'n uitstaande figuur in die geskiedenis van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ou Zuid-Afrikaansche Republiek (1852–1902) maak. Na ernstige verdeeldheid en skeuring in die Hollands-Afrikaanse kerk in die ZAR of Transvaal rondom 1853–1866, sou hy as 'n eenmansfiguur die leiding neem in die herstel van die NG Kerk in die ZAR in 1865–1873 – die jare waarin hy die predikant van die NG Kerk Utrecht was. Utrecht is in 1859 staatkundig by die ZAR ingelyf met die "uitdrukkelyke bepaling" dat sy gemeente, soos dié van Lydenburg, nie verenig met die gemeentes van die Nederduitsch Hervormde Kerk (NH Kerk) in die ZAR nie. Volgens artikel 20 van die Grondwet van die ZAR van 1855–1858 was die NH Kerk op daardie stadium die kerk van "dit land" of staatskerk (Lion Cachet 1866:8; De Kock 1976:149–150; Van der Watt 1977:73).² By die Algemene Kerkvergadering van die NG Kerk in die ZAR in Desember 1866, die eerste van dié vergaderings wat aanvanklik jaarliks sou plaasvind (vgl. Die verslag in Gerdener 1930:332,335,339,344), was Lion Cachet die enigste predikant onder 20 afgevaardigdes uit 8 gemeentes van wisselende grootte. Hy is as voorsitter gekies terwyl ds. D.P.M. Huet van Pietermaritzburg, 'n besoeker met adviserende stem, die skriba sou wees. Lion Cachet sou hierna by nog 5 algemene vergaderings voorsit (notule in Gerdener 1930:332–335).

Die Algemene Vergadering van 1866 sou met die formulering van sy doel iets raakvat van die taak wat voor ds. Lion Cachet en sy helpers ten opsigte van die herstel van die NG Kerk in die ZAR in die 1860's gelê het. Die omskrywing van die doel van hierdie kerkvergadering was: "Eene Vereeniging onzer verstrooide gemeenten onder een kerkbestuur, op grond van Gods Woord en de Formulieren van Eenheid der Geref Kerk..." (notule in Gerdener 1930:332).

"Verstrooide gemeenten" het die geestelike vermoeidheid en kerklike ontwrigting van lede van die vergadering, na hul botsing en skeuring met die NH Kerk in die ZAR, verklap. Soos dit uit hul verdere besluite blyk, was die vergadering vasbeslote om Nederduitse Gereformeerde Kerk te bly, maar ook bewus van die behoefte by NG gemeentes aan rigting en stabilisering – in die gemeentes en die verband van hulle algemene vergadering. Daarom dat hulle die doel van die algemene vergadering – sonder teenstem – geformuleer het as die behoud van die "Nederduitse Gereformeerde Kerk...op grond van Gods Woord en de Formulieren van Eenheid der Geref Kerk".

Die verwysing na die NG Kerk as die Gereformeerde Kerk met die Drie Formuliere van Eenheid as sy belydenisskrifte, het hierdie kerk verbind aan die Dordts of Nederlandse gereformeerde tradisie en ou Gereformeerde Kerk teenoor die "liberale" Hervormde Kerk in

² Die Volksraad van die ZAR gee op 19 September 1855 opdrag dat 'n grondwet vir hierdie Republiek opgestel word. 'n Grondwet wat van die NH Kerk in artikel 20 die kerk van "dit land"maak en bepaal dat slegs lidmate van hierdie kerk Volksraadslede kan word of "vername" poste in die staatsdiens kan beklee (Keet 1942:83). Hierdie grondwet soos onderweg gewysig, word in 1858 finaal deur die Volksraad aanvaar. Waar die name vir die Hollands-gereformeerde of Nederduitse Gereformeerde Kerk vroeër afwisselend as "hervormd" of "gereformeerd" gebruik is, neem die NH Kerk in die ZAR die naam "Nederduitsch Hervormd" in Januarie 1860 as sy amptelike naam aan (Pretorius 1945:53).

Nederland van na 1816 met sy teologiese modernisme en relativering van die belydenisskrifte.³ Teen die 1860's was "Hervormd" nie aanvaarbaar vir ds. Lion Cachet en sy medestanders in die ZAR nie. Wat hulle betref, het die meerderheid in die Hervormde Kerk in Nederland die Woord van God verdraai; geleer dat die Bybel nie die Woord is nie, maar dat Gods Woord in die Bybel gevind word; dat Christus nie waarlik God is nie; dat wedergeboorte deur die Heilige Gees net sedelike verbetering is; dat daar geen uitverkiesing of verwerping soos deur Dordt in 1618–1619 geleer is nie; en dat van die dominees en onderwysers in die Hervormde Kerk die amp van apostel van die ongeloof beoefen (Lion Cachet 1866:21).

Met die ondersteuning van lidmate van Nederduitse Gereformeerde gemeentes, het Lion Cachet in 'n visioen "groot werk" gesien om "indien mogelyk de vervallen tuin onzer Gereformeerde Kerk... (in die ZAR) weer op te richten" (Kriel [s.a.]:6, 51). Na sy teologiese opleiding by die Vrye Skotse Kerk in Amsterdam, kom Lion Cachet in 1858 met 'n lisensiaat vir sendingwerk na Suid-Afrika. Hy doen sy opleiding by die Vrye Skotse Kerk omdat hy intens gekant is teen die "liberale teologie" aan "Hervormde" opleidingsentra in Nederland (Swanepoel 2008:667). 'n Teenkanting waarin hy ook beïnvloed word deur draers van die Nederlandse Reveil soos Isaac da Costa en H.W. Witteveen. Later noem 'n biograaf Lion Cachet 'n kampvegter vir die "ortodokse gereformeerde godsdienst" (De Kock 1976:148). Met verwysing na die Nederduitse Gereformeerde Kerk as ons *Gereformeerde Kerk*, verbind ds. Frans Lion Cachet hom aan die Dordts-gereformeerde tradisie wat bou op die besluite van die Nasionale Sinode van Dordrecht van 1618–1619 én die ou Gereformeerde Kerk in Nederland voor 1816. Die kerk waaruit die NG Kerk aan die suidpunt van Afrika volgens Lion Cachet gekom het én waaraan hy sy karakter ontleen (Lion Cachet 1883:317). In kerklike Nederland gaan die jaar 1816 egter om die Algemene Reglement wat deur die owerheid aan die Gereformeerde Kerk opgelê word en tot 'n karakterverandering by laasgenoemde lei (Scholtz 1951:4; Strauss 2019:1).⁴

Lion Cachet is van Frans-Joodse afkoms. 'n Afkoms wat hy op 30 Maart 1873 in sy afskeidspreek aan die Nederduitse Gereformeerde Kerk Utrecht beaam: "Ik ben Israeliet geboren" (Du Toit [s.a.]:226). 'n Afkoms wat sommige "Hervormde" teenstanders in die stormagtige 1860's in die kerklike lewe in die ZAR teen hom gebruik as hulle hom uitskel vir die Jood wat alles in die ZAR kom omkrap het. Teenstanders wat dreig-, skel- en lastertaal oor hom besig. Wat hom as 'n dief (uit die "kerkkas") of 'n sedelose predikant bestempel. Bewerings waarvan die waarheid nooit deur konkrete getuienis bevestig en waaraan hy nie deur 'n behoorlike ondersoek skuldig bevind is nie (Kriel [s.a.]:95).

Sedert 10 Augustus 1861 bedien Lion Cachet, in sy eie woorde, "De Gereformeerde Kerk te Utrecht". Hy kan nie as predikant na die gemeente beroep word nie, omdat hy nie deur die aktuaris van die Kaapse Sinode van die NG Kerk, ds. A. Faure, gelegitimeer of beroepbaar verklaar is nie. Nadat die Kaapse Sinode van 1862 sy saak aangehoor het, word Lion Cachet egter gelegitimeer. Intussen gee die Kerkraad van Utrecht aan hom "volmag" om hulle by die Kaapse Sinode van 1862 te verteenwoordig. Lion Cachet word op 6 Desember 1864 die derde

³ Die Nederlandse Hervormde Kerk het die Drie Formuliere van Eenheid as gereformeerde belydenisskrifte uit die Reformasie nie, soos die Nasionale Sinode van Dordrecht van 1618–1619, onderteken omdat (*cuius*) dit met die Skrif ooreenkoms nie, maar in soverre as (*quatenus*) wat dit met die Skrif ooreenkoms. Hierdie *quatenus* het aan individuele predikante die ruimte gelaat om gedeeltes van die geskrifte te verwerp (Lion Cachet 1866:19–21).

⁴ Scholtz skryf die beginsels agter die Algemene Reglement van 1816 vir die Hervormde Kerk toe aan die invloed van die "Franschen tijd" met die besetting van Napoleon van Nederland. 'n Tyd waarin die Gereformeerde Kerk van sy bevoorregte posisie ontnem is (Scholtz 1951:4).

keer na Utrecht beroep. Hy aanvaar die beroep en word in Mei 1865 deur ds. D.P.M. Huet hier as predikant bevestig (Kriel [s.a.]:47, 50; De Kock 1976:149).

Volgens Lion Cachet het hy hom in middel 1861 na Utrecht en die ZAR begewe

...ten einde op die plaats zelve onderzoek te doen naar den godsdienstigen toestand van onze stamverwanten en geloofsgenoten aldaar, broederlike betrekkingen met hen aan te knopen en in alles te handelen gelijk het hem selven het nuttigst zal voorkomen in het belang van Gods Koninkrijk en van onze stamverwanten en geloofsgenoten op Zuid-Afrika's Oost kust. (Kriel [s.a.]:46)

As die enigste NG Kerk-predikant in die Republiek rondom 1866 sou Lion Cachet aan die werk spring om die “vervallen tuin” van die NG Kerk in die ZAR te herstel. By sy afskeid aan die NG Kerk Utrecht in 1873 op pad na Nederland, neem hy dus ook afskeid van ander gemeentes waarin hy sy herstelwerk verrig het: Lydenburg, Nazareth (Middelburg), Amersfoort en Ermelo. Laasgenoemde oorhandig aan hom 'n adres waarin hulle die verlies aan 'n herder en leraar en “die bestuurder van die gemeentes in die land”, betreur. Hulle noem hom “de Hervormer” van die kerk in die ZAR wat deur suwer prediking sy taak verrig het (Kriel [s.a.]:89-90).

Hierdie artikel fokus op die rol van Frans Lion Cachet in die herstel van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR tydens en na die finale breuk met die Nederduitsch Hervormde Kerk in November 1865. Wat was sy motivering hiervoor? Waarop het hy in sy kerklike werk die klem gelê? Watter rol het sy persoon en geaardheid in die proses gespeel en wat het hy bereik?

LION CACHET SKEI VAN DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK

In 'n poging om die belangrikheid van Utrecht in die konteks van 'n Boere-demokrasie soos die ZAR te onderstreep, word die volgende uitgewys. Utrecht was teen 1860 'n digbevolkte distrik vir blankes. Ongeveer 5 000 swartes en 1 800 blankes het hier gewoon (Lion Cachet 1883:354). Hierdie syfer staan teenoor 'n gevestigde plek soos Potchefstroom (vir veral Afrikaners) waarin 800–900 blankes gewoon het (Kriel [s.a.]:66). Die feit dat rofweg alle Boere of destydse Afrikaners aan die Nederduitse Gereformeerde Kerk of, na die 1850's, aan 'n Hollands-Afrikaanse gereformeerde kerk behoort én die grootste deel van die blanke bevolking in landelike gebiede uitgemaak het, verleen aan Utrecht 'n beduidende status in die kerklike en politieke lewe van die ZAR.

Opgeweeq teen die kerklike skeurings in die ZAR in die 1850's – die ontstaan en ontwikkeling van die Nederduitsch Hervormde Kerk sedert 1853 en die afskeiding van die Gereformeerde Kerk in 1859 (Van der Watt 1977:67, 78) – het die NG Kerk Utrecht vroeg sy ware kleure gewys. Op 10 Oktober 1858 besluit die kerkraad dat geen predikant hier sal preek as hy nie onder die Kaapse Sinode van die NG Kerk val of deur leraars by hierdie Sinode aanbeveel word nie. Op daardie stadium was Lion Cachet nog in die Kaap en word hierdie besluit los van sy mening of invloed geneem (Kriel [s.a.]:45). Lion Cachet self bestempel hierdie houding in 1866 as 'n duidelike begeerte by Utrecht om Nederduits Gereformeerd “in leer en tucht” te bly en hulle te verset teen enige poging om hulle van die Kaapse Sinode te laat afskei (Lion Cachet 1866:9,13).

Die bestaande inskakeling van Utrecht by die Kaapse Sinode sou egter in 1862 'n gevoelige slag kry. Na sy stigting in 1854 word Utrecht by die Ring van die Transgariep in die Kaapse

Sinode (bestaande uit die NG gemeentes oor die Gariep- of Oranjerivier in die Vrystaat en Natal – gemeentes wat ook by die Kaapse Sinode inskakel) en in 1862 by die nuutgestigte Ring van Natal binne dieselfde Sinode ingedeel. Staatkundig val Utrecht sedert 1859 egter onder die ZAR. Dit het beteken dat die NG Kerk Utrecht hom van die Ring van Natal moes losmaak omdat die NG Kerk die uitspraak van die Kaapse Hooggereghof in die Loedolff-saak van 1862 as bindend aanvaar en so verstaan het dat kerkgrense deur staatsgrense bepaal word. Die Ring van Natal kon nie gemeentes uit ander staatkundige gebiede – soos Utrecht in die ZAR – huisves nie. Ironies genoeg vind die Ring van Natal wat hierdie uitspraak moes toepas, juis in Maart 1864 op Utrecht plaas. Lion Cachet beskryf die posisie van Utrecht as dié van 'n gemeente van die "Nederduitsch Gereformeerde Kerk" wat sonder haar eie toedoen "min of meer gewelddadig" van haar Sinode losgemaak en op haarself aangewese is. 'n Gemeente wat tans sonder enige verband met "eenig hooger Kerkbestuur" funksioneer. Predikante "der Gereformeerde Kerk onder de Kaapsche Synode" (Lion Cachet gebruik deurgaans hierdie naam as 'n aanduiding van die NG Kerk as 'n spruit en suigeling van die ou – Dordts – Gereformeerde Kerk in Nederland) sou egter voortgaan met die bediening van die Woord en die sakramente in die, volgens hom, Nederduitse Gereformeerde Kerk Utrecht (Lion Cachet 1866:6-7). Ook met die gemeentes van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR en die Nederduitse Gereformeerde Kerk Lydenburg, op daardie stadium die enigste ander NG Kerk in die ZAR, sou Utrecht nie bande hê nie (Kriel [s.a.]:46). Lydenburg as 'n NG gemeente slaan reeds in Junie 1854 'n onafhanklike kerklike koers, los van die NH Kerk in die ZAR, in. In 1857 kies hy ook sy eie staatkundige koers (Keet 1942:69).

Teen hierdie agtergrond en met druk uit regeringskringe in die ZAR, sou Lion Cachet en die NG Kerk Utrecht by twee vergaderings met verteenwoordigers van die NH Kerk in die ZAR betrek word om, volgens Lion Cachet, te handel oor die "voorwaarden waarop de gemeente van Utrecht bereid was zich met de andere (Nederduitsch Hervormde) gemeenten in de Republieke te verenigen" (Lion Cachet 1866:5).

Die eerste is dié van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR op 26-28 Junie 1865 op Rustenburg: 'n vergadering ter voorbereiding van die Algemene Kerkvergadering wat op 20 November 1865 in Pretoria sou begin (notules in Gerdener 1930:263,269). Lion Cachet en drie ander lede van die kerkraad ontvang volmag om namens Utrecht by die Kommissie op te tree. Volgens hulself is hulle hier namens die "Zelfstandige Neder Geref Kerk te Utrecht". Die implikasie is dat Utrecht "gereformeerd" in plaas van "hervormd" is en dat die gemeente Utrecht uit 'n gereformeerd-kerkregtelike hoek volledig en selfstandig kerk is. Daarom koppel hulle die woord "kerk" ook aan die gemeente Utrecht.

Die eerste groot saak wat Lion Cachet opper, is die vraag na die naam van die kerk. Volgens hul leraar is die Kerkraad en gemeente van Utrecht daarvan bewus dat die naam van die Hollands-Afrikaanse kerk in die ZAR "oorspronklik" die Nederduitse Gereformeerde Kerk was. Daar is ook nie sprake van 'n wettige verandering van die naam na Nederduitsch Hervormd nie. 'n Wettige verandering van sy naam moet van die kerk self kom. As Utrecht in hierdie kerkverband opgeneem word, moet dit met die behoud van die naam Nederduitse Gereformeerde Kerk wees. Die tweede groot vraag van Lion Cachet is: "Welk is de belijdenis der Ned. Herv. Kerk?" Sy belydenis word nie in die Kerkwet en ander stukke van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR aangetoon nie. Beide sake word na die Algemene Kerkvergadering verwys (notule in Gerdener 1930:263-265).

By die aanvang van die Algemene Kerkvergadering word die 2 afgevaardigdes van die NG Kerk Lydenburg sitting ontsê omdat hulle beswaar maak teen die gebruik van die naam

Nederduitsch Hervormde Kerk (notule in Gerdener 1930:269). Hierdie stap gee alreeds 'n aanduiding van hoe die wind op hierdie vergadering waai.

In die bespreking konsentreer Lion Cachet op veral 2 sake: die *naam* en die *belydenis* van die kerk waarvan die Nederduitse Gereformeerde Kerk Utrecht nou deel kan word. Lion Cachet herhaal sy argument dat die naam van die kerk in die ZAR nie wettig of kerklik van Nederduitse Gereformeerde na Nederduitsch Hervormd verander is nie. Die naam Nederduitsch Hervormd kom uit artikel 20 van die Grondwet van die ZAR van 1855–1858. 'n Omskrywing wat aan 'n Nederlander, Jacobus Stuart wat teen sy Hollandse agtergrond met die opstel van die Grondwet "belas was", toegeskryf moet word (Van der Watt 1977:73). Vir Lion Cachet is 'n twis oor "hervormd" of "gereformeerd" nie "woorden zifterij" nie, omdat dit as sinonieme dieselfde kerklike rigting verwoord. Die Dordts-Gereformeerde Kerk in Nederland wat oorgeloop het op sy spruit aan die Kaap, die Nederduitse Gereformeerde Kerk, maar in 1816 van owerheidsweë na "Hervormd" verander is, dra as 'n "hervormde" kerk tans die beeld van leervryheid, losbandigheid en ongeloof. 'n Gees wat na 1816 by hierdie Nederlandse Kerk merkbaar geword het. Van 1 500 predikante in "hervormde" Nederland is slegs 200 die suwer leer van die ou Gereformeerde Kerk toegedaan. Selfs al was die verandering van naam nie belangrik nie, moes dit volgens Lion Cachet nog vanuit die kerk geskied het. 'n Voorstel van die voorsitter van die Algemene Vergadering, ds. Smits, dat hierdie byeenkoms by Nederduitsch Hervormde Kerk bly, word egter algemeen aanvaar. Lion Cachet en kie. is nie stemgeregtig nie, omdat Utrecht nie amptelik deel van die Algemene Kerkvergadering met afgevaardigdes en stemreg is nie. Op sy beurt beklemtoon ds. Lion Cachet egter die nou bekende uitdrukking naamlik dat

... Utrechts Gereformeerde Kerk onder de Kaapsche synode ressorteerde, en dit in geest nog doet, en dat daarom de naam van de kerk dezer vergadering geen andere naam is dan de Nederd. Geref kerk." (Notule in Gerdener 1930:271-272)

Die ander saak waarop Lion Cachet konsentreer, is: "Welke is de Belijdenis der Ned. Herv. Kerk alhier?". Hy is verbaas dat die belydenisskrifte van die Nederduitsch Hervormde Kerk nie in sy reglemente vervat is nie. 'n Vereniging van Utrecht met die NH gemeentes in die ZAR sal nog moontlik wees as hulle oor die posisie of status van die Drie Formuliere van Eenheid in die kerk saamstem. As hulle nie *quatenus*- nie, maar *quia*-mense is (kyk voetnoot 1). Die Hervormde ds. van Warmelo is juis nie deur die Kaapse Sinode gelegitimeer nie omdat hy kritiese vrae oor die belydenis het. Ds. Smits reageer uit die voorsitterstoel met die opmerking dat die (hele) belydenis van die Kerk uitgedruk is in artikel 7 van die Nederlandse Geloofsbelijdenis. 'n Artikel wat handel oor die genoegsaamheid van die Skrif ten opsigte van die mens se kennis oor die saligheid. Lion Cachet noem hierdie aanduiding van die belydenis egter "ongenoegsaam" en wys op al die artikels vervat in die Drie Formuliere. Hy doen aan die hand dat die predikante die ondertekeningsformulier van die Vrystaatse NG Kerk teken: 'n formulier met 'n *quia*-inslag. Hierdie voorstel van hom word ook met algemene stemme verwerp. As die omvattende belydenis van die NH Kerk lees die voorsitter net artikel 7 van die Nederlandse Geloofsbelijdenis (notule in Gerdener 1930:273-274).

Later beweer Lion Cachet dat die predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR op die Algemene Vergadering "hardnekkig en spotachtig" geweier het om die Drie Formuliere as "overeenkomsdig Gods Woord" te teken (Du Toit [s.a.]:228). Op hul beurt merk van die Hervormde predikante op hierdie vergadering op dat Lion Cachet se "spitsvondigheden"

en ongeduld met diegene wat hom opponeer, hulle afstoot.⁵ Hy behandel hulle soos kwajongens wat tot orde geroep moet word en sy persoonlikheid prikkel hul tot verset. Lion Cachet se afkeer in persone laat hom huis soms in die vaarwater beland. Hy is dikwels haastig om die gereg by persoonlike geskille te betrek; word self ook betrek by lastersake teen sy skerp tong; en vyandige bewerings en beskuldigings teen sy persoon is aan die orde van die dag. Op sy beurt verklaar Lion Cachet dat niemand dit lank met ds. Dirk van der Hoff, die voorloper van die Hervormde Kerk in die ZAR en 'n selferkende *quatenus*-man, kan uithou nie. Na bewering word Lion Cachet deur die Hervormde predikante vanweë sy Joodse afkoms verag en in regeringskringe in die ZAR gehaat omdat hy nie vrede met die Hervormde staatskerk het nie. Ten spyte van al hierdie bewerings word Lion Cachet se eerste beroep na Utrecht op 17 Oktober 1863 gedra deur 'n "volkomen meerderheid" van die Kerkraad. Di. Huet, Smits en Lion Cachet vorm in die proses 'n drietal (Kriel [s.a.]:46,47,49,58,93,95).

Ten spyte van hierdie gevegte oor die belydenisskrifte van die kerk, aanvaar die volgende Algemene Vergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk op 26 Februarie 1866 op Potchefstroom 'n formulier vir ondertekening deur voornemende predikante wat op 'n herhaling van die Kaapse Formulier neerkom, pro-Dordts én *quia* is (Gerdener 1930:275-276; Kriel [s.a.]:58). Teenoor Lion Cachet en die NG Kerk enkele maande vroeër was die Hervormde predikante wat wel standpunt gestel het, Van der Hoff was een van hulle, egter "*in soverre as wat*" of *quatenus*-mense as dit gaan oor die vraag of die leer van die Drie Formuliere met die Skrif ooreenkoms (Kriel [s.a.]:56-57).

Hoe dit ook al sy, in November 1865 is die vereniging van Utrecht met so 'n Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR of "met de Ned. Herv. Kerk alhier (vir Lion Cachet) niet te denken, en (hy) betreurt dat ten zeerste..." (notule in Gerdener 1930:271-274).

WAAROM DIE SKEIDING?

Wat Lion Cachet betref, kondig die uitslag van die Algemene Vergadering van die NH Kerk in die ZAR hiermee die skeiding tussen Lion Cachet en die NG Kerk Utrecht én die kerk aan. Lion Cachet sou by die Nederduitse Gereformeerde Kerk as, vir hom, die voortsetting van die Gereformeerde Kerk in Suider-Afrika, bly. Dit doen hy omdat hierdie kerk by die Drie Formuliere van Eenheid staan omdat (*quia*) dit ooreenkoms met die Skrif. Anders gestel: ds. Lion Cachet van die NG Kerk Utrecht in die ZAR wou deur die NG Kerk by die algemene Gereformeerde Kerk met die Dordtse formulering van sy geloof bly. Die Drie Formuliere van Eenheid as die belydenis van die kerk soos aanvaar deur die Nasionale Sinode van Dordrecht in 1618–1619 was vir hom, gebou op die Skrif, die bepalende maatstaf én eenheidsband in sy kerkwees. As 'n geesteskind van Da Costa en Witteveen, 'n bekeerde Jood wat die konsekvensies van sy geloof bereken en 'n uitgesproke, intense en emosionele kind van die kerk waarin hy tot geloof gekom het, wou hy eenvoudig nie anders nie.

Lion Cachet se afskeidswoorde aan die Algemene Vergadering is dat hy die "geheele Republiek in lengte en breedte... zullen doortrekken om zuiver Gereformeerde Gemeenten op te rigten, aangezien hij de enige zuiver Ned. Geref. Predikant hier ten lande is". Om een

⁵ 'n Biograaf noem Lion Cachet 'n moeilike, onrustige en dominerende persoon met 'n sterk polemiese inslag. Hy erken ook sy besondere redenaars- en skrywerstalente (De Kock 1976:151). Die weiering van ds. Dirk van der Hoff van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR in 1865 om in 'n openbare debat teen Lion Cachet voor die Gemeente Wakkerstroom op te tree, illustreer moontlik hierdie waarnemings (Kriel [s.a.]:60).

of ander rede wens Smits hom vanuit die voorsitterstoel “alle success op zijn rondreize” toe (notule in Gerdener 1930:274; Keet 1942:114). Is die *praeses* lakonies, spottend-sarkasties of ernstig? Kriel praat huis van ‘n “laakkbare hilariteit” of humor (Kriel [s.a.]:57).

Uit ‘n verslag wat in Desember 1865 deur die Kerkraad van Utrecht gepubliseer en in 1866 deur P. Davis en Zonen in Pietermaritzburg uitgegee is, gee Lion Cachet sy en Utrecht se redes waarom vereniging met die gemeentes van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR misluk het. Die verslag word deur Lion Cachet namens die Kerkraad en gemeente van die “Nederduitsch Gereformeerde Kerk te Utrecht” geskryf en gerig aan die lidmate van die NG Kerk in die ZAR en “voorts aan allen die de gereformeerde kerk liefhebben”. Die eerste oplaag beloop 500 eksemplare. Tipies van die gedetermineerde vegter Lion Cachet⁶ word die verslag in belang van die gereformeerde kerk in die algemeen beskou en aan die volgende mense gestuur: die Nederduitse Gereformeerde Sinodes van die Kaap, Vrystaat en Natal; die Gereformeerde Kerk van ds. Dirk Postma; die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR; elke predikant en kerkraad in hierdie Hervormde Kerk; die konsulent en gemeente van die Gereformeerde Kerk Klerksdorp; die Uitvoerende Raad, Volksraad en President van die ZAR (Lion Cachet 1866:1; Kriel [s.a.]:63); en ‘n mede-Dordtse gereformeerde, “Generaal” Paul Kruger (die Kommandant-Generaal van die ZAR in 1863–1873, De Kock 1976:466–467; Lion Cachet 1866:1; Kriel [s.a.]:63). In hierdie tyd gee Lion Cachet aan Paul Kruger “met genoeë” ‘n preekbeurt in Utrecht. Kruger word later in die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (na 1859) ‘n Dordtse Kerkorde (DKO) artikel 8-predikant. ‘n Artikel 8-predikant is ‘n predikant wat sonder die vereiste theologiese opleiding oor genoeg singuliere (buitengewone) gawes beskik om ‘n leraar van die Gereformeerde Kerk te word (Kruger et al. 1966:78; Spoelstra 1989:72–77).

As die skrywer van die verslag oortuig Lion Cachet sy kerkraad dat hulle saak aan gereformeerdes in Afrikanergeledere sal verkoop. Nadat hy in deel I ‘n oorsig van die NG Kerk Utrecht se pogings om met die “dusgenaamde” NH Kerk in die ZAR te verenig, gegee het, skets hy die redes waarom die vereniging misluk het. Daarna gee hy ‘n opsomming van die “kerklijken toestand van dit land” en laatens rig hy ‘n ernstige woord aan lidmate van die NG Kerk in die ZAR (Lion Cachet 1866:5–6). In Lion Cachet se redes vir die mislukking van die vereniging kom van die sake wat in die debat op die Algemene Kerkvergadering van November 1865 én by Lion Cachet self gehoor is, weer terug (Lion Cachet 1866:36–37).

Volgens Lion Cachet het die vereniging in die *eerste plek* misluk omdat dit nie uit die wette en bepalinge van die gemeentes van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR blyk dat hulle in “leer en tucht” ooreenstem met die “Gereformeerde Kerk als geconstitueerd in de Synode van Dordrecht in de Jaren 1618–1619” nie. Lion Cachet beskou die uitdrukking “Gereformeerde Kerk” as ‘n simbool van Dordtse gereformeertheid teenoor “Hervormd” as ‘n simbool van liberalisme, modernisme en die relativering van die gesag van Woord en belydenis. Die rede waarom hy vanuit sy Nederlands-gereformeerde agtergrond ‘n “hervormde” kerk nie kan aanvaar nie.

Uit sy Wette en Bepalinge, die notule van die Algemene Kerkvergadering en ander kerklike handelinge blyk dit *tweedens* dat die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR in naam, belydenis en praktyk “grooteliks” verskil van die “Gereformeerde Kerk in Holland, de Kaapkolonie, Vrystaat en Natal; (en) van de Gereformeerde Kerk gelijk die bestaan heeft in alle die gemeenten der Z.A. Republiek, en in verschillende gemeenten nog bestaat...”.

⁶ ’n Biograaf verwys na Lion Cachet se “ysere wilskrag en deursettingsvermoë” (De Kock 1976:151).

Derdens het die Hervormde Kerk deur sy Algemene Vergadering in November 1865 “duidelik” verklaar dat sy leraars nie gebonde is aan die “leer” van die “Formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerk” nie. Ten opsigte van belydenisskrifte as die akkoord van kerklike gemeenskap of van konkrete kerkeenheid, loop die weë “duidelik” uiteen. ’n Rede wat vereniging met die Nederduitsch Hervormde Kerk vir Lion Cachet en kie. tans onmoontlik maak.

In die *vierde plek* volg die Nederduitsch Hervormde Kerk van die ZAR met sy naam, leer en praktyk die liberale Hervormde Kerk in Nederland met leervryheid vir predikante en stel dit die rus en welvaart van die ZAR in gevaar. Hierdie toestand bots ook met die eis vir ’n staatskerk soos in artikel 20 van die Grondwet van 1855-1858 van die ZAR opgeneem.

Vyfdens sal ’n vereniging met die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR vir die Nederduitse Gereformeerde Kerk Utrecht tans neerkom op ’n verloëning van die “dierbaarste” belang van die Gereformeerde Kerk in die algemeen en van die ZAR.

Wat Lion Cachet betref, is “wij” bereid om hierdie betoog vir enige iemand toe te lig, te bewys en te verdedig. Hierdie enige iemand sluit die Volksraad en Uitvoerende Raad van die ZAR én enige kerk- of gemeentevergadering, “in welke plaats ook”, in (Lion Cachet 1866:36-37; Gerdener 1930:326-327).

Die bekeerde Hollandse Jood laat dus ’n “duidelike” duik op die Hollands-Afrikaanse Gereformeerde Kerke in die ZAR. Dit doen hy met die oortuiging dat hy die Dordtse Sinode van 1618-1619 in Nederland agter hom het én steun verleen aan die instansies wat hierdie geestelike tradisie in Suider-Afrika verteenwoordig. Hy werk met die standpunt dat ’n kerk van Nederduitse oorsprong (met Nederland “de lage landen” van Duitsland) met “gereformeer” in sy naam die lyn van Dordrecht 1618-1619 moet voortsit en daarmee ook die leer van die Drie Formuliere van Eenheid wat deur hierdie Sinode as ’n gesagvolle formulering of formulier van hul geloof aanvaar is (NGK in VS 2013:1). Sy afskeidswoorde aan die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR, waarin uitdrukings soos “zuiver Gereformeerde gemeenten op te rigten” en “eenige zuiver Ned. Geref. Predikant” voorkom, beaam hierdie waarneming.

Die konsolidering en vasmaak van sekere kerklike sake is ook die spoor en inslag van die eerste Algemene Vergadering van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR in Desember 1866.

Dat ds. Lion Cachet die wisselende verhoudinge met ander kerke deur die “Zelfstandige” NG Kerk Utrecht traumatis en emosioneel beleef het, blyk uit sy reaksie nadat Utrecht se band met die Ring van Natal losgemaak is en hy in Mei 1865 daar as leraar begin het. Hy skryf dat die gemeente los van alle kerklike bande, ten prooi van die aanslae van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR en die politieke toestande daardie tyd in die Republiek, ’n betreurenswaardige lot beleef het. “Wat moes zonder leraar van u worden?” Hy moes eenvoudig die beroep na Utrecht aanvaar. Maar, die eerste dae en nagte in die halfvoltooide pastorie was vir hom ure van (on-)“uitsprekelijk zielelijden”. Hy het hom verlate gevoel as ’n nuwe, vreemde burger van die ZAR in hierdie “ordelooze en verdeelde gemeente”. Daarby was hy daarvan oortuig dat hy met moeite sal “voorzien in mijne dageliksche behoeften”. En tog het die Here hom oortuig dat hy vanuit Utrecht die vervalle tuin van die Nederduitse Gereformeerde Kerk weer moet oprig. ’n Taak wat hom opgewonde gemaak het (Kriel [s.a.]:50-51; Du Toit [s.a.]:227).

LION CACHET EN DIE EERSTE ALGEMENE KERKVERGADERING VAN DIE NEDERDUITSE GEREFORMEerde KERK IN DIE ZUID-AFRIKAANSche REPUBLIEK

Die eerste Algemene Kerkvergadering van die herstelde NG Kerk in die ZAR sou op 3 Desember 1866 op Utrecht begin. In die jaar wat verloop het sedert die skeiding van die weë op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in November 1865 in Pretoria, het Lion Cachet en die NG Kerk nie gras onder hul voete laat groei nie. Die vervalle tuin van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR moes herstel word. Naas ds. Lion Cachet van Utrecht wat as voorsteller en ds. Huet van "Maritzburg" wat as adviseur en skriba opgetree het, het 18 kerkraadslede van 8 groter en kleiner NG Kerk-gemeentes in die ZAR hulle op die Algemene Vergadering verteenwoordig. Utrecht en Lydenburg was nie meer die enigste NG Kerk-gemeentes in die ZAR nie (notule in Gerdener 1930:332).

Lion Cachet het in 1866 en daarna die daad by sy belofte aan die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in November 1865 gevoeg: hy sal die ZAR kruis en dwars deurry om die Nederduitse Gereformeerde Kerk te herstel. Sy belofte was nie net 'n emosionele kreet in reaksie op die breuk met die Hervormers nie. Meer waarskynlik was dit die verwoording van 'n visie wat op daardie stadium reeds sterk by die predikant van Utrecht geleef het. As die reisende predikant van die NG Kerk Utrecht en die konsulent van ander NG Kerk-gemeentes in die ZAR, sou hy met groot ywer tot die stigting en herstel van NG-gemeentes oorgaan. 'n Kollega wat die omstandighede ken, verklaar dat hy soms tot 3 maande van die huis af weg was om die NG Kerk in die ZAR te herstel. "Met voorbijziening van alle eigen gemak doorreizde hij die Republiek... van zijn huisgezin verwyderd". Tussen Januarie 1866 en Januarie 1869 is Lion Cachet "nauwliks" 14 maande tuis. Hy preek "oral"; bedien doop en nagmaal; hou kategese en kerkraadsvergaderings. Sy reise gaan oor slegte paaie met die vervoermiddels van daardie jare. Hy tree ook as die *praeses* of voorsteller en skriba van nuwe kerkrade op (Kriel [s.a.]:73,74,94; Du Toit [s.a.]:229).

Op Lion Cachet se besondere persoonlikheid is reeds gewys. Hierdie verskynsel sowel as die kerklike standpunt wat hy verteenwoordig het, sou hom lasterlike bewerings en selfs liggaamlike leed op die hals haal. Hy word by geleenheid van diefstal, onsedelikheid en bedrog beskuldig. Hy sou daarby 'n ongedoopte, ongeordende predikant wees wat die onaanvaarbare – vir die Transvaalse Boere – gelykstelling tussen Blank en Swart verkondig en 'n eerlose en dubbelhartige karakter daarop nahou (Kriel [s.a.]:95). Boonop word Lion Cachet en sy geselskap in Augustus 1868 op pad na Marico vir 'n kerkdiens, deur Kommandant Jan Viljoen en sy manne voorgekeer en belet om hul plan deur te voer. Behalwe dat hulle gevange gehou word, loop Lion Cachet onder sambokhoue van Viljoen deur. Na hulle die volgende dag vrygelaat is, sit hulle egter hul reis voort en voer hulle hul voorneme uit. Lion Cachet word moeilik van sy ingeslane weg afgetrek (Du Toit [s.a.]:204; Kriel [s.a.]:74-75).

Ds. Lion Cachet open die eerste Algemene Kerkvergadering van die herstelde Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR in 1866. Die vergadering reageer op die oproep – 'n gebruik in 'n gereformeerde verband van kerke of gemeentes – deur die kerkrade van Utrecht en Lydenburg. Lion Cachet word aangewys as die voorsteller en Huet as die skriba. Aan die begin van die byeenkoms skets Lion Cachet die doel as een om alle gemeentes van die NG Kerk in die ZAR "onder een kerkbestuur te vereenigen, wetten voor de kerk te maken, en verdere kerkelijke zaken te behandelen". Omdat die vergadering 'n vergadering van gemeentes deur middel van hulle afgevaardigdes is, vra hy ook na die geloofsbrief of bewese kerkradsopdrag van elke afgevaardigde (notule in Gerdener 1930:332-335).

Uit 'n Dordts-gereformeerde hoek word sake op hierdie vergadering getrou aangevoor...

Om mee weg te spring, besluit die Algemene Vergadering met "algemeene stemmen" (vir die besluite, kyk notule in Gerdener 1930:334-356) dat die Bybel en die "gestrenge handhaving van de Formulieren van Eenheid der Geref Kerk" (kyk ook Keet 1942:115) – ook die omstandighede vra hierdie strengheid – die grond van hul vereniging is. Die Nederduitse Gereformeerde Kerk van die ZAR groei dan huis uit 'n verskil met die Nederduitsch Hervormde Kerk van die ZAR oor die belydenisse van die kerk. Die Algemene Vergadering reik 'n verklaring uit waarin hy hierdie vertrekpunt bevestig. In hierdie verklaring word die NG Kerk in die Kaapkolonie bestempel as die moederkerk van die NG Kerk in die ZAR. Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR sal aan die Bybel as die Woord van God vashou, die Drie Formuliere streng handhaaf en by die liturgiese gebruik van die NG Kerk aan die Kaap bly. Boonop word Lion Cachet se "akte van ordening en legitimatie" deur die vergadering in orde bevind en 4 Desember as die dag waarop die NG gemeentes in die ZAR verenig het, as 'n kerklike feesdag aangemerkt. By die gebrek aan ringe – soos met die wegspring van die Kaapse Sinode in 1824 (NGKSA 1857:7) – doen die gemeentes op die Algemene Vergadering verslag van hul werksaamhede. In die gees van hierdie Algemene Vergadering verklaar die Gemeente Potchefstroom dat hy "aanspraak" maak op 'n eie "ortodokse Gereformeerde leraar".

Die huidige bundel van Evangeliese Gesange of Gesangboek in die Nederduitse Gereformeerde Kerk sal gebruik word, hoewel geen nuwe gesange toegelaat sal word nie. Verder sal die Nederlandse Statevertaling van die Bybel uit 1637 die enigste erkende Bybelvertaling vir kerklike gebruik wees. Daardie vertaling wat in die Groot Trek gebruik is en al die jare in die Kaapse NG Kerk gebruik word (kyk ook in Keet (1942:115); oor die Statevertaling huldig Lion Cachet (1883:318) dieselfde houding). Die notules of acta en "kerkwette" van die NG Kerk in die ZAR en drie ander NG sinodes in Suid-Afrika sal onderling uitgeruil word omdat hierdie kerke sisterskerke en daarom wesenlik een is.

Met die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika sal die NG Kerk "vriendschappelike" betrekkinge handhaaf, maar die deur staan "zoo wijd as mogelijk geopend" vir lidmate van die Nederduitsch Hervormde Kerk om terug te keer na hul moederkerk. Die implikasie hiervan is dat die NG Kerk in die ZAR die Gereformeerde Kerk na sy afskeiding in 1859 reeds as 'n erkende of 'n sisterskerk beskou, maar die NH Kerk vanweë die meer onlangse breuk as 'n godsdienstige groep wat, om dit net negatief te stel, nie aan hierdie vereistes beantwoord nie. Die NG Kerk van die ZAR kan nie met die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR verenig nie omdat eersgenoemde laasgenoemde in die lig van die gebeure nie as 'n kerk met dieselfde belydenisgrondslag beskou nie.

Die Algemene Kerkvergadering van 1866 van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR loop hiermee op spore wat die enigste predikant in 'n NG Kerk-gemeente van die ZAR op hierdie stadium, ds. Frans Lion Cachet, met hart en siel volg. Aanvanklik sou hierdie vergadering jaarliks plaasvind. 'n Reëling wat waarskynlik ook getref word omdat daar destyds nog nie ringe in die NG Kerk van die ZAR was wat oor die gemeentes waak nie en die Algemene Vergadering ook die werk van ringe gedoen het (vgl. notule in Gerdener 1930:334-356). By die sesde Algemene Kerkvergadering in Maart 1873 en teen die einde van Lion Cachet se bediening in Utrecht, woon 18 afgevaardigdes van 9 gemeentes die vergadering by. Drie predikante bevind hulle nou onder die lede van die vergadering terwyl eerwaarde Stephanus Hofmeyr van Soutpansberg en ds. Van Velden van Pietermaritzburg besoekers is. Ds. Craig verteenwoordig die NG Kerk van Natal (notule in Gerdener 1930:351).

'N VEELSYDIGE VOORMAN

Ds. Frans Lion Cachet was intens van geaardheid en bedrywig van gees. Vir sy tyd was hy 'n veelsydige mens met besondere gawes. 'n Biograaf noem hom as persoon "moeilik, onrustig" en soms omstrede (De Kock 1976:151).

Naas sy ywer vir die herstel van die, soos hy dit stel, "Gereformeerde Kerk" in die ZAR, tradisioneel 'n kerk onder Afrikaners, sou hy gereeld klem lê op sending onder die Swartmense. In Desember 1869 preek hy in Marabastad. Hy verwys na die sendingwerk "onzer Geref. Kerk in Zuid-Afrika" wat nog in sy "kindsheid" is. Hy sien hierdie kinderskoene ook in die werk in die Soutpansberg waar eerwaarde Stephanus Hofmeyr voorvat. 'n Persoon met wie ds. Lion Cachet en Utrecht gereeld kontak het (Kriel [s.a.]:82). Volgens Kriel vertel Lion Cachet dat feesgangers op die Bloedrivierse slagveld in die vroeg 1860's saans "meesal oor Sending" gepraat het. Die gereformeerde aanpak van 'n lewensomvattende kerstening van Swartmense deur sendingwerk is nie 'n maklike taak nie. Tog bly dit volgens Lion Cachet die roeping van Christene om Christus deur woord en daad te preek: "...de Heere zal zijn licht doen opgaan uit de duisternis" (Kriel [s.a.]:71). Lion Cachet, een van twee predikante by die Algemene Kerkvergadering van 1869 en openlik gekant teen die slawerny van Swartes, beweeg hierdie vergadering om te besluit dat strawwe opgelê moet word op lidmate van gemeentes⁷ wat Swart kinders "koopen, verkoopen, ruilen of verruilen, geven of ontvangen... in strijd met de letter der landswetten" (notule in Gerdener 1930:346).

Op die Volksraad van die ZAR se weiering in die najaar van 1866 om die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR te erken en – soos by die Nederduitsch Hervormde Kerk as staatskerk – die salaris van die predikante van die NG Kerk in die ZAR te betaal, word Lion Cachet 'n "*vurige voorstander van die... vrywillige beginsel*": die "*beginsel*" dat kerke hul leraars uit eie fondse onderhou (Kriel [s.a.]:66). Geen wonder dat Lion Cachet in 1865 na die NG Kerk Utrecht verwys as 'n "*Zelfstandige*"gemeente van die NG Kerk nie. 'n Gemeente wat self sorg vir sy dominee. Vir hom gaan hierdie selfstandigheid ook om finansiële selfstandigheid. Daarby is hierdie houding van hom, soos sy geaardheid, "*vurig*".

In sy omswerwinge in die ZAR om die Nederduitse Gereformeerde Kerk te herstel, bied Lion Cachet ook mediese hulp aan waar hy kom. Noodsaaklike hulp wat hy gee in die afwesigheid van geneeshere en verpleërs. Dit blyk dat Lion Cachet na 'n eksamen wat volgens homself nie veel beteken nie, deur die Regering in Nederland toegelaat is om "genees-, heel- en verloskunde" toe te pas. 'n Taak wat hy in die ZAR as 'n roeping en 'n liefdesdiens beskou (Kriel [s.a.]:60).

Lion Cachet identifiseer ook met die strewe van Afrikaners, die kultuurgroep met wie die NG Kerk deur sy geskiedenis heen 'n besondere band het. Op sy deelname aan feeste by Bloedrivier op 16 Desember is reeds gewys. Hy is een van die inisieerders van die betrokkenheid van die NG Kerk in Natal sedert 1864 by die jaarlikse Geloftefees op Bloedrivier. 'n Jaar waarin hy hom nog op Ladysmith bevind. Hy gee in publikasies ook rekenskap van belangrike elemente van die Gelofte en die Slag van 16 Desember 1838. Rekenskap wat hy in oorleg met mense wat die Slag as eerstehandse oor- en ooggetuies meegebring het, opgestel het en wat meespeel in die huidige debat oor die inhoud van die Gelofte (vgl. Lion Cachet 1875:146-147; Lion Cachet 1883:196; Strauss 1994:59). Kort voor sy dood lewer hy 'n sterk protes teen die

⁷ Let op die regte verwysing na lidmaatskap van 'n gereformeerde kerk as lidmaatskap van die gemeente as volledige kerk en nie van die kerk in die algemeen as 'n soort vereniging nie (Strauss 2010:34).

onreg wat Brittanje, na sy mening, die Boererepublieke deur die Anglo-Boereoorlog wat op 11 Oktober 1899 sou uitbreek, aandoen. In die laaste weke van sy lewe hou hy “oral” in Nederland protesvergaderings hieroor. Hy sterf op 27 November 1899 terwyl hy Bergen-op-Zoom huis om hierdie rede besoek (De Kock 1976:151).

Kriel gee ’n samevatting van Lion Cachet se verhouding met die Nederduitse Gereformeerde Kerk Utrecht as hy daarop wys dat hy vir hulle gepreek en vir kerklidmaatskap voorberei het; dat hy hulle in die huwelik bevestig het; hulle van medisyne vir die siel en die liggaam voorsien het; dat hulle huislike en kerklike lewens – op enkele uitsonderings na – aan hom goed bekend was; dat hy baie onder hulle en saam met hulle gely het; en tevrede was met sy deel toe hulle dit swaar gehad het. Lion Cachet se laaste woorde aan Utrecht is ’n gebed: “God zegene mijne gemeente en ontferme zich mijner. Amen.” (Kriel [s.a.]:88-89).

Lion Cachet word deur die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR, sy Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, in Maart 1873 met die volgende woorde raak en waardig gegroet:

De Algemene Kerkvergadering, vertegenwoordigende de geheele Ned. Geref. Kerk in de Z.A. Rep., erkent met diepgevoelde dankbaarheid het werk door Ds. Frans Lion Cachet op kerkelijk gebied in dit land gedaan. Zij beschouwt hem, menschelijk gesproken, als de redder en hersteller onze oude moederkerk alhier. (Notule in Gerdener 1930:355.)

SLOT

Lion Cachet was uit ’n menslike oogpunt beskou die hersteller van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR rondom 1866. Hieroor sal sy voor- én teenstanders saamstem. In die proses is sy optrede gekenmerk deur ’n helder visie, ’n ysere wil en ’n sterk deursettingsvermoë. Hy was vurig en onrustig van geaardheid en soms omstreden, maar sou vir sy geloofs- en kerklike oortuigings deur die vuur loop as dit moes. Hy kon sy oortuigings goed verwoord en het nie geskroom om omstreden kwessies in publikasies aan te pak en aan die lezerspubliek te “verkoop” nie. Sy laaste woorde aan die NG Kerk Utrecht onderstreep sy intense aard, maar ook sy lojaliteit aan die saak waarvoor die Here hom geroep het.

Vir sy geloofs- en kerklike oriëntering het Lion Cachet vasgehou aan die besluite van die Nasionale Sinode van Dordrecht in Nederland van 1618–1619: die Bybel wat as die Woord van God gesagvol vir die hele lewe is én die Drie Formuliere van Eenheid wat as drie gereformeerde belydenisse die kernsake van die Christelike geloofslewe gesagvol verwoord. Lion Cachet sou in die ou Gereformeerde Kerk in Nederland van voor 1816 ’n simbool en draer hiervan sien. ’n Simbool wat in Suid-Afrika syns insiens in die NG Kerk gevëstig het: vir Lion Cachet die sogenaamde Gereformeerde Kerk teenoor die Nederduitsch Hervormde Kerk in die ZAR.

Hierdie oortuigings van Lion Cachet is sigbaar in sy houding oor kerk of gemeente en dit wat hierin belangrik is. Oortuigings wat onder Lion Cachet se invloed ook in die besluite van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die ZAR in 1866 waarneembaar is.

BIBLIOGRAFIE

- De Kock, W.J. (hoofredakteur). 1976. *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I (SABWI)*. Kaapstad: Tafelberg.
 Du Toit, F.G.M. [s.a.]. *Rondom 1866*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.

- Gerdener, G.B.A. 1930. *Boustowwe vir die geskiedenis van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Transgariep*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Keet, D.J. (redakteur). 1942. *Die wonderdade van God. Jubileumgedenkboek NH of NG Kerk van Suid-Afrika*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
- Kriel, F. [s.a.]. *Die lewe van Frans Lion Cachet. Met besondere toespitsing op sy betekenis vir die sending*. Pretoria: V&R Drukery.
- Kruger, L.S., Du Plessis, H.L.M., Spoelstra, B. & Spoelstra, T.T. 1966. *Handleiding by die Kerkorde*. Potchefstroom: Pro Rege.
- Lion Cachet, F. 1866. *Aan de leden der Nederduitsch Gereformeerde Kerk in de Z.A. Republiek, en voorts aan allen die de Gereformeerde Kerk liefshebben, wordt het navolgende Verslag... aangeboden door F Lion Cachet, predikant te Utrecht*. Pietermaritzburg: Davis & Zonen.
- Lion Cachet, F. 1875. *Vyftien jaar in Zuid-Afrika. I en II. Brieven aan een vriend*. Leeuwarden: Bokma.
- Lion Cachet, F. 1883. *De worstelstryd der Transvalers. Aan het volk van Nederland verhaald*. Amsterdam: Höveker & Zoon (2e druk).
- NG Kerk Vrystaat (gebruik as NGK in VS). 2013. *Die Kerkorde*. [SI]:[sn].
- Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika (gebruik as NGKSA). 1857. *Handelingen van de Algemene Synode 1824-1847*. Kaapstad: G.J.Pike.
- Pretorius, H.S. 1945. *Ons kerk in wording*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
- Scholtz, G.D. 1951. *Ons kerknaam*. Pretoria: V&R Drukkers.
- Spoelstra, B. 1989. *Gereformeerde Kerkreg en Kerkregering*. Hammanskraal: Hammanskraal Teologiese Skool.
- Strauss, P.J. 1994. *Geloftedag in die "nuwe" Suid-Afrika*. Bloemfontein: Druiforma.
- Strauss, P.J. 2010. *Kerk en orde vandag*. Bloemfontein: Sun Media.
- Strauss, P.J. 2019. “Hervormd” of “gereformeerd”: Die keuse voor die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1866. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 59(3):367–381.
- Swanepoel, F. 2008. Frans Lion Cachet. Gaum, F. (eindredakteur). *Christelike kernensiklopedie*. Wellington: Lux Verbi.
- Van der Watt, P.B. 1977. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1834-1866*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.

“Reaksionêre nihilisme” in die huidige era

“Reactionary nihilism” in the current era

BERT OLIVIER

Departement Filosofie
Universiteit van die Vrystaat
E-pos: OlivierG1@ufs.ac.za

Bert Olivier

BERT OLIVIER is Buitengewone Professor in Filosofie aan die Universiteit van die Vrystaat, Suid-Afrika. Sy werk is interdissiplinêr en hy het artikels en boeke oor 'n breë verskeidenheid van dissiplines soos filosofie, letterkunde, psigोanalise, sosiale teorie, argitektuur, kommunikasiestudies en filmteorie gepubliseer. In 2004 is die Stalsprys vir Filosofie deur die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns aan Bert toegeken, terwyl die Nelson Mandela Metropoliataanse Universiteit in 2012 'n Uitsonderlike Professorskap aan hom toegeken het. Hy is 'n NRF B-gegradeerde navorser en skryf ook gereeld op die *Mail and Guardian Thought-leader* webwerf.

BERT OLIVIER's principal position is that of Extraordinary Professor of Philosophy at the University of the Free State, South Africa. He has published academic articles and books across a wide variety of disciplines, including philosophy, art theory, architecture, literature, psychoanalytic theory, cinema, communication studies and social theory. Bert received the South African Stals Prize for Philosophy in 2004, and a Distinguished Professorship from Nelson Mandela Metropolitan University in 2012. He is also an NRF B-rated researcher, and writes regularly on the *Mail and Guardian's Thought leader*-website.

ABSTRACT

“Reactionary nihilism” in the current era

This paper is predicated on the demonstrable belief, that no former society has ever been as nihilistic (denying value or meaningfulness, especially as shown in the way one lives) as the global society of the present, and that the latter therefore faces the enormous challenge, to employ the available means – including the arts and education – to articulate the possibility of a meaningful existence. As point of departure Friedrich Nietzsche's characterisation of two types of nihilism – namely “passive” and “active” nihilism – is briefly noted as two divergent ways to respond to the realisation that value is radically absent, being merely the result of historically established conventions. For example, valued institutions, such as education, religion and science lack inherent justification; they are mere conventions. Nietzsche's “passive” nihilism consists in recognising the axiological abyss of radical nihilism, and shrinks from it, finding refuge in the anaesthetising belief that nothing has changed, and affirming the value of conventions in a reactionary manner. “Active” nihilism, by contrast, while similarly

witnessing the chasm of non-meaning, represents a “dancing” on the abyss in the sense of the creation of new values (which can be shared in a community). While recognising the value of Nietzsche’s distinction between these varieties of nihilism as countervailing responses to the realisation that value rests on convention alone, they are replaced by “reactionary” nihilism and “resourceful” nihilism respectively, because of the fact that ostensibly “passive” adherence to convention still requires some kind of (reactionary) axiological behaviour, and because no “active” nihilism is capable of creating values ex nihilo; instead, it can at best be resourceful in revitalising intrinsic values, such as love, friendship, nature, communication, and so on, although this is never unproblematical, given cultural and individual differences. The thoroughgoing argument of this paper is that today one is witnessing an alarming increase in “reactionary nihilism”, insofar as consumer capitalism encourages and cultivates such a reactionary affirmation of conventional economic practices, instead of the “resourceful nihilism” of constructing new, shareable values in a time that sorely needs them. As an instance of the collapse of values, the work of Erich Fromm in the 1940s on the “loss of the self” in the context of what he called “automaton conformity” is briefly examined, before turning to Bernard Stiegler’s penetrating examination of contemporary society in terms of what he – following Marx’s diagnosis of worker “proletarianisation” in the 19th century – terms the “proletarianisation” of contemporary consumers. According to Stiegler the latter process marks the loss, on the part of consumers, of their savoir-faire (know-how) as well as their savoir vivre (knowledge of how to live creatively), and he attributes this to the way that consumer capitalism employs mnemo-technical devices such as smartphones, not only to market products, but more fundamentally, to impose “pre-formatted templates” for living on them. Moreover, Stiegler shows, the social and cognitive sciences are complicit in this process through market research, specifically concerning so-called “neuro-marketing”. The implications of these developments for the growth of reactionary nihilism are clear, given the economically conventional behaviour inculcated in consumers under these circumstances, and they are reinforced when one scrutinises Stiegler’s interpretation of Donald Winnicott’s psychoanalytical notion of “transitional objects” and the role they play in the development of infants. “Transitional phenomena” (including objects) such as toys and the songs children sing to themselves when they go to sleep have the function, Winnicott argued, of establishing an “intermediate space” between the mother and the infant, and which Stiegler interprets ontologically as an “immeasurable” space of “consistence” (as opposed to existence), within which the child can find protection, and through which the mother is constituted as mother, and the child as her child. Importantly, this space, inaugurated by transitional objects, is “pharmacological” because such objects constitute a pharmakon (*poison and cure*), which implies that the transitional object – for example a teddy bear – can either function as a “cure”, or as a “poison”, depending on whether it functions, with the mother’s help, “transitionally”, or whether the child becomes over-dependent on it. The point is that the first transitional object, as well as the intermediate space inaugurated by it, is generative of value (as well as of all subsequent transitional phenomena in a person’s life), which explains why Winnicott and Stiegler attribute to it a foundational role in the emergence of the arts, which similarly function as transitional spaces and endless sources of value – as Immanuel Kant clearly realised in the 18th century when he wrote about the “aesthetic ideas” embodied in artworks as never-ending sources of meaning and value. It follows from Stiegler’s understanding of Winnicott, and the fact that he links transitional objects to the origin of all the functions of “the life of the mind or spirit in all its forms, and thus of adult life as such” (Stiegler 2013: location 208-220), that mnemotechnical devices such as smartphones count among the

transitional objects people use today, which are subject to the laws of the pharmakon – that is, are potentially “cure” and “poison”. In light of evidence from sources such as Kate Pickert indications are that, today, they are predominantly a “poison”, given the excessive dependence of users on these technical devices. Finally, the far-reaching work of Laurent de Sutter (2018) on “narcocapitalism” is consulted to cast further light on the theme of reactionary nihilism today. De Sutter’s findings are nothing less than disconcerting: he establishes an undeniable connection between the industrial (and illicit) distribution of narcotics (and their use) such as cocaine, the large-scale use of antidepressants like Prozac, the inseparability of financial capitalism and the cocaine trade, as well as the fact that the subject, today, is one that has been so thoroughly anaesthetised – at all conceivable levels – that he or she is largely incapable of desire and enjoyment. This state of affairs, where humans are increasingly devoid of desire, constitutes an enormous challenge to society, given that an awareness of value(s) presupposes the capacity to desire. Unless society were to find ways – such as through the arts and education – to re-invigorate people’s capacity to desire, and hence make value judgements, “reactionary nihilism” of the worst kind (in the light of the pharmaceutical subversion of desire) will be the rule, rather than the exception. It is up to people to use the arts and education as sources for the revitalisation of intrinsic values through instances of “resourceful nihilism”.

KEY WORDS: narcocapitalism, reactionary and resourceful nihilism, self, technology, transitional objects, values

TREFWOORDE: oorgangsvoorwerpe, narkokapitalisme, reaksionêre en vindingryke nihilisme, self, tegnologie, waardes

OPSOMMING

Die uitgangspunt van hierdie artikel is dat geen vorige samelewing in die geskiedenis vergelykenderwys al ooit so nihilisties soos die huidige was nie – waar “nihilisme” die radikale ontkenning van alle intrinsieke waarde beteken. Gevolglik word die samelewing met die enorme uitdaging gekonfronteer om middele, soos onder meer kuns en opvoeding, te vind en te benut om die moontlikheid van ’n sinvolle bestaan oortuigend te artikuleer. Daar word aandag geskenk aan twee soorte nihilisme – reaksionêr en vindingryk – gevolg deur ’n blik op die werk van Erich Fromm oor die verlies aan die “self”, asook die werk van Bernard Stiegler, om wat reeds vasgestel is, verder te nuanseer in terme van sy benutting van Donald Winnicott se psigoanalitiese ondersoek na die funksie van “oorgangsvoorwerpe”. Stiegler toon aan dat Winnicott se insigte ’n mens in staat stel om die huidige obsessie met mnemo-tegniese apparate soos slimfone te evalueer betreffende hulle dubbelsinnige *pharmakon*-rol as “oorgangsvoorwerpe” – hulle kan naamlik enersyds as “gif”, maar andersyds as “geneesmiddel” funksioneer. Daar word verder na die onlangse werk van Gil Germain oor tegnologie en “begeerte”, sowel as Laurent de Sutter se begrip “narkokapitalisme” verwys, waarvolgens daar ’n grootliks onsigbare, maar wydverspreide verband tussen die globale dwelphandel (veral in kokaïen), die gebruik van antidepressante en verbruikerskapitalisme bestaan. De Sutter se verrekende navorsing bring aan die lig dat ’n grootliks “verdoofde” samelewing nie in staat is om waarde-oordеле uit te voer nie; vandaar die haas-volleldige houvas van reaksionêre nihilisme op die huidige samelewing, wat met vindingryke nihilisme die hoof gebied moet word.

Ons woon vandag in wat waarskynlik die mees radikaal-nihilistiese samelewing in menslike geskiedenis is. Nihilisme in die mees verreikende vorm is die psigiese en kulturele “toestand” waar niks of niemand as intrinsiek waardevol ervaar word nie. Die kwalifiserende term, “intrinsiek” is belangrik hier, omdat dit geldelike “waarde” uitsluit. Terselfdertyd is dit reeds ’n aanduiding van die wortel van tydgenootlike nihilisme: ons woon in ’n tyd van die triomf van neoliberal kapitalisme, en kapitalisme is die ekonomiese stelsel waar geld, as kwantitatiewe indeks van ekonomiese waarde, die abstrakte maatstaf is waartoe alles herlei word – kommoditeite, mense (sokkerspelers en Formule 1-renjaers), en lande. Vandaar geld se funksie van wisselwaarde (“exchange value”). Intrinsieke waarde, daarenteen, verwys na die waarde wat onafskeidbaar met iets of iemand verweef is – die waarde van jou ou, verweerde leerbaadjie, wat jy met jou mondigwording van jou ouers ontvang het, die onskatbare waarde van ’n mens se troeteldiere, en natuurlik van jou geliefdes. Dit is dus voor die hand liggend dat die herleiding of reduksie van dinge of lewende wesens tot geldwaarde (soos leeus wat vir groot bedrae geld op teelphase geskiet word as veronderstelde “trofeeë”) “nihilisties” is vir sover alle intrinsieke waarde wat hulle mag hê deur bloot-kwantitatiewe “waarde” vervang word. Hulle word, in filosofiese taal gestel, aksiologies “genihileer”, tot “niks” gereduseer, in die plek waarvan slegs die Midas-waardeindeks van geld, metonimies-gesproke, oorbly.

VAN “AKTIEWE” EN “PASSIEWE” NA “VINDINGRYKE” EN “REAKSIONËRE” NIHILISME

Die voorspelbare reaksie van die meeste mense wat die ontstellende ontdekking van radikale waardeloosheid maak, is ’n vorm van ontkenning: jy sien die afgrond van niksheid wat langs jou ontvou en slaan instinktief op die vlug, op soek na die een of ander verdowingsmiddel om aan die gapende skeur van sinloosheid te ontvlug (Megill 1985:33-34). Sodanige ontvlugting kan die gedaante aanneem van mense wat, in hul afgrypse van die betekenisloosheid van bestaan, “in die arms van die priesters” terugvlug, met ander woorde, hul opnuut tot konvensie en die modieuze praktyke van die dag wend om aan die ondraaglike gedagte aan waarde-loosheid of absurditeit te ontkom. Nodeloos om te beklemtoon, is sake in westerse lande vandag meer kompleks as in vorige eeu, toe die kerk nog die aangewese konvensie was om die bedreiging van radikale nihilisme die hoof te bied. Vandag is die kerk egter allermis die hoofbron van (oënskynlike) aksiologiese gerusstelling; die plek daarvan is lank reeds ingeneem deur verbruikerskapitalisme, met die aanspraak dat dit alle menslike behoeftes kan bevredig. Anders gestel: waar die kerk weliswaar nog vir sommige mense en in sekere lande argumentsonthalwe gesien word as die konvensionele instelling waar hulle ’n soort geestelike narkose vind om die gedagte van radikale waardeloosheid die hoof te bied,¹ is dit vandag die kapitalistiese ekonomie waartoe mense hulself primêr wend om die waarheid omtrent die aksiologiese leegheid van hul lewens te verberg.

Ooglopend word hiermee bedoel dat dit grootliks die geval is, maar daar is natuurlik uitsonderings op hierdie algemene reël. Persoonlik is ek bekend met individue wat op eksemplarieuse wyse, soos Friedrich Nietzsche (1968:17; sien ook pp. 7-24) dit moontlik sou stel, “aktief-nihilistiese” – soos onderskeibaar van “passief-nihilistiese” – lewens voer, wat daarop neerkom dat, ofskoon hulle die grondeloosheid van konvensionele (pseudo-)“waardes” raaksien, hul leefwyse getuienis lewer van ’n aksiologiese praktyk waarmee nastrewenswaar-

¹ Sien byvoorbeeld Giroux (2005) oor die verband tussen die kerk en George W. Bush se presidentskap in die VSA.

dige waardes aktief gegenereer word. Ofskoon Nietzsche waarskynlik die skepping van volledig *nuwe* waardes in gedagte gehad het, meen ek dat dit nie die geval kan wees nie, en daarom sal ek nie sy onderskeid tussen “aktiewe nihilisme” en “passiewe nihilisme” (en wat dit impliseer), in hierdie artikel volg nie, ofskoon my eie begrippe daarmee verbandhou. Waardes kan myns insiens nie as’t ware uit die lug gegryp word met enige verwagting dat hulle lewensvatbaar sal wees nie; intendeel. Dit kan egter inderdaad die vorm aanneem van die heraktivering van *intrinsieke* waardes wat deurgaans latent in ’n bepaalde ervaringsveld ingebed is, en steeds toeganklik bly vir diegene wat hulle “herontdek”, soos byvoorbeeld met die natuur die geval is in sogenaamde “wilderniservaringe”. Ek sou wou aanvoer dat, selfs waar die waardes wat skynbaar “geskep” word op die oog af nuut mag voorkom, hulle tog ook verbandhou met intrinsiek-waardevolle ervaringe, soos maklik gedemonstreer kan word met verwysing na die uitvinding van die internet en die kwasi-onmiddellike elektroniese kommunikasie wat dit wêreldwyd moontlik maak: sonder die intrinsieke waarde van vooronderstelde intermenslike kommunikasie, sou die hoë waarde wat tans aan “onmiddellike” elektroniese kommunikasies geheg word nie moontlik wees nie.²

Die implikasie dat alle waardes volgens Nietzsche (1968) voortgebring of “geskep” word aan die hand van die een of ander kulturele aktiwiteit moet geproblematiseer word – sommige van die mees standhoudende waardes is myns insiens intrinsiek van aard, met ander woorde onlosmaaklik van bepaalde menslike en intermenslike ervaringe (inclusief kommunikasie, vryheid, liefde).³ Wat wel (voorlopig) nuttig is by Nietzsche (1968) se onderskeid is dat, net soos in die geval van die “passiewe” soort, “aktiewe nihilisme” volgens hom ’n aanvanklike, ontstellende besef verteenwoordig dat alles in die kultuur en samelewing wat met waarde beklee word die historiese resultaat is van eeuelange konvensionele praktyke. Terwyl hierdie waarheid ondraaglik is vir die passiewe nihilis, ervaar die aktiewe nihilis dit, daarenteen, as ’n bevryding. Soos Alan Megill (1985:34) dit na aanleiding van Nietzsche se werk stel: in plaas daarvan om van die afgrond van sinloosheid en absurditeit te vlug, “dans” die aktiewe nihilis daarop. Indien alle waardevolle dinge (instellings, gebruik, en so meer) eintlik konvensioneel met waarde beklee is deur mense wat in die verlede geleef het, open hierdie insig volgens Nietzsche (1968) die weg tot die geleenthed om ’n mens se eie waardes te “skep”, met ander woorde om aktief-nihilisties te lewe.

Ek het egter reeds aangedui dat ek van Nietzsche verskil oor die moontlikheid om waardes *ex nihilo* te genereer, aangesien ’n hele spektrum van “intrinsieke” waardes veronderstel moet word – met ander woorde, nominaal gesproke “blywende” waardes, ofskoon dit so is dat elke kultuur, indien nie elke persoon nie, sodanige waardes histories anders sou inklee (vriendskappe verskil immers “inhoudelik” van kultuur tot kultuur en van mens tot mens, al bly die begrip

² In die lig van die insiggewende kommentaar van ’n anonieme keurder, word die onderskeid tussen ’n sogenaamde “aktiewe nihilis” en ’n “passiewe nihilis” – ’n onderskeid wat ek hier by Nietzsche sou kon leen – nie deurgaans in hierdie artikel benut nie. Nietzsche-spesialiste argumenteer ten opsigte van die *Will to Power* (Nietzsche 1968) “...sinds de kritische editie van de *Nachlass* is de zogenaamde *Wille zur Macht* als een corrupte ontmaskerd”. As teenargument sou gewys kon word op die feit dat die “korrumptheid” van die *Nachlass*, oftewel *Wille zur Macht*, ook bevraagteken word in omlangse studies, aangesien die teks van *Wille zur Macht* ongetwyfeld deur Nietzsche geskryf is en slegs die rangskikking van die verskillende fragmente dié van sy suster Elizabeth en sy vriend Heinrich (ook bekend as Peter Gast) was (Hill (2017: xiii-xix; Sjösted-H: 2019). Afgesien van die kontroversie rakende *Wille zur Macht* vervang ek egter ook om ander redes in hierdie artikel Nietzsche se onderskeid tussen hierdie twee tipes nihilisme met my eie onderskeid.

nominaal dieselfde). Om hierdie rede sou ek verkies om Nietzsche (1968) se begrieppe anders te interpreteer en te benoem. Terwyl ek die begrip van "passiewe nihilisme" met "reaksionêre nihilisme" wil vervang (omdat laasgenoemde 'n hiper-konserwatiewe verknogtheid aan konvensie impliseer), verkies ek "vindingryke nihilisme" bo "aktiewe nihilisme", om sodoende die indruk te vermy dat waardes willekeurig geskep kan word, sonder om die bestaan – al is dit dan in latente vorm – van intrinsieke waardes in ag te neem. "Vindingryke" suggereer ook dat iets (desnoods weer) "gevind" word in die "rykdom" van menslike ervaring en argiewe, al was dit miskien vergelete of verwaarloos.

Is daar voorbeeld van ware "vindingryke nihiliste" in die geskiedenis? Ongeag die verdenking waaronder sy *Wille zur Macht* (*Will to Power*; 1968) tans in sekere kringe verkeer, kwalifiseer Nietzsche self ongetwyfeld daarvoor. Dit is nie slegs omdat sy filosofiese oeuvre paradigmatis is van die vindingryk-oorspronklike skepping van filosofiese insigte, met die uitdruklike doel om die tradisie uit te daag en uiteindelik te vernuwe of selfs te vervang nie (waarvan sy *Zarathustra*-teks (Nietzsche 2013) seker die uitstaande instansie is), maar veral omdat sy werk sedert sy dood in 1900 'n aansienlike filosofiese gevolg opgebou het. Die rede waarom ek na Nietzsche se groot aantal aanhangers verwys, hou verband met wat die "toets" vir "vindingryke" nihilisme genoem kan word. Immers: indien elkeen vindingryk-nihilisties kon leef deur met 'n oorspronklike stel waardes na vore te kom, sou hulle enersyds, ten beste, op intrinsieke waardes kon geskoei wees, wat in 'n nuwe konteks heraktiveer word. Dit is egter ook voorstellbaar dat sodanige aksiologiese "kreatiwiteit" nie met intrinsieke waardes verbind sou kon word nie, wat tot 'n Babelse verwarring kon lei, aangesien "waarde" maklik sou kon ontaard in "waarde-(slegs)-vir-my" – byvoorbeeld dié (pseudo-) "waardes" wat 'n kannibalistiese reeksmoordenaar soos die fiktiewe Hannibal Lecter (in die rolprent *Silence of the Lambs*; Demme 1991) se handelinge verteenwoordig. Nietzsche was klaarblyklik van hierdie aksiologiese dilemma bewus, wat verklaar waarom sy *Thus Spake Zarathustra* (Nietzsche 2013), waarin hy poog om die moderne wêreld van 'n handhawende, lewe-gewende mite te voorsien, 'n dergelike probleem antisipeer en by voorbaat weerlê – spesifiek aan die hand van die rol wat Zarathustra se "diere" daarin speel, waar "diere" as 'n metafoor verstaan kan word vir mense wat aanvaar dat hulle onafskeidbaar deel van die (intrinsiek-waardevolle, ofskoon steeds kultureel-bemiddelde) natuur is. Dit is klaarblyklik die geval dat Nietzsche die noodsaak vir 'n waarde-konstitutiewe "gemeenskap" ingesien het, waaronder individueel-geartikuleerde waardes 'n soort aksiologiese solipsisme sou verteenwoordig (sien Olivier 2007).

Dit is waarskynlik ook so met vernuwende kulturele skeppings oor 'n breë spektrum van dissiplines en praktyke, soos Sigmund Freud se "uitvinding" van psigoanalise ('n paradigmatische geval van vindingryke nihilisme, wat 'n gemeenskap van volgelinge moontlik gemaak het en steeds dwarsoor die wêreld beoefen word). Of dink aan die verstommende aantal moderne kunspraktyke of "skole" wat in die eerste helfte van die 20ste eeu ontstaan het, vanaf abstrakte ekspressionisme en konseptualisme tot suprematisme, fauvisme en futurisme, wat elk daarop aanspraak gemaak het om die wese van kuns te beliggaam (Olivier 1994). Selfs in rekenaarwetenskap het iemand soos Steve Jobs argumentsonthalte op kreatiewe, vindingryk-nihilistiese wyse die fondament gelê vir 'n soort gemeenskap van *Apple*-entoesiaste, ofskoon 'n mens sou kon byvoeg dat die minderheid van laasgenoemde werklik as vindingryke nihiliste beskou kan word omdat hulle bloot wat Jobs geskep of ontwerp het, as middele gebruik, en dus eerder in die kategorie van "reaksionêre nihiliste" sou val. 'n Mens sou selfs kon redeneer dat dieselfde geld vir die meerderheid van praktiserende Freudiaanse psigoanalitici, aangesien hulle die menswetenskap wat deur Freud gegrondvrees is redelik dogmaties as terapeutiese praktyk beoefen, maar slegs 'n klein minderheid vindingryk-aktief bydra tot die uitbouing van

die teoretiese en terapeutiese waardes wat Freud tot stand gebring het. Dieselfde geld vir Nietzsche-entoesiaste.

Die voorwaarde vir vindingryke nihilisme skyn daarin geleë te wees dat, byvoorbeeld in die interpretasie van die werk van iemand soos Nietzsche, 'n mens dit nie slaafs moet napraat of herhaal nie, maar – soos Foucault (1980:53-54) dit stel – 'n mens op so 'n wyse interpretatif met die teks moet omgaan dat jy dit laat "kreun en protesteer", in plaas daarvan dat jy dit passief parafraseer. Ek sou wou byvoeg dat dit eers dán 'n mens in staat stel om as intellektueel vindingryk-nihilisties te leef. Wat die oorgrote meerderheid van mense in die huidige verbruikerswêreld as vanselfsprekend aanvaar en gebruik, is waarskynlik egter die resultaat van die een of ander skeppende gees se werk, wat beteken dat hulle passief as reaksionêre nihiliste lewe. Te ordeel aan daaglike berigte van wisselvallige "celebrity"-aanbidding wêreldwyd toon die groot meerderheid van hulle enersyds geen sweem van "geloof" in 'n onomstootlike stel lewenswaardes nie (die massas van mense wat in elke denkbare situasie narcistiese "selfies" met hul slimfone neem, lewer ook ondubbelzinnig hiervan getuenis; sien Olivier 2015), en andersyds is hul (willende óf onwillekeurige) betrokkenheid by kapitalistiese verbruikerspraktyke konkrete bevestiging van sodanige reaksionêre nihilisme. Immers: kapitalisme erken geen intrinsieke waardes nie; alle "waarde" word dogmaties na wisselwaarde ("exchange value") herlei – vandaar Karl Marx en Friedrich Engels (1993:8) se beroemde opmerking oor kapitaal (in *The Communist Manifesto* van 1848), dat "alles wat solied is, tot lug versmelt".⁴

Aan die hand van die werk van Gilles Deleuze en Félix Guattari (in *Anti-Oedipus* 1983) kan beweer word dat 'n mens maklik die fout kan maak om kapitalisme as 'n uitsluitlik-kreatiewe krag te verstaan, veral vanweë die proses van "deterritorialisering" waardeur kapitaal deurentyd nuwe areas van menslike ervaring en aktiwiteit vir produksie of vir sogenaamde dienslewering "vrystel" (met ander woorde, koloniseer), met die oog op die voortbring van wins. Dit beteken egter dat die deterritorialiserende funksie van kapitaal geen sosiale of kulturele domein oor die hoof sien nie, sodat kroniese onstabilitet oral sou geld, as dit nie was vir die "re-territorialiserende" funksie van die staat om, byvoorbeeld deur wetgewing, kapitalistiese winste te verseker nie. Aan die hand van 'n uitdrukking van Nietzsche praat die ekonom, Schumpeter (Harvey 1990:17), in hierdie verband van die "kreatieve vernietiging" en "vernietigende skepping" van kapitalistiese ontwikkeling. Anders gestel: Slavoj Žižek (2009:68) vestig die aandag op die ironiese feit dat, ofskoon kapitalisme globaal funksioneer, dit streng genome 'n "wêrelddlose ideologiese konstellasie" is, omdat dit die groot meerderheid van mense van enige "betekenisvolle kognitiewe kartering" beroof – dit is volgens hom die eerste ekonomiese orde in die geskiedenis wat "betekenis detotaliseer" vir sover dit geen kultuur-spesifieke waardestelsel bevorder nie, maar soos 'n verkleurmanketjie by alle kulture inpas en aanpas. Dit behoort geensins verbasdend te wees nie, aangesien kapitaal immers alle kommoditeite na kwantitatiewe entiteite uitgedruk as geld reduseer (selfs mense as kommoditeite – dink aan sokkerspelers, wat deur klubs "gekoop" en "verkoop" word).

In die lig van bestaande is dit ongetwyfeld die geval dat die oorgrote meerderheid van mense dwarsoor die wêreld vandag as "reaksionêre nihiliste" lewe, waar ontelbare manifestasies van wat Nietzsche (1968:17) as die "afname en verdwyning van die krag van die gees" getipeer het, opmerkbaar is. Dit is onder andere waarneembaar in die oënskynlik-atavistiese behoeftebevrediging onder veral jongmense wat, paradoksaal genoeg, in die wêreld se modernste stede

³ Al is dit weliswaar so dat geeneen hiervan onproblematises waardevol is nie (Olivier 2009).

⁴ Tensy anders vermeld, is alle Afrikaanse vertalings van kort aanhalings of sinsnedes in hierdie artikel my eie.

woon (sien in hierdie verband Clark 1995; Hardwicke 2003; en Olivier 2004). Verbruikerskapitalisme het tradisionele waardestelsels vervang, en as 'n reduksionistiese, immer-selfvernuwende kulturele dwelmmiddel ("narcotic" of "anaesthetic") bied dit aan verbruikers tydelike "verligting" (in die sin van "relief"; nie van "enlightenment" nie) te midde van die wolk van nihilistiese absurditeit wat in die vroeë 21ste eeu oor menslike doen en late in verbruikersamelewings hang. Wat 'n mens dus vandag waarneem, is 'n ander weergawe van Nietzsche se passiewe nihilisme, of wat ek verkieslik reaksionêre nihilisme noem en wat bes moontlik ook "verbruikersnihilisme" genoem sou kon word, en wat 'n funksie is van die spesifieke kultuur van die vroeë 21ste eeu.

ERICH FROMM OOR DIE VERLIES VAN DIE "SELF"

Dit mag verbasend klink dat die Duitse psigoanalitiese denker, Erich Fromm, reeds in die 1940s die huidige nihilistiese toedrag van sake geantisipeer het, ofskoon dit waarskynlik so is dat dit destyds reeds die geval was en intussen net vererger het. Wat veral relevant is vir die huidige tema, is sy onderskeiding tussen verskeie sogenaamde "meganismes van ontsnapping" in sy belangrike teks, paradoksaal getitel *Escape from Freedom* (1965). Onder genoemde meganismes koncentreer hy veral op wat hy "outomaat-konformiteit" noem, wat volgens hom die grootste sosiale betekenis binne hierdie meganismes het. Die ooreenkoms tussen waaroor hy skryf en wat vandag oral waarneembaar is, is uiters treffend (1965:208-209):

This particular mechanism is the solution that the majority of normal individuals find in modern society. To put it briefly, the individual ceases to be himself; he adopts entirely the kind of personality offered to him by cultural patterns; and he therefore becomes exactly as all others are and as they expect him to be. The discrepancy between "I" and the world disappears and with it the conscious fear of aloneness and powerlessness. This mechanism can be compared with the protective coloring some animals assume. They look so similar to their surroundings that they are hardly distinguishable from them. The person who gives up his individual self and becomes an automaton, identical with millions of other automatons around him, need not feel alone and anxious any more. But the price he pays, however, is high; it is the loss of his self.

The assumption that the "normal" way of overcoming aloneness is to become an automaton contradicts one of the most widespread ideas concerning man in our culture. The majority of us are supposed to be individuals who are free to think, feel, act as they please. To be sure this is not only the general opinion on the subject of modern individualism, but also each individual sincerely believes that he is "he" and that his thoughts, feelings, wishes are "his." Yet, although there are true individuals among us, this belief is an illusion in most cases and a dangerous one for that matter, as it blocks the removal of those conditions that are responsible for this state of affairs.

Dit is geensins moeilik om die situasie wat Fromm hier in paradoksale terme karakteriseer – wie sou ooit dink dat 'n mens jou vryheid vrywilliglik sou opgee? – met al die simptome van hedendaagse reaksionêre nihilisme te verbind nie. 'n Mens wat immers willens en wetens waarde heg aan haar of sy "self", sou bedag wees op die wyse waarop kapitalistiese ekonomiese praktyke, insluitend die advertensiewese, individuele verskille met gestandaardiseerde beelde en gedrag vervang. As psigoanalitikus is Fromm natuurlik terdeë daarvan bewus dat mense

oor die algemeen salig *onbewus* is van die feit dat alles wat onnadenkend as “jou eie” beskou word, eintlik deur buite-agentskappe teweeggebring word: Soos hy dit stel

We are proud that we are not subject to any external authority, that we are free to express our thoughts and feelings, and we take it for granted that this freedom almost automatically guarantees our individuality. *The right to express our thoughts, however, means something only if we are able to have thoughts of our own; freedom from external authority is a lasting gain only if the inner psychological conditions are such that we are able to establish our own individuality.* (Fromm 1965:266)

Die sin wat Fromm in hierdie aanhaling in kursiewe druk plaas, is insiggewend: diegene van ons wat in konstitusionele demokrasie woon, mag inderdaad glo dat ons “spraakreg” ‘n waarborg is dat ons gedagtes, asook wat ons sê, ons eie is, met ander woorde aan “ons” behoort. Indien sosiale omstandighede in die sogenaamde “netwerksamelewing” (Castells 2010) van vandag in ag geneem word wat die verweefdheid daarvan met elektroniese kommunikasietegnologie betref, waarop sosiale netwerke soos Facebook en Twitter berus, is dit egter waarskynlik so dat min mense oor die vermoë beskik om hul “eie” gedagtes (wat hul “eiewaarde” beliggaam) te artikuleer, selfs indien hulle dit as hul eie ervaar. Soos Bernard Stiegler (2015: plekaanwysing 4902-4913; 4970) aan die hand doen, is mense se leefwyse vandag intiem verweef met “wat bemarking bewerkstellig”, gekombineer met “suiwer-prosedurele tegnologiese kennis”, wat relatiewe vindingryke, kritiese denke en vindingryknihilistiese, waardeskeppende taalgebruik ondermyн. Stiegler se werk in hierdie verband verdien meer aandag.

STIEGLER OOR TEGNOLOGIE EN “PROLETARIANISERING”

Die uitwerking van wat argumentsonthalwe die huidige, ondraaglike “oor-vloed” van inligting op verbruikers of gebruikers van tegniese apparate, soos slimfone, genoem kan word, en waarmee hulle daagliks gekonfronteer word (Pickert 2014), word deur Stiegler (2010:33, 37-38) as die “proletarianisering” van verbruikers bestempel, waarmee hy die ondermyning van hul “savoir-faire” (kundigheid) en meer nog, hul “savoir-vivre” (die vermoë om kreatief te lewe) bedoel. Waar Marx in die 19de eeu die “proletarianisering” van werkers deur kapitalistiese fabriekseienaars aan die kaak gestel het – met ander woorde, die feit dat hulle van hul kundigheid gestroop is deur dit met masjiendroduksie te vervang – is die huidige elektronies-tegniese revolusie getuienis van die daaropvolgende fase in proletarianisering: dié van verbruikers. Hierdie ontwikkeling is uitsers betekenisvol vir die toenemende reaksionêr-nihilistiese bestaanswyse wat kenmerkend is van die verbruikersamelewing. Wat die meerderheid van mense in die “hiper-verbruikergeriënteerde, driftsgebaiseerde en verslawingsgeneigde samelewing” (Stiegler 2015: plekaanwysing 290) waarskynlik nie besef nie, is dat die tegniese toestelle wat hulle in staat stel om op sosiale media met mekaar te kommunikeer (en terselfdertyd onwetend hul persoonlike koop-voordele openbaar te maak) in die diens staan van ’n neoliberale stelsel wat hulle sistematies van hul vryheid, kundigheid en lewensinisiatief – wat almal intiem met hul sin vir waarde verweef is – beroof (Naughton 2019; Stiegler 2010:30).

Die psigologiese – of, om meer presies te wees, die psigopolitiese – implikasies van hierdie situasie is verreikend, soos Stiegler (2010:28-36) oortuigend argumenteer. Hoe kan dit anders, wanneer die gebeure wat tans besig is om te ontvou (Stiegler 2010: 39), “...al

diegene proletarianiseer wie se kennis geabsorbeer word deur hipomnesiese [“hypomnesic”; m.a.w. tegnies-intensiewe geheue-]prosesse in masjiene, asook in ander apparate, deskundige sisteme, dienste, netwerke, en tegnologiese objekte en sisteme van alle soorte”? Anders gestel: sodanige psigies-kognitiewe proletarianisering is allerminds polities onskuldig, en waar ’n mens se gedrag grootliks deur haas-onsigbare, dominante magtverhoudinge (wat as tegniese bronre van bevrediging vermom is) bepaal word, is daar ook nie sprake van self-vervullende waarderervaring nie. Immers, onder hierdie omstandighede is ’n skeppende, vindingryk-nihilistiese lewenswyse uiters skaars, omdat die meerderheid van verbruikers per definisie slegs “verbruik”. Die rede hiervoor is, soos Stiegler uitvoerig demonstreer, dat die grootskaalse gebruik van “hipomnesiese” instrumente soos slimfone, elektroniese tablette en skootrekenaars – wat daagliks vir werk en ontspanningsdoeleindes gebruik word – benut word om enige “oorspronklike” inisiatief by die verbruiker met ’n “pre-geformatteerde” sjabloon in ooreenstemming met markgerigte navorsing te vervang. Mense se lewenswyse word ter wille van groter finansiële wins via die hypnotiserende kapasiteit van mnemo-tegniese apparate gekaap. Trouens, volgens Stiegler (2015: plekaanwysing 4902-4913):

...today all this occurs with the help of the social and cognitive sciences – neuromarketing being the most advanced stage of this aspect of proletarianization [...] fundamental theoretical knowledge is proletarianized, that is, decoupled from theoretical activity... [W]hat is taught today, therefore, is increasingly a purely procedural technological knowledge, including in the faculty of sciences, at the expense of the historical and critical knowledge of the theories lying at the origin of these formalisms.

Hieruit blyk dit dat proletarianisering nie beperk is tot werkers en verbruikers nie; dit sluit intellektuele werk in (Stiegler 2015: plekaanwysing 4970), wat potensieel die bron van vindingryke nihilisme sou kon wees. Klaarblyklik dien dit die psigopolitiese doel om enige moontlike kritiek op die neoliberale politiek-ekonomiese stelsel reeds by voorbaat uit te skakel – ’n bekende neoliberale strategie, soos Renate Salecl (2010:149) skerpsinnig aantoon. Nodeloos om te beklemtoon, lei sodanige sistematisiese, neutraliserende ontkoppeling van voortgaande kritiese refleksie oor teoretiese kennis, enersyds, en die tegniese implementering van bestaande teorie, andersyds, tot die erosie van ’n hele konstellasie van intellektuele waardes waarop die kultuur van sowel natuur- as sosiaal-wetenskaplike navorsing tradisioneel gefundeer was. Stiegler (2015: plekaanwysing 5017) formuleer hierdie insig in kapitalisme se stelselmatige benutting van tegnologie en tegniese apparate, ten einde proletarianisering tot verbruikers en wetenskaplikes uit te brei, aan die hand van Naomi Klein (2007) se metafoor van “skok” as die effek van “tegnologiese *skok* en die transformasie hiervan deur psigososiale individuasie en deur ’n toestand van filosofiese *skok*”. Met sodanige “individuasie” bedoel hy die wyse waarop die wydverspreide gebruik van tegniese apparate individue sosiopsigologies fatsoeneer of vorm – dink maar aan die uitwerking van WhatsApp- en Twitter-taalgebruik op mense se kommunikasiegewoontes – terwyl “filosofiese *skok*” na ’n grondliggende intellektuele disoriëntering verwys. En hand aan hand met fundamentele filosofiese of wêreldebekoulike disoriëntering kom aksiologiese ontwrigting, wat die weg voorberei op die besef van radikale waardeverlies, gevvolg deur reaksionêre nihilisme. Nog nooit vantevore was daar so ’n groot behoeft aan vindingryke nihilisme, dit wil sê, aktiewe waarde-herontdekking, met die oog op gemeenskapsvorming, as vandag nie. In die afwesigheid hiervan bestaan ’n sterk moontlikheid dat mense aksiologies volkome afgestomp sal raak – vanweë die uitwerking van meedoënlose neoliberale strategieë op die menslike psige, in kollektiewe sowel as individuele

sin. Dit is trouens 'n proses wat ten aansien van die beskikbare getuienis reeds geruime tyd aan die gang is.

WINNICOTT OOR “OORGANGSVOORWERPE”

'n Mens kry 'n goeie idee van wat op die spel is in 'n oorwegend reaksionêr-nihilistiese, tegnokratiese samelewing wanneer jy Stiegler se verreikende herinterpretasie van Donald Winnicott se baanbrekerswerk oor “oorgangsvoorwerpe” onder die loep plaas. In *What Makes Life Worth Living: On Pharmacology* (2013: plekaanwysing 172) lewer Stiegler kommentaar op die betekenis en implikasies van Winnicott se werk oor “oorgangsobjekte”, ten einde die “gevoel dat jy bestaan” te kan begryp – met ander woorde, die gevoel dat die lewe sin of betekenis vir 'n individuele subjek het; iets wat ooglopend intiem verwant is aan individue se ervaring van waarde of waardeloosheid. Winnicott se psigoanalitiese teoretisering van sogenaaende “oorgangsobjekte” is algemeen bekend, dog verdien desnietemin aandag voor meer in die besonder na Stiegler se benutting daarvan gekyk word. In die eerste hoofstuk van Winnicott (1971: 2) se studie rakende die psigologiese implikasies van “oorgangsvoorwerpe” (of “-objekte”) tref 'n mens die volgende verreikende stelling aan:

It is usual to refer to “reality-testing”, and to make a clear distinction between apperception and perception. I am here staking a claim for an intermediate state between a baby's inability and his growing ability to recognise and accept reality. I am therefore studying the substance of illusion, that which is allowed to the infant, and which in adult life is inherent in art and religion, and yet becomes the hallmark of madness when an adult puts too powerful a claim on the credulity of others, forcing them to acknowledge a sharing of illusion that is not their own.

Afgesien van die relevansie van die opvallende verwysing na ideologiese verblinding waar Winnicott na “waansin” verwys, is die belangrike saak hier die verbintenis wat hy maak tussen 'n suigeling se ontwikkeling, via 'n “intermediêre toestand”, tot by 'n herkenning van die werklikheid, en die rol wat “illusie” in kuns en godsdiens speel. 'n Dergelike “intermediêre toestand” het betrekking op wat Winnicott (1971:1) as “oorgangsverskynsels” en “oorgangsvoorwerpe” bestempel, soos 'n geliefkoosde speelding (byvoorbeeld 'n slaappop of ander speelding), of miskien 'n gebruiksvoorwerp soos 'n klein kombersie (dink maar aan die strokieskarakter “Linus” in die gewilde *Peanuts*-reeks, wat onafskeidbaar is van sy geliefde kombersie). Winnicott se oorspronklikheid in die geskiedenis van psigoanalise bestaan daarin dat sy kliniese ervaring met kinders hom geleer het dat die ontwikkelingsfase van jong kinders se verbintenis met “oorgangsfenomene”, asook hul gehegtheid aan “oorgangsvoorwerpe” van paradigmatiese belang is vir die res van mense se lewens. Die begrip “oorgangsfenomene” verteenwoordig 'n meer inklusiewe kategorie as “oorgangsvoorwerpe” vir sover dit nie-objekverwante gewoontes of aktiwiteite insluit, byvoorbeeld wanneer 'n kind met slaaptyd haar of sy duim suig, of hulself aan die slaap sing (Winnicott 1971:2).

Winnicott se oorspronklikheid, waarop verder deur Stiegler uitgebrei word, bestaan in sy kontekstualisering van bogenoemde “oorgangsfase” met verwysing na wat hy as die onvolledige begrip van “menslike natuur” beskou (1971:2). Volgens hom moet die algemene instemming dat laasgenoemde nie toereikend aan die hand van “interpersoonlike verhoudinge”, sowel as die rol van die verbeelding, asook bewuste en onbewuste faktore, verstaan kan word nie, aangevul word met (destyds) meer onlangse navorsing, wat aan die lig bring dat individuele

subjekte ook toegang het tot 'n "innerlike wêrelد" van wisselende "rykheid" en konflik. Op die vraag of die belangrikheid van 'n "innerlike wêrelد" vir die subiek voldoende is, antwoord hy as volg (Winnicott 1971:2):

My claim is that if there is a need for this double statement, there is also need for a triple one: the third part of the life of a human being, a part that we cannot ignore, is an intermediate area of experiencing, to which inner reality and external life both contribute. It is an area that is not challenged, because no claim is made on its behalf except that it shall exist as a resting-place for the individual engaged in the perpetual human task of keeping inner and outer reality separate yet interrelated.

Die rede waarom ek Winnicott so uitvoerig in hierdie verband bespreek, is dat die derde, "intermedi re" ervaringsveld – wat hy via die vrugbare rol van illusie met kuns en religie verbind – 'n uiterwaardevolle idee vir die huidige ondersoek na nihilisme is. Immers: (radikale) nihilisme is die ontkenning van alle inherente waarde, en die rol van die "oorgangsfenomene" wat Winnicott identifiseer is juis dat hulle kinders in staat stel om die werklikheid te "herken en aanvaar", wat die toekenning van waarde daaraan impliseer. Die verrekende betekenis hiervan word onverbeterlik deur Stiegler geartikuleer.

STIEGLER OOR "OORGANGSVOORWERPE" EN DIE SIN VAN DIE LEWE

Stiegler se interpretasie van Winnicott beklemtoon dat "oorgangsvoorwerpe" soos teddiebere meer as blote objekte is – iets wat Winnicott klaarblyklik ook besef het; vandaar sy beroep op 'n "intermedi re" ervaringsruimte – en dat hulle 'n onmisbare rol vervul. Volgens Stiegler konstitueer hulle die moeder as 'n partikuliere, *unieke* moeder, en tegelykertyd die kind *as haar kind*. Wat Stiegler wil demonstreer, is dat die psigiese rol van sodanige oorgangsvoorwerpe (en ander oorgangsfenomene) daarin bestaan om 'n generatiewe "matriks" te vorm wat in 'n persoon se latere lewe as 'n bron van singewing funksioneer. Langs hierdie weg word die "verlies aan die gevoel dat 'n mens bestaan" verhoed, terwyl dit terselfdertyd (soos Winnicott reeds besef het) die intermedi re, generatiewe oorgangsruijntie konstitueer wat deur sekere fenomene in die moeder-kind verhouding beliggaam word, asook die basis uitmaak vir die skepping en betekenis van kunswerke (Stiegler 2013: plekaanwysing 221).

Hoe moet 'n mens hierdie kapasiteit van die oorgangsobjek verstaan, naamlik om 'n "oorgangs- (of potensiële) ruimte" te ontsluit? Stiegler (2013: plekaanwysing 172) verduidelik dit in ontologiese terme: "...dit bestaan nie" ("...it does not exist") – minstens nie in die gewone, konkrete, ruimtelike sin van die woord nie. Dit is eerder die geval dat dit – volgens Stiegler (2013: plekaanwysing 183) se formulering – ontologies "duursaam" is (it "consists"), in die sin dat dit 'n soort onmeetlike (miskien "sublieme", dit wil sê onvoorstelbare) ruimte tussen moeder en kind konstitueer, wat aan Julia Kristeva se begrip van die *chora* van die moederlike ligaam herinner. Die *chora* ('n ambivalente begrip wat van Plato afkomstig is) is 'n tipe "hibride" (of "baster") "nog-nie-ruimte" tussen die moeder en die buitewêrelد, wat die kind op sy of haar toetredie tot laasgenoemde voorberei (Kristeva 1997:35-37). Stiegler se verheldering van die verhouding van moeder en kind is diepsinnig en het direk, ofskoon in negatiewe terme, betrekking op die reaksion re nihilisme wat 'n mens vandag oral ervaar. Met verwysing na die oorgangsobjek merk hy op (Stiegler 2013: plekaanwysing 182-194):

What holds and is upheld as this link through which these two beings become incommensurable and infinite for one another, is what, by allowing a place for that which

is infinite, *consists precisely to the immeasurable extent...that it does not exist* – because the only things that exist are finite things.

This consistence, more than anything else, and before anything else, is what a mother protects when she protects her child. This protection, which is care par excellence, is grounded in the knowledge the mother has of the extra-ordinary character of the object – and that Winnicott calls transitional precisely in order to designate this extra-ordinariness.

Such was Winnicott's great discovery: the fact that maternal knowledge is *knowledge of that which, in the transitional object, consists, though it does not exist*, and which gives to the child placed under this protection the feeling that “life is worth living”.

’n Mens sou kon beweer dat die “oneindige” ruimte wat deur die oorgangsvoorwerp gekonstitueer word, sigself ontologies van die aardse ruimte (van mense se alledaagse bestaan) differensieer, en dat dit vanaf die oomblik van ontstaan generatief, soos ’n matriks, vir die skepping van waarde(s) funksioneer. Anders gestel, is hierdie “duursame” ruimte die bron van betekenis of “sinvolheid”, waaruit ’n mens eksistensiële lafenis kan put wanneer dit nodig is. In die lig van die verband wat sowel Winnicott as Stiegler tussen hierdie intermediére, oneindige ruimte en kuns pioneer, verduidelik dit waarom kuns die potensiaal besit om ’n onuitputbare bron van betekenis te wees, selfs onder veranderende historiese of sosio-politieke omstandighede, wanneer nuwe, verskillend-genuanseerde betekenis-aspekte van ’n kunswerk gemanifesteer word – iets wat Immanuel Kant reeds in die 18de eeu skerpsinnig opgemerk het in verband met die sogenoamde “estetiese idees”. Hiervan beweer Kant (1952:175-176) dat “taal...[sodanige estetiese idees] nooit kan ewenaar of volkome begrypbaar maak nie”, ’n opmerking wat ooglopend ligwerp op die verband tussen die onbeperkte aksiologiese generatiwiteit van die “duursame ruimte” wat deur oorgangsvoorwerpe soos teddiebere generaliseer word, andersyds, en die onuitputlike spektrum van betekenis waardeur kunswerke (wat sulke “estetiese idees” beliggaam) kultuurhistories gekenmerk word, andersyds. Wat meer is, word sodanige generatiewe vrugbaarheid in die kunste op uiteenlopende wyses gemanifesteer, wat wissel van die ouditiewe (byvoorbeeld Beethoven se 9de Simfonie), visuele (dink maar aan Picasso se *Guernica*), visueel-tasbare (Zaha Hadid se argitektuur, Rodin se beeldhouwerk), dinamies-visuele (dans), die sintese van visuele, ouditiewe en dinamiese (rolprentkuns) na die literêre (romans, gedigte en dramas, waar laasgenoemde ook visueel-dinamies-ouditief aangebied word).

Die rede waarom ek Stiegler se interpretasie van Winnicott se “oorgangsfenomene” (aan die hand van die daarstelling van ’n generatiewe aksiologiese ruimte) via Kant se “estetiese idees” met die kunste verbind, is om te beklemtoon in watter mate die kunste (en daarmee saam opvoeding) die huidige reaksionér-nihilistiese waas wat die wêreld deurdring vindingryk-aktief kan weerstaan. Dit is byvoorbeeld vandag nog ewe verhelderend en eties-opbouwend om ’n verhoogopvoering van Sophokles (496-406 v.C.) se *Antigone* (’n tragedie wat meer as 2 000 jaar gelede geskryf is) te aanskou, en vanuit die posisie van die *theoros* – die antiek-Griekse woord vir ’n toeskouer by ’n drama (Gadamer 1982:111) – te ervaar, as wat dit in antieke Athene was. So ’n belewenis bestaan daarin om deelnemend die onoplosbaar-komplekse etiese konflik tussen die rol van die staat (verteenwoordig deur Kreon, die koning, Antigone se oom) en die vereistes van die gesin (verteenwoordig deur Antigone, wat haar gesneuwelde broers in weerwil van die koning se verbod daarop begrawe) opnuut te herken as iets universeel-menslik, ongeag die histories-besondere omstandighede waaronder dit mag gebeur. Die *theoros* is immers juis so genoem omdat hy of sy met die dramatiese karakters en gebeure geïdentifiseer het vir sover hulle (die gehoor) nie afsydig gestaan het van wat daardeur verteenwoordig word.

nie, naamlik kosmiese wetmatighede. En al is vandag se gehore wêreldbekendheid ver verwyder van die antieke Griekse, verseker die gemeenskaplike menslikheid wat ons vandag nog met hulle deel (soos gedemonstreer in die wyse waarop hul tragedies en komedies tydgenootlike gehore steeds emosioneel roer), dat die waardes wat in die opvoering van sodanige kunswerke beliggaam is, opnuut in die ontvouing van die dramatiese handeling verlewendig word. Anders gestel: die botsing tussen die waarde wat 'n broer of 'n suster vir 'n mens verteenwoordig, en die eweneens-onbetwistbare (ofskoon kwalitatief-verskillende) sosio-politiese waarde van die staat, soos in onder andere die koning beliggaam, spreek 'n mens feitlik onweerstaanbaar aan wanneer jy dit intens-meelewend in 'n teater (of via die rolprentkuns) ervaar. Dit is per slot van sake wat "waarde" beteken – nie iets abstraks en lewensverwyderd nie, maar waardevolle dinge, persoonlike verhoudings, sosio-politieke entiteite en gebeure, verskynsels wat as "universel-geldig" in besondere situasies ervaar word, en so meer. En dit is juis wanneer hierdie onderskeibare "waardes" met mekaar bots dat die toeskouer of leser bewus gemaak word van die appéle wat hulle op 'n mens rig, met die implikasie dat hulle inderdaad as "waardes" belewe word, ofskoon hulle wedersyds deur die onderlinge konflik geproblematiseer word. 'n Mens weet immers dat jy met 'n "waarde" gekonfronteer word wanneer jy só op 'n gebeurtenis of ervaring reageer dat jy onwillekeurig – nie noodwendig verbaal nie – in jou wese daarvoor "Ja" (of moontlik "Nee") sê (sien in hierdie verband Derrida [1991] se kommentaar op James Joyce se gebruik van "Ja" in sy *Ulysses*). Al die kunste stel 'n mens in staat om opbouende, universel-menslike waardes langs hierdie weg vindingryk te (her-)ontdek, en om hierdie rede behoort nikks skole of universiteite te verhoed om hulle na die kunste te wend nie. Daarby moet 'n mens natuurlik die noodsaak aan die "her-ontdekking" van die intrinsiese waarde van die natuur noem – wat nie hier in besonderhede bespreek kan word nie, solank onthou word dat "natuur" altyd kultureel bemiddel word (sien Olivier 2018) – maar desnietemin deurslaggewend is in 'n era waar mense toenemend vervreem word van dit waarvan ons in laaste instansie deel is.

Ten einde die gronde van die huidige nihilistiese landskap beter te begryp, moet 'n mens hierby nog kennis neem van wat Stiegler die *pharmakon*-karakter van oorgangsvoorwerpe noem. Hy neem sy toevlug tot Jacques Derrida se bekende dekonstruksie van "skrif" as *pharmakon* in *Plato's Pharmacy* (Derrida 1981:95-117), en argumenteer dat 'n oorgangsobjek eweneens so 'n *pharmakon* is – dit wil sê terselfdertyd 'n gif en 'n geneesmiddel. Derrida argumenteer teen Plato se verdoemenis van skrif as 'n tweederangse plaasvervanger vir lewende spreektaal en as onbetroubare, selfs kwaadaardige byvoegsel ("supplement") tot wat moontlik die "teenwoordige (aanwesige) waarheid" (of "ware teenwoordigheid") van spreektaal en outonome denke genoem kan word. Derrida se standpunt berus op die insig dat alle linguistiese vorme (spreektaal sowel as skrif) die ambivalente "farmakologiese" logika van die *pharmakon* met mekaar gemeen het. Op soortgelyke gronde voer Stiegler (wat Derrida se student was) aan dat dit eweneens die geval is met oorgangsvoorwerpe. Waar oorgangsobjekte aan die een kant, as "geneesmiddel", 'n oneindige "sorgruimte" tussen 'n moeder en haar kind ontsluit – en die kunswerke waartoe hierdie "duursame" ruimte aanleiding gee 'n matriks van eindeloze betekenis en singewing vir lezers en gehore inhuldig – kan hulle ook, aan die ander kant, relasioneel as "gif" of "slegte" *pharmakon* funksioneer. Soos Stiegler dit stel (2013: plek-aanwysing 208-220):

... Winnicott shows that a bad relation to this object...is just as possible as the care that it alone makes possible. Dependence then becomes harmful, that is, destructive of autonomy and trust. The care that the mother must take of her child, then, necessarily includes the way she protects her child from this object: from what it contains that is

threatening. And eventually she must teach her children to detach themselves from it.

It is in this way that the mother must *bring the child to adopt – or not – its transitional situation*, that is, its *pharmacological situation*, on the basis of which the child will be able to attain, or not, the feeling that life is worth living. By bringing the child to adopt the *pharmakon*, what Winnicott calls the good mother also teaches the child to detach itself from the transitional object so as to engage with *other* transitional spaces, with which it will establish other relations...

This is why the transitional object does not only concern the child and mother: it is also, as first *pharmakon*, the origin of works of art and, more generally, of the life of the mind or spirit in all its forms, and thus of adult life as such.

Wat is die implikasies hiervan (veral van die laaste sin) vir die tema van hierdie artikel, naamlik “reaksionêre nihilisme” in die huidige era van neoliberal hegemonie? Vroeër is daar via Stiegler se werk na die psigies-kognitiewe proletarianisering van verbruikers verwys, wat onafskeibaar met die alomteenwoordige gebruik van “hipomnesiese” instrumente soos elektroniese tablette, slimfone en skootrekenaars verband hou. Daarby dui sy navorsing daarop dat verbruikers se *savoir-vivre* (lewenskundigheid) via hierdie apparate sistematies met “pre-geformatteerde” sjablone vervang word, in ooreenstemming met wat markgerigte navorsing as die mees winsgewende roete aandui. Daar is ook vroeër vlugtig na die werk van Kate Pickert (2014) in verband met die nimmereindigende stroom van inligting wat verbruikers oorskool verwys – in so ’n mate dat sy (Pickert 2014:32-38) uitvoerig aandag skenk aan die verskynsel van “mindfulness” (meditasie) onder verbruikers, wat skynbaar ’n groeiende gewaarwording van die houvas wat slimfone en ander sodanige apparate op hulle het weerspieël. ’n Mens kan Stiegler se interpretasie van Winnicott se begrip van “oorgangsfenomene” hierby voeg, dan word ’n verdere stuk van die legkaart herkenbaar, om die kontoere van reaksionêre nihilisme bloot te lê: mnemotegniese apparate soos slimfone val in die kategorie van “oorgangsvoorwerpe” – nie in die lewensoorspronklike sin waarin (byvoorbeeld) ’n kind se teddiebeer ’n moeder help om daardie “intermediêre ruimte” te konstitueer waarin die kind gekoester word, maar ook (indien dit misluk) kan verlore raak nie. Maar net soos wat die betekenis-skeppende (asook -vernietigende) kapasiteit van kunswerke ondenkbaar is sonder die aanvanklike ontologiese funksie van oorgangsvoorwerpe, waarop hulle geskoei is, is tans ook die rol van veral slimfone in mense se lewens uiteindelik daarop gebaseer. Dit blyk uit Stiegler se laaste sin in bostaande aanhaling, wat beklemtoon dat oorgangsvoorwerpe die basis uitmaak van kunswerke, asook van “die lewe van die verstand of gees in al die vorme daarvan, en dus van volwasse lewe as sodanig”; die gebruik van mnemotegniese apparate, net soos van byvoorbeeld boeke, val onder die “lewe van die verstand of gees”. Die volgende opmerking van Pickert oor “mindfulness” of meditasie (as teenvoeter vir wat as die “giftige” kant van slimfone as *pharmakon* verstaan kan word) is insiggewend in hierdie verband (2014:34):

Although I signed up to learn what mindfulness was all about, I had my own stressors I hoped the course might alleviate. As a working parent of a toddler, I found life in my household increasingly hectic. And like so many, I am hyper-connected. I have a personal iPhone and a BlackBerry for work, along with a desktop computer at the office and a laptop and iPad at home. It’s rare that I let an hour go by without looking at a screen. Powering down the internal urge to keep in constant touch with the outside world is not easy.

Hierdie openhartige beskrywing van haar eie oorweldigende betrokkenheid by die “hiper-verbintenis” wat elektroniese kommunikasiemiddele meebring, is ’n veelseggende weer-

spieëling van wat Winnicott en Stiegler as 'n "slegte" verhouding met die *pharmakon* bestempel. Soos hulle aandui, is *oor-afhanklikheid* daarvan – of dit nou 'n teddiebeer is, of 'n slimfoon – skadelik vir sover dit relatiewe outonomie en vertroue ondermyn. Hoe kan 'n mens per slot van sake 'n relatief-onafhanklike, volwasse lewe lei wanneer jy soos die strokieskarakter Linus gedurig aan jou slimfoon-kombersie vasklou, en wat sê dit van selfvertroue, sowel as vertroue in ander (wat merendeels in gelyke mate verknog is aan hierdie kwasi-totemiese voorwerpe)? En verder: wat is die implikasies hiervan vir hedendaagse mense se vermoë om waarde te herken en desnoeds te heraktiveer as vindingryke nihiliste? Klaarblyklik is die implikasies negatief, dit wil sê – te oordeel aan Pickert se weergawe van die redes vir haar betrokkenheid by 'n "mindfulness"-kursus – mense wat in die "netwerk-samelewing" van die vroeë 21ste eeu leef, is oorwegend reaksionêr-nihilisties in hul leefwyse. Hierdie gevoltagekking is onvermydelik wanneer onthou word dat 'n gesonde verhouding met die *pharmakon* – alle opeenvolgende instansies daarvan in jou lewe – 'n voorwaarde is vir 'n sinvolle lewe; vir die "gevoel dat die lewe die moeite werd is" ("the feeling that life is worth living"; Stiegler 2013: plekaanwysing 182-194).

Dat hierdie besef besig is om na meer en meer mense deur te dring, is duidelik uit 'n onlangse artikel deur Marie Dorking (2019), wat eweneens, soos Pickert, oor "mindfulness" of meditasie handel. Dit is 'n praktyk wat blykbaar in Brittanje reeds in primêre asook sekondêre skole op eksperimentele basis ingestel is, ten einde wat gesien word as die "negatiewe uitwerking" van sosiale media en die internet op skoolkinders se geestesgesondheid die hoof te bied.

TEGNOLOGIE, BEGEERTE EN "NARKO-KAPITALISME"

Die Kanadese filosoof Gil Germain werp verdere lig op die toestand van (reaksionêre) nihilisme wat die wêreld tans oorspoel. Eerstens herinner hy 'n mens daaraan dat, soos onder meer Heidegger (1978:225) en Lacan (1992:314) ook uitwys, mense "begerende" of "erotiese" wesens is (Germain 2017:1-8). Hiermee het hy nie uitsluitlik seksuele begeerte in gedagte nie, maar die fundamentele antropologiese verskynsel dat die mens kenmerkend in 'n "oop" wêreld woon, waar jou "strewing" (begeerte) telkens kan slaag, of kan misluk, na gelang van die mate van weerstand wat die wêreld bied. Anders gestel: soos Germain (2017:1-29) aantoon, is dit in beginsel onmoontlik vir mense om "vervulde" wesens te wees, soos hy aan die hand van 'n analise van Plato se *Phaedrus*, en daarvan kontrasterend, George Saunders se kortverhaal *Jon* demonstreer. Waar Sokrates in Plato se dialoog as die erotiese wese *par excellence* na vore kom, beliggaam die hoofkarakter van Saunders se verhaal die hedendaagse oortuiging dat alles in die samelewing, insluitend mense, tegnies beheer kan word, wat sou beteken dat mense se "begeertes" eweneens vervul kan word. Die fundamentele fout wat die tegnokratiese bestel egter maak, is om "behoefte" met "begeerte" in die fundamentele Platoniese (en ook psigoanalitiese) sin te verwarr – jou "behoefte" aan kos kan tydelik gestil word, maar jou unieke "begeerte" – wat volgens Lacan bowendien onbewus is – kan nooit vervul word nie. Dit is immers, soos Heidegger (1978:373) aantoon, wat 'n mens *toekomsgerig* maak, 'n gegewe wat impliseer dat dit enige bevrediging in die *hede* oorskry. Die hedendaagse opvatting dat die tegniek alle vraagstukke kan oplos, insluitend menslike emosionele probleme soos angs en neerslagtigheid (wat met chemiese tegnologie behandel word), sien volgens Germain die eintlike aard van menswees oor die hoof, en lei daar toe dat die mens tot 'n soort verbruiker-reaksiemeganisme gereduseer word. In die kortverhaal *Jon* word sodanige chemies-tegniese manipulering van karakters se gevoelens, deur middel van 'n "gemoedsbeheermiddel" (of

antidepressant) met die gepaste naam van “Aurabon”, voorgestel as iets wat hul welsyn bevorder aangesien hulle met die gebruik daarvan nóg ekstatiese vreugde, nóg ontwrigtende hartseer kan ervaar. Al wat oorbly, is ’n affektiewe gelykmatigheid (sonder begeerte) wat produktiwiteit bevorder – die ideale toedrag van sake vir verbruikerskapitalisme.

Die konsekvensies hiervan vir (reaksionêre) nihilisme is duidelik. Indien menswees onverbreeklik met “begeerte” verwikkeld is, en begeerte op sy beurt voorveronderstel moet word by die belewenis van wat waardevol is – soos in die bespreking van “oorgangsvoorwerpe” in die konteks van die moeder-kind verhouding geblyk het (en deur Heidegger sowel as Lacan bevestig word) – sou die chemies-tegniese onderdrukking of uitwissing van die gevoelens wat simptomaties is van begeerte, soos angs of vreugde, tot die afstomping van die menslike sin vir waarde lei. Alternatiewelik is ’n mens aksiologies ontredder in die afwesigheid van onder andere affektiewe vermoëns om waarde te bespeur en te identifiseer, wat die geval sou wees by die chemies-tegniese manipulering (spesifiek onderdrukking of uitwissing) van menslike emosies. ’n Dergelike toedrag van sake as die sosiale reël is volkome versoenbaar met ’n toestand van “reaksionêre” nihilisme.

Hoe kontra-intuïtief dit ook al mag voorkom, is ’n sodanige “versadigde” soort nihilisme vandag oral waarneembaar, met ’n bykomstige betekenis van die byvoeglike naamwoord, “reaksionêr”. In ’n onlangse publikasie met die onthutsende titel, *Narcocapitalism* (2018), lewer Laurent de Sutter ’n indringende analyse van die verband tussen die handel in dwelmmiddels (“narcotics”), spesifiek kokaïen, wat metonomies is vir alle ander dwelms, insluitend die soort wat by apteke beskikbaar is, en (so toon hy aan) vir die kapitalistiese samelewing waarin ons woon. Kortweg: ’n grootliks “bedwelmd” samelewing is dermate “passief-reaksionêr” dat daar haas geen teken is van “begeerte” in die psigoanalitiese sin van die woord nie. Immers: wesens wat nie bedwelm is nie (en dus in staat is om te begeer), of wat waardes soos politieke en ekonomiese vryheid nastreef, is “moeilikhedmakers”, en nie werkers wat geduldig en gedweë swoeg om winste vir die korporasies te verseker nie (Parker 2011: 42, 88). De Sutter toon aan dat, met die groei van die farmaseutiese bedryf vanaf die punt waar firmas soos Merck (in die 19de en 20ste eeu) die winsgewendheid van dwelms soos kokaïen besef het, tot vandag, waar ’n groot spektrum van sogenaamde “kalmeermiddels” en “antidepressante” (onder andere Prozac, Adofen en Sarafem) beskikbaar is, die graad van verspreiding van dwelmmiddels van uiteenlopende aard ’n groot persentasie van die wêrldbevolking gedurig “onder beheer” hou. En sy argument is dat hierdie toedrag van sake die naam, “narcocapitalism” as die definierende kenmerk van die huidige samelewing regverdig.

In watter mate dit reeds as die norm beskou word om chemiese middelle te benut ten einde mense na bewering “gesond” te hou, kom na vore waar De Sutter (2018:19-20) die neweffekte van antidepressante bespreek (hier maak ek noodwendig van heelwat aanhalingsgebruik vanweë die onberispelike, kernagtige wyse waarop die oueur sy bevindinge en insigte formuleer). Dit is ironies dat hy hier van die “ligte aanraking van die wet” (“light touch of the law”) kan praat, wanneer ’n mens die dehumaniserende uitwerking van hierdie farmaseutiese middelle op mense in aanmerking neem:

...antidepressants enjoy a remarkable degree of tolerance from the authorities, even though they can have very harmful consequences. The range is very broad, and includes muscular spasms, a slowing of cognitive activity, a paradoxical risk of dependency, Parkinson-type symptoms, bouts of akathisia [’n uiterste vorm van ontsteltenis en rusteloosheid; BO], and even a fatal disruption to the nervous system. But most revealing, in terms of the way in which neuroleptic [senu-funksie-onderdrukkende; BO] antidepressants like

chlorpromazine work, is the fact that most users end up suffering from anhedonia [die onvermoë om genot te ervaar; BO] and sexual impotence.

In watter mate die huidige samelewing van vroeëre (byvoorbeeld die antiek-Griekse, Romeinse, Indiese en voor-Viktoriaanse Europese) samelewings verwyder is vir sover laasgenoemde fundamentele waarde aan lewensgenieting, insluitende seksuele genot, geheg het, is duidelik wanneer die huidige rol van “norm-bepalende” inrigtings en praktyke in ag geneem word (wat vandag na die oneweredige mag van die mediese en farmaseutiese praktyke verwys):

That an individual might no longer feel or desire anything seemingly poses no problem for doctors or public authorities (or pharmaceutical companies); it is even accepted that this is the ultimate meaning of the phrase “getting better”. “Getting better” is not getting anywhere at all – it is existing only in the negative mode of a being whose stability badly conceals the emptiness, as well as the suffering of not suffering, or of feeling that you do not feel your suffering, in an inescapable downward spiral...in truth, no one would have it any other way – they would not want finally to cure it... (De Sutter 2018:20)

Die laaste woorde in hierdie aanhaling is ’n onmiskenbare verwysing na die finansiële winsmotief wat ’n deurslaggewende rol by die farmaseutiese maatskappye en by talle (indien nie alle nie) psigiatriese spesialiste speel. Die implikasies vir die tema van hierdie artikel is reeds uit die bestaande diskussie van De Sutter se opsienbarende werk duidelik, naamlik dat mense in die tydgenootlike samelewing deur middel van medies-farmaseutiese praktyke en middele sistematies beroof word van hul wesenlik-menslike vermoë om hoegenaamd enigets van waarde te ervaar of te begeer – waarmee ek nie bedoel dat sinlike en seksuele genot die enigste waardevolle ervarings daarstel nie. Maar wanneer jy dermate deur chemiese middele afgestomp raak dat jy nie meer *genot kan ervaar nie* – insluitend die genot wat goeie musiek, letterkunde, gesellige verkeer met vriende en familie, en dies meer, bring – kan daar nie meer sinvol van ’n “waarde-volle” lewe gepraat word nie. Dit is egter nie waar dit eindig nie – die situasie wat hier aan die lig gebring is, berus op ’n meer fundamentele basis waar ekonomiese en dwelmhandel onlosmaalklik verstrengel is. Hierdie – die verrekendste – aspek van De Sutter se deurgondelike navorsing kom aan die lig waar hy spesifiek op die verband tussen kokaïen en kapitalisme wys (De Sutter 2018:36-37):

...at the beginning of the development of industrial capitalism, cocaine played a role similar to the one it was meant to play for its consumers: the role of the most powerful stimulant. It was thanks to it (and certain related products) that the modern pharmaceutical industry managed to get off the ground...Clearly, this kind of development could not take place without producing embarrassing grey areas – and, in fact, cocaine is always to be found where modern capitalism is most susceptible to suspicions of corruption, namely, its relationship with public authorities.

Hierdie ontmaskering van die rol van kokaïen in die farmaseutiese industrie is moontlik nog draaglik – immers, aanvanklik het dit ’n medies-aanvaarbare funksie as verdowingsmiddel tydens byvoorbeeld oogoperasies verrig. Maar De Sutter se hieropvolgende openbaring – wat Jacques Derrida (1994:103-104) se vroeëre insigte oor die onlosmaaklike verweefdheid van internasionale misdaad met die kapitalistiese wêreldeconomie aan die hand van groter besonderhede staaf – is selfs vir iemand (soos ekself) met geen illusies oor die verdorwenhede waartoe mense in staat is nie, skokkend:

...still today, the world economy only sustains itself on the money that circulates in it from the extraction, transformation and trade in the alkaloid. At the time of the subprime crisis in 2007, it was the profits from cocaine trafficking that enabled the banks, whose gambling had put them in a difficult position, to survive while they waited for the state to put its hand in its pocket and get them out of a fix. For a few months, when traditional investors were withdrawing their cash from the banks, only drug dealers carried on pumping liquidity into the system – which they needed to give their cash a legal appearance.

De Sutter huiwer ook nie om met sy hieropvolgende sin die parallel tussen die dwelmhandel en finansiële kapitalisme eksplisiet te maak nie:

Just as industrial capitalism had been made possible by cocaine, it was to cocaine that it delegated the task of saving it from itself, having become intoxicated by its own power following the turn to financialization – born, by another paradox, in the same period as the “war on drugs” [’n verwysing na Richard Nixon se aankondiging in die VSA in 1971; BO].

Dit is moeilik om die verreikendheid van hierdie gebeure rondom die verband tussen die globale dwelmhandel, die mediese benutting van antidepressante en narkose, en die omvattende kapitalistiese stelsel te oorskot vir sover dit ’n onteenseglike uitwerking het op die aksiologiese klimaat van ons era. Myns insiens slaan dit potensieel die laaste spyker in die doodkis van (die menslike sin vir) waardes. In welke mate dit die geval is in terme van ’n omvorming van die betekenis van die mens as “subjek”, word uitdruklik beklemtoon waar De Sutter (2018:109) skryf:

Anaesthesia had transformed individuals into subjects, through the intervention of a chemical technique that led to the bracketing of everything that, in them, belonged to the world of “excitation”...Rather than as the opening of the age of anaesthesia, perhaps it would be better to speak of the opening of the age of anexcitation – the age of the ablation [verwydering; BO] of individuals’ animation principle, transforming them into simple bodies, subject to examination and manipulation. *Thanks to anaesthesia, surgeons had peace*: an anaesthetized body is a body that causes no bother...To become the subject of an operation is to become, therefore, more or less organized matter, a material mass of organs and flesh available for fixing, repair, amputation, observation and so on.

De Sutter (2018:109) wys ook op die betekenisvolle feit dat daar min of meer rondom dieselfde tyd ’n nuwe woord in politieke diskouers verskyn het, naamlik die woord “massas” (“masses”), wat die plek ingeneem het van wat vroeër as “skares” (“crowds”) bekendgestaan het. Volgens De Sutter was dit geen toeval nie: onderliggend aan die transformasie van die subjek tot blote materie (soos blyk uit die woord “massas”), het iets anders gebeur (De Sutter 2018:109-110): “Crowds had to become matter so that you could forget that they had a soul”. Hierdie insig gee ’n nuwe dimensie aan Fromm se oortuiging (vroeër bespreek), dekades gelede, dat die moderne mens hul “self” verloor het. Die enigste verskil is waarskynlik dat dit in vandag se oorweldigende nihilistiese klimaat veel meer omvattend en diepgaande die geval is.

SLOT: DIE OORWINNING VAN REAKSIONÉRE NIHILISME?

Die sin in die bostaande aanhaling uit De Sutter se boek wat op metonomiese wyse die dilemma van mense in die huidige samelewing saamvat, is “*Thanks to anaesthesia, surgeons had peace: an anaesthetized body is a body that causes no bother...*” Wanneer dit saamgelees word met sy opmerking (in dieselfde aanhaling), dat die “animasiebeginsel” (“animation principle”) van individue in hierdie era van (globale) narkose “verwyder” is, beteken dit, etimologies gesproke, dat die “siel” van die mens verwijder is (soos wat sy opmerking oor “massas” ook bevestig). En hoe kan van ’n mens “sonder ’n siel” verwag word om die waardevolle van die waardeloze te kan onderskei? Immers: Soos De Sutter skerpsinnig en sorgvuldig aan die lig bring, het farmaseutiese middelle, van kokaïen tot die verskeidenheid van antidepressante, die uitwerking om as’t ware ’n mens se psige van jou liggaam te “verwyder”; in ’n dergelike situasie, hoe kan verwag word dat ’n mens steeds ’n lewende, evaluerende wese moet bly? Dit gee aan die woord “afgestomp” ’n nuwe betekenis in die konteks van “narkokapitalisme”: in hierdie wêreld kom ons merendeels “afgestompte” wesens teë, wat nie langer ’n sin vir waardes het nie.

Michel Foucault en Gilles Deleuze sou waarskynlik nie geskok wees indien hulle hiervan kon kennis neem nie. Waar Foucault (1995) die gronde van “dissipline” in die moderne era genealogies blootgelê het, sowel as die uitwerking daarvan op die menslike liggaam, naamlik om dit ’n “mak” (“docile”) of getemde ligaam te maak, het Deleuze (1992) Foucault se tese verder geneem deur die meganismes van “kontrole-samelewings” aan die lig te bring. ’n Mens sou egter kon argumenteer dat daar in beide gevalle nog sprake was van die moontlikheid van verset of teenstand teen ’n onhoudbare orde (sien Olivier 2010 en 2013). Maar wanneer die psigies-anthropologiese gronde van verset self in die slag bly – soos wat uit De Sutter se werk blyk die geval te wees in die huidige era – is dit betwyfelbaar of verset nog denkbaar is op enige noemenswaardige skaal behalwe die sporadies-individuele. Want verset veronderstel ’n sin vir waarde, wat op sy beurt die aktiewe vermoë om waardes te herken en toe te eien veronderstel. “Reaksionére nihilisme” heers dus ongesteurd in die tydgenootlike era, en tensy die samelewing die middele, by uitstek opvoeding en die kunste, inspan om die mensdom uit hul verdoofde toestand wakker te maak, is vooruitsigte uiter somber vir die vindingryke verlewendiging van wat “die lewe die moeite werd maak” (Stiegler).

BIBLIOGRAFIE

- Castells, M. 2010. *The Rise of the Network Society*. Second edition. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Clark, L. (Reg.) 1995. *Kids*. VSA: Independent Pictures.
- Deleuze, G. & Guattari, F. 1983. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia* Vol. 1. Vert. Hurley, R, Seem, M. & Lane, H.R. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. 1992. Postscript on the Societies of Control. *October* 59 (Winter): pp. 3-7.
- Demme, J. (Reg.). 1991. *The Silence of the Lambs*. VSA: Orion Films.
- Derrida J. 1981. Plato’s Pharmacy. In: *Dissemination*. Vert. Johnson, B. London: The Athlone Press, pp. 61-171.
- Derrida, J. 1991. From: *Ulysses Gramophone: Hear say Yes in Joyce*. Vert. Kendall, T. & Benstock, S. In: Kamuf, P. (ed.). *A Derrida reader: Between the blinds*. New York: Harvester Wheatsheaf, pp. 571-598.
- Derrida, J. 1994. *Specters of Marx*. Vert. Kamuf, P. New York: Routledge.
- De Sutter, L. 2018. *Narcocapitalism. Life in the Age of Anaesthesia*. Vert. Norman, B. Cambridge: Polity Press.
- Dorking, M.C. 2019. Thousands of school children to practice mindfulness and meditation in a bid to improve mental health. Yahoo Style UK, 5 February: <https://uk.yahoo.com/style/thousands-school->

- children-practice-mindfulness-meditation-bid-improve-mental-health-112635832.html (Afgelaai 7 Julie 2014).
- Foucault, M. 1980. Prison talk. In: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Vert. Gordon, C., Marshall, L., Mepham, J., Soper, K. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. 1995. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Vert. Sheridan, A. New York: Vintage Books.
- Fromm, E. 1965. *Escape from Freedom*. New York: Discus/Avon Books.
- Gadamer, H-G. 1982. *Truth and Method*. Vert. red. Barden, G. en Cumming, J. New York: Crossroad.
- Germain, G. 2017. *Thinking about Technology. How the Technological Mind Misreads Reality*. New York: Lexington Books.
- Giroux, H.A. 2005. *Against the New Authoritarianism. Politics after Abu Ghraib*. Winnipeg: Arbeiter Ring Publishing.
- Hardwicke, C. (Reg.) *Thirteen*. VSA: Fox Searchlight Pictures.
- Harvey, D. 1990. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Heidegger, M. 1978. *Being and Time*. Vert. Macquarrie, J. & Robinson, E. Oxford: Basil Blackwell.
- Hill, R.K. 2017. Introduction, in *Friedrich Nietzsche: The Will to Power – Selections from the Notebooks of the 1880s*. Vert. Hill, R.K. & Scarpetti, M.A. London: Penguin Books, pp. xi-xxv.
- Kant, I. 1952. *The Critique of Judgement*. Vert. Meredith, J.C. Oxford: The Clarendon Press.
- Klein, N. 2007. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London: Penguin.
- Kristeva, J. 1997. *The Portable Kristeva*. Red. Oliver, K. New York: Columbia University Press.
- Lacan, J. 1992: *The Ethics of Psychoanalysis. The Seminar of Jacques Lacan, Book VII*. Vert. Porter, D. London: Routledge.
- Marx, K. & Engels, F. 1993. *The Communist Manifesto*. Vert. Lutins, A. Project Gutenberg eText (Afgelaai 7 July 2014).
- Megill, A. 1985. *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. Los Angeles: University of California Press.
- Naughton, J. 2019. ‘The goal is to automate us’: welcome to the age of surveillance capitalism.’ *The Observer (Technology)*, 20 January: <https://www.theguardian.com/technology/2019/jan/20/shoshana-zuboff-age-of-surveillance-capitalism-google-facebook> (Gelees 20 Januarie 2019).
- Nietzsche, F. 1968. *The Will to Power*. Vert. Kaufmann, W. & Hollingdale, R.J. New York: Vintage Books.
- Nietzsche, F. 2013. *Thus Spake Zarathustra*. Vert. Common, T. Electronic Classics Series. Hazleton: Pennsylvania State University.
- Olivier, B. 1994. Nietzsche en die 20ste-eeuse denke. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap*. 30. Spesiale uitgawe oor die 20ste eeu. Herdruk in *Wysgerige Perspektiewe op die 20ste eeu*. Red. Strauss, D.F.M. Bloemfontein: Tekskor.
- Olivier, B. 2004. “Passive” nihilism in Clark’s *Kids* and Hardwicke’s *Thirteen*. *South African Journal of Art History* 19:98-109. Herdruk in: Olivier, B. 2009. *Philosophy and the Arts – Collected Essays*. Oxford: Peter Lang, pp. 79-96.
- Olivier, B. 2007. Nietzsche, immortality, singularity and eternal recurrence. *South African Journal of Philosophy*, 26(1):70-84. Herdruk in Olivier, B. 2012. *Intersecting Philosophical Planes: Philosophical Essays*. Oxford: Peter Lang, pp. 25-46.
- Olivier, B. 2009. The (im-)possibility of communication. In *Philosophy and Communication. Collected essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Publishers, pp. 17-32.
- Olivier, B. 2010. Foucault and individual autonomy. *South African Journal of Psychology*, 40 (3), September 2010:292-307.
- Olivier, B. 2013. Foucault en die vraag na die verligting. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe (Journal of Humanities)*, 53 (3):314-330.
- Olivier, B. 2015. Situated experience, “the space of flows”, and rhizomatic thinking. *South African Journal of Art History*, Vol. 30(3):1-14.
- Olivier, B. 2018. Die ekologiese krisis, kapitalistiese ekonomiese en tegno-optimisme. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 58(3):464-482.
- Parker, I. 2011. *Lacanian psychoanalysis: Revolutions in subjectivity*. London: Routledge.

- Pickert, K. 2014. The art of being mindful – Finding peace in a stressed-out, digitally dependent culture may just be a matter of thinking differently. *TIME* magazine, February 3, pp. 32-38.
- Sjösted-H, P. 2019. Value of Nietzsche's *The Will to Power Manuscript*. *Ontologistics*: <http://www.philosopher.eu/texts/nietzsches-will-to-power-manuscript/> (afgelaai 15 Julie 2019).
- Sophokles. Geen datum. Antigone. Vert. Fitts, D. en Fitzgerald, R. e-Teks: https://mthoyibi.files.wordpress.com/2011/05/antigone_2.pdf (afgelaai 10 Februarie 2019).
- Salecl, R. 2010. *Choice*. London: Profile Books.
- Stiegler, B. 2010. *For a New Critique of Political Economy*. Trans. Ross, D. Cambridge: Polity Press.
- Stiegler, B. 2013. *What Makes Life Worth Living: On Pharmacology*. Trans. Ross, D. Cambridge: Polity Press. (Kindle edition.)
- Stiegler, B. 2015. *States of Shock: Stupidity and Knowledge in the 21st Century*. Trans. Ross, D. Cambridge: Polity Press (Kindle edition).
- Winnicott, D.W. 1971. *Playing and Reality*. Tavistock e-book.
- Žižek, S. 2009. *Violence. Six Sideways Reflections*. London: Profile Books.

Vrygelate gevangenes word as gevangenispersonel aangestel: Kan Suid-Afrika leer by hierdie nuwe internasionale tendens?

Ex-offenders should be appointed as prison wardens: Can South Africa learn from this new international trend?

CASPER LÖTTER

Postdoktorale beurshouer

Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns

E-pos: casperltr@gmail.com

Casper Lötter

CASPER LÖTTER het sy PhD in filosofie in 2018 aan die Universiteit van die Vrystaat voltooi. As 'n vergelykende kriminoloog benader hy sy vakgebied vanuit 'n filosofiese, trans-dissiplinêre oogpunt. Van sy werk het reeds in *Conversation Africa* verskyn en hy word gereeld genooid om op radio en televisie te praat. Hy is 'n postdoktorale beurshouer van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.

CASPER LÖTTER completed his PhD in philosophy at the University of the Free State in 2018. As a comparative criminologist, he approaches his subject from a philosophical, trans-disciplinary perspective. His work has appeared in *Conversation Africa* and he is often invited to speak on radio and television. He was awarded a postdoctoral award from the South African Academy of Science and Arts.

ABSTRACT

Ex-offenders should be appointed as prison wardens: Can South Africa learn from this new international trend?

In view of the Department of Correctional Services' serious shortage of prison wardens and personnel, I critically investigate the idea of the possibility of recruiting model ex-offenders as prison wardens. Both high levels of violence as well as a critical shortage of personnel in the Department were recently highlighted by South Africa's new Minister of Justice and Correctional Services. Cross-cultural or comparative criminology and post-Marxism (in the tradition of Frankfurt School Critical Theory) are employed as a theoretical framework and methodology respectively. In respect of the latter, the relevant thought of three representatives in this tradition (Horkheimer [first generation], Habermas [second generation] and Žižek

¹ Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns word hiermee bedank vir finansiële bystand wat die skryf en publikasie van hierdie artikel moontlik gemaak het.

[third generation]) are considered in order to build a case for post-Marxism as a credible methodology in South African criminology. By way of example, India, a country with a population of 1.36 billion, has a mere 160 000 sentenced offenders (representing a third of their total prison population), while South Africa, with a population of just short of 60 million has as many inmates (both sentenced and awaiting trial) at 162 000. By the same token, China, the most populous country in the world, published rates of recidivism of between 6-8% at the turn of the century, whilst South Africa has one of the highest rates of re-offending in the world, namely 86-94%. From a Marxist perspective, the argument that a different reality is possible, is demonstrated, but only a cross-cultural or comparative perspective would allow us to see this. Attention is also drawn to the phenomenon of the prison-industrial-complex and the insidious ways in which rationales other than crime could increase our prison population. In this context, the importance of appreciating structural anomalies (poverty, unemployment and deepening inequality amidst affluence) as powerful breeding grounds for crime, rather than simply relying on individual responsibility as the sole driver of crime, is noted and illustrated. One such anomaly is the harsh stigmatizing shaming culture to which returning ex-offenders are subjected. The most daunting of all the obstacles faced by ex-offenders, is the prospect of prolonged unemployment as a result of labelling, among other factors. This well-known labelling perspective in criminology is not conducive to the sustainable rehabilitation and resettlement of ex-offenders in South Africa and it is argued that both anomalous phenomena, such as the prison-industrial-complex and the unjustified stigmatisation of ex-offenders, are some of the more important drivers of our unsustainable rates of crime and recidivism in this country. An attempt is made to justify both cross-cultural or comparative criminology and post-Marxism as valuable perspectives in South African academic criminology. This is something which has historically been neglected in this country. As a point of departure, John Braithwaite's seminal distinction between stigmatising (South Africa, the US) and integrative shaming cultures (China, Japan) is explored in order to appreciate the Chinese view, which has been successfully applied there since the fifties, of recruiting and employing ex-offenders, who comply with the requirements, as prison personnel and wardens. On a continuum of shaming cultures, China would occupy one extreme (integration) while the United States (as a stigmatising shaming culture) would be placed at the other extreme. Since correctional services in the US, as the one extreme on the continuum of shaming cultures, have since 2018 also began embracing the integrative initiative of recruiting and employing ex-offenders as both prison personnel and wardens, it is now possible to speak of a truly international trend in this regard. The question which is addressed in this contribution is whether or not South Africa's corrective policy framework, as a country with a harsh stigmatising shaming culture and one of the highest rates of recidivism in the world, can benefit from this encouraging integrative international initiative. It is submitted that South Africa can benefit from this initiative in three ways. Firstly, removing a formidable hurdle in the resettlement of ex-offenders, by offering some ex-offenders employment. Secondly, considerable value will be added to DCS's manpower in terms of high-performance wardens, as the international experience has shown. Thirdly, addressing violence behind bars by roping in ex-offenders will assist with rehabilitation efforts behind prison walls. In view of the high levels of violence in our prisons, the hope is expressed that the international experience of high-performance delivery by ex-offenders employed as prison wardens, would translate not only into fruitful rehabilitation initiatives, but especially as a resourceful way of curbing violence behind bars.

KEY WORDS: Personnel shortage; violence; comparative criminology; post-Marxism; stigmatising and integrative shaming cultures; Chinese experience; US perspective; employing ex-offenders as prison wardens

TREFWOORDE: Personeeltekort; tronkgeweld; kruis-kulturele kriminologie; post-Marxisme; hardestigmatiserend-beskamings- en integrerend-beskamende kultuur; Chinese ervaring; Amerikaanse ervaring; werwing van vrygelate gevangenes as tronkbewaarders

OPSOMMING

In die lig van die huidige nypende tekort aan gevangenispersoneel by die Departement Korrektiewe Dienste word opvattinge omtrent die werwing van vrygelate model-oortreders krities ondersoek. As teoretiese raamwerk word 'n kruis-kulturele of vergelykende kriminologiese perspektief sowel as 'n post-Marxitiese metodologie (in die tradisie van Frankfurt Skool Kritiese Teorie), ingespan en daar word ook gepoog om 'n pleidooi vir die belang van hierdie twee perspektiewe vir akademiese kriminologie ter plaatse te lewer. As vertrekpunt word John Braithwaite se belangrike onderskeid tussen hardestigmatiserend-beskamingskultuur (Suid-Afrika, die VSA) en integrerend-beskamende kultuur (China, Japan) ontleed ten einde die Chinese gesigspunt, wat reeds sedert die vyftigerjare aldaar suksesvol toegepas word in die werwing van gevangenes na vrylating as tronkpersoneel, te ondersoek. China verteenwoordig die een uiterste (integrasie) van die beskamingskultuurkontinuititeit, terwyl die VSA die ander uiterste (stigmatisering) verteenwoordig. Aangesien korrektiewe dienste in die VSA sedert 2018 tot 'n beperkte mate ook begin het met die werwing van vrygelate gevangenes, kan daar tereg van 'n internasionale tendens in die werwing van vrygelate gevangenes as gevangenispersoneel gepraat word. Die vraag wat ondersoek word, is of Suid-Afrika, as 'n hardestigmatiserend-beskamingskultuur met een van die hoogste heroortredingsyfers in die wêreld, se korrektiewe beleidsraamwerk by hierdie bemoedigende integrerende inisiatief kan baat. Terselfdertyd word die hoop uitgespreek dat die hoë vlakke van geweld in ons tronke getemper sou kon word deur die vooruitsig dat vrygelate model-gevangenes hoëprestasielewering tot die Departement se hervormingspogings sal kan toevoeg.

PERSONEELTEKORT EN GEWELDSMISDAAD IN SUID-AFRIKAANSE GEVANGENISSE

Twee kernprobleme waarmee Suid-Afrika se Departement van Korrektiewe Dienste te kampe het is enerds hoë vlakke van geweld binne gevangenisse en andersyds 'n nypende tekort aan opgeleide, hoëprestasietronkbeamptes of -bewaarders wat dergelike probleme die hoof sou kon bied.

Pas drie jaar gelede het die destydse adjunkminister van Korrektiewe Dienste, Thabang Makwetla, en die Kommissaris van Korrektiewe Dienste, Zack Modise, tydens 'n besoek aan die St. Albans Gevangeniskompleks buite Port Elizabeth die ernstige tekort aan gevangenispersoneel betreur. Dit is nie onvanpas om daarop te wys dat die minister se woorde gevuter is te midde van een van daardie inrigting se mees gewelddadige tronkopstande in die jongste verlede. Om die waarheid te sê, die argument wat ek poog om in hierdie artikel te beredeneer, is geskoei op die idee dat beide hierdie probleme, geweld en personeeltekort, in Suid-Afrikaanse gevangeniskringe ten minste gedeeltelik en tegelykertyd in 'n volledige en verantwoordelike oplossing aangepak kan word. Die punt wat ek probeer huisbring, is dat die geweldsprobleem

in ons gevangenis en die personeeltekortkrisis op 'n interessante wyse met mekaar verbandhou en ek hoop om in hierdie bydrae te demonstreer dat 'n vindingryke oplossing vir die een probleem (personeeltekort) ook vir die ander probleem (geweld) voordelig kan wees.

Hierdie probleem van personeeltekort en -aanvulling in gevangenis is niks nuuts nie, maar vindingryke oplossings en veral die motiverings daarvoor, is nie wyd beskikbaar in die bestaande literatuur nie. Die wenslikheid van die aanstelling van model-gevangenes as gevangenispersoneel na vrylating, is reeds tydens die sestigerjare van die vorige eeu deur Amerikaanse kriminoloë uitgewys, maar hierdie idee is nooit in die Verenigde State of in die Verenigde Koninkryk (VK) deur die gevangenisowerhede aldaar ernstig oorweeg nie. In China daarenteen, wat 'n sosialistiese strafbestel voorstaan en beoefen, is hierdie idee sedert die vyftigerjare wyd aanvaar en toegepas. Mao, die destydse leier van die Volksrepubliek, het toentertyd reeds verklaar dat 95% van alle kriminele elemente suksesvol hervorm kan word solank hulle net aan 'n goeie dosis breinspoeling (gepaardgaande met arbeid) onderwerp word – 'n uitspraak wat sedertdien wyd aanklank sou vind. Ironies genoeg het hierdie gedagte pas 'n jaar of wat gelede weer in die Verenigde State ingang begin vind en word dit nou ook in beperkte mate in daardie land toegepas.

Teen hierdie agtergrond beredeneer ek dus die gedagtegang dat Suid-Afrika se strafpraktyke wel baat kan vind by vindingryke oplossings wat tans deur bepaalde bronne in sowel die Ooste as die Weste, insluitende kapitalistiese en sosialistiese reggs- en strafpraktyke, onderskryf word. In die proses word die voor- en nadele van hierdie beoogde stap in die Suid-Afrikaanse konteks uitgepluis en aanbevelings rakende 'n sinvolle en verantwoordelike toepassing daarvan aan die hand gedoen.

In die lig van die grootskaalse probleme waaronder Suid-Afrikaanse gevangenis gebuk gaan wat betref die aanstelling en keuring van top- of hoogs presterende personeel, word die argument in hierdie artikel gerugsteun deur suksesverhale in buitelandse jurisdiksies rakende die aanstelling van model-gevangenes na hul vrylating in die betrokke gevangenis aldaar. Ter ondersteuning van my argument word ook vlugtig na drie ander internasionale tendense verwys waarby Suid-Afrika se straf- en hervormingsbeleidsraamwerk beslis kan baat.

DIE GEWELDSPROBLEEM IN SUID-AFRIKAANSE GEVANGENISSE

Hierbo is reeds melding gemaak van die rampspoedige tronkgeweld wat sowat drie jaar gelede op die dag na Kersfees in 2016 in die St. Albans tronksentrum buite Port Elizabeth losgebars het (Malgas & Motau 2016). Talle gevangenes en vyf personeellede van die Departement Korrekiewe Dienste is tydens die voorval beseer, terwyl ten minste drie aangehoudenes met hul lewe moes boet. Die St. Albans Gevangeniskompleks word beskou as een van die sogenaamde "Groot Vyf"-gevangenissentrus in Suid-Afrika en bestaan uit 'n voorverhooraanhoudingsgevangenis, 'n gevangenis vir gevonniste oortreders wat geklassifiseer is as matig-gevaarlik en 'n maksimumsekuriteitgevangenis vir uiters gevaarlike gevangenes. Die ander lede van die sogenaamde Groot Vyf-gevangenisklub in Suid-Afrika is Pollsmoor in Tokai, Kaapstad, Durban-Westville buite Durban, die sogenaamde "Sun City" in Johannesburg (ook bekend as die Johannesburgse Korrekiewe Sentrum) en die ou Pretoria Sentraal, wat nou bekendstaan as die Kgosi Mampuru II. Laasgenoemde het gedien as die tydelike aanhoudingsperseel van die bekende Oscar Pistorius. Ten einde as een van die Groot Vyf te kan kwalifiseer, moet 'n gevangeniskompleks ongeveer 5 000 gevangenes huisves.

Dit is egter nie die eerste keer dat ernstige geweld binne die mure van hierdie tronk uitbreek nie en geweld is ook niks nuuts in Suid-Afrikaanse gevangenis nie. In 'n pers-

verklaring na 'n besoek aan St. Albans, het die adjunkminister uitgewys dat personeeltekort in die Departement kritieke afmetings aanneem – volgens hom was die situasie “extreme[ly] acute and dangerously so” (SABC digital News 2017). Blykens die minister se verklaring is St. Albans slegs ongeveer 50 persent beman, met gevolglik talle vakante poste. 'n Verdere aspek wat die adjunkminister omlyn het en wat myns insiens belangrik is vir die regverdiging van my voorstel, is die feit dat soveel bewaarders kop in een mus met bende- en of negatiewe elemente is. 'n Dergelike ongewenste toedrag van sake sou immers voorkom kon word indien gerehabiliteerde gevangenes na hul vrylating oorweeg sou kon word ten einde die aanstelling van hoogs presterende beampies in die Departement Korrektiewe Dienste in Suid-Afrika te vergemaklik.

'N POST-MARXISTIESE INVALSHOEK

Kriminoloë in Suid-Afrika, maar ook wêreldwyd, is dit eens dat die hervestiging van vrygelate gevangenes noodaakklik, eerder as belangrik is, aangesien die Chinese ervaring getuienis is daarvan dat die suksesvolle hervestiging van vrygelate gevangenes tot 'n ingrypende daling in heroortredingsyfers lei (Lötter 2018:181-196; Dutton & Xu 1998). Die Australiese kriminoloog, John Braithwaite (1995:277-305), het die belangrike onderskeid tussen hardestigmatiserend-beskamingskulture (Suid-Afrika, die VSA) enersyds en integrerend-beskamendekulture (China, Japan) andersyds benadruk en ter verheldering aangevoer dat alle kulture beskaming inspan in 'n poging om misdaad en maatskaplike afwykings te bekamp. Eersgenoemde gebruik stigma en muishond-status (verwerping) en laasgenoemde liefde en oortuiging (integrasie) vir hierdie doel (Lötter 2018:30).

In die lig van hierdie onderskeid het die Volksrepubliek van China heroortredingstatistieke van 'n ongelooflike 6-8% vrygestel, terwyl ons ter plaatse in Suid-Afrika met onhoudbare syfers van 86-94% tevrede moet wees. Vanuit 'n poststrukturalistiese oogpunt moet 'n mens natuurlik ook toegee dat geen kultuur deurlopend homogeen is nie en dat die doel van hierdie geprojekteerde onderskeid is om die oorheersende kenmerke van die twee onderskeie kulture weer te gee (Lötter 2018:58-61). Maar met behulp van die post-Marxistiese ontledende invalshoek, wat as die aanvegbare metodologie van hierdie artikel dien, poog ons om uit te wys dat die stelling dat 'n ander werklikheid tog minstens moontlik is, wel regverdigbaar is. Andrea Hurst (2004:26) omskryf die term metodologie op die volgende insiggewende wyse:

[M]ethodologies could be viewed as concentrating on the more practical task of prescribing how best to go about constructing and supporting explanations – and justifying these prescriptions, usually by appeal to some of the assumptions shared by everyone within a certain paradigm. Methodologies, in this view would be seen as aiming to provide reliable foundations for knowledge and understanding, and for validating specific methods.

Metodologieë omvat 'n hele reeks vooronderstellings oor die wêreld en voorsien in 'n verskeidenheid werksmaatreëls in samehang met die verkose metodologie of kombinasie van metodologieë. Die paradigma wat my verkose metodologie onderlê, is 'n onwikkellingsparadigma in die sin dat die bevrydende maatstaf van die Frankfurt Skool daarop gerig is om, in ooreenstemming met die grondliggende idee van die onderhawige artikel, beide aangehoue en vrygelate gevangenes behulpsaam te wees in pogings om bo hul kriminele agtergrond uit te styg. Dit is welbekend dat vrygelate gevangenes deur kenners beskou word as een van die mees agtergeblewe en gemarginaliseerde gemeenskappe in die Westerse wêreld (beide ter

plaas in Suid-Afrika en in ander hardestigmatiserend-beskamingskulture). In die lig van die feit dat maatskaplike knelpunte soos grootskaalse werkloosheid (40% volgens die nuutste statistieke), armoede en groeiende ekonomiese ongelykheid belangrike dryfvere is vir Suid-Afrika se onhoudbare heroortredingsyfers, maak dit dus myns insiens sin om misdadicheid met inagneming van maatskaplike oogmerke te probeer bekamp.

Ondanks die politiese en maatskaplike risiko om uitsluitlik aan gevangenes se individuele aanspreeklikheid aandag te gee, tot die uitsluiting van dringende maatskaplike hervorming (werkloosheid, armoede, groeiende ongelykheid te midde van materiële welvaart), is dit nietemin 'n belangrike projek (Haney 2005; Allen 1992:82-83). Wat egter nie uit die oog verloor mag word nie, is die perspektief dat die model van individuele aanspreeklikheid (nou grootliks gediskrediteer) tot 'n groot mate vervang is met die model van strukturele verantwoordelikheid.

Daar is naamlik 'n groeiende bewuswording onder kriminoloë wêreldwyd dat institusionele geweld (armoede, werkloosheid, ongelykheid) vrugbare teelaarde is vir maatskaplike afwykings en misdadicke tendense (Haney 2005). In hierdie verband is dit intellektueel prikkelend dat Allen (1992:82-83) die volgende berig aangaande die rigting waarin hervormingspogings van die Volksrepubliek van China gestuur word:

Responsibility for deviant behavior is usually attributed to the external environment [...] These negative influences may not necessarily reflect on the reality of the environment, but on the individual's perception of these realities. Consequently, the entire rehabilitation process is based on the task of re-educating the offender [...] to respond to the environment within a socialist orientation.

Hier kan duidelik gesien word dat terwyl Westerse jurisdiksies individuele aanspreeklikheid vooropstel, 'n sosialistiese staatsbestel soos China (uitgesonderd Hong Kong of Taiwan) eerder die oortreder se reaksie op hierdie vorme van strukturele geweld beklemt. Die stigmatisering en ongeregverdigde diskriminasie wat vrygelate gevangenes in hardestigmatiserend-beskamingskulture (soos Suid-Afrika en die VSA) ervaar, is eweneens 'n geval waar aan die individu sogenaamde muishond-status toegeken word. Erving Goffman (1990/1963:19) omskryf die sentrale rol wat stigma in die aangetaste individu se lewe speel as "the central feature of the stigmatized individual's situation in life [...] It is a question of [...] 'acceptance'." Volgens Braithwaite (1989:20, 100) is sodanige kultuur op sigself genome "criminogenic" aangesien dit teenproduktief is – in stede daarvan om voormalige oortreders aan te spoor om by die hoofstroomgemeenskap as wetsgehoorsame burgers aan te sluit, word hulle eerder as 't ware uitgedryf na 'n wettelose subkultuur. Hierdie standpunt, wat as die brandmerk-denkwysie of -perspektief in kriminologie bekendstaan, is al met reg deur Suid-Afrikaanse tronknavorers beskryf as "a revolving door" (Ngabonziza & Singh 2012:99). 'n Dergelike, myns insiens geregverdigde uitspraak, word bevestig deur Braithwaite se bevinding dat 'n hardestigmatiserend-beskamingskultuur nog lei tot voormalige oortreders se effektiewe hervestiging, nog aangewend kan word om heroortredingsgedrag te verhoed. Die teendeel is eerder waar, aangesien stigma uitgesonder kan word as een van die sterkste dryfvere onderliggend aan Suid-Afrika se onhoudbare misdaad- en heroortredingsyfers (Braithwaite 1995:278; Lötter 2018:262-263). In hierdie verband het die tronknavorser Lucas Muntingh (2009) onlangs oortuigend gedemonstreer dat die grootskaalse gebrek aan werkgeleenthede vir gewese oortreders – uiteraard vanweë hul muishond-status – die grootste enkele struikelblok in enige haalbare hervorming en hervestiging is.

Die rol van gevestigde belang in die uitbouing van gevengenisstraf as ons oorwegende straftoemetingstandaard in hierdie land, moet ook nie onderskat word nie. Wat laasgenoemde betref, is die Bosasakorrupsieskandaal, soos Agrizzi dit voor die Zondo-kommissie uitgepluis het, en die miljarde rande wat uit die Departement Korrektiewe Dienste se begroting gekaap is, ter sake. In die VSA is hierdie vorm van staatskaping in korrektiewe dienste as die “prison-industrial-complex” ontmasker (Davis 2003, 2005; Alexander 2012). Eric Schlosser (1998) het hierdie verskynsel vediudelik as “a set of bureaucratic, political, and economic interests that encourage increased spending on imprisonment, regardless of the actual need”. So berig News24 (2019), by monde van die minister van Justisie en Korrektiewe Dienste, Ronald Lamola, dat oortreders tans vir hulself kos maak asof daar nooit ’n Bosasa was nie. Angela Davis (2005:37-38) beskryf die donker ondertoon van hierdie vorm van staatskaping met die volgende treffende aanhaling:

Well, the link that is usually assumed in popular and scholarly discourse is that crime produces punishment. What I have tried to do – together with many other public intellectuals, activists, scholars – is to encourage people to think about the possibility that punishment may be the consequence of other forces and not the inevitable consequence of the commission of crime. Which is not to say that people in prisons have not committed what we call “crimes” – I am not making that argument at all [...] Those communities that are subject to police surveillance are much more likely to produce more bodies for the punishment industry. But even more important, imprisonment is the punitive solution to a whole range of social problems that are not being addressed by those social institutions that might help people lead better, more satisfying lives.

Hierdie hersirkulering van mense in en uit ons tronke, wat Davis so raak uitwys, is ongetwyfeld ’n siniese komplot om finansieel muntpot te slaan uit die gevengenis as ’n politieke en maatskaplike verskynsel (Alexander 2012:95-96). Dergelike oorwegings lei onvermydelik tot die gevolgtrekking dat gevengenisstraf nie sonder meer as ons beste keuse by die oorweging van strafopsies aanvaar behoort te word nie en dat ’n Marxistiese ontledingshoek klaarblyklik nuttig sou kon wees in die ontleding van knellende maatskaplike kwelpunte, soos tronkgeweld en die probleem rakende die werwing van hoogs presterende tronkpersoneel. Dit is in hierdie verband verstommend dat die bekende Amerikaanse tronkontbondingsaktivis (“prison abolitionist activist”) Angela Davis, bevind het dat Indië, ’n land met ’n bevolking van 1.36 miljard mense – wat volgens alle aanduidings China binnekort as die land met die meeste mense gaan verbysteek – ’n tronkbevolking van slegs 200 000 het (Davis & Alexander 2012). Dít teenoor Suid-Afrikaanse statistiek – ’n land met ’n bevolking van minder as 60 miljoen mense en ’n tronkbevolking van 160 000 gevangenes (Felix 2018). Alhoewel Davis se syfers verkeerd is (Indië het tans ’n gevengenisbevolking van 433 000 waarvan ten minste tweederdes verhoorafwagend is (*Institute for Criminal Policy Research* 2019), moet mens haar nietemin gelyk gee aangesien Indië een van die laagste tronkbevolkingstatistieke ter wêreld het – 33 per 100 000 in die algemene bevolking teenoor Suid-Afrika se 279 per 100 000. Dit is duidelik dat ons nadruk op gevengenisstraf as ons oorwegende straftoemetingstandaard nie ons onhoudbare misdaad- en heroortredingsyfers kan bekamp nie: ter plaatse skort iets fundamenteels.

DRIE GESLAGTE VAN DIE FRANKFURT SKOOL

Rasmussen (1996) tipeer Kritiese Teorie, soos ontwikkel deur drie geslagte uit die Frankfurt Skool, as 'n kritiese teorie van die gemeenskap, geskoei op 'n bevrydende oogmerk wat te vind is in die verhouding tussen praktyk (praxis) en teorie, waar beide Marx en Freud se werk uitgebou en krities aangepas is vir eietydse toestande.

Ten einde die relevansie van Kritiese Teorie à la die Frankfurt Skool vir die bestudering van kriminologie in Suid-Afrika te illustreer, word vervolgens kortlik gefokus op die bydrae tot 'n krities-maatskaplike metodologie deur Horkheimer (eerste geslag), Habermas (tweede geslag) en Žižek (derde geslag).

Horkheimer (1993/1931:6-11, 14) definieer Kritiese Teorie treffend as 'n venootskap tussen die geesteswetenskappe en filosofie, met laasgenoemde as 'n diagnostiese instrument met praktiese toepassing bevestig deur empiriese navorsing vir 'n veranderende wêreld. Die insigte van 'n post-Marxistiese gesigspunt word derhalwe verken aan die hand van ontdekings of vars perspektiewe, trans-dissiplinêr beskou vanuit die empiriese vakdissiplines en die geesteswetenskappe.

Habermas se belangrike bydrae tot Kritiese Teorie kan ten beste beskou word binne die konteks van sy beroemde debat met Gadamer. Laasgenoemde se bekende konsep van "horizonversmelting" (*Horizontverschmelzung*) (McCarthy 1978:173-174; Warnke 1987:81-82) verklaar die leesproses as een waar die leser betekenis kan ontsluit deur die "samesmelting" tussen die bekende van sy of haar oorspronklike vertrekpunt en die vreemde of nuwe teks. Habermas, daarenteen, dring daarop aan dat die hermeneutiese uitleg van 'n teks nie genoeg is om die ideologiese gespreksversteuringe (hetys as 'n gevolg van psigiese verdringing [Freud] of maatskaplike verdrukking [Marx]) uit die weg te ruim nie (McCarthy 1978:190) en dat versteurde gespreksvoering derhalwe 'n ideologiekritiek noodsaak wat die sogenaamde "ideologies-neutrale" uitleg van die teks voorafgaan. In my betoog in hierdie artikel is ek bedag op ideologiese gespreksversteuringe en let pertinent op die moontlikheid dat die aanstelling van vrygelate model-oortreders om tegelykertyd geweld in ons tronke tot 'n mate te bekamp, tot konflik met bepaalde gevëstigde belangtegnologiee sal lei. Ons kan dus sonder twyfel gerasionaliseerde teenstand teen ons voorstel verwag, ongeag van hoe goed ons standpunt onderbou is.

Žižek (2012) redeneer dat die idee van bevrydende drome ("emancipatory dreams"), soos beliggaam in die Arabiese Lente van 2011 en die Occupy Wall Street-beweging in dieselfde pylvak, wel haalbaar is indien ons besef dat 'n negatiewe utopie (in die Hegeliaanse sin van die woord en beslis nie 'n Marxistiese positiewe utopie nie) reeds teenwoordig is in ons gefaalde projekte in die hede. Hy is van mening dat ons bevrydende drome wel in die toekoms haalbaar is, maar met die voorbehoud dat die verwesenliking daarvan ongetwyfeld male sonder tal herhaaldelik uitgestel sal word. Volgens Žižek (2012:134) is dit nie die slaafse navolging van tendense wat belangrik is by die verwesenliking van ons negatiewe utopie nie, maar slegs 'n radikale breuk sal die verwesenliking van die geskikte moontlikheid vir ons openbaar. Ek beskou Žižek se idee van 'n "radikale breuk" as diskontinuïteit eerder as kontinuïteit waardevol in die verwesenliking van Kritiese Teorie se emansipasieprojek.

Wat maak die Frankfurt Skool-werkswyse post-Marxitisties volgens die benadering van sy kenners soos hierbo uitgewys? Habermas, byvoorbeeld, beweeg in bepaalde opsigte ver buite die Marxistiese projek. Eerstens het Habermas besef dat 'n ideologiekritiek wat op die verskynsel van sistematiese ideologiese gespreksversteuringe ("systematic communicative

distortions") gebaseer is, 'n heroorweding of -bepeinsing noodsak van Kritiese Teorie se grondslag van 'n Freudiaans-geïnspireerde kennisteorie tot 'n taal- of gespreksbegronde teorie (Roderick 1986:71). Tweedens dui Habermas se herbeoordeling van historiese materialisme ("historical materialism") as 'n herformulering van Marx se geskiedenisfilosofie met praktiese toepassing (naamlik: *revolusie*) tot 'n sosiale teorie van *evolusie*, op 'n verdere grondliggende afwyking van die klassieke Marxistiese projek.

In die lig van post-Marxisme se benoemenswaardige bydrae tot maatskaplike analise, is dit waarlik tragies vir Suid-Afrika dat hierdie benadering nooit 'n regverdige kans op eie bodem gegun is nie. Die rede hiervoor is gedeeltelik 'n vreemde sameloop van omstandighede. Voor 1994 was Marxisme en Kommunistiese leerstellings verban in die ou Suid-Afrika en tussen 1989 en 1994 het gebeure op die internasionale toneel Marxisme as 'n geloofwaardige en ernstige leerdissipline skade aangedoen. Ingrypende geskiedkundige gebeure – soos die skouspelagtige verbrokkeling van die Berlynse Muur in 1989 en die ongelooflike ineenstorting van die Sowjet-Unie in 1991 – het 'n skaduwee oor die geloofwaardigheid van Marxisme as 'n metodologiese lens gewerp. Sedertdien het 'n stroom van nuwe vakkundige materiaal egter hierdie gesigspunt wat so sentraal in die tweede helfde van die twintigste eeu gestaan het, tot 'n groot mate herstel.

Om hierdie rede doen ek in die lig van groeiende en verdiepende ongelykheid wêreldwyd, maar veral in Suid-Afrika (wat volgens Piketty [2015] voor in sy klas staan), aan die hand dat 'n post-Marxisme metodologiese ontginnende lens toepaslik sal wees in die motivering van my voorstel om vrygelate model-gevangenes in te span om geweld in Suid-Afrikaanse gevangenis te bekamp.

In 'n postmoderne wêrld is die tradisionele wetenskaplike navorsingsbenaderings van empiriese (en andersins streng rasionalistiese oorwegings) eenvoudig nie meer voldoende nie, want ons het te make met 'n globale gemeenskap waar versoenbare sosiale werklikhede "vredsaam" geakkommodeer moet word (Lötter 2018:97-98). Ten einde daadwerklik komplekse maatskaplike en politieke probleme (soos die hervestiging van vrygelate gevangenes) kragdadig aan te pak, is multivlakkige perspektiewe derhalwe noodsaklik. So dring Olivier (2005:87-88) byvoorbeeld daarop aan dat, in navolging van groot name in die Europese vastelandse tradisie (Lacan, Derrida en Rancière), komplekse probleemgevalle slegs vatbaar is vir moontlike oplossings indien gekyk word na al die uiteenlopende aspekte daarvan. Dit sluit, onder meer, ekonomiese, politieke, psigoanalitiese, filosofiese, geskiedkundige en sosiale oogpunte in. Dít in teenstelling tot akademiese kriminologie hier te lande wat tradisioneel op óf 'n eksklusieve sosiologiese óf forensiese (natuurwetenskaplike) grondslag geskoei is terwyl ander waardevolle perspektiewe, naamlik spesifiek 'n filosofiese post-Marxistiese perspektief, verwaarloos word.

In navolging van Bert Olivier (2005) se oortuigende argument word inter- en selfs trans-dissiplinêre perspektiewe in hierdie artikel onder die loep geneem ten einde die kriminologiese konteks binne die raamwerk van my oorkoepelende projek rondom die herintegrasie van vrygelate gevangenes in Suid-Afrika te benut. My gevoel is dat professionele kriminoloë in Suid-Afrika tradisioneel werklik konserwatief en streng vakkundig in hul benadering tot maatskaplike knelpunte vasgevang is en dat 'n standpunt wat die waarde en werkbaarheid van 'n interdissiplinêre invalshoek uitlê en behoorlik ondersteun, beslis tot die vakkundige kennis behoort by te dra.

REGVERDIGING VIR 'N STRAFVERGELYKENDE WERKSWYSE

'n Verdere, ietwat ongewone (maar, myns insiens, ook uiters effektiewe), manier waarop maatskaplike probleme op eie bodem aangespreek kan word, is met behulp van 'n vergelykende perspektief. Kers opsteek by ander kulture is egter nie 'n nuwe idee in kriminologie nie en daar bestaan reeds indrukwekkende voorbeeldte vir so 'n werkswyse. Peter Winch (1964:317), een van Habermas se bekende samelopers uit die sewentigerjare, is van mening dat die bestudering van vreemde kulture sonder twyfel die verstaan van ons eiesoortige kultuur sal verryk. Dit is ook my uitgangspunt in die onderhawige artikel. Ek oorweeg 'n alternatiewe ontwikkelingsprojeksie vir personeelwerwing in Suid-Afrika deur die geskiedkundige verloop van die strafregproses in Mao- en post-Mao China, en in besonder hul rehabilitasiepraktyke, onder die loep te neem (Weiss 1998:460). In die voorgestelde alternatief word rehabilitasie 'n hoofdoelwit in gevangenistraf – dít gegewe die feit dat in postapartheid Suid-Afrika, in navolging van die Amerikaanse model, straftoemeting grootliks ontkoppel is van enige betekenisvolle rehabilitasie (Davis 2003:40,43; Muntingh 2008).

Behalwe vir die gebrek aan personeelwerwing, verwys ek vlugtig na drie ander internasionale tendense waarby Suid-Afrika se Departement van Korrektiewe Dienste se beleidsraamwerk baat sal vind en wat inderdaad beste parktykreëls daarstel. Hierdie tendense is tronkontbonding, die idee van "oop" gevangenisse en die bekendstelling van troeteldiere in gevangenisse as terapeutiese bemiddeling.

Eerstens, het die idee dat gevangesetting eenvoudig nie voldoen aan die destydse belofte van misdaadbekamping of -voorkoming nie en trouens selfs bydra tot die probleem van heroortreding (Sinclair 2018), daartoe gelei dat vele lande sedert die laat twintigste eeu 'n tronkontbondingsveldtog begin ondersteun het. Ek dink hier aan Nederland (Batist 2019), Skandinawiese lande soos Finland (Bichell 2015), ten minste vyf Amerikaanse state (New Jersey, Alaska, New York, Vermont, Kalifornië, Connecticut, ens.), wat weens beleidsher-vorming indrukwekkende vermindering in hul gevangenisbevolking berig het (Schrantz et al. 2018), en talle Afrika-lande (Nagel 2008:70). Indië, soos hierbo aangedui, het, ondanks hul bevolkingsdigtheid, een van die kleinste tronkbevolkings op aarde. Nederland het tans 61 oortreders per 100 000 in die algemene bevolking (een van die laagste in Europa) terwyl die VSA tien keer meer (655 per 100 000) het, en, met die moontlike uitsondering van China, beslis die hoogste in die wêrld – (*Institute for Criminal Policy Research* 2019). In die treffende woorde van Mary Bosworth (2010:169), "while prisons have always been used to control the poor and the disorderly, the extent to which incarceration in the 1990s became divorced from any of its historical justifications for justice, crime reduction, or rehabilitation is remarkable." Daar blyk 'n groeiende bewuswording in bogenoemde jurisdiksies (met die insluiting van die VSA as 'n geheel) te wees dat gevangenistraf, teenoor die andersins positiewe gevolge van gemeenskapsdiens en elektroniese monitering, beslis heroortreding aanwakker (Schrantz et al., *ibid.*; Gendreau et al. 1999:154). Soos Lucas Muntingh (2008:200), 'n Suid-Afrikaanse tronknavorser, aandui, is dit beslis hoog tyd dat ons hier ter plaatse gevangenistraf as ons orwegende straftoemetingsparadigma fundamenteel in heroorweging neem.

Tweedens, het die gedagte aan "oop gevangenisse", wat as 'n broodnodige brug tussen tronk en hervestiging kan dien, in talle lande begin posvat. In oop gevangenisse is daar nie veiligheidsomheinings nie en met minimale sekuriteit dra oortreders self hul eie kamersleutels. Baie oortreders werk deur die dag in die gemeenskap buite die tronk self (James 2011). Die beginsel wat die idee van oop inrigtings, in teenstelling met geslotte gevangenisse, voed is dat die direkte vrylating van langtermyn-oortreders uit geslotte gevangenisse gevaarlik en skadelik

is. Die teendeel, deur oortreders met vertroue en verantwoordelikheid by hul eie hervorming en hervestiging te betrek, verteenwoordig belangrike boustene in hierdie hervormingspoging. Dink hier onder meer aan Afrika-lande soos Zimbabwe (NewsZimbabwe 2019) en die Seyshelles (Lablache 2014), Finland (Moore & Farhat 2018), Ierland (*Irish Penal Reform Trust* 2017), Denemarke, Noorweë, Duitsland, Turkye en Engeland (James 2011). In Finland is oop gevangenisse baie algemeen en het dit 'n lang geskiedenis; ten minste die helfte van hul sowat 26 gevangenisse is "oop" inrigtings (Sinclair 2018). Die meeste jurisdiksies gebruik oop gevangenisse as 'n oorbruggingsmeganisme teen die einde van die oortreder se vonnis met die oog op haalbare hervestiging (*Irish Penal Reform Trust* 2017). Suid-Afrika kan baat vind by tronkontbonding en oop gevangenisse as twee internasionale tendense wat die fiskus baie geld kan spaar en terselfdertyd misdaad/ heroortreding kan hokslaan, soos die Skandinawiese en Nederlandse ervarings geleer het.

Derdens, die beginsel dat die bekendstelling van troeteldiere in gevangenisse vir terapeutiese doeleindes ("animal-assisted therapy"), oortreders kan help om emosionele ewewigtheid te vind en sodoende beide smeulende woede en geweld agter tralies aan bande te lê, het in lande soos die VSA, Skotland (Graham 1999:248-249) en Thailand (Gregory & Tierney 2003:141-142), ondersteuning gevind. Weens praktiese oorwegings blyk katte en voëls gunstelinge te wees (Lötter 2018:222-223). Verslag is gelewer dat troeteldiere 'n terapeutiese effek op oortreders in aanhouding het en tot verbeterde samewerking tussen oortreders en personeel lei (Graham *ibid*).

Hierdie drie internasionale tendense is naas dié te vinde by Chinese strafpraktyke, waardevol en kan met vrug in die konteks van Suid-Afrika se korrektiewe beleidsraamwerk oorweeg word. Vervolgens word die Chinese straf- en rehabilitasiepraktyke ontgin met die hoop om sinvolle idees raak te myn en dan te poog om hierdie diamantjies van Chinese aarde (in terme van hul integrerend-beskamende kultuurpraktyke) na eie bodem in postapartheid Suid-Afrika oor te plaas. Gebaseer op bepaalde Chinese hervestigingsidees, word sinvolle voorstelle vir verbeterde straf- en hervestigingspraktyke aan die hand gedoen. Hopelik sal die tweeledige fokus op personeel(her)winning en die bekamping van geweld in ons gevangenisse lei tot 'n broodnodige debat oor die myns insiens noodwendige verbintenis tussen die twee begrippe. Dit gaan hier by nadruk om die werf van hoëprestasiepersoneel in Suid-Afrikaanse gevangenisse en tegelykertyd die bekamping van geweld agter tralies.

Vergelykendewys word hervestiging as 'n bevrydende projek in die post-Marxistiese tradisie van die Frankfurt Skool geskoei op die eietydse Chinese ervaring – meer spesifiek wat daar waar te neem en verantwoordbaar te leer is van laasgenoemde se rehabilitasie- en straftoewysingspraktyke. Dit alles in die lig van die radikale moontlikheid rondom die werwing van model-gevangenes na hul vrylating. 'n Dergelike vergelykende raamwerk maak sin in die lig van 'n toenemend Chinese globale teenwoordigheid, waar uitheemse waardes en vooroordele ook in ons hoekie van Afrika toenemend sigbaar word.

CHINA SE INTEGREREND-BESKAMENDE KULTUUR EN HUL HERVORMINGSPOGINGS

Aanloop

Die straftoemetingsparadigma in die Weste gedurende die tweede helfte van die twintigste en die beginfase van die een-en-twintigste eeu is geskoei op die tweërlei beginsels van waenhuisverpakking aan die een kant, en besturstylbeheer aan die ander kant. Die huidige minister van Justisie en Korrektiewe Dienste, Ronald Lamola, het self uit eie beweging hierdie

gedagte in die Suid-Afrikaanse konteks bevestig toe hy onlangs gewys het op die probleem van waenhuisverpakking in ons gevangenis. Uiteraard is en bly die ideaal van haalbare rehabilitasie van oortreders op die agterbaan met probleme soos geweld en onhoudbare orbevolking wat sekerlik voorkeur moet geniet. Hierdie toedrag van sake is bowendien nie beperk tot gevangenis in Suid-Afrika nie, maar is 'n deurlopende probleem in Afrika. Die droom van effektiewe rehabilitasie van oortreders in die Westerse wêreld is sedert die sewentigerjare reeds iets van die verlede.

Dit kom dus ook as geen verrassing dat regstelsels in die Weste, waarvan die Verenigde State en postapartheid Suid-Afrika sprekende voorbeeld is, grootliks gebaseer is op kapitalistiese en individualistiese waardeoordele nie. Hervestigingsprojekte is baie belangrik om heroortreding aan te pak en werkbare hervestiging 'n realistiese moontlikheid te maak, maar, soos die Australiese vergelykende kriminoloog John Braithwaite (1989) aangedui het, kan hardestigmatiserend-beskamingskulture (soos in die VSA en postapartheid Suid-Afrika) geensins met die sukses van hervestigingsprojekte in integrerend-beskamende kulture (soos Japan en die Volksrepubliek van China) meeding nie. Ander probleme wat spesifieker ter plaatse ondervind word, soos grootskaalse werkloosheid, armoede en endemiese ongelykheid dra uiteraard by tot die ingewikkeldheid (multi-vlakkompleksiteit) van die probleem. Sogenaamde hardestigmatiserend-beskamingskulture beset die een uiterste van die spektrum terwyl integrerend-beskamende kulture die ander uiterste van hierdie kontinuum, in terme van hervestigings- en straftoemetingspraktyke, verteenwoordig.

CHINESE HERVORMINGSPOGINGS

China het tot onlangs nog met 'n pragtige integrerend-beskamende kultuur gespog wat sig daarop roem dat vrygelate oortreders vinnig en effektief hervestig word na vrylating. Aan die einde van die vorige eeu het hul byvoorbeeld indrukwekkende heroortredingsyfers van 6-8% (Dutton & Xu 1998:322) vrygestel – iets waarvan ons in hardestigmatiserend-beskamingskulture, wat op die brandmerk-beginsel gebaseer is, slegs kan droom.

Mao (2004/1949, 2004/1956), die grondlegger van die kommunistiese bestel in die Volksrepubliek, het die toon aangegee vir die eietydse Chinese integrerend-beskamende kultuur met sy bekende uitspraak dat die oorgrote hoeveelheid kriminele elemente suksesvol hervorm kan word. In die ou China, voor die uitroeping van die kommunistiese bestel in 1949, het vrygelate oortreders en hul gesinne onder swaar stigma deurgeloop (Dutton & Xu 1998:297-299). Mao was van mening dat oortreders ten volle hervorm kan word deur werksprogramme wat deur ideologiese breinskoonspoeling onderlê word. Mao het male sonder tal daarop aangedring dat soveel as 95% van oortreders tot produktiewe burgers hervorm kan word (Mao 2004/1949:1/18; 2004/1957:1/8). Selfs Mao se ideologiese vyande is aan hierdie proses onderwerp eerder as teregstelling as 'n eerste opsie (Ladany 1992:115). Dit is duidelik dat daar hier na breinspoeling (Xinran 2008; Min 2016; Dai 2002) onderskraag deur hande-arbeid verwys word, maar dit is ook so dat Dutton en Xu (1998:295, 291) redeneer dat die "cognitive value of labour" sonder meer "[bring] forth human transformation". Dit volg dat dit myns insiens te simplisties is om die Chinese pogings tot rehabilitasie as bloot breinspoeling [pinyin transliterasie: *shinau*] af te maak, hoewel dit duidelik deel van die "wenresep" is. 'n Mens moet dadelik toegee dat een van die redes hoekom die Chinese soveel sukses met hul rehabilitasie- en hervestigingsprogramme het, is omdat hul omstandighede baie anders is as ons s'n hier in Suid-Afrika. Die Chinese het byvoorbeeld geen geduld met heroortreding nie en elke jaar word duisende heroortreders (vir misdade wat wissel van nietighede tot moord

en verkragting) tereggestel. Aan die ander kant, soos die vakkundige R.J. Troyer (1989) aantoon, is Chinese gevangenispersoneel vol lof oor die herskepping (“remoulding”) van die oortreders in hul sorg en beskou hulle as nuwe burgers, terwyl Amerikaanse tronkpersoneel moedverlore na oortreders as geharde misdadigers verwys. Aangesien tradisionele Chinese kultuur versoening bo ’n kriminele sanksie of straf verkies, het Mao se idees rondom die herskepping van die menslike psige simpatieke aanklank in die Chinese konteks gevind (Dutton & Xu 1998:299-301). Die punt is egter dat vanuit ’n Marxistiese ontledingshoek ’n ander werklikheid as die onhoudbare misdaad- en heroortredingsyfers waaronder ons in Suid-Afrika gebuk gaan, wel moontlik is en dit is natuurlik ook deel van die regverdiging vir ’n vakdissipline soos vergelykende kriminologie.

Rehabilitasie in die Chinese konteks beteken dus iets anders (breinspoeling) as wat dit in die weste beteken, wat naamlik bestaan uit ’n raamwerk verpak met misdaadweerhoudingsvaardighede. Waar westerse kriminoloë die gedagte boekstaaf om vrygelate model-gevangenes as tronkbewaarders aan te stel, word die idee uit ’n heeltemal ander gesigspunt as die Chinese vertrekpunt gemotiveer. Waar Amerikaanse kenners dus na soortgelyke idees as wat in die Chinese konteks ontplooи is, verwys, moet hierdie onderskeid baie duidelik in gedagte gehou word. Ek verwys hier spesifiek na die werk van Cressey (1965) en Buckley (1972:24-30). Eersgenoemde betreur naamlik die professionalisering van die gevangeniswese in die VSA en bied ’n oortuigende pleidooi aan vir die betrokkenheid van gerehabiliteerde vrygelate gevangenes by die hervormingspogings van hul voormalige eweknie-kollegas. Buckley bou voort op Cressey se bevindinge en voer aan dat oortreders gewoonlik ’n weersin het in die hervormingsinisiatiwe van diegene wat hul beskou as deel van die stelsel. Meer onlangs het Lötter (2018:191) plaaslik daarop gewys dat die aanstelling van model-vrygelatenes van onskatbare waarde kan wees in die hervormingspogings van die Departement Korrektiewe Dienste, aangesien hervormingspogings tot ’n mate gediskrediteer is as gevolg van die beleid van waenhuisverpakking en die bestuurstyl wat die norm in Westerse korrektiewe dienste, insluitende dié in Suid-Afrika, geword het. Braithwaite (1989:168), die bekende Australiese kriminoloog, blyk oortuig te wees van die waarde van eweknie-beoordeling aangesien die teregwysing van bekendes in die oortreder se gesins- of vriendekringe volgens hom baie meer effektief is om die oortreder sodanig te beskaam dat die persoon weer tot die groep terugkeer. Sodanige oordeel het veel meer trefkrag as dié van ’n gesentraliseerde inrigting, soos ’n hof, aangesien eweknie-beoordeling die maatskaplike bande bewaar en dus misdadige en maatskaplike afwykings voorkom.

Maar terwyl kenners in die Wese reeds dekades debatteer oor hierdie moontlikheid, pas die Chinese die idee al sedert die vyftigerjare suksesvol toe. Allen (1987), ’n Amerikaanse korrektiewe beampete wat Chinese tronke en gevangenisse in die tagtigerjare besoek het, getuig hoe beïndruk hy was met die feit dat gevangenistraf in die Volksrepubliek nie net gemik is op die verspreiding van pyn en vernedering nie, maar opreg daarop gemik is om oortreders te help hervorm en hierdie begrip is “well embedded deep in the present Chinese system” (Allen 1987:80). Daar word van oortreders verwag om mekaar met hul hervorming behulpsaam te wees en elke oortreder kry die geleentheid om sy gedrag en vordering deur sy eweknie-kollegas te laat kritiseer en opbouende kritiek word aangemoedig (*Ibid* 1987:84). Sterk nadruk word dus op hervorming by wyse van eweknie-beoordeling geplaas en Allen berig daar “is considerable evidence that reform through labor is humane, ideologically implemented, and effective” (1987:108 – sien egter ook Wu [1992] vir ’n ander sienswyse). Ek moet op hierdie punt tussenbeide tree en daarop wys hoe terapeuties en insiggewend die Chinese nadruk op eweknie-beoordeling is. Vergelyk dit byvoorbeeld met die waenhuisverpakking wat ons huidige

minister, Ronald Lamola so betreur het. Die Chinese gee voorkeur aan daadwerklike tussentrede. In hierdie konteks, berig Allen (1992:85) dat oortreders wat voldoen aan die vereistes daarvoor aangemoedig word om tydens hul vrylating by die gevangenis personeel aan te sluit. Myns insiens is dit 'n wonderlike idee om oortreders wat reeds hul straf uitgedien het, in te span om die agtergeblewenes aan te moedig om grondig te hervorm.

Dit is interessant dat Dutton en Xu (1998:307) van mening is dat die Chinese "integrative rehabilitative program rests on the idea of *ganhua* [face] which necessitates a cadre-model to emulate". Hieruit blyk dat 'n belangrike stap in die vestiging van 'n integrerend-beskamende kultuur die insluiting van eweknie-beoordeling by die hervormingsproses is – 'n grondliggende stap in hierdie rigting is die aanstelling van vrygelate voormalige model-oortreders. Die gedagte van die beskerming van waardigheid (*ganhua*) is dan ook die rede waarom die Chinese so min traksie met heroortreding het. Die begrip "gesig" [*ganhua*] in die Volksrepubliek veronderstel wedersydse respek en suksesvolle hervestiging benadruk hierdie gedagte.

GEDEELTELIKE AANKLANK IN DIE VSA

Teen Januarie 2018 het 30 state in die VSA reeds beleidsoorwegings aanvaar wat voormalige oortreders aanmoedig om terug te keer om in 'n verskeidenheid betrekings in gevangenisse te werk (Chammah & Neff 2018). Onder die state wat reeds hierdie nuwe beleidsrigting aanvaar het, tel Michigan, Texas, Kalifornië, Minnesota, Pennsylvanië, New Mexiko en Arizona. Maurice Chammah en Joseph Neff (2018) verduidelik die posisie aldaar bondig as volg:

[States] do not necessarily track how many [ex-offenders] they have brought aboard. But a few agencies are beginning to formalize programs, with the explicit goal of reducing the stigma that can follow ex-prisoners as they look for jobs.

Die meeste state wat dit wel toelaat, laat egter nie voormalige gevangenes toe om as korrektiewe beampies te werk nie, maar wel in ander posisies, soos fabriekbestuurders ensovoorts. State wat wel voormalige gevangenes in diens neem, plaas beperkinge op sodanige werwing. In Minnesota, byvoorbeeld, moet hul 'n jaar wag terwyl Wyoming die oortreder ten minste vyf jaar na vrylating nie in dieselfde gevangenis waar sy vonnis uitgedien is, toelaat om 'n betrekking te beklee nie (Chammah & Neff 2018). Die uitdruklike beweegrede vir hierdie nuwe beleidsrigting is "reducing the stigma that can follow ex-prisoners as they look for jobs". Ek benadruk hierdie aspek van die Amerikaanse ervaring want dit is presies die maatskaplike en veral die ekonomiese diskriminasie en isolasie van voormalige oortreders wat lei tot die muishond-status van hierdie groep en die gevoglike onhoudbare heroortredingsyfers in Suid-Afrika. Stigma rugsteun die marginalisering van hierdie alreeds kwesbare groep. So verduidelik die woordvoerder van die Michigan Department of Corrections, Chris Gautz (soos aangehaal in Chammah en Neff 2018), die dryfveer vir hierdie pragtige en vindingryke inisiatief:

We knew that as we were going out every day talking to the business community and asking them to hire our parolees, that it would be hypocritical if we wouldn't hire them ourselves.

Terwyl dit bemoedigend is om sulke insiggewende kantaantekeninge van die Departement Korrektiewe Dienste te sien, is daar egter een groep in hul midde wat onrustig gestem is deur hierdie nuwe verwikkeling, naamlik Korrektiewe unies in die VSA (Chammah & Neff 2018).

Hul lede het uiteraard 'n gevestigde belang daarby om kompetisie in die werkplek teen te staan. So spreek 'n nuusbrief van 'n unie in Michigan van "mixed feelings and some confusion" (*Ibid.*) by ontvangs van die nuwe beleidsrigting.

Ten slotte is dit van belang om te let op voormalige oortreders wat wel werk in Amerikaanse gevangenisse bekom het se menings oor hul moontlike bydrae in hulle nuwe rol. Chammah en Neff (2018) haal in hierdie verband twee voormalige oortreders aan en hul opinies is myns insiens nie net gebalanceerd nie maar ook verteenwoordigend. Die meeste voormalige oortreders in hierdie posisie sien hulself as deurdagte rolmodelle vir dienende oortreders. So verklaar een respondent, Larry Vene, dat "I really want them to know there is hope out there. They listen to me because I've lived what they're living". Hierdie gedagte strook met die Chinese ervaring dat eweknie-beoordeling en aanmoediging van onskatbare waarde is in die hervorming van oortreders wat nog hul straf uitdien. 'n Ander voormalige oortreder, Cynthia Stubbs, nou 'n Braille transkripsiediensbestuurder in Scotland Correctional Institution in Laurinburg, Noord-Carolina, verduidelik haar ervaring soos volg: "My history is an encouragement to them, but they also know I do this for a living, and I don't put up with any foolishness". Hierdie gedagte strook weer met my nadruk dat die werwing van voormalige model- oortreders 'n besliste invloed sal hê op prestasielewering aangesien diegene wat wel betrekings agter tralies aanvaar, weet alle oë is op hulle gerig en dat in die hardestigmatiserend-beskamingskultuur (soos in die VSA en Suid-Afrika) waaronder hul as 'n groep gebuk gaan, tweede kanse selde realiseer.

GEVOLGTREKKING EN AANBEVELING

As beskamingskulture 'n spektrum van hardestigmatiserend-beskamingskulture as een uiterste aan die linkerkant van die spektrum en integrerend-beskamendekulture as die ander uiterste aan die regterkant daarvan vorm, sal ons in Suid-Afrika ons op hierdie kontinuïteit êrens tussenin maar beslis nader aan die linker uiterste bevind. Die voorafgaande uiteensetting het egter die interessante bevinding uitgewys dat gewese oortreders in beide uiterstes werkgeleenthede in gevangenisse gebied word na hul vrylating. Wat is die relevansie van hierdie internasjonale tendens vir Suid-Afrika? Wat, indien enigiets, kan ons hierby leer ten einde ons eie beleidsraamwerk te verryk en versterk?

Sowel die ontwikkeling as die opheffing van gewese oortreders is onontbeerlik indien Suid-Afrika se gevangeniswese ten doel het om die huidige onhoudbare heroortredingsyfers te bekamp. In 'n land soos China is voormalige gevangenes se muishond-status nie net 'n saak van groot belang vir hulself nie, maar dit hou beslis ook voordele vir die breë gemeenskap in asook die staat, wat 'n grondwetlike mandaat het om misdaad te bekamp.

Hierbo is reeds verduidelik dat 'n ontwikkelingsparadigma my navorsingsbenadering onderlê. Ek stel ook voor dat sodanige paradigma 'n goeie oorweging sal wees vir projekte wat die hervorming en/of hervestiging van gewese oortreders vooropstel. Voormalige gevangenes se muishond-status in hardestigmatiserend-beskamingskulture, soos Suid-Afrika, beteken dat hul eerder deur hul gemeenskap verwerp word en geen aanmoediging ontvang om grondliggend te hervorm en behoorlik haalbaar te hervestig nie. In hierdie konteks is werkverskaffing, soos Muntingh in die Suid-Afrikaanse geval uitgewys het, vir gewese oortreders uiters noodsaklik. Soos beide die Chinese en die Amerikaanse ervaring leer, sal sodanige werwing nie net 'n sterk positiewe rol speel in die hervorming van oortreders wat hul nog in die stelsel bevind nie, maar ook die spook van waenhuisverpakking in lande soos Suid-Afrika sal aangepak kan word. Die getuienis wys onteenseeglik daarop dat die ontplooiing

van gewese model-oortreders 'n sterk opbouende invloed uitoefen op die psigiese ontwikkeling van agtergeblewe oortreders se misdaadweerhoudingsvaardighede. Soos Chammah en Neff (2018) aandui, maak dit beslis sin dat die staat die leiding neem om voormalige oortreders in diens te neem en só daadwerklik behulpsaam te wees met hul hervestiging. Dit maak min sin om by werkgewers te pleit om hul in diens te neem as die staat nie self die voorbeeld wil stel en leiding in dié verband neem nie. Slegs 'n vergelykende of kruis-kulturele kriminologiese perspektief het hierdie bevinding moontlik gemaak en is inderdaad die hele doel van die vakdissipline. Ek wil my verstout om die mening uit te spreek dat kriminologie nie net empiriese en forensiese aspekte omvat nie, maar dat filosofie ook 'n belangrike perspektief aanbied, soos byvoorbeeld Bert Olivier (2015) aandui.

Gewese oortreders se muishond-status het ook die aandag gevestig op hoe belangrik dit is dat voorsittende beampies (regters en landdroste) tydens straftoemeting aangespoor word om af te sien van gevangenistraf as die oorwegende of dominante strafregime. Gemeenskapsdiens of soortgelyke integrerende vonnis kan in baie gevalle as 'n meer gepaste vonnis dien, wat ook die voordeel het dat ons nie nog meer oortreders met 'n muishond-status skep nie. 'n Land soos Indië wys dat dit moontlik is. Hierdie oorweging vind aansluiting by 'n Marxistiese ontleding.

Die post-Marxistiese invalshoek wat as beide teoretiese raamwerk en metodologie gedien het, bevestig die noodsaak vir die owerhede in ons hoekie van Afrika om die strukturele teelaarde (armoede, ongelykheid, werkloosheid, vrygelate gevangenes se muishond-status, ens.) van misdaad aan te spreek en nie net die skuld daarvoor hardkoppig en ondiskriminerend vierkantig op die skouers van oortreders en voormalige oortreders te plaas nie. Dit is miskien nie 'n boodskap wat ons politieke leiers wil hoor nie, maar dit is een wat wel 'n verskil kan maak. Die Amerikaanse ervaring het ook gewys op die weerstand wat gevangenispersoneel toon ten opsigte van die werwing van gewese oortreders en uit 'n Marxistiese lees is hierdie reaksie te verwagte. In die lig van die ernstige personeeltekort in Suid-Afrika sal dit hopelik nie plaaslik 'n probleem wees nie. Nietemin moet ons ons egter nie deur hierdie sistematiese gespreksversteuring (Habermas) van stryk laat bring nie, aangesien beide die Chinese en die Amerikaanse ervarings daarop gewys het hoe suksesvol sodanige tussentrede kan wees. Nietemin sal 'n mens in die lig van plaaslike gevestigde belang bedag moet wees op soortgelyke gespreksversteuringe rakende my pleidooi om van tronkstraf as ons oorheersende strafregime af te sien. Žižek wys altemit op die noodsaak van 'n radikale diskontinuïteit in die najaag van die bevrydingsideaal en myns insiens is 'n voorbeeld van 'n dergelike verskynsel in 'n hardestigmatiserend-beskamingskultuur die werwing van gewese oortreders as tronkbeampies of -bewaarders. Ons kan nie toelaat dat bepaalde gevestigde belang bevorder word onder die dekmantel van algemene belang nie (Habermas 1975a:113-114). Die Departement Korrektyiewe Dienste moet maniere vind om bestaande gevangenispersoneel te beweeg om die groot waarde van sodanige stap in te sien en hulle moet aangespoor word om hul agter 'n dusdanige prosedure te skaar. Cressey (1965) het reeds in die sestigerjare gewaarsku teen die groeiende professionalisering van die gevangeniswese en die nadelige invloed wat dit op gewese gevangenes se bydrae tot ander se hervorming sal hê. In die lig van die nypende personeeltekort wat die Departement in Suid-Afrika ondervind, kan so 'n stap, te midde van talle ander internasionale tendense waarna ek vlugtig verwys, binne die Departement se beleidsraamwerk, net goeie vrugte afwerp. My hoop is ook dat 'n Marxistiese metodologie of teoretiese raamwerk, soos in hierdie bydrae ontwikkel en ontplooи is, vatplek in die Suid-Afrikaanse kriminologie sal kry, aangesien sodanige benadering 'n belangrike rol in ons begrip van misdaad in die 21ste eeu speel.

Ten slotte word die hoop uitgespreek dat die werwing van gewese oortreders as spesifieke gevangenisbewaarders 'n werklik positiewe invloed sal hê op hoëprestasielewering in die Departement en sodoende twee vlieë (geweld en personeeltekort) met een klap binne die konteks van die beleidsraamwerk teweeg kan bring. Die werwing van hoëprestasiepersoneel, wat oortreders daadwerklik kan bemoedig en terselfdertyd grondliggend tot hul psige kan deurdring, omdat daar begrip vir hul lewenspad is soos die internasionale ervaring geleer het, moet goeie vrugte in beter teelaarde werp. Die hervestiging van gewese oortreders, die bekamping van geweld in ons gevangenis en hoëprestasielewering hou intiem verband met mekaar. Dit is dan ook myns insiens die regte stap in die regte rigting, om Žižek te herformuleer.

BIBLIOGRAFIE

- Alexander, M. 2012. *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colour blindness*. Revised Edition. New York: The New Press.
- Allen, F. 1987. Where are we going in Criminal Justice? Some Insights from the Chinese Criminal Justice System. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 31(2):101-110.
- Allen, F. 1992. Reforming Criminals in China: Implications for Corrections in the West. In Carlie, M.K. & Minor, K.I. (eds). *Prisons around the World: Studies in International Penology*. Dubuque: William C. Brown Pub, pp. 79-88.
- Batist, D. 2019. How the Dutch Are Closing Their Prisons. *US News*. <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2019-05-13/the-netherlands-is-closing-its-prisons> [2 Oktober 2019].
- Bichell, R. E. 2015. In Finland's 'open prisons,' inmates have the keys. *Public Radio International*. <https://www.pri.org/stories/2015-04-15/finlands-open-prisons-inmates-have-keys> [2 October 2019].
- Bosworth, M. 2010. *Explaining U.S. Imprisonment*. London: Sage.
- Braithwaite, J. 1989. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. 1995. Inequality and republican criminology. In Hagan, J. & Peterson, R. (eds). *Crime and inequality*. Stanford: Stanford University Press.
- Buckley, M. 1972. Enter: The Ex-con. *Federal Probation*, 36(4):24-30.
- Chammah, M. & Neff, J. 2018. When Your Prison Becomes Your Paycheck: Some states are welcoming back ex-offenders to work behind bars. The Marshall Project. January 16. <https://www.themarshallproject.org/2018/01/16/when-your-prison-becomes-your-paycheck> [12 July 2019].
- Cressey, D. 1965. Theoretical Foundation for Using Criminal in the Rehabilitation of Criminal. *Key Issues*, Vol. 2:87-101.
- Dai, S. 2002. *Balzac and the Little Chinese Seamstress*. Rilke, I. (trans.). London: Vintage.
- Davis, A. Y. 2003. *Is the Prison Obsolete?* New York: Seven Stories Press.
- Davis, A.Y. 2005. *Abolition democracy: beyond empire, prisons, and torture*. New York: Seven Stories Press.
- Davis, A.Y. & Alexander, M. 2012. Dialogue, Riverside Church, September, 14. <https://www.bing.com/videos/search?q=angela+davis+and+michelle+alexander+video&> [23 March 2019].
- Durkheim, E. 1982/1895. *The Rules of the Sociological Method*. Lukes, S. (ed.) & Halls, W. D. (trans.). New York: Free Press.
- Dutton, M. & Xu, Z. 1998. Facing Difference: Relations, Change and the Prison Sector in Contemporary China. In Weiss, R.P. & South, N. (eds). *Comparing Prison Systems: Toward a Comparative and International Penology*. Amsterdam: Gordon & Breach, pp. 289-336.
- Felix, J. 2018. SA's prison hell: crime, overcrowding, suicides and struggling staff. Independent online, October 12. <https://www.iol.co.za/capearugs/news/sas-prison-hell-crime-overcrowding-suicides-and-struggling-staff-17449390> [14 July 2019.]
- Gadamer, H. G. 1975a. *Wahrheit und Methode*. [Waarheid en Metode]. 4th ed. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Gadamer, H. G. 1975b. *Truth and Method*. Glen-Doepe, W. (trans.). New York: Seabury Press.
- Gendreau, P., et al. 1999. The Effects of Prison Sentences on Recidivism. *A report to the Corrections Research and Development and Aboriginal Policy Branch*. Ottawa: Solicitor General of Canada.
- Goffman, E. 1990/1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoilt Identity*. London: Penguin.

- Graham, B. 1999. *Creature Comfort: Animals that heal*. London: Simon & Schuster.
- Gregory, S. & Tierney, M. 2003. *Forget You had a Daughter: Doing Time in the 'Bangkok Hilton'*. London: Vision Paperbacks.
- Habermas, J. 1975a. *Legitimation Crisis*. McCarthy, T. (trans.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. 1975b. A Postscript to Knowledge and Human Interests. *Philosophy of the Social Sciences*, 3:157-189.
- Habermas, J. 1973. *Theory and Practice*. VierTEL, J. (trans.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. 1971/1968. *Knowledge and Human Interests*. Shapiro, J.J. (trans.). London: Heinemann.
- Haney, C. 2005. The contextual revolution in psychology and the question of prison effects. In Liebling, A. & Maruna, S. (eds). *The Effects of Imprisonment*. Devon: Willan, pp. 66-93.
- Horkheimer, M. 1993/1931. The Present Situation of Social Philosophy and the Tasks of an Institute for Social Research. In *Between Philosophy and Social Science: Selected Early Writings*. Hunter, G. F., Kramer, M. S. & Torpey, J. (eds & trans.). Cambridge, MA.: MIT Press, pp. 1-14.
- Horkheimer, M. 1974/1947. *Eclipse of Reason*. New York: Oxford University Press.
- Hurst, A. M. 2004. *Thinking about Research: Methodology and Hermeneutics in the Social Sciences*. Port Elizabeth: PE Technikon.
- Institute for Criminal Policy Research. World Prison Brief Data. <https://prisonstudies.org/world-prison-brief-data> [23 September 2019].
- Irish Penal Reform Trust. 2017. Open Prisons. <https://www.iprt.ie/reintegration-of-offenders/open-prisons/> [23 September 2019].
- James, E. 2011. Why life in an open prison is no holiday camp. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/society/2011/jan/13/open-prison-no-holiday-camp> [2 Oktober 2019].
- Lablache, J. 2014. Seychelles prison going green – Visiting MPs briefed on sustainable projects receiving Australian funding. *Seychelles News Agency*. www.seychellesnewsagency.com/articles/1180/Seychelles+prison+going+green++Visiting+MPs+briefed+on+sustainable+projects+receiving+Australian+funding [2 Oktober 2019].
- Ladany, L. 1992. *Law and Legality in China: The Testament of a China-Watcher*. London: Hurst & Co.
- Lötter, C. 2018. The reintegration of ex-offenders in South Africa based on the contemporary Chinese model: An Interdisciplinary study. Unpublished PhD thesis, Bloemfontein: University of the Free State.
- Malgas, N. & Motau, K. n/p. 2016. "Deputy Minister to visit St Albans prison following violent attack". <https://ewn.co.za/2016/12/27/deputy-minister-to-visit-st-albans-prison-following-violent-attack> [28 June 2019].
- Mao, Z. 1949/2004. On the People's Democratic Dictatorship. In *Collected Works of Mao Zedong*, Volume 4: 1/13-12/13. Anon. (trans.). Revised by Marxists.org. Arlington: Joint Publications Research Service. <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/collected-works-pdf/> [15 September 2016].
- Mao, Z. 2004/1956. The Ten Major Relationships. In *Collected Works of Mao Zedong*, Volume 5:1/20-20/20. Anon. (trans.). Revised by Marxists.org. Arlington: Joint Publications Research Service. <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/collected-works-pdf/> [15 September 2016].
- Mao, Z. 2004/1957. On the Correct Handling of Contradictions Among the People. In *Collected Works of Mao Zedong*, Volume 5: 1/30-30/30. Anon. (trans.). Revised by Marxists.org. Arlington: Joint Publications Research Service. <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/collected-works-pdf/> [15 September 2016].
- McCarthy, T. 1978. *The Critical Theory of Jürgen Habermas*. London: Hutchinson.
- Min, D. 2016. Persoonlike onderhoud, 30 April: Kaapstad.
- Moore, C. & Farhat, M. 2018. A closer look at Finland's 'open prisons.' *Focus*. <https://www.france24.com/en/20180518-focus-finland-open-prisons-rehabilitate-prisoners-inmates-jails-justice-crime> [2 Oktober 2019].
- Muntingh, L. 2008. Alternative Sentencing in Africa. In Sarkin, J. (ed). *Human Rights in African Prisons*. Cape Town: Human Sciences Research Council, pp.178-203.
- Muntingh, L. 2009. *Ex-prisoners' views on Imprisonment and Re-entry*. Bellville: Civil Society Prison Reform Initiative, Community Law Centre. <https://acjr.org.za/resource-centre/Ex-prisoners%20Views%20on%20Imprisonment%20and%20Re-Entry.pdf> [14July 2019].

- Nagel, M. 2008. "I write what I like": African Prison Intellectuals and the Struggle for Freedom. *The Journal of Pan African Studies*, 2(3):68-80.
- News24. 2019. "Prisoners do it for themselves as Bosasa contract terminated – Lamola." 2 July. https://www.dailymaverick.co.za/article/2019-07-02-prisoners-do-it-for-themselves-as-bosasa-contract-terminated-lamola/?utm_medium=email&utm_campaign=Afternoon%20Thing%20Tuesday%202%20July%202019%20NB%20Publisher&utm_content=Afternoon%20Thing%20Tuesday%202%20July%202019%20NB%20Publisher+CID_c1540e7912b18b30e804807596cc7a89&utm_source=TouchBasePro&utm_term=Prisoners%20cooking%20for%20themselves%20post-Bosasa [2 July 2019].
- NewsdzeZimbabwe. 2019. Push for National Open Prison for Women. www.newsdzezimbabwe.co.uk/2019/04/push-for-national-open-prison-for-women.html [2 Oktober 2019].
- Ngabonziza, O. & Singh, S. 2012. Offender reintegration program and its role in reducing recidivism: exploring perceptions of the effectiveness of tough enough program. *Acta Criminologica*, CRIMSA 2011 Conference Special Edition, No. 2:87-102.
- Olivier, B. 2005. The contemporary context of relativity and relativism. *Acta Academica Supplementum*, 2:73-104.
- Piketty, T. 2015. *Transcript of Nelson Mandela Annual Lecture 2015*. <https://www.nelsonmandela.org/news/entry/transcript-of-nelson-mandela-annual-lecture-2015> [4 March 2016].
- Rasmussen, D. M. 1996. Critical Theory and Philosophy. In Rasmussen, D.M. (ed). *The Handbook of Critical Theory*. Oxford: Blackwell, pp. 11-38.
- Roderick, R. 1986. *Habermas and the Foundations of Critical Theory*. London: Macmillan.
- SABC Ditigal News. 2017. Investigation into the violence at St Albans prison complete. <https://www.youtube.com/watch?v=KtZTCWApo-8> [28 June 2019].
- Schlosser, E. 1998. np. The Prison-Industrial Complex. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1998/12/the-prison-industrial-complex/304669/> [19 October 2016].
- Schrantz, D. et al. 2018. Decarceration Strategies: How 5 States Achieved Substantial Prison Population Reductions. *The Sentencing Project*. <https://www.sentencingproject.org/publications/decarceration-strategies-5-states-achieved-substantial-prison-population-reductions/> [2 Oktober 2019].
- Sinclair, J. 2018. The countries closing their prisons. <https://www.rnz.co.nz/national/programmes/sunday/audio/2018633586/the-countries-closing-their-prisons> [2 Oktober 2019].
- The Sentencing Project, 2018.
- Troyer, R. J. 1989. Chinese Thinking about Crime and Social Control. In Troyer, R.J., Clark, J.P. & Rojek, D.G. (eds). *Social Control in the People's Republic of China*. New York: Praeger, pp. 45-56.
- Warnke, G. 1987. *Gadamer: Hermeneutics, Tradition and Reason*. Stanford: Stanford University Press.
- Weiss, R. P. 1998. Conclusion: Imprisonment at the Millennium 2000 – Its Variety and Patterns Throughout the World. In Weiss, R.P. & South, N. (eds). *Comparing Prison Systems: Toward a Comparative and International Penology*. Amsterdam: Gordon & Breach, pp. 427-482.
- Winch, P. 1964. Understanding a Primitive Society. *American Philosophical Quarterly*, 1(4):307-324.
- Wu, H. H. 1992. *Laogai: The Chinese Gulag*. Slingerland, T. (trans.). Boulder: Westview Press.
- Xinran, 2008. New Discoveries in Xinjiang, the World's Biggest Prison. Tyldesley, E. (trans.). In *China Witness: Voices from a Silent Generation*. London: Chatto & Windus, pp. 39-76.
- Žižek, S. 2008. *In Defense of Lost Causes*. 2nd edition. London: Verso.
- Žižek, S. 2012. *The Year of Dreaming Dangerously*. London: Verso.

Posisionering van voortgesette selfgerigte leer-vaardighede in een-en-twintigste-eeuse onderwys

Positioning self-directed continuing learning skills in twenty-first century education

CHARLENE DU TOIT-BRITS

Fakulteit Opvoedkundige Wetenskappe
Noordwes-Universiteit
Potchefstroom
E-pos: charlene.dutoit@nwu.ac.za

Charlene du Toit-Brits Henry Blignaut

HENRY BLIGNAUT

Fakulteit Opvoedkundige Wetenskappe
Noordwes-Universiteit
Potchefstroom
E-pos: Henry.blignaut@nwu.ac.za

CHARLENE DU TOIT-BRITS is 'n medeprofessor in Kurrikulumstudies, Filosofie en Navorsingsmetodologie by die Noordwes-Universiteit. Vir die afgelope 14 jaar is sy betrokke by die op-leiding van onderwysers aan die NWU se Fakulteit Opvoedkunde se Afstandsonderwysprogramme en Voltydse onderwysprogramme, waar sy intensief betrokke was by die ontwerp van verskeie programme vir indiensopleiding van hoofde, onderwysers en voorgraadse onderwysstudente in verskeie vakspesialiteite, Kurrikulum Studies, Vergelykende Opvoedkunde en Navorsingsmetodologie. Haar navorsing handel oor verskeie aspekte in Afstandsonderwys, Selfgerigte Leer binne onderwysopleiding asook om selfgerigte leer onder onderwysers en skoliere te bewerkstellig. Haar navorsing het ten doel om die 21ste-eeuse werkplek en -leeromgewing in te lig ten einde lewenslange SGL te verhoog en om akademieskap oor SGL binne die unieke Suid-Afrikaanse landskap uit te brei. Sy het ook al verskeie artikels vir akademiese joernale geskryf en MEd en PhD studente binne die genoemde vakspesialiteite afgelewer.

CHARLENE DU TOIT-BRITS is an associate professor of Curriculum Studies, Philosophy and Research Methodology at the North-West University. For the past 14 years she has been actively engaged in the training of teachers at the NWU Faculty of Education in their Distance Education Programmes as well as Full Time Education Programmes, where she has been actively involved in designing different academic programmes for in-service training of principals, teachers and education students in various subject specialities, Curriculum Studies, Comparative Education and Research Methodology. In her research she is concerned with various elements of Distance Education, Self-Directed Learning within teacher education, as well as promoting self-directed learning for teachers and school learners. Her research aims to inform the 21st century workplace and learning environment in order to enhance lifelong SDL and to inform scholarship on SDL within the unique South African landscape. She has published several articles in various journals; and she has supervised several Masters and PhD students in the above subject specialities.

HENRY BLIGNAUT is vir die afgelope sewe jaar betrokke by navorsing en onderrig in private en publieke hoëronderriginstansies. Hy is tans 'n dosent vir voorgraadse en nagraadse studente binne die Kurrikulumstudies-vakgroep, in die Fakulteit Opvoedingswetenskappe aan die Noordwes-Universiteit. Vroeër het Henry poste as Junior Navorsser, Hoof van Departement vir Besigheid- en Geesteswetenskappe-fakulteite, Programbestuurder van Inligtingstegnologie, Akademiese Adviseur en Kurrikulum-ontwerper beklee. Hy is tans in sy finale jaar van sy PhD, wat handel oor Kurrikulum-ontwikkeling in hoër onderrig met 'n fokus op gender en seksuele diversiteit. Buiten hierdie fokus is sy navorsing geskoei op Kurrikulum-ontwikkeling, selfgerigtheid van individue en diversiteit in opvoedkunde en verskaf hy ook studiebegeleiding aan nagraadse studente.

HENRY BLIGNAUT has been involved in research and teaching in private and public higher education institutions for the past seven years. He is currently a Lecturer for undergraduate and postgraduate students within the Curriculum Studies subject group, in the Faculty of Education Sciences at North-West University. Earlier, Henry held posts as Junior Researcher, Head of Department for Business and Humanities faculties, Programme Manager for Faculty of Information Technology, Academic Advisor and Curriculum Designer. He is currently in his final year of his PhD dealing with Curriculum Development in higher education, with a focus on gender and sexual diversity. Apart from this focus, his research is based on Curriculum Development, Self-direction of individuals and Diversity in Education and he also supervises postgraduate students.

ABSTRACT

Positioning self-directed continuing learning skills in twenty-first century education

Education must be recognised as an essential instrument in addressing the challenges within the twenty-first century, but it cannot exist in isolation or independently. Therefore, it is important to pay attention to the demands for education and training in support of the labour markets. The knowledge-oriented nature of work requires that all individuals must be literate, take responsibility for actions (learning) and learn how to think. High demands are set for the personal skills of individuals as they are responsible for their personal development as well as for establishing their quality of life. Individuals, therefore, need more knowledge and insight, a higher consciousness of the self and a greater ability to motivate the self. High demands are made towards the interpersonal skills of individuals, including, amongst others, empathy (orientation to service delivery) and social skills (communication, conflict management, team building skills, cooperation, initiating change).

In the opinion of the authors, transformative and holistic continuing or lifelong self-directed learning is vital to addressing the gap between the knowledge and skills which learners acquire at school and the knowledge and skills which are relevant in the labour market and the twenty-first century. We argue, firstly, that transformative and holistic continuing self-directed learning with its purpose and function is essential for human functioning. Secondly, the connection between transformative and holistic continuing self-directed learning and success requires a change in ways of thinking (a mindshift). Thirdly, transformative and holistic continuing self-directed learning results in successful change in the individual learner. The fourth reason which the authors provide is that transformative and holistic continuing self-directed learning is essential to becoming successful in a labour market context.

In addition, we believe that transformative and holistic continuing self-directed learning involves action learning, since individuals must learn while they are thinking about issues and working on real problems to implement real solutions. It can be seen as a systematic process that builds on the experiences, knowledge and skills of individuals, while individuals

must also be encouraged to question learning content, which can lead to the creation of new knowledge.

The information explosion requires the education system to move from a pervasive teacher-directed approach to a more learner-centred approach to prepare school learners for the labour market and the twenty-first century. The authors support the discourse that education institutions must deliver learners who will have a high degree of self-directedness in learning and become transformed lifelong self-directed individuals who do not merely focus on the product (market) but realise the value of the learning process. Education requires a paradigm shift that includes the relevance of alternative teaching-learning strategies and methods like SDL and problem solving in which learners are functionally immersed in deep thinking and occupied with their learning. The above statement is vital to creating citizens who can think independently, creatively solve problems and assume their positions as contributing citizens of the society. According to the authors, (life-long) SDL is of great importance in filling the gap between the knowledge and skills that learners must master at school on the one hand and the knowledge and skills that are relevant for the labour market and society of the twenty-first century on the other.

Education in the twenty-first century should, therefore, be recognised as an important tool for dealing with the challenges of the 21st century, but it cannot be used in isolation (Knowles, Holton & Swanson 2015). Thus, this study indicates that it is essential that the skills that the twenty-first century societies and workplaces demand be developed in schools. In addition, the educational needs, general objectives in the Curriculum and Assessment Policy Statement of South Africa (CAPS), the twenty-first century skills and the skills needed for individuals to function amidst the fourth industrial revolution should be combined in an effort to contribute to (lifelong) SDL.

KEYWORDS: education system, learning, teacher, self-directed learning, self-directedness, learners, continuous life-long, skills, 21st century

TREFWOORDE: onderwysstelsel, leer, onderwyser, selfgerigte leer, selfgerigtheid, leerders, voortgesette vaardighede, een-en-twintigste eeu

OPSOMMING

Selfgerigte leer (SGL) word in een-en-twintigste-eeuse raamwerke as 'n kritieke vaardigheid vir leerders beskou ten einde hulle te kan voorberei op 'n onvoorspelbare, snelveranderende opvoedingswêreld, waar gefokus moet word op die eise van die vierde industriële revolusie. Hierby aansluitend behoort 'n geslaagde onderwysstelsel die leemte tussen hoe en wat leerders leer en wat die ekonomiese vereis sinvol aan te spreek deur geskoldes toe te rus om vaardighede te ontwikkel wat tersaaklik vir die arbeidsomgewing is. Die rasional van hierdie artikel is derhalwe dat opvoedkundige investering in die ekonomie – en daar mee skoling van leerders in voortgesette (lewenslange) SGL – onontbeerlik is en 'n sinvolle onderwysstelsel onderlê.

1. INLEIDING EN KONTEKSTUALISERING

Daar kan aanvaar word dat daar vir die een-en-twintigste-eeuse sekondêre skoolleerder 'n meer onafhanklike, outonome leerstyl bevorder behoort te word, wat hom 'n meer selfgeldende inligtingssoeker in die klaskamer sal maak. In 'n era van kennis-ontploffing is die tradisionele klaskamer nie voldoende vir die ontwikkeling van een-en-twintigste-eeuse leerders nie. 'n Moontlike oplossing is dat leerders poog om inligting te verwerk deur hulle eie kennis en vaardighede toe te pas. SGL ondersteun leerders om inligting te begryp en kan lewenslange leer help vaslê.

Daar bestaan tans 'n leemte tussen die kennis en vaardighede wat leerders op skool bemeester en dit wat die een-en-twintigste-eeuse werksplek en samelewing van landsburgers vereis (Bersin 2012; The Partnership for 21st Century Skills 2011; Quendler & Lamb 2016). Hoogstaande akademiese standarde en "skool-na-werk"-geleenthede vir alle leerders is van kardinale belang in 'n ontwikkelende land en sy onderwysstelsel (Francom 2010:38). Met 'n "skool-na-werk"-benadering word dit duidelik dat die ekonomiese "gesondheid" van die gemeenskap in die lewensvatbaarheid van skoolopleiding gesetel is (Benos & Zotou 2014; Teixeira & Queirós 2016; Woo, Kim & Lim 2017). Weens faktore soos 'n ouerwordende bevolking en die werkerskorps wat in die huidige era voortdurend heropgelei moet word om op hoogte te bly van nuwe ontwikkelinge, streef Suid-Afrika daarna om 'n kultuur van voortgesette selfgerigte leer te vestig (UNESCO 2012; Van Deur 2017). Ons voer aan dat die implikasie van hierdie standpunte behels dat relevante skoolopleiding noodsaaklik en terselfdertyd die wegspringpunt is om leerders toe te rus met die SGL-vaardighede wat hulle in die arbeidsmark kan toepas om sodoende dadelik in die hoofstroom van die werkerskorps opgeneem te kan word. Hierdie standpunt word bevestig deur Brockett, Cox, Canipe, Stockdale, Donaghy en Fogerson (2003) en Wang (2013). Dit is duidelik dat toekomsgerigtheid in leerprogramme noodsaaklik is om leerders te kan voorberei vir die verwagte eise van ekonomiese vooruitgang (Teixeira et al. 2016; Woo et al. 2017).

Bogenoemde uitganspunte weerspieël die dringendheid vir onderwyseropleidingsprogramme by universiteite, wat leerders deur studente sal voorberei vir die werkswêreld en so ook vir hulle toekoms. In ooreenstemming hiermee is daar 'n aantal studies waarin navorsers kritiek lewer op die huidige onderwyseropleidingsprogramme in hulle onderskeie lande, naamlik dat toekomstige onderwysers nie voldoende opgelei word nie. Voorbeeld hiervan sluit onderwyseropleidingsprogramme in Brasilië in, waar, buiten vir die feit dat dit toekomstige onderwysers nie doeltreffend voorberei nie, dit ook beoordeel word as broos, gefragmenteerd, oppervlakkig, gemeenplasig en sonder enige fokus (Pimenta et al. 2017). 'n Ander studie in die Verenigde Arabiese Emirate voer aan dat onderwyseropleidingsprogramme gefragmenteer is en meer klem behoort te lê op die insluiting van sekere vaardighede binne programme, sodat meer betekenisvolle leer kan plaasvind (Mohamed et al. 2017). In Amerika is daar bevind dat onderwyseropleiding gebroke is (Knowles 2013), wat weereens wys dat die probleem nie net tot Suid-Afrika beperk is nie. Hier te lande word daar na onderwyseropleiding as 'n krisisveld verwys en word daar ook spesifiek aangevoer dat dit nie kontekstueel genoeg is nie (Henning & Gravet 2011). Hierdie outeurs (Gravet et al. 2011) voer aan dat hoewel onderwysers in Suid-Afrika gereed is om klas te gee, hulle dikwels nie vir 'n klaskamerleefwyse voorbereid is nie. 'n Verdere Suid-Afrikaanse studie toon aan dat toekomstige onderwysers nie vir die rol wat hulle as onderwyser moet speel, opgelei word nie, veral met betrekking tot modellering wat in opleiding by hoëronderriginstansies kortkom (Du Toit-Brits 2019; Fourie & Fourie 2015).

Die outeurs is verder van mening dat dit ook in Suid-Afrika die geval is dat leerders in skole nie met die nodige fundamentele¹ en kontekstuele² vaardighede toegerus word nie weens onder andere swak onderwyseropleiding (Engel-Hills et al. 2009; Heerde & Murphy 2009). Hierdie fundamentele en kontekstuele vaardighede is spesifiek van toepassing vir die een-en-twintigste eeu wat leerders in staat kan stel om nou asook in die toekoms, effektiel te kan

¹ Fundamentele vaardighede vir die een-en-twintigste eeu sluit in die drie K's – kommunikasie, kreatiwiteit en kritiese denke, vaardighede wat gebruik moet word om met mense saam te werk, vaardighede om inligting te bestuur, probleme op te los en om met tegnologie te werk (Van Laar et al. 2017).

² Kontekstuele vaardighede vir die een-en-twintigste eeu sluit in LAKSE – lewenslange leer, aanpasbaarheid, kulturele bewustheid, self-gerigtheid en etiese bewustheid (Van Laar et al. 2017).

funksioneer. Dit blyk verder dat die leemte in onderwysersopleiding lê by die aanleer en aanmoediging van vaardighede soos onder ander self-belang, verantwoordelikheidsbelang, beter praktiese onderwysopleiding, ontvanklikheid vir verandering, toekomsgerigtheid, dienslewerende leierskap, leergierigheid, aanleer van aanspreeklikheid om besluite te aanvaar en sodoende aandeelhouers in die sukses van die ekonomie te word. Daarom is die fasilitering van SGL volgens die outeurs een van die belangrikste doelwitte van onderwys ten einde suksesvolle en betekenisvolle leerervarings vir leerders te verseker.

Ons voer dus in hierdie artikel onder meer aan dat onderwys se fokus op die individuele leerder as protowerker toegespits behoort te wees, waar SGL dan leerders sou kon voorberei vir die kollektiewe uitdagings van die een-en-twintigste eeu. 'n Belangrike faktor in 'n land se vooruitgang is die vraag na interaksie en samewerking in die onderwys en die ekonomie. Versterking van leerders se selfgerigtheid deur middel van selfgerigte leeraktiwiteite wat konsentreer op die aanmoediging van kreatiewe denkvermoëns behoort 'n belangrike doel van onderrig te wees, met die uiteinde vir innoverende onderrig-en leermetodes in die onderwys- en opleidingsveld. Om leerders se maksimum selfleer- en selfstudievermoëns te bevorder, behoort onderwysers maniere te vind om leerders te help om die kennis en die toepassing van teorie in die praktyk te bemeester (Hains & Smith 2012; Pontes Henn & Griffiths 2017).

Uit die bespreking blyk dit, met die voortdurende en veranderende eise van globalisering in gedagte, dat vrae oor die betekenis van geletterdheid, die betekenis van een-en-twintigste-eeuse vaardighede en die sosiale uitkomste van skoolopleiding ondersoek behoort te word. Ten spyte van die uiteenlopende standpunte rakende hierdie kwessies is die outeurs van mening dat die ontwikkeling van selfgerigtheid as 'n belangrike een-en-twintigste-eeuse vaardigheid gesien behoort te word en dat die onderwys 'n verantwoordelikheid het om leeromgewings, paradigmas en gemeenskappe daar te stel wat die aangroei, instandhouding en verwesenliking van SGL fasiliteer. Dit blyk verder uit ons bespreking dat daar nie genoegsame aandag geskenk word aan die voorbereiding van leerders binne die raamwerk van SGL vir die een-en-twintigste eeu in die vierde industriële revolusie nie. Verder word hierdie artikel met ander onlangse artikels³ verbind, wat onder ander a) SGL binne 'n Suid-Afrikaanse leeromgewing konseptualiseer en 'n raamwerk voorstel met die potensiaal om leiding te gee aan opvoeders tydens die implementering van SGL in die klaskamer; b) aanvoer dat SGL kameraderie skep waardeur 'n "ONSheid"-benadering bevorder behoort te word; c) voorstel dat eerstejaaronderwysstudente oor spesifieke eienskappe moet beskik ten einde oor 'n hoërvlak van selfgerigtheid te beskik; en d) dat leermotivering die dryfkrag agter SGL is en studente in staat stel om op selfgerigte wyses te leer. Dus is dit juis hierdie voorafgaande artikels wat aanleiding gegee het tot hierdie artikel wat tesame die weg baan vir opvolgartikels. In hierdie artikel sal die volgende onderafdelings aangespreek word omrede dit 'n raamwerk vorm waarbinne die artikel gesetel is. Die eerste aspek wat aangespreek sal word binne hierdie artikel is die teoretiese begronding wat voortgesette selfgerigte leer omvat. Tweedens word daar op die uitdagings van die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling gefokus. Op grond van hierdie aspekte bied ons

³ Kyk byvoorbeeld na onlangse artikels wat verband hou met hierdie artikel soos: die daarstelling van SGL in leeromgewings (Du Toit-Brits 2015), die koppeling van motivering in die selfgerigtheid van eerstejaarstudente in opvoedkunde (Du Toit-Brits & Van Zyl 2017b), SGL kenmerke: Konstrueer leer as persoonlik, bemagtigend en suksesvol (Du Toit-Brits & Van Zyl 2017a), die diskoeërs na 'n transformerende en holistiese voortgesette teorie geskoei op SGL (Du Toit-Brits 2018a), die beweging na SGL binne opvoeding in die een-en-twintigste eeu (Du Toit-Brits, 2018b) asook die nosie dat die onderwyser nie net SGL beoefen nie, maar ook as bemiddelaar daarvan optree (Du Toit-Brits 2018c).

vervolgens argumente rakende die grondliggende funksie van onderwys aan. Daar word verder ook gekyk na die bevordering van transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede. Dit is uiteindelik ook nodig om te besin oor die ontwikkeling van leerders se eienaarskap van leer waaruit die uitdagings in die praktykmaking van SGL in die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling, voortvloeи. Die artikel sluit af met enkele gedagtes wat die belangrikheid van 'n paradigmaskuif binne die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling beïnvloed.

2. TEORETIESE BEGRONDING: SELFGERIGTE LEWENSLANGE LEER

SGL is nie opvoedkundig 'n nuwe konsep nie; al hoe meer lande konsentreer tans op SGL binne hulle onderrig-leerprogramme. SGL is trouens een van die mees nagevorste terreine van die onderwys en is as 'n noodsaaklike vaardigheid vir die een-en-twintigste eeu uitgelig (Nantz & Klaas 2012). Verskeie definisies en gebruikte is deur oueurs van etlike dissiplines geskep vir die SGL-konsep (Bolhuis 2003; Canipe & Fogerson 2006). 'n Moontlike rede hiervoor kan wees dat SGL aan die konsep lewenslange leer, wat as 'n vereiste geld vir ons samelewings, gekoppel word (Guglielmino 2013). Verskeie bronre dui aan dat SGL plaasvind wanneer individue verantwoordelikheid aanvaar vir die identifisering van leerbehoeftes, ontwikkeling van leerdoelwitte, ontdekking van leerhulpbronre, evaluering van hulle eie leerproses asook die aanvaarding van verantwoordelikheid vir hulle eie leer (Ahmad & Majid 2014; Conner, Carter, Dieffenderfer & Brockett 2009; Saks & Leijen 2014). Verder word daar aangevoer dat selfgerigtheid lewenslank deel van individue se ervaringe uitmaak (Saks & Leijen 2014).

Geleenthede vir SGL kom in tale onderrigbenaderings voor en elke leersituasie hou die moontlikheid in om die nodige vaardighede ter ondersteuning van SGL by leerders te ontwikkel (Douglass & Morris 2014; Knowles et al. 2015). In elke leersituasie behoort daar van leerders verwag te word om selfgerig te wees en om SGL-vaardighede te ontwikkel wat hulle met probleemoplossing kan ondersteun (Ahmad & Majid 2014; Saks & Leijen 2014). Daar kan nie van leerders van 'n skoolstelsel wat daarop fokus om hulle te leer wat, hoe, wanneer en waar om te leer, verwag word om a) onmiddellik verantwoordelikheid vir hulle eie leer te aanvaar, b) om hulle eie leerdoelwitte te ontwikkel, c) om hulle eie leerhulpbronre te ontdek asook d) om hulle eie leerproses te evaluer nie. Leerders behoort blootgestel te word aan die geleentheid en verkryging van SGL-vaardighede wat hulle in staat kan stel om aktief by hulle eie leer betrokke te wees en om 'n lewenslange leerder te wees, soos vereis deur ons moderne samelewings (Van Deur 2017).

Bostaande konteksskepping bevestig dat daar sterkpunte bestaan rakende die kweek en bevordering van vaardighede in een-en-twintigste-eeuse onderwys. In die lig van bostaande standpunte is dit ook duidelik dat onderwys, as 'n belegging in menslike kapitaal, as 'n belangrike bepaler van volhoubare ekonomiese groei, beskou word. Onderwys kan 'n klas opgeleide, voortgesette selfgerigte leerders ontwikkel. Ons onderskryf daarom in hierdie artikel die mening dat die ontwikkeling van selfgerigtheid in leer as 'n belangrike vaardigheid in die een-en-twintigste eeu gesien moet word. Onderwys en opleiding behoort selfgerigte leer aan te moedig, en sodoende word een van die belangrikste vaardighede van die een-en-twintigste eeu by ons leerders gekweek. Daar is egter min inligting bekend oor selfgerigte leer en hoe dit in ons Suid-Afrikaanse skole bevorder en volgehou kan word, ondanks die belangrikheid daarvan vir die Suid-Afrikaanse onderwys en die ekonomie in die een-en-twintigste eeu. Ons is van mening dat daar verskeie maniere is om SGL te operasionaliseer binne die Suid-Afrikaanse konteks. Dit begin onder meer met die verbetering van leerders se selfgerigtheid in leer, waar selfgerigte leer geag behoort te word as 'n noodsaaklike vaardigheid in die een-

en-twintigste eeu wat die volgende belangrike kenmerke bevat: a) eienaarskap van leer – waar leerders persoonlike verantwoordelikheid vir die identifisering van leemtes en die stel van leerdoelwitte neem; b) selfbestuur en selfmonitering – die proses waar leerders take, tyd en hulpbronne self bestuur asook die deurlopende pogings om verbeterings aan te bring om hulle eie leerdoelwitte te bereik; en c) die uitbreiding van leer – waar verskeie dissiplines oorvleuel en verbande tussen formele en informele leer, sowel as belangstellings in en buite die skool, gevestig behoort te word. Ons stel voor dat selfgerigte leer beter verstaan kan word as 'n spektrum wat begin by die laagste vlak van toevallige selfgerigte leer tot die hoogste vlak van selfgerigte leer, waar daar 'n progressiewe ontwikkeling van leerders se gereedheid in selfgerigtheid is. Die volgende afdeling rapporteer oor die uitdagings vir die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling.

3. UITDAGINGS VIR DIE SUID-AFRIKAANSE ONDERWYSBEDELING

Die onderwys word beïnvloed deur voortdurende sosiale en ekonomiese veranderinge. Die onderwysstelsel behoort mikpunte sodanig te stel dat die voortgesette selfgerigte leervaardighede wat aan leerders geleer word, van so 'n aard sal wees dat dit leerders in staat sal stel om by die snelveranderende tegnologiese en ekonomiese problematiek aan te pas. In daardie konteks sal leerders inisiatief neem, met of sonder die hulp van ander, om hulle leerbehoeftes te identifiseer, leerdoelwitte te formuleer, menslike en materiële hulpbronne vir hulle eie leer te identifiseer, toepaslike leerstrategieë te identifiseer en te implementeer, en om hulle eie leeruitkomste te evalueer, sodat 'n betekenisvolle leerverandering kan plaasvind. Transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede bevorder dus die ontwikkeling van leerders se eienaarskap van leer, ontwikkel leerders se selfbestuur en selfmonitering, kreatiwiteit, innovering en bied aan leerders geleenthede om hulle leer uit te brei. Hierdie een-en-twintigste-eeuse vaardighede kan die onderrig- en leerproses in so 'n mate verander dat ons leerders voorberei word om suksesvol in hul toekoms te wees (Care & Luo 2016; Frey & Osborne 2017).

Slegs 'n veerkragtige onderwysstelsel kan met die dinamiese ekonomiese en sosiale veranderinge volhou, en dit bring 'n groter soeke na samewerking tussen die onderwys en die arbeidsomgewing mee (Geisinger 2016). Die vinnig veranderende scenario van 'n moderne ekonomie lei onder meer tot 'n ooraanbod van ongeskoolde werkers met vaardighede wat van min waarde is vir die arbeidsomgewing (Frey & Osborne 2017), veral tans met betrekking tot die vierde industriële revolusie.

Die arbeidsmark verwag dat die onderwys werkers van 'n hoë standaard sal lewer, wat dan aan die onderwys verskeie uitdagings stel, naamlik dat die land se internasionale mededingendheid verbeter behoort te word, arbeiders wat aan die vereistes van die veranderde ekonomiese stelsel voldoen, gelewer moet word, en dat hulle aan die langtermynbehoeftes van die arbeidsmark moet voldoen ter bevordering van indiensnemingsmoontlikhede (Frey & Osborne 2017; Van Deur 2017). 'n Verdere uitdaging is dat die totale vlak van deelname in onderwys verhoog behoort te word om die gehalte van voortgesette selfgerigte leervaardighede wat aangeleer word, te verbeter. Bogenoemde dui dus daarop dat daar 'n kwalitatiewe en kwantitatiewe verbetering in die onderwys behoort plaas te vind in reaksie op die toenemende en diverse vereistes van die wêreld van werk (University of Oxford 2018).

'n Goedopgeleide arbeidsmag bring mee dat die veranderde tegnologie doeltreffend bemeester kan word. Dit is duidelik dat meer relevante kennis, noodsaaklike vaardighede en ingesteldheid van skoolverlaters wat tot die arbeidsomgewing toetree, verwag word (Nantzen al. 2012). 'n Toenemende vraag na skoolverlaters met intellektuele en selfgerigte vaardighede,

hoë produktiwiteit en 'n onderskeibare individualiteit, kreatiwiteit en sensitiwiteit word ondervind.

Daar is eenstemmigheid daaroor dat 'n land in die huidige era nie sonder 'n dinamiese en goed opgeleide werkerskorps wat oor bepaalde selfgerigte vaardighede en werksetiek beskik, ekonomies kompeterend kan bly nie (Nantz et al. 2012). Gesien in die lig hiervan is 'n nuwe bewusstheid van die belangrike rol wat onderwys in die voorbereiding van 'n land se werkerskorps kan en behoort te vervul aan die ontwikkel (Fisher et al. 2010; Louws et al. 2017; Trilling et al. 2009). Intellekturele kapitaal is die belangrikste vereiste vir ekonomiese sukses en vooruitgang. Die tekort aan intellekturele kapitaal lei tot frustrasie en aansienlike koste vir die bedryf en die ekonomie in die geheel (Guglielmino 2013; Merriam & Bierema 2014).

Dit is telkens duidelik dat daar 'n leemte in die huidige onderwysstelsel bestaan om leerders vir die wêreld van werk gereed te maak. Dit is ook duidelik dat daar sekere verwagtinge geskep is om hierdie leemte te vul en dus om skoolverlaters te lewer wat kan oorleef en groei in die arbeidsomgewing, op die sosiale sowel as die individuele vlak. Die impak van hierdie artikel is dat die noodsaaklikheid van een-en-twintigste-eeuse vaardighede bevestig word – 'n gegewe wat ook direk met die vierde industriële revolusie se verlangde eienskappe skakel, waaraan skoolverlaters of afgestudeerde studente moet voldoen. Die impak van hierdie artikel wys ook verder daarop dat die ontwikkeling van 'n ontonome persoonlikheidsbevoegdheid belangrik is, sodat leerders gepas kan optree in veranderende en ingewikkelde situasies waar vinnige ontwikkeling van innovasies, insluitend tegnologieë en kunsmatige intelligensie, aan die orde van die dag is. Laasgenoemde stel 'n groot uitdaging vir opvoeders in die onderwys wat die arbeidsmarkprosesse en voorspellings van die arbeidsmagstrategieë moet kan verstaan. Dit beteken dat die onderwys intellekturele kapitaal behoort te ontwikkel wat selfgerigte individue is wat lewenslank aktief binne die arbeidsmark kan wees, gereed is vir voortgesette leer, en met die leierskapsvaardighede toegerus is om by die veranderende sosiale en ekonomiese situasies te kan aanpas en funksioneer.

4. GRONDLIGGENDE FUNKSIE VAN ONDERWYS

Een van die grondliggende funksies van onderwys is om leerders holisties op te voed na gelang van ekonomiese behoeftes ter ondersteuning van die arbeidsmark (Darling-Hammond & Bransford 2005; Knowles et al. 2015; Teixeira & Queirós 2016).

Die vraag wat ons in hierdie artikel aan die orde stel, is of die onderwys werklik die leerder voorberei met die oog op integrasie met die arbeidsomgewing. Ons is die mening toegedaan dat sommige pedagogiese metodes⁴ beter as ander daarin slaag om leerders te help om een-en-twintigste-eeuse vaardighede te ontwikkel. Hierdie pedagogiese metodes sluit onder meer SGL, samewerkende leer, probleemoplossing, metakognisie, projekgebaseerde leer en lewenslange leer in.

Dus kan 'n mens nie die noodsaaklikheid daarvan miskyk om toepaslike onderrigstrategieë te implementeer nie en op so 'n wyse te organiseer dat dit voortgesette selfgerigte leer bevorder (Nantz & Klaf 2012). Die implikasies hiervan is dat leerprogramme beter leerervarings en holistiese lewenslange selfgerigte leergeleenthede moet daarstel.

⁴ Wat voldoen aan konstruktivistiese leeromgewings waar werklike, ondersoekende, kritiese en konstruktiewe denke kan ontwikkel en geassesseer word, en waar vermoëns ontwikkel word om 'n verskeidenheid tegnieke tydens die leerproses te kan toepas.

Skoolverlaters ondervind dié probleem dat hulle nie oor die nodige minimale kwalifikasies beskik om hulle tegniese vaardighede te kan ontwikkel of om aan te pas nie. Die onderwysstelsel behoort op die behoeftes van werkgewers gerig te wees. Die algemene probleem van die Suid-Afrikaanse onderwysstelsel is dat daar nie op die gehalte van die Senior Sertifikaat gelet word nie (Modisaotsile 2012; Windapo 2016; UNESCO 2016). Die oueurs is van mening dat die hoeë slaagsyfer nie werklik 'n verbetering van die onderwysstelsel verteenwoordig nie, aangesien die gehalte van skoolverlaters steeds swak is. Wanneer skoolverlaters in diens geneem word, moet ontsaglike hoeveelhede hulpbronne gebruik word om hulle op 'n standaard te bring waar hulle wel tot die verlangde vlak styg waarvolgens hulle werklik opgeneem kan word om die eenvoudigste en mees basiese werk in die werksplek te kan verrig (Guglielmino 2013; Louws et al. 2017). Dit is die aanvoeling binne tersiäre inrigtings en die arbeidsomgewing dat meer praktiese werk en voortgesette selfgerigte leervaardighede in die kurrikulum ingewerk behoort te word ten einde sodanige kurrikulum meer relevant te maak (Louws et al. 2017) en te voldoen aan die behoeftes van die ekonomie. Ander voortgesette leervaardighede wat ontwikkel moet word, sluit in aanpasbaarheidstrategieë en prosesse wat hulle kan gebruik om besluite in die werksplek te neem en te evaluateer, ontwikkeling van 'n uitgebreide begrip van die wêreld, die insig dat mense, gemeenskappe, die arbeidsmark en die ekonomie interafhanglik is, en die doeltreffende gebruik van tale en syfers. Dit is verder ook belangrik dat leerders se selfgerigte eienskappe ontwikkel word sodat hulle 'n algemene belangstelling in basiese ekonomiese denkrigtings kan toon om deel te neem aan ekonomiese aktiwiteite as verbruikers, produsente en entrepreneurs, om 'n goeie begrip te hê van kennis, vaardighede en waardes, om die vermoë te ontwikkel om hard te werk en laastens, om as verantwoordelike landsburgers te kan optree. Vandaar, behoort leerders transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede te ontwikkel wat hulle in staat sal stel om selfstandig in situasies te kan optree. Hierdie voortgesette selfgerigte leervaardighede is sleutelbevoegdhede waarmee leerders (individue) hulself bemagtig om hul lewens op sinvolle en verantwoordelike maniere te bestuur deur beheer te kan uitoefen oor hul lewens- en werksamstandighede.

By implikasie, behoort die onderwysstelsel sterker klem te plaas op meerdoelige vaardighede wat skoolverlaters in die arbeidsomgewing kan toepas. Samewerking met ekonomiese organisasies en werkgewers is onder meer belangrik en skoolprogramme behoort met die klem op werksvaardighede ontwikkel te word. Integrasie behoort ook ten opsigte van die handelsbeleid en die nasionale menslike hulbronbehoeftes toenemend plaas te vind. Volgens UNESCO (2009), Darling-Hammond en Bransford (2005) en Van Deur (2017) moet ander staatsdepartemente ook by die onderwys betrokke raak om toe te sien dat skoolverlaters wel die vereiste vaardighedsvlakte behaal.

Die ideaal is egter dat die onderwys in die behoeftes van die arbeidsomgewing sal voorsien, spesifiek in die vierde industriële revolusie (Webber-Youngman 2017). Verder behoort die onderwysstelsel meer omvangryk te wees en meer daarop te fokus om skoolverlaters en leerders voor te berei op die arbeidsomgewing (Louws et al. 2017; Nasri 2017). Swak prestasie, lae seniorsertifikaatslaagsyfers en onvoldoende voorsiening van beroepsgerigte en selfgerigte onderwys kan onder andere die gevolg wees indien die stem van alle belanggroepes (arbeidsmark/ekonomie/werkgewers) nie aangehoor word nie. Solank onderwysinstansies kennis, vaardighede en lewenshoudings sertifiseer terwyl dit nie aan die vereistes van die ekonomie (insluitende behoorlike basiese geletterdheid en gesyferdheid) voldoen nie, bewys hulle aan leerders en die land 'n onguns en dra hulle tot die werkloosheidsprobleem by. Suid-Afrika kan nie bekostig om voor te gee dat sy onderwysstandaarde hoër is as wat dit werklik is nie; die benadering is eenvoudig onaanvaarbaar en oneerlik (UNESCO 2009).

5. BEVORDERING VAN TRANSFORMATIEWE EN HOLISTIESE VOORTGESETTE SELFGERIGTE LEERVAARDIGHEDEN

Die vereistes wat die arbeidsmark aan die onderwys stel, neem elke dag toe (Knowles et al. 2015). Een van die belangrikste vereistes is onder meer dat sekondêre onderwys meer daarop geskoei moet wees om in die moderne behoeftes van die ekonomie te voorsien, dus 'n stelsel wat meer buigsaam en aanpasbaar is en wat vir die aanvraag van die arbeidsomgewing voorsiening kan maak. Die teorie van menslike kapitaal maak onderwys en opleiding as 'n wondermiddel uit om ekonomiese groei en ontwikkeling te verseker en om werkloosheid te beperk. Die onderwys moet derhalwe daartoe in staat wees om die ekonomie te kan voed en ondersteun en deurlopend met die veranderende aanvraag van die ekonomie verband te hou (Guglielmino 2013). Dit is duidelik dat gesofistikeerde ekonomie verskillende fases van ontwikkeling deurmaak, en onderwys behoort met hierdie ontwikkeling tred te hou, dit te ondersteun en bevorder (UNESCO 2012;2015). 'n Sterk en gevestigde onderwysstelsel blyk die sleutel tot sukses en vooruitgang te wees, en die onderwys en die ekonomie behoort as sulks ineen te skakel (Louws et al. 2017; UNESCO 2017).

Bostaande inligting impliseer dat die onderwys daartoe verbind behoort te wees om aan leerders 'n leerervaring te bied wat hulle op relevante uitdagings sal voorberei met betrekking tot die een-en-twintigste-eeuse werk, samelewning en ekonomie, wat hulle op 'n outentieke manier moet kan aanpak. Dit kan op 'n uitkomsgeoriënteerde, holistiese en voortgesette selfgerigte leeromgewing fokus met verkenningsgebaseerde, selfgerigte, aktiewe, en betekenisvolle leer binne 'n ondersteunende en responsiewe leeromgewing. Onderrig en leer behoort dus as dinamiese, interaktiewe prosesse beskou te word waarin onderwys, opvoeders en leerders 'n gedeelde verantwoordelikheid dra. Die onderwys behoort daarom daarna te streef om leerders toe te rus met die bevoegdhede om kennis te kan ontdek en koherente begrip deur die ontleding, evaluering, organisering en sintese van inligting in verskeie kontekste vas te lê ten einde hulle voor te berei om produktiewe lede van hulle sosiale, akademiese en professionele gemeenskappe te word. Ons meen verder dat die onderwys daartoe verbind moet wees om kurrikula op so 'n wyse te ontwikkel dat leerders die geleentheid sal hê om metakognitiewe vermoëns te ontwikkel sodat hulle kan verstaan hoe kennis binne verskeie kontekste gevorm en gevalideer word. Die onderwys behoort ook verantwoordelik te wees vir die skep van 'n ondersteunende leerervaring wat ontvanklik is vir leerders, wat sensitief is vir hulle leerbehoeftes en wat hulle sal bemagtig tot toenemende outonomie en selfverantwoordelikheid en dus, by implikasie, tot eienaarskap vir hul eie leer.

6. ONTWIKKELING VAN LEERDERS SE EIENAARSKAP VAN LEER

In hierdie artikel word daar van die standpunt uitgegaan dat selfgerigte vaardighedsopleiding geïdentifiseer kan word as 'n voortgesette strategie van *leer om te leer*, waarmee leerders dan hulle vermoë kan ontwikkel om aan toekomstige (en tog ongeïdentifiseerde) eise van werkgewers in 'n mededingende werksmark te voldoen. Leerders kan slegs 21ste eeuse vaardighede ontwikkel mits dit spesifiek aangeleer word. Daarom moet formele onderwys transformeer word deur nuwe vorme van leer en die toepasbaarheid van nuwe pedagogiese metodes wat die aanleer van voortgesette selfgerigte leervaardighede (soos eienaarskap van leer) bevorder, ontwikkel en ondersteun.

Transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer is noodsaaklik vir die voorbereiding van 'n dinamiese werkerskorps binne die een-en-twintigste eeu, spesifiek ten opsigte van die vierde industriële revolusie. Gelyke geleenthede moet in 'n regverdige samelewning

bewerkstellig word en die klem behoort op gehalteonderwys te wees, want die oplossing vir elke probleem en antwoord op elke vraag is in die onderwys gesetel (Louws et al. 2017; UNESCO 2012; 2015). Onderwysdoelstellings behoort op die vaardigheidstoerusting van leerders te fokus in ooreenstemming met die behoeftes van die arbeidsomgewing. Hierdie vaardighede is holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede wat verband hou met kreatiewe denke, die vermoë om inligting te kan verwerk, die vermoë om die leefomgewing en die moontlikhede daarin te kan verstaan, die aanmoediging van eienaarskap, die gevoel van aanvaarding en die persoonlike ingesteldheid van voortgesette leer (Du Toit-Brits 2015; Nantz et al. 2012).

Die leerder se behoeftes om sy potensiaal te verwesenlik stel ook eise aan die onderwys. Tydens die onderrig van leerders, moet die skool onder andere daarop let dat die onderwysdoelstellings a) dit moontlik maak vir die potensiaal van alle leerders om ontsluit te word, b) leerders se lewensgehalte verbeter, en c) demokrasie vestig en onderhou (Du Toit-Brits 2018b). Aangesien ekonomiese ontwikkeling en groei die ontwikkeling van menslike potensiaal moontlik maak, is dit ook nodig om leerders met relevante vaardighede daarvoor toe te rus vir die ekonomiese ontwikkeling en groei wat in aanvraag is (Hiemstra 2013; UNESCO 2017).

Vir die doel van hierdie artikel kan gestel word dat onderwys behoort te fokus op onder andere a) die verwerwing van holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede met die oog op lewensvoorbereiding wat lei tot selffunktualisering van doeltreffende interkulturele kommunikasie en konstruktiewe sosiale verhoudings en b) om kognitiewe outonomie en selfbeskikking in leerders te ontwikkel, dit wil sê die eienaarskap van die leerproses, waar hulle vrae kan vra en onafhanklik probleme kan oplos. Ons is verder van mening dat onderwys gekenmerk behoort te word as lewensvoorbereiding en selfgerigte leervaardigheid wat leerders in staat sal stel om sosiale, politieke, ekonomiese en tegnologiese samelewingseise te kan hanteer (Deloitte 2018) en waar doelgerigte deelname en die opneem van eienaarskap van leerders verwag word (Nantz et al. 2012; Payne et al. 2013).

Die skool is tradisioneel vir die onderrig van akademiese leerinhoud verantwoordelik. Die eise wat die moderne tyd aan die skool stel, het egter meegebring dat die skool toenemend ook vir die sosiale ontwikkeling van die kind verantwoordelik moes word. Vanuit bogenoemde is dit duidelik dat die eise wat gestel word aan die onderwys en opleiding implikasies inhoudt wat buite die grense van die eksplisiete kurrikulum lê en wat dus die versteekte kurrikulum insluit. Lewensvoorbereiding het ten doel om leerders toe te rus om 'n suksesvolle bestaan in die wêreld te kan voer as selfgerigte individue. Een van die belangrikste universele uitkomste van onderwysvoorsiening is die ekonomiese bydrae wat individue in die samelewning kan lewer deur die aktualisering van verwerfde kennis en vaardighede (UNESCO 2015; 2017). Om aan die werklike behoeftes van die samelewing te kan voldoen, behoort onderwys ekonomies- en beroepsrelevant te wees, veral met die oog op regstellende aksie waardeur beroepsgeleenthede meer kompetenter van aard is. Die skool moet egter 'n ekonomiese klimaat en 'n entrepreneurskultuur skep waaruit voornemende entrepreneurs bepaalde vaardighede kan verwerf. Programme en gerigte onderwys vir hierdie doel behoort reeds op intreevlak van basiese onderwys aangebied te word om vroeë skoolverlaters so doeltreffend as moontlik te akkommodeer (Nantz et al. 2012).

Dit is belangrik om te besef dat mensgerigte onderwys voortvloeи uit die verantwoordelikheid wat op die Suid-Afrikaanse onderwysstelsel rus, wat onder meer insluit dat die onderwys meer mensgerig behoort te wees, dus met 'n meer humanistiese en holistiese aanslag. Dit sluit ook in dat onderwys wat op tersiêre, sekondêre en primêre vlakke gelewer word, op die toekoms

gerig behoort te wees – met ander woorde dat dit wat nog nie bestaan nie maar wat individue nou leer, steeds van toepassing sal wees om na opleiding 'n bestaan te kan maak. Aangesien leerders in staat gestel moet word om holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede te kan toepas, is daar sekere uitdagings in die praktykmaking van SGL in die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling.

7. UITDAGINGS IN DIE PRAKTYKMAKING VAN SELFGERIGTE LEER IN DIE SUID-AFRIKAANSE ONDERWYSBEDELING

Die volgende gesigspunte is van kernbelang vir die kernargument in hierdie artikel. Om transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leervaardighede te kweek, moet die kurrikulum die eienskappe van 'n oop- en metakurrikulum insluit. Die akademiese kurrikulum fokus op die kennis wat studente moet verwerf, terwyl die metakurrikulum ook op leervaardighede, denkgewoontes en die vaardighede fokus wat nodig is om in die lewe en die werksplek sukses te kan behaal. Die onderriggewer is verantwoordelik vir die ontwerp van 'n leeromgewing waarin leerders vrye keuses, soos byvoorbeeld die stel van eie leerdoelwitte asook tipes assessering, kan uitoefen en hulle bewustheid kan opskerp om self-eienaarskap en selfbeskikking (Blau & Shamir-Inbal 2017; Johnson, Adams Becker, Estrada & Freeman 2015) en verantwoordelikheid te kan neem vir hulle leer en ontwikkeling (Kivunja 2015b). Elke leerder moet vir homself besluit wat die "waarheid" is, deur in kontak te kom met sy eie gevoelens, maar ook deur 'n wye verskeidenheid van inligting, argumente en standpunte (dus die verpersoonliking van leer) (Cronin 2017; Smyth, Bossu & Stagg 2016). Geen evaluering, voorskrifte, of die afdwing van aktiwiteit vind in dié leersituasie plaas nie (Rajaei, Abbaspour & Zare 2013), en die hoofdoel van enige onderrigsituasie behoort te wees om outonomiteit (Yu-Liang 2015) en onafhanklikheid by die leerder te ontwikkel (Ma & Gao 2010; Rajaei et al. 2013). Die ontwikkelingsproses behoort die leerder in staat te stel om aktief en proaktief beheer te neem oor leer en om self waarhede te ontdek (Nasri 2017). Daar bestaan dus geen formele evaluering nie en die leerder is verantwoordelik vir sy eie evaluering (Dick 2013), wat aan die hand van persoonlike gevoelens aangaande iets gedoen word.

Die implikasie van hierdie standpunte is dat die klem op leerder-selfgerigtheid geplaas behoort te word, en selfrefleksie behoort 'n belangrike element van leer te vorm. Ontdekkende leer en die verpersoonliking van leer word as belangrike aspekte beskou, en die individuele leerder behoort 'n intrinsieke belangstelling te toon in die insigte wat ontdek word. In hierdie verband behoort leergeleenthede aan studente gegee te word om a) fundamentele aannames betreffende die aangebode idees te kan bevraagteken (Blaschke & Hase 2016); b) leerders toe te laat om keuses in hulle leerekspedisie te maak (Hase & Kenyon 2013a; 2013b); c) die uitgebreidheid van die leerinhoud voorsiening te laat maak vir betekenisvolle, diep leer en vir die ontwikkeling van kritiese denkvaardighede (Kivunja 2015a); d) leerders hulle eie bykomende leerhulpbronne te laat identifiseer en/of aan hulle die keuse te voorsien om vanuit 'n wye verskeidenheid bronne te kan kies (Hase 2013); e) aan leerders leergeleenthede te voorsien om hulle eie leerstrategieë te kies; f) leerders aan te moedig om self besluite oor hulle leer te neem; g) selfbeplanning, selfbestuur, self-innoefening, selfmonitering, selfbeskikking en selfbeheer aan te moedig; h) leerders bewus te maak van die nuttigheids- en die intrinsieke waarde van hulle studies binne hulle leerekspedisie; en i) relevante kennis en vaardighede te bied wat leerders dadelik in hulle leerekspedisie en die lewe kan toepas (Eberhard, Podio, Alonso, Radovica, Avotina, Peiseniece, Caamaño Sendon, Gonzales Lozano & Solé-Pla 2017; Kenyon & Hase 2013; Yu-Ju 2018).

Bydraend hiertoe beklemtoon ons in hierdie artikel dat kurrikulumgeleenthede aan leerders (Blaschke & Hase 2016) voorsien behoort te word om die volgende te bereik: a) om same-werkende leer, probleemgebaseerde leer en projekgebaseerde leerstrategieë by die onderrig-en-leeraktiwiteite te integreer; b) om 'n fyn balans tussen inhoud en leerproses te handhaaf; c) om verdere en meer deurtastende leer te stimuleer; d) om leerders betekenis aktief te laat konstrueer; en e) om die leerder se persepsies van sy eie effektiwiteit (selfeffektiwiteit) 'n belangrike rol te laat speel in die hantering van leertake sodat doelgerigte leeraksies geneem kan word.

Vanuit bogenoemde inligting en die opleiding en voorbereiding van individue (in eie hoedanigheid en as werknermer) vir funksionering binne die een-en-twintigste eeu en die vierde industriële revolusie is dit duidelik dat opvoeding en werk nie as eenvoudige situasies gesien kan word nie (Van Laar et al. 2017). Die kennisgeoriënteerde aard van werk stel ook eise aan die intellektuele vaardighede van individue – met ander woorde om gebruik te maak van hoër kognitiewe denkvaardighede (Binkley, Erstad, Hermna, Raizen, Ripley, Miller-Ricci & Rumble 2012) soos om kritisies en selfgerig te dink (Kivunja 2015a). Dit sluit onder andere in dat alle individue geletterd en gewillig moet wees (Weiner 2011) – wat insluit die vermoë om sekere take te kan verrig maar terselfdertyd ook die kennis om die take te verrig (Yu-Liang 2015), soos byvoorbeeld die gebruik van tegnologie (Chai, Deng, Tsai, Koh & Tsai 2015; Dede 2010; Howland, Janassen & Mara 2012; Voogt & Roblin 2012), om verantwoordelikheid te neem vir aksies (Kivunja 2015b) (insluitend leer) en om metakognitiewe vaardighede aan te leer. Hoë eise word aan individue se persoonlike vaardighede gestel deurdat hulle vir hul eie persoonlike ontwikkeling en lewenskwaliteit verantwoordelik is. Hiervolgens het individue onder andere meer kennis en insig, bewustheid van die self en die vermoë tot selfmotivering nodig. Hoë eise word ook aan interpersoonlike vaardighede gestel en dit behels onder andere empatie (oriëntasie tot dienslewering) en sosiale vaardighede (Kivunja 2015b) soos kommunikasie (Binkley et al. 2012), konflikhantering, spanbouvaardighede en samewerking (Chai et al. 2015; Voogt & Roblin 2012) asook die aanvang van verandering en om daarby aan te pas (Kivunja 2015b; Kuhlthau, Maniotes & Caspari 2015), om net 'n paar eise te noem.

8. SLOTGEDAGTES

Die rasional van hierdie artikel is dat opvoedkundige investering in die ekonomie en die bevordering van ekonomiese ontwikkeling onvermydelik is en dat die onderwys, wêreldwyd, moet fokus op die voorbereiding van skoolverlaters se toelating tot die arbeidsmark gedurende die een-en-twintigste eeu en spesifiek die vierde industriële revolusie. In ag genome die vereistes om te kan leef en te oorleef in die een-en-twintigste eeu, is dit belangrik om kennis te dra van die gewilde globale diskopers, naamlik die vierde industriële revolusie. Die vierde industriële revolusie is van kardinale belang vir onderwys en opleiding siende dat daar 'n toenemende aanvraag na werkers wat beskik oor intellektuele vaardighede en 'n hoë mate van produktiwiteit en sensitiwiteit sal ontstaan (UNESCO 2017). Onderwys (ook binne die Suid-Afrikaanse konteks) behoort die behoeftes van werkgewers meer direk en doeltreffend aan te spreek met doelwitte soos om die jeug toe te rus om die wêreld van werk en die volwasse lewe meer toegerus en selfgerig te betree, om 'n beter selfgerigte en toegeruste toekomstige arbeidsmag te voorsien, om 'n meer aanpasbare, voorbereide en hoogs gemotiveerde en produktiewe arbeidsmag te ontwikkel en in stand te hou, om die jeug voor te berei met die oog op selfindiensneming en om die jeug toe te rus om alle moontlike hulpbronne aan te wend ten opsigte van indiensneming (American Association of School Librarians 2017).

Uit die bespreking blyk dat mensgerigte ontwikkeling van belang by die vestiging van ekonomiese groei en ontwikkeling is. Onderwys behoort onder andere te lei tot die ontwikkeling van die mens in sy totaliteit en ook as 'n produksiefaktor, die versekering van ekonomiese groei – maar ter wille van die mens en nie ten koste van die mens nie – die instaatstelling van die mens om tussen moontlikhede te kan kies, en die inagneming van die mens se individualiteit en gereedheid (Louws et al. 2017).

Dit blyk verder uit ons bespreking dat weens faktore soos 'n ouerwordende bevolking en dat die werkerskorps in die huidige era voortdurend heropgelei moet word om tred te hou met nuwe uitvindinge, Suid-Afrika daarna moet streef om 'n kultuur van transformatiewe en holistiese voortgesette SGL te vestig (Du Toit-Brits 2018b; Van Deur 2017). Daar is 'n enorme behoefte aan 'n nuwe geslag van *kenniswerkers* wat inligting kan verwerk tot verkoopbare produkte wat voortdurend by nuwe tegnologie kan aanpas. Emosionele ewewigtigheid wat ten nouste aansluit by die hedendaagse grondbegrip *emosionele intelligensie* is baie belangrik. Daar kan aanvaar word dat dit belangrik is dat skoolverlaters, ondanks werksdruk en die interpersoonlike struwelinge wat daarvan gepaard gaan, emosioneel gebalanseerd moet wees (Kuhlthau et al. 2015).

In die lig van bogenoemde standpunte kan die saak van SGL en die selfgerigtheid van leerders, behoorlik oorweeg word. Die aanname hier is dat transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer van groot betekenis is om die leemte te vul tussen ener syds die kennis en vaardighede wat leerders op skool bemeester, en andersyds die kennis en vaardighede wat in die arbeidsomgewing en samelewning in die een-en-twintigste eeu tersaaklik is. Redes wat aangevoer word, is eerstens dat transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer sentraal tot menslike funksionering staan, met 'n eie doel en funksie. Tweedens, dat daar 'n verband is tussen transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer en sukses wat met 'n verandering in denkwyses gepaard gaan en derdens, transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer bewerk suksesvolle verandering binne die individuele leerder wat belangrik vir sukses in 'n werksituasie is.

Die implikasie is dat transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer aksie leer inhoud omrede individue moet leer terwyl hulle aan werklike probleme dink en werk en werklike oplossings implementeer. Dit behoort dus as 'n sistematiese proses gesien te word wat bou op die ervarings, kennis en vaardighede van individue, terwyl individue ook aangemoedig moet word om leerinhoude te bevrugtken wat aanleiding kan gee tot die generering van kennis wat gebaseer is op kreatiewe denke wat tot kreatiewe, nuwe kennis aanleiding kan gee. Die inligtingsontploffing vereis dat die onderwysstelsel wegbeweeg van 'n deurslaggewende onderwysergesentreerde benadering na 'n meer leerdersgesentreerde onderrigbenadering om skoolleerders op 'n arbeidsmark binne die een-en-twintigste eeu voor te berei om te kan funksioneer tydens die vierde industriële revolusie. Die outeurs steun die diskors dat onderwysinstellings leerders en studente moet lewer wat daarvan kan bydra dat hulle in lewenslange selfgerigte individue ontwikkel wat nie net op die produk (punten) konsentreer nie maar ook die waarde van die leerproses self sal besef. 'n Paradigmaskuif is binne die onderwys nodig met die besef dat alternatiewe onderrig-leerstrategieë en -metodes soos transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer en probleemplossing leerders in staat sal kan stel om funksioneerend en diepdenkend met hulle eie leer om te gaan.

Om gewig aan hierdie argumente te verleen, stel ons voor dat onderwys in die een-en-twintigste eeu dus erken behoort te word as 'n belangrike instrument vir die hantering van die uitdagings binne die een-en-twintigste eeu, maar dit kan nie in isolasie aangewend word nie. Die implikasie van bogenoemde stelling is dat dit van kardinale belang is dat vaardighede wat

benodig word in samelewings en werksplekke van die een-en-twintigste eeu in skole ontwikkel word. Daarvoor is sinergie nodig tussen die onderwysbehoeftes, die algemene doelstellings wat in die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidverklaring van Suid-Afrika vervat is, een-en-twintigste-eeuse vaardighede en die vaardighede wat benodig word om tydens die vierde industriële revolusie as 'n werker te kan funksioneer om tot transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer te kan bydra. Die bespreking bring laastens aan die lig dat

We need to foster a mindset of SDL being fostered in classrooms so that SDL becomes a habit of mind. (Du Toit-Brits 2018b:62)

Daarom bevestig ons die bogenoemde stelling in 'n vorige artikel dat transformatiewe en holistiese voortgesette selfgerigte leer die volgende laat realiseer:

A meaning-making holistic personal development process is transforming students into mature, self-actualized, self-engaged, independent and empowered individuals who have the mind-set of growth, aptitude/capability of taking ownership, authentic control of and accountability for their learning, and in so doing, fostering intellectual openness to evolve into self-directed lifelong goal-oriented individuals.(Du Toit-Brits 2018b:62)

BIBLIOGRAFIE

- Andruske, C.L. 2009. Self-directed learning: the political act. In: *Emerging direction in self-directed learning*. Chicago, IL: Discovery Association Publishing House.
- Ahmad, B.E. & Majid, F.A. 2014. Face in self-directed learning: The journey of a highly self-directed learning. *Procedia SocBehavSci*, 116:2717-2721.
- Benos, N. & Zotou, S. 2014. Education and economic growth: A meta-regression analysis. *World Development*, 64:669-689.
- Bersin, J., 2012. Growing gap between what business needs and what education provides. [Online] Beskikbaar: <https://www.forbes.com/sites/joshbersin/2012/12/10/growing-gap-between-what-business-needs-and-what-education-provides/#785a5aa7614d> [Gebruik: 25 August 2019].
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., Miller-Ricci, M. & Rumble, M. 2012. Defining 21st century skills. In: *Assessment and teaching of 21st century skills*. Dordrecht: Springer.
- Blaschke, L.M. & Hase, S. 2016. Heutagogy: a holistic framework for creating twenty-first-century self-determined learners. In: Gros, B., Kinshuk & Marcelo, M. eds. *The future of ubiquitous learning*. Berlin: Springer.
- Blau, I. & Shamir-Inbal, T. 2017. Re-designed flipped learning model in an academic course: The role of co-creation and co-regulation. *Computers and Education*, 115:69-81.
- Bolstad, R. 2012. Principles for a future-oriented education system. *New Zealand Review of Education*, 21:77-95.
- Brockett, R.G., Cox, B.F., Canipe, J.B., Stockdale, S.L., Donaghy, R.C. & Fogerson, D.L.A. 2003. Collaborative Research Effort in Self-Directed Learning. *Adult Learning*, 14(4):20-22.
- Canipe, J. & Fogerson, F.D. 2006. The Literature of Self-Directed Learning: Dissertations. *International Journal of Self-directed Learning*, 3(2):34-44.
- Care, E. & Luo, R. 2016. *Assessment of Transversal Competencies. Policy and Practice in the Asia-Pacific Region*. Paris, France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO).
- Chai, C.S., Deng, F., Tsai, P.S., Koh, J.H.L. & Tsai, C.C. 2015. Assessing multidimensional students' perceptions of twenty-first-century learning practices. *Asia Pacific Education Review*, 16(3):389-398.
- Cronin, C. 2017. Openness and praxis: Exploring the use of open educational practices in higher education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 18(5):1-34.
- Chisholm, L. 2005. The politics of curriculum review and revision in South Africa in regional context. *Compare*, 35(1):79-100.
- Conner, T.R., Carter, S.L., Dieffenderfer, V. & Brockett, R.G. 2009. A citation analysis of self-directed learning literature, 1980-2008. *International Journal of Self-Directed Learning*, 6(2):53-75.

- Darling-Hammond, L. & Bransford, J. 2005. *Preparing teachers for a changing world*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dede, C. 2010. Comparing frameworks for 21st century skills. In: Bellanca, J. & Brandt, R. eds. *21st century skills: Rethinking how students learn*. Bloomington: Solution Tree Press.
- Deloitte, 2018. Preparing tomorrow's workforce for the Fourth Industrial Revolution. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/gx-preparing-tomorrow-workforce-for-4IR.pdf> [22 Mei 2019].
- Departement van Basiese Onderwys – sien Suid-Afrika. Departement van Basiese Onderwys.
- Dick, B. 2013. Crafting leaner-centred processes using action research and action learning. In: *Self-determined learning: Heutagogy in action*. London: Bloomsbury Academic.
- Douglass, C. & Morris, S.R. 2014. Student perspectives on self-directed learning. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 14(1):13-25.
- Du Toit-Brits, C. 2015. Endowing self-directed learning in learning environments: interrelated connection between learners' environments and self-directed preparedness. *Journal of Education studies, Issue Special Issue*, 1:32-52.
- Du Toit-Brits, C. 2018a. The Wave of the future – Self-directed learning within 21st century education. Skukuza Camp in Kruger National Park, Mpumalanga, South Africa, ISTE accredited proceedings.
- Du Toit-Brits, C. 2018b. Towards a Transformative and Holistic Continuing Self-Directed Learning Theory. *South African Journal of Higher Education*, 32(4):51-65.
- Du Toit-Brits, C. 2018c. Die onderwyser as beoefenaar en bemiddelaar van selfgerigte leer. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 58(2):376-386.
- Du Toit-Brits, C. & Van Zyl, C.M. 2017a. Embedding motivation in the self-directedness of first-year teacher students. *South African Journal of Higher Education*, 31(1):50-65.
- Du Toit-Brits, C. & Van Zyl, C.M. 2017b. Self-directed learning characteristics: making learning personal, empowering and successful, *Africa Education Review*. DOI: 10.1080/18146627.2016.1267576.
- Eberhard, B., Podio, M., Alonso, A.P., Radovica, E., Avotina, L., Peiseniece, L., CaamañoSendon, M., Gonzales Lozano, A. & Solé-Pla, J. 2017. Smart work: The transformation of the labour market due to the fourth industrial revolution (I4. 0). *International Journal of Business & Economic Sciences Applied Research*, 10(3):1-22.
- Fink, L.D. 2003. *A self-directed guide to designing courses for significant learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fisher, D. & Frey, N. 2010. Preparing students for mastery of 21st century skills. In: Bellanca, J. & Brandt, R. eds. *21st century skills: Rethinking how students learn*. Bloomington, IN: Solution Tree Press.
- Francom, G.M. 2010. Teach me how to learn: principles for fostering learners' self-directed learning skills. *International journal of self-directed learning*, 7(1):29-44.
- Frey, C.B. & Osborne, M.A. 2017. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 114:254-280.
- Geisinger, K.F. 2016. 21st Century Skills: What Are They and How Do We Assess Them? *Applied Measurement in Education*, 29(4):245-249.
- Fourie, J.E. & Fourie, U. 2015. Challenges in Teacher Education in South Africa: Do Teacher Educators and Teachers Effectively Prepare Student Teachers to Perform their Roles as Educators? *International Journal of Educational Sciences*, 8(1):53-63.
- Gravett, S., Hennin, E. & Eiselen, R. 2011. New teachers look back on their university education: Prepared for teaching, but not for life in the classroom. *Education as Change*, 15:S123-S142.
- Guglielmino, L.M. 2013. The Case for Promoting Self-Directed Learning in Formal Educational Institutions. *SA-eDUC*, 10(2):1-18.
- Hains, B.J. & Smith, B. 2012. Student-centered course design: Empowering students to become self-directed learners. *Journal of Experiential Education*, 35(2):357-374.
- Hase, S. 2013. *Learner defined learning*. In: *Self-determined learning: Heutagogy in action*. London: Bloomsbury Academic, pp. 159-168.
- Hase, S. & Kenyon, C. 2013a. *Self-determined learning: Heutagogy in action*. London: Bloomsbury Academic.
- Hase, S. & Kenyon, C. 2013b. The nature of learning. In: Hase, S. & Kenyon, C. eds. *Self-determined learning: Heutagogy in action*. London: Bloomsbury Academic.
- Henning, E. & Gravett, S. 2011. Is there a crisis in teacher education? *Education as Change*, 15:S1-S3.

- Howland, J.L., Janassen, D.H. & Mara, M.M.R. 2012. *Meaningful learning with technology*. Upper Saddle River: Pearson.
- Hiemstra, R. 2013. Self-directed learning: Why do most instructors still do it wrong? *International Journal of Self-Directed Learning*, 10(1):23-34.
- Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V. & Freeman, A. 2015. *NMC horizon report: 2015 K-12 edition*. Austin: The New Media Consortium.
- Kenyon, C. & Hase, S. 2013. Heutagogy fundamentals. In: *Self-determined learning: Heutagogy in action*. London: Bloomsbury Academic.
- Kivunja, C. 2015a. Exploring the pedagogical meaning and implications of the 4Cs "super skills" for the 21st century through Brungar's 5E lenses of knowledge construction to improve pedagogies of the new learning paradigm. *Creative Education*, 6(2):224-239.
- Kivunja, C. 2015b. Teaching students to learn and to work well with 21st century skills: unpacking the career and life skills domain of the new learning paradigm. *International Journal of Higher Education*, 4(1):1-11.
- Knowles, T. 2013. *New pathways for teachers, new promises for students: A vision for developing excellent teachers* (Special Report 3), Washington: American Enterprise Institute.
- Knowles, M.S., Holton III, E.F. & Swanson, A. 2015. *The Adult Learner. The definitive classic in Adult Education and Human Resource Development*. (8th ed.). London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Kuhlthau, C.C., Maniotes, K.L. & Caspari, A.K. 2015. Guided Inquiry: Learning in the 21st Century. Westport, CT: Libraries Unlimited. *Guided inquiry: Learning in the twenty-first century*. 2nd red. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Louws, M.L., Meirink, J.A., van Veen, K. & van Driel, J.H. 2017. Teachers' self-directed learning and teaching experience: What, how, and why teachers want to learn. *Teaching and Teacher Education*, 66:171– 83.
- Ma, Z. & Gao, P. 2010. Promoting learner autonomy through developing process syllabus – Syllabus negotiation: The basis of learner autonomy. *Journal of Language Teaching and Research*, 1:901-908.
- Merriam, S.B. & Bierema, L.L. 2014. *Adult learning: Bridging theory and practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Modisaotsile, B.M. 2012. The failing standard of basic education in South Africa. *Policy brief*, 72:1-7.
- Mohamed, Z., Valcke, M. & De Wever, B. 2017. Are they ready to teach? Student teachers' readiness for the job with reference to teacher competence frameworks. *Journal of Education for Teaching*, 43(2):151-170.
- Nantz, K. & Klaf, S. 2012. *Putting the spotlight on learning: cultivating self-directed learners by design*. Washington, D.C.
- Nasri, N. 2017. Self-directed learning through the eyes of teacher educators. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, (2017):1-8.
- Saks, K. & Leijen, A. 2014. Distinguishing self-directed and selfregulated learning and measuring them in the e-learning context. *ProcediaSocBehavSci*, 112:190-198.
- Suid-Afrika. Departement van Basiese Onderwys. 2011a. Nasionale Kurrikulumverklaring (NKV) – Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring. Wiskunde, intermediairefase Graad 4-6, Pretoria: Staats Printers.
- Suid-Afrika. Departement van Basiese Onderwys, 2011b. Aksieplan tot 2014: na die verwesenliking van onderwys 2025, volledige weergawe, Pretoria: Staats Printers.
- Payne, S.S., Rundquist, P., Harper, W.V. & Gahimer, J. 2013. Self-Directed Learning Readiness And Self-Determination For Selected Rehabilitation Professional Students: The Impact Of Clinical Education. *International Journal of Self-Directed Learning*, 10(1):35-45.
- Pimenta, S.G., Fusari, J.C., Pedroso, C.C.A. & Pinto, U.D. 2017. Teacher education courses (Pedagogy): weaknesses in the basic training of a teacher. *Educ. Pesqui*, 43(1):15-30.
- Pink-Harper, S.A. 2015. Educational attainment: An examination of its impact on regional economic growth. *Economic Development Quarterly*, 29(2):167-179.
- Pontes, A.I., Henn, M. & Griffiths, M.D. 2017. Youth political (dis)engagement and the need for citizenship education: Encouraging young people's civic and political participation through the curriculum. *Education, Citizenship and Social Justice*, 1-19.

- Quendler, E. & Lamb, M. 2016. Learning as a lifelong process – meeting the challenges of the changing employability landscape: competencies, skills and knowledge for sustainable development. *International Journal of Continuing Engineering Education and Life-Long Learning*, 26(3):273-293.
- Rajaee, N., Abbaspour, E. & Zare, J. 2013. A critical review of recent trends in second language syllabus design and curriculum development. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 2:63-82.
- Suid-Afrika. 2012. Nasionale protocol vir assessering, grade R-12, Pretoria: Staats Printers.
- Scott, C. L. 2015. The futures of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? UNESCO Education Research and Foresight. [ERF Working Papers Series, No. 15]. *Education Research and Foresight*, 15:1-21.
- Smyth, R., Bossu, C. & Stagg, A. 2016. Toward an open empowered learning model of pedagogy in higher education. In: Reushie, S., Antonio, A. & Keppell, M. eds. *Open learning and formal credentialing in higher education: Curriculum models and institutional policies*. Hershey: IGI Global.
- Teixeira, A.A.C. & Queirós, A.S.S. 2016. Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis. *Research Policy*, 8 (45):1636-1648.
- Trilling, B. & Fadel, C. 2009. *21st Century skills: Learning for life in our times*. San Francisco: Jossey-Bass.
- UNESCO. 2012. Competencies. Education. <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/strengthening-education-systems/quality-framework/desiredoutcomes/competencies/> [Gebruik: 11 Mei 2015].
- UNESCO. 2015. Transversal competencies in education policy & practice, Bangkok: UNESCO Bangkok Office.
- UNESCO. 2016. September 28). Self-directed learning tools on open access. UNESCO Media Services. http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/self_directed_learning_tools_on_open_access/ [Gebruik: 11 Mei 2018].
- University of Oxford. 2018.(October 18). Independent learning. University of Oxford. Retrieved from <https://www.digitaleducation.ox.ac.uk/independent-learning>. [Gebruik: 19 April 2017].
- Van Deur, P. 2017. *Managing self-directed learning in primary school education: emerging research and opportunities*. Hershey: IGI Global.
- Van Laar, E., van Deursen, A.J.A.M., van Dijk, J.A.F.M. & de Haan, J. 2017. The relation between 21st-century skills and digital skills: a systematic literature review. *Computers in Human Behavior*, 72:577-588.
- Voogt, J. & Roblin, N.P. 2012. A comparative analysis of international frameworks for 21st century competencies: implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3):299-321.
- Wang, Y.T. 2013. The use of self-assessment to facilitate self-directed learning in mathematics by Hong Kong secondary school learners. Durham e-Theses, Durham University. <Http://etheses.dur.ac.uk/6995/> [Gebruik: 5 Januarie 2017].
- Webber-Youngman, R.C.W. 2017. Life skills needed for the 4th industrial revolution. *Journal of the Southern African Institute of Mining and Metallurgy*, 117(4):1-2.
- Weimer, M. 2002. *Learner-centered teaching: five key changes to practice*. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Weiner, S. 2011. Information literacy in the workplace: a review. *Education Libraries*, 34(2):7-14.
- Windapo, A.O. 2016. Skilled labour supply in the South African construction industry: The nexus between certification, quality of work output and shortages. *South African Journal of Human Resource Management*, 14(1):1-8.
- Woo, Y., Kim, E. & Lim, J. 2017. The impact of education and R&D investment on regional economic growth. *Sustainability*, 9:676.
- Yu-Ju, L. 2018. Technology enhanced learner ownership and learner autonomy through creation. *Educational Technology Research and Development*, 66(4):859-862.
- Yu-Liang, T. 2015. Tapping into students' digital literacy and designing negotiated learning to promote learner autonomy. *Internet and Higher Education*, 26:25-32.

Die toepassing van inklusiewe onderwys: Internasionale verwagtinge en Suid-Afrikaanse realiteite

The implementation of inclusive education: International expectations and South African realities

PETRA ENGELBRECHT

COMBER

Fakulteit Opvoedkunde

Potchefstroomkampus

Noordwes-Universiteit

E-pos: petra.engelbrecht50@gmail.com

Petra Engelbrecht

PETRA ENGELBRECHT is tans 'n navorsingsgenoot in die Fakulteit Opvoedkunde, Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus, Suid-Afrika en Emeritus Professor, Canterbury Christ Church University, Engeland. Sy fokus in haar navorsing op gelykheid in onderwys, met spesifieke verwysing na die implementering van inklusiewe onderwys in diverse kultuurhistoriese omgewings soos byvoorbeeld Malawi, Guatemala, Suid-Afrika, Duitsland, Finland, Lithuania, Gaza en die Wes Bank. Die Universiteit van Oos-Finland het in 2014 'n eredoktorsgraad in Opvoedkunde aan haar toegeken.

PETRA ENGELBRECHT currently holds the position of research fellow in the Faculty of Education, Northwest University, Potchefstroom, South Africa. She is Emeritus Professor, Canterbury Christ Church University, England. Professor Engelbrecht's research interests include equality in education, with specific reference to implementing inclusive education in diverse cultural historical environments, such as Malawi, Guatemala, South Africa, Germany, Finland, Lithuania, Gaza and the West Bank. She was awarded an honorary doctorate in Education by the University of Eastern Finland in 2014.

ABSTRACT

The implementation of inclusive education: International expectations and South African realities

Education for learners with learning needs that can be regarded as challenging has changed over the past 30 years from education in separate school and classroom settings, especially for learners with disabilities based on a medical-deficit model, to education based on the internationally accepted belief that every learner has the right to be included in a mainstream classroom and school. This change flowed from a socially constructed view that stumbling blocks in society play an important role in discriminating against those who are regarded as being different. International organisations such as the United Nations and its agency UNESCO have played and are still playing a leading role in this regard. The publication in 1994 of the

Salamanca Statement by UNESCO (signed by 92 countries, including South Africa) is regarded as a watershed event in establishing inclusive education as the guiding principle in the development of equitable education for all; the Statement argues that all learners should be accommodated in mainstream schools regardless of, for example, their physical, intellectual or emotional needs and differences or their home language. High-income countries with well-funded, well-established school systems were quick to follow this movement in developing policies and implementation strategies based on international guidelines. Lower-income countries were slower to follow the new approach and in many instances have simply tried to transfer strategies developed in high-resource countries to their own contexts.

The focus of this article is to examine critically the implementation of inclusive education in South Africa against the background of international guidelines and efforts by UNESCO to monitor progress.

Elements of education systems that are regarded as essential for the implementation of inclusive education and that were monitored for UNESCO's 2020 Global Education Monitoring Report on Inclusion in 2018 are placed within Bronfenbrenner's social-ecological model, in which the interaction between processes at different system levels is emphasised. These elements include laws and policies at national or macro-level, governance and finance at national and provincial levels (macro- and meso-levels), school curricula (macro- and meso-levels), facilities and infrastructure within schools and their communities (micro-levels).

The development of inclusive education in South Africa should be seen as a logical outcome of the introduction of full democracy in the country in 1994 and the concomitant expectation that education would be transformed to recognise the rights of all to be educated. As a result, policy development in education, including policy on the development of inclusive education, took human rights as its point of departure, but it soon became apparent that the idealism expressed in policy documents was difficult to realise in practice. In analysing the implementation of inclusive education in South Africa in preparation for the international monitoring process, the following became clear.

*In the national legal framework, White Paper 6 (2001) is regarded as the point of departure to address inclusive education, the implementation of which is based on the South African Constitution (Republic of South Africa, 1996a) and supports inclusive education for learners with diverse learning needs. However, despite the fact that the White Paper acknowledges a socially constructed view of barriers to learning in an inclusive education system, researchers indicate that recommendations regarding implementation tend to be idealistic and that realities regarding available capacities and resources were not fully taken into account. Furthermore, a strong dependence on the medical-deficit model in the recommendations for learner support by advocating a continuum of support has led to both conflict and ambiguity in the understanding of what inclusive education really means among the members of the general public, teachers, learners and their parents. In connection with governance and finances, UNESCO regards the roles of intersectoral collaborative leadership and adequate funding as crucial. Although South African implementation guidelines since 2001 emphasise the roles of collaboration and participatory leadership, there is insufficient research-based evidence that indicates effective collaboration between different role players and effective leadership regarding the implementation of inclusive education in most schools. Furthermore, budgetary constraints at all system levels continue to have a negative effect on the implementation of inclusive education. This situation involves, *inter alia*, disparities, especially in rural areas, in the provision of adequate learning material in order to facilitate a more inclusive curriculum, inadequate physical facilities and a lack of effective learning support from district learning*

support teams, which lead to negative perceptions among teachers of their self-efficacy in implementing inclusive education. Teachers are regarded as key role players and teacher education for inclusion therefore forms an integral part of implementation strategies both globally and in South Africa. An analysis of the contents of initial teacher education programmes in South Africa indicates that an additional model approach is taken when a separate course on inclusive education is added to the programme as a whole, with the result that inclusive education is still regarded as “special” and “separate” and not an essential part of the knowledge and skills that every teacher should acquire. With specific reference to attitudes towards diversity, it is globally accepted that a society’s attitudes towards diversity have an important effect on the implementation of inclusive education at macro-, meso- and micro-levels, and South African legal frameworks as well as implementation guidelines therefore stress its importance. However, these attitudes at meso- and micro-levels are affected by both the socio-economic contexts in communities and culturally relevant attitudes towards formal education, especially for learners with disabilities, in specific communities. It is therefore important to note that inclusivity in communities and education is a cultural product that has specific implications, depending on the community concerned.

The discussion of internationally accepted elements of inclusive education systems and how they have developed in South Africa illustrates the importance of acknowledging the complexities involved in monitoring progress in unique national contexts. It is clear that insight into and knowledge of the dynamic interaction between unique cultural-historical and socio-economic contexts in national contexts are needed if implementation in a specific national context is analysed. The conclusion is that the time is right to question critically why there is such a strong dependence in South Africa on policies and practices developed in high-income countries. The collaborative development of more locally situated inclusive education approaches at all system levels that draw on the interaction between cultural-historical factors and socio-economic realities in South Africa is imperative if the vision of equitable access to, acceptance of and participation in mainstream education for all learners is to be achieved.

KEY CONCEPTS: inclusive education; diverse educational needs; mainstream schools; inclusive schools; disabilities; special educational needs; barriers to learning; learning needs; human rights; social-ecological model

TREFWOORDE: inklusiewe onderwys; diverse onderwysbehoeftes; hoofstroomskole; inklusiewe skole; gestremdhede; spesiale onderwysbehoeftes; leerstruikelblokke; leerbehoeftes; menseregte; sosioëkologiese model

OPSOMMING

Onderwys vir leerders met leerbehoeftes wat as uitdagend beskou word, het die afgelope 30 jaar beweg van 'n benadering van aparte onderwysgeleenthede vir sulke leerders tot die internasionaal ondersteunde benadering van inklusiewe onderwys, naamlik die plassing van alle leerders in hoofstroomskole. Hierdie benadering word sterk gelei deur internasionale organisasies, met inbegrip van die Verenigde Nasies. Deur 'n sistematiese literatuuroorsig te gebruik, fokus hierdie artikel op internationale verwagtinge vir die instelling van inklusiewe onderwys soos vervat in internationale verklarings en verslae, en op die realiteite met betrekking tot die toepassing daarvan in Suid-Afrika. Spesifieke sistemiese elemente van die toepassing van inklusiewe onderwys wat gereeld deur internasionale organisasies gemonitor word, en die realiteite van Suid-Afrikaanse pogings om dit te verwesenlik, word grondig bespreek. Dit word duidelik dat indien begrip vir die komplekse Suid-Afrikaanse kultuurhistoriese agtergrond

en huidige sosioëkonomiese situasie nie in ag geneem word nie, die meeste van hierdie internasionaal gestelde elemente nie na verwagting verwesenlik kan word nie. Daar word tot die gevolgtrekking gekom dat unieke raamwerke vir die toepassing van inklusiewe onderwys in die Suid-Afrikaanse konteks ontwikkel behoort te word wat op die internasjonale oorkoepelende doelwit van die reg op onderwys gebaseer is maar wat die uniek Suid-Afrikaanse positiewe, maar ook negatiewe, realiteit in onderwys in berekening bring.

1. INLEIDING

Die onderwys van leerders met 'n verskeidenheid van uiteenlopende leerbehoeftes het die afgelope 30 jaar ingrypende veranderinge ondergaan. Waar daar aanvanklik aanvaar is dat dit beter is dat leerders met leerbehoeftes wat as uitdagend beskou word (veral leerders met gestremdhede), in ander skole as dié van hulle portuurgroep geplaas word, het daar geleidelik weerstand ontwikkel teen hierdie benadering, wat berus op 'n model van wat medies verkeerd is met 'n leerder (Hardy & Woodcock 2015; Terzi 2008). Kritiek op hierdie benadering en die toenemende beklemtoning van die reg van leerders om na skole van hulle en hulle ouers se keuse in hulle plaaslike woonbuurte te gaan, het geleid tot 'n beweging wat progressief wegbeweeg het van die tradisie van "spesiale" aparte skole na die plasing van soveel leerders moontlik in hoofstroomskole (Engelbrecht & Artiles 2016; Florian 2014; Walton 2016). Hierdie benadering is aanvanklik inveral welgestelde lande met goed gevestigde onderwysondersteuningstelsels in Europa en Noord-Amerika ontwikkel en gevestig, en is geleidelik gevolg deur lande in ander dele van die wêrld waar onderwys nie noodwendig gekenmerk word deur goeie befondsing en ondersteuningstelsels nie (Engelbrecht & Artiles 2016; Walton 2018).

Internasionale organisasies, soos die Verenigde Nasies (VN) en sy Opvoedkundige, Wetenskaplike en Kulturele Organisasie (UNESCO), het hierdie proses sterk ondersteun en die leiding begin neem om die reg van elke leerder om deel van hoofstroomonderwys te wees internasionaal te bevorder (Srivastava, De Boer & Pijl 2015:179). Wêreldwyd het lande, insluitende Suid-Afrika, toenemend gepoog om hulle onderwysbeleid en praktyke aan te pas by die doelwitte van en riglyne vir die toepassing van inklusiewe onderwys soos geformuleer in internasionale verklarings deur die VN en UNESCO en sodoende inklusiewe onderwys te bevorder.

Die wyse waarop internasionale standarde vir die toepassing van inklusiewe onderwys gestel is, is gebaseer op wat as beste praktyke in welgestelde lande beskou word (Kalyanpur 2016; UNESCO 2015, 2006; Walton 2018). Kritiese vrae oor wat as aanvaarbare wyses van toepassing binne uiteenlopende kultuurhistoriese en sosioëkonomiese kontekste beskou kan word wat nie noodwendig in ag geneem word in die globale monitering en evaluering van inklusiwiteit in skole deur internasionale organisasies nie, word egter toenemend gevra (Dart, Khudu-Petersen & Mukhopadhyay 2018; Florian 2014; Grech 2011; Kalyanpur 2016; Kozleski, Artiles, Fletcher & Engelbrecht 2009; Singal & Muthukrishna 2014).

Die fokus van hierdie artikel is om teen hierdie agtergrond internasionale verwagtinge vir die suksesvolle toepassing van inklusiewe onderwys soos geformuleer deur UNESCO in 2018 (UNESCO 2018) en die realiteit van die toepassing daarvan binne die Suid-Afrikaanse konteks krities te bespreek.

2. METODOLOGIE

Om die vraag na die mate waarin die toepassing van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika aan internasionale verwagtinge in dié verband voldoen, te beantwoord, is 'n sistematiese oorsig

van die literatuur wat op die volgende vier lineêre stappe gebaseer is, as navorsingsmetodologie gebruik (Laubscher 2019; Ryan 2010; Seedat 2018). Eerstens is 'n oorsig van literatuur oor die internasionale beweging na inklusiewe onderwys en die inwerkingstelling daarvan gedoen deur van aanlyn databases gebruik te maak (byvoorbeeld EBSCOhost, Google en ERIC), gevvolg deur 'n meer verfynde oorsig van die elemente wat in resente literatuur (byvoorbeeld UNESCO 2015; Walton 2018) deurveral internasionale organisasies as onontbeerlik in die monitering van die gebruik van inklusiewe onderwys beskou word. Trefwoorde soos "inklusiewe onderwys", "kinders met diverse leerbehoeftes", "spesiale onderwysbehoeftes", "inklusiewe skole" en "inklusiewe onderwysbeleid" is gebruik. Dit is gevvolg deur 'n soortgelyke soektog na die ontstaan en instelling van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika en navorsing daaroor. In die finale stap is navorsingsliteratuur oor hoe internasionale elemente in die toepassing van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika teen die agtergrond van internasionale verwagtinge figureer, krities vergelyk. Kriteria vir hierdie siftingsproses van navorsingsliteratuur was onder ander relevante en doeltreffend geïdentifiseerde navorsingsareas vir die doel van hierdie studie, relevante navorsingsontwerpe en metodologieë en toepaslike bevindinge wat substansieel deur die ingesamelde data ondersteun is (Brantlinger, Jiminez, Klingner, Pugach & Richardson 2005; Engelbrecht & Ekins 2017).

3. INTERNASIONALE PERSPEKTIEWE OOR DIE GEBRUIK VAN INKLUSIEWE ONDERWYS

Die beweging weg van wat as diskriminerende konsepte beskou word, soos "gebreklike leerders" en "leergestremde kinders", wat die fokus sterk plaas op wat veral intrinsiek medies met 'n kind verkeerd is, het verskuif na die internasionalaanvaarde siening dat ekstrinsiese struikelblokke binne sosiale verband (byvoorbeeld die leerkultuur binne skole) 'n groot, selfs die grootste, bydraende faktor is wat leerders van hoofstroomskole uitsluit (Swart & Pettipher 2016; Terzi 2008). Die Salamanca-verklaring wat in 1994 deur UNESCO uitgereik is en deur 92 lande (insluitende Suid-Afrika) onderteken is, kan as 'n waterskeiding vir die internasionale beweging na inklusiewe skole beskou word, aangesien hierdie verklaring die wenslikheid van die insluiting van elke leerder by hoofstroomonderwys en van die verandering van skoolstelsels ten einde alle leerders met diverse onderwysbehoeftes op 'n positiewe wyse te akkommodeer, gestel het (Donohue & Bornman 2014; Kalyanpur 2016; Swart & Pettipher 2016).

Wat die definisiëring van inklusiewe onderwys betrek, het die Salamanca-verklaring die aanvanklike beklemtoning van hoofstroomonderwys vir leerders met gestremdhede in die beweging na inklusiewe onderwys verskuif deur die insluiting, aanvaarding en deelname van alle leerders met unieke leerbehoeftes uit diverse agtergronde in hoofstroomskole te beklemtoon (UNESCO 1994). Dit is gevvolg deur ander internasionale verklarings wat die insluiting van elke leerder met unieke leerbehoeftes wat moontlik gemarginaliseer kan word, by die voorsiening van hoofstroomonderwys beklemtoon. Dit sluit onder ander die Wêrelonderwysforum in Dakar, Senegal, in 2000 (UNESCO 2000) en die VN se Konvensie oor die Regte van Persone met Gestremdhede (United Nations 2006) in. Daar was dus 'n beweging weg van die aanvanklike beklemtoning van inklusiewe onderwys as spesifieker vir leerders met gestremdhede na 'n wyer siening van inklusiewe onderwys wat erkenning gee aan alle vorme van onderwysbehoeftes wat tot marginalisering kan lei, soos onder meer gestremdhede, geslag, armoede, seksuele voorkeure, godsdiens, huistaal en kultuur (Florian 2014; Goransön & Nilholm 2014; Haug 2017; Swart & Pettipher 2016).

Die ontwikkeling van inklusiewe onderwys binne hoofstroomskole het ook plaasgevind te midde van 'n toenemende internasionale bewussyn dat skole nie in isolasie ontwikkel nie

maar wel 'n refleksie is van plaaslike sowel as wyer gemeenskappe se waardes en prioriteite, wat op hulle beurt weer deur interaksie met nasionale en internasionale ontwikkeling en voorkeure beïnvloed word (Swart & Pettipher 2016:5). Internasionale verklaarings oor verandering in onderwys en plaaslike toepassingstrategieë word gevvolglik deurlopend gekenmerk deur die plasing daarvan binne 'n sosio-ökologiese raamwerk wat sterk steun op Bronfenbrenner (1997) se ekologiese sisteemmodel, wat in later jare verder ontwikkel het as sy bio-ökologiese model (Swart & Pettipher 2016:7-11). Bronfenbrenner se model benadruk die dinamiese wisselwerking tussen voortdurend veranderende sisteme, byvoorbeeld binne die onderwys: die makrosisteem, soos verteenwoordig op internasionale en nasionalevlak, die mesosisteem, soos verteenwoordig in die sosiale kontekste van wyer plaaslike gemeenskappe, en die mikrosisteemvlak, soos verteenwoordig binne skool- en gesinsverband (Nuttman-Shwartz 2012; Swart & Pettipher 2016). 'n Dieper begrip van die ontwikkeling van inklusiewe onderwys as 'n multidimensionele en interafhanglike proses wat sekere elemente binne veranderende onderwysstelsels behoort te bevat en wat ook tot verskille in toepassing kan lei, word dus as noodsaaklik beskou (Engelbrecht & Green 2018; Geldenhuys & Wevers 2013; Kozleski, Artiles, Fletcher & Engelbrecht 2012; Swart & Pettipher 2016).

4. INKLUSIEWE ONDERWYS IN SUID-AFRIKA

4.1 Die ontwikkeling van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika

Die ontwikkeling van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika moet geplaas word teen die agtergrond van die vestiging van 'n demokratiese staatsbestel in 1994 en die groot verwagtinge wat geskep is vir die algehele transformasie van die onderwys en die ontwikkeling van gelyke onderwysgeleenthede vir almal (Engelbrecht 2006). Die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, 1996 (RSA 1996), beklemtoon die beginsels van fundamentele menseregte, wat die reg op onderwys insluit (ook vir persone met gestremdhede), en het gevvolglik die weg gebaan vir die ontwikkeling van onderwysbeleid waarin hierdie reg as vertrekpunt geneem is (Engelbrecht, Savolainen, Nel, Koskela & Okkolin 2017; Walton 2011). Die belyning van onderwysbeleid sedert 1994 met die beweging na inklusiewe onderwys wat internasional ontwikkel het, behoort gevvolglik as 'n logiese proses vir en 'n uitkoms van menseregte en gelykheid binne die Suid-Afrikaanse onderwyskonteks beskou te word (Engelbrecht 2006; Engelbrecht 2018; Pather & Nxumalo 2012).

In 2001 word Witskrif 6 oor die Ontwikkeling van 'n Inklusiewe Onderwys- en Opleidingstsel (Department of Education 2001) gepubliseer. In die Witskrif word gepoog om weg te beweeg van die mediese model waarop onderwys vir leerders met diverse onderwysbehoeftes in die verlede berus het, na 'n meer sosiaal gekonstrueerde siening van verskille tussen leerders (Swart & Pettipher 2016). In beginsel word aanvaar dat die onderwysstelsel alle leerders met diverse onderwysbehoeftes wat veroorsaak word deur intrinsieke mediese tekortkominge, soos gestremdhede, en deur ekstrinsieke sistemiese versperrings, soos armoede en swak opgeleide onderwysers, sover moontlik binne hoofstroomskole moet akkommodeer en dat alle kinders oor die vermoë beskik om te kan leer (Andrews, Walton & Osman 2019; Donohue & Bornman 2014; Walton 2011).

Dit het egter gou duidelik geword dat die aanvaarding van internasionale retoriek oor die gebruik van inklusiewe onderwys en die effektiewe ontwikkeling van wat internasional beskou word as noodsaaklike sistemiese elemente in die vestiging van hoofstroomskole, met die Witskrif as vertrekpunt, nie rekening hou met die realiteit van die Suid-Afrikaanse konteks nie (Andrews, Walton & Osman 2019; Muthukrishna & Engelbrecht 2018; Wildeman &

Nomdo 2007). Die grondslag vir die ontwikkeling van inklusiewe skole binne die Suid-Afrikaanse konteks is dat alle leerders – met diverse huislike omstandighede, kulture en kognitiewe vermoëns – die reg op doeltreffende onderrig in skole van hulle keuse het (Department of Education 2001; Phasha, Mahlo & Sefa Dei 2017). Navorsing wys egter daarop dat die kultuurhistoriese nalatenskap van onderwys tydens die apartheidsera en faktore binne die huidige sosioëkonomiese situasie, met inbegrip van die dinamiese interaksie tussen hierdie nalatenskap en die sosioëkonomiese faktore, in berekening gebring behoort te word in die evaluering van implementering (Andrews et al. 2019; Engelbrecht 2018; Phasha et al. 2017; Stofile, Green & Soudien 2018; Walton 2018). Hierdie realiteit het spesifieke en onbeplande gevolge gehad vir die ontwikkeling van noodsaaklike elemente soos internasionaal vereis vir die suksesvolle vestiging van inklusiewe skole (Andrews, Walton & Osman 2019; Engelbrecht et al. 2017). Srivastava et al. (2015:181) wys dan ook daarop dat hierdie faktore die tempo waarteen inklusiewe onderwys in middel- en laerinkomstelande in Afrika en Asië ontwikkel, vergeleke met lande in Europa en Noord-Amerika, sterk beïnvloed.

4.2 Suid-Afrikaanse realiteit in die evaluering van inklusiewe onderwys

4.2.1 Internasionale kriteria vir die monitering van inklusiewe onderwys

Alhoewel UNESCO (2018) toegee dat plaaslike praktyke kan verskil, word 'n raamwerk van wat as kritieke elemente in inklusiewe onderwys beskou word, in sy dokumente beklemtoon (UNESCO 1994, 2000, 2006, 2015, 2018). Hierdie elemente is gebaseer op die rolle wat spesifieke elemente binne ekologies-sistemiese verband speel. Dit sluit die volgende in: toepaslike onderwysbeleidsverklarings op internationalevlak en onderwyswetgewing op nasionalevlak; bekwame oorkoepelende bestuur en beskikbare toereikende begrotings op nasionalevlak (makrovlak) en op plaaslike gemeenskapsvlak, insluitende gemeenskapsleiers, ouers en leerders se positiewe verwagtinge en houdings teenoor inklusiwiteit (mesovlek); die ontwikkeling van toeganklike kurrikula vir almal; doeltreffende infrastruktur, soos toeganklike geboue; toepaslike leermateriaal; en die vaardighede van onderwysers in die aanbied van inklusiewe onderwys binne distrikts- en skoolverband (meso- en mikrovlak) (Florian & Black-Hawkins 2011; Swart & Pettipher 2016; UNESCO 2006, 2018; Walton 2011).

Die konsepnota van UNESCO in 2018 met riglyne vir die monitering van die aanbied van inklusiewe onderwys vir die invloedryke 2020 *Global Education Monitoring Report* (UNESCO 2018) is, samevattend, eerstens sterk gekoppel aan die oorkoepelende verwagting dat inklusiewe onderwys 'n deurlopende en interaktiewe, dinamiese proses is wat die erkenning van menslike diversiteit in skoolstelsels en die aanvaarding van diverse onderwysbehoeftes beklemtoon en bydra tot die vestiging van inklusiewe en demokratiese samelewings. Tweedens sluit dit bogenoemde spesifieke elemente in wat internasionaal binne onderwysstelsels geld en kan bydra tot die toepassing van inklusiewe onderwys. Pogings om die wyse waarop hierdie elemente binne die Suid-Afrikaanse konteks verwesenlik word, word vervolgens bespreek.

4.2.2 Nasionale beleid en wetgewing

Daar word internasionaal verwag dat dokumente wat as belangrik vir die vestiging van inklusiewe onderwys beskou word, deur nasionale wetgewing ondersteun word om die uitwerking daarvan te bevorder. UNESCO (2018) beklemtoon dat nasionale wetgewing uitdagings in die vestiging van inklusiewe skole uitdruklik daardeur op stelselvlak die hoof behoort te bied. Soos reeds genoem, het die Suid-Afrikaanse regering in antwoord op die

internasionale beweging na inklusiewe onderwys in 2001 Witskrif 6 oor die ontwikkeling van inklusiewe onderwys gepubliseer (Department of Education, 2001). Dit is voorafgegaan deur die inwerkingtreding in 1996 van die Grondwet (RSA 1996a) en die Suid-Afrikaanse Skolewet (RSA 1996b), en die publikasie van 'n verslag deur 'n nasionale kommissie wat ondersoek ingestel het na onderwys vir leerders met buitengewone of, in mediese terme, spesiale onderwysbehoeftes (Department of Education 1997). Hierdie dokumente het dit duidelik gestel dat skole nie op enige gronde teen leerders mag diskrimineer nie en dat vrye toegang tot onderwys die reg van elke leerder is. Die Witskrif het gevolglik in die formulering van aanbevelings oor die implementering van inklusiewe onderwys sterk gesteun op die beginsels en aanbevelings vervat in internasionale riglyne, asook op die twee 1996-dokumente (die Grondwet asook die Skolewet) en die 1997-verslag, ten einde te voldoen aan internasionale verwagtinge in dié verband.

Navorsing (byvoorbeeld Andrews et al. 2019; Engelbrecht, Nel, Nel & Tlale 2016:2; Van Rooyen, Newmark & Le Grange 2003) toon egter dat, ten spyte van die ondersteuning van 'n meer sosiaal gekonstrueerde siening van diversiteit in onderwysstelsels, die aanbevelings in die Witskrif steeds sterk steun op 'n mediesemodelbenadering, met spesifieke verwysing na die ondersteuning van leerders met leeruitdagings. 'n Kontinuum van ondersteuningstelsels word aanbeveel waarvolgens hoofstroomskole nie as die algemene norm vir alle leerders gevestig word nie, maar alternatiewe plasings gedoen word soos in sogenaamde alternatiewe "voldiens"-skole waarin leerders met redelik ernstige leeruitdagings addisionele ondersteuning kan ontvang in wat as 'n aangepaste hoofstroomskool beskou kan word. Die behoud van die meeste bestaande spesiale skole vir leerders met leeruitdagings wat as ernstig beskou kan word, word voorts aanbeveel.

Die onvoorsiene implementeringsuitkoms van hierdie aanbeveling was en is nog steeds dat, ten spyte van die ondersteuning in beginsel van inklusiewe onderwys in wetgewing en die publikasie van riglyne (byvoorbeeld Department of Basic Education 2005a, 2005b), die algemene publiek, onderwysers en leerders se begrip van wat inklusiewe onderwys binne hoofstroomonderwys werklik behels, vaag is en dat daar nog steeds sterk gesteun word op die tradisionele mediese model van leerondersteuning vir leerders met leeruitdagings wat "spesiale" ondersteuning deur kenners op die gebied nodig het. Geen aanspreeklikheid word gevolglik in die meeste gevalle vir die welstand van leerders met leerondersteuningsbehoeftes in hoofstroomklaskamers deur onderwysers geneem nie (Engelbrecht et al. 2016). Leerders word nog steeds gereeld óf in aparte groepies in klaskamers in "voldiensskole" óf in aparte spesiale skole gegroepeer, en daar word nog steeds na hulle verwys as "leerders met spesiale onderwysbehoeftes" wat gespesialiseerde leerondersteuning deur professioneel opgeleide kenners nodig het, verkieslik buite hoofstroomklaskamers. Hierdie praktyke lei tot die volgehoue ondersteuning van die tradisionele benadering tot aparte onderwysvoorsiening binne 'n sogenaamde inklusieve benadering (Barratt 2016; Engelbrecht et al. 2016; Geldenhuys & Wevers 2013; Ngcobo & Muthukrishna 2011; Van Rooyen, Newmark & Le Grange 2003; Walton 2011). Suid-Afrikaanse wetgewing word gevolglik gekenmerk deur idealisme, wat lei tot dubbelsinnigheid en teenstellende idees wat die implementering van inklusiewe onderwys negatief beïnvloed (Andrews et al. 2019; Engelbrecht, Nel, Smit & Van Deventer 2016).

4.2.3 Bestuur en finansies

Die internasionale verwagting is dat nasionale beplanning vir inklusiewe onderwys en die bestuur op makrovlak daarvan binne 'n kultuur van samewerking met ander sektore op makro-, meso- en mikrovlak behoort te geskied. Voorts word daar ook verwag dat voldoende befondsing

beskikbaar gestel word om beplanning in realiteit te omskep (UNESCO 2018). Nasionale riglyne vir die instelling van inklusiewe onderwys wat gegrond is op goeie bestuursbeginsels en gepaardgaande nasionale beplanning in Suid-Afrika, beklemtoon deurgaans die belang van samewerkende leierskap en samewerking asook aanspreeklikheid vir implementering in die algemeen op verskeie vlakke in die onderwys, byvoorbeeld tussen rolspelers op nasionalevlak, tussen skole binne spesifieke skooldistrikte, tussen onderwysers en ondersteuningspersoneel in dieselfde skole, en tussen ouers en onderwysers (Department of Basic Education 2005a, 2005b). In die praktyk realiseer hierdie riglyne egter nie, en navorsing toon aan dat die meeste skole steeds geneig is om in isolasie te funksioneer en dat onderwysers in die algemeen samewerking met ouers as problematies beskou (Nel, Engelbrecht, Nel & Tlale 2014; MacKenzie, Loebenstein & Taylor 2018). Voorts blyk dit dat samewerkende leierskap as 'n sleutelelement in die vestiging van skole met 'n inklusiewe leerkultuur nog in die meeste skole ontbreek met die gevolg dat die vestiging van 'n kultuur van gesamentlike aanspreeklikheid vir verandering in skole ontbreek (Oswald 2010; Swart & Pettipher 2018).

Ten spyte van die feit dat onderwys in die algemeen in Suid-Afrika kwantitatief gevorder het (Wolhuter wys byvoorbeeld in 2014 op die toename in die aantal leerders wat wel skoolgaan) en dat 20,54% van die totale 2017/2018 Suid-Afrikaanse staatsbegroting vir onderwys toegeken is (Wolhuter & Van der Walt 2018: 474) bly die wyse waarop finansiële bronre in praktyk vir basiese onderwys (R243,0 miljard in 2018/2018) toegeken word 'n groot rede tot kommer (Fin24 2018; Wolhuter & Van der Walt 2018). Wolhuter en Van der Walt (2018:475) stel dit dat die prestasie van onderwys in Suid-Afrika uit pas is met die bedrag geld wat aan onderwys bestee word en spreek die vermoede uit dat daar swak skakels in die gehalteketting is. Voorts is daar 'n duidelike gebrek aan 'n nasionale finansiële verbintenis tot die skep van die nodige infrastruktuur om inklusiewe skole te vestig wat die beoefening van inklusiewe onderwys op makro-, meso- en mikrovlak beïnvloed (Donohue & Bornman 2014). Die Departement van Basiese Onderwys noem in 2015 dat die enigste direkte befondsing wat toegestaan word vir die ondersteuning van inklusiewe onderwys in die begroting vir provinsies voorkom. Aangesien befondsingsformules op provinsiale vlakke verskil, lei dit tot ongelykhede wat dienslewering aanbetrif tussen provinsies en bring mee dat toegang tot effektiwe onderwys in hoofstroomskole vir leerders met uiteenlopende onderwysbehoeftes negatief beïnvloed word (Department of Basic Education 2015:45-47; Stofile et al. 2018). Volgens die Departement van Basiese Onderwys (2015) word pogings aangewend om geïntegreerde beleid wat die distribusie van fondse vir die implementering van inklusiewe onderwys vir spesiale skole, voldiensskole en hoofstroomskole in alle provinsies meer effektiel sal bestuur, te ontwikkel (Department of Basic Education 2015; Stofile et al. 2018). Tot dusver is geen verdere inligting in dié verband gepubliseer nie. Die gebrek aan voldoende begrotings om inklusiewe onderwys in Suid-Afrika te vestig, word gevolglik nie net deur die Departement van Basiese Onderwys (2015) nie maar ook deurlopend in die navorsingsliteratuur uitgewys (Geldenhuys & Wevers 2013; Ngcobo & Muthukrishna 2011; Swart & Pettipher 2016, 2018; Wildeman & Nomdo 2007).

4.2.4 Die rol van plaaslike gemeenskappe

Internasionale verklarings (UNESCO 2006, 2015, 2018; United Nations 2006) beklemtoon die rol wat positiewe houdings teenoor diversiteit, in teenstelling met diskriminerende houdings teenoor byvoorbeeld geslag, kulturele gebruik in dié verband en gestremdhede, op meso- en mikrovlak kan speel in die vestiging van insluitende gemeenskappe en in die keuses wat ouers met betrekking tot die onderwys van hulle kinders kan maak. Voorts word die betrokkenheid en deelname van gemeenskappe in die vestiging van inklusiewe skole in hulle gemeenskappe

beklemtoon. Alhoewel wetgewing en riglyne binne die Suid-Afrikaanse konteks die betrokkenheid van plaaslike gemeenskappe beklemtoon, toon navorsing dat die rol wat plaaslike gemeenskappe speel, grootliks afhang van die waardes wat die betrokke gemeenskappe heg aan formele onderwys, veral vir leerders wat gestremd is, en van die sosioëconomiese welstand van plaaslike gemeenskappe (Ngcobo & Muthukrishna 2011). Singal en Muthukrishna (2015:299) wys daarop dat inklusiwiteit in gemeenskappe en in skole in gemeenskappe 'n kulturele produk is wat spesifiek afhang van die heersende kultuur met betrekking tot diverse leerbehoeftes in daardie gemeenskappe. Daar kan gevolglik nie 'n algemene stelling gemaak word oor die heersende kultuur binne alle skoolgemeenskappe nie, maar dit behoort gespesifieer te word binne unieke en individuele gemeenskappe aangesien dit tussen skoolgemeenskappe kan verskil (Andrews et al. 2019).

4.2.5 Onderwysers en onderwysondersteuningspersoneel

Die internasionale verwagting is dat onderwysers doeltreffend opgelei moet word om in hoofstroomskole leerders met diverse leerbehoeftes te identifiseer en doeltreffend binne klaskamerverbond te ondersteun. Voorts word daar verwag dat skoolleiers as doeltreffende bestuurders daadwerklik die leiding in hierdie opsig behoort te gee en geleenthede vir hulle kollegas behoort te skep om so doeltreffend moontlik in skole wat deur diversiteit gekenmerk word, te funksioneer. Daar behoort ook innoverend gekyk te word na die vestiging van ondersteuningsraamwerke wat deur spesifiek opgeleide ondersteuningspersoneel gedryf word om onderwysers en leerders te ondersteun (UNESCO 2018).

Die opleiding van onderwysers as sleutelrolspelers in inklusiewe onderwys is een van die spesifieke aanbevelings van Witskrif 6 (Department of Education 2001). Huidige beleid oor inisiële (voordiens) onderwysersopleiding maak gevolglik voorsiening vir kennis van diversiteit in hoofstroomklaskamers en die nodige onderrigvaardighede om leerders met uiteenlopende leerbehoeftes in hoofstroomklaskamers te akkommodeer (RSA 2015). Die benadering wat deur die meeste onderwysersopleidingsinstansies in Suid-Afrika gevolg word om hierdie kennis van onderwysstudente te verbreed, is om inhoud oor inklusiewe onderwys in 'n spesifieke, aparte module aan te bied en nie as deel van al die modules as geheel nie (Oswald & Engelbrecht 2018; Oswald & Swart 2011; Walton & Ruznyak 2016). Hierdie benadering om kennis oor diversiteit en inklusiwiteit as addisioneel tot die kurrikulum vir onderwysers te beskou, word egter internasionaal en in Suid-Afrika gekritiseer aangesien dit die tradisie van kennis van diverse onderwysbehoeftes as aparte spesiale vaardigheid bykomend by die algemene vaardighede waaroor alle onderwysers behoort te beskik, voortsit. (Forlin 2010; Florian & Black-Hawkins 2011; Oswald & Engelbrecht 2018; Walton & Ruznyak 2016). Die gevolg is dat navorsing in Suid-Afrika toon dat onderwysers bykans deurgaans te kenne gee dat alhoewel hulle die reg van leerders ondersteun om in hoofstroomklaskamers ingesluit te word, hulle nie oor die nodige vaardighede beskik om dit deur te voer nie en soos reeds genoem dat 'n kultuur van aanspreeklikheid vir die implementering van inklusiewe onderwys ontbreek (Andrews et al. 2019; Donohue & Bornman 2014; Savolainen, Engelbrecht, Nel & Malinen 2011).

Die primêre strukture wat vir die ondersteuning van leerders met diverse leerbehoeftes in Suid-Afrikaanse skole opgestel is, bestaan uit skoolgebaseerde hulpspanne, distriksgebaseerde ondersteuningspanne, "voldiensskole" en spesiale skole wat nie net vir die plasing van leerders met ernstige leeruitdagings ontwikkel word nie maar ook as bronnesentrums vir nabygeleë skole (Department of Basic Education 2005a). Volgens 'n evalueringsverslag van die Departement van Basiese Onderwys wat in 2015 verskyn het, is sulke spanne in sommige skooldistrikte gevvestig en funksioneer hulle goed, maar veral 'n gebrek aan 'n toereikende

aantal effektief opgeleide personeel en ondersteunende samewerking tussen die onderskeie rolspelers binne baie skole en distrikte lei terselfdertyd daartoe dat baie sulke spanne nog nie gevestig is en na verwagting funksioneer nie. Die gebrek aan effektiewe ondersteuning in hierdie skole en distrikte veroorsaak gevvolglik ook spanning by onderwysers, leerders en ouers; dit lei tot 'n belewing van isolasie en weerstand teen verandering en 'n gebrek aan 'n kultuur van verantwoordelikheid vir die welstand van elke leerder binne hoofstroomskole (Geldenhuys & Wevers 2013; Stofile et al. 2018).

4.2.6 Infrastruktuur met verwysing na toeganklike skole

Toeganklike skole word gekenmerk nie net deur die fisiese toeganklikheid van die skole vir kinders met byvoorbeeld fisiese gestremdhede nie, maar ook deur die skole se toelatingsvereistes wat nie tot uitsluiting lei nie (UNESCO 2018). Opnames in die Suid-Afrikaanse konteks toon dat skole inveral stedelike gebiede oor die algemeen meer fisies toeganklik is as in die verlede (byvoorbeeld meer toeganklik vir leerders in rolstoel), maar dat skole in afgeleë landelike gebiede dikwels nog steeds nie oor voldoende fisiese geriewe soos elektrisiteit en spoeltoilette beskik nie (Department of Basic Education 2015). Wat toelatingsvereistes betref, toon navorsing dat baie hoofstroomskool-beheerliggame hulle toelatingsvereistes aanpas om leerders wat hulle nie as gewens beskou nie (soos leerders met intellektuele gestremdhede), op hierdie wyse toegang te weier (Walton 2011). McKenzie et al. (2018:231) wys daarop dat baie ouers ook nie bewus is van hulle regte in dié verband nie.

4.2.7 Kurrikula en leermateriaal

Internasionale monitering sal op meso- en mikrovlak kurrikulum- en leermateriaalontwikkeling en die toepassing daarvan analiseer om te bepaal in watter mate inklusiwiteit integraal deel daarvan is en of die toepassing daarvan soepel genoeg is om elke leerder binne 'n hoofstroomklaskamer toe te laat om optimaal te leer en te funksioneer (UNESCO 2018). In 'n analise van die huidige Suid-Afrikaanse kurrikulum en inklusiwiteit wys Soudien (2018:157) daarop dat die vertrekpunt in 'n inklusiewe kurrikulum eerstens sensitief behoort te wees vir die basiese beginsels van inklusiwiteit en menseregte. Die huidige Nasionale Kurrikulumverklarings (National Curriculum Statements NCS) en die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklarings (Curriculum and Assessment Policy Statements CAPS) vir alle vakke begin eerstens met 'n verbintenis tot die waardes gestel in die Suid-Afrikaanse Grondwet (Soudien 2018). Navorsing toon egter dat onderwysers die aantal veranderings aan die kurrikulum sedert 1996 as verwarrend beleef en nie oor die nodige kennis beskik om die huidige kurrikulum op 'n soepel wyse in hulle klaskamers aan te bied nie (Andrews et al. 2019; Department of Basic Education 2011; Stofile et al. 2018).

Die algemene gebrek aan geskikte leer- en onderrigmateriaal is grootliks aan 'n tekort aan fondse te wyte. Die visie van goed toegeruste hoofstroomklaskamers soos wat internasional in welgestelde lande bestaan, asook in sommige skole in welgestelde sosioëconomiese gebiede in Suid-Afrika waar ouers groot bydraes tot skoolfondse kan maak, is eenvoudig net nie deurgaans haalbaar nie, veral nie in landelike gebiede nie (Engelbrecht et al. 2017; Geldenhuys & Wevers 2013; Wildeman & Nomdo 2007). Die beskikbaarheid van fondse om toerusting aan te koop verskil ook van provinsie tot provinsie, en baie skole het groot getalle leerders in dieselfde klaskamers, wat op sigself weer die gehalte van die onderrig wat leerders ontvang, negatief beïnvloed.

BESPREKING EN GEVOLGTREKKING

Die kompleksiteit van inklusiewe onderwys en die veelvlakkigheid daarvan volgens die internasionaal aanvaarde beginsels waarop dit binne unieke nasionale kontekste berus, kan nie genoeg beklemtoon word nie. Uit die voorgaande vergelyking van internasionale verwagtinge en Suid-Afrikaanse realiteite word dit duidelik dat begrip vir die dinamiese interaksie tussen unieke kultuurhistoriese en sosioëconomiese kontekste die toepassing van inklusiewe onderwys beïnvloed in 'n land wat sedert 1994 poog om haar eie demokratiese identiteit te definieer en ekonomies vooruit te beweeg. Beleid oor inklusiewe onderwys is geneig om breër, en dikwels dubbelsinnige, doelwitte te bevat sonder duidelike riglyne vir die toepassing daarvan en sonder gepaardgaande finansiële bronne om die toepassing moontlik te maak (Engelbrecht et al. 2016:532). Die gevolg is dat die toepassing op makrovlak van 'n idealistiese beleid en riglyne wat grotendeels berus op kennis en praktyke wat in welgestelde lande ontwikkel is (Engelbrecht 2018; Walton 2018), deurlopend geherkonstrueer en gekontekstualiseer word – tot nadeel van leerders met diverse leeruitdagings. Hierdie herkonstruering vind plaas deur veelvoudige dinamiese interaktiewe prosesse op meso- en mikrovlak binne unieke kultuurhistoriese distrikse- en skoolkontekste. Die proses word deurlopend beïnvloed deur die huidige gebrekkige beskikbaarheid van voldoende befondsing en gesikte ondersteuningstelsels, wat onderrig en leermateriaal insluit; deur die houdings en waardes met betrekking tot diversiteit binne gemeenskappe; en deur klaskamers en ondersteunende leierskap, wat die vaardighede van onderwysers en hulle gevolglike bereidwilligheid om aanspreeklikheid vir inklusiwiteit te aanvaar, insluit.

Die gevolgtrekking waartoe gekom word, is dat kritiese vrae gevra moet word oor waarom daar op makrovlak so sterk gesteun word op internasionale riglyne vir die toepassing van inklusiewe onderwys in Suid-Afrika en waarom daar, met die beskikbaarstelling van die nodige finansiële ondersteuning en met die internasionale oorkoepelende menseregtdoelwit van inklusiewe onderwys as vertrekpunt, nie meer gepaste benaderings vir die Suid-Afrikaanse konteks ontwikkel word nie (Donohue & Bornman 2014; Engelbrecht 2019; Kalyanpur 2016; Le Fanu 2013; Walton 2018). Die gesamentlike ontwikkeling van gekontekstualiseerde raamwerke met volle deelname deur rolspelers op alle stelselvlakke en met inagneming van die unieke Suid-Afrikaanse kultuurhistoriese en sosioëconomiese faktore en realiteite wat die beleidstoepassing tans negatief beïnvloed, kan lei tot die ontwikkeling van unieke gelokaliseerde, inheemse uitvoeringswyses (Muthukrishna & Engelbrecht 2018; Phasha et al. 2017; Singal & Muthukrishna 2015; Walton 2016). Deur slegs tentatief gebruik van en ingeligte erkenning te gee aan internasionale praktykstrategieë kan die doelwitte van gelyke toegang tot, aanvaarding en deelname van elke leerder binne hoofstroomklaskamers in Suid-Afrika steeds op kontekstueel realistiese wyse binne plaaslike kontekste gerealiseer word.

BIBLIOGRAFIE

- Andrews, D., Walton, E. & Osman, R. 2019. Constraints to the implementation of inclusive teaching: A cultural historical activity theory approach. *International Journal of Inclusive Education*. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1620880>.
- Barratt, S.E. 2016. Perspectives on the roles and responsibilities of an inclusive education outreach team in one rural education district in the Western Cape. Unpublished MEd (Psych) dissertation, University of Stellenbosch, Stellenbosch.
- Brantlinger, E., Jiminez, R., Klingner, J., Pugach, M. & Richardson, V. 2005. Qualitative studies in special education. *Exceptional Children*, 71(2):195-207.
- Bronfenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development: Experiment by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.

- Dart, G., Khudu-Petersen, K., & Mukhopadhyay, S. 2018. Inclusive education in Botswana. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp.13-28.
- Department of Basic Education. 2005a. *Conceptual and operational guidelines for the implementation of inclusive education: District based support teams*. Pretoria: Government Printer.
- Department of Basic Education. 2005b. *Conceptual and operational guidelines for the implementation of inclusive education: Full service school guidelines*. Pretoria: Government Printer.
- Department of Basic Education. 2011. *Curriculum differentiation guidelines*. Pretoria: Government Printer.
- Department of Basic Education. 2016. *Report on the implementation of Education White Paper 6 on inclusive education: An overview for the period 2013–2015*. Pretoria: Government Printer.
- Department of Education. 1997. *Quality education for all. Overcoming barriers to learning and development. Report of the National Commission on Special Needs in Education and Training (NCSNET) National Committee on Education Support Services (NCESS)*. Pretoria: Department of Education.
- Department of Education. 2001. *White Paper 6: Special needs education: Building an inclusive education and training system*. Pretoria: Government Printer.
- Donohue, D. & Bornman, J. 2014. The challenges of realising inclusive education in South Africa. *South African Journal of Education*, 34(2):1-14.
- Engelbrecht, P. 2019. Localised versions of inclusive education in southern African countries. In Hartmann, M., Hummel, M., Lichtblau, M., Loser, J. & Thoms, S. (eds). *Facetten inklusiver Bildung*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, pp. 48-55.
- Engelbrecht, P. 2018. Developing inclusive schools in South Africa. *Oxford Research Encyclopedia of Education*, May 2018. DOI: 10.1093/acrefore/9780190264093.013.441
- Engelbrecht, P. 2006. The implementation of inclusive education in South Africa after ten years of democracy. *European Journal of Psychology of Education*, 21(3):253-264.
- Engelbrecht, P. & Artiles, A.J. 2016. Inclusive education: Contextualizing the history of a global movement. In Werning, R., Artiles, A.J., Engelbrecht, P., Hummel, M., Cabalerros, M. & Rothe, A. (eds). *Keeping the promise? Contextualizing inclusive education in developing countries*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, pp. 15-38.
- Engelbrecht, P. & Ekins, A. 2017. International perspectives on teacher education for inclusion. In Hughes, M.T. & Talbott, E. (eds). *The Wiley handbook of diversity in special education*. Chichester, UK: John Wiley & Sons, pp. 425-444.
- Engelbrecht, P. & Green, L. 2018. Introducing key strategies in response to the challenges of inclusive education. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa* (2nd ed.) Pretoria: Van Schaik, pp.117-130.
- Engelbrecht, P., Nel, M., Smit, S. & Van Deventer, M. 2016. The idealism of education policies and the realities in schools: The implementation of inclusive education in South Africa. *International Journal of Inclusive Education*, 20(5):520-535.
- Engelbrecht, P., Nel, M., Nel, N. & Tlale, D. 2015. Enacting understanding of inclusion in complex contexts: Classroom practices of South African teachers. *South African Journal of Education*, 35(3):1-9.
- Engelbrecht, P., Savolainen, H., Nel, M., Koskela, T. & Okkolin, M. 2017. Making meaning of inclusive education: Classroom practices in Finnish and South African classrooms. *COMPARE: A Journal of Comparative and International Education*, 47(5):684-702.
- Fin24. Why budget 2018 gets a C for addressing education crisis. www.fin24.com/budget/budget-and-Economy/why-budget-gets-a-c-for-education. (toegang verky 14 Oktober 2019).
- Florian, L. 2014. What counts as evidence of inclusive education? *European Journal of Special Needs Education*, 29(3):286-294.
- Florian, L. & Black-Hawkins, K. 2011. Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5):813-828.
- Forlin, C. 2010. Teacher education reform for enhancing teachers' preparedness for inclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 14(7):649-653.
- Geldenhuys, J.L. & Wevers, N.E. J. 2013. Ecological aspects influencing the implementation of inclusive education in mainstream primary schools in the Eastern Cape, South Africa. *South African Journal of Education*, 33(3):1-18.

- Goransón, K. & Nilholm, C. 2014. Conceptual diversities and empirical shortcomings: A critical analysis of research on inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, 29(3), 265-280.
- Grech, S. 2011. Recolonising debates or perpetuated coloniality? Decentring the spaces of disability, development and community in the global South. *International Journal of Inclusive Education*, 15(1):87-100.
- Hardy, I., & Woodcock, S. 2015. Inclusive education policies: Discourses of difference, diversity and deficit. *International Journal of Inclusive Education*, 19(2):141-164.
- Haug, P. 2017. Understanding inclusive education: Ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3):206-217.
- Kalyanpur, M. 2016. Inclusive education policies and practices in the context of international development: Lessons from Cambodia. *ZEP*, 3:16-21.
- Kozleski, E.B., Artiles, A.J., Fletcher, T. & Engelbrecht, P. 2009. Understanding the dialectics of the local and the global in Education for All: A comparative case study. *International Critical Childhood Policy Studies*, 2(1):15-29.
- Laubscher, D. 2019. Systematic literature reviews. Workshop presented at the NWU, Potchefstroom, 17 April 2019.
- Le Fanu, G. 2013. The inclusion of inclusive education in international development: Lessons from Papua New Guinea. *International Journal of Educational Development*, 33(2):139-148.
- McKenzie, J.A., Loebenstein, H. & Taylor, C. 2018. Increasing parental recognition and engagement. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp. 229-244.
- Muthukrishna, N. & Engelbrecht, P. 2018. Decolonising inclusive education in lower income, southern African contexts. *South African Journal of Education*, 38(4):1-9.
- Nel, M., Engelbrecht, P., Nel, N. & Tlale, D. 2014. South African teachers' views of collaboration within an inclusive education system. *International Journal of Inclusive Education*, 18(9):903-917.
- Ngcobo, J. & Muthukrishna, N. 2011. The geographies of inclusion of students with disabilities in an ordinary school. *South African Journal of Education*, 31:337-368.
- Nuttman-Shwartz, O. 2012. Macro, meso, and micro-perspectives of resilience during and after exposure to war. In Ungar, M. (ed). *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice*. New York: Springer, pp. 414-424.
- Oswald, M. 2010. Teacher learning for inclusion in a primary school in the Western Cape. Unpublished PhD thesis, University of Stellenbosch, Stellenbosch.
- Oswald, M. & Engelbrecht, P. 2018. Teacher education for inclusion. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp. 181-194.
- Oswald, M. & Swart, E. 2011. South African pre-service teachers' attitudes and concerns regarding inclusive education. *International Journal of Disability, Development and Education*, 58(4):389-403.
- Pather, S. & Nxumalo, C.P. 2011. Challenging understandings of inclusive education policy development in Southern Africa through comparative reflection. *International Journal of Inclusive Education*, 17(4):420-434.
- Phasha, N., Mahlo, D. & Dei, G.J.S. (eds). 2017. *Inclusive education in African contexts: A critical reader*. Rotterdam: Sense.
- RSA. *Sien Republic of South Africa*.
- Republic of South Africa. 1996a. Constitution of the Republic of South Africa, 1996. Pretoria: Government Printer.
- Republic of South Africa. 1996b. South African Schools Act 84 of 1996. Pretoria: Government Printer.
- Republic of South Africa. 2015. Revised minimum requirements for teacher education qualifications. *Government Gazette* No 38487. Pretoria: Government Printer.
- Ryan, G. 2010. Guidance notes on planning a systematic review. Galway: James Hardiman Library, National University of Ireland Galway.
- Savolainen, H., Engelbrecht, P., Nel, M. & Malinen, O. 2012. Understanding teachers' attitudes and self-efficacy in inclusive education: Implications for pre-service and in-service teacher education. *European Journal of Special Needs Education*, 27(1):51-68.
- Seedat, N. 2018. A thematic review of inclusive education research in South Africa. Unpublished MEd (Educational Psychology) dissertation, University of the Witwatersrand, Johannesburg.

- Singal, N. & Muthukrishna, N. 2015. Education, childhood and disability in countries of the South – re-positioning the debates. *Childhood*, 21(3):293-307.
- Soudien, C. 2018. The curriculum as a possible source of exclusion. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp. 149-166.
- Stofile, S.Y., Green, L. & Soudien, C. 2018. Inclusive education in South Africa. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp. 75-90.
- Srivastava, M., De Boer, A. & Pijl, S.J. 2015. Inclusive education in developing countries: A closer look at its implementation in the last 10 years. *Educational Review*, 67(2):179-195.
- Swart, E. & Pettipher, R. 2018. Understanding and working with change. In Engelbrecht, P. & Green, L. (eds). *Responding to the challenges of inclusive education in southern Africa*. Pretoria: Van Schaik, pp. 131-147.
- Swart, E. & Pettipher, R. 2016. A framework for understanding inclusion. In Landsberg, E. (ed). *Addressing barriers to learning: A South African perspective*. Pretoria: Van Schaik, pp. 3-28.
- Terzi, L. 2008. *Justice and equality in education: A capability perspective on disability and special educational needs*. London: Continuum International Publishing Group.
- UNESCO. 2018. Concept note for the 2020 global education monitoring report on inclusion. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265339> [toegang verkry 23 November 2018].
- UNESCO. 2015. *Incheon declaration and framework for action: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2006. *Policy guidelines for the implementation of inclusive education*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2000. *The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our collective commitments*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 1994. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Paris: UNESCO.
- United Nations. 2006. Convention on the rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol. New York: UN.
- Van Rooyen, B., Newmark, R. & Le Grange, L. 2003. (De)constructing systems discourse in South Africa's Education White Paper 6: Special Needs Education. *Acta Academica*, 35(1):167-189.
- Walton, E. 2011. Getting inclusion right in South Africa. *Intervention in School and Clinic*, 46(4):240-245.
- Walton, E. 2016. *The language of inclusive education: Exploring speaking, listening, reading and writing*. London: Routledge.
- Walton, E. 2018. Decolonising (through) inclusive education? *Educational Research for Social Change*, 7(2):31-45.
- Walton, E. & Rusznyak, L. 2016. Choices in the design of inclusive education courses for pre-service teachers: the case of a South African university. *International Journal of Disability, Development and Education*. <http://dx.doi.org/10.1080/1034912X.2016.1195489> [toegang verkry 4 Oktober 2017].
- Wildeman, R.A. & Nomdo, C. 2007. *Implementation of inclusive education: How far are we?* IDASA: Pretoria.
- Wolhuter, C. 2014. Weaknesses of South African education in the mirror image of international educational development. *South African Journal of Education*, 34(2):1-25.
- Wolhuter, C. & Van der Walt, H. 2018. Wat is fout met Suid-Afrikaanse skole? Geheelbeeld van, en leemtes in die navorsing oor skoolleierskap as sleutelfaktor. *LitNetAkademies*, 15 (2), 2018. ISSN 1995-5928.

Die onderrig van Letterkunde in die Verdere Onderwys- en Opleidingfase binne die raamwerk van die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring

The teaching of Literature in the Further Education and Training phase within the framework of the Curriculum and Assessment Policy Statement

ANNINE SCHULTZ EN MICHAEL LE CORDEUR

Departement Kurrikulumstudie

Fakulteit Opvoedkunde

Universiteit Stellenbosch

E-pos: mlecorde@sun.ac.za

E-pos: annineschultz12@gmail.com

Annine Schultz

Michael le Cordeur

ANNINE SCHULTZ werk tans aan haar PhD aan die Universiteit van Stellenbosch in die area van Afrikaans Kurrikulumstudie, onder leiding van prof. Michael le Cordeur. Sy dien ook tans as die persoonlike assistent van prof. Le Cordeur en was by verskeie projekte binne die Fakulteit Opvoedkunde betrokke. Sy het in 2017 gedien as die sekretaresse en ondervoorsitter vir die ESRRC (Educational Students' Regional Research Conference). Sy verwerf 'n BEdHons in Kurrikulumstudies aan die Universiteit van Stellenbosch in 2016 en haar meestersgraad (MEd) in Kurrikulumstudies in 2018 aan dieselfde universiteit. Haar belangstelling in die bevordering van die letterkunde-kurrikulum vloeи voort uit haar passie vir die Afrikaanse letterkunde.

ANNINE SCHULTZ is currently busy with her PhD at Stellenbosch University in the area of Afrikaans Curriculum Studies, led by Prof. Michael le Cordeur. She also currently serves as the personal assistant of Prof. Le Cordeur and was involved in various projects within the Faculty of Education. She served as the secretary and vice-chairperson of the ESRRC (Educational Students' Regional Research Conference) in 2017. She obtained a BEdHons in Curriculum Studies at the University of Stellenbosch in 2016 and her master's degree (MEd) in Curriculum Studies in 2018 at the same university. Her interest in promoting the literature curriculum stems from her passion for Afrikaans literature.

MICHAEL LE CORDEUR is 'n NNS gegradeerde navorser en die hoof van die Departement Kurrikulumstudie aan die Fakulteit Opvoedkunde van die Universiteit Stellenbosch. Hy kwalifiseer as 'n taalonderwyser, en was ook skoolhoof van 'n hoërskool en kringbestuurder van onderwys in die Wes-Kaapse Onderwysdepartement. Le Cordeur verwerf 'n meesters- en 'n doktorsgraad

MICHAEL LE CORDEUR is a NRF-rated researcher and he currently chairs the Department of Curriculum Studies in the Faculty of Education at Stellenbosch University. A language teacher by trade, he is a former principal of a secondary school and a Circuit Manager in the Western Cape Education Department. Le Cordeur holds a master's degree and a doctorate (PhD) from

(PhD) aan die Universiteit Stellenbosch (US), asook verskeie ander kwalifikasies aan die UWK, UNISA en die Bestuurskool van die US. Sy navorsing handel oor die verbetering van leerders se lees- en skryfvaardighede asook taal en onderwys. Hy is die skrywer van medeskrywer van verskeie boeke, boekhoofstukke, geakkrediteerde artikels en het al talle artikels en boeke gekeur vir publikasie. Hy is 'n mede-opsteller van die Wes-Kaapse Taalbeleid en lever gereeld referate plaaslik sowel as internasionaal.

Hy is 'n gereelde rubriekskrywer vir verskeie mediahuise met reeds meer as 200 opiniestukke en lever gereeld bydraes tot die openbare debat oor taal en onderwys. Gevolglik is hy in 2018 aangewys as een van die eerste ontvangers van US se *Media Toekenning vir Uitnemendheid* wat hom as een van US se denkleiers erken. Tans dien hy in die uitvoerende komitees van die SBA en Het Jan Marais Nationale Fonds. Plaaslik is hy 'n lid van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns en ook 'n lid van die South Africa Education Research Association (SAERA). Op internasionale vlak is hy lid van die Association for Research in Language Education (ARLE) en Het Centrum voor Afrikaans aan die Gent Universiteit in België.

Hy is die ontvanger van verskeie toekennings waaronder die Elisabeth Steijn Medalje van die Akademie vir sy bydrae tot onderwys, die Rektorstoekenning vir Uitnemendheid vir vyf agtereenvolgende jare (2010–2014), 'n ministeriële toekenning vir veeltaligheid (2012), en die Premiers Toekenning vir Gemeenskapsdiens. Die US se prestigeryke Kanseliersmedalje wat in 2014 aan hom toegeken is, getuig van die uitnemendheid wat sy loopbaan tot dusver kenmerk.

Stellenbosch University, and various other qualifications form the University of the Western Cape, UNISA and Stellenbosch University's Graduate School of Business. His research and publications deal with learners' reading and writing skills and language in education. He is the author or co-author of several books, chapters in books, refereed articles, book and journal article reviews, and has presented various papers nationally and internationally.

A regular columnist for various newspapers and media houses, he has published more than 200 opinion pieces. He is regularly asked to comment on the national language and education debate resulting in him being one of the first recipients of the *Media Award of Excellence* (2018) recognising him as one of US's thoughtful leaders. He has served the community in various leadership positions and he is one of the authors of the Western Cape Language Policy. Currently he serves on the board of directors of the SBA and Het Jan Marais Fund. On national level he is a member of the South African Academy for Arts and Science and the South Africa Education Research Association (SAERA). Internationally he is a member of the Association for Research in Language Education (ARLE) and Het Centrum voor Afrikaans at the Ghent University in Belgium.

He has received various awards e.g. the Elisabeth Steijn Medal from the South African Academy for his contribution to education (2008), the Rector's Award for Excellence for five consecutive years (2010–2014), administrative award for multilingualism (2012), and the Premier's Award for Community Service. Being a recipient of Stellenbosch University's prestigious Chancellors Award (2014) bears testimony to the excellence that characterizes his career.

ABSTRACT

The teaching of Literature in the Further Education and Training phase within the framework of the Curriculum Assessment Policy Statement.

"The decline of literature indicates the decline of a nation." These were the wise words of the well-known German writer and philosopher, Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). This statement is still relevant, since literature remains vital for the education of world citizens, and should therefore be properly accounted for in the curriculum. In this article we scrutinise the literature section of the Curriculum Assessment Policy Statement (CAPS) in order to determine to what extent it provides in the needs of learners in the Further Education and Training (FET) phase from all social contexts and cultures. More specifically, various sections of literature, poetry, prose and drama were examined to determine whether a large enough

variety of social contexts were addressed to accommodate all learners and to ensure the effective teaching of literature.

South Africa is a very diverse country, with a variety of languages and cultures, and it is a difficult task to create a literature curriculum that meets everyone's needs. A problem that often occurs, is that the social context of the prescribed work does not match that of the learner. The texts taught in classrooms are not necessarily suitable for learners of all social contexts, and as a result some learners are excluded. The consequences may be that such learners cannot identify with the work, feel distant from the content and find it difficult to understand. In this article we focussed on the shortcomings of the CAPS in particular, in order to determine whether it is appropriate for the effective teaching of literature for all learners in the FET phase and where possible improvements can be made.

Questionnaires as well as interviews were used, encompassing both qualitative and quantitative methods. The participants consisted of three Afrikaans Home Language FET phase educators from different social contexts in that questionnaires were distributed to an educator of a private school, a model C school and also an ex-FHR school (Former House of Representatives) and these were complemented by interviews. There were also questionnaires distributed to the 24 Post Graduate Certificate in Education (PGCE) students and interviews were conducted with a cross section of 10% of these students. Although critical of certain aspects of CAPS, the majority of the participants were satisfied with the curriculum. Educators who participated in the investigation were all of the opinion that the CAPS is a clear improvement on the curricula that preceded it. Many participants believed that the problem regarding literature was not part of the curriculum itself, but could rather be ascribed to the list of prescribed works. It seems that the poetry section makes provision for the majority of learners as teachers are afforded the opportunity to choose from a sufficient number of poems, thereby enabling them to cater for learners from different backgrounds. However, the problem lies with the single prescribed prose work, as only one novel is studied annually, thereby preventing teachers from selecting texts that would more adequately appeal to their learners.

From the above it may be concluded that while the CAPS as such can be regarded as a suitable curriculum, the sections dealing with literature need further consideration. In this regard revision of the prescribed list, especially in connection with prose, is a recommendation that, in our view, should be considered strongly. The following recommendations are put forward:

- *The CAPS curriculum is too prescriptive. Greater freedom and autonomy should be given to educators. Educators work with their learners on a daily basis and must be given the freedom and space to make decisions that will benefit their learners.*
- *Too many assessments: Fewer assessments will provide more time for learners to master knowledge. The number of assessments currently prescribed must be revised.*
- *The textbooks are not fully compatible with the curriculum. Several educators believe that the themes are not topical and that their learners struggle to identify with the themes provided in the textbooks. A revision of the themes is thus non-negotiable.*

The findings arrived at in this article could, if implemented, result in improving the CAPS as a curriculum. The education department should take note of the shortcomings and recommendations as outlined in the article, as these may well strengthen the CAPS and improve the teaching of Afrikaans in schools. If more prescribed works that relate to the youths' environment are made available, it will help to strengthen a love for Afrikaans literature.

KEY WORDS: Literature teaching, literature curriculum, CAPS, South Africa, diversity, social context, prescribed works, Afrikaans Home Language, FET phase, PGCE students, teachers

TREFWOOORDE: Letterkunde-onderrig, letterkunde-kurrikulum, KABV, Suid-Afrika, diversiteit, sosiale konteks, voorgeskrewe werke, Afrikaans Huistaal, VOO-fase, NOS-studente, onderwysers

OPSOMMING

Letterkunde speel 'n noodsaklike rol in sowel die kurrikulum as die ontwikkeling van leerders as wêreldburgers. Suid-Afrika is 'n uiters diverse land en dit is 'n moeilike taak om 'n letterkunde-kurrikulum te skep wat aan almal se behoeftes voldoen. 'n Probleem wat dikwels voorkom, is dat die sosiale konteks van die voorgeskrewe werke nie noodwendig in lyn is met dié van alle leerders nie en daarom word sommige leerders uitgesluit en akademies benadeel. Met hierdie ondersoek het ons probeer vassel of daar 'n groot genoeg verskeidenheid sosiale kontekste in die voorgeskrewe werke aangespreek word om alle leerders in die Verdere Onderwys en Opleiding-fase (VOO) te akommodeer, sowel as die moontlike verbeteringe wat aangebring kan word. Daar is van kwalitatiewe sowel as kwantitatiewe data-insamelingsmetodes in die vorm van vraelyste en onderhouervoering gebruik gemaak. Die deelnemers het bestaan uit drie Afrikaans Huistaal VOO-fase onderwysers van verskillende sosiale kontekste asook studente in hul vierde jaar wat die Nagraadse Onderwyssertifikaat (NOS) volg. Vraelyste is aan die NOS-studente uitgedeel en onderhoude is met 'n deursnit van hierdie studente gevoer. Die meerderheid deelnemers was tevrede met die letterkunde-kurrikulum en is van mening dat die probleem eerder by die lys voorgeskrewe werke lê. Dit wil voorkom asof die poësie-afdeling voorsiening maak vir die meerderheid leerders, maar by die prosawerke word erge probleme ervaar. Daar is bevind dat die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring (KABV) te voorskriftelik is, dat daar te veel assesserings plaasvind en dat die handboeke nie versoenbaar is met die kurrikulum nie. Indien die aanbevelings in hierdie artikel geïmplementeer sou word, sou die KABV beduidend verbeter kon word.

1. INLEIDING

Letterkunde speel 'n belangrike rol in 'n volk se bestaan. Die Duitse skrywer en filosoof, Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), het dit so gestel: "The decline of literature indicates the decline of a nation."

Hierdie woorde is vandag steeds relevant. Letterkunde speel nie net 'n noodsaklike rol in die kurrikulum nie, maar is ewe-eens belangrik vir die ontwikkeling van leerders as wêreldburgers, aangesien dit beskou word as 'n bron van persoonlike groei vir jong leerders. Daarbenewens is Collie en Slater (1990:145) van mening dat taalverryking een van die hoofredes vir die gebruik van letterkunde in klaskamers is. Letterkundige tekste word nie slegs vir inligting gebruik nie. Leerders interpreer hierdie tekste en die betekenis daarvan; sodoende word letterkunde 'n effektiewe wyse waarop taal aangeleer word. Letterkunde bied 'n taalmodel vir diegene wat dit lees en hoor. Deur die gebruik van literêre tekste word nuwe woorde aangeleer, terwyl sintaksis, die korrekte sinstrukture, skryf- en leesvaardighede en standaard storiestrukture ook aangeleer word (Collie & Slater 1990).

Stan (2014) is van mening dat die bestudering van letterkunde empatie asook verdraagsaamheid vir diversiteit, verbeelding en emosionele intelligensie bevorder. Afgesien van bogenoemde, is persoonlike ontwikkeling die belangrikste rede vir die teenwoordigheid

van letterkunde binne die klaskamer. Letterkunde kan as 'n veranderingsagent dien, aangesien goeie letterkunde raak aan sekere aspekte van die menslike toestand, en sodoende lewer dit 'n bydrae tot die emosionele ontwikkeling van die kind en die bevordering van positiewe interpersoonlike gesindhede (Collie & Slater 1990).

Ontoepaslike keuses kan aan die ander kant ongewenste gevolge hê. Tydens apartheid is daar ongeregtighede gepleeg op verskeie vlakke binne die samelewing, insluitende onderwysvoorsiening aan alle bevolkingsgroepe. Schreuder (2005) argumenteer dat die onderwysstelsel een van die vele strategieë is wat gebruik is om rasse van mekaar te segregeer en die indruk van 'n gewaande "meerderwaardigheid" van 'n sekere ras te laat posvat. Dit is duidelik dat die kurrikulum na 1994 'n verandering moes ondergaan om die ongeregtighede van die apartheidsera aan te spreek. Die kurrikulum moes aangepas word om 'n regverdigde leergeleentheid aan alle landsburgers te voorsien. Die KABV is gevvolglik ontwerp om hierdie ongeregtighede aan te pak, enersyds, en andersyds moes dit gehalte-onderwys voorsien aan almal in 'n samehangende en geïntegreerde onderwysstelsel (Schreuder 2005).

Met die instelling van die KABV in 2011 het die kurrikulum 'n verandering ondergaan rakende die inhoud sowel as die wyse van onderrig. Die KABV is op die volgende beginsels gebaseer: *Sosiale transformasie* en om onderwysongelykhede van die verlede aan te pak en gelyke onderwysgeleenthede aan almal te voorsien; *aktiewe en kritiese leer; hoë kennis en hoë vaardighede; progressie; menseregte, inklusiwiteit, omgewings- en sosiale geregtigheid* wat veral sensitief is vir kwessies rakende diversiteit soos armoede, ongelykheid, ras, geslag, taal, ouderdom, gestremdhede en ander faktore; *waardering vir inheemse kennissisteme* en om erkenning te gee aan die ryk geskiedenis en erfenis van ons land; *geloofwaardigheid, kwaliteit en doeltreffendheid* (KABV 2011).

Die KABV het sowel lof as kritiek ontvang en regverdig daarom verdere oorweging. In die lig van die algemene kritiek op die kurrikulum is die noodsaaklikheid van 'n indiepeondersoek rakende die voorgeskrewe inhoud en onderrigmetodes, met spesifieke aandag aan letterkunde-onderrig, aangewese.

In hierdie artikel word derhalwe aandag geskenk aan die raamwerk van die KABV; meer bepaald, word krities gelet op die bevordering, al dan nie, van effektiewe letterkunde-onderrig in die VOO-fase. Voortvloeiend hieruit word ook gelet op die raamwerk wat deur die KABV daargestel word ten opsigte van letterkunde, sowel as die sterkpunte en tekortkominge van hierdie kurrikulum. Die voorgeskrewe tekste vir poësie, prosa en drama word bestudeer om te bepaal of dit voldoen aan die vereistes van die KABV en of dit die effektiewe onderrig van letterkunde bevorder. Ten slotte sal daar gekyk word na maniere om waar moontlik die kurrikulum te verbeter.

2. TEORETIESE RAAMWERK

Lev Vygotsky se sosiaal konstruktivistiese teorie dien as uitgangspunt. Sosiale konstruktivisme beklemtoon die belang van kultuur en konteks in die vorming van begrip (Derry 1999). Vygotsky beklemtoon die rol van ander en die sosiale konteks tydens die leerproses en is van mening dat alle hoër kognitiewe funksies 'n sosiale oorsprong het (Vygotsky 1978). Sosiale konstruktivisme fokus veral op die rol van sosiale interaksie en sosiale prosesse binne die skepping van kennis. Sosiale konstruktivisme vereis meer as een deelnemer vir interaksie om plaas te vind. Die deelnemers moet betrokke wees in een of ander vorm van interaksie vir kennis om gekonstrueer te word en hulle moet ook kennis dra van vorige sosiale ervarings (Gergen 1995). Dit is die gedeelde begrip tussen individue wie se interaksie gebaseer is op

gemeenskaplike belang wat die basis vir hulle kommunikasie vorm. Tydens die interaksie tussen deelnemers word hierdie voorafgaande kennis uitgeruil om sodoende betekenis te skep (Gergen 1995).

Kultuur, met inbegrip van letterkunde, speel 'n belangrike rol in die sosiale konstruktivistiese teorie. Bruner (1996) is van mening dat dit wat 'n individu leer, afkomstig is van die omliggende kultuur en dus word daardie kultuur gedeel tydens die leerproses. Sosiale interaksie tussen individue skep 'n kultuur wat ontvanklik is vir leer.

Soos wat die leerproses nie geskei kan word van die sosiale konteks nie, so is dit ook gesteld met die onderrig van letterkunde. Die sosiale konteks in letterkunde kom veral te voorskyn in die voorgeskrewe werke wat behandel word. Sosiale agtergrond, kultuur, taal en identiteit vorm alles deel van die tekste waarmee die leerders werk. Sodoende kry hulle insig in die leefstyl en die omstandighede van die karakters. Leer vind plaas deur interaksie met die teks sowel as medeleerders tydens klas- en groepbespreking. 'n Probleem wat egter mag voorkom, is dat die sosiale konteks van die voorgeskrewe werk nie ooreenstem met dié van die leerders nie. Die gevolg kan wees dat die leerders hulle nie kan vereenselwig met die werk nie, verwyderd voel van die inhoud en dit moeilik vind om te verstaan. In hierdie artikel word gevoleklik gepoog om ondersoek in te stel na dergelike probleme deur te bepaal of die huidige kurrikulum gepas is vir die onderrig van letterkunde en te kyk na moontlike verbeteringe.

3. ONDERWYS EN OMGEWINGSFAKTORE : REGVERDIGING VIR 'N NUWE KURRIKULUM

Onderwys kan beskou word as die sleutel tot die ontwikkeling van vaardighede wat nodig is in 'n kompeterende wêreld – die vaardighede om die veranderinge wat ons nodig het om vorentoe te beweeg as 'n uitnemende nasie te ontwerp, beplan en implementeer (Bloch 2009). Onderwys het te doen met die aspirasies en geleenthede wat die jeug het. Kan hulle op 'n kreatiewe en innoverende wyse nadink oor hulle toekoms in 'n wêreld wat voortdurend verander? Kan hulle streef na uitnemendheid in alles wat hulle doen (Bloch 2009)?

Onderwys handel oor die wyse waarop mense met mekaar saamleef. Wat weet ons as mense werklik van ons mede-Suid-Afrikaners, hulle kulture, hulle benodigdhede en aspirasies? Verstaan ons die grondwetlike imperatiewe wat ons aan mekaar verbind? Gaan ons kinders wêreldburgers wees wat vrede en solidariteit bou waar hul gaan?

Onderwys het te make met ons gemeenskaplike menslikheid as Suid-Afrikaners in 'n globale wêreld. Onderwys moet die samelewing verander en die mensdom help om deel te neem en te verbeter in elke veld van menslike en sosiale ondernemings (Bloch 2009). In die onderwys is dit van uiterste belang dat die leerders die werk verstaan wat hulle moet leer, want as hulle nie verstaan nie kan leer nie plaasvind nie.

3.1 Historiese agtergrond

Om 'n voldoende begrip van Suid-Afrika se onderwyssektor te kry moet die historiese agtergrond verstaan word. Voor Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesing in 1994 was die land se beleidsraamwerk uiters gefragmenteerd tydens die apartheidsera (Anon 2013). Historiese fragmentasie het uitgespeel in 19 onderwysdepartemente gebaseer op ras en etnisiteit (Jansen 2001). Daar was ongelyke verspreiding van hulpbronne en 'n kurrikulum wat die meerderheid burgers uitgesluit het. Beleide soos die Wet op Bantoe-onderwys is in plek gestel om die segregasie-ideologieë van die apartheidserfenis te versterk.

In 1994 het die apartheidsera tot 'n einde gekom in Suid-Afrika en die regering is gekonfronteer met die komplekse taak om die skade wat deur hierdie kragtige nalatenskap veroorsaak is, om te keer (Anon 2013).

Sedert Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesings is daar heelwat vordering gemaak in die beleidsraamwerk vir onderwys. Die instelling van die Wet op Nasionale Onderwysbeleid (NEPA)(1996) en die Suid-Afrikaanse Skolewet (SASA)(1996) is bekendgestel om skool-outonomie te bevorder. Die gevolg hiervan is dat daar nou 'n veelrassige samestelling is van die meerderheid van Suid-Afrikaanse skole (Anon. 2013). Ongelukkig leef die nalatenskap van apartheid in onderwys steeds voort. Volgens die onderwyskenner, Graeme Bloch (2009), ontvang die armes steeds 'n swakker gehalte onderwys en is daar steeds 'n gebrek aan hulpbronne by die swart en gekleurde skole in Suid-Afrika. "Die rasse-diskoers van apartheid is volgehou en in die nuwe Suid-Afrika oorgedra" (Soudien 2004). Een voorbeeld hiervan is die voorgeskrewe werke wat vir Afrikaans Huistaal in die senior fase voorgeskryf word.

Hierdie ongelykhede bedreig die stabiliteit en gemak van alle jongmense in Suid-Afrika (Bloch 2009). Die meeste leerders vind dat die onderwyssisteem hulle faal en leerders uitsluit, eerder as om inklusief te wees.

3.2 Uitkomsgbaseerde Onderwys (UGO)

In ooreenstemming met die sosiale en politieke veranderinge in Suid-Afrika na 1994 was dit van belang dat die kurrikulum konstant verandering onderraad om sodende hierdie behoeftes aan te spreek (Kallaway 2012).

Sedert 1994 was daar 'n aansienlike herontwikkelingsproses rakende die onderrig- en opleidingslandskap in Suid-Afrika. Agtien rasverdeelde departemente, die erfenis van die vorige bedeling, moes herstruktureer word tot nege provinsiale departemente met 'n oorkoepelende nasionale departement om die samehang van beleid en filosofie te bied (Jansen 2001a). Dit was 'n gegewe dat 'n nuwe kurrikulum vir 'n nuwe bedeling onvermydelik was, wat die diverse kulture, agtergronde van leerders en waardes in onderwys in ag moes neem. Op 24 Maart 1997 het die Minister van Onderwys, professor S.M.E. Bengu, Kurrikulum 2005/UGO bekendgestel, 'n skoolkurrikulum wat gebaseer was op die idee van uitkomsgbaseerde onderwys (UGO) (Jansen in De Waal 2004). Dié benadering het gesteun op die konstruktivistiese kurrikulum-ontwerp wat klem gelê het op die deugde van leer vanuit die sosiale konteks en die onmiddellike omgewing van die leerder en die relevansie van plaaslike kennis (Kallaway 2012), insluitende leerders se eie stories.

Maar daar was gou kritiek op UGO. Daar was wydverspreide onkunde namate die nuwe kurrikulum weg beweeg het van basiese beginsels soos lees, skryf en rekeningkunde na 'n leerdergesentreerde benadering. As gevolg van negatiewe kommentaar deur ouers, onderwysers, onderwyserunies en akademici, het die Minister van Onderwys 'n taakspan in 2009 aangestel om die kurrikulum van uitkomsgbaseerde onderrig te ondersoek.

3.3 Die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring

Die term KABV verwys na die Kurrikulum en Assesseringsbeleidsverklaring wat op die 3de September 2010 deur die Suid-Afrikaanse regering aangekondig is. Volgens die Departement van Basiese Onderwys is die KABV nie 'n nuwe kurrikulum nie, maar eerder 'n wysiging van die Nasionale Kurrikulum Verklaring (NKV) en dus volg dit steeds dieselfde proses en prosedure as die NKV Graad R-12 (2002) (Pinnock 2011; Moodley 2013).

Die veranderinge wat aan die NKV gemaak is, het gepoog om onderwysers en skole se las ten opsigte van die uitdagings wat ervaar is weens die huidige kurrikulum- en assessoringsbeleide te verlig. Die doel van die hersiening van die ou kurrikulum was om die administratiewe lading op onderwysers te verminder sowel as om seker te maak dat onderwysers duidelike en konsekwente leiding ontvang wanneer hulle onderrig (Variend 2011). Die KABV vorm die grondslag van wat beskou kan word as die vaardighede, kennis en waardes wat noodsaklik is om te leer. Dit sal verseker dat leerders kennis en vaardighede verwerf en toepas op maniere wat betekenisvol is vir hulle lewens (KABV 2011). Hierdie veranderinge sou meer tyd beskikbaar stel vir onderrig (Moodley 2013).

Volgens Seale (2012) is die regering se hoofdoel om die ongeregteghede van die verlede aan te spreek en die implementering van die KABV is 'n stap in die regte rigting. Die kurrikulum word beskou as 'n relatief eenvoudige en gebruikersvriendelike sillabus wat fokus op kritieke areas soos geletterdheid en gesyferdheid (Seale 2012).

Volgens Ramatlapanwa en Makonye (2012) is die kurrikulum te voorskriftelik omdat dit vereis dat eenvormigheid regoor die land geskied en dus nie rekening hou met diverse agtergronde nie. Dit sluit in vakonderwerpe en konsepte wat onderrig moet word, assessoringsstake soos die ANAs (Annual National Assessments) en handboeke. Fawcett en Rasinski (2008:155) beklemtoon dat leerders van alle ouderdomme tyd in hul skooldag benodig om boeke van hul keuse en boeke vir hul eie doelwitte te lees. Dit word ook deur die Nasionale Leesstrategie vereis. Le Cordeur (2012:152) stel dit duidelik dat die keuse van boeke en onderwysers se fasilitering daarvan 'n groot rol in leerders se karakterontwikkeling speel.

4. 'N KRITIESE BLIK OP DIE KURRIKULUM- EN ASSESSERINGS-BELEIDSVERKLARING

4.1 Interpretatiewe paradigma

In hierdie ondersoek is daar gebruik gemaak van die interpretatiewe paradigma. Hierdie paradigma stel navorsers in staat om die wêreld deur die persepsies en ervarings van die deelnemers te sien. Wanneer daar na antwoorde vir navorsing gesoek word, sal die navorser wat hierdie paradigma volg, gebruik maak van daardie ervarings om sodoende sy/haar begrip van die ingesamelde data te konstrueer en interpreteer. Hierdie navorser verken die wêreld deur die begrip van individue te interpreteer (Thanh & Thanh 2015).

'n Interpretatiewe metodologie het ons in staat gestel om die ervarings van die deelnemers te bestudeer en te bepaal of die KABV werklik voorsiening maak vir leerders van alle sosiale kontekste in die geval van letterkunde. Die interpretatiewe navorsingsparadigma plaas klem op menslike ervarings en empatiese begrip (Smith 1993). Deur onderhoude te voer met onderwysers wat tans probleme ervaar met onderrig binne die kurrikulum, is begrip ontwikkel vir die onderwysers se situasie, met hulle geëmpatiseer en saam na moontlike oplossings vir die probleme gesoek.

4.2 Data-insamelingsmetodes

Daar is gebruik gemaak van 'n gemengde navorsingsontwerp, naamlik kwalitatiewe en kwantitatiewe metodes. Die vraelys wat relevant was vir hierdie studie, het gebruik gemaak van twee tipes vrae aan onderwysers en die studente: geslote vrae sowel as oop-einde vrae. Geslote vrae verwys na vrae wat deur 'n eenvoudige ja/nee beantwoord kan word of met 'n

spesifieke gedeelte inligting (Dillman, Smyth & Christian 2009:50). Dit het kwantitatiewe data verskaf en die verwerking daarvan is gedoen deur die Sentrum vir Statistiese Konsultasie by die Universiteit van Stellenbosch.

Oop-einde vrae verwag van respondentie om antwoord te gegee in hulle eie woorde te verskaf en is ontwerp om meer inligting te verkry as wat moontlik is in 'n meervoudige keuse- of ander geslote formaat. Tydens onderhoudvoering is daar gebruik gemaak van gestandaardiseerde oopeind-onderhoude. In hierdie onderhoude is daar gebruik gemaak van dieselfde oopeind-vrae vir alle deelnemers. Hierdie metode faciliteer vinnige onderhoude en vergemaklik ook die analise en vergelyking van data (Campion & Palmer 1997). Hierdie vrae in die vraelyste asook die onderhoude met onderwysers en NOS-studente is gebruik vir die insameling van kwalitatiewe data. Hierdie data is ontleed deur gebruik te maak van inhoudontleding. Eers moes die data van sowel die vraelyste as die onderhoude getranskribeer word. Die getranskribeerde data is verder gekodeer en die kodes wat met mekaar verband hou, in groepe gekategoriseer. Die kategorieë is geskep op grond van die doelstellings van hierdie spesifieke navorsingstudie. Die kategorieë is as volg:

- Deelnemers se tevredenheid rakende die KABV
- Die vernaamste tekortkominge van die KABV
- Voorgeskrewe prosa wat nie in lyn is met die KABV nie
- Voorgeskrewe gedigte wat nie in lyn is met die KABV nie.

Die voltooide vraelyste en die respons tydens die onderhoude, is vergelyk en sodoende kon daar bepaal word of die vrae duidelik was en of die onderwysers se antwoord by beide data-insamelingsmetodes ooreenstem. Die onderhoude is op band opgeneem. Alle inligting rakende die onderhoude word veilig bewaar op 'n rekenaar wat gesluit is met 'n wagwoord.

4.3 Die respondentie

Die respondentie wat genader is, het bestaan uit drie Afrikaans Huistaal VOO-fase onderwysers uit verskillende sosiale kontekste. Onderhoude is met 'n onderwyser van 'n privaat skool, 'n voormalige Model C-skool en ook 'n eks-HvV-skool (voormalige Huis van Verteenwoordigers) gevoer. Vraelyste is aan 'n groter groep onderwysers versprei, maar daar is slegs onderhoude met een onderwyser per skool gevoer. Daar is ook vraelyste aan 24 NOS-studente uitgedeel en onderhoude is gevoer met 'n deursnit van 10% van hierdie studente. Die NOS-studente word voorberei vir die VOO-fase en ons glo dat hulle insette 'n waardevolle bydrae tot die ondersoek kan lewer aangesien dit hulle eerste kennismaking met die kurrikulum is en hulle 'n vars perspektief rakende die effektiwiteit daarvan kan bydra. Daar word gekyk na verskillende sosiale kontekste om te verseker dat daar nie net gefokus word op 'n sekere groep skole, onderwysers en leerders nie. Die gebruik van verskeie kontekste gee 'n breër insig in die invloed van die kurrikulum op burgers van ons diverse land en sy verskillende omstandighede.

4.4 Etiese oorwegings

Dit was van belang dat die prosedure van onderhoudvoering skriftelik uiteengesit en verduidelik is aan die deelnemers voordat die onderhoud gevoer is. Die doel hiervan was om die deelnemers gerus te stel en te verseker dat hulle geweet het wat om te verwag. Die deelnemers sowel as die skole wat aan hierdie ondersoek deelgeneem het, is verseker van anonimitet. Slegs die

sosiale konteks van die skool is genoem aangesien dit van belang is vir die studie en bydra tot die konteks.

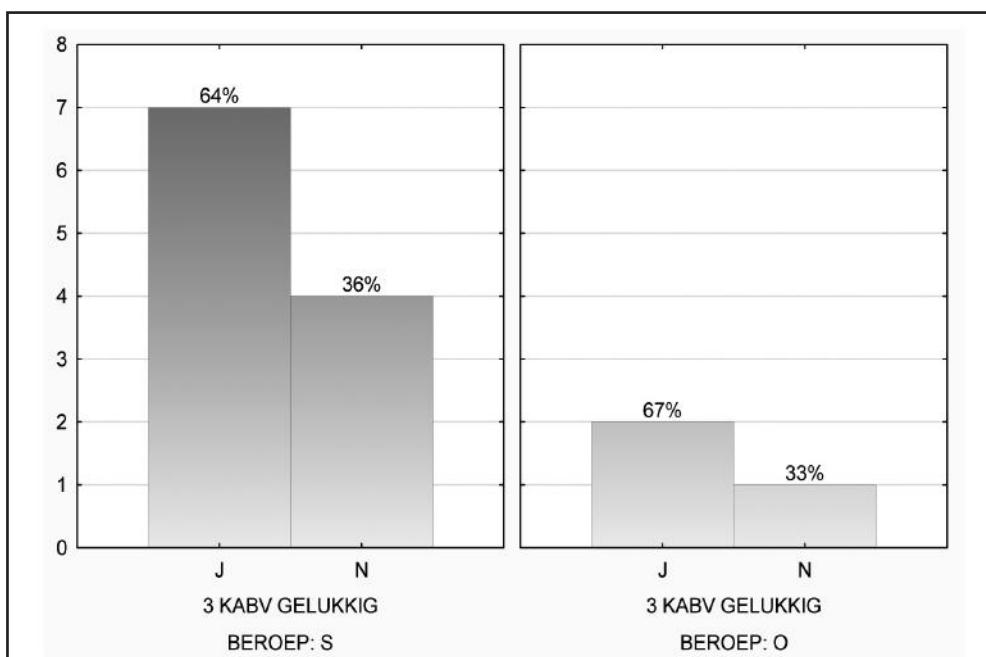
Toestemmingsbriewe is per e-pos aan die moontlike deelnemers gestuur en toestemming is verkry voordat die vraelyste uitgestuur is en onderhoude geskied het. Toestemming is ook verkry van die Universiteit van Stellenbosch en die Wes-Kaapse Onderwysdepartement.

5. RESULTATE EN BEVINDINGE

Die resultate word aan die hand van die deelnemers se menings beskryf en met die teoretiese raamwerk en literatuur verbind.

5.1 Die Kurrikulum- en Assesseringsbeleidsverklaring en letterkunde-onderrig

Alhoewel die onderwysers en die NOS-studente se tydperke van onderrig verskil, is die respons soortgelyk. Figuur 1 illustreer die respons van die twee groepe deelnemers; die eerste tabel is die respons van die studente en die tweede is dié van die onderwysers. In beide gevalle was die oorgrote meerderheid tevrede dat die KABV voldoende voorsiening maak vir diverse onderrig in letterkunde in die VOO-fase. Die gevoel is dat die doelwitte en beginsels wat deur hierdie kurrikulum uitgespel word, 'n stap in die regte rigting is. Dit bied leerders van verskillende sosiale kontekste 'n meer gelyke kans tot effektiewe onderrig in die letterkunde omdat almal met die voorgeskrewe werke kan identifiseer.

Figuur 1: Is deelnemers gelukkig met die KABV

5.2 Die tekortkominge van die KABV

Deur die bestudering van data wat deur die deelnemers (onderwysers en NOS-studente) verskaf is, sowel as inligting wat deur die literatuurstudie bekom is, het daar duidelike voordele en nadele rakende die KABV na vore gekom. Ten opsigte van negatiewe aspekte van die kurrikulum was Nkosi (2014) van mening dat die KABV feilbaar is weens 'n gebrek aan gunstige toestande soos hulpbronne (sien figuur 2), gekwalificeerde en ervare onderwysers en die ondersteuning van die Departement van Onderwys. Daar is bevind dat die opleiding wat onderwysers ontvang in verband met die implementering van die KABV nie voldoende is nie. Daar is negatiewe kommentaar gelewer rakende die voorskriftelike aard van die kurrikulum. Die KABV is voorskriftelik tot so 'n mate dat dit eenvormigheid vereis in verband met implementering regoor die land en hierdie eenvormigheid word streng gemonitor (Ramatlapana & Makonye 2012). Vakonderwerpe en konsepte wat onderrig moet word, is afgebaken en die pas en volgorde van die werk is duidelik uiteengesit. Die assessoringsstake is eenvormig regoor die land en die handboeke wat gebruik moet word, is alles voorgeskryf. Dit wil voorkom asof die KABV te voorskriftelik is en inbreuk maak op die professionele outonomie van die onderwysers.

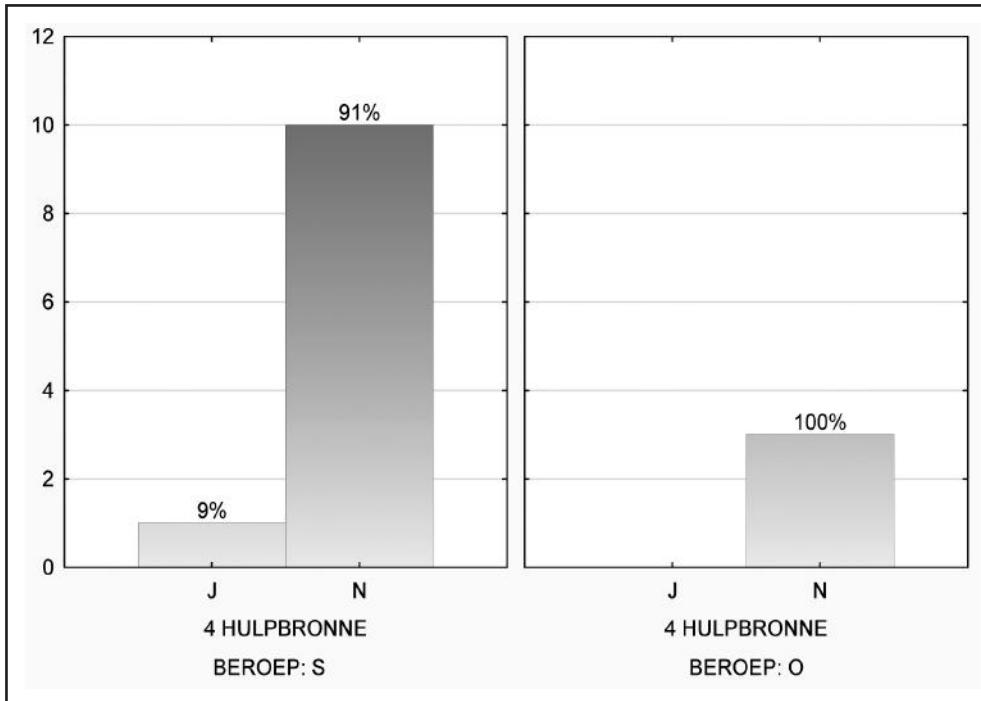
Onderwysers is van mening dat die KABV-assessering geneig is om te vra vir minimum bevoegdheid en dat dit nie genoeg is vir die leerders om die sleutelkonsepte en vaardighede van die kurrikulum te bemeester nie (Ramatlapana & Makonye 2012). Die tyd wat per onderwerp toegeken word, is dikwels te lank of te kort. Die onderwysers wat deel gevorm het van hierdie studie, het dit duidelik gemaak dat hulle sukkel om die afdelings in die gegewe tydsbeplanning af te handel aangesien hulle glo dat daar nie genoeg tyd vir die vaslegging van inhoud voorsien word nie. Verdere besware wat deur die onderwysers rakende die kurrikulum gelewer is, is dat hulle slegs onderrig vir die toetse en eksamens wat afgelê moet word. Drilwerk en memorisering sonder begrip word deur die KABV aangemoedig en onderwysers glo dat dit teenstrydig is met hulle persoonlike oortuigings.

Die onderwysers wat deelgeneem het aan hierdie navorsingstudie was ook ontevrede met die assessorings wat deur die KABV voorgeskryf is. Hulle was van mening dat die hoeveelheid assessorings te veel is vir die beperkte tyd wat aan die afdelings toegestaan word. Aangesien die tyd min is en daar so 'n massa assessorings moet geskied, is daar nie tyd vir die onderwysers om die werk vas te lê nie. Die resultaat hiervan is dan uiteindelik swakker prestasie. 'n Groot aantal onderwysers het opgemerk dat sommige van die voorgeskrewe handboeke nie ten volle versoenbaar is met die KABV nie. Die handboek se diepte en breedte is onvoldoende rakende dit wat deur die KABV vereis word en dus het onderwysers dikwels afgewyk van hierdie materiaal en gebruik gemaak van hulle eie (Ramatlapana & Makonye 2012).

5.3 Die voorgeskrewe tekste vir poësie, prosa en drama in die KABV

5.3.1 Prosa en drama

Die doelwitte van die KABV is soos volg: Om leerders, ongeag hul sosio-ekonomiese agtergrond, ras, geslag, fisiese of intellektuele vermoëns, toe te rus met die kennis, vaardighede en waardes wat nodig is vir selfvervulling en betekenisvolle deelname in die samelewning as burgers van 'n vrye land; om toegang tot hoër onderwys te verskaf; om die oorgang van leerders vanaf onderwysinstellings na die werkplek te faciliteer; en om aan werkgewers 'n voldoende profiel van 'n leerder se vermoëns te verskaf (KABV 2011). Volgens Seale (2012) is die

Figuur 2: Voorsiening van hulpbronne

regering se hoofdoel om die ongeregtighede van die verlede aan te spreek en die implementering van die KABV is 'n stap in die regte rigting.

Die KABV is ook op die volgende beginsels gegrond, naamlik sosiale transformasie, aktiewe en kritiese leer, hoë kennis en hoë vaardighede, progressie, menseregte, inklusiwiteit, omgewings- en sosiale geregtigheid, sensitiwiteit vir kwessies van diversiteit soos godsdiens, armoede, ongelykheid, ras, geslag, taal, ouderdom, gestremdhede en ander faktore, die waardering vir inheemse kennissisteme en geloofwaardigheid, kwaliteit en doeltreffendheid.

Uit die respons van die deelnemers is dit egter duidelik dat nie alle voorgeskrewe werke in terme van die KABV-beginsels as gepas beskou kan word nie. Die meerderheid NOS-studente het genoem dat hulle al prosawerke behandel het wat nie in lyn is met die kurrikulum nie. Voorbeeld van hierdie tekste is byvoorbeeld *Bidsprinkaan* deur Andre P. Brink, *Siegfried* deur Willem Anker en *Toorberg* deur Etienne van Heerden.

Bidsprinkaan is volgens die studente nie in lyn met die KABV nie, omdat dit nie die leerders toerus met die kennis, vaardighede en waardes wat nodig is vir selfvervulling en betekenisvolle deelname in die samelewning as burgers van 'n vrye land nie. Alhoewel daar sommige van die beginsels van die KABV in die roman, *Toorberg*, gevind kan word, was dit steeds een van die werke waarby studente gesukkel het om aanklank te vind omdat die tydperk waarin dit afspeel, so verskil van hulle huidige konteks. Verouerde gebruiksoos die onderdanigheid van vroue teenoor mans is baie kontrasterend met die studente se lewenservarings veral in hierdie tydperk van vroueregte en geslagsgeweld. *Onderwêrelde* deur Fanie Viljoen het ook kritiek ontvang. Volgens die onderwysers is baie van die rekenaarterme verouerde en beskik die meerderheid skole nie oor rekenaars nie. Leerders word benadeel aangesien hulle nie vertroud is met die onderwerp van die boek nie.

Onderwysers het genoem dat verskeie prosatekste wat na hul mening in lyn is met die KABV en voorsiening maak vir die meerderheid leerders, nie meer deel vorm van die voorgeskrewe werke nie. Voorbeeld is *Kringe in 'n Bos* deur Dalene Matthee en *Bonga* deur Elsa Joubert.

Kringe in 'n bos is in lyn met die KABV omdat dit leerders opvoed ten opsigte van menseregte, inklusiwiteit, omgewings- en sosiale geregtigheid. Dit leer ook die kinders om waardering vir inheemse kennissisteme te kweek soos byvoorbeeld om te weet wat belangrik is om te oorleef in 'n bos. Hierdie roman skep ook by leerders sensitiwiteit vir die natuur, en omgewingsbewustheid en daarom behoort *Kringe in 'n bos* weer ingesluit te word by die kurrikulum. Daar word ook deur onderwysers aanbeveel dat *Bonga* vir die VOO-fase voorgeskryf word, omdat dit kinders leer om sensitief vir kwessies van diversiteit soos armoede, ongelykheid, ras, geslag, taal, ouderdom en gestremdhede te wees. Hierdie werke is onverklaarbaar vervang met tekste waarby min leerders aanklank vind.

Daar is wel voorgeskrewe werke wat gepas is vir die meerderheid leerders. Voorbeeld is *Vaselinetjie* deur Anoeschka von Meck. Hierdie roman handel oor 'n wit dogtertjie wat deur haar liefdevolle bruin oupa en ouma grootgemaak word. Wanneer die welsyn uitvind sy is nie hulle biologiese kleinkind nie, word sy na 'n weeshuis in Johannesburg gestuur en gekonfronteer met 'n ander werklikheid as waaraan sy gewoond is. *Vaselinetjie* handel oor die definiering van die betekenis en oorsprong van identiteit en ras in die warboel van 'n post-Apartheid-Suid-Afrika. Beginsels soos menseregte, inklusiwiteit, omgewings- en sosiale geregtigheid, sensitiwiteit vir kwessies van diversiteit soos ongelykheid en ras word alles in die roman aangespreek en is dus 'n uitstekende werk om binne die KABV-kurrikulum te behandel. *Vaselinetjie* leer vir die leerders dat nie alle mense eenders is en eenders praat nie. Ons kom van verskillende agtergronde af, maar ons moet leer om met mekaar te kan saamleef.

Die roman, *Diekie van die Bo-Kaap*, deur Zulfa Otto-Sallies is ook een van die werke wat as gepas beskou word in die onderrig van letterkunde. Die Bo-Kaap is pas as 'n nasionale erfenisgebied verklaar, omdat dit die beginpunt vir Kaapse Afrikaans was. Die leerders moet ingelig word waarom die Bo-Kaap so 'n belangrike gebied binne die Suid-Afrikaanse geskiedenis is. Hierdie roman sal ook leerders bewus maak van die KABV-beginsels wat dui op waardering vir inheemse kennissisteme. In die Bo-Kaap is die vernaamste godsdienst die Moslemgodsdienst en naby die historiese moskee in Dorpstraat is die eerste Afrikaanse skool gehuisves in die Bo-Kaap.

Beide *Vaselinetjie* en *Diekie van die Bo-Kaap* spreek universele temas aan en is belangrik vir die skepping van wêreldburgers.

5.3.2 Drama

Omdat slegs een drama per jaar bestudeer word, is dit 'n baie moeiliker taak om 'n gepaste teks te vind waarby almal aanklank kan vind. Onderwysers sowel as studente wat deelgeneem het aan hierdie studie, was dit eens dat die drama *Krismis van Map Jacobs* (deur Adam Small) gepas is vir die onderrig van letterkunde vir **alle** leerders. Selfs leerders wat nie van dieselfde agtergrond afkomstig is as Map nie, het deur middel van 'n studie van die drama insig gekry in die diversiteit van ons samelewing, gemeenskap en ons land. Inheemse kennis soos bendes, die Moslemgeloof, en die leefwyse van mense op die Kaapse Vlakte kom alles in hierdie drama na vore. Dit is temas wat vandag baie relevant is, aangesien bendegeweld 'n belangrike kwessie is wat 'n groot impak het op die jeug en hulle progressie op skool en in die samelewing.

Die afleiding kan dus gemaak word dat alhoewel sommige voorgeskrewe werke gepas is vir alle leerders, daar steeds sommige werke is wat weer geëvalueer moet word wat tot moontlike veranderinge kan lei.

5.3.3 Poësie

Dit blyk dat die poësie meer gepas is en beter aansluit by die riglyne van die KABV omdat poësie oor 'n wye verskeidenheid temas en werke behandel word. In die VOO-fase word 'n verskeidenheid gedigte van verskillende digters in 'n jaar behandel en daarom is daar 'n groter kans dat daar aan die meerderheid se behoeftes voldoen sal word.

Ook die onderwysers was relatief tevrede met die voorgeskrewe gedigte. Hulle het melding gemaak daarvan dat dit belangrik is om poësie uit alle agtergronde te behandel. Vanuit 'n historiese perspektief is die ouer digters soos NP van Wyk Louw en DJ Opperman steeds belangrik.

'n Gedig soos *Vroeagherfs*, deur NP van Wyk Louw, skep by leerders sensitiwiteit vir die natuur sowel as omgewingsbewustheid. Sommige van die eikebome in Stellenbosch dateer uit 1760 en die eikebome in beide Dorpstraat en Die Laan is tot nasionale gedenkwaardigheid verklaar. Deur 'n gedig soos *Vroeagherfs* te behandel kan leerders bewus gemaak word van die belangrikheid van natuurbewaring en dat dit hulle verantwoordelikheid is om na die natuur en aarde om te sien omdat dit die enigste planeet is waarop ons kan leef. Hierdie gedig kan ook gebruik word om verskeie inisiatiewe te begin soos boomplantdag en die besparing van water. Aangesien *Vroeagherfs* 'n sonnet is, kan daar ook aandag geskenk word aan die struktuur van gedigte. 'n Gedig soos *Sprokie vir 'n Stadskind* deur DJ Opperman is ook van waarde in die onderrig van poësie. Teenoor die natuur van *Vroeagherfs* praat Opperman van die stadslewe en hoe ongenaakbaar die betonoerwoud is. Die gedig is belangrik vir die VOO-fase omdat dit kinders bewus maak van die kwessie van verstedeliking en die ontvolking van die platteland. Die jong moet weet dat die stad baie geleenthede bied, maar as jy nie oor waardes beskik nie, sal die stad en die betonoerwoud jou insluk en vernietig. Die tema is belangrik omdat baie jeugdiges vandag net na die stad toe wil uitwyk.

Daar moet ook beslis plek wees vir bekende bruin digters, onder andere Adam Small en Peter Snyders.

Wanneer daar gekyk word na 'n gedig soos *Ek is oek important* deur Peter Snyders is byna al die beginsels van die KABV teenwoordig naamlik: sosiale geregtigheid, menseregte, demokrasie, gelykheid, menswaardigheid, respek (vir almal, hul taal en hul geloof) en ook selfrots en patriotisme. Die gedig handel oor iemand wie se werk dit is om die strate skoon te vee; dit vertel hoe die ryk mense die plek bemors en al die vullis net so agterlaat sonder om agter hulle skoon te maak. Die spreker kom dan verby en maak alles skoon en die gebied lyk weer mooi en aantreklik. "Sjoe, uiter hy sy satisfaksie: Ek is oek important." Al is hy in ander se oë net 'n skoonmaker, verrig hy 'n belangrike taak, waarsonder die wêreld nie kan klaarkom nie. Sonder sy bydrae sal die wêreld maar morsig vertoon. Dit gee hom selfrespek om te weet dat hy 'n belangrike rol speel in die samelewing en dit spreek van gelykheid, want sy bydrae is nie minder belangrik as dié van die dokter of dominee nie. Dit vra dat alle mense mekaar se menswaardigheid moet respekteer en handel ook oor basiese menseregte. Almal is ewe belangrik op aarde, ons is interafhanglik van mekaar en op mekaar aangewese vir 'n suksesvolle naasbestaan. Ware demokrasie is slegs moontlik as ons mekaar se regte en menswees respekteer sonder om op mekaar neer te sien.

Die Here het Gaskommel deur Adam Small is ook belangrik omdat dit die volgende waardes in die bruin gemeenskap aanspreek: sosiale geregtigheid, menseregte, demokrasie, gelykheid, menswaardigheid, respek (vir almal, hul taal en hul geloof), selfrots, patriotisme, meelewend (gee om vir mekaar) en nasiebou. Die regering se hoofdoel met die KABV was om die ongeregtighede van die verlede aan te spreek en deur hierdie gedig voor te skryf in die

VOO-fase, is 'n stap in die regte rigting. Bruin en swart mense is nie altyd verantwoordelik vir die negatiewe dinge wat apartheid aan hulle gedoen het nie en die moderne jeug moet hieroor ingelig word, sodat hulle meelewend kan wees teenoor diegene wat slagoffers van apartheid was. Baie ouers is skaam of kwaad vir die regering en lig dus nie hul kinders in oor wat in die verlede gebeur het, soos die gedwonge verskuiwings vanaf Distrik Ses in die middestad na die Kaapse Vlakte nie. Deur gedigte soos hierdie een van Adam Small voor te skryf, word die geskiedenis op 'n deernisvolle en meelewende wyse aan die jeug oorgedra. As leerders verstaan waarom sekere dinge in die verlede gebeur het, sal hulle mekaar makliker aanvaar. Uiteindelik lei alles tot nasiebou.

Dit is net so belangrik om poësie te bestudeer van die meer moderne en jonger generasie soos Bibi Slippers en Shirmoney Rhode.

Bibbi Slippers se *Fotostaatmasjien* is eietyds, en spreek tot die moderne jeug in die VOO-fase wat so baie tyd op sosiale media spandeer. Dit is gepas dat hulle gedigte behandel wat die fokus plaas op sosiale media soos *Instagram* en *Facebook* sodat hulle bewus kan wees van al die gevare wat dit inhoud. *Nomme 20 Delphi Straat van Shirmoney Rhode* verwys na die digteres se adres in Elsiesrivier op die Kaapse Vlakte en vertel in Kaaps, maar ook standaardafrikaans van haar ervaringe in hierdie gebied. Die tema van bendegeveld is baie relevant in hierdie gedig. Die gedig kan saam met die drama *Map Jacobs* behandel word, asook saam met die pas bekroonde roman *Jeremey vannie Elsies* wat handel oor die harde lewe van 'n bendelid wat uitstyg en uiteindelik 'n polisiegeneraal in die Wes-Kaap word.

Albei gedigte is in pas met die beginsels en doelwitte van die KABV en word dus sterk aanbeveel.

6. AANBEVELINGS

Aan die hand van die vraag wat ons aan die begin van die ondersoek gestel het, naamlik *wat kan gedoen word om die kurrikulum moontlik te verbeter en die onderrig van letterkunde meer doeltreffend te maak* wil ons – gebaseer op die respons van die deelnemers in hierdie ondersoek – 'n paar aanbevelings maak wat na ons mening kan lei tot die verbetering van die KABV in die algemeen en die onderrig van letterkunde in die VOO-fase in die besonder.

'n Gewilde voorstel is dat die kreatiewe respons wat in vorige kurrikula gebruik is, weer deel moet vorm van die kurrikulum. Aangesien hierdie respons uit die leerder se persoonlike opinies en menings voortspruit, word geen leerder benadeel nie en is dit nie slegs vir sekere sosiale agtergronde voordelig nie. Nog 'n voorstel was dat daar meer insette van onderwysers gevra moet word. Onderwysers werk elke dag met leerders en is bewus van watter voorgeskrewe werke gepas is en by watter hulle nie aanklank vind nie. Baie skole beskik nie oor die finansies om elke tweede of derde jaar nuwe boeke aan te koop nie. Daar moet dus 'n groter keuse van voorgeskrewe werke wees sodat elke skoolgemeenskap boeke kan kies waarby sy leerders sal aanklank vind en wat 'n paar jaar herhaal kan word. Nog 'n aanbeveling is dat die getal assessorings verminder word. Onderwysers moet voortdurend deur die werk jaag, wat vaslegging byna onmoontlik maak. Dit is beslis 'n aspek van die KABV waarop daar verbeter kan word.

Die NOS-studente het ook heelwat voorstelle gemaak om die KABV te verbeter. Dit sluit die verkryging van meer konteks-gepastes tekste in. Die KABV kan 'n webtuiste skep waar 'n verskeidenheid bronredekose verskaf en afgelaai kan word. Onderwysers kan sodende tekste identifiseer wat gepas is vir hulle konteks, behoeftes en leerders. Onderwysers kan ook hulle eie tekste en oefeninge skep na aanleiding van hulle behoeftes en dit op 'n latere stadium selfs

publiseer. Meer gepaste hulpbronne wat aansluit by die leefwyse van die leerders sal beslis 'n verbetering wees.

7. GEVOLGTREKKING

In hierdie artikel is die onderrig van letterkunde in die VOO-fase ondersoek. Daar is spesifiek gefokus op die letterkundige werke wat in die skool voorgeskryf word, gegee die feit dat Suid-Afrika uit 'n diverse bevolking bestaan. Twee groepe deelnemers het aan die studie deelgeneem, naamlik onderwysstudente in hul finale jaar en diensdoende onderwysers vanuit diverse agtergronde. Die studie bevind dat die beginsels en doelwitte van die KABV goeie riglyne om transformasie te bewerkstellig, verskaf, maar daar is ook grondige kritiek.

Ten spyte van die kritiek teenoor die KABV, was die meerderheid deelnemers van mening dat die KABV 'n verbetering is op vorige kurrikula. Verskeie deelnemers is van mening dat die probleem rakende letterkunde nie by die kurrikulum self lê nie, maar eerder by die lys van voorgeskrewe werke. Dit wil voorkom asof die poësie-afdeling voorsiening maak vir die meerderheid leerders omdat 'n verskeidenheid gedigte behandel word. Die probleem lê egter by die voorgeskrewe prosawerke waarby baie leerders nie aanklank vind nie. Sommige werke is wel gepas vir alle leerders, want dit spreek universele temas aan wat belangrik is vir leerders se ontwikkeling.

Die gevolgtrekking is dat die KABV as 'n kurrikulum vir 'n diverse gemeenskap wel meriete het, maar daar is ruimte vir verbetering. Die hersiening van die voorgeskrewe lys, veral vir prosa, is noodsaaklik ten einde leerders van alle sosiale agtergronde te akkommodeer.

Ter afsluiting van hierdie artikel haal ons Piaget (1978:20) aan wat die vraag gestel het: Hoe kom 'n kind iets nuuts te wete? Sy antwoord was die leerder moet met voorwerpe omgaan, want dit is hierdie omgang wat kennis bring. Die slotsom waartoe in hierdie artikel gekom word, is dat leerders elke dag iets nuuts kan leer as hulle met 'n boek kan omgaan waarmee hulle hul kan vereenselwig.

BIBLIOGRAFIE

- Anon. 2013. *The Effects of Apartheid on South African Education Politics Essay* (online). Beskikbaar by: <https://www.ukessays.com/essays/politics/the-effects-of-apartheid-on-south-african-education-essay.php?vref=1> [Toegang 5 Mei 2017].
- Bloch, G. 2009. *The Toxic Mix: What's Wrong with South Africa's Schools and how to Fix it*. Kaapstad: Tafelberg.
- Bruner, J. 1996. *Towards a Theory of Instruction*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Campion, M. & Palmer, D. 1997. A review of structure in the selection interview. *Personnel Psychology*, pp. 655-702.
- Collie, J. & Slater, S. 1990. *Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derry, S. J. 1999. A fish called peer learning: Searching for common themes. In A.M. O'Donnell & A. King (eds). *Cognitive perspectives on peer learning*. Erlbaum.
- De Waal, T. G. 2004. Curriculum 2005: Challenges facing teachers in historically disadvantaged schools in the Western Cape. Unpublished M.Ed. thesis. Cape Town: University of the Western Cape.
- Gergen, K. J. 1995. Social construction and the educational process. *Constructivism in Education*: 17-39.
- Jansen, J. D. 2001. Symbols of Change, Signals of Conflict. In Kraak, A. & Young, M. (eds). *The Implementation of Education Policies 1990–2000*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Kallaway, P. 2012. History in Senior Secondary School CAPS 2012 and beyond: A comment. *Yesterday & Today*: 23-62.

- Le Cordeur, M.L.A. 2012. Taalonderwysers as lesers van kinderliteratuur en hoe dit leerders se ingesteldheid teenoor lees beïnvloed. *Tydskrif vir Taalonderrig*, 46(1):139–158.
- Moodley, G. 2013a. *Implementation of curriculum and assessment policy statement*. Pretoria: University of South Africa.
- Piaget, J. 1978. *To understand is to invent*. New York: Grossman.
- Pinnock, A. J. E. 2011. A practical guide to implementing CAPS: A toolkit for teachers, school managers and education officials to use to assist in managing the implementation of a new curriculum. *NAPTO*.
- Ramatlapana, K. & Makonye, J. P. 2012. From too much freedom to too much restriction: The case of teacher autonomy from National Curriculum Statement (NCS) to Curriculum and Assessment Statement (CAPS). *African Education Review*, 9:7-25.
- Schreuder, B. 2005. *WCED Online*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://wced.pgwc.gov.za/comms/press/2005/46voorkur.html> [Toegang 05 Februarie 2017].
- Schultz, A. 2018. Die onderrig van Letterkunde in die VOO-fase binne die raamwerk van die KABV-kurrikulum. M.Ed.-tesis. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Seale, L. (2012). *New curriculum, same problems*. [Aanlyn] Beskikbaar by: <http://www.iol.co.za/the-star/new-curriculum-same-problems-1331777> [Toegang 7 Maart 2017].
- Smith, J. 1993. *After the demise of empiricism: The problem of judging social and educational inquiry*. New York: Ablex.
- Soudien, C. 2004. ‘Constituting the class’: an analysis of the process of integration in South African schools. In Chisholm, L. (ed.). *Changing class: education and social change in post-apartheid South Africa*. Cape Town: HSRC Press.
- Variend, A. 2011. *What you need to know about CAPS - Part 1*. Maskew Miller Longman.
- Vygotsky, L. S. 1978. *Mind in society*. Cambridge: Harvard University Press.

Achter de schermen. Hendrik Swellengrebel en de Kaapse Patriotten

Behind the scenes. Hendrik Swellengrebel and the Cape Patriot Movement

GERRIT SCHUTTE

Emeritus hoogleraar

Geschiedenis van het Nederlands protestantisme

Vrije Universiteit, Amsterdam

Professor Extraordinarius

Departement Geschiedenis

Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria

E-pos: gj.schutte31@gmail.com

Gerrit Schutte

G.J. SCHUTTE is emeritus hoogleraar geschiedenis van het Nederlands protestantisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam en Professor Extraordinarius aan het Departement Geschiedenis, Universiteit van Suid-Afrika. Hij studeerde en promoveerde aan de Universiteit van Utrecht en doceerde tot 2005 moderne en contemporaine geschiedenis aan de Vrije Universiteit. Zijn specialismen zijn de geschiedenis van de Verenigde Oostindische Compagnie, van het calvinisme en van de Nederlands – Zuid-Afrikaanse betrekkingen. De Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns verleende hem in 2006 die Stalsprys vir Geschiedenis. Zijn meest recente publicaties zijn *Seer teder beminde Heer Vader en Vrouw Moeder! Brieven van de Groninger familie Fockens in de Oost, 1748-1783* (2014), *Op de zolders van de Keizersgracht. Nederlands – Zuid-Afrikaanse geschiedenis* (2014); hij verleende medewerking aan de uitgave van die *Bronnen betreffende Kerk en School in de goevernementen Amboen, Ternate en Banda ten tijde van de VOC, 1605-1791* (2015, 6 banden).

G.J. SCHUTTE is Professor Emeritus of the history of Dutch Protestantism at the Vrije Universiteit Amsterdam, and Professor Extraordinarius, Department of History, Unisa. He obtained his PhD at Utrecht University and up to 2005 taught modern and contemporary history at the VUA. The history of the VOC, of Calvinism and of the Dutch – South-African relations are areas of his special interest. In 2006 he was awarded the Stals Prize for History by the South African Academy for Science and Arts. His latest books are *Seer teder beminde Heer Vader en Vrouw Moeder! Brieven van de Groninger familie Fockens in de Oost, 1748-1783* (2014), *Op de zolders van de Keizersgracht. Nederlands – Zuid-Afrikaanse geschiedenis* (2014) and co-editor of *Bronnen betreffende Kerk en School in de goevernementen Amboen, Ternate en Banda ten tijde van de VOC, 1605-1791* (2015, 6 vols).

ABSTRACT

Behind the scenes. Hendrik Swellengrebel and the Cape Patriot Movement

Hendrik Swellengrebel, Cape-born Utrecht gentleman, farmer and administrator and visitor at the Cape (1776–1777), functioned as informal informant, mediator and critic of both the Cape Patriot Movement (1778 onwards) and the VOC officials, at the Cape and in Amsterdam, using his extensive network of correspondents, both at the Cape and in the Dutch Republic.

In essence, he agreed with the Patriots' complaints about the lack of personal rights and freedom of trade, but he also tried to convince the Representatives of the Patriots Movement (1779) to give up the counter-productive personal invectives against high Company officials. Simultaneously Swellengrebel tried to restrain the reactions of the Company administrators. The top officials of the Company were conservatives, afraid of any burgher rights, and too busy with politics in the Dutch Republic and international relations (War with England in 1780–1784). Therefore decisions on the Patriot Requests and even moderate changes were delayed (and therefore creating more burgher actions). Even Swellengrebel's offer to be nominated as Governor and then to reorganise the Cape was opposed, and declined by the Opperbewindhebber Stadholder William V himself. This article describes decades of discussion and policies around the Cape and the Cape Patriots, behind the scenes of the VOC.

KEY WORDS:

Cape Colony, VOC, Cape Patriot Movement, Lords XVII, Representatives, vryburgher, civil rights, free trade, party politics, international relations, Anglo-French rivalry, Hendrik Swellengrebel, B.J. Artoys, F.W. Boers, W.C. Boers, J.A. van Plettenberg, Hendrik Cloete

KERNBEGRIPPEN: Kaap de Goede Hoop, VOC, Kaapse Patriotten Beweging, Heren XVII, Representanten, vrijburgers, burgerrechten, vrijhandel, partijschappen, internationale verhoudingen, Engels-Franse rivaliteit, Hendrik Swellengrebel, B.J. Artoys, F.W. Boers, W.C. Boers, J.A. van Plettenberg, Hendrik Cloete

SAMENVATTING

Hendrik Swellengrebel, geboren aan de Kaap, hereboer, regent en reiziger (Kaap 1776–1777), informeerde, bemiddelde en critiseerde zowel de Kaapse Patriotten als de Compagniesdienaren in Kaapstad en Amsterdam, op basis van een omvangrijke netwerk van correspondenten.

Hij was het in principe eens met de klachten van de Kaapse Patriotten over het gebrek aan vrijheid en handelsmogelijkheden, maar hij probeerde de Representanten van de Patriotten de contra-productieve persoonlijke aanvallen jegens de Kaapse bestuurders in te trekken. Tegelijkertijd probeerde hij de Compagniesdienaren zich in te houden in hun reacties op de Patriottbeweging. De Bewindhebbers van de Compagnie waren conservatieve, tegen alle burgerrechten, en bovendien druk bezig met binnelandse en buitenlandse problemen. Beslissingen op de memories van de Kaapse Patriotten werden uitgesteld en zelfs Swellen-grebels aanbod benoemd te worden tot Gouverneur van de Kaap en de reorganisatie aan de Kaap ter hand te nemen, werd afgewezen, in hoogste instantie door Opperbewindhebber Stadhouder Willem V. Dit artikel beschrijft hoe decennia lang de politiek rondom de Kaap en de Kaapse Patriotten beweging achter de schermen van de Compagnie verliep.

&&&&&&&&&&&&&

In de laatste decennia van de achttiende eeuw protesteerden de bewoners van de Kaapkolonie tegen wat zij ervoeren als de onderdrukking van de VOC en de uitbuiting door de Compagniesdienaren. De grensboeren trokken zich steeds minder aan van de richtlijnen en bevelen van de Gouverneur en Raad van Politie inzake met de omgang met de Khoisan en Xhosa, culminerend in rebellie in Swellendam 1795 en Graaff-Reinet 1799. Onder de burgerij in Kaapstad en omgeving was al vanaf medio 1778 jarenlang een rekest- en protestbeweging actief, bekend gebleven als Kaapse Patriottenbeweging. Hendrik Swellengrebel, regent in Utrecht, zoon en naamgenoot van de gouverneur van de Kaap uit de jaren 1739–1751, had aan de vooravond van de Kaapse Patriottenbeweging een jaar aan de Kaap doorgebracht en rondgereisd.¹ Hij was direct een zeer geïnteresseerd waarnemer van de protestbeweging en raakte er intensief bij betrokken. Zijn nagelaten correspondentie werpt een zeer leerzame blik wat gebeurde achter de schermen van de Kaapse Patriottenbeweging en de tegenpartij, de VOC.

DE KAAPSE PATRIOTTEN

In 1778 schreef de Stellenbossche oud-heemraad Hendrik Cloete aan Swellengrebel: *Wierd mij verhaald dat er donderdag den 25 dito [juni 1778] meer dan twee hondert burgers bij Schröder in domburg t'zamen waren gekomen, ten Eynde de nodige Maatregulen te neemen om hunne burgerlijke regten te handhaven.*² De woorden “burgerlijke regten handhaven” waren ontleend aan een pamflet, dat een paar weken ervoor bekend was geworden en de eerste actie van de Kaapse Patriotten was.³ Kernzin in dat geschrift (dat in Holland in 1754 was verschenen) was *dat het heil des Volks de opperste Wet is, dat de wesentlijkheid van het gezag bestaat in de handhaving der regten van de Onderdanen, en van 't gemeene best.*

De aanwezigen in de tuin van Schreuder hadden veel bezwaren en grieven tegen het Kaapse bestuur, maar ze waren niet eensgezind welke concrete stappen te ondernemen. Misschien wantrouwden zij ook de initiatiefnemers en vreesden zij de reactie van de Fiscaal-independent en de heren van de Politieke Raad. Er gebeurde dan ook voorlopig niets. Het was de fiscaal zelf, die het jaar erop de ontevredenen tot actie bracht. Te hulp geroepen door de vrouw van de vrijburger C.H. Buitendagh, een man met een verleden vol geweld en dronkenschap, stuurde fiscaal W.C. Boers hem zonder proces als soldaat op een schip naar Batavia (1779).

Zo 'n uitzetting was legaal en niet ongewoon, maar onder de burgers versterkte het de gevoelens van ontevredenheid. Mocht dat zomaar? Hadden Vrijburgers dan geen rechten? Bijna 400 mensen ondertekenden een rekest aan Gouverneur en Raden, met verzoek een

¹ G.J. Schutte, *Hendrik Swellengrebel in Afrika. Journalen van drie reizen in 1776-1777* (Kaapstad 2018).

² G.J. Schutte, *Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel Jr oor Kaapse sake 1778-1792* (Kaapstad 1982), 49; C. Beyers, *Die Kaapse Patriotte gedurende die laaste kwart van die agtiede eeu en die voortlewing van hul denkbeelde* (Pretoria 1967), 25 citeert de uitnodiging, gedateerd 23.6.1778. Johan Jacob Schröder/Schreuder (overl. 1806, gehuwd met Johanna Meyn, uit Veere, pachter van de buitenlandse bier- en wijnlicentie. Schröder was kennelijk eigenaar van Domburg, de naam van de Tuyn Domburg in de stadswijk De Tuinen; in 1800 was eigenaar G.Mulder met OpgAAF van 3 000 wijnstokken, een knecht, 11 slaven en ossen, paarden en varkens (OpgAAF C A J38 b. 412. IN S. Harris, *Table Valley Market Gardens* (Cape Town: VASSA 2007) 48; met dank aan Dr Dan Sleigh).

³ G.J.Schutte, *Nederlandse patriotten en de koloniën* (Groningen 1974), hfk IV. Het betrokken pamflet was Kn.18414 [Elie Luzac] *Het gedrag der Stadhoudersgezinden, verdedigt door Mr.A.v.K. Rechtsgeleerden* (1754), opgenomen in Beyers, *Kaapse Patriotte*, Bylae A.

deputatie naar Europa te mogen sturen en aan Heren XVII hun situatie uiteen te zetten. Het werd uiteraard afgewezen: had men klachten, dan waren Gouverneur en Raden het adres.

Opnieuw vonden bijeenkomsten plaats, begin mei 1779. Daar werd een viertal Kappenaren aangesteld als *gesamentlike Representanten van den geheelen Burgerstaat*, die vervolgens naar Nederland reisden.⁴

Johannes van Reenen,

Representant

(Foto op die buiteblad van
Die Kaapse Patriotte deur
Coenraad Beyers)

Daar zochten zij gelegenheid om Heren XVII officieel en openlijk een Memorie vol klachten en wensen aan te bieden. Die Memorie telde drie onderdelen.⁵ Het eerste schetste de benarde economische toestand van de Kaapse burgers. Zij mochten hun productie (vlees, wijn, graan) alleen verkopen aan de Compagnie, die echter te weinig aankocht en tegen te weinig geld; de Compagnie was ook enige importeur en vroeg voor die noodzakelijke goederen veel te hoge prijzen. Het tweede onderdeel ging uitvoerig in op de rechteloze situatie van de vrijburgers tegenover de frauduleuze, corrupte Kaapse ambtenaren (ze werden bij name genoemd). Het derde deel bevatte 37 voorstellen tot verbetering. De belangrijkste waren de verkiezing van zeven burgerraden, een verbod van handeldrijven door de Compagniesdienaren, en vrije handel met passerende vreemde schepen.

Het is misschien goed te zien, dat dit rekest, hoe belangwekkend ook, niet voldeed aan de inzet van de beweging van juni 1778. Het vroeg om economische ruimte voor de Vrijburgers en handhaving van hun bestaande rechten, het vroeg niet om democratie, de heerschappij van de volkswil, zelfbestuur.

Hendrik Swellengrebel ontmoette de Representant Paulus Artoys bij diens aankomst bij Texel, omdat hij zijn neefje Ryk le Sueur ophaalde die met hetzelfde schip arriveerde.⁶ Hij nodigde Artoys tot een bezoek aan Schoonoort, waar hij hem aanraadde het rekest te beperken tot de economische zaken, en vooral geen ambtenaren bij name aan te klagen en *nooit uit het oog verliesende het respect dat men aan sijne regering verschuldigd is*.⁷ Hij herhaalde dat advies tegenover de overige Representanten tijdens een bezoek aan Amsterdam, waar hij samen met de Bewindhebber Van der Oudermeulen probeerde een bemiddelingspoging: de Representanten zouden in het Rekest geen personen aanvallen en de Eerste Advocaat van de Compagnie, F.W. Boers, een eigen onderzoek van de Kaapse huishouding doen. Die bemiddeling had geen resultaat. Boers was een harde noot om te kraken. Hij wilde niets weten van toeëneming van burgerrechten, omdat hij achter de aanklacht tegen zijn neef de fiscaal W.C. Boers dat perspectief zag. Swellengrebel kreeg de Advocaat wel zover, na te denken

⁴ De oud-burgerraad en boer-zakenman Jacobus van Reenen (-1794), oud-burgerluitenant Barend Jacob Artoys (hij ging studeren in Leiden en vestigde zich als advocaat in Nederland), Tielemans Roos, boer en zakenman, Nicolaas Godfried Heyns.

⁵ *Kaapse Stukken* [Gedrukt op last der Staten-Generaal, 1785, 4 dln], I, 29-72, ook Beyers, *Kaapse patriotte*, 32-59.

⁶ Ryk le Sueur (1767-1822), zoon van J.J. le Sueur; hij zou rechten gaan studeren en woondde daarna als advocaat in Kaapstad.

⁷ Swellengrebel aan Van Plettenberg, 3.11.1779 in Schutte, *Briefwisseling*, 89.

over redres van de Kaapse situatie, en de kwestie-Buitendagh voor te leggen aan een advocaat. De Representanten waren blijkbaar verdeeld en onzeker, maar leken aanvankelijk mee te werken aan het compromis. Dat was echter schijn. Terwijl Swellengrebel op Schoonoort wachtte op hun aangepaste versie van de Memorie, dienden zij die onveranderd in op een vergadering van Heren XVII op 16 oktober 1779. Een ijlings ondernomen poging van Swellengrebel om de Memorie door de Representanten te laten in te trekken op voorwaarde dat Heren XVII *direct eenige poincten van redres toe te staan*, mislukte.⁸ De Representanten wilden geen informele overeenkomst. Zij zochten publiciteit en wilden de aangeklaagde ambtenaren openlijk aan de schandpaal.

Heren XVII waren onaangenaam geraakt door de Memorie, zoals de notulen van hun bespreking ervan aangaf: *Is de Vergadering eenpariglijk begrepen, dat het selve een saak van het alleruiterste gewigt, en welke niet dan met de uiterste omsigtigheid konde worden behandel'd.*⁹ Ze schreven Gouverneur Van Plettenberg om inlichtingen en een weerwoord van alle aangeklaagde dienaren. F.W. Boers verweet Swellengrebel dat hij de Representanten niet had weerhouden om hun *door een Amerikaanschen Geest gedicteerd* geschrift in te leveren.¹⁰ Die opmerking verriek Boers' vrezen en zorgen. Angst voor een Kaapse opstand naar het voorbeeld van Noord-Amerika lijkt ons wat ongeloofwaardig. Maar de conservatieve Boers verafschuwde elk woord over burger- en mensenrechten, en hij wist dat de Engelse irritatie over de Nederlandse sympathie en daadwerkelijke steun aan de opstandelingen in Noord-Amerika met de dag groter werd en dat een Britse oorlogsverklaring onderweg was. Hoe kon een onrustige Kaap een Britse aanval afslaan?

De oorlogsverklaring kwam, december 1780; de Republiek reageerde met een bondgenootschap met Frankrijk te sluiten. De Franse admiraal De Suffren, met hulptroepen voor de Kaap aanboord, kwam eerder in de Tafelbaai dan een Brits eskader onder *commodore* Johnstone. Die zag daarom af van een aanval op Kaapstad toen hij in juli 1781 de Kaap bereikte, maar hij nam wel in de Saldanhabaai een handvol retourschepen buit. Daarna zeilde hij oostwaards, maar de Kaap bleef bevreesd voor een volgende aanval. Op 10 mei 1782 schreef Hendrik Swellengrebel aan een vriend:

Heden heb ik een brief van de Caab van den 7 Febr. laatsleden waar in men schrijft: 'tot nog toe syn wy bevryd gebleven voor verderen aanval onser Vyanden: dit geeft ons gelegenheid om 't geen nog aan de defensie ontbreekt, te kunnen verrigten, hoewel het werk juist niet te ijverig voortgaat; dog over dese materie wil ik thans liever mij niet verder uitlaten. En: Soo er niet spoedig ontset komt, sullen wy aan alles gebrek hebben, het geen thands reeds groot is, en soo het langer duurd, sal men niet in staat syn of sig self en het guarnisoen, nog syne slaven te kunnen kleden; om in het gebrek van dit laatste te voorsien is hier een project tot het aanleggen eener Fabriek van groffe Pyen en wolle dekens. Soo dit voorgang heeft, hoope ik UEd. daar over nader te onderhouden'. Is dit gebrek aan de Caab soo groot, wat sal het dan in India syn? Hoe onverantwoordelyk voor de Luiden van 't Bewind, dat men soo talmt met het afsenden der gewapende schepen, die reeds soo important veel gekost hebben?

⁸ Swellengrebel beschreef deze fase in brieven aan Van Plettenberg en W.C. Boers (Schutte, *Briefwisseling*, 89-94).

⁹ Extract Resolutions Heren XVII 22.10.1779, in *Kaapsche Stukken* IV, 102.

¹⁰ Boers tegen Swellengrebel: Schutte, *Briefwisseling*, 91; Boers over 'Americaanschen Geest' in een brief uit 4.3.1780 aangehaald in Schutte, *De Nederlandse Patriotten*, 64.

PS. Men segt mij heden, dat er in de courant sou staan, dat de Koning van Frankrijk in een lijst van klagten heeft doen overgeven tegen den Gouverneur aan de Caab [Van Plettenberg] over de onvriendelijke behandeling, daar ontmoet. Dit gepaard bij het hier bovenstaande surpeneerd [verrast] mij seer, want bij alle particuliere conversatien, die ik al menigmaal met dien Heer gehad heb, heb ik gemeend Hem een frije Friesch te vinden. Het sou kunnen sijn, dat de Franschen sig ook wat veel hebben willen aanmatigen; tenminste ik moet nu vast besluiten, dat de Gouverneur en de Commandant dier troepes [Charles-Daniel de Meuron] gandsch niet harmonieren.¹¹

Swellengrebel besprak dit krantenbericht enkele dagen later met wat kennissen. Een van hen zei, dat het best mogelijk was dat het standje van de Fransen voor Van Plettenberg over de ontvangst van de Franse troepen afkomstig was van de Eerste Advocaat van de VOC, F.W. Boers, want die was niet goed met Van Plettenberg.¹²

De onrust aan de Kaap was na het vertrek van de Representanten gewoon doorgegaan. In oktober 1779, terwijl de voltallige burgerwacht ter gelegenheid van de jaarlijkse exercitie aangetreden stond, verzochten de officieren namens de burgerij Gouverneur Van Plettenberg geen nieuwe burgerraden aan te stellen maar de zittende te continueren. Van Plettenberg (*onse alte goede gouverneur*, schreef Cloete¹³) stond dat toe. Hij wilde de spanning niet nog meer laten oplopen. Achteraf keurden Heren XVII Van Plettenbergs optreden inzake de continuering van de burgerraden goed, maar zij voegden wel toe dat de ervaring leert, dat toegeeflijkheid gewoonlijk het tegendeel oplevert van wat wordt beoogd.¹⁴ Inderdaad, *De onlusten der burgeren nemen toe als brandt*, schreef Hendrik Cloete aan Hendrik Swellengrebel in januari 1780, en hij schreef ook over intimidatie van andersgezinden.¹⁵ In het laatste kwart van 1780 stelden de aangeklaagde Kaapse ambtenaren hun verdedigingen op. Van Plettenberg haastte zich niet om zijn Consideratien op te stellen, en allerlei voorbereidingen in verband met de dreigende oorlog gaven hem verontschuldiging.¹⁶ Vermoedelijk meende hij de situatie in de hand te kunnen houden, totdat Heren XVII in reactie op de Memorie maatregelen maakten.¹⁷ De burgerbeweging was immers verdeeld, de kopstukken waren overzee, de meerderheid van de bevolking (*en de besten van hen*¹⁸) was tegen de actie van de Patriotten. Van Plettenberg

¹¹ H. Swellengrebel aan R.J. van der Capellen tot de Marsch, 10.5.1782 (Gelders archief, Arnhem. Collectie Van der Capellen, Inv. nr 547 Brieven van H. Swellengrebel). Robert Jasper baron van der Capellen tot den Marsch was lid van de Ridderhof en Staten van Gelre; zie over hem Jacques Baartmans, *Robert Jasper baron van der Capellen tot den Marsch (1743-1814). Regent, democraat en huisvader* (Hilversum 2010).

¹² G.J. van Hardenbroek, *Gedenkschriften* (Amsterdam 1901-1918, 6 dln) III, 517.

¹³ Schutte, *Briefwisseling*, 95.

¹⁴ Secrete missive van Heren XVII aan Van Plettenberg, 10.11.1780 (NA, VOC KA 438)

¹⁵ Schutte, *Briefwisseling*, 95.

¹⁶ Schutte, *Briefwisseling*, 110 Van Plettenberg aan Swellengrebel, 7.3.1780.

¹⁷ J.A. van Plettenberg aan Heren XVII, 22.4.1780: ‘sullende intusschen alle mogelijke voorsorge aanwenden, dat alles vermijd worde, waar door de onvergenoegtheid sou kunnen worden aangeset ... moet betuigen sig niet te durven fleijen van na genoegen te sullen slaegen in de herstelling van het vertrouwen tusschen Burgers en Compagnies dienaeren ... voor het uitwendige thans alles redelijck vreedsaam toegaat; dog sulx toegeschreeven aan de onseekerheid ... den uitslag der bij de hand genomene Maatregulen ... dan wel aan eene onderlinge overeenkomst ... om als Lieden van Een Lighaam het algemeene Welsijn deeser Volkplanting gesamentlijk te behartigen’ (NA, Collectie Van Plettenberg).

¹⁸ Van Plettenberg, ‘Consideratien, *Kaapsche Stukken*’, III, Litt. A 6

apaiseerde daarom zoveel als mogelijk (daartoe hadden Heren XVII hem ook opgedragen).¹⁹

Op 20 maart 1781 waren zijn Consideratien en de verantwoording van de (meeste) ambtenaren gereed. Daarop tekende hij een maand later zijn ontslagaanvrage. Ze werden echter pas een jaar later verzonden, vanwege de oorlogsomstandigheden, schreef hij in maart 1882.²⁰ Nu maande hij Heren XVII wel tot haast, de onenigheden waren niet verminderd, *het Vuur van twist en tweedragt daarentegen dagelijks veld wint, wordende bij door die geene, welkers belangens meede brengen, dat soo wenschelike eensgezindheid niet worden hersteld, op allerhande, directe en indirecte, wesen aangeblaasen en gevoed, soo binnen de Caab als ten platten Lande.*²¹ Inderdaad hadden de Kaapse Patriotten in 1780 en 1781 herhaaldelijk van zich laten horen.²² Er was er een Nadere Memorie met een reeks van nieuwe aanklachten opgesteld, als aanvulling op de Memorie van 1779. Daarin werden ook *wat al middelen, practyken en slinksche kunstgreepen* de Kaapse ambtenaren hadden aangewend om hun straatjes schoon te vegen.²³ De Nadere Memorie werd op 7 april 1782 door de Representanten bij Heren XVII ingediend. Die bespraken ze op 24 april 1782, *ten uiterste onaangenaam wederom met nieuwe klagten te worden lastig gevallen, en nog wel terwijl verantwoordingen wegens vorige nog steeds niet binnen is.* Aldus hun geirriteerde schrijven aan Gouverneur Van Plettenberg.²⁴ Opnieuw werd de definitieve beoordeling van de Memorie van oktober 1779 uitgesteld, tot na ontvangst van Van Plettenbergs reacties op Memorie en Nadere Memorie beide.

Na oktober 1779 had Swellengrebel voorlopig geen contact meer met de Representanten. Het betekende niet, dat de Kaap hem niet meer bezig hield. Hij schreef brieven aan Van Plettenberg en fiscaal Boers over de Memorie en aan Van Plettenberg stuurde hij ook een uitvoerig voorstel tot herstel van de rust aan de Kaap.²⁵ Ook ontving hij van hen en anderen informatie over de ontwikkelingen aan de Kaap. Swellengrebels briefwisseling maakt duidelijk, dat hij instemde met veel klachten van de Kopenaren. Aan zijn neef J.J. le Sueur, keldermeester en lid van de Raad van Politie, schreef hij het gedrag van fiscaal Boers inzake Buitendagh af te keuren. Zo'n verbanning *buiten forme van proces* is in strijd met *de securiteit van niet dan door sijne competenten regter te kunnen of mogen geoordeeld en gevonnist worden, een der voornaamste requisiten van eenige burgerlijke vrijheid.* Ook hadden de Kopenaren recht op meer aandeel in het bestuur.²⁶ Meer vrijere handel in hun producten en minder bemoeienis van de Compagnie en de Compagniesdienaren persoonlijk waren noodzakelijk. Omdat *die colonie nooit tot een bestendige rust sal krijgen, gelijk ik het gebrek daar aan reeds voor de voornaamste source van alle die onlusten, die er in heerschen, beschouwe.*²⁷

¹⁹ Heren XVII aan Van Plettenberg, 23.10.1779 (*Kaapsche Stukken*, IV, Bijlage 13, 136). Van Plettenberg wees Swellengrebel op die opdracht in Plettenberg aan Swellengrebel 12.5.1780 (Schutte, *Briefwisseling*, 119-120).

²⁰ *Kaapsche Stukken*, III, 66; ook J.A. van Plettenberg aan Heren X II, 1.4.1782 (Collectie Van Plettenberg)

²¹ Van Plettenberg, 20.3.1782, in *Kaapsche Stukken*, III, 88-89.

²² Overzicht van rekesten in Beyers, *Kaapse Patriotte*, 76-79.

²³ Beyers, *Kaapse Patriotte*, 78-80.

²⁴ NA, KA 438 Secretie missive van Heren XVII, 24.4.1782, vergelijk idem 18.5.1782.

²⁵ Van dat verloren gegaan schrijven aan Van Plettenberg kennen we alleen een reactie van Van Plettenberg: Van Plettenberg aan Swellengrebel, 7.3.1780, in Schutte, *Briefwisseling*, 107-108.

²⁶ Swellengrebel aan J.J. le Sueur, 17.9.1780, in Schutte, *Briefwisseling*, 131.

²⁷ Swellengrebel aan J. Deutz, mei 1782, in Schutte, *Briefwisseling*, 143. Deutz was directeur van de Societeit van Suriname en verwerkte Swellengrebels inzichten in een voorstel voor directe vaart en handel tussen Suriname en de Kaap, zie Kn. 20381 [J. Deutz], *Proeve over de Middelen die tot beschreminge van de zeevaart en Koophandel* ('s-Gravenhage 1783). Soortgelijke

Swellengrebel, die vrienden in Amsterdam en bij de VOC had en zo nu en dan naar Amsterdam en Texel reisde, schreef in september 1781: *In het begin dezer maand kruissen er 5 Engelsche oorlogscheven voor het gat van Texel. Men heeft veel sterker magt gereed liggen, maar concentreert zich om van binnen die vijandelijke schepen te begluuren.* Wat heeft de VOC nu aan de extra bijdrage die zij heeft betaald voor de vloot?²⁸ Begin januari 1782 meldde Swellengrebel, dat men hem had verteld dat er (kennelijk door gebrek aan daadkracht bij de Admiralteit) nog niets gedaan is aan de reparatie van *het schip van den Heer Zoutman, dat in de zeeslag op de Doggersbank [5 augustus 1781] is geweest*, en dat er geen geld was om bemanning voor nieuwe schepen te werven.

En dan segd de Courant ons nog, dat wij tegen den 1. April in de dertig schepen sullen klaar hebben. En ook: Ik heb een brief van de Caab van september in welke men mij schrijft, dat men er dagelijks veertig stuks canon van het fransche eiland Mauritius verwagtede. Soo men dit verhaalde soude het vast sijn, de franschen sullen de colonie in sequestratie [in bewaring] nemen. Een goed voorgeven om sijn eigen schandelijke administratie [bestuur] te verbloemen.²⁹

Eind juni 1782, na een reisje in de Zuiderzee naar Texel en het Vlie, schreef Swellengrebel:

In Engeland schijnt men het werk der vrede te willen doorzetten. Mijne rapporten op dat sujet [onderwerp] gunstig. Onlangs heeft er iets in de Couranten gestaan nopens schikkingen in de Oost Indie; ik moest haast geloven dat dit een der hoofdpoincten & in het welke wij een groote rol kunnen spelen, soo de saken wel aangelegd worden: en heb reden te geloven, dat de nu fluctuerende tijding van het voordeel, door de Franschen behaald in de haven van Trincomalee op het eiland Ceylon, voor soo veel het hoofdpoinct, egt is.

Hij had ook gehoord, dat de (Patriotse) Staten van het gewest Holland een eigen vertegenwoordiger bij de vredesonderhandelingen in Parijs stuurde – op zich een goede zaak, maar zou er niet ook *iemand, in de commercie kundig zenden, om voor die hooldsenuw van den staat te sorgen?*³⁰

In die tijd werd de Kaap weer onderwerp van gesprek bij Heren XVII. Nadat in april 1782 al een Nadere Memorie was ingeleverd, kwamen eindelijk de verdedigingen van Van Plettenberg en de aangeklaagde Kaapse Compagniesdienaren bij Heren XVII binnen, inclusief Van Plettenbergs verzoek tot ontslag. In mei 1782 hoorde Swellengrebel dat O.W. Falck (oud-opperkoopman, getrouwde met de Kaapse Engela Apollonia Bergh) van de heren van de Amsterdamse VOC-Bewindhebbers het verzoek had gekregen, naar de Kaap te gaan, om Van Plettenberg (over wie men niet erg tevreden was) op te volgen. Falck, wist zijn zegsman, had echter geweigerd, hij moesten namelijk wel toestemming vragen van de Utrechtse vertegenwoordigers van Willem V in Utrecht, Pesters en Athlone; en hij wilde *geen knie voor Baal buigen.*³¹ Een maand later (4 juni 1782) had Swellengrebel gehoord dat Van Plettenberg

verwoordingen in Swellengrebel aan Van der Oudermeulen, medio 1782, in Schutte, *Briefwisseling*, 148-150.

²⁸ Swellengrebel aan Van der Capellen, 25.9.1781.

²⁹ Swellengrebel aan Van der Capellen, 5.1.1782.

³⁰ Swellengrebel aan Van der Capellen, 29.6.1782.

³¹ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, III, 518

inderdaad teruggeroepen werd, en dat Pesters, Athlone etc. nu werkten omme in die syn plaats daer naa toe als Gouverneur te senden den domheer Schulerus. Men kon de Caap in gene slechter handen stellen, was Swellengrebel commentaar.³² Het was een loos bericht, Van Plettenberg werd niet teruggeroepen, hij moest zijn beleid voortzetten en rapporteren op de Nadere Memorie. Zijn Consideratien waren ter advies naar de Kamers Amsterdam en Zeeland gezonden. *Binnen een dag of agt gaat er een Neutraal schip naar de Caap, over welkers zaken het thans in 's Hage vol levendigheid is*, kon Swellengrebel op 13 augustus 1782 melden.³³

IJDELE HOOP

Op 1 maart 1783 schreef Swellengrebel een moedeloze brief aan zijn vriend baron Van der Capellen tot den Marsch, lid van de Gelderse Staten en een van de leiders van de Nederlandse Patriotten. De vredesonderhandelingen schooten niet op, en hij vreesde dat *de Franschen van onse saak* [de Indiase VOC bezittingen die in Engelse hand waren] voor hen geen hoofdpoint maken en dat wij van de toegevendheid der Engelschen moeten afhangen. De verdeeldheid en traagheid in de Republiek belemmerde elk besluit, en al behouden wy sulke pretieuse [kostbare] besittingen, gaat het tog met de Compagnie te gronde, soo men soo sorgeloos op den ouden voet wil voortgaan, en hier self te lande de directie niet verbeterd. Die verdeeldheid heerde ook op politiek terrein, nergens was samenwerking om de constitutie te herzien, wel strijd tussen de burgerij en het radicale gemeen (een aristocratische benaming van de gewone burgers). *Het grootste gedeelte der Regenten, al sijn sij goed, is nog te flauwhartig of politicq gesproken voorsiktig; en geen wonder! op de Burgerij, die nu werkt, hebben de ambten en commissien geen influentie, ja self heeft men er haar bijna geheel van verstoken om sig ten kosten van het gemeen wel te laten dienen* (Swellengrebel ergerde zich over de situatie in Utrecht, waar de massa, bespeeld door radicale studenten en journalisten, veel invloed had). Na deze en dergelijke ergernissen en klachten schreef Swellengrebel, wetend dat werd gesproken over een benoeming van Van der Capellen tot gezant in Noord-Amerika,³⁴ deze bekentenis:

*Ik wil gaarne met UwHWgeb. wel eens spreken over America. Inter nos maake ik geen swarigheid U te seggen, dat ik er seer serieuse vues op heb. Sederd mijn retour [uit de Kaap] heb ik nog al gehoopt voor mijn geboorteplaats van dienst te zullen kunnen sijn, maar nu bemerke ik hoe langer hoe meer, dat het den moriaan gewasschen is met te denken op het nodige redres voor deselve. Soo lang de Eerste advocaat de saken blijft dirigeren, is er niet aan te doen. Om hier soo stil te blijven, heeft mij reeds lang verveelt, dan verkiese ik liever een vrij land dat vrugtbaarder en het klimaat beter is.*³⁵

Swellengrebel ging niet naar Amerika en hij hernoemde zijn vertrouwen. Zelfs de hoop op het gouverneurschap van de Kaap leefde weer op. Er ontwikkelde zich namelijk een aantal ontwikkelingen op het Patriotse front, geheel naar het hart van Swellengrebel. Op 26 april 1783 vond een begin van gezamenlijke landelijke Patriotse actie. Als Vaderlandse Regenten besprak een informele groep van invloedrijke Patriotten, regenten, edelen en patriciërs uit

³² Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, III, 542, 4 juni 1782.

³³ Swellengrebel aan Van der Capellen, 13.8.1782.

³⁴ Baartmans, *Van der Capellen*, 68-70.

³⁵ Swellengrebel aan Van der Capellen, 2.3.1783.

diverse gewesten, tegenstanders de stadhouder en voorstanders van democratisering, een plan voor “grondwettig herstel”. Ook trokken de Pensionarissen van Amsterdam, Dordrecht en Haarlem de leiding in de Staten van Holland tot zich en stelden een gezamenlijk politiek program op. Belangrijk punt daarin was de beperking van het stadholderschap tot strikt uitvoerende taken; tegelijkertijd werd in Utrecht de actie tegen het Regeringsreglement (dat de Stadhouder bijna vorstelijk macht gaf) geïntensiveerd; Swellengrebel was een van de mannen achter die actie.³⁶ Die Hollandse pensionarissen waren ook van plan, de VOC aan te pakken en tegelijkertijd leken de vredesonderhandelingen een belangrijke fase in te gaan. Zelfs gingen Heren XVII zich buigen op de Kaapse klachten! Op 23 mei 1783 schreef Swellengrebel aan Van der Capellen:

*Op den 2 juny begint de vergadering van 17 in 's Hage, ik hoop en verwagt dat men dan ook de zaken van de Kaap eens zal aanvatten, ik zal er tenminsten dezen en genen over aanspreken, ook zal het hoognodig zijn dat Holland wat meer inzien krijgt in de zaken van de Compagnie en zulks is ook de intentien.*³⁷

In Den Haag had hij kennelijk contact gehad met Cornelis de Gyselaar, de pensionaris van Dordrecht, met name over de onderhandelingen in Parijs.³⁸

C de Gyselaar

Pensionaris van Dordrecht, lid van
Staten van Holland, Patriot

Ook sprak hij Van der Oudermeulen, net uit Engeland terug.³⁹ Een maand later trok hij naar Amsterdam, waar hij overleg had met de pensionarissen Van Berckel en Visscher.⁴⁰

De vergadering van Heren XVII leverde niet veel concreets op. De Representant B.J. Artoys drong aan op een beslissing over de Memorie, maar hij moest nog geduld hebben; wel kreeg hij op zijn verzoek afschriften van Van Plettenbergs Consideratie en Boers' verantwoording.⁴¹ Intussen was ook Heren XVII duidelijk dat ze de behandeling van de Memorie van 1779 niet langer dan tot de najaarsvergadering van 1783 konden uitstellen. De onderhandelingen over vrede verliepen weliswaar moeizaam, maar men kon langzamerhand gaan denken over de uitzending van een vloot naar de Oost, om de door de Britten bezette bezittingen weer gaan overnemen. De VOC had bovendien bij de Staten Generaal subsidie aangevraagd. Die aanvraag bracht de Staten van Holland ertoe, een Commissie van onderzoek naar de toestand van de Compagnie in te

³⁶ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, IV, 475; uitvoerige discussie in de brieven van Swellengrebel aan Van der Capellen.

³⁷ Swellengrebel aan Van der Capellen, 23.5.1783.

³⁸ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, IV, 491.

³⁹ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, III, 544; IV, 610.

⁴⁰ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, IV 531.

⁴¹ Resolutie Heren XVII, 16.6.1783 (*Kaapsche Stukken*, IV, 114).

stellen. Dat alles vergde plannen maken voor de Kaap. Het gaf Swellengrebel gelegenheid, zijn ideeën over de Kaap over te brengen aan De Gijsselaar, lid van die Hollandse Statencommissie.⁴² Swellengrebel stuurde hem een mooi, beknopt overzicht van de geschiedenis, ontwikkeling en situatie van de Kaapkolonie, aangevuld met een uitvoerige bijlage waarin hij duidelijk maakte, dat de bevolkingsgroei niet opgevangen kon worden door uitbreiding van de veeteelt en een steeds verdere trek het binnenland in – die was onmogelijk (het binnenland was onvruchtbaar en onbewoonbaar) en ongewenst (conflict met de inheemse bevolking). Zijn betoog culmineerde daarom in de stelling dat de kolonie *noot in rust sal wesen, en op den duur niet bestaan, sonder een bestendig vertier [buitenlandse handel] geproportioneerd naar de quantiteit harer producten.*⁴³

Die stelling herhaalde Swellengrebel een paar weken later in een brief aan de Patriotse journalist W. van Irhoven van Dam: de Kaapse boeren kunnen hun producten niet behoorlijk te gelde brengen. Geeft men hen niet meer mogelijkheden tot vertier, moet men óf de overtollige bevolking doen verdwijnen óf de *Europesche ondersaten weder tot oude barbaarscheid brengen en in 't veld onder de Hottentotten en Kaffers laten leven. Soo sij sig al nog langer soo lankmoedig sullen laten leiden* – nee dus, suggereerde Swellengrebel, ze zullen het Amerikaanse voorbeeld wel volgen.⁴⁴

De najaarsvergadering van Heren XVII zou in oktober 1783 beginnen. De voortekenen waren niet gunstig, schreef Swellengrebel op 7/8 augustus 1783 aan Hendrik Cloete. De Heren hadden geen inzicht in de reële situatie aan de Kaap en lieten zich verblinden door de schijnweelde aan de Kaap (gevolg van de tijdelijke aanwezigheid van veel vreemde soldaten en schepen). De klachten over misstanden en wanbestuur beschouwden zij als uitingen van persoonlijke vetes en conflicten.⁴⁵

Niet alle bewindhebbers waren echter geheel onkundig en zo verblind als Swellengrebel dacht. G. Titsingh, boekhouder van de Kamer Amsterdam van de VOC en Hoofdparticipant, schreef op 30 september 1783 een uitvoerige beschouwing aan de mede-Hoofdparticipant J.E. Huydecoper:⁴⁶

*Ik wenschte ... van mijne gedachten over 't Caabsche werk te zeggen ... dat ik over dit allergewigtigste etablissement, van 't welk alle de andere afhangen, zeer bezorgt ben. De burgerij verbeeld zig gegronder redenen van beklag over 't Comp's directie te hebben dan de Americaanen over die der Engelschen, en er is een verwarring in dat Gouvernement, welke mij voor slechte gevolgen doet vrezen. Waar de intentie van de Heeren [XVII] heen loopt, weete ik niet, en de discretie verbied te vragen, na 't geen mij niet voorkomt, vooral, daar ik ben van den beginne af aan gemeent heb, dat men dit stuk met opzigt tot de burgerij niet zagt genoeg kan behandelen. Ik zal mij in hunne klachten en de daartegen gedane defensie niet inlaten, dog de schatten, met welke die luiden, waarover zij zig beklagen, na een kort verblijf, hebben kunnen te huis varen, argumenteren niet zeer in hun voordeel.*⁴⁷

⁴² Swellengrebel aan C. de Gijsselaar, 26.6.1783, in Schutte, *Briefwisseling*, 151-180.

⁴³ Schutte, *Briefwisseling*, 158.

⁴⁴ Swellengrebel aan W. van Irhoven van Dam 19.7.1783 in Schutte, *Briefwisseling*, 181-184.

⁴⁵ Swellengrebel aan H. Cloete 7/8.8.1783 in Schutte, *Briefwisseling*, 196.

⁴⁶ Gulielmus (Guillaume, Willem) Titsingh (1733-1805); Jan Elias Huydecoper van Maarseveen (1733-1808). Het college van Participanten (aandeelhouders) was vertegenwoordigd in vergadering van Heren XVII.

⁴⁷ Als Boekhouder was Titsingh op de hoogte van de bedragen die mensen als D.H. Staring, W.C.Boers, A. van Schoor overbrachten naar Nederland.

Veel en alles zal afhangen van de keuze, die men zal doen van een Gouverneur: de candidaten daartoe zijn de Heeren Lynden van Blitterswijk, President van het Hof van Justitie te Venlo, wien ik het zeer heb afgeraden, wijl nog de persoon aan de post, nog de post aan den persoon convenieert;⁴⁸ de Heer [C.J. van] de Graaff⁴⁹ ingenieur, van wiens bekwaamheid en hoedanigheden men veel goeds zegt, maar ik vreze de man zig in de post bedriegt, zij is niet om er eenig fortuin door te maken, maar vereischt een rijk man, die daar zijn geld verteren wil; zodanige waren de Gouverneurs Swellengrebel, Tulbag, Oudshoorn en nu wederom Plettenberg: ik wenschte dat men ditmaal, in plaats van op sollicitanten agt te geven, zelfs solliciteerden luyden die de Caap convenieren, en der zaken aldaar kundig zijn: de Bewindhebber van der Hoop⁵⁰ is groot van ziel om zo iets te doen, als zijn Ed. in dat begrip viel; men zegt veel goeds van een Heer Swellengrebel te Utrecht; ik voor mij heb den Heer Falck, Heer van Oostbroek, te Utrecht,⁵¹ den bekwaamsten man, die ik ooyt uit Indien heb zien komen, en een waardigen Neef van den allerwaardigsten Ceilon's Gouverneur, daar toe zoeken te animeren, maar ben niet gereusseert, om een reden, die mij precis te meer engageerde, om den man tot solliciteren aan te zetten, want hij antwoordde mij: ik kenne geene der Heeren Bewindhebberen, en zoude de Schande niet willen hebben de Caab voor de Comp. te verliezen, gelijk gewis volgen zal na 't verkeerd Systhema, dat men omtrent de burgerij houd, die door toegevendheid aan de Comp. moeten geattacheert werden, wanneer zij vermogend genoeg zijn, dat etablissement te bewaren zonder hulp van vreemden. Daarenboven kan ik leven en ben content. Dit is juist de taal van iemand, die de Caap convenieert. Ik gelove derhalven, dat de geheele zaak aan komt op de aanstelling van een goed Gouverneur, en, heeft men 't geluk daar in te slagen, dan kan men aan zulk een gerust overlaten, het werk daar op een goeden voet te brengen en de conditie der burgerij te verbeteren ter verzekering dezer dierbare possessie voor de Comp.⁵²

Huydecoper had niet alleen Titsingh om informatie gevraagd, aan de Amsterdamse regent Nicolaas Faas vroeg hij waarom de Memorie niet veel eerder was behandeld. Faas antwoordde dat volgens de invloedrijke bewindhebber Van der Hoop men die niet kon bespreken zonder de Eerste Advocaat F.W. Boers (maar die was om de vredesonderhandelingen en de Franse medewerking in de Oost in Parijs). Van der Hoop oordeelde ook dat Van Plettenberg niet geschikt was om de noodzakelijke veranderingen door te voeren (maar een Gouverneur in oorlogstijd vervangen was lastig). Van der Hoop (en Faas stemde ermee in) dacht wel dat de veranderingen *met moderatie moest worden behandeld; en vooral de klagende requestranten*

⁴⁸ J.N.S. van Lynden van Blitterswijk (1738-1798) werd in 1787 Fiscaal aan de Kaap, geraakte in allerlei kwesties en ontvluchtte de Kaap in 1791.

⁴⁹ Cornelis Jacob van de Graaff (1734-1812), genie-officier, luitenant-kolonel en directeur-generaal van het beheer van de fortificaties in het gewest Holland.

⁵⁰ A.S. van der Hoop (1740-1793), Bewindhebber sinds 1770; hij werd in 1786 lid van het Vijfde Departement bij de VOC.

⁵¹ Otto Willem Falck (1738-1814), getrouwd te Kaastad met Angela Apollonia Bergh; voormalig hoofd van het VOC-kantoor in Patna, woonde in Utrecht. Hij werd in 1786 lid van het Vijfde Departement (Schutte. *Nederlandse Patriotten*, 54). De genoemde neef was Iman Wilhelm Falck (1756-1785), sinds 1765 gouverneur van Ceylon (zie voor hem F.J. van Dulm, 'Zonder eigen gewinne en glorie'. *Mr. Iman Wilhelm Falck*. Hilversum 2012).

⁵² Guill. Titsingh aan J.E. Huydecoper, Amsterdam 30.9.1783 (UVA, Collectie Huydecoper. Inv.2.1.28 nr 514)

niet te beschouwen als rebellen, maar zich te spiegelen aan America [waar het harde optreden van de Engelsen opstand had veroorzaakt].⁵³

Een weekje later meldde Titsingh aan Huydecoper iets van zijn ervaringen in de Hollandse Statencommissie voor het onderzoek van de VOC:

Omtrent de Caab blijve ik van gedagte, dat alles inutilis [nutteloos] is, zo lang men zig niet over een Gouverneur determineert. De Heer Falck, van wien ik UwelEg. geschreven had, inclineert voltrekt niet tot de post: ik hope men zig nu bepalen zal tot Swellengrebel, van wien Falck zelve mij een zeer loffelijk getuigenis gezonden heeft, waarvan ik ook gebruik heb gemaakt. Ook heb ik heden uit een voorname hand gekregen een Brief van zijn Ed. de dato 26 Junij pass. en bijlage met desselfs consideratien over de Caap, die ik verlange te lezen, dog 't geen mij 't onderhanden zijnde moeijelijk werk nog niet toelaat.

Ik heb den Heer Pous⁵⁴ maar een ogenblik gezien, en welk geen gelegenheid was, met zijn Ed. over 't werk te spreken, dog ik weet aliunde [uit ergens van], dat zijn Ed. zeer voor Plettenberg inclineert. Maar ik heb gisterenavond bij den Heer Raadpensionaris⁵⁵ alleen zijnde, en over 't Caabsche werk sprekende, de occasie waargenomen, zijn Ed.[Swellengrebel] daar aanteprijzen, waartoe ik op het getuigenis van Falck genoeg gevonden had.⁵⁶

De “voorname hand” was kennelijk die van de Dordtse pensionaris C. de Gijselaar, evenals Titsingh lid van de Hollandse Statencommissie tot onderzoek van de VOC en aan wie op diens verzoek Swellengrebel zijn Consideratien had gezonden.⁵⁷

Op 20 november 1783 schreef Swellengrebel aan Van der Capellen:

Mijne berigten van Amsterdam melden, dat de beschikking over de Caap thans in de crisis bij de vergadering van xvii is. Ik ben daarom desen avond alhier in de stad [Utrecht] gekomen om bij de hand te sijn: doch ik hebben wijnig moed, dat er iets goeds, naar mijne opinie, sal uitgerigt worden. De Heer de Graaff solliciteerd tot Gouverneur.

‘*De Heer de Graaff solliciteerd tot Gouverneur.*’ Een korte vermelding zonder commentaar. Swellengrebel wilde al lang gouverneur worden, maar hij begreep wat de concurrentie van Van de Graaff betekende. Zelf had hij aan zijn benoeming voorwaarden gesteld die zeker niet bij alle Bewindhebberen goed vielen. Hij wilde ingrijpende wijzigingen in bestuur en beleid aan de Kaap aanbrengen. Want hij was er van overtuigd, dat zolang de VOC de Kaap alleen als verversingsstation en maritiem station bleef beschouwen, de rust daar niet hersteld kon worden, omdat dan met de belangen van de Vrijburgers in deze *colonie d'habitation* te weinig rekening hield. Ook oordeelde hij, dat de burgerrechten van de Vrijburgers en hun relatie tot de Compagniesdienaren beter omschreven moesten worden.

Hij herinnerde zich de principiële discussie die hij ooit voerde over de positie van de vrijburgers met de invloedrijke Eerste Advocaat van de VOC, mr. F.W. Boers. Die deelde de

⁵³ N. Faas aan J.E. Huydecoper, Amsterdam 1.10.1783 (Collectie Huydecoper. Inv. nr 514). Nicolaas Faas (1736-1795), regent Amsterdam.

⁵⁴ B.M. Pous (1744-1791), Zeeuwse regent en Bewindhebber vanaf 1765.

⁵⁵ Pieter van Bleiswijk (1724-1790).

⁵⁶ G. Titsingh aan J.E. Huydecoper, Amsterdam ?10.1783.

⁵⁷ Swellengrebel aan De Gijselaar, met Consideratien, 22.5.1783, in Schutte, *Briefwisseling*, 151-180.

stelling van zijn neef de fiscaal W.C. Boers, dat dit geheel etablissement alleenlijk is van Compagnies Weegen en om des Compagnies wille, dat het gansche beleid en de Regeeringe van dit Land alleenlijk aan Compagnies Dienaaren is toebetrouw'd geworden.⁵⁸

Swellengrebel werd inderdaad niet benoemd tot Gouverneur. Omdat, zoals Swellengrebel achteraf hoorde, Stadhouders Willem V, Opperbewindhebber van de VOC, op aanwijzen van zijn raadgevers, de invloedrijke Hertog van Brunswijk en de Amsterdamse regent Rendorp, de benoeming van de Orangistische officier C.J. van de Graaff afgedwongen had van de Bewindhebbers, die hem, decan, wel als gouverneur na de Caap soude hebben willen senden.⁵⁹ Swellengrebel behoorde tot de anti-stadhoudelijke partij en was bepaald geen vriend van Brunswijk.

Swellengrebels teleurstelling versterkte zijn waardering voor hen bepaald niet en zijn vriendenkring kon dan ook regelmatig genieten van roddels en verhalen die Swellengrebel over de prins en de dikke hertog debiteerde.⁶⁰

In de dagen dat de keus van een gouverneur nog hangend was, schreef Swellengrebel aan Van der Capellen tot den Marsch.

Indien UwHedGeb. eens sien wil, of de klagten der Caabsche Burgerij ook gegrond zijn, lees dan eens het onlangs in het ligt gekomen Advies der Juridische faculteit te Leiden in zekere zaak tusschen den fiscaal Boers en ... Smit aldaar: zoo UwHedgeb. het te Zutphen niet krijgen kan, zal ik het U zenden.⁶¹ Ik doe al wat ik kan om de bestierders alhier op te wekken om zich die colonie met ernst aan te trekken, dog vordere tot nog toe bedroef wynig; ieder toond zich van die noodzakelijkheid overtuigt, maar niemand vat het werk aan. Indien de Hollandsche Commissie het niet doed, zie ik wijnig vrugten van mijne pogingen tegemoed, want de Advocaat Boers komt van Parijs, en zal, vreese ik met zeer veel grond, het in de Vergadering van xvii, die in October zit meester zijn, en dan moet die colonie aan de eer van zijnen Neef gesacrificeerd worden.

In vertrouwen aan UwGEgeb. gezegd: ik heb aan onsen vriend V[isscher]gedeclareerd, dat, indien men oordeelde, dat mijn dienst aldaar van nut konde zijn, ik bereid ben mij te laten employeren, mits zulks geschiede op een honorable wyze, en men er mij toe aanzoekte. De noodzakelijkheid van dit laatste, vertrouwe ik, dat UwelEdgeb. mij zal toestemmen want ligt zou men het mij als een gratie willen toerekenen, en dan liep ik groot gevaar; dat alle mijne pogingen naar behooren van hier niet bevestigd werden. Het veiligste was zeker; dat men eerst hier een behoorlijk plan maakte, maar mijn vriend v.d.o[udermeulen] heeft mij zoo zeer de onmogelijkheid hiervan, door de onkunde der ware gesteldheid dier colonie, aangetoond, dat, hoe zeer ik te vooren besloten had mij niet te laten employeren, dan nadat hier alles geregeld was, ik meen over die zwarigheid te moeten heenstappen, en tragten door een klaar exposé dier gesteldheid nog nader aan te tonen de noodzakelijkheid van een verandering in de directie volgens daar toe te formeeren plans; mits men mij authorisere om bij provisie onder approbatie zulke

⁵⁸ Aangehaald uit Boers' defensie (*Kaapsche Stukken III*, 94-167) in Schutte, *De Nederlandse Patriotten*, 66.

⁵⁹ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, IV, 645. Met name Hoofdparticipant Huydecoper van Maerseveen was voor benoeming van Swellengrebel.

⁶⁰ Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*, IV, 224.

⁶¹ *Advies van de Juridische Faculteit te Leiden. In dato 18 Augustus 1783* (Te bekoomen: Te Amsterdam; en Utrecht, G.T. Paddenburgh). Boers tegenstander was Jan Smith Jurriaansz, die bezwaar maakte tegen een eerdere schikking van een overtreding.

*schikkingen te maken, als nodig zijn om de rust in de colonie te her stellen. Gij zult zeggen, dat is een heet ijzer om aan te vatten; ik beken het, maar sie ook niet, hoe ik anders van enig nut zal kunnen zijn. Zend men er een Gunsteling offortuinzoeker naar toe, dan raakt het er alles binnen korten op den hol, en de Republicq loopt gevaar zoo een importante colonie kwijt te raken. Het beste plan komt mij voor: dat de Staat die colonie overnam, aldaar 3 a 4000 man met een esquader van 8 a 10 schepen hield om de Indiesche bezittingen te beschermen, waarvoor de Compagnie een sekere somme 's jaarlijks behoorde uit te keren, en dat men den colonisten toestond hunne producten herwaards te vervoeren in schepen van de Compagnie, ten einde daar door te praevenieren dat er te hare nadele geen handel in Indiesche waren werd gedreven. Dan in welke chimeres [hersenschimmen] worde ik vervoerd! Want van het een zal zoo wijng komen als van het ander.*⁶²

De voltallige vergadering van Heren XVII boog zich op de derde december 1783 over de Memorie van 1779. Zoals Swellengrebel al vermoed had, hadden Bewindhebbers weinig waardering voor de Memorie en haar indieners.⁶³ Die noemden zich dan wel “de gesamentlijke Representanten van de Burgerstant”, maar zij waren het niet, zij vertegenwoordigden slechts een deel van de burgerraden, van de heemraden en van de bevolking. Zij hadden zich niet direct aan Heren XVII mogen richten, maar aan hun Hoge Regering in Batavia. En de Consideratien van Van Plettenberg bewezen, dat die kwijnende toestand van de Kaap waarover de Memorialisten schreven, er gewoon niet bestond. De Memorie werd dus afgewezen, maar men volgde wel een reeks van kleine aanpassingen die Van Plettenberg in zijn Consideratien had voorgesteld.⁶⁴ Zo werd het aantal burgerleden van de Raad van Justitie gelijkgesteld aan dat van Compagniesdienaren en het recht van appèl op Batavia werd expliciet; de Fiscaal moest beslissingen van de Raad van Justitie (waarin burgerleden zaten) uitvoeren. Het recht om iemand in dienst van de Compagnie te trekken werd gehandhaafd, maar mocht alleen in het alleruiterste geval toegepast worden; de betrokkenen mocht bovendien voortaan kiezen naar Europa of Batavia gestuurd te worden en Heren XVII en de Hoge Regering diende een verklaring erover te ontvangen.⁶⁵ Ambtenaren mochten geen eigen producten leveren aan de Compagnie, en de kwestie van vrije handel werd uitgesteld tot na de vrede – Van Plettenberg stelde een middenweg voor door de aankoop van de overproductie door de Compagnie.

In december 1783 kon men inderdaad hopen op vrede. Men onderhandelde in Parijs al enige tijd samen met Engeland. Bij de vrede van Parijs, medio januari 1784, behield Engeland Negapatnam en verkreeg vrije toegang tot de Molukken. De communicatie met de Oost was dus weer vrij en daarom bespraken Heren XVII in april 1784 opnieuw de Kaapse zaken, waaronder de definitieve benoeming van Van de Graaff als opvolger van Van Plettenberg. Swellengrebel schreef 20 april 1784 aan Van der Capellen:

Ik heb gelegenheid gehad een concept Instructie voor den neuen Gouverneur aan de Caap te sien; maar moet bekennen nooit gelooft te hebben dat men soo wijng van de

⁶² Swellengrebel aan Van der Capellen, 30.10.1783.

⁶³ Resolutie Heren XVII 3 december 1783, in *Kaapsche Stukken* IV, 115-128; Beyers, *Kaapse Patriotte*, 71-75.

⁶⁴ Heren XVII aan Gouverneur en Raden, 5.12.1783 in *Kaapsche Stukken*, IV, 147-174.

⁶⁵ NA, VOC en Collectie Van Plettenberg 1: Secrete Resolutie van Heren XVII 3.12.1783 en Secrete Missive van Heren XVII aan Gouverneur en Raden Kaap, 5.12.1783. Indirect uitten Heren XVII door deze bepaling (in een Secrete missive Heren XVII aan Gouverneur Van Plettenberg, 5.12.1783, ook in *Kaapsche Stukken*, IV, 154) een negatief oordeel over het optreden van W.C. Boers in de kwestie-Buitendagh.

*ware constitutie dier colonie wist. Men heeft berigten, dat dat Land op verre naar soo vrugbaar niet is, als er wel gedebiteerd word; daar sijn maar enige vlaktens, die voor den Landbouw bequaam sijn, het meeste is steriel en dor; dus moet men het alleen voor een verversching plaats houden. Dan dit berigt al eens toegestaan, wat sal men dan doen met den opgesetenen? Want in een accresseerende [groeiende] populatie moet het getal eens te groot worden om geëmployeert te worden in een plaats van soo een geborneerd debiet [beperkte omzet], vooral daar men noch soo een groote menigte slaven in den Landbouw gebruikt, met welken Europeërs niet wel in een gelijken graad van dienstbaarheid kunnen werken. Doch apparent seggen berigten, op diergeleke grond als de voorgaande steunende, dat de propagatie [voortplanting, uitbreiding] voor het menschdom er ook steriel is, en dat ons het getal der Ingesetenen niet vermeerderd. Sulke berigten worde gretig aangenomen, en die het tegendeel bevestigen, sijn partijdig.*⁶⁶

De gelegenheid om de instructie van de nieuwe Gouverneur te mogen inzien – dat was een wel zeer bescheiden opmerking. In feite was Swellengrebel door hoofdparticipant J.E. Huydecoper gevraagd om advies over die instructie, in het bijzonder voor de hoogte van het salaris van Van de Graaff.⁶⁷ Zijn antwoord liet niets melden van zijn persoonlijke teleurstelling, tenzij men de openingszinnen tegen die achtergrond moet lezen:

Gaarne voldeed ik aan U versoek ... vond ik mij maar in staat om te kunnen beoordelen, welke de intentie der Heren Bewindhebberen met die colonie is ... Daar de Geest van ongenoegen aldaar niet verminderd zal zijn op den ongunstigen uitslag der klagten van een groot gedeelte der colonisten, moet het er in de eerste plaats op aankomen of men de rust weder zal trachten te herstellen door force of door zachtzinnigheid. In de kunst van het eerste middel moet ik bekennen gansch onbedreven te zijn, en mijne daardoor waarschijnlijk voortkomende timiditeit sou mij doen vresen dat het selve der compagnie niet beter sal slagen dan het der Engelschen gelukt is in America. Voor het tweede middel komt mij vooral het personele karakter van den Heer Gouverneur in aanmerking.

Na deze diplomatiek verwoorde kritiek op de reactie van Heren XVII op de Memorie van 1779 onderstreepte Swellengrebel de noodzaak van kennisneming van *de ware situatie der colonie* als eerste opdracht voor de nieuwe Gouverneur. Wat diens salariëring betrof, bestudering van de boedels van zijn vader en oom Tulbagh had hem geleerd, dat hun inkomsten *niet seer important* waren. Sindsdien wordt van de Kaapse Gouverneur om allerlei redenen echter een veel kostbaarder levenswijze verwacht. Van Plettenberg had hem dan ook gezegd, dat hij inteerde op zijn eigen geld (of eigenlijk dat van zijn vrouw).⁶⁸ Swellengrebel stelde daarom Van de Graaff een (hoog) vast tractement te geven. Dan behoeftde hij niet te leven van emolumumenten, die toch door de Compagnie betaald werden en gemakkelijk misnoegen oproepen bij mensen die zich erdoor benadeeld achten. Huydecoper toonde zich gelukkig met dit advies, stemde in met de gedachte van een vast tractement en Hoofdparticipanten voegden enkele punten toe tot de instructie van Van de Graaff. Huydecoper beloofde ook, Van de Graaff nog

⁶⁶ Swellengrebel aan Van der Capellen, 20.4.1784.

⁶⁷ Swellengrebel aan J.E. Huydecoper, 8.4.1784 in Schutte, *Briefwisseling*, 205-209.

⁶⁸ Van Plettenberg was getrouwd met Cornelia Charlotte Feith (1744-1812), eerder getrouwd met de Raad van Indië Louis Taillefert, die winstgevende functies vervuld had als Directeur van Suratte en Bengalen.

eens persoonlijk aan te spreken over de aanpak van de eenheid en de welvaart aan de Kaap.⁶⁹ Die reactie gaf Swellengrebel gelegenheid, hem nogmaals te schrijven over de Kaap, waar iedere boer rondom *sijn plaats een terrein nodig heeft, zoo groot als menig Gerecht van een dorp hier*, er slechts *eenige weinige vlakten en goede terreinen voor landbouw waren*, en

*weinige Lieden aan de Hoofdplaats en vooral Comp. dienaren weten, hoedanig 't met de verafgelegen colonisten gelegen is, maar die [zoals hij] hunne levenswijse van nabij heeft gesien, kan niet dan met deernis denken, hoe afstammelingen van brave Europeesche ouders, die door beloften een aanmoedigingen uit het vaderland zijn getroond [gelokt] om die colonie te bevolken en de Compagnie de nodige ververschingen te besorgen, nu, daar daar sij [de Compagnie] van alles rijkelijk kan voorsien worden, aan een wild veld- en herdersleven overgelaten worden, daar een vader, self maar seer soberlijk kunnende bestaan, zijn kind geen ander uitset kan geeven, dan een wagen met een span ossen, waarmede hij int veld trekt en zich er met Hottentotten geneerd [onderhouden]; welk ras [soort] van menschen sal dit met der tijd geven?*⁷⁰

Renosterjag by die Klein Visrivier. Op 1 November 1776 het Swellengrebel se geselskap 'n renoster opgejaag wat vervolgens deur Hendrik Cloete geskiet is.

Skilder: Johannes Schumacher.
(Foto: Drostdy-museum, Swellendam)

⁶⁹ Van de Graaff heeft later geschreven dat verscheiden Bewindhebbers hem op het hart drukten dat zijn belangrijkste opdracht was *de beroerde Burgeren weder tot calmte en in rust en tot eenigheid te brengen, en alle klachten toch te doen ophouden, zo dat mooglijk was* (Schutte, Nederlandse patriotten, 84).

⁷⁰ Swellengrebel aan Huydecoper, april 1784, in Schutte, *Briefwisseling*, 213-216.

In een brief over de strubbelingen tussen de stadhouder en de Hollandse regenten, onder meer over de stand van de defensie, schreef Swellengrebel aan Van der Capellen, 2 juli 1784:⁷¹

Ondertusschen sal het vertrek van hunnen Directeur Generaal naar zijn Gouvernement aan de Kaap kort opschieten [Van de Graaff vertrok op 28 september 1784]; sie daar een welgeschikt beletsel om in die perquisitie [onderzoek naar de fortificaties] voort te gaan.

Op dat chapitre sijnde: mij is geschreven, dat aldaar door eenige der voornaamste colonisten die sich in de bekende troebelen niet gemêleert hebben en op wie dus de reproche [het verwijt] dat zij hunnen saak niet hadden aangelegd met den verschuldigden eerbied voor hunnen regering, niet kan geworpen worden, een seer gedetailleerd request aan Gouverneur en Raden is gepresenteert, in welk sij het verloop in den staat der kolonie aantonen, en de noodsakelijkheid voorstellen om aan den colonisten, soo men hen de middelen tot een eerlijk bestaan wil vergunnen, een meerder vertier hunner producten, dan nu voor een verversching plaats alleen kan vallen, open te stellen, waartoe sij de hoge intercessie hunner Regering bij de Heren Bewindhebberen alhier versoeken. Inter nos, ik heb hen dit reeds overlang aangeraden, en nu het genoegen, dat mijn overgesonden concept niet alleen door de onzijdigen greetig is geemprechteerd [omhelsd], maar ook, dat de Gouverneur het heeft geapprobeerd, en de malcontenten seer mede tevreden sijn. Het is herwaards overgesonden, en sal mij benieuwen, of er geen reflexie op sal geslagen worden; soo niet, moet het publicq worden gemaakt; binnen korten, verneem ik, sal er een Vergadering van Seventienen in 's Hage gehouden worden. Ik moet mij geheel agter het scherm houden, want de piquanterie [stekeligheid] van Boers tegen mij sou alleen genoeg sijn om alle redres te verwerpen, soo ras het bleek dat ik er de hand in had gehad.

Het gaat hier over een rekest, op 17 februari 1784 door J.M. Cruywagen, H.O. Eksteen de oude, Hendrik Cloete en nog elf Kappenaren ingediend bij Gouverneur en Raden.⁷² Het ging uitvoerig in op de historische ontwikkeling van de kolonie en huidige economie, waarbij de huidige constitutie [inrichting] met de strikte beheersing door de Compagnie niet meer paste. Alleen vrije handel zou de inwoners een goed bestaan bieden. Rekestranten vroegen Gouverneur en Raden, hun voorstel bij Heren XVII in te dienen. Een “schets” van het rekest, dat een weergave was van het betoog, dat Swellengrebel bijvoorbeeld ook aan Huydecoper zond, had Swellengrebel in juli 1783 aan Hendrik Cloete gestuurd, die er met een groep vooraanstaande landheren en ondernemers, oud heem- en burgerraden sprak, waarop het werd ingediend. De volledige Politieke Raad, onder voorzitterschap van de bezoekend commissaris Hendrik Breton, stuurde het rekest direct door aan Heren Meesteren, bewust van de noodzaak van spoedig redres.⁷³ Breton was al geconfronteerd met de ontevredenheid van de boeren, die weigerden om graan en meel (bestemd voor Batavia) aan de Compagnie te leveren. Hij werd daarop zelfs gedwongen de prijs van 80 op 100 gulden per tien mud te verhogen.⁷⁴

⁷¹ Swellengrebel aan Van der Capellen, 2.7.1784.

⁷² Resolutie Raad van Politie Kaap 17.2.1784; *Kaapsche Stukken*, IV, 90-96, ook in Beyers, *Kaapse Patriotte*, 323-329. Jan Meijndert Cruywagen (1722-1791) was een rijke handelaar; zie voor hem W.A. Cruywagen, *Die Cruywagens van Suid-Afrika 1690-1806* (Vanderbijlpark 2007) hfk 6; H.O. Eksteen (1722-) x 1744 Martha Berthault de St. Jean.

⁷³ Vergelijk Swellengrebel aan Cloete, 7/8.8.1783 in Schutte, *Briefwisseling*, 197-201.

⁷⁴ A.J. Böeseken, *Die Nederlandse kommissaris en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap* (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis dl 7; Kaapstad 1944) 163.

Het rekest van Cruywagen c.s. was ingeleverd en verzonden voordat de besluiten van Heren XVII naar aanleiding van de Memorie van 1779 aan de Kaap bekend waren. Die vielen, eenmaal aangekomen, bepaald slecht bij de “malcontenten” aan de Kaap. Ze toonden, aldus een “Propositie aan alle waardige Patriotten”, dat wij en onse kinderen voortaan als slaven, als lastdieren zullen bestierd worden!⁷⁵ Ook de reacties van Heren XVII op de Nadere Memorie waren negatief. Vandaar voortgaande ontevredenheid aan de Kaap. Er werden “Representanten en Geconstitueerden” gekozen, een soort permanente vertegenwoordiging, die besloten een beroep rechtstreeks op de Staten Generaal te doen (een Adres werd op 14 december 1784 opgesteld).⁷⁶ Vier nieuwe Representanten werden geconstitueerd (13 februari 1785), die vervolgens in april 1785 naar Nederland reisden.⁷⁷

Een van de eerste dagen van 1785 vroeg Swellengrebel aan Van der Capellen:

*De Utrechtsche Courant schrijft dat bij Holland geconcludeerd was tot het plan van generale redres in de directie der O.Ind. Comp., is dit waar, en weet Uhwg. ook op welken voet dit plan van redres soude sijn? De vriend V[isscher?] vergeet mij geheel, en dus moet ik Uhwg. lastig vallen om iets te weten.*⁷⁸

De pensionarissen De Gyselaar en Van Berckel hadden, ter opvolging van hun plan van oktober 1783, in juni 1784 een Nader Plan tot Redres van de VOC ingediend, dat inderdaad op 30 december 1784 door de Staten van Holland werd aanvaard; het gaf het beheer en de hervorming van de Compagnie de Hoofdparticipanten in handen. Het werd vervolgens de 5^e januari 1785 bij de Staten Generaal in gediend. Daar strandde het onder de tegenstand van de Zeeuwen, de Zeeuwse Bewindhebberen en via hen Heren XVII. De Hoofdparticipanten en de Amsterdamse Bewindhebbers kwamen daarop met een voorstel tot instelling van (naast de vier departementen van beheer waarin de bewindhebbers verdeeld waren) een Vijfde Departement, belast met beheer en redres. Het werd bemand met Patriotsgezinde Bewindhebbers, maar werd pas op 1 mei 1786 ingesteld.⁷⁹

⁷⁵ Seer nadrukkelijke Propositie, d.d. 28 Augustus 1784, in Beyers, *Kaapse Patriotte*, Bylae C. Ook in *Post van den Neder-Rhijn* XI nr 522 (1986) p. 501-514

⁷⁶ Beyers, *Kaapse Patriotte*, bylae D.

⁷⁷ De Representant van 1779 B.J. Artoys had zich permanent gevestigd in de Republiek; Tielemans Roos was 1780 in Nederland overleden; een Missive van Heren XVII aan Gouverneur en Raden, 8.12.1781 meldde dat Jac. van Reenen en N.G. Heyns toestemming hadden om op een neutraal schip te repatrieren – en wij zeggen *U nogmaals dat niemand om zijn verklaringen onaangenaam mag worden behandeld*. Van Reenen mocht een scheepslading koopwaren meenemen (*Kaapsche Stukken*, IV, 107). De nieuwe Representanten waren: 1. Marthinus Adrianus Bergh (1747-1806, zoon van O.M. Bergh, secretaris van de Politieke Raad), 1773-1778 landdrost van Stellenbosch en Drakenstein, zijn vrouw Catharina Cornelia de Waal bleef aan de Kaap, en Bergh kwam pas in 1800 terug aan de Kaap; 2. Johannes Roos (1750-1829), Stellenbosch, zoon van de Representant Tielemans Roos; hij reisde 1785 naar Nederland met zijn vrouw, die daar overleed, hij keerde 1791 naar de Kaap; 3. Johannes Henricus Redelinghuys (1756-1802), onderwijzer, aannemer, zijn vrouw Johanna Hermina de Vries overleed in Nederland, evenals Redelinghuys; zijn tweede vrouw Maria Marosee is na zijn dood naar de Kaap gegaan; zie voor zijn rol in de Nederlandse Bataafse omwenteling in 1795 G.J. Schutte, ‘Johannes Henricus Redelinghuys, een revolutionaire Kapenaar’, *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal* 3(1971) 49-62; 4. Johannes Augustus Bresler (1762-) x 1780 Anna Christina Immelman.

⁷⁸ Swellengrebel aan Van der Capellen, 4.1.1785.

⁷⁹ Schutte, *Nederlandse Patriotten*, 51-54; P.J.H.M. Theeuwen, *Pieter 't Hoen en de Post van den Neder-Rijn* (1781-1787) (Hilversum 2002) 475.

De adressen en rekesten die de Kaapse Patriotten in december 1784 opstelden, bereikten de Staten-Generaal op 10 mei 1785. Swellengrebel was kennelijk dankzij kennissen aan de Kaap op de hoogte van die adressen. Hij schreef op 13 mei 1785:

Volgens een berigt, dat ik te Utrecht heb vernomen door iemand, die naauwe relatie aan de Caap heeft, sitten de saken aldaar nogh in de uiterste wanordre; men was er soo seer bevreesd geweest voor opschuddingen door Buiten Lieden, dat men in de stad patrouilles had doen gaan; de Lieden spraken er, om opnieuws gecommitteerden herwaards te senden, docht niet aan Bewindhebberen maar direct aan H.H.Mog.[de Staten-Generaal]. Het antwoord, vrese ik, sal hier op sijn: berigt van Bewindhebberen: die of de klagenden sullen condemneren of H.H.Mog. paayen met de expectance op het geen door den nieuen Gouverneur sal verrigt worden, terwyl op de eerste rapporten van desen Man de informatien, door 's Comps Dienaaren, wier belangens tegen die der Colonisten geopposeerd sijn, gegeven, buiten twijfel veel invloed sullen hebben. Dus voorsie ik niet, dat die Colonie in't kort weder in rust kome, soo sij niet geheel revolteert.

Swellengrebel voegde er een algemene beschouwing aan toe:

Konden wij door onse inwendige constitutie te verbeteren en op een vasten voet te brengen, dus in ruste komen, soude, naar mijn oordeel, de beste hulpmiddel in de lage situatie der Republicq sijn, dat men sig met ernst toeleide op een gepaste uitbreidung der negocie (want soo men hier geen paal of perken houden wil, sou men nogh eer dan sij het lot der Engelschen ondergaan) op eene daar naar geschikte vermeerdering en verbetering onser Fabricquen, en op de voorspoed en bloei onser Colonien, vooral de sodanige daar wij self cultivateurs sijn. Als wij dan het geluk mogen hebben om uit het gedrang der grote Heeren te blijven, sie ik nogh redding voor ons, dogh anders dat wij als een Teringagtige sagtjes sullen afslijten.⁸⁰

Swellengrebel was al te pessimistisch. De Staten-Generaal vroegen Heren XVII direct om advies. Die waren juist bijeen, en namen deze adressen mee bij de behandeling van de Nadere Memorie van 1782 en de daar op gevraagde reacties. Opnieuw handhaafden Heren XVII hun beleid op hoofdlijnen. Maar de Kapsenaren mochten voortaan hun producten vrijelijk verkopen aan passerende schepen (uiteindelijk nadat de Compagnie eerst voorzien was), en de Compagnie zou het overschot kopen – geen volledige vrije handel dus, maar toch een positieve reactie op het rekest van (Swellengrebel/Cruywagen/Cloete uit 1784. In de beantwoording van de adressen van december 1784 aan de Staten-Generaal waren Heren XVII nu snel klaar: die waren al behandeld in hun beslissingen naar aanleiding van de Memorie en Nadere Memorie. Dat vonden de Staten-Generaal al te gemakkelijk. De Kaapse representanten hadden bewerkt dat de Staten van Overijssel, Friesland en Utrecht er bij de Staten Generaal op aandrongen op extra aandacht voor de Kaapse klachten.⁸¹ Veel leverde dat niet op, evenmin als een volgende adres van de Gecommitteerden aan de Staten-Generaal in april 1786. Alleen de benoeming van een nieuwe Fiscaal-independent werd lopende de discussie over aard en werking van die functie enkele jaren vertraagd.⁸²

⁸⁰ Swellengrebel aan Van der Capellen 13.5.1784.

⁸¹ Beyers, *Kaapse Patriotte*, 96-98.

⁸² Beyers, *Kaapse Patriotte*, 102-107; Schutte, *Nederlandse Patriotten*, 68-70.

Welke preciese rol Swellengrebel in de jaren 1784–1786 achter de schermen speelde in de Kaapse zaken is onbekend. Een paar woorden uit die jaren kunnen een idee geven. Op 4 november 1785 schreef hij aan Van der Capellen: *UHGW. schetst de handelwijze der grote Hollanders juist; bijsonder omtrent den O.I. Comp. Maar wat sal een individu als ik? Kan dat een Heer van de Marsch seggen? Hij kan veel en dese saak is sijner vaderlandschen ijver dubbel waardig.*

Van Plettenberg, eindelijk gerepatrieerd, werd bij thuiskomst in Leeuwarden geconfronteerd met een forse heffing van de Compagnie als borgstelling voor zijn financiële vereffening. Hij schreef november 1785 aan Swellengrebel dat deze *Handelwyze my zoo zeer teegens de borst is, dat byna berouw kryge haar als een eerlyk man te hebben gediend*.⁸³ Swellengrebel zal die ontevredenheid gedeeld hebben maar ook hebben gewezen op de hoop op verbetering van de maatschappij. Zoals hij op 12 december 1785 schreef hij aan Hendrik Cloete: *Ik geeve de moed niet op, dat er bij tijd en wijle iets goeds voor de Kaap sal kunnen uitgewerkt worden.* Ontleende hij dat optimisme aan allerlei publicaties die redres van de VOC voorstonden en contacten met Van der Oudermeulen en andere Bewindhebberen, en de plannen voor het Vijfde Departement?⁸⁴ Tegelijk vroeg hij Cloete om informatie over allerlei zaken aan de Kaap, want *daar mij geen vooruitzigt om mijn vaderland eens weder te komen besoeken overschiet*, moest hij zijn kennis wel vergroten door vragen om gegevens.⁸⁵ Er waren meer relaties, in Nederland zowel aan de Kaap, die hem regelmatig informeerden, maar Cloete's schrijven werden door Swellengrebel bewaard. Onduidelijk is, of Van Plettenberg Swellengrebel op de hoogte hield van wat O.G.de Wet hem in september 1787 uit de Kaap schreef: *Men heeft weeten magtig te worden, zo niet alle, ten minsten enige stukken van de verantwoordingen der dienaren, en wel dezulke die de voornaamste invectives tegens zommige burgers en hunne gehoudene handelwijze bevatten. Deeze, nu onlangs hier aangekomen, hebben die parthje op nieuws verbitterd. Hoe dit tot bedaaren te brengen zal zijn, en of men hier van een goed einde verwachten kan, zal de tijd binnen korten nader moeten leeren.*⁸⁶ En wat maanden later: *Alle de geheimste brieven over de burgerlijke zaken, Uw WedGeb. Memorie en de verantwoordingen, ziet men hier thans in druk, tot wat einde dit verstrekken moet is raadselachtig.*⁸⁷

Ongetwijfeld werd Swellengrebel's aandacht voor de Kaapse zaken in 1786–1787 herhaaldelijk verdrongen door de ontwikkelingen in de Republiek zelf, waar de tegenstellingen bijna leidden tot een burgeroorlog. In september 1787 herstelden de Pruisen het stadhouderlijk gezag. Verscheiden Patriotse vrienden van Swellengrebel onvluchtten daarop de Republiek, Van der Capellen bijvoorbeeld, of verloren hun posities, zoals Visscher in Amsterdam. Swellengrebel niet. Hij had zich steeds meer afgekeerd van de radicalen in Utrecht, die hem dan zelfs niet als Patriot beschouwden.⁸⁸ Hij behield dus na de ommekeer zijn functies en ook

⁸³ Van Plettenberg aan Swellengrebel, 26.11.1785 in Schutte, *Briefwisseling*, 218.

⁸⁴ Zie voor publicaties Schutte, *Nederlandse Patriotten*, 82–87, 236; [C. van der Oudermeulen], *Iets dat tot voordeel der Deelgenooten van de OIC* (Amsterdam 1785); C. van der Oudermeulen aan Swellengrebel, 1.8.1786 (Schutte, *Briefwisseling*, 224).

⁸⁵ Swellengrebel aan Cloete, 12.12.1785 in Schutte, *Briefwisseling*, 220.

⁸⁶ O.G.de Wet aan J.A. van Plettenberg, 15.9.1787 (Collectie Van Plettenberg. Inv. nr 20). In een brief van 14.9.1787 aan S.C. Nederburgh schreef C.J. van de Graaff over 'een lasterstuk' over hem in de *Hollandsche Historische Courant* van 13 maart 1787 en op 27.2.1788 over de vrees, dat de aankomst van alle gedrukte stukken tot nieuwe moeilijkheden zullen opleveren (NA, Collectie Nederburgh. Inv.nr 157). Een overzicht van de publicaties over de Kaap: Schutte, *Nederlandse Patriotten*, 70–87.

⁸⁷ O.G.de Wet aan J.A. van Plettenberg, 6.1.1788 (Collectie Van Plettenberg. Inv.nr 20).

⁸⁸ *De Post van den Neder-Rhijn*. Bijlage XXIII (juni 1787) 106.

het contact met de Compagniestop. Toen na *de revolutie [de inval van de Pruisen en het herstel van het gezag van de stadhouder]* in September de zaken alhier weder in hare plooij begonden te komen, heeft men met ernst beginnen te denken aan de Compagnie uit hare netelige omstandigheden te redden, schreef Swellengrebel (misschien zelfs tot zijn verbazing?) eind 1787.⁸⁹ Er werd zelfs een extra vergadering van Heren XVII belegd op initiatief van de Stadhouder en met name de nieuwe Raadpensionaris, L.P. van den Spiegel. Het resulteerde in een Hollands-Zeeuwse Commissie, van wie Swellengrebel veel verwachtte. In ieder geval werd eindelijk een nieuwe fiscaal aan de Kaap benoemd, baron Van Lynden van Blitterswijk.

Swellengrebels vriend Van der Oudermeulen was een van de vijf leden van die Commissie, die vertraagd door alle omstandigheden echter weinig concreet redres kon invoeren. Er was wrijving tussen de drie instanties met elk eigen visies en belangen, de Commissie, het Vijfde Departement en Heren XVII,⁹⁰ terwijl Van de Spiegel prioriteit gaf aan de West-Indische Compagnie, die nog groter financiële problemen had. De voor de West gevonden oplossing (naasting door de staat, mei 1791) was nog een stap te ver voor de Oost, zelfs voor het Vijfde Departement, hoewel het na onderzoek hard ingrijpen in de Kaapse financiën en defensie eiste.⁹¹

Van der Oudermeulen hield Swellengrebel kennelijk op de hoogte van de Commissie, want in september 1789 gaf Swellengrebel commentaar op een plan van de Commissie om een Commissie-Generaal naar de Oost te sturen. Swellengrebel had twijfels en was er beslist tegen die Commissie-Generaal te doen bestaan uit twee uitgezonden leden en de Gouverneur ter plekke, met name aan de Kaap. Zo'n commissaris moest *ongeïnteresseerdheid soo voor geld als voor 't uitoefene van gesag* bezitten. Maar mocht men dat verwachten van een betrokken lokale gezaghebber? Van Van de Graaff in ieder geval niet – men had hem een opslag van enkele duizenden guldens gegeven en nog verdeelde hij gunsten en baantjes, ook aan zijn eigen zoon.⁹² Dat wist men in Amsterdam kennelijk ook, en een jaar later werd Van de Graaff terug geroepen. Blijkbaar hebben beide vrienden overlegd over de opdrachten voor een opvolger. Ook vroeg Van der Oudermeulen aan Swellengrebel of hij kandidaten kende en polste hem zelfs, of hij zelf beschikbaar was voor de functies van commissaris of gouverneur. Swellengrebel reageerde met het opsommen van een reeks moeiten en bezwaren aan die functie

⁸⁹ Swellengrebel aan P.H. Gilquin, Hoofd van de Artillerie aan de Kaap, 29.12.1787 (Schutte, *Briefwisseling*, 238).

⁹⁰ Eerste Advocaat S.C. Nederburgh schreef maart 1789 aan gouverneur C.J. van de Graaff, dat hij (Van de Graaff) de verdrietigheden die hij de afgelopen anderhalve jaar van Bewindhebbers had moeten doorstaan, waren vooral het gevolg van het Vijfde Departement. ‘Dat Departement doet, so als het thans is ingerigt, veel kwaad en in de directie, en aan het crediet van de Compagnie. Er word op een lage wijze veel gewerkt om dit product van het patriottismus te behouden, waar tegen Bewindhebberen zig sterk verzetten; den uitslag is nog niet te prognosticeeren, dog dezelve kan voor 's Compagnies welzijn gewigtige gevolgen hebben, en de plaats hebbende onzekerheid maakt dat genien, welker werkzaamheid voor de Compagnie van veel nut zouden kunnen zijn, sig gesloten houden, niet verkiezendende sig aan de doldriftige censure van een so hatelijk Departement bloot te stellen’. (Collectie Nederburgh. Inv. Nr 157). Een meer genuanceerd oordeel gaf Van de Spiegel: het Vijfde Departement schijnt niet te voldoen, de harmonie in het bestuur is er niet door verminderd (‘Ideeën omtrent de OIC’, 18.3.1788, in NA, Collectie G.K. van den Hogendorp, no 144).

⁹¹ Memorie van Falck, Craeyvanger en Scholten, in *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* 1790.

⁹² Swellengrebel aan Van der Oudermeulen 20.9.1789 (Schutte, *Briefwisseling*, 273-275). Heren XVII hadden Van de Graaffs hoge salaris al in december 1786 vergroot met 750 guldens (NA, VOC Secrete Missive Heren XVII aan Van de Graaff 28.12.1786). Ook zijn zoon S.W. en oomzegger H. van de Graaff waren in dienst van de Compagnie aan de Kaap.

verbonden, om te eindigen met: *Ik ben soo seer niet geattacheerd aan mijn stil en vergenoegd leven, om mij geheel te onttrekken aan de pligten, die ieder in de maatschappij betaamen, in 't geen ik van nut konde sijn, en oppere daarom geene swarigheden, dan dewelke ik denke, dat in de actuele situatie van dat gouvernement gelegen sijn. En ik wil gaarne aan UwEg. overlaten te beoordelen, of ik, uit geene principes van geldzugt of idele glorie [ijdelheid] om te gebieden agerende, op soodanig voorstel, soolang mij onbewust is, welk systhema de Compagnie genegen is te houden, en welke schikkingen er beraamd sijn, om hier te lande in 't Bewind daarop gestadig te blijven werken, eenig voldoend antwoord kan geven, waarop men een propositie eener commissie soude kunnen bouwen.*⁹³ Swellengrebel werd commissaris noch gouverneur.

CONTRACT VOOR CONSTANTIA

Hendrik Cloete had in 1779 opgewekt aan Swellengrebel geschreven, dat hij op 11 december 1778 de wijnplaats Groot Constantia gekocht had. Maar al een paar regels verder had hij geklaagd over het specifieke Compagniesverbod op de vrije uitvoer van de Groot Constantiawijnen – zelfs niet een half aamtje als geschenk aan een vriend. *Maar Weledele Heer, soude 't mogelijk door UWelEd. voorspraak niet kunnen bewerket worden, dat ik de vrijheid mogt hebben, jaarlijks 7 à 8 half Aamen, de helft roode en d'andere helft witte Constantiawijnen, na Europa te zenden, mits den transport en verdere ongelden d'E. Comp. Competeerende betaalende?*⁹⁴ Vrije handel was een van de punten van de adressen die de Kaapse Patriotten aan Heren XVII en Staten Generaal hadden ingeleverd en het was het hoofdpunt van Swellengrebels voorstellen tot verbetering van het lot van de Kaapse samenleving. Toen de Compagnie in 1785 enige vrijheid gaf, betekende die voor Cloete dat de Compagnie, naast een forse jaarlijkse verplichte leverantie tegen een prijs die ver onder de Europese opbrengst lag, bereid was alle overige Constantia-wijnen aan te kopen, om die naar Europa te verscheperen en daar te verkopen, met tien procent van de extra opbrengst ervan op de Europese markt voor Cloete. Die tien procent werd in 1788 verhoogd tot 25, maar tevreden was Cloete nog niet. Daarom diende hij eind 1788 bij de Compagnie in Kaapstad een voorstel tot fundamentele verandering van het contract over de Constantiawijnen.⁹⁵

Cloete stuurde Hendrik Swellengrebel een afschrift van het laatste besluit van Heren XVII over zijn Constantiawijnen:

*Sie daar vriendlief, daar zijn de beginsele van onse Caapse verdrukkinge ... als men deese hierbij leggende Copia Extract van d'Heere Majores sub dato den 8 Januari 1788 bedaart naleest, sal men ras ontwaaren dat het een Caabse uijtvinding is.*⁹⁶

Ook stuurde hij een dupliekaat van zijn rekest met bijlagen,

waar uyt UWelEd. omtrend mij de wijze van handelen ten Claarste sal sien, dat is de vooruytsiende beloning, doen ik en mijn famielie de Caapse patriotte altoos zoodanig

⁹³ Swellengrebel aan Van der Oudermeulen, ongedateerd (Schutte, *Briefwisseling*, 275).

⁹⁴ Cloete aan Swellengrebel, 15.1.1779 in Schutte, *Briefwisseling*, 59-60.

⁹⁵ Deze paragraaf is gebaseerd op G.J. Schutte ed., *Hendrik Cloete, Groot Constantia en die/and the VOC 1778-1799* (Van Riebeeck Vereniging dl II, 34; Kaapstad 2003).

⁹⁶ Cloete aan Swellengrebel 10.3.1789 (Schutte, *Hendrik Cloete*, 62).

*teegen sprak, dat wij niet zeeker in hun geelschap meer dorste coomen, Ja Jaaren en daagen de buyten venduties ook daarom heb moete mijde. Wij zulle ons vervolgens vermits niet beeter tegemoet siwen, maar bij de groote smeulende Troep houden. ...Na vriendelijke groete onser alle, die sig door Godts goetheid vris en gesont, dog gans niet vergenoegt over de gesogte Teranique wijse van handele nopens de Constantia wijnen bevind.*⁹⁷

S C Nederburg
Eerste Advocaat van de
VOC

Cloete vroeg Swellengrebel zijn invloed uit te oefenen bij Heren XVII, als het even kon samen met Adriaan van Schoor, de voormalige dispensier aan de Kaap, Jan Serrurier, een vorige eigenaar van Groot Constantia, en Daniel Beeckman, een voormalige secretaris van schepenen te Batavia, nu allen woonachtig in Nederland. Swellengrebel aanvaardde dit verzoek. Hij raadpleegde Van Plettenberg, Van Schoor en Serrurier en trok naar Amsterdam, om bij gelegenheid van de najaarsvergadering van Heren XVII, oktober 1789, zijn relaties daar aan te klampen. De Bewindhebber Van der Oudermeulen bijvoorbeeld, zelfs de Eerste Advocaat, S.C. Nederburgh.

Swellengrebel ontdekte al snel, dat Cloetes rekest geen succes zou hebben. Vrije handel was nog steeds een taboe en aan de verplichte leverantie aan de Compagnie was niet te tornen. Maar Swellengrebel meende wel te bespeuren, dat onderhandelingen over de feitelijke, praktische uitvoering wel degelijk iets konden opleveren. Hij stelde daarom Cloete voor, een brief aan de Eerste Advocaat te sturen, zonder eisen en principiële standpunten maar wel een verzoek om een gesprek over zijn contract; en hij bood

aan, die brief (een concept stuurde hij mee!) zelf te overhandigen aan Nederburgh en toe te lichten en die onderhandelingen te voeren. Cloete weigerde, hield zich bij zijn rekest en kon daarvan met geen mogelijkheid afzien.⁹⁸ Swellengrebel betreurde dat, want: *Ik vreeese dat onse vriend uit sijne generale principes van gesupponeerde equiteit [veronderstelde billijkheid] en de Heren Bewindslieden wat te favorabel naar sich toe redeneert ... terwijl echter de Comp. sich altijd een meer bysonder recht toege eigend heeft op de Constantia-wijnen dan op de andere wijnen.*⁹⁹ Cloete heeft nooit een volledige vrije uitvoer verworven, maar toen hij in 1793 in gesprek ging over zijn contract met S.C. Nederburgh, die toen aan de Kaap was als Commissaris Generaal, deed hij dat in de geest van Swellengrebel: niet met principes, maar praktische problemen en wensen. Het contract dat hij vervolgens sloot, benaderde het ideaal: nadat hij eerst dertig amen Constantiawijnen aan de Compagnie had geleverd, was hij vrij in de verkoop en uitvoer van zijn verdere productie.¹⁰⁰ Swellengrebels reactie is niet bewaard gebleven.

⁹⁷ Cloete aan Swellengrebel, 10.3.1789 (Archief Swellengrebel).

⁹⁸ Cloete aan Swellengrebel, 7.5.1790 in Schutte, *Hendrik Cloete*, 224.

⁹⁹ Swellengrebel aan A. van Schoor 1790 in Schutte, *Hendrik Cloete*, 230.

¹⁰⁰ Schutte, *Hendrik Cloete*, 252-254.

BIBLIOGRAFIE

- Baartmans, Jacques. 2010. *Robert Jasper baron van der Capellen tot den Marsch (1743-1814). Regent, democraat en huisvader*. Hilversum.
- Beyers, C. 1967. *Die Kaapse Patriotte gedurende die laaste kwart van die agtiende eeuw en die voortlewing van hul denkbeelde*. Pretoria.
- Böeseken, A.J. 1944. *Die Nederlandse kommissaris en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap*. Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis dl 7. Kaapstad.
- Cruywagen, W.A. 2007. *Die Cruywagens van Suid-Afrika 1690-1806*. Vanderbijlpark.
- Deutz, J. 1783. *Proeve over de Middelen die tot beschreminge van de zeevaart en Koophandel*. 's-Gravenhage.
- Harris, S. 2007. *Table Valley Market Gardens*. Cape Town: VASSA.
- Kaapsche Stukken*. 1785. Staten-Generaal.
- Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*. 1790.
- Schutte, G.J. 1971. Johannes Henricus Redelinghuys, een revolutionaire Kapenaar. *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal*, 3: 49-62.
- Schutte, G.J. 1974. *Nederlandse patriotten en de koloniën*. Groningen.
- Schutte, G.J. 1982. *Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel Jr oor Kaapse sake 1778-1792*. Kaapstad.
- Schutte, G.J. red. 2003. *Hendrik Cloete, Groot Constantia en die VOC 1778-1799*. Kaapstad: Van Riebeeck Vereniging dl II.
- Schutte, G.J. 2018. *Hendrik Swellengrebel in Afrika. Journalen van drie reizen in 1776-1777*. Kaapstad.
- Theeuwen, P.J.H.M. 2002. *Pieter 't Hoen en de Post van den Neder-Rijn (1781-1787)*. Hilversum.
- Van Dulm, F.J. 2012. 'Zonder eigen gewinne en glorie'. Mr. Iman Wilhelm Falck. Hilversum.
- Van Hardenbroek, G.J. 1901-1918. *Gedenkschriften*. Amsterdam.

Redakteursnota

Met die ter perse gaan van die Desembernommer het ons verneem dat prof Réna Pretorius oorlede is.

Aangesien dit in hierdie afdeling om “die storie van Afrikaans” gaan, is dit gepas dat prof Pretorius se lewenslange toewyding aan die Afrikaanse taal- en letterkunde juis hier vermeld word.

Tydens haar akademiese loopbaan het sy bekendheid verwerf as ’n gedugte navorser en streng, maar ook toegewyde, dosent. Sy het terselfdertyd respek afgedwing vir haar bewonderenswaardige vermoë om sogenaamd “moeilike” poësie, soos byvoorbeeld NP van Wyk Louw se *Groot Ode*, te “stipplees”.

Haar jarelange betrokkenheid as Akademielid in verskeie hoedanighede is uiteindelik bekroon met erelidmaatskap. Maar dit is veral haar betrokkenheid as redaksielid van die *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* wat hier besondere vermelding verdien. Op ’n persoonlike noot, was dit Réna wat my oorreed het om die redakteurskap van die tydskrif te aanvaar; en dit was ook Réna wat behulpsaam was met ’n oriëntering van aspekte van die akademiese en administratiewe bestuur van die joernaal, insluitende die lees van gelasseerde keurdersverslae ten einde die aard en gehalte van eweknie-evaluering te verken.

Haar onskatbare bydrae tot die voortbestaan van Afrikaans – ook as wetenskapstaal – “weerklink” nog in uitgebreide navorsingsprojekte, waarvan Wannie Carstens en Edith Raidt se tweedelige *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika* in hierdie afdeling deur Ernst Kotze onder die loep geneem word. Volgens die resensent verteenwoordig die werk onteenseglik ’n hoogtepunt in die geskiedskrywing oor Afrikaans en “weerspieël die komplekse aard van die taalproblematiek in die land, nie alleen deur die oopvlekkig van die historiese dimensie met nuwe perspektiewe nie, maar ook deur ’n ingeligte beoordeling van die huidige tydsgewrig en die uitdaging wat die taal en sy sprekers in die gesig staar” (598).

Dit is juis een so ’n hedendaagse uitdaging, naamlik die voortbestaan van Afrikaans as wetenskapstaal, wat deur François Durand getakel word in sy verkenning van die internet as ’n nog grotendeels onontginde hulpbron vir onderrig in en deur Afrikaans.

INA WOLFAARDT-GRÄBE

November, 2019

Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika, Deel 2 deur WAM Carstens en EH Raidt

The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa, Part 2 by WAM Carstens and RH Raidt

ERNST KOTZÉ

Emeritus professor

Nelson Mandela-Universiteit

E-pos: ernst.somerstrand@gmail.com

Ernst Kotzé

ERNST KOTZÉ is emeritusprofessor aan die Nelson Mandela-Universiteit, Port Elizabeth. Hy studeer aan die Universiteite van Kaapstad (BA & BA (Hons)) en die Witwatersrand (MA & PhD). Sy navorsingsgebiede sluit in algemene taalwetenskap en sosiolinguistiek, Afrikaanse taalkunde, leksikografie, taalbeplanning en -beleid, historiese taalkunde, vertaalkunde en forensiese linguistiek. Hy was voorheen voorzitter van die Taalkommissie van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns, wetenskaplike redakteur, *SA Tydskrif vir Taalkunde*, medevoorsitter, Forum vir Grammatikamodelle, Internasionale Germanistevereniging, konvenor van die NNS se Spesialistekomitee vir Tale en Linguistiek, Alexander von Humboldt-stipendiaat, besoekende navorser aan die Tokiose Universiteit van Buitelandse Studies en die Universiteit van Kioto.

ERNST KOTZÉ is emeritus professor at the Nelson Mandela University, Port Elizabeth. He studied at the Universities of Cape Town (BA & BA (Hons)) and the Witwatersrand (MA & PhD). Areas of research include general and Afrikaans linguistics, sociolinguistics, lexicography, language planning and policy, historical linguistics, translation studies and forensic linguistics. He is a previous chairperson of the Language Commission of the SA Academy for Science and Arts, scientific editor, *SA Journal for Linguistics*, co-chairperson of the Forum for Grammar Models, International Association for Germanic Studies, convenor of NRF Specialist Committee for Languages and Linguistics, Alexander von Humboldt stipendiat, visiting researcher at the Tokyo University of Foreign Studies and the University of Kyoto.

ABSTRACT

The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa, Part 2 by WAM Carstens and RH Raidt

*As part of a two-volume publication, Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika (*The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa*), this publication, together with its predecessor, probably represents the most comprehensive historiography of this language ever. It provides a plethora of information, as well as access to a wide variety of resources*

about Afrikaans. This article links on to Jac Conradie's thorough review of Part 1 (chapters 1-11) in Litnet, and takes cognisance of a general review on the language political aspects of the publication as a whole by Joan Hambidge in Rapport, but concentrates on the content of Part 2 (chapters 12-24).

The authors approach the publication under discussion from a number of different perspectives: (1) linguistic, with reference to the nature of language and the development of linguistics as a science, (2) geolinguistic, in providing an overview of the distribution of languages across the world, indicating where Afrikaans fits in, (3) historical-linguistic, in which the "stirps" of Afrikaans within the genealogical classification of languages are traced, and (4) socio-historical, in which history serves as a framework for an understanding of the way Afrikaans came into being as a language of/in this country.

The point of departure is the premiss that a form of the Dutch dialect of South Holland was brought to the Cape in the 17th century and formed the basis of what eventually became Afrikaans. Within the theoretical framework of language change, a variety of theories are discussed, on the basis of empirical data.

In chapter 12 the prehistory of the native soil of Afrikaans is described. A multi-faceted approach is in evidence here, in which a threefold distinction is made between the paleontological history of the subcontinent, the cultural-historical history of the region, and the specifically linguistic and socio-historical development of Afrikaans.

*The next chapter chiefly deals with the language conditions in the 17th and the 18th centuries at the Cape, showing how the interaction between social, economic, cultural and political circumstances, on the one hand, and the increasing multilingualism, on the other, determined the evolution of the Cape Dutch lingua franca. The next two chapters describe how Afrikaans spread across the interior of the country and further afield, became increasingly diversified, developed from a vernacular to a cultural language, and, *inter alia* resulting from political factors, such as British colonialism, became a nationalistic marker of identity and a stimulus for the awakening of Afrikaner nationalism. This would eventually result in the Anglo Boer War; which in various respects represents a turning point in history and a division between (and at the same time a transition between) two language movements.*

A whole chapter (16) is dedicated to the role of these movements as a process of language sensitisation (in both the 19th and the 20th centuries) in pursuit of the recognition in 1925 of Afrikaans as official language, the subject of the next three chapters. The need for the acquisition of higher functions was the next step, functions such as language of education at all levels, the church, the Bible, the judicature, parliament and politics, the Public Service, economy, advertising, the media, labour, culture and recreation, literature and other forms of art, science and technology. A natural corollary was the standardisation of terminology and appropriate norms of usage for various registers, as in the case of established official languages.

Chapter 20 covers the political direction followed during the post-1948 period by the Nationalist Party, and especially the disastrous results regarding the use of Afrikaans as medium for the application of apartheid. This is contrasted by the fortunes of the language (including the loss of functions) in the political dispensation after 1994, and exposes the baseless idealism of multilingualism as guiding principle in the early days. Initially, there were some reason for optimism in this regard, such as the language provisions of the 1996 Constitution, the establishment (in terms of the Constitution) of PanSALB and other structures, and the National Language Plan and Language Act. The authors indicate how the lack of political will and support to implement multilingualism represented (and still represents) a root cause of the disturbing decline of the role of Afrikaans in society, also in the Afrikaans language community.

In chapter 22, the authors provide a compendium on South Africa in order to report as comprehensively as possible on the linguistic and ethnic demography of the country, as well as a host of other factors, positive and negative. A number of facts and perceptions on the role of Afrikaans and speakers of Afrikaans are mentioned as a basis of discussion on “the case for Afrikaans”. This then leads to a reflection on the division of the South African society on the basis of race, and especially on the division between the brown and white speakers of Afrikaans. In particular, mention is made of the founding of the Afrikaanse Taalraad (Afrikaans Language Board) in 2008, which resolutely pursues reconciliation and inclusivity, and embodies these principles in its composition and modus operandi.

The penultimate chapter consists of a selection of significant themes regarding Afrikaans and politics, with a view to what lies ahead in the 21st century, while the last chapter presents a “wider view” of the history of the language, in which the part played by brown and black speakers in the many components of community life in South Africa is highlighted, not only in the documented history of events, but also in the more recent past.

While a number of editorial corrections could be (and are) pointed out in the article, the work clearly represents an apogee in the documentation of the weal and woe of Afrikaans over the many decades of its existence in this country. The book reflects the complex nature of language issues in the country, not only by exposing the historical dimension by way of new perspectives, but also by means of an informed evaluation of the current situation and the challenges facing the language and its speakers. The structuring of the contents within each chapter forms a solid framework of presentation, and includes a variety of different (and supplementary) viewpoints on the topic to be subsequently discussed. One of the major gains is the inclusion of primary data which would have been difficult to come by for the general reader, and particularly the impressive range of source references (also by utilising the internet). This is indeed a treasurehouse of information about the vicissitudes and fate of Afrikaans as a significant Germanic language of Africa.

KEY CONCEPTS: Afrikaans, Anglicisation, Anglo-Boer War, apartheid, British colonisation, Dutch, Dutch East India Company, historical linguistics, Khoi languages, language and race, language functions, language history, languages in contact, official status, reconciliation, slavery, social history, South Africa, standardisation, The Great Trek

TREFWOORDE: Afrikaans, ampstatus, Anglo-Boereoorlog, apartheid, Britse kolonisering, Die Groot Trek, historiese taalkunde, Khoi-tale, Nederlands, slawerny, sosiale geskiedenis, standaardisering, Suid-Afrika, taal en ras, taalfunksies, taalgeskiedenis, taalkontak, Vereenigde Oostindische Compagnie, verengeling, versoening

OPSUMMING

As tweede boekdeel van 'n geskiedenis van Afrikaans verteenwoordig hierdie publikasie die Afrika-komponent van 'n omvattende beskrywing, waarvan die Europese herkoms in die eerste deel gedeck word. Met inagneming van die tydperk waarin die eerste bewoners van die subkontinent hier woonagtig was, word die tydlyn dan vanaf die middel van die 17de eeu getrek, toe 'n Suid-Hollandse vorm van Nederlands as kerndialek aan die Kaap geënt is, en oor die volgende eeu en 'n half blootgestel is aan, en beïnvloed is deur, sprekers van talle ander tale. Die taalkonflik wat ontstaan het vanaf die oornname van die Kaap deur die Britse Ryk, en 'n

taalgebaseerde nasionalisme tot gevolg gehad het, word aan die hand van sosiopolitieke gebeure beskryf. Hiervan was die tweede Anglo-Boereoorlog teen die eeuwending, wat saamval met 'n skeiding en oorgang tussen twee taalbewegings, ook 'n keerpunt. 'n Stryd om erkenning, aanvanklik op die rug van Nederlands, het uiteindelik geleid tot die verampteliking en standaardisering van Afrikaans. Die wisselwerking tussen Afrikaans en die politiek word in hoofstuk 20 beskryf, wat die periode tussen 1948 en 1994 dek, 'n tydperk wat geleid het tot polarisasie tussen sprekers van Afrikaans van verskillende kleure. In die beoordeling van die agteruitgang van Afrikaans as taal van hoër funksies in die post-1994-periode wys die oueurs op die kompleksiteit van feite en persepsies wat daarmee gepaard gegaan het, en hoe versoening tussen voorheen vervreemde Afrikaanstaliges tot stand gekom het (en kom). Ten slotte word 'n Janusblik gewerpt op sowel die verlede (waarin die rol van alle sprekers van Afrikaans in geskiedskrywing en aktuele gebeure erken word) as die toekoms, met inagneming van wat noodsaklik is vir die sinvolle voortbestaan van die taal.

1. INLEIDING

Die storie van Afrikaans, Deel 1, wat in 2017 verskyn het, vorm saam met Deel 2, wat vanjaar die lig gesien het, 'n tweeluik wat as die mees omvattende historiografie van Afrikaans ooit beskryf kan word. Behalwe die magdom inligting wat hierin opgesluit is, dien hierdie publikasie ook as 'n toegangsroete na 'n wye verskeidenheid bronne oor Afrikaans wat 'n biblioteek oor die onderwerp sou kon vul. Die titel herinner 'n mens onwillekeurig aan die inleiding tot die Middelnederlandse legende *Karel ende Elegast*, "Fraaye historie ende al waer, machic u tellen, hoort ernaer", met die verskil dat hier nie net sprake is van 'n storie nie, maar dat alles wat waar is, inderdaad vertel word. Dit is dan die geskiedenis van twee kontinente en een taal, wat uit bestanddele van oor die wêreld heen gedistilleer is. Terwyl die subtitel by beide dele, "uit Europa en van Afrika", die breë aanslag aandui, verwoord die onderskeie binnebladsubtitels die pertinente fokus van elk – by Deel 1 "Die Europese geskiedenis van Afrikaans", en by Deel 2 "Die Afrikageskiedenis van Afrikaans".

2. AGTERGROND – DEEL 1

Oor Deel 1 het daar reeds 'n resensie van Jac Conradie verskyn (2018), en op 6 Oktober vanjaar het Joan Hambidge (2019) uitgebreid oor taalpolitiese aspekte van beide dele in *Rapport se boekblad* berig. Dus sal die inhoud van Deel 2 primêr aan bod kom in hierdie bespreking, met tersaaklike verwysings na Deel 1 (en die bestaande resensies) waar nodig geag.

Conradie wys in sy resensie daarop dat Deel 1 'n omstandige uitbreiding is van EH Raidt se *Afrikaans en sy Europese verlede*, 'n baanbrekerswerk wat oor die jare bekendheid by taalstudente verwerf het. Dit het ook as basis gedien vir die eerste Duitse taalwetenskaplike boek oor die onderwerp, *Einführung in Geschichte und Struktur des Afrikaans*, wat sy in 1983 gepubliseer het. In die werk onder bespreking benader die oueurs die "storie van Afrikaans Deel 1" vanuit 'n aantal verskillende perspektiewe: taalwetenskaplik, met verwysing na die aard van taal (ook die ontwikkeling van die taalkunde as wetenskap); geolinguisties, waardeur 'n oorsig gegee word van die verspreiding van tale oor die wêreld en hoe Afrikaans daarby inpas; histories-taalkundig, waardeur die "bloedlyne" van Afrikaans binne die genealogiese klassifikasie van tale nagespeur word; en sosiohistories, in die wydste sin van die woord, waardeur die geskiedenis as raamwerk dien om tot 'n begrip te kom van die wyse waarop Afrikaans as taal van/in hierdie land tot stand gekom het.

Die vertrekpunt is die gegewe dat 'n vorm van Suid-Hollands in die 17de eeu na die Kaap gebring is en die basis gevorm het van wat uiteindelik Afrikaans sou word. Daarom word hierdie band met Nederland (en Nederlands) in besonderhede toegelig in die laaste twee hoofstukke (10 en 11). Die beskrywing bestryk sowel (a) die eksterne geskiedenis van dié twee tale in die onderskeie geografiese kontekste waarin elk gebruik is/word, as (b) die interne verskille en ooreenkoms op taalkundige vlak. Die teoretiese raamwerk van taalverandering word aan die orde gestel, en daar word verslag gedoen van 'n wye verskeidenheid teorieë, aan die hand van empiriese data, oor hoe dit gebeur het dat die taalvorm wat as Afrikaans bekend sou staan, uiteindelik in so 'n mate afgewyk het van die dialektiese en maritieme Nederlands van die 17de eeu.

3. STRUKTUUR

Omdat die twee boekdiele as 'n eenheid gehanteer word, begin Deel 2 met hoofstuk 12, en beslaan dit 'n totaal van 13 hoofstukke. Kwantitatief is die inhoud van Deel 2 (1 175 bladsye) egter beduidend groter as Deel 1 (637 bladsye), onder andere deurdat die eindnote, bibliografie en register gesamentlik meer as 300 bladsye in beslag neem. 'n Interessante byvoeging is 'n Nawoord in die formaat van 'n onderhoud, waarin die outeurs in gesprek tree met 'n fiktiewe leser en enkele verbeeldte vrae oor die publikasie beantwoord.

4. INHOUD

Soos in Deel 1, word die hoofteks voorafgegaan deur 'n aantal nuttige kleurkaarte (15) om 'n visuele dimensie te gee aan die geografiese komponent van die bespreking. Daar word in veel groter mate as in die eerste deel gebruik gemaak van grafiese materiaal, soos foto's, voorblaaisels van boeke, afdrukke van skilderye en gedrukte tekste, sketse, logo's, kaarte en statistiektabelle. 'n Mens kry die indruk dat die hoeveelheid beskikbare data dalk te veel begin raak het, maar as te belangrik beskou is om weg te laat, met die gevolg dat heelwat van die grafiese materiaal in so 'n mate verklein is dat dit onleesbaar word – dit geld veral tekste (byvoorbeeld op bll. 239, 316 en 413). Die besonder klein font van groot teksgedeeltes, bv. die eindnote, wat in 'n veel leesbaarder grootte in Deel 1 voorkom, maak die aanbod ongelukkig minder toeganklik, en kan daartoe lei dat die leser geneë sal wees om sulke gedeeltes oor te slaan.

Hoofstuk 12 begin dan met 'n beskrywing van die voorgeschiedenis van die geboortegrond van Afrikaans. Die veelfasettige benadering tot die tema van die boek word ook hier duidelik, naamlik dat daar onderskei word tussen die paleontologiese geskiedenis van die subkontinent, die kultuurhistoriese geskiedenis van die streek en die spesifieke taal- en sosiohistoriese ontwikkeling van Afrikaans. Dit bring mee dat die tydlyn aan die einde van die hoofstuk (in 'n nuttige tabelformaat, wat telkens aan die einde van die eerste vyf hoofstukke voorkom) begin by 12 700 miljoen jaar (!) gelede, die geskatte begin van die heelal, en die fokus stapsgewys vernou om uiteindelik by 1652 aan die Kaap te eindig. Op hierdie punt is die klem dan pertinent op die sosiohistoriese komponent van die vertelling.

Die volgende hoofstuk handel hoofsaaklik oor die taaltoestande in die 17de en die 18de eeu aan die Kaap, waarby die maatskaplike, ekonomiese, kulturele en politieke omstandighede van die tyd aan die beurt kom, om aan te toon hoe die interaksie tussen dié faktore en die steeds toenemende meertaligheid die ontwikkelingsgang van die Kaaps-Hollandse lingua franca bepaal het. Dit word gevolg deur 'n uitgebreide bespreking, wat oor twee hoofstukke strek, van "n eeu van woeling en stryd", waarin Afrikaans oor die land heen (en verder) versprei

het, gediversifiseer geraak het, van omgangstaal tot kultuurtaal ontwikkel het, en as gevolg van politieke ontwikkelings (o.a. Britse kolonialisering) 'n nasionalistiese identiteitsmerker en 'n stimulus vir die ontwaking van Afrikanernasionalisme geword het. Dit sou uiteindelik uitloop op die Anglo-Boereoorlog, wat in vele opsigte 'n keerpunt in die geskiedenis verteenwoordig, onder andere ook 'n skeiding en oorgang tussen twee taalbewegings. 'n Hele hoofstuk (16) word gewy aan die rol van dié bewegings as 'n taalbewusmakingsproses (in sowel die 19de as die 20ste eeu) in die strewe na die erkenning van Afrikaans in 1925 as amptelike taal, die onderwerp van hoofstuk 17. Hieruit vloei dan natuurlik voort die verwerwing van die hoër funksies wat saamhang met 'n amptelike taal wat sy sout werd is: Taal van die onderwys op alle vlakke, en ook kerk- en Bybeltaal. Hoofstukke 18 en 19 neem die noodwendige standaardisering van die taal in oënskou, asook die verdere uitbreiding van funksies, sodat dit ook gebruik kon word as taal van die regsgeding, die parlement (en die politiek), die staatsdiens, die ekonomie, reclame, die media (gedruk en elektronies), arbeid en werk, kultuur en ontspanning, die letterkunde en ander vorme van kuns, die wetenskap en tegnologie. 'n Baie belangrike aspek van die standaardiseringsproses is uiteraard die stel van norme om 'n gemeenskaplike vorm en struktuur te bepaal, soos dit ook geld ten opsigte van ander gevinstigde standaardtale – hierdie proses (wat nie sonder probleme gepaard gegaan het nie) is die tema van hoofstuk 19.

Die politieke rigting wat in die post-1948-periode deur die Nasionale Party-regering ingeslaan is, en veral die rampspoedige gevolge wat betref die gebruik van Afrikaans as medium vir die toepassing van apartheid, word in die volgende hoofstuk uiteengesit. Hier kom ook Soweto 1976 onder die soeklig, hoewel die opskrif by paragraaf 3 ("Die bevryding van Afrikaans") in hierdie verband dubbelsinnig voorkom – word Afrikaans bevry, of word mense van Afrikaans bevry? Aan beide interpretasies lê problematiese aannames ten grondslag.

Hoofstuk 21 bied 'n deeglike ontleiding van die lotgevalle van Afrikaans (o.a. ook die verlies van funksies) in die politieke bedeling ná 1994, en toon die ongegronde idealisme van meertaligheid as rigsnoer in die beginjare, wat aanvanklik 'n rede tot optimisme was, veral as gevolg van die taalbepalings van die 1996-Grondwet, die totstandkoming van PanSAT en ander strukture, en die Nasionale Taalplan en Taalwet. Daar word aangetoon hoe die gebrek aan politieke wil en steun om meertaligheid te implementeer 'n kernoorsaak is van die kommerwekkende agteruitgang van die rol van Afrikaans in die gemeenskap.

In hoofstuk 22 poog die outeurs om deur middel van 'n inligtingstuk oor Suid-Afrika so omvattend as moontlik te berig oor die talige en etniese demografie van die land, immi- en emigrasie, die bevolkingsamestelling van die nege provinsies, opleiding en onderwys, geloof, verstedeliking, beskikbare dienste en fasiliteite, die maatskaplike opset, landbou, misdaad, geestesgesteldheid, die politiek, persepsies oor sukses en mislukking in beleid, ensovoorts. 'n Aantal feite en persepsies, negatief én positief, oor die rol van Afrikaans en Afrikaanssprekendes in die land word genoem as basis van bespreking oor "die saak van Afrikaans". Dit word gevolg deur 'n besinning oor die verdeeldheid van die Suid-Afrikaanse gemeenskap op die basis van ras, en veral oor verdeeldheid tussen die bruin en wit sprekers van Afrikaans, wat gelei het tot 'n gevoel van "magtelose woede en wrewel" en "'n gevoel dat wraak geneem moes word" oor die feit "dat wit sprekers van Afrikaans gediskrimineer het ... teen bruin en swart sprekers van Afrikaans". 'n Poging tot versoening en die vind van gemeenskaplike grond het in 1996 gelei tot 'n openbare gespreksbyeenkoms en die totstandkoming van die Afrikaanse Oorlegplatform, wat geblyk het nie suksesvol te wees nie. Dit het egter die weg gebaan vir 'n nuwe inisiatief sewe jaar later, wat uitgeloop het op die stigting van die Afrikaanse Taalraad in 2008, wat doelbewus versoening en inklusiwiteit nastreef.

Die voorlaaste hoofstuk (van 115 bladsye) bestaan uit 'n seleksie van belangwekkende temas oor Afrikaans en die politiek, met die oog op wat voorlê in die 21ste eeu, onder die opskrifte "Die pad vorentoe vir Afrikaans", "Die Afrikaanse beweging: sukses of mislukking?", "Afrikaans: taal van Afrika én Europa" en "Afrikaans, Afrikaner en Suid-Afrikaner". Hiermee word (a) kernpunte aangeraak wat betref gebeurtenisse en strategieë rondom Afrikaans in Suid-Afrika; (b) 'n evaluering van twee fases in die moderne geskiedenis van Afrikaans gegee, naamlik van 1948 tot 1980, en van 1980 tot 2018; (c) verslag gedoen van taal- en kulturele bande met Nederland en Vlaandere, asook die studie van Afrikaans elders oorsee; en (d) ten slotte besin oor die kwessie van Afrikaansgebaseerde identiteit en die begrip "Afrikaner".

In die finale hoofstukwerp werp die outeurs "n wyer blik" oor die geskiedenis van Afrikaans, waarin die "onvertelde stories" van (onder andere) die Slag van Blaauwberg, die Groot Trek en die Anglo-Boereoorlog aan bod kom. Hierin word die aandeel van bruin en swart sprekers uitgelig, nie net in die beskrewe geskiedenis nie, maar ook as deelnemers aan die talle komponente van die gemeenskapslewe in Suid-Afrika – in werklikheid 'n herdefiniëring van die rol van Afrikaans binne die bruin gemeenskap. In aansluiting hierby word die gesamentlike herkoms van bruin en wit families aangetoon aan die hand van HF Heese se *Groep sonder grense* (2005) en ander bronne (Hattingh en McKinnon), wat in 'n aantal hoofpunte saamgevat word.

5. REGSTELLENDE OPMERKINGS

Vanuit die oogpunt van 'n proefleser sou 'n mens 'n aantal opmerkings kon maak wat (sy dit by 'n volgende uitgawe) waarde kan toevoeg tot die inhoudelike standaard van hierdie publikasie. Met die oog hierop word die aandag hieronder gevestig op 'n paar kategorieë, en word enkele voorbeelde ter toelighting verstrek.

5.1 Spelfoute

Hoewel sommige spelfoute waarskynlik eerder redaksioneel van aard is, is dit tog belangrik om kennis te neem van voorbeelde soos die volgende (korrekte vorm tussen hakies en bladsynommers aan die einde van elk):

- *padrao* (padrão) – 27
- *Prinsipe* (Principe) – 28
- *Chihauhau* in Nieu-Mexiko (Chihuahua) 275
- *Cabo Termentoso* (Tormentoso) – 38
- *Sauso* (Suasso) de Lima – 317
- mense van *Khoi-Khoi*-afkoms (mv. hier foutief) – 222
- hulle dit *so* (sou) regkry 287
- Teenstra se "reise na Java" – 296
- *Vergelykende Taalkunde van Afrikaans* (titel "Fergelykende Taalkunde fan Afrikaans") – 328
- was daar 'n *minder* (mindere) drang om Afrikaans erken te kry – 332
- "begin ... Nederlandsgesinde *leier* (leiers) ... 'n aksie" – 335
- Het 'n sterk *leider* (leier) – 338
- die moeite werd om ... *analiseer* te word (geanalyseer) – 373
- 'n *reuse agterstand* (reuseagterstand) inhaal – 387

- is *t'ons* (is't ons) ernst, Laat *t'ons* (Laaat't ons) tog ernst wezen – 394
- die *Nederduits* (-e) Gereformeerde Kerk – 405
- 'n *snel-veranderende* land (snel veranderende) – 422
- Afrikaanssprekende kinders het *groot geword* (grootgeword) – 492
- “just another word for nothing left to *lose* (lose)” – 602
- Die tydsgees kan nie *goed gepraat* (goedgepraat) word nie – 621
- Die *Nood-Kaap* (Noord-) – 646
- *grondwetlik-gewaarborgde* reg (grondwetlik gewaarborgde) – 801
- *Suidoosters* (Suidooster) – 922
- *Celebes* (Sulawesi) – 936
- *oorwonnes* (oorwonnenes) – 969

5.2 Feitefoute

Enkele foute wat reggestel kan word, sluit in:

- die verwysing na kaart 4 op bl. 33 na skeepsroetes om die Kaap, wat in werklikheid betrekking het op Britse slaweskepe
- 'n verwysing (222) na 'n proefskrif oor Afrikaans in Namibië van 1989, maar dan "n Goeie (weliswaar ietwat ouer) bron (2010) deur G. Groenewald"
- die vermelding (330) van Daljosafat in die *Wellington*-distrik (Paarl)
- die verwysing na Frans as “dominante taal” in Kanada, wat slegs in die provinsie Quebec domineer
- in die kategorie Afrikaanse rolprente van die 1970's 'n verwysing na *Boetie gaan border toe* (1984) (waarna weer later verwys word in die kategorie Afrikaanse rolprente in die 1980's), asook films uit die 1960's, soos *Ruiter in die nag* (1963) en *Katrina* (1969)
- die datering op bl. 686 van die “Nuwe Bybelvertaling van *Geref. kerke teen 2018*” –(dit is in werklikheid 'n vertaling van die Bybelgenootskap vir alle denominasies wat Afrikaans gebruik, ook die Roomse Kerk, en die beplande verskyningsdatum is 2020)
- 'n vraag oor die “Embleem van die Afrikaner Bond” op bl. 331: op die afdruk verskyn slegs die benaming “Afrikaansche Bond”

5.3 Formulering: woordkeuse, styl en punktuasie

Dit sou die moeite loon om formulerings soos die onderstaande te heroorweeg:

- “Seksuele kontak tussen die soldate, die besoekende matrose en later selfs van die vryburgers was ...” – 57
- “*verwarde* (verwarrende) berigte van die Franse Revolusie” – 100
- “voorbeelde die leser word *daarheen* (daarna) verwys” – 234
- “hierdie boek (die Psalms) is opnuut ... *omdig* (omgedig)” – 418
- *baggers* (baggerbote) – 30
- Opstande is *brutaal* (wreed) onderdruk – *brutale* (wrede) hantering van die slawe – 61
- 'n *diplomatiiese* (-tieke) oplossing was moeilik haalbaar – 254

- “n sussie wat haar *grootmoedig* (= ‘onselfsugtig’, ‘edelmoedig?’) in die nuwe land wil hou” – 336
- “in Kaapland J.H.H. de Waal en *in* (die) *Noorde* G.S. Preller” – 338
- Onder die opskrif “n Bewusmakingsfase”: “n geleidelike *bewusraking* ontstaan (bewuswording)” – 355
- “In hierdie opsig *gaan* (sy) onderskeidings ... *mank*” (voorsetselwerkwoord met “aan”) – 361
- “Die tweede uitgawe van die AWS [het] wegbeweeg van die Nederlandse *klanke*, soos die gebruik van *y* (my) in plaas van *ij*, asook *ê* in plaas van *ai* in ’n woord soos *populêr*” – 527 (dit handel hier eerder oor spelling as oor klanke, wat wel ooreenstem met dié van Afrikaans)
- “Dit *lê* in die sprekers van die tale anders as Engels (berus by)” – 673
- “*Ongeag hiervan* (Desnieteenstaande/Desondanks)” – 700
- “wit hemp, das en *keihoed* (keil?)” – 701
- “Verengeling is ... teenbewerk deur waar die mense *bewoon* het” – 836
- Onbedoelde afleidings: “Dat wit Afrikaanssprekendes die bruin stem vir hulle eie doelwit ... kan gebruik.... Dit is paternalisties en hierdie manier van doen behoort afgeweert te word. Een so ’n poging was die publikasie van die boek *Ons kom van vêr* (reds. Carstens en Le Cordeur)” – 895
- Een aspek van punktuasie verdien vermelding, naamlik die gebrek aan die gebruik van kommas, byvoorbeeld voor “sodat”, “omdat”, tussen werkwoorde van verskilende bysinne (bv. 240, 630), en by natuurlike pouerings op talle plekke – iets wat die leesbaarheid van die teks sou vergemaklik indien dit oordeelkundig ingevoeg word.

5.4 Grammatikale opmerkings

’n Gebruik wat die leser opval, is die feit dat werkwoorde feitlik deurgaans genominaliseer word sonder gebruikmaking van ’n voor- of agtervoegsel, terwyl daar normaalweg ’n afleidingsvorm verwag sou kon word. Enkele voorbeelde is:

- “Dit het gevvolg op die *verstryk* (-ing) van die ultimatum” – 255
- “as doel gehad het die *bestryk* (-ding) van verengeling” – 335
- “Afrikaans in Argentinië [is] vandag op die rand van *uifaseer* (?)” – 284
- “gelei tot die *ontbind* (-ing) van die USSR – 618
- “die daaglikse *skend* (-ing) van mense se regte”, “die *bevorder*(-ing) van respekte” – 668
- “ten spyte van ’n *sukkel* (ge-) met Engels op skool” – 907

Dan is daar ’n hele aantal gevalle waar “was” as verledetydsvorm van “word” gebruik word, soos in:

- “heelwat werke wat in Afrikaans geskryf *was* (is)” – 374
- “die diskokers *was* (is) gedryf in Afrikaans” – 436
- “Daar *was* (is) gepoog om die “Afrikanervolk ... daadkragtig te maak” – 436
- “en *was* (is) die planne eers op die lange baan geskuif” – 891
- “die vertroue *was* (is) ernstig geskaad” – 892

Enkele gevalle waar die sinsbou waarskynlik deur 'n Engelse patroon beïnvloed is, is:

- “Ná dr. Verwoerd se moord (ná die moord op dr. Verwoerd)” – 614
- “in die taal wat vir hulle die maklikste *kom* (die maklikste is, of wat hulle die maklikste vind)” – 395

5.5 Uitleg

'n Paar opmerkings oor die bladspieël en aanbod van die teks word ter oorweging gemaak:

'n Opvallende kenmerk van opskrifte is dat hoofletteropskrifte in 'n dowwe en klein font aangebied word, bv. 2. TAALVARIASIE IN DIE 19DE EEU – 239, 286, ens., en onmiddellik gevolg word deur veel groter en duideliker paragraafopskrifte. Die resultaat is dat die leser nie altyd seker is van die oorkoepelende tema nie, en deur subtemas verwarr kan word.

Hierbo (onder **Inhoud**) is daar, ook in aansluiting by die opmerking oor die font van opskrifte, verwys na die grafiese materiaal wat plek-plek onleesbaar verklein is (bv. 239), veral in die geval van tekste wat met mekaar vergelyk word (413). Die gebruik van 'n verkleinde font geld ook die gebruik van lang aanhalings uit bronne, wat soms die grootste deel van die teks op 'n bladsy beslaan en die bydrae van die outeur op die agtergrond plaas (vgl. 172-173).

Tydens die produksieproses is bladsy 664 ingevoeg op die plek van bladsy 644, wat wel later ook op die gepaste plek herhaal word – bl. 644 is dus nog vir die leser 'n geheim!

Daar is waarskynlik met die oog op kostebesparing besluit dat kaarte wat die taalverspreiding oor die land weerspieël (hoofstuk 22) en berus op kleurskakerings vir verskillende tale, weergegee sou word in effense skakerings van grys. Dit lei egter daartoe dat die kaarte oninterpreteerbaar word.

5.6 Algemeen

Die teks is oor die algemeen in 'n maklik leesbare styl geskryf, en is gerig op die breë leserspubliek. Daarom is dit jammer dat daar van tyd tot tyd 'n herhaling van feite (met verduideliking) en argumente voorkom, bv. van *Grensafrikaans* 250; dat daar nie net na rolprente gekyk word (bloot) omdat dit 'n Afrikaanse rolprent is nie (tweemaal op 491); die herkoms van die lied “Sarie Marais”, te wete “Ellie Rhee” (496); en die herhaling van die begrip *handhawingsfase* sonder terugverwysing in opeenvolgende argumente (839). Die opeenvolging van argumente word op dié wyse soms onderbreek, en kan aanleiding gee tot 'n gebrek aan samehang, waarvan een voorbeeld op bladsy 595 voorkom: Hier word daar verslag gedoen van wat reeds bereik is ten opsigte van die afbreking van die koppeling tussen wit, apartheid en Afrikaans, maar dan word weer geargumenteer dat die “tyd nou ryp (is) om hierdie koppeling ongedaan te begin maak”.

6. SLOTKOMMENTAAR

Die kritiek hierbo op aspekte van die publikasie maak die prestasie van die outeurs met die voltooiing van hierdie reusewerk geensins ongedaan nie. Dit blyk duidelik uit 'n opsomming van die vernaamste kenmerke wat 'n oorskouing van die werk as geheel na vore bring.

Die werk verteenwoordig onteenseglik 'n hoogtepunt in die geskiedskrywing oor Afrikaans en weerspieël die komplekse aard van die taalproblematiek van die land, nie alleen deur die oopvlekkig van die historiese dimensie met nuwe perspektiewe nie, maar ook deur 'n ingeligte

beoordeling van die huidige tydsgewrig en die uitdagings wat die taal en sy sprekers in die gesig staar.

Die mikrostrukturering van die inhoud vorm 'n stiewige raamwerk waardeur die verskillende komponente van elke hoofstuk patroonmatig en interessant aangebied word. Wat waarde toevoeg tot die bespreking deur die outeurs, is die weerspieëling van verskillende (en aanvullende) menings oor bepaalde kwessies (728 en elders). Dit prikkel die leser om bepaalde standpunte teen mekaar op te weeg, en selfs krities na dié van die outeurs te kyk.

Een van die groot winste vir die leserspubliek is die beskikbaarstelling van primêre data, soos historiese en aktuele brieftekste (bv. 220, 300), gedigte (860) en eksemplarieuse variëteitstekste (563-567) wat andersins slegs deur raadpleging van individuele bronne moontlik sou wees. In aansluiting hierby moet die indrukwekkende omvang van navorsing en die rykdom van bronverwysings (o.a. via die internet) benadruk word. Verder kry die leser, benewens die ontsluiting van sekondêre bronne wat deur die outeurs geraadpleeg is, ook insig in belangrike taalverwante gebeure waarby Carstens betrokke was en waarvan hy verslag doen.

Hierdie werk van Carstens en Raidt moet verwelkom word as 'n skatkis van inligting oor die herkomsgeskiedenis en lotgevalle van Afrikaans as belangwekkende Germaanse taal van Afrika.

BIBLIOGRAFIE

- Carstens, WAM & EH Raidt. 2017. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika*, Deel 1. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Carstens, WAM & EH Raidt. 2019. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika*, Deel 2. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Conradie, Jac. 2018. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika, Deel 1, deur WAM Carstens en EH Raidt*. Litnet Akademies, Boeke en Skrywers, 12 April 2018.
- Eykman, K (vertaler) & AM Duinhoven (bewerker). 1998. *Karel ende Elegast*. Amsterdam: Prometheus/ Bert Bakker.
- Hambidge, Joan. 2019. Afrikaans – dis nie myne nie, dis nie joune nie. *Rapport Weekliks*, 6 Oktober 2019, bl. 12-13.

Verskuif die klaskamer ter wille van die oorlewing van Afrikaans as wetenskapstaal

Relocate the classroom for the survival of subject jargon in Afrikaans

FRANÇOIS DURAND

Departement Dierkunde
Universiteit van Johannesburg
E-pos:fdurand@uj.ac.za

François Durand

FRANÇOIS DURAND was 'n paleontoloog by die Raad vir Geowetenskap vir tien jaar. Hy is vanaf 1998 lektor en navorser in die Departement Dierkunde van die Universiteit van Johannesburg (voorheen die Randse Afrikaanse Universiteit). Benewens vir sy navorsing in paleontologie het hy karstekologiese navorsing in Suid-Afrika gevestig. Hy en sy studente doen ook navorsing op die uitwerking van suurmynwater van die goudveld van Johannesburg op die ekologie en gesondheid van organismes. François het hom oor die laaste drie dekades beywer om paleontologie te populariseer en bevorder. Hy is die stigter van die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Amateur Paleontoloë, die skrywer van meer as 60 populêre artikels oor paleontologie en hy gee gereeld aanbiedings oor evolusie en paleontologie. In sy vrye tyd is hy ook 'n kunstenaar en sy illustrasies is te sien in publikasies soos *Life etched in stone* (MacRae 1999) en 'n reeks seëls wat die hominien fossiele van Suid-Afrika herdenk (2006). Die SA Munt het hom genader om stelle goue munte te ontwerp vir hulle Natura reeks: Archosouriërs van Suid-Afrika (2018) en Fossiel Hominiene van Suid-Afrika (2019) en Gondwanaland (2020).

FRANÇOIS DURAND was formerly employed as a palaeontologist for ten years at the Council for Geoscience. Since 1998 he has been lecturer in zoology and palaeontology at the University of Johannesburg (originally the Rand Afrikaans University). Apart from his research on palaeontology, he established cave and groundwater ecology research in South Africa and is also doing research on the ecological and health impacts of Acid Mine Drainage emanating from the gold fields of Johannesburg. François has endeavoured to popularise and promote palaeontology. He founded the South African Society for Amateur Palaeontologists, wrote over 60 popular articles on palaeontology and regularly presents talks on evolution and palaeontology. He is also an artist and his illustrations can be seen in publications such as *Life etched in stone* (MacRae 1999) and a series of stamps commemorating the hominin fossils of South Africa (2006). The SA Mint approached him to design three sets of gold coins for their Natura series: Archosaurs of South Africa (2018), Fossil Hominins of South Africa (2019) and Gondwanaland (2020).

ABSTRACT

Relocate the classroom for the survival of subject jargon in Afrikaans

Afrikaans is the only indigenous Southern African language that has been developed to such a level that it can be used as an academic language in any subject, and yet, over the past decade, it has been largely eliminated from the tertiary teaching milieu. According to the latest report released by Stats SA (2018), English is the sixth largest home language and Afrikaans the third largest home language in South Africa, the latter being spoken by approximately 23 million people in Southern Africa.

Afrikaans-speaking scientists and technicians educated at colleges and universities where Afrikaans was the language of teaching and learning, work in the private sector and in many parastatals and government institutions, such as the CSIR, ARC, NECSA, the Departments of Water and Sanitation, of Environment, Forestry and Fisheries, and of Higher Education and Training, the Parks Board, the Council for Geoscience, and museums. Great scientific breakthroughs have been made by Afrikaans-speaking scientists and many Afrikaans-speaking scientists work as subject specialists overseas, where they are on a par with their international peers. The argument that education in Afrikaans is in some way detrimental to the Afrikaans learner is therefore nonsensical political rhetoric that has no factual basis.

Fortunately, Afrikaans is still being taught at some schools in spite of their being subjected to constant and increasing political harassment. The few remaining Afrikaans single-medium schools are accused by government officials of maintaining the hegemony of the pre-1994 Afrikaans government by excluding students who prefer English medium tuition. Anglicising these schools, that comprise only 5% of the schools in South Africa, will hardly make up for the shortage of schools that is taking on critical proportions, especially considering that hundreds of thousands of new learners enter the school system annually.

However, a situation far more serious than Afrikaans-language teaching and learning threatens education in South Africa, and that is the incompetence of teachers in certain English medium schools. Many people who insist on being taught in English want access to Afrikaans schools, while they have the opportunity to go to schools in townships where English is the language of teaching and learning. The reason is clear: according to several surveys the literacy and mathematical competency of teachers in these underperforming schools is far below par and the lowest in the world. Parents know this, while Afrikaans medium schools have a reputation of being some of the best-performing schools in South Africa.

With the exception of the North-West University, and to a degree at the University of the Free State and the University of Stellenbosch, Afrikaans-speaking students are now forced to receive their tuition in English at all South African universities. This creates the untenable situation that Afrikaans-speaking teachers have to teach Afrikaans-speaking learners in Afrikaans medium schools with an English subject jargon background. Government policy apologists are not concerned about this, and use the “equal misery” argument, believing that the playing field would then be level because everyone (except, of course, English mother tongue speakers) is equally disadvantaged because all are taught in a language other than their own.

This Schadenfreude has a sinister overtone in the light of the overwhelming evidence that mother tongue education is far superior to that in another language. The attack on Afrikaans as a language of tuition, labelling it as the “language of the oppressor”, ignores the fact that Afrikaans is a unique indigenous language and that the majority of Afrikaans speakers are the descendants of the First People of Southern Africa, who now, ironically and paradoxically, opt for the most colonial of all languages – English. It is clear that the existence of Afrikaans

as a fully functional language of science and learning is a threat to the image of government, who has failed dismally in developing subject vocabulary in the other indigenous languages and has allowed the quality of education all over the country to implode.

An alternative, away from government control, must be found to ensure the survival of the subject jargon and technical terminology of Afrikaans and their higher-order linguistic contribution to the Afrikaans language. This is important not only for the survival of the Afrikaans subject jargon that has been developed in the last century, but also for the survival of the Afrikaans-speaking community as a distinct cultural component of Southern Africa. This can be achieved only through continued higher-order communication and mother tongue education in this community, from toddler to academic, from farmer to consultant, from the researcher to the teacher. Afrikaans can survive without government interference and suppression on the internet, where Afrikaans subject matter for learners from Grade R to university will benefit Afrikaans-speaking teachers, learners and parents.

KEY WORDS: Afrikaans, science, subject jargon, language of learning and education, internet, subject specialist, schools, curriculum

TREFWOORDE: Afrikaans, wetenskap, vaktaal, voertaal, onderrigmedium, onderrig, internet, vakspesialis, skole, kurrikulum

OPSOMMING

Afrikaans het grotendeels as onderrigtaal op universiteite verdwyn ten spyte daarvan dat Afrikaans een van die tale is wat die meeste in Suider-Afrika gepraat word en wat gevinstigde vaktale het. Afrikaanssprekendes is as wetenskaplikes werksaam in sowel die privaat sektor as staatsinstansies. Afrikaanssprekendes was al vir groot deurbrake in die wetenskap verantwoordelik en talle werk as vakkundiges oorsee, al het hulle hul opleiding op skool en op universiteit in Afrikaans ontvang. Duidelik is mense wat in Afrikaans onderrig is, nie daardeur benadeel nie en kan hulle in elke oopsig by internasionale wetenskaplikes kers vashou. Afrikaans as onderrigtaal word tans nog by sekere skole toegelaat, maar die druk op hierdie skole word al hoe groter. Die aantal Afrikaanssprekende onderwysers wat gedwing word om op universiteit in Engels onderrig te ontvang en wat daarna by 'n Afrikaanse skool klasgee, word al hoe groter. 'n Alternatief moet gevind word om Afrikaans as taal van die wetenskap en onderrig te laat oorleef, nie slegs vir die behoud van 'n unieke inheemse taal wat oor eeue heen ontstaan het nie, maar ook vir die behoud van die Afrikaanssprekende gemeenskap en die handhawing van kommunikasie en onderrig binne hierdie gemeenskap, wat almal van kleuter tot akademikus, van boer tot konsultant, van navorser tot onderwyser insluit. Afrikaanse vakinhou op die internet vir graad R tot universiteit waarby leerders, onderwysers en ouers baat sal vind, word as alternatief vir staatsbeheerde Engelstalige vakonderrig voorgestel.

INLEIDING

Elke volk het die reg op 'n eie taal. Daar is egter baie voorbeelde van tale wat ondanks die feit dat hulle oorspronklik deur miljoene mense gepraat is, nou aan die uitsterf is, soos Fries, Jiddisj en Romani. Hierdie agteruitgang is hoofsaaklik te wyte daaroor dat dit tot laefunksiehuistale gereduseer is en amper nie meer in die openbaar gebruik word nie.

Daar is tans ongeveer 6 500 tale wêreldwyd, waarvan 2 743 – dit wil sê 42% – deur uitsterwing in die gesig gestaar word. Twee honderd tale het oor die laaste 60 jaar uitgesterv en

'n taal verdwyn gemiddeld elke twee weke. Taalkundiges voorspel dat 90–95% van alle tale binne die volgende eeu gaan verdwyn. Dit is egter nie die enigste verlies nie, want soos die geskiedenis bewys het, sal die gepaardgaande kulture en unieke identiteit van daardie groepe mettertyd saam met die tale verdwyn (Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989).

Miljoene Suid-Afrikaners het San- en Khoi-voorsate, maar slegs 'n handjievol mense praat nog daardie tale ten spyte van allerlei pogings om dit aan die gang te hou. Alhoewel hierdie tale die oorspronklike inheemse tale was, geniet nie een amptelike status nie. Nie een van hierdie tale is onderdruk nie, maar die sosiopolitieke en kulturele druk van die dominante tale, Afrikaans/Afrikaans-Hollands en Engels, het oor die eeue heen die tale se ondergang veroorsaak na gelang die oorspronklike Khoi- en Sansprekers hoofsaaklik Afrikaanssprekend en in mindere mate Engelssprekend geword het. Dieselfde lot sal ander inheemse tale tref namate hulle toenemend deur Engels verswelg word.

Hierdie verskynsel is natuurlik nie uniek aan Suid-Afrika nie. 'n Taal sterf meestal omdat die sprekers daarvan deur 'n dominante anderstalige groep in die media, sakewêrde, werksplek en natuurlik die onderwys oorweldig word. Soms word 'n taal deur die dominante politieke groep onderdruk totdat dit verdwyn, maar meestal word 'n minderheidsgroep, of 'n kultureel minder weerstandige groep, eenvoudig deur die groter groep of sosiopolities dominante groep geabsorbeer.

Aan die voorbeeld van die Tweede Wêreldoorlog was daar tussen 11 en 12 miljoen Jiddisj-sprekers (Weinreich 2008). Ongeveer 5 miljoen mense, van wie 85% Jiddisj-sprekend was, het tydens die Tweede Wêreldoorlog in die doodskampe gesterf (Birnbaum 1984). Ondanks die feit dat 'n groter groep Jiddisj-sprekers die doodskampe vrygespring het, het die taal in die jare daarna 'n dramatiese agteruitgang getoon weens die assimilering van hierdie gemeenskappe in die bevolkings van Amerika en Rusland, waar Jiddisj deur die inheemse tale oorweldig is (Weinreich 2008). Na raming was daar 50 jaar ná die oorlog slegs 2 miljoen Jiddisj-sprekende mense in die wêrld oor (Zingeris 1996), en vandag is daar na raming slegs ongeveer 372 000 oor (Ethnologue 2019).

Dieselfde verskynsel het die tale Fries en Romani getref, wat ook deur die sosioëkonomies sterker en meer populêre inheemse tale oorweldig is. Ten spyte van pogings om Jiddisj, Fries en Romani in sekere lande as minderheidstale te beskerm, verloor hulle, net soos ander minderheidstale, populariteit weens 'n verlies aan bruikbaarheid, 'n gebrek aan aansien en stigmatisering (Deumert & Van der Bussche 2003; Roche 2017; Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989).

DIE HUIDIGE POSISIE VAN AFRIKAANS IN DIE ONDERWYS

Afrikaans is grootliks uit die tersiêre milieu verwyder. Die Noordwes-Universiteit is die enigste universiteit wat, op sy Potchefstroomse kampus, nog steeds onderrig in Afrikaans bied, maar nie sonder verbete teenkanting van die regering en ander drukgroepe nie. By ander universiteite, soos die Universiteit van die Vrystaat en die Universiteit van Stellenbosch, is daar beperkte opsies vir Afrikaanse onderrig. Daar is vanuit die Afrikaanse gemeenskap pogings om Afrikaans op tersiêre vlak te laat oorleef. Aros, 'n privaat onderwyskollege in Pretoria, lei sedert 2004 onderwysstudente in Afrikaans op en die Afrikaanse universiteit Akademia is in 2011 deur Solidariteit op die been gebring.

Die sal naief wees om die regering se verbetenheid om Afrikaans as onderrigtaal te verwyder te onderskat. In hierdie uittreksel uit die verslag van minister Angie Motshekga (2016) se Ministeriële Taakspan blyk dit duidelik dat skoolbeheerliggame die skuld gegee word vir die

gebruik van Afrikaans as onderrigtaal en daardeur die bevordering van blanke kulturele en klassebelange (die afkortings wat in die oorspronklike dokument gebruik is, is uitgeskryf in die onderstaande aanhaling):

The strongest proponents of School Governing Bodies as they are came from the Suid-Afrikaanse Onderwyserunie and the School Governing Bodies associations of Federation of Association of Governing Bodies and the National School Governing Bodies. This is unsurprising as the powers of School Governing Bodies are the surest way in which Afrikaans-speaking white South Africans and their acolytes can determine the language policies, admissions, the types of teachers and the influence of community leaders (especially professionals) which can make public schooling prioritise their cultural and class interests. The Suid-Afrikaanse Onderwyserunie representatives were emphatic that School Governing Bodies “must” do the selection of candidates for school posts. Other middle-class communities (whom the Task Team did not interview except through Federation of Association of Governing Bodies) have been using the powers devolved to School Governing Bodies as a means of resisting the transformation of pre-1994 hegemonic values.

(Motshekga, A. 2016. Report of the Ministerial Task Team appointed by Minister Angie Motshekga to investigate allegations into the selling of posts of educators by members of teachers unions and departmental officials in Provincial Education Departments.)

Panyaza Lesufi, die LUR vir onderwys in Gauteng, stel dit onomwonde dat die Afrikaanse (natuurlik nie die Engelse nie) taalbeleid in skole 'n bose beleid is wat al die eeuwels van rassisme bevorder:

What our Rainbow Nation urgently needs is a ruling that recognises a language policy for what it is: a malignant policy that harms everyone and is the very essence of racism. Unlike the policy of racial integration, some language policies propagate all the evils inherent in racism.

(Lesufi, P. 2018. Language used as a <false shield> for exclusion. News 24: 2018-01-19)

Dikwels wanneer politici en ander besluitnemers in die onderwys daarop gewys word dat die reg op eie taalonderrig in die Grondwet verskans word, slaan hulle oor van blatant rassistiese onverdraagsaamheid na 'n sosioëkonomiese argument, naamlik dat Afrikaans nie gebruik mag word om ander uit te sluit nie omdat Suid-Afrika nie enkelmediumskole ekonomies en opvoedkundig kan bekostig nie. Lesufi, een van die luidste provokateurs in hierdie taaloorlog, het hom onlangs 'n stortvloed van kritiek op die hals gehaal nadat hy 'n voorstel gedoen het om die Skolewet te verander. Ter verdediging het hy die volgende gesê: “Economically and educationally the country cannot afford single-medium schools when the demand for education is so great.” Hy bedoel natuurlik die Afrikaanse enkelmediumskole, wat maar 5% van die skole in Suid-Afrika verteenwoordig, en nie die meerderheid van die skole nie, wat slegs in Engels onderrig gee (Colditz 2018).

Tot en met 2016 het die Gautengse regering daarin geslaag om 119 Afrikaanse skole in die provinsie te dwing om tweetalig te word deur leerders daar te plaas wat daarop aandring om slegs in Engels onderrig te ontvang. Die daaropvolgende instroming van leerders wat op Engels as onderrigtaal aandring, en die verskuiwing van Afrikaanse leerders na die oorblywende Afrikaanse skole elders of na tuisonderrig, het daartoe gelei dat hierdie skole uiteindelik Engels-enkeltalige skole geword het. Die regering is nou daarop gefokus om dieselfde met

die oorblywende Afrikaanse skole te doen. In die lig daarvan dat daar in 10 jaar tot en met 2016 in Gauteng 348 000 nuwe leerders bygekom het en daar in daardie tyd maar net 85 skole in die provinsie gebou is, is dit duidelik dat 'n minimum van 263 nuwe skole (teen 1 000 kinders per skool) gebou moet word (Colditz 2018). Die PFMA 2016-17 verslag (Makwetu 2017) wys dat hierdie katastrofe nie weens finansiële tekorte veroorsaak is nie, maar deur wanprestasie. Hierdie probleem is nie tot Gauteng beperk nie en kom regdeur die land voor.

Om die oorblywende Afrikaanse skole in Gauteng, wat reeds volledig beset is en reeds deeglik geïntegreerd is, te teiken, gaan nie 'n oplossing vir hierdie onderwyskatastrofe wees nie en is duidelik 'n politieke, eerder as 'n pragmatiese, daad.

MOEDERTAALONDERRIG

Volgens die Wet op Hoër Onderwys 101 van 1997 en die Taalbeleid op Hoër Onderwys (2002) word die bestaan van Afrikaanse universiteite summier verwerp omdat dit kwansuis teen die grein van 'n getransformeerde hoëronderwysstelsel sal wees (Beukes 2015). Die voorneme van die Taalbeleid op Hoër Onderwys (2002) om onderwysinstellings in meertalige opvoedkundige omgewings te omskep waar al die inheemse tale as akademiese en wetenskaplike tale kan ontwikkel, was uiteindelik net 'n onbereikbare ideaal. Die werklikheid is dat Afrikaans, wat wél 'n gevestigde akademiese en wetenskaplike taal is, grootliks uit die tersiêre sektor verwyn is, terwyl daar geen noemenswaardige vordering in akademiese en wetenskaplike ontwikkeling in die ander inheemse tale was nie.

Lesufi kom met die skynheilige argument vorendag dat dit net tot die Afrikaanssprekende leerders se voordeel sal wees as hulle in Engels onderrig kry en sê dat dit hom dronkslaan dat die oorlog om Afrikaanse onderrig nog voortgaan omdat dit net Afrikaanse kinders skade sal doen om in Afrikaans onderrig te ontvang (Maphanga 2019). Ten spyte van navorsing wêreldwyd wat onteenseglik bewys dat moedertaalonderrig in die opvoeding van die leerder van onskatbare waarde is, dring die regering daarop aan om, in stede daarvan om die vaktale van die inheemse tale te ontwikkel, eerder alles prys te gee en die skole te verengels (Carstens 2016; Van der Walt & Steyn 2016). Die gevolge hiervan is geweldig.

Hierdie besluit het 'n uiters negatiewe uitwerking op die gehalte van onderwys in die land gehad. Die stand van onderrig in skole is beroerd en die geletterdheidsvlakte van leerders, en selfs van die onderwysers, laat veel te wense oor. Volgens die *Progress in International Reading Literacy Study* (Howie et al. 2016) kan ongeveer 80% van graad 4-leerders in Suid-Afrikaanse skole nie lees nie. Dit is op dieselfde vlak as toe die toets vyf jaar vroeër ook gedoen is, en dit is steeds die laagste vlak van geletterdheid onder die 50 lande wat getoets is.

Daar word daarop gewys dat leerders tuis nie die nodige ondersteuning kry nie en dat dit dalk die rede vir hierdie haglike toestand is. Dit is immers verstaanbaar, aangesien Engels deur slegs sowat 8,3% van Suid-Afrikaners as huistaal gepraat word (STATS SA 2018). Talle toetse het egter duidelik die groter probleem uitgelig, naamlik dat die meeste onderwysers in hierdie wanfunksionele skole nie toegerus is om in Engels klas te gee nie.

Die Initial Teacher Education Research Project (ITERP) is geloods om onderwysers se vermoë om die vakinhoude aan leerders oor te dra en die vlak van hulle vakkennis te bepaal. Daar is bevind dat onderwysers, net soos die leerders wat hulle moet onderrig, in tale en wiskunde vêr onder die kurrikulumstandaard presteer (Deacon 2016).

In 'n onlangse opname gedoen deur die Departement van Beplanning, Monitering en Evaluasie is bevind dat die meeste van die onderwysers wat aan die opname deelgeneem het, nie die hoofbegrip van 'n paragraaf kon identifiseer of eenvoudige wiskundige berekenings

kon doen nie. Die onderwysers is getoets op grond van hulle kennis van die vakke wat hulle op skool aanbied. Van die onderwysers wat deelgeneem het, het vir Engels Eerste Addisionele Taal maar 10% behaal en vir Wiskunde 5% (Govender 2018).

'n Toets wat deur die Zenex Foundation onder 300 laerskoolonderwysers gedoen is, het bevind dat die Engelse taalvaardigheid van onderwysers in die Wes-Kaap, Oos-Kaap en KwaZulu-Natal op die vlak van 'n graad 3-leerder is. Die Departement van Basiese Onderwys het by monde van Elijah Mahlangu daarop gereageer en gesê dat hulle van die situasie bewus is, dat die resultate met die uitslae van vorige navorsing ooreenstem en dat die bevindinge nie verbasend is nie aangesien Engels nie die huistaal van die meeste van die onderwysers is nie (Sesant 2016).

Volgens die TALIS-verslag (2018) spandeer Suid-Afrikaanse onderwysers, naas dié van Saoedi-Arabië, die minste tyd aan klasgee uit 47 deelnemende lande. Benewens Viëtnam, het Suid-Afrika, uit die 47 deelnemende lande, van die onderwysers met die laagste kwalifikasies. Volgens die verslag het Suid-Afrika, naas Singapoer, die meeste leerders in die klas wat 'n ander taal as die onderrigtaal tuis praat.

Hierdie resultate strook met die bevindings van die IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement), wat die geletterdheid van laerskoolleerders deur middel van hulle PIRLS-program (Progress in International Reading Literacy Study) en die wiskunde- en wetenskapvaardigheid deur middel van TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) assesseer.

Die mees siniese retoriek wat gebruik word om die verwydering van Afrikaans uit die tersi  re milieу te regverdig, was dié van Jonathan Jansen (2013):

There is another reason why English is the language of choice in school. It is that the indigenous languages are so poorly taught. This is where a major miscalculation occurs on the part of language activists: simply learning in your mother tongue is absolutely no guarantee of improved learning gains in school as the disastrous ANA (the annual national assessments) results show year on year. The problem is not the language of instruction it is the quality of teaching, the knowledge of curriculum, and the stability of the school.

Here then is one major solution to the long-term resolution of the crisis in education: instruct every teacher and every child in English from the first day of school rather than add to the burden of poor instruction in the mother-tongue in the foundation years to the trauma of transition to English later on. Countries like Zimbabwe made that choice early on and that is one reason why their students perform so much better in South African universities.

At universities with dual language policies, like the UFS, black students make a very different argument for having all classes in English. They see their choice of English as a trade-off that demands a similar give-and-take from Afrikaans-speaking students. In other words, let the Afrikaans students give-up Afrikaans just as we gave up Setswana or isiZulu and let us all learn in English, the common factor in our educational experience.

(Jansen, J. 2013. Not even colonial born: England, the English and the problem of education in South Africa. Toespraak gelewer by die English Academy of South Africa's Percy Baneshik Memorial Lecture. Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein)

Met ander woorde: Ten spyte daarvan dat Afrikaans as 'n ho  funksietaal ontwikkel het, moet dit as onderrigtaal prysgegee word omdat ander inheemse tale gefaal het om tot op dieselfde vlak te ontwikkel. Sodoende kan elke leerder in die land op dieselfde vlak van agterstand

begin. Dan is die speelveld mos gelyk, want almal word ewe veel benadeel (die “equal misery”-argument), natuurlik ten spyte daarvan dat hierdie situasie duidelik Engels-huistaalsprekers bo al die ander bevoordeel. Natuurlik is dit ook makliker om een taal te vernietig as om nege ander tot op dieselfde hoëfunksievlek te ontwikkel.

DIE INTERNET

Daar is egter geen rede om mens aan hierdie aanslag te onderwerp nie – buiten as jy in die posisie van kneg funksioneer. Dit is sekerlik die rede hoekom Afrikaans as onderrigtaal by universiteite sonder slag of stoot uit die universiteite verwyder kon word en daar maar 'n handjievole Afrikaanse skole oor is ten spyte daarvan dat daar derduisende Afrikaanse onderwysers en dosente is.

Buite die dwingelandy van die werksmilieu is mens egter vry om taalgewys te doen wat jy wil. Die twee grootste faktore wat jou egter kniehalter, is tyd en geld. Gelukkig is daar ook 'n antwoord hiervoor. Of ons dit nou wil erken of nie, die Akademie is besig om te vergrys, maar dit beteken ook dat 'n groot persentasie van die Akademielede afgetrede vakkundiges is. Akademielede is ook (hopelik) mense wat 'n groot deel van hulle lewe daaraan gewy het om hulle vak in Afrikaans te vestig en te bedryf. Hierdie mense is ook van die topwetenskaplikes in die land wat dekades se ervaring het. Afgetrede Akademielede staan nie onder die juk van 'n bestel wat hulle dwing om hulle vak in Engels te bedryf nie.

Alhoewel dit my as boekliefhebber pynig om dit te erken, moet ek aanvaar dat mense deesdae al hoe meer die internet gebruik eerder as om boeke te lees of om na biblioteke te gaan. Soos ons almal ook weet, word die internet nie primêr gebruik om probleme soos besoedeling, oorbevolking, kos- en watersekuriteit, natuurbewaring en dergelike aan te pak nie, maar eerder vir baie meer banale dinge. Maar dit is ook 'n feit dat wanneer leerders 'n taak moet doen, hulle direk na die internet gaan vir hulp; daar kry hulle amper alles denkbaar, maar hoofsaaklik in Engels.

Daar is projekte, ook van Akademielede se kant, om Afrikaans op byvoorbeeld Wikipedia te vestig en daardie projekte moet heelhartig deur ons almal ondersteun word, maar daar is baie meer om te doen. As daar niks oor paleontologie op die internet in Afrikaans is nie, is dit duidelik omdat ek nog niks daaroor daar geplaas het nie. Dieselfde geld vir elke ander vakgebied. Niemand anders as onself kan vir hierdie afwesigheid van Afrikaans op die internet geblameer word nie.

Ons het deesdae die vermoë om deur middel van die internet al ons vakkennis plaaslik en internasionaal met die huidige en komende geslagte te deel. Ten spyte daarvan dat Engels nog steeds die dominante taal op die internet is, gebruik al hoe meer nie-Engelssprekende mense die internet in hulle eie taal. Die voorkoms van Engels as internettaal het van meer as 75% in 1998 tot minder as 50% in 2016 gedaal (Pascoe 2016). Dit is soms belangrik vir mense om te weet dat Engels maar die derde grootste taal in die wêreld is en die sesde grootste huistaal in Suid-Afrika. Daarteenoor is Afrikaans die derde grootste huistaal in Suid-Afrika (Stats SA 2019) en daar word bereken dat ongeveer 23 miljoen mense in Suider-Afrika Afrikaans magtig is (Jones 2003). Die internet gee mens onbeperkte vryheid en geleenthed om jou kennis te deel met almal wat dit wil lees.

Die voordele van die internet as medium om vakinhoude oor te dra sluit die volgende in:

- Dit is soveel goedkoper as die druk, verspreiding en aankoop van boeke.
- Kleurfoto's en illustrasies, wat een van die grootste beperkende faktore in die drukbedryf is, kan bykans gratis op die internet geplaas word.

- Inligting kan bykans onmiddellik bekom word met behulp van die regte soekenjins en soekwoorde.
- Artikels kan kitsskakels bevat wat mens onmiddellik van een stuk inligting na die volgende neem.
- 'n Webwerf kan skakels na YouTube-video's bevat wat die leerder virtueel byvoorbeeld disseksies of fossiel-opgrawings kan wys, op uitstappies onder water kan neem, of na grotte, vulkane, oerwoude of die Saharawoestyn.
- Anders as boeke kan inligting op die internet deurentyd bygewerk word om die nuutste inligting in te sluit.

So 'n webwerf kan skakels na plaaslike en internasionale organisasies en hulle aktiwiteite insluit. Mens kan dink hoe sulke webwerwe die vloeい van kommunikasie tussen die publiek en die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Amateurpaleontoloë, die Voëlvereniging van Suid-Afrika, die Dendrologiese Vereniging van Suid-Afrika, die Bergklimvereniging, die Vetplantvereniging, Vlermuismavorsingsgroepe en tientalle meer kan vergemaklik. Mense, en veral leerders, kan dan lesings of uitstappies van hierdie groepe bywoon en daardeur nie slegs eerstehandse inligting oor die betrokke onderwerp kry nie, maar ook eerstehandse ervarings beleef wat nie in die klaskamer of op die internet moontlik is nie. Daarbenewens sal die leerders ook meer kan uittvind oor die werksomstandighede en aktiwiteite van navorsers, wat baie belangrik vir vak- en beroepskeuses is.

Daar is ook nie 'n beperking en voorskrifte op die internet nie. Die nuttigheid van die webwerf sal die sukses daarvan bepaal. Daar is ook geen beperking op die aantal webwerwe nie – iedereen kan so 'n webwerf skep. Soos met natuurlike seleksie sal die meer suksesvolle webwerwe meer lesers en gebruikers lok.

So 'n onderneming kan selfs tot 'n volgende vlak van gemeenskapsdeelname ontwikkel. Mense kan met behulp van 'n e-posadres met die webmeester skakel sodat leerders vrae oor skooltake of ander skoolwerk kan stel. As dit in 'n openbare forum soos 'n blog is, kan enigeen wat die antwoord het, die vraag beantwoord of die leerder na 'n kundige of vakonderwyser verwys. Dit is moontlik dat onderwysers deeltjys, of afgetrede onderwysers voltyds, as tutors kan optree of aktief by so 'n webwerf betrokke kan raak, of hulle eie webwerwe met skakels na ander kan begin of tutorklasse kan aanbied. 'n Goeie voorbeeld van hoe dit kan werk, is Wolkskool (skole.co.za), wat aanlyn klasse en vakinhoud in Wiskunde, Rekeningkunde en Afrikaans aanbied.

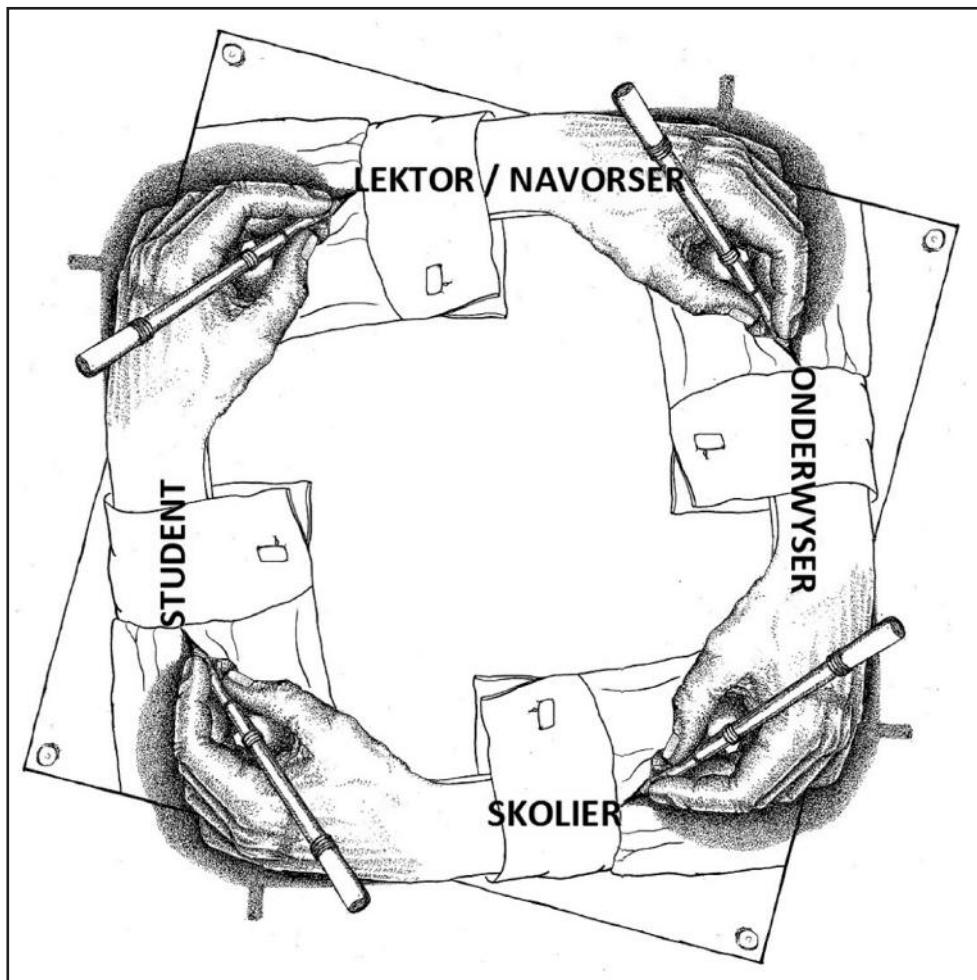
Almal sal by so 'n bydrae baat vind. Onderwysers wat by al die tersiêre opleidingsentruums slegs in Engels in hulle vakke opgelei word, sal dan toegang tot vakinligting en verwante onderwerpe in Afrikaans hê. Afrikaanssprekende skoliere en studente sal groot baat daarby vind as hulle aan die regte vaktaal blootgestel word. Skoliere en hulle ouers sal inligting in Afrikaans op die internet kan bekom eerder as om met take in geradbraakte vertalings vorendag te kom, wat allerminds 'n liefde vir die onderwerp of taal sal vestig. Uiteindelik sal elke navorsingsveld in Suid-Afrika kan baat vind by Afrikaanssprekende jongmense wat nog in hulle moedertaal kan dink en kommunikeer en navorsing doen en publiseer en die volgende geslag se onderwysers oplei. Dalk sal so 'n poging mense van ander inheemse tale motiveer om dieselfde in hulle tale te doen.

Kortom: Die vakspesialis kan met behulp van sy of haar webwerf sonder enige beslommernis of teenkanting en bykans kosteloos met alle ouderdomsgroepe en op alle vaardigheidsvlakke – kinders, studente, leke en ander vakkundiges – van die taalgemeenskap kommunikeer. Die internet gee mens onbeperkte vryheid en geleentheid om kennis te deel met almal wat dit wil lees. As mense bereid is om die kerkblad op die internet te versorg, of

om met vriende op Facebook te kommunikeer of met Skype met kleinkinders in Nieu-Seeland te gesels, dink wat dit vir die 23 miljoen Afrikaanssprekers sal beteken as kundiges besluit om hulle vakkennis deur middel van die internet met hulle te deel.

As die vloeи van inligting op enige punt in hierdie sirkel van onderwys deur iets anders – taal, ideologie of kultuur – onderbreek word, word die inhoud van die hele sirkel binne twee geslagte deur iets anders vervang. Die jeug is die mees kwesbare en vatbare skakel in hierdie sirkel.

Hierdie artikel is 'n beroep op alle Akademielede. Die voortbestaan van die taal in sy hoërfunksies is laas so bedreig in die tyd van Charles Somerset en die Milner-regering. Almal van ons is Afrikaanssprekende vakspesialiste met 'n passie vir ons taal – anders sou ons nie lede van die Akademie gewees het nie. Die sukses van elkeen se poging om sy of haar vak in Afrikaans te laat oorleef, sal bepaal word deur elkeen se lojaliteit, ywer, motivering en passie vir sy of haar vak- en taalgenote.

Die vloeи van inligting en individue deur die vlakte van onderwys

(Illustrasie: Francois Durand)

Daar is 'n gesegde dat daar 'n boek in elke mens opgesluit is; vandag kan ons egter daardie "boek" op die internet plaas. Hierdie wekroep word gerig aan elke Afrikaanssprekende vakkundige, want ons is tans die laaste skakel in die ketting van ons bestaan as Afrikaanssprekendes, en as die volgende skakel nie geskep word nie, sal die bestaan van die hele ketting futiel en irrelevant word en die ketting uiteindelik tot niet gaan. Daar is nou geen verskoning waarom Afrikaanssprekende vakkundiges nie hulle kennis met die volgende geslag kan deel nie en alle rede waarom ons moet, dit wil sê as ons Afrikaans as hoëfunksiaal wil laat oorleef.

BIBLIOGRAFIE

- Beukes, A-M. 2015. Uitdagings vir Afrikaans in hoër onderwys: Die taalbeleid van die Universiteit van Johannesburg as gevallestudie. *Tydskrif vir geestesweteskappe*, 55(1):163-166.
- Birnbaum, S.A. 1984. *Grammatik der jiddischen Sprache*, 4. ergänzte Auflage, Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Carstens, W. 2016. Die impak van taalpolitiek op universiteite in Suid-Afrika – die geval Afrikaans. Derde Colloquium Afrikaans, Universiteit Gent, Nederland,<https://www.litnet.co.za/referaat-die-impak-van-taalpolitiek-op-universiteite-suid-africa-die-geval-afrikaans/> [1 September 2018].
- Colditz, P. 2018. Education problems: Are Afrikaans schools to blame? News 24: 2018-01-18,<https://www.news24.com/Columnists/GuestColumn/education-problems-are-afrikaans-schools-to-blame-20180118> [1 September 2018].
- Deacon, R. 2016. *The Initial Teacher Education Research Project: Final Report* Johannesburg: JET Education Services. Johannesburg: WITS.
- Deumert, A. & Van den Bussche, W. 2003. *Germanic Standardizations: Past to Present*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Ethnologue. 2019. Yiddish. <https://www.ethnologue.com/language/yid> [20 Oktober 2019].
- Govender, P. 2018. Teachers fail simple maths, English tests. *Sunday Times*, 11 Mar 2018,<https://www.pressreader.com/south-africa/sunday-times-1107/.../281758449804517> [1 September 2018].
- Howie, S.J., Combrinck, C., Roux, K., Tshele, M., Mokoena, G.M. & McLeod Palane, N. 2016. *PIRLS Literacy 2016: South African Highlights Report*. Centre for Evaluation and Assessment, Faculty of Education, University of Pretoria,<http://www.saep.org/wp-content/uploads/2017/12/pirls-literacy-2016-hl-report-3.zp136320.pdf> [1 September 2018].
- Jansen, J. 2013. Not even colonial born: England, the English and the problem of education in South Africa. Toespraak gelewer by die English Academy of South Africa's Percy Baneshik Memorial Lecture. Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein, <https://www.litnet.co.za/percy-maneshik-memorial-lecture-2013/> [1 September, 2018].
- Jones, E.A. Afrikaans. In: Page, M.E. & Sonnenburg, P.M. 2003. *Colonialism: an international, social, cultural, and political encyclopedia*, p.7.
- Lesufi, P. 2018. Language used as a 'false shield' for exclusion. News 24: 2018-01-19,<https://www.news24.com/Columnists/GuestColumn/panyaza-lesufi-language-being-used-as-a-false-shield-for-exclusion-20180119> [1 September 2018].
- Makwetu, K. (Auditor General). 2017. Public Finance Management Act 2016-17 – Consolidated General Report on National and Provincial Audit Outcomes. <https://www.agsa.co.za/Portals/0/Reports/PFMA/201617/GR/AG%20PFMA%202017%20Web%20SMALL.pdf>
- Maphangwa, C. 2019. Out with Verwoerd: Lesufi renames Gauteng school, vows other names 'will also fall', News 24, 2019-05-21,<https://www.news24.com/SouthAfrica/News/out-with-verwoerd-lesufi-renames-gauteng-school-vows-other-names-will-also-fall-20190521>[30 May 2019].
- Motshekga, A. 2016. Report of the Ministerial Task Team appointed by Minister Angie Motshekga to investigate allegations into the selling of posts of educators by members of teachers unions and departmental officials in Provincial Education Departments. Department of Basic Education. Final Report 18 May 2016. https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201606/ministerialtaskteampostseducatorsreport2016.pdf

- Pascoe, A. 2016. English no longer holds sway in the digital age. Business Day, 12 Oktober 2016,<http://www.bdlive.co.za/opinion/2016/10/12/english-no-longer-holds-sway-in-the-digital-age> [1 September 2018].
- Roche, G. 2017. Linguistic Vitality, Endangerment, and Resilience, *Language Documentation and Conservation*, 11:190-223.
- Sesant, S. 2016. 300 Primary school teachers fail Grade 3 English test. Eyewitness News,<https://ewn.co.za/2016/06/02/300-primary-school-teachers-fail-grade-3-English-test> [1 September 2018].
- Skutnabb-Kangas, T. & Phillipson, R. 1989. 'Mother Tongue': The Theoretical and Sociopolitical Construction of a Concept. In: Ammon, U. (ed.) (1989). *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin, New York: Walter de Gruyter & Co.
- STATS SA. 2018. General Household Survey, Statistical Release P0318. Statistics South Africa, Pretoria.
- Van der Walt, H. & Steyn, H. 2016. Afrikaans as taal van onderrig en leer in skole en ander onderwysinstansies: "Ou" wyn in nuwe sakke. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 56(4-1):1034-1047.
- Weinreich, M. 2008. *History of the Yiddish Language*, Volumes 1 and 2, New Haven, London: Yale University Press.
- Zingeris, E. 1996. *Yiddish culture*: Report of the Committee on Culture and Education and related documents. Council of Europe: Committee on Culture and Education Doc. 7489. Council of Europe, Parliamentary Assembly, Strasbourg.

Navorsings- en oorsigartikels / Research and review articles (3): Kwesbaarheid in die Suid-Afrikaanse samelewing

INLEIDING

Suid-Afrika is die land met van die hoogste syfers in die wêreld met betrekking tot werkloosheid, huishoudelike geweld, verkragtings, sosio-ekonomiese ongelykhede en ongeregtighede. Ons sit met 'n apartheidsverlede en 'n korrupte hede waar die mense en hulle welstand nie voorrang geniet nie, ten spyte van ons liberale en menseregte-gerigte grondwet. Die onmidellike gevolge daarvan is dat mense in Suid-Afrika kwesbaar is. Kwesbaar beteken dat ons bloopgestel is daaraan om fisies en/of emosioneel besoer te kan word.

Dis dan ook gepas dat hierdie afdeling toegespits is daarop om aan die stemme van kwesbare groepe gehoor te gee, deurdat deelnemers se verhale of narratiewe deur navorsers aangeteken is.

Tydens die saamstel van hierdie afdeling oor kwesbare groepe kon ons nie dink aan 'n meer gepaste persoon om in die gesprek in te sluit as die digter, denker, dramaturg en maatskaplike werker Adam Small nie.* Adam Small het naamlik in een van sy laaste onderhoude wat hy gevoer het, gesê dat hy "op een of ander manier 'n stem wou gee aan diegene wat nie kan praat nie" (*Die Burger*, 28 Februarie 2014). Een manier waarop ons kwesbares 'n stem kan gee, is juis deur te skryf oor kwesbare mense en groepe in die samelewing. Ons haal graag uit twee van Adam Small se gedigte aan:

Armoede

Dit skreeu my in die gesig elke Maandag
– ons buurt se dag vir vullisverwydering –
wanneer die dromme uitgesit is
en ek – watter rou gesig – mense
in die afval sien grou vir iets te ete
en drinke. Dan laai die woede in my op....

(*Klawerjas* 2013:115)

Dan verduidelik hy verder wat die gevolge van hierdie kwesbaarheid is:

Gods hoogste proef is nie die vuur maar die vernedering
hoor alle vroue, alle kinders, hoor my kind, hoor goed
hoor goed

Gods hoogste proef is nie die vuur maar die vernedering

(*Kitaar my Kruis* 1975:43)

Hierdie ongeregtighede kwes of verwond die self van die persoon en Small beskryf dan ook die gevolge daarvan:

Al sou hierdie land myne wees, en al sy rykdom, maar die liefde ontbreek my, dan is hierdie land myne net met sy armoede. (Small 1958:34; *Klein Simbool*)

Uiteindelik maak hy die beoefening van medemenslikheid en die voorkoming en beskerming van die kwesbare mense die verantwoordelikheid van elke persoon.

* Kyk Van der Elst, J. (Red). 2017. *Adam Small Denker, Digter, Dramaturg: 'n Huldiging*. Pretoria. Protea.

Die artikels in hierdie afdeling is dié van akademici wat die stemme van kwesbare mense aan die leser wil oordra. Uit die artikels wat vir die doel aanvaar is, is daar sommige wat die probleem in die algemeen pak en dan ook ander wat spesifieke kwesbare groepe ondersoek.

Twee artikels fokus op die probleem van kwesbaarheid in sy breë vergestalting. **Chris Jones** fokus op die noodsaaklikheid van ekonomiese geregtigheid. Hierdie tema, asook die aard en uitdagings van ekonomiese geregtigheid, word in hierdie bydrae ontgin in belang van kwesbare individue en groepe in haglike omstandighede. Dit ondersoek veral die uitdagings van ekonomiese geregtigheid vir die gereformeerde teologie, asook of die belangrike kenmerke van die eerste Christelike gemeentes nog teenwoordig is, nagestreef en uitgeleef word in die kerk en in die lewens van Christengelowiges. **Charl Wolhuter** plaas onderwysvoorsiening aan kwesbare groepe in die samelewning, en die uitdagings wat daar mee gepaard gaan, in die kollig. Hierdie is 'n belangrike bydrae tot die tema aangesien gebrekkige vlakke van onderwys 'n vername rede vir die kwesbaarheid van verskeie groepe in die arbeidsmark is. Die volgende vier artikels bied 'n blik op die lewensbestaan van spesifieke kwesbare groepe in die samelewning.

Marinda Pretorius en **Derick Blaauw** plaas die kollig op 'n unieke aktiwiteit in die informele sektor wat direk voortvloei uit Suid-Afrika se hoë vlakke van motorverwante misdaad en werkloosheid. Motorwagte sien om na voertuie by winkelsentrumse se parkeerterreine teen 'n fooitjie. Hier geniet hulle bitter min, indien enige, van die beskerming wat die arbeidsbedeling aan formele werkers bied. Hulle is dus inderdaad 'n uiters kwesbare groep in die informele sektor.

In 'n artikel wat spesifiek op die kwesbaarheid van vroue fokus, ondersoek **Anmar Pretorius** die kwesbaarhede van vroue in die Suid-Afrikaanse mynbougemeenskap van Emalahleni. Haar artikel vul 'n belangrike leemte in die literatuur, aangesien Suid-Afrikaanse studies oor die onderwerp dun gesaai is.

In 'n verdere gepaste fokus op vroue stel **Ilze Slabbert** die probleme van kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik aan die orde. Die doel van haar studie was om die uitdagings wat hierdie groep vroue die hoof moet bied, te ondersoek met die ekologiese perspektief as teoretiese raamwerk.

Die laaste artikel deur **Fazel Freeks** verskuif die fokus na vaders en spesifiek om die maatskaplike probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika te probeer bekamp. In Suid-Afrika is die uitdaging van vaderafwesigheid 'n maatskaplike probleem wat in die meeste gemeenskappe voorkom. Freeks ondersoek moontlikhede om die impak hiervan op kwesbare kinders te bekamp.

Ten slotte wil ons daarop wys dat die tema deur soveel vlakke van die samelewning sny dat daar in die volgende uitgawe moontlik nog artikels uit die breë tema geplaas mag word. Spesifieke groepe in die arbeidsmark soos dagloners kan een so 'n artikel vorm, terwyl 'n ander die soeklig plaas op die sosiale weerbaarheid en strukturele kwesbaarheid van die inwoners van Genadendal in die Wes-Kaap. Nog 'n moontlikheid is 'n ondersoek na die gepastheid van Kwesbaarheidsteorie as lens op soliede huishoudelike afvalbestuur. Hierdie artikels is egter nog in wording.

Dit was 'n voorreg om betrokke te wees by die saamstel van hierdie tema oor 'n onderwerp wat alle Suid-Afrikaners op verskillende wyses en op verskillende vlakke raak. Die laaste woord is nog nie gespreek oor die kwesbaarhede van Suid-Afrika en sy mense nie, maar ons laaste woord in hierdie inleiding is om ons dank en waardering teenoor die oueurs en keurders uit te spreek. Ons is ook baie dankbaar vir die geleentheid, aanmoediging, hulp en ondersteuning van die hoofredakteur, professor Ina Wolfaardt-Gräbe. Sonder haar hulp, kennis en ervaring sou hierdie onderneming nie moontlik gewees het nie.

DERICK BLAAUW EN RINIE SCHENCK

Gasredakteurs
November 2019

Ekonomiese geregtigheid: Die groot uitdaging – ook vir Christelike gemeenskappe

Economic justice: The big challenge – also for Christian communities

CHRIS JONES

Fakulteit Teologie
Universiteit Stellenbosch
E-pos: chrisjones@sun.ac.za

Chris Jones

CHRIS JONES was vir byna 20 jaar 'n gemeente-predikant in Ceres voordat hy en sy gesin aan die begin van 2008 Stellenbosch toe verhuis het om die Eenheid vir Morele Leierskap aan die Fakulteit Teologie, Universiteit Stellenbosch, op die been te bring. Hy staan tans aan die hoof van hierdie Eenheid en is ook 'n navorsingsgenoot binne die Dissiplinegroep Sistematiese Teologie en Ekklesiologie. Hy lewer op gerekende basis referate by konferensies en is die skrywer van 'n verskeidenheid boeke, hoofstukke in boeke en artikels. Hy is betrokke by verskeie gemeenskapsontwikkelingsprojekte.

CHRIS JONES was a church minister in Ceres for close to 20 years before moving to Stellenbosch with his family at the beginning of 2008 to establish the Unit for Moral Leadership at the Faculty of Theology, Stellenbosch University. He currently heads this Unit and is also a research fellow within the discipline group Systematic Theology and Ecclesiology. He regularly presents papers at conferences and is the author of a variety of books, chapters in books and articles. He is involved in various community development projects.

ABSTRACT

Economic justice: The big challenge – also for Christian communities

This article focuses on the need for economic justice. This is done in the light of a letter by Russel Botman, former lecturer in Missiology at the University of the Western Cape and later at Stellenbosch University. In the letter – from him to the author of this article – about 21 years ago, he thinks, among other things, about the possibility of the following slogan: “economic justice before upward mobility”. This theme, as well as the nature and challenges of economic justice, are further explored in the interest of so many vulnerable individuals and groups in dire circumstances. In particular, it looks at the challenges of economic justice for Reformed theology and whether the important characteristics of the first Christian congregations are still present, pursued and lived out in the church and in the lives of Christian believers. It seems, we have created a world that is so divided, that what is good news for one can be very bad news for another. This is most evident when one thinks about the economy. In South Africa in particular, we had a history before 1994 where the line of division was

along colour lines. Today, income inequality, unemployment and poverty, among others, have deepened this historical division. However, we have the belief that somewhere, somehow, something like justice, equity, the protection of good, and opposing evil, exists. In the deepest sense, most of us believe that this kind of justice must be shaped in the ways people live with one another. There is, however, a big gap between justice on one side of the economic divide, and justice on the other side. This theme of economic justice is extremely important and arises for Botman from the perception that injustice is a historical concept that also has economic implications. No human being simply awakens one day with the awareness and knowledge that the existing economic realities represent an injustice. There is a great deal of ecumenical consensus that especially poverty around the world should be condemned as an injustice. According to Botman, there is a growing conviction that this injustice is linked to the nature of the economic system itself. Poverty, just like racism, has a systemic nature. It is an unfair economy that gives birth to poverty. Human beings' actions must spring from a moral life rather than from a particular set of rules. The American theologian and ethicist, Stanley Hauerwas, made a great contribution to character ethics. He advocates a virtue ethic as opposed to duty ethics. According to Hauerwas, the emphasis should therefore be on values, character and humanity rather than on precepts. The article further looks at why early Christianity spread so fast and far. According to the New Testament researchers, Wayne Meeks, Abraham Malherbe and Gerd Theissen, it mainly had to do with addressing the following four issues: poverty, marginalisation, alienation and class inequality. According to Botman, it is clear that early Christianity was understood as the most dynamic alternative to a system of economic injustice. Over the past decades, theological ethics has shifted from a focus on the individual to a spotlight on the larger, broader community. The German theologian, Dietrich Bonhoeffer, in his theology strongly emphasised the congregation and the community as a locus for a world-transforming religious life. Christ is present in this world today in the form of community. Since we have divided the world in such a way that good news for one can mean bad news for another, the final ethical decision on economic justice is made from one of these two positions. In this respect, the Bible makes a special choice for the poor; so much so that the gospel is essentially identified as good news to the poor (Luke 4:18). This presupposes the moral choice to approach the issue of economic justice from the viewpoint of the poor with the intention of bringing good news to them. However, in the confession that God is on the side of the helpless, there can be no difference of opinion in the church of Jesus Christ. The implications of this confession in the pursuit of economic justice and church unity must resound in one voice in the songs, prayers, and sermons of the local congregation if we are to be faithful to the Bible. The relationship between church and society, and in particular the issue of economic justice, is obviously one of the most critical aspects of the church's credible testimony in the modern world.

KEY CONCEPTS: economic justice; upward mobility; unemployment; inequality; poverty; alienation; fear; hope; *kairos*; *koinos*; *koinonia*; *homothumadon*; diacolate; Belhar Confession; credibility; good news

TREFWOORDE: Ekonomiese geregtigheid; opwaartse mobiliteit; werkloosheid; ongelijkheid; armoede; vervreemding; vrees; hoop; *kairos*; *koinos*; *koinonia*; *homothumadon*; diakonaat; Belydenis van Belhar; geloofwaardigheid; goeie nuus

OPSOMMING

Hierdie artikel fokus op die noodsaaklikheid van ekonomiese geregtigheid. Dit geskied na aanleiding van 'n skrywe van Russel Botman, voormalige dosent in Missiologie aan die Universiteit van Wes-Kaapland asook later aan die Universiteit Stellenbosch. In 'n skrywe van hom aan die oueur van hierdie artikel ongeveer 21 jaar gelede, dink hy onder ander na oor die moontlikheid van die volgende slagspreuk: "economic justice before upward mobility". Hierdie tema, asook die aard en uitdagings van ekonomiese geregtigheid, word op die spoor van sy gedagtes verder in hierdie bydrae ontgin in belang van soveel kwesbare individue en groepe in haglike omstandighede. Dit kyk veral na die uitdagings van ekonomiese geregtigheid vir die gereformeerde teologie en of die belangrike kenmerke van die eerste Christelike gemeentes nog teenwoordig is, nagestreef en uitgeleef word in die kerk en in die lewens van Christengelowiges.

1. INLEIDING

In September 1998 skryf wyle Russel Botman,¹ toe nog 'n dosent aan die Teologiese Fakulteit, Universiteit van Wes-Kaapland, rakende 'n beplande publikasie aan my dat dit op daardie stadium sinvol sou kon wees om die uitdagings in die nuwe Suid-Afrika – veral wat betref die ontwikkeling van ekonomiese geregtigheid – eties onder oë te neem en selfondersoek te doen. In sy skrywe verwys hy na die slagspreuk "liberation before education", waarmee onderwys aan swart kinders sedert 1976 in apartheid-Suid-Afrika deur aktiviste verwerp is. Hy vra dan in sy opmerkings aan my of dit nie tyd geword het vir 'n nuwe slagspreuk nie, naamlik "economic justice before upward mobility". Dit het my een-en-twintig jaar later steeds aan die dink, veral as mens kyk na die huidige inkomste-ongelykheid, werkloosheid en armoede in ons land – wat egter nie hier diepgaande bespreek sal word nie. Die navorsingsmetodologie wat in die nadenke oor die tema van hierdie artikel gebruik word, is 'n literatuurstudie.

2. GEREKTIGHEID VOOR "OPWAARTSE MOBILITEIT"?²

Botman verwys in sy skrywe na die bekende Grimm broers se feëverhaal waarin hulle vertel van 'n seuntjie wat besluit het om te leer wat vrees werklik is. Hierdie seuntjie maak dan allerlei vreesaanjaende avonture mee, maar alles tevergeefs. Vreesloos word hy groot. Een aand besluit

¹ Hy was tot sy dood in Junie 2014 rektor en visie-kanselier van die Universiteit Stellenbosch.

² Lawrence Mishel, president van die "Economic Policy Institute" in Amerika, skryf dat as 'n mens "opwaartse mobiliteit" wil verbeter, jy inkomste-ongelykheid moet takel. Dit geld uiteraard vir alle lande. "The United States has low rates of upward mobility compared to other advanced nations, and there has been no improvement in decades. So creating more opportunity – and perhaps a better chance at that mobility – is a worthy goal. But, opportunity simply doesn't thrive amid great inequalities. And so if 'more opportunity' is offered as an alternative to addressing income inequality, it's a dodge. It's a hollow promise. To understand why, it's important to appreciate the difference between opportunity – that is, upward mobility – and income inequality. Concerns about mobility center on strengthening the chances that children who grow up with relatively low incomes will attain middle-class or higher incomes in adulthood. Taking on inequality means focusing on whether low- and middle-income households improve their share of the economic growth generated in the next two decades. These are different issues – although ultimately they are intimately related. If we're serious about reducing inequality, we need to help people earn the kind of living that enables them to provide for their families and build a better future. Without that, promoting mobility and opportunity through more and better education is simply posturing." (Mishel 2016)

sy latere vrou, uit liefde, om hom die betekenis van vrees te leer. Sy gooï 'n emmer koue water vol stekende vissies oor hom uit terwyl hy slaap. Hy word toe so vasgenael deur die verskrikking daarvan dat hy die volle omvang van vrees leer verstaan.³

Søren Kierkegaard, Deense filosoof, dink hieroor na in *The Concept of Dread* (1968), en verklaar dat elke mens 'n ervaring van vrees moet hê. Die mens wat geleer het om op die regte manier te vrees, het die belangrikste ding in die lewe geleer. Die Marxistiese filosoof, Ernst Bloch, verwys ook op sy beurt na hierdie feëverhaal in *Principle of Hope* (1986), maar maak die teenoorgestelde gevolg trekking. Toe die verhaal ontstaan het, volgens Bloch, het dit mense gebaat om te vrees. In 'n moderne wêreld egter, moet mens leer om te hoop. Hoop moet voorrang geniet bo vrees. Vrees is passief, maar hoop maak die mens kreatief. Nou is die vraag volgens Botman: hoe kies 'n mens tussen die weg van Kierkegaard en dié van Bloch? Tussen vrees en hoop?

Hierdie saak is egter heelwat meer gekompliseerd as 'n blote keuse hiertussen, want mense het 'n wêreld geskep waar hoop vir die een, vrees vir die ander kan beteken. Ons het 'n wêreld tot stand gebring wat sodanig verdeeld is dat, wat goeie nuus vir die een is, baie slegte nuus vir die ander kan wees. Dit kom die duidelikste na vore wanneer mens oor die ekonomiese nadink. In Suid-Afrika veral het ons voor 1994 'n geskiedenis gehad waar die lyn van verdeling 'n kleurgrens was. Die apartheidsekonomie was georganiseer om die maksimum ingryping van regeringskant te waarborg. Volgens Botman is dit op sigself nie 'n "sonde" om 'n politieke ekonomie te hê nie. Op grond van politieke ingryping alleen kan ons nie die apartheidsekonomie as sondig beoordeel nie. Die sondige aard daarvan het egter alles te doen gehad met die feit dat die ingryping in die mark bedoel was om sommige mense te bevoordeel en ander te benadeel. Die bevoordeling en benadeling het gebeur op grond van 'n rasste-lyn – op grond van die wit gemeenskap se gevoelens en oordeel rakende wie nader of verder van hul kleurvooroordel gestaan het.

Vandag word hierdie historiese verdeling soos hierbo na verwys, steeds baie duidelik verskerp onder andere inkomste-ongelykheid, werkloosheid en armoede. "Die wredeheid van die systrome van klassebestaan en ekonomiese uitsluiting gee dikwels aanleiding tot 'n donker, troebel prentjie wat saamleef en verhoudings betref" veral in Suid-Afrika (Jones 2019:11).

Tog leef daar om die een of ander rede by ons (almal) die oortuiging dat daar êrens, op een of ander manier, iets soos geregtigheid, billikheid, die beskerming van goed, en die bestryding van kwaad bestaan. Ten diepste glo die meeste van ons dat so 'n geregtigheid konkrete gestalte moet kry in die maniere waarop mense met mekaar leef. Daar is egter 'n groot breuk tussen geregtigheid aan die een kant van die ekonomiese grenslyn, en geregtigheid aan die ander kant.

Botman verwys na die Suid-Afrikaanse sistematiese teoloog, Dirkie Smit, wat in 1993 vier vorme van geregtigheid onderskei het, naamlik politieke geregtigheid, juridiese geregtigheid, ekonomiese geregtigheid en sosiale geregtigheid. By politieke geregtigheid gaan dit oor die Grondwet soos byvoorbeeld die beskerming van menseregte wat godsdiensvryheid insluit. Onder juridiese geregtigheid tel onder meer sake soos die skuld van die verlede, amnestie, en doodstraf. Met sosiale geregtigheid word bedoel kwessies soos vroueregte, gesondheidsaangeleenthede, welsyn, en so meer. Ekonomiese geregtigheid het te doen met

³ Lees meer oor Botman se beskouing hieroor in: *The Kuyper Center Review*, Volume 5, *Church and Academy*, edited by Gordon Graham (2015).

werkloosheid, behuisingsnood, die land- of grondvraag, herverdeling en restitusie (Smit 1993:7).

Hoe mens ook al Smit se vorme van geregtigheid beskou, die tema van ekonomiese geregtigheid is uiterlig belangrik en ontstaan vir Botman vanuit die gewaarwording dat ongeregtigheid 'n historiese begrip is, wat ook die ekonomie impliseer. Geen mens ontwaak bloot op 'n dag met die wete en kennis dat die bestaande ekonomiese realiteit 'n onreg verteenwoordig nie. Bewuswordingsgebeure lei daar toe dat mense 'n saak, wat oor 'n lang tydperk as 'n onafwendbare deel van die samelewingsstruktuur aanvaar is, op 'n dag as 'n onreg identifiseer, dit beskryf en dan bestry. In hierdie verband het Max Weber (1978:708), die Duitse sosioloog, verklaar:

In virtue of its “impersonal” character, the capitalist economic system cannot be regulated by ethics, unlike all other forms of government ... The factors determining conduct at the decisive points are the competitive capacity of the market (labour market, money market, production market) i.e., “objective” considerations, factors which are neither ethical nor unethical but simply an-ethical, ethical neutral, at a level where ethics are irrelevant.

Vandag word egter vry algemeen van ekonomiese ongeregtigheid gepraat. Die verskuiwing het gekom om te bly. Op so 'n oomblik waar byvoorbeeld ekonomiese ongeregtigheid ontdek en beskryf word, ontstaan 'n *kairos*, waartydens alles wat andersins (eties) neutraal sou wees, juis kontroversieel raak. So het dit gebeur dat mense op 'n stadium oor werkloosheid net ongelukkig was, op 'n latere stadium daarteen protes aangeteken het, om nog later te ontdek dat werkloosheid teen die ganse (skeppingsmatige) menswees in stryd is. Enwanneer 'n saak iemand se menswees raak, dan raak dit die Godheid, die Skepper van alle goeie dinge. Reeds in 1993 het die Wêrldraad van Kerke die Utrecht-verklaring gepubliseer waarin die volgende staan: "... South Africa has one of the most unequal distributions of income and wealth in the world; a shrinking economy in which only half the work force can find formal employment; high costs, gross over-concentration of ownership and markets, and corrupt management" (Code of Investment 1993:5).

Suid-Afrika is vandag, volgens die nuutste Gini koëffisiënt⁴ of Gini indeks, die mees ongelyke land uit 149 lande in die wêreld. Oudpresident FW de Klerk het vroeër vanjaar (01/02/2019) tydens die FW de Klerkstigting se jaarlikse konferensie gesê die "vlakte van ongelykheid in Suid-Afrika is tans die ergste sedert 1994" (Prince 2019). Hy meen "die wortel daarvan kan toegeskryf word aan onder meer die patronen van ras en geslag, ongelykhede wat uit die land se verlede oorgeërf is, Suid-Afrika se mislukte onderwysstelsel en die stadige vlakte van ekonomiese groei" (Prince 2019).

Hy sê voorts die regering se "beleid van regstellende aksie en swart ekonomiese bemagtiging het klaagliks misluk om die vlakte van ongelykheid in Suid-Afrika te pak" (Prince

⁴ "New analysis by the World Bank has confirmed that South Africa is not only the world's most unequal country, but that extreme inequality has become a major constraint to higher levels of economic growth, because it is undermining policy certainty and depressing investment.

The bank's latest South Africa Economic Update, which focuses on the theme of jobs and inequality, notes that, at 0.63, South Africa's 2015 Gini coefficient was the highest internationally and that inequality had worsened since 1994, despite a decline in poverty. The Gini coefficient is the measure of income inequality, ranging from 0 to 1, with 0 representing a perfectly equal society and 1 representing a perfectly unequal society." (Creamer 2018)

2019). Volgens De Klerk het regstellende aksie en die swart ekonomiese bemagtigingsbeleid “net die boonste 10% tot 15% van dié op die inkomste-piramide bemagtig, terwyl dit geen invloed op die armste onderste deel gehad het nie” (Prince 2019). Daarom meen hy dat dit noodsaaklik is dat die “regering sy maatreëls moet heroorweeg om ongelykheid in die land te takel” (Prince 2019). Die ekonomiese opwaartse mobiliteit in ons land het inderdaad net vir ’n relatief klein persentasie swart mense oor die afgelope 25 jaar van demokrasie plaasgevind.

Soos nou reeds bekend, het die werkloosheidsyfer in Suid-Afrika onlangs [tweede kwartaal 2019] tot 29% gestyg. Dit is van die hoogste in die wêreld. Sedert die kom van demokrasie in 1994 was die werkloosheidskoers nog net in een jaar – 1995 – minder as 20%. Ek wonder hoeveel lande oor die afgelope 23 jaar ’n konstante werkloosheidsyfer van 20% of hoër gehandhaaf het?

As ons ontmoedigde werksoekers byreken, is die werkloosheidsyfer 38,5%. Dit is 10,2 miljoen mense – uit ’n totale bevolking van 58,78 miljoen. Vir vroue is dit 31,3%, wat hoër is as vir mans.

Ons gaan waarskynlik nooit in die toekoms (weer) minder as 10 miljoen mense hê wat werkloos is nie.

Jong mense tussen 15 en 24 wat nie werk, skoolgaan of opleiding ontvang nie, het tot meer as 32% gestyg. Altesaam 31% gegradeerde in hierdie ouderdomsgroep het tans nie werk nie. (Jones 2019:11 & Statistieke Suid-Afrika 2019)

In die vervoerbedryf het daar gedurende die tweede kwartaal van 2019 “meer as 40 000 werkgeleenthede [...] verlore gegaan. Hierteenoor is daar in die konstruksiebedryf 24 000 mense aangestel, maar daar werk altesaam 113 000 mense minder in dié sektor as ’n jaar gelede” (Jones 2019:11 & Statistieke Suid-Afrika 2019). In hierdie selfde tydperk was daar byna “50 000 huiswerkers, tuiniers en kinderoppassers minder in diens. [...] Vier uit tien bedrywe wat deur Statistieke Suid-Afrika gemeet is, het in die tweede kwartaal van 2019 minder mense in diens gehad as die vorige kwartaal, en sewe uit tien minder as ’n jaar gelede” (Jones 2019:11 & Statistieke Suid-Afrika 2019).

Verder weet ons hoe

gesinstrukture deur armoede vernietig word. Amper 66% van ons land se kinders bly in ’n huis waar daar net een ouer of volwassene is. Bykans 21% van hulle bly nie by ’n biologiese ma of pa nie. [...]

Werkloosheid en armoede het ’n enorme uitwerking op die psige van die mens. Dit is geweldig demoraliserend om daagliks te aanskou hoe bevoorregte mense werk toe gaan, terwyl jy reeds maande of jare lank by die huis sonder enige inkomste sit. Want jy spartel om te oorleef. Jy kan nie in die behoeftes van jou mense en jou kinders voorsien nie. Dikwels is daar geen familievangnette nie. (Jones 2019:11)

Mens besef net hoe weersinwekkend en vreesaanjaend werkloosheid, ongelykheid en armoede in Suid-Afrika is wanneer jy in ag neem dat “55,5% van ons Suid-Afrikaanse bevolking onder die boonste armoedsgrens van R1 227 per persoon per maand” leef (Jones 2019:11). Die missioloog, Piet Meiring, bevestig in 2017 tydens die eeufeesviering van die Universiteit van Pretoria se Fakulteit Teologie, die woorde van Frank Chikane, senior visepresident van die Suid-Afrikaanse Raad van Kerke, dat “die vraagstuk van ekonomiese geregtigheid dié uitdaging is wat nou op Suid-Afrika wag” (Jackson 2017). Chikane sê dat ons moet “verseker dat daar

'n regverdige samelewing is waarin daar vir almal billike toegang tot die ekonomie is. Die brug wat die land onder Mandela oorgesteek het, het nie ekonomiese geregtigheid verseker nie" (Jackson 2017). Chikane voorspel "dat Suid-Afrika 'n duur prys gaan betaal omdat die land 'parkeer het' nadat hulle oor die brug is. Die uitdaging nou is om ekonomiese geregtigheid te verseker" (Jackson 2017). Hy pleit verder "vir 'n versoening tussen die armes en die hulpbronne van die land" (Jackson 2017). Kerke het hierin 'n profetiese rol om te speel. Reeds in 1967 sê die Accra Belydenis die volgende: "A church that is indifferent to poverty, or evades responsibility in economic affairs, or is open to one social class only, or expects gratitude for its beneficence, makes a mockery of reconciliation and offers no acceptable worship to God" (Presbyterian Church (U.S.A.) 2002). Artikel 34 van die 2004 Accra Belydenis verwys na die "complicity and guilt of those who consciously benefit from the current neoliberal economic global system" (World Communion of Reformed Churches 2004). In 2012 besluit die Verenigende Gereformeerde Kerk in Suider-Afrika (VGKSA) om met die Belydenis van Belhar na die Suid-Afrikaanse regering te gaan sodat ekonomiese geregtigheid in die land aangespreek kan word (Uniting Reformed Church in Southern Africa 2012:31-33).

Botman, tot met sy dood 'n lidmaat van die VGKSA, druk hom baie sterk uit wanneer hy sê dat die kerklike oordeel van die wêreldekonomie eintlik skrikwekkend is. Daar bestaan 'n groot mate van ekumeniese konsensus dat veral armoede regoor die wêreld as 'n onreg veroordeel moet word. Volgens Botman is daar 'n groeiende oortuiging dat hierdie onreg met die aard van die ekonomiese sisteem self saamhang. Armoede, net soos byvoorbeeld rassisme, het 'n sistemiese aard. Armoede soos ons dit vandag ken en ervaar kan nie maar net afgemaak word as die skuld of die onvermoë van die armes nie. Dit is 'n onregverdige ekonomie wat aan armoede geboorte gee. Die wêreldekonomie word (toenemend) gedomineer deur multinasionale monopolieë van produksie, kommunikasie en handel. Hierdie sisteem het tot gevolg dat werkloosheid ernstige afmetings aanneem, en eintlik 'n moderne vorm van slawerny geword het. Die ekonomieë van kleiner lande word uiteindelik die pionne van 'n ekonomiese neokolonialisme waaraan hulle met feitlik onbetaalbare skuld en groeiende rente verknel raak. In artikel 10 van die Accra belydenis (2004) staan die volgende:

This [neo-liberal economic globalization] is an ideology that claims no alternative, demanding an endless flow of sacrifices from the poor and creation. It makes the false promise that it can save the world through the creation of wealth and prosperity, claiming sovereignty over life and demanding total allegiance which amounts to idolatry.

Die ekonoom Stan du Plessis en teoloog Piet Naudé (2018) skryf in hul artikel "Economic inequality: Economics and theology in dialogue"⁵ soos volg:

From a theological perspective, an economic system that tends to subject all forms of life to market logic, and in its ideological form claims to be the only valid interpretation of reality, also tends to lose a normative link to moral values like equality, social care and restorative justice. These values lie beyond the system itself, and it is from them that the system should also take guidance in the formulation of economic and social goals. [...] Capitalism brings ambiguous results: enormous wealth is created amidst grinding poverty and weak re-distribution mechanisms; industrial cooperation has produced goods on a

⁵ Lees die oorspronklike (en volledige) artikel in: *International Journal of Public Theology*, 12(1), (23 April 2018). https://brill.com/view/journals/ijpt/12/1/article-p73_6.xml/

massive scale but with devastating ecological effect; and commercial advertising spurs on consumer spending but consumerism leads to a joyless economy in which everything has a price but nothing has value.

Die bekende Duitse teoloog, Ulrich Duchrow,⁶ maak reeds in 1987 'n oortuigende saak uit dat die huidige wêreldekonomie 'n saak van belydenis geword het. Die hart van die Christelike evangelie is op die spel in die vraag na ekonomiese geregtigheid. Die groot uitdaging, en stryd, vir die teologie is om onder hierdie omstandighede die Christelike lewe voor te hou as "goeie nuus" vir almal – wat in sy geboorte-konteks vir die *polis*, die omvattende sosiale gemeenskap, die goeie nuus moes bring/wees (Duchrow 1987).

Die belangrike vraag bly: watter implikasies het die verkondiging van die evangelie in 'n wêreld waar die goeie nuus vir die een, slegte nuus vir die ander kan wees?

3. DIE AARD VAN EKONOMIESE GEREKTIGHEID

Die vraag wat volgens Botman gevra moet word wanneer mens oor die aard van ekonomiese gerektigheid nadink, is of daar nog gepraat kan word van 'n onbetwiste plig in 'n plurale wêreld. Wat gebeur in 'n situasie waar dit nie meer vanselfsprekend is dat die uitvoer van plig A, soos voorgeskryf in reël B of beginsel C, vir situasie D, ekonomiese gerektigheid voorveronderstel nie? Wat sommige mense as hul plig mag beskou, mag deur ander as 'n onreg ervaar word, omdat sodanige plig huis onreg kan bevorder. Wat dus belangrik is, is dat gerektigheid nie net te doen het met die skepping van strukturele gerektigheid nie, maar veral ook met die kweek van morele mense. Hiervolgens moet die mens voortdurend uitgedaaag word om te antwoord op die vraag watter soort mense hulle/ons wil wees en watter soort lewe wil hulle/ons lei. Die mens moet gemotiveer word om geboorte te gee aan handelinge wat spruit uit 'n morele lewe eerder as uit 'n bepaalde pligtestaat of stel reëls. 'n Morele lewe sou gedefinieer kon word as daardie soort karakter of lewensingesteldheid wat 'n hoogs noodsaaiklike sosiale impak het in belang van 'n regverdigte wêreld. Dit gaan daaroor dat die mens sy/haar godegegewe vryheid gebruik om hom/haarself ten diepste te ondersoek en sodanige waardes te vestig dat gerektigheid sal geskied. Sulke mense sal bereid wees om die offers te bring wat deur hierdie waardes en hul diepste lewensmotivering en lewensinstelling vereis word. Ekonomiese gerektigheid sal van sulke mense afhanglik wees. Diegene egter wat opgaan in die markkragte en die pligte, reëls en beginsels van die mark-ideologie, verpersoonlik dikwels baie moeilik ekonomiese gerektigheid. Wanneer die vryheid van die mark die hoogste beginsel geword het, kan die waardes en karakter van mense so maklik daaraan opgeoffer word (Botman 1998).

Die Amerikaanse teoloog en etikus, Stanley Hauerwas (1975,1981), het 'n groot bydrae gelewer tot karakter-etiek.⁷ Teenoor die voorstanders van pligte-etiek, bepleit hy 'n deugdeetiek. Volgens Hauerwas (1975,1981) moet die aksent gevolglik meer op waardes, karakter en menswees val as op gebiedinge en voorskrifte. Eerder as om te besluit watter soort handelinge voorgeskryf moet word, behoort die kerk eerder aandag te gee aan watter soort mense hulle aan die gemeenskap wil lewer. Die kerk het nie 'n etiek nie, maar is self 'n etiek. Dit gebeur

⁶ Lees meer hieroor in: Duchrow, *Global Economy: A Confessional Issue for the Churches* (1987).

⁷ Vir meer hieroor, lees onder andere: Hauerwas, *Character and the Christian Life: A Study in Theological Ethics* (1975); Hauerwas, *A Community of Character: Toward a Constructive Social Ethic* (1981).

deur navolging. Jesus Christus is vir Christene die deugsame mens, die Een met karakter, wat die Nuwe Testament aan ons voorhou as dié Een wat nagevolg moet word.

Moderne navorsers van die Nuwe Testament soos veral Wayne Meeks,⁸ Abraham Malherbe⁹ en veral Gerd Theissen¹⁰ in hul klassieke werke hieroor, het antwoorde gesoek op die vraag waarom die vroeë Christendom so geweldig vinnig en ver versprei het. Die antwoord wat hulle gevind het, is dat Christene die werklike vraagstukke van die stedelike bestaan aangespreek het. Hulle boodskap het bekend gestaan as die Goeie Nuus (Evangelie). Dit is interessant om te kyk na die vraagstukke van daardie tyd. Volgens hierdie geleerde het dit hoofsaaklik te doen gehad met die positiewe aanpak van die volgende vier sake: armoede, marginalisering, vervreemding, en klasse-ongelykheid. Die gemeentes in die Nuwe Testamentiese-tyd het deernis en omgee vir die armes gedemonstreer, hulle het uitnodigings aan mense op die rand van hul gemeenskap gerig, hulle het skeidsmure afgebreek en as gelykes voor en saam met mekaar geleef. Uit hierdie navorsing, aldus Botman, is dit duidelik dat die vroeë Christendom verstaan is as die mees dinamiese alternatief op 'n sisteem van ekonomiese onreg.

Die leefwyse van die eerste gemeente word in die boek *Handelinge* deur 'n drieklank beskryf naamlik, *koinos*, *koinonia* en *homothumadon*. Eersgenoemde verwys na die byeenbring van bronne – insluitend ekonomiese bronne – asook gedeelde ervarings. Die derde woord beskryf die kwaliteit van lewe in die vroeë gemeenskap. *Koinonia* verwys na die toestande en voorwaardes wat uit 'n *koinos*-leefwyse voortspruit. Dit het onder andere te doen met gemeenskap, gesamentlike deelname, die deel van dit wat jy besit, en 'n bydrae in belang van die verbetering van iemand anders se lewe. Lukas en die *Handelinge*-boek dui tereg ook aan dat vroue 'n beduidende belang gehad het by die ekonomiese beslissings in daardie vroegste gemeente.

4. UITDAGINGS VAN EKONOMIESE GEREQTIGHEID

Oor die afgelope dekades het daar in die teologiese etiek 'n verskuiwing plaasgevind van die fokus op die individu na die soeklig op die groter, breër gemeenskap. Dietrich Bonhoeffer, die Duitse teoloog wat op 9 April 1945 deur Hitler tereggestel is, het in sy teologie¹¹ sterk klem gelê op die gemeente en die gemeenskap as *locus* vir 'n wêreldtransformerende geloofslewe. Christus is vandag in hierdie wêrld teenwoordig in die vorm van gemeenskap. Paul Lehmann, Amerikaanse teoloog en Christelike etikus, asook uitgesproke vriend en sielsgenoot van Bonhoeffer, het die tema verder uitgewerk in sy voorstel van *koinonia*-etiek.¹² Hierdie tema het verskillende weë gevind in die teologiese geskiedenis sedertdien. By onder

⁸ Meeks, *The First Urban Christians: The Social World of the Apostle Paul*(1983). 25 jaar na hierdie klassieke boek van Meeks waarin hy die sosio-historiese konteks van Pauliniese Christendom deur die lens van die briewe van Paulus bestudeer het, verskyn T.D. Still en D.G. Horrell se kolleksie van sewe essays met 'n epiloog deur Meeks self. Dit herbesoek en vul hierdie landmerkvolume van Meeks aan. Lees meer hieroor in: *After the First Urban Christians: The Social-Scientific Study of Pauline Christianity Twenty-Five Years Later* (2009).

⁹ Malherbe, *Social Aspects of Early Christianity* (1983).

¹⁰ Theissen, *Sociology of Early Palestinian Christianity* (1977).

¹¹ Lees veral sy boek *Gemeinsames Leben* (1939) wat in 1954 deur J.W. Doberstein in Engels vertaal is as: *Life Together: The Classic Exploration of Christian in Community*.

¹² Lees meer in Nancy Duff se boek: *Humanization and the politics of God: The koinonia ethics of Paul Lehmann* (1992).

andere die ekumene van die Wêreldraad van Kerke het dit gelei tot die ernstige besinninge oor die weg na 'n voller *koinonia*. In Santiago het die Vyfde Wêreldkonferensie oor "Geloof en Kerkorde" die oeroue standpunt *Unus Christianus nullus Christianus* ('n enkele Christen is geen Christen) herbevestig. Dit dui onteenseglik daarop dat Christenskap 'n gemeenskaps-beoefening is. *Koinonia* is 'n gawe en opdrag van God aan elke Christelike gemeenskap in belang van 'n voller menslike gemeenskap. In hierdie besprekingsdokument het die volgende standpunt neerslag gevind:

The Church as *koinonia* is called to share not only in the suffering of its own community but in the suffering of all; by advocacy and care for the poor, needy and marginalized; by joining in all efforts for justice and peace within human societies; by exercising and promoting responsible stewardship of creation and by keeping alive hope in the heart of humanity. Diakonia to the whole world and *koinonia* cannot be separated (Best & Gassmann 1994:275).

Dikwels is daar in die kerk, veral in Suid-Afrika – volgens Botman, gewerk met 'n sterk skeiding tussen *koinonia* en diakonaat (verstaan as ontwikkeling en bekratiging) terwyl ons in voorafgaande dokument opgeroep word tot 'n meer Bybelse verstaan van die diens van barmhartigheid. Ons het egter 'n afstand geskep tussen die diens van ekonomiese geregtigheid en die werklike soek na kerkeenhed. Ons het verder gegaan deur die Bybelse eise van *koinonia* binne-kerklik te interpreteer en diens van geregtigheid (barmhartigheid) as daardie gemeenskap se erbarming vir die ander wat daarbuite staan. Daardeur het ons 'n skeiding – en nie net 'n onderskeiding nie – geskep tussen die getuienis na binne en die getuienis na buite. Wie egter 'n diens van geregtigheid (barmhartigheid) voorstaan, moet dit in gemeenskap of deelgenootskap met die lydendes doen. Dit moet gebeur vanuit die geloof dat alles wat die Christelike kerk doen, tekens van die geloof is dat die volmaakte *koinonia* van die (ganse) menslike geslag die einddoel van God in Jesus Christus is.

Volgens Botman is daar egter ook 'n ander kritieke aspek aan die nadanke oor ekonomiese geregtigheid. Aangesien ons die wêreld sodanig verdeel het dat die goeie nuus vir die een, slegte nuus vir die ander kan beteken, word die finale etiese beslissing oor ekonomiese geregtigheid gevel vanuit een van hierdie twee posisies. Almal sou kon dink dat hulle polities korrek is wanneer dit by ekonomiese geregtigheid kom, maar min is bereid om te erken dat elke stellingname deur die posisionering van die spreker gekondisioneer word. As jy aan die kant van die bevoorregtes staan, sal jy op een manier oor ekonomiese geregtigheid praat. Die klem sal dan waarskynlik val op "ons moet keer dat standarde nie daal nie, insluitende my lewenstandaard", en "ons moet waak teen die aantasting van besit-reg, insluitende my reg om te mag besit wat die apartheidsekonomie my laat toeval het".

Die Bybel maak egter 'n besondere keuse vir die armes, dermate dat die evangelie wesentlik geïdentifiseer word as goeie nuus aan die armes. Jesus sê in Lukas 4:18:

Die Gees van die Here is op My omdat Hy My gesalf het om die evangelie aan armes te verkondig. Hy het My gestuur om vrylating vir gevangenes uit te roep en herstel van gesig vir blindes, om onderdruktes in vryheid uit te stuur, om die genadejaar van die Here aan te kondig.

Dít voorveronderstel die morele keuse om die saak van ekonomiese geregtigheid te benader vanuit die oogpunt van die armes met die bedoeling om goeie nuus vir hulle te maak. Ulrich

Duchrow en Gerhard Liedke (1989) argumenteer oortuigend dat die bestaande ekonomiese sisteem die armes geweld aandoen. Om die vrede te dien, is om vanuit die optiek van die armes 'n werklikheid van "goeie nuus" te maak.

Kerkeenheid is uiteraard ook 'n kritieke aspek van die geregtigheidsvraag. Die onregverdige wêreldekonomie is te sterk vir 'n verdeelde kerk. Wie na eenheid soek, moet 'n toewyding aan die saak van ekonomiese ongeregtigheid hê. Dirkie Smit het tereg verklaar dat diegene "wat kerkeenheid weerstaan uit vrees vir wat dit alles inhou, het die noue verband tussen eenheid en geregtigheid miskien op 'n intuïtiewe wyse beter gesnap as diegene wat dalk romantiserend daarvoor pleit" (Cloete & Smit 1984:62).

Ons kerke is nie net op rasse-grondslag verdeel nie. Die kerklike verdeling weerspieël ons keuse om gemeenskap te vorm met diegene wat soos ons lyk, dieselfde kultuur en taal as ons het, en die keuse om saam te gaan met diegene wat dieselfde as ons besit. Botman oordeel dat die groot strydpuunt tussen die VGKSA en Nederduitse Gereformeerde Kerk (NGK) in die proses van kerkeenheid, is ten diepste die vraag na ekonomiese geregtigheid. Die stryd om die Belydenis van Belhar gaan huis om hierdie saak. Is God die God van geregtigheid of is God hoogstens 'n God van ontferming? Die stryd gaan nie om die vraag of die Belydenis van Belhar 'n uitdrukking van die gereformeerde geloof is nie. Nog minder stry mense oor die stellinge waarin die Belydenis van Belhar die geloof in die Drie Enige God, of versoening en eenheid in Jesus Christus bely. Die strydpuunt lê in die vierde artikel van die Belydenis:

Ons glo dat God Homself geopenbaar het as die Een wat geregtigheid en ware vrede onder mense wil bring; dat Hy in die wêreld vol onreg en vyandskap op 'n besondere wyse die God van die noodlydendes, die armes en die verontregte is en dat Hy sy kerk roep om Hom hierin na te volg [...] dat die kerk daarom as eiendom van God moet staan waar Hy staan, naamlik teen die ongeregtigheid en by die verontregtes; dat die kerk as volgelinge van Christus moet getuig teenoor alle magtiges en bevoorregtes wat uit selfsug hulle eie belang soek en oor andere beskik en hul benadeel (Botha & Naudé 1998:4-5).

Du Plessis en Naudé (2018) sluit hierby aan as hulle sê:

God brings justice to the oppressed and intervenes on behalf of the marginalised. This refers to those who have fallen out of the job and consumer market, and are, therefore, often without social care and respect. This includes the hungry, the prisoners, the blind, the downtrodden, the strangers (refugees), the orphans and the widows.

Oor die belydenis dat God die hulp van die hulpeloze is, mag daar in die kerk van Jesus Christus egter geen verskil bestaan nie. Die implikasies van hierdie belydenis vir die strewe na ekonomiese geregtigheid en kerkeenheid moet in een stem opklink in liedere, gebede en preke van die plaaslike gemeente as ons aan die Bybel getrou wil wees. Botha en Maruping (2013) verwys in hierdie opsig na Botman wat in 2006 in 'n gedeelte getitel "Belhar beyond apartheid" die geregtigheidskwessie daarin identifiseer as "essentially a confessional concern for economic justice". Volgens Botman se interpretasie is die geregtigheidsvraagstuk vir Belhar "a testimony to the liberating activity of God in history". Hy gaan dan volgens Botha en Maruping (2013) verder en sê dat "the poor and oppressed are consequently the primary interlocutors of Belhar. The confession, according to Botman's understanding, takes the matter of justice beyond the boundaries of the ethical to an affirmation of faith".

Die verhouding tussen kerk en samelewing, en by name die kwessie van ekonomiese geregtigheid, vorm uiteraard een van die mees kritieke aspekte van die kerk se geloofwaardige getuienis in die wêreld. Die gedagte dat die kerk vanuit eie posisie oor, met of tot die samelewing kan spreek, word implisiet ondermyn deur die ervaring van vele mense dat die Christendom self deel van die probleem van ekonomiese afhanklikheid- en uitbuiting-verhoudinge in die wêreld uitmaak. Dit gaan lank nie meer oor die vraag wat die kerk te sê het oor algemene maatskaplike probleme nie. Die Christelike identiteit self is onder verdenking met betrekking tot die vraag na ekonomiese geregtigheid. Die vraag volgens Botman behoort te wees: wie is Christus vir die wêreld vandag? Dit is nie meer genoeg dat die kerk korrek teen elke vorm van rassisme optree nie. Die internasionale doelpale van God het lankal reeds verskuif – ten minste in die res van die wêreld – na die eise van die navolging van God in belang van ekonomiese geregtigheid. Botman verwys dan in hierdie opsig na die baie interessante statistiese gegewens wat Leonardo Boff van die Pouslike Katolieke Universiteit van Rio de Janeiro bestudeer het. In 1963, sê hy, het 60% van die studente hulself as ateïste beskryf. Onder die hoofredes wat hulle hiervoor aangevoer het, was dat die kerk met die *status quo* geïdentifiseer het. Laasgenoemde was/is onregverdig en staan teenoor die armes. In 1978 is nuwe data versamel oor dieselfde vraag. Toe het 75% van die studente hulself as Christene beskryf. Hierdie keer was die hoofrede dat die kerk sedert Medellin¹³ (1968) en Puebla¹⁴ (1978) die stem van die stemlooses geword het in hul identifikasie met die armes. Die kerk se geloofwaardigheid het vir hierdie studente direk verband gehou met die getuienis en optredes in belang van ekonomiese geregtigheid.

Die geloofwaardigheid van die kerk het vir Christene alles te doen met die navolging van Christus in die lig van die eise ten gunste van ekonomiese geregtigheid. In hierdie navolging ontdek ons deurentyd dat Jesus aan die kant van die verontregtes staan. Hy het ekonomiese geregtigheid in 'n konkrete situasie beoefen as 'n sogenaamde "keuse-gebeure". In hierdie keuse is God aan ons geopenbaar as die God van die arme.

5. SLOTOPMERKINGS

Die bekende Duitse teoloog, Jürgen Moltmann (1994), het ook oor die feëverhaal van die Grimm-broers nagedink in sy boek *Jesus Christ for today's world*. Hy meen egter dat ons beide vrees en hoop nodig het om eg menslik te wees. Beide vrees en hoop leef uit verwagting. Die een verwag die slechte, die ander die goeie. Ons het albei nodig. Elke enkele mens leer om met vrees én met hoop te leef. Vrees leer ons om die gevare in die toekoms (betyds) waar te neem en daarvan weg te stuur, terwyl hoop ons daarop instel om die geleenthede wat die toekoms bied te sien en aan te gryp. Is dit nie juis wat ons bedoel wanneer ons praat van die historiese *kairos* waarin ons leef nie? Bedoel *kairos* nie juis dat ons 'n oomblik van gevaar én

¹³ Die konferensie van Latyns-Amerikaanse biskoppe waar hulle besluit het dat die kerk 'n "preferential option for the poor" moet inneem. <https://www.we-are-church.org/413/index.php/library/caring-not-scaring/264-medellin-conference-statement-1968/>

¹⁴ Tydens die biskoppekonferensie in Puebla, is 'n dokument opgestel waarin onder andere die volgende fundamentele sake soos besluit by Medellin, bevestig is: (1) "an identification with the poor and oppressed; (2) a sociological analysis of 'structural sin', of 'institutionalized injustice', and 'institutionalized violence' of poverty produced by 'mechanisms of oppression'; and (3) the need for rapid 'structural change'". https://www.jstor.org/stable/165726?seq=2#metadata_info_tab_contents/

geleentheid betree nie? Inderdaad gaan dit in die huidige *kairos* om die lewe met Kierkegaard se “konsep van vrees” en Bloch se “konsep van hoop”. Die twee vul mekaar aan en verseker gesamentlik die toekoms. Om enige van die twee te verloor, in Botman se woorde, is om die toekoms wat God vir ons voorberei het, alreeds nou, hier te verloor.

BIBLIOGRAFIE

- Best, T.F. & Gassmann, G. 1994. *On the way to fuller koinonia*. Geneva: WCC.
- Bloch, E. 1986. *The principle of hope*. Cambridge Massachusetts: The MIT Press.
- Bonhoeffer, D. 1939. *Gemeinsames Leben*, (in 1954 uit Duits in Engels vertaal deur J.W. Doberstein as: *Life together: The classic exploration of Christian in community*.) Munich: Christian Kaiser Verlag.
- Botha, N. & Maruping, P. 2013. Reformed Christianity and the Confession of Accra: A conversation about unavoidable questions in the quest for justice: *Studia Historiae Ecclesiasticae*, 39(1).
- Botha, J. & Naudé P. 1998. *Op pad met Belhar: Goeie nuus vir gister, vandag en môre*. Pretoria: JL van Schaik Uitgewers.
- Botman, R. Persoonlike kommunikasie gedateer 18 September 1998.
- Cloete, G.D. & Smit D.J. (reds.). 1984. *'n Oomblik van waarheid*. Kaapstad: Tafelberg.
- Creamer, T. 2018. Extreme inequality in South Africa is constraining growth and investment. *Engineering news*. <https://www.engineeringnews.co.za/article/extreme-inequality-is-constraining-south-african-investment-and-growth-2018-04-1/> [15 Augustus 2019].
- Duchrow, U. 1987. *Global economy: A confessional issue for the churches?* Geneva: WCC.
- Duchrow, U. & Liedke, G. 1989. *Shalom: Biblical perspectives on creation, justice and peace*. Geneva: WCC.
- Duff, N.J. 1992. *Humanization and the politics of God: The koinonia ethics of Paul Lehmann*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Du Plessis, S. & Naudé, P. 2018. Economic inequality: Economics and theology in dialogue. *International Journal of Public Theology*, 12(1):73-101.
- Du Plessis, S. & Naudé, P. 2018. *Economic inequality: Economics and Theology in Dialogue*: [https://www.usb.ac.za/usb_insights/economic-inequality-economics-and-theology-in-dialogue/\[21 Augustus 19\]](https://www.usb.ac.za/usb_insights/economic-inequality-economics-and-theology-in-dialogue/[21%20Augustus%2019].).
- Hauerwas, S. 1975. *Character and the Christian life: A study in theological ethics*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Hauerwas, S. 1981. *A community of character: Toward a constructive social ethic*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Jackson, N. 2017. Ekonomiese geregtigheid is die groot uitdaging. *Kerkbode*. <https://kerkbode.christians.co.za/2017/10/09/ekonomiese-geregtigheid-die-groot-uitdaging/> [20 Augustus 2019].
- Jones, C. 2019. Hoe leef jy as jy nie werk? *Weekliks, Rapport* 11 Augustus 2019, p. 11.
- Kierkegaard, S. 1968. *The concept of dread*. Princeton: Princeton University Press.
- Malherbe, A.J. 1983. *Social aspects of early Christianity*. Philadelphia: Fortress Press.
- Medellín Conference Statement. 1968. <https://www.we-are-church.org/413/index.php/library/caring-not-scaring/264-medellin-conference-statement-1968/> [19 Augustus 2019].
- Meeks, W.A. 1983. *The first urban Christians: The social world of the apostle Paul*. New Haven: Yale University.
- Mishel, L. 2016. *If we want to improve upward mobility, we must tackle income inequality*. <https://www.fordfoundation.org/ideas>equals-change-blog/posts/if-we-want-to-improve-upward-mobility-we-must-tackle-income-inequality/> [15 Augustus 2019].
- Moltmann, J. 1994. *Jesus Christ for today's world*. London: Fortress Press.
- Presbyterian Church (U.S.A.). 2002. *The Confession of 1967 – Inclusive Language Version*. https://www.pcusa.org/site_media/media/uploads/theologyandworship/pdfs/confess67.pdf [22 Augustus 2019].
- Prince, L. 2019. Ongelykheid in SA ergste sedert 1994. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Politiek/fw-ongelykheid-in-sa-ergste-sedert-1994-20190201> [14 Augustus 2019].
- Smit, D.J. 1993. Oor die prediking van regverdiging en reg, in Burger, C.W., Muller, B.A. & Smit, D.J. 1993. *Riglyne vir prediking oor regverdiging en reg*. Kaapstad: Lux Verbi, pp. 1-14.

- Statistics South Africa. 2019. Quarterly Labour Force Survey, Quarter 2:2019. Department: Statistics South Africa, Pretoria. <http://www.statssa.gov.za/publications/P0211/P02112ndQuarter2019.pdf> [14Augustus 2019].
- Still, T.D. & Horrell, D.G. 2009. *After the first urban Christians: The social-scientific study of Pauline Christianity twenty-five years later*. London/New York: Bloomsbury Academic.
- Theissen, G. 1977. *Sociology of early Palestinian Christianity*. Philadelphia: Fortress Press.
- The Kuyper Center Review, Volume 5, *Church and Academy*, Edited by Gordon Graham, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan, 2015, pp.2-4.
- Uniting Reformed Church in Southern Africa. 2012. Economic injustice in the Southern African Context: Decisions of the sixth General Synod 2012. *Okahandja*, 1-7 October 2012.
- Weber, M. 1978. *Max Weber: Economy and Society*. Original title: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Translated and edited by G. Roth & C. Wittich. California: University of California Press.
- World Communion of Reformed Churches. 2004. *The Accra Confession*. <http://wcrc.ch/accra/the-accra-confession>[21 Augustus 2019].
- World Council of Churches. 1993. Utrecht Declaration. *Code of Investment*. Geneva: WCC.

Onderwysvoorsiening aan kwesbare groepe in die samelewing

Provision of education to vulnerable groups in society

C.C. WOLHUTER

Vergelykende en Internasionale Opvoedkunde

Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

E-pos: Charl.Wolhuter@nwu.ac.za

Charl Wolhuter

CHARL WOLHUTER het aan die Universiteite van Johannesburg, Pretoria, Suid-Afrika (Unisa) en Stellenbosch studeer. Hy het sy doktorsgraad in Vergelykende Opvoedkunde aan die Universiteit van Stellenbosch verwerf. Hy is 'n voormalige junior lektor in Historiese en Vergelykende Opvoedkunde aan die Universiteit van Pretoria en 'n voormalige senior lektor in Historiese en Vergelykende Opvoedkunde aan die Universiteit van Zooloeland. Tans is hy Professor in Vergelykende en Internasionale Opvoedkunde aan Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus, Suid-Afrika. Hy is die skrywer van talie artikels en boeke in die veld van Historiese Opvoedkunde en Vergelykende en Internasionale Opvoedkunde. Hy was besoekende professor aan onder meer Brock Universiteit, Kanada; Mount Union Universiteit, Ohio, Verenigde State van Amerika, die Universiteit van Kreta, Griekeland; die Universiteit van Queensland, Australië; en die Universiteit van Modena en Reggio Emilia, Italië; Boris Grinchenko Universiteit, Ukraine; en die Opvoedkunde Universiteit van Hong Kong.

CHARL WOLHUTER studied at the Universities of Johannesburg, Pretoria, South Africa (Unisa), and Stellenbosch. His doctorate in Comparative Education was awarded to him by the University of Stellenbosch. He is a former Junior Lecturer in the Department History of Education and Comparative Education at the University of Pretoria, and a former Senior Lecturer in the Department of History of Education and Comparative Education at the University of Zululand. Currently, he is Comparative and International Education Professor at North-West University, Potchefstroom Campus, South Africa. He is the author of several articles in the fields of History of Education and Comparative and International Education. He has been visiting professor at, inter alia, Brock University, Ontario, Canada; Mount Union University, Ohio, United States of America; University of Crete, Greece; University of Queensland, Australia; University of Modena and Reggio Emilia, Italy; Boris Grinchenko University, Ukraine; and the Education University of Hong Kong.

ABSTRACT

Provision of education to vulnerable groups in society

Currently education is widely looked upon as a panacea for all societal ills and challenges, and the global community is feverishly pursuing the provision of education to all. This article is a position paper defending the thesis that in the crusade of education for all, and the theoretical superstructure directing the discourse about education for all, a set of vulnerable groups in society has become invisible. The aim of this article is to bring this set of vulnerable groups into the map of the public and academic discourse on education and to serve as prolegomena for the drafting of a research agenda for the provision of education to these groups.

The article commences with an outline of the historical evolution of models of social stratification dominant in both the public discourse and analyses in the social sciences. The prototype was Marx's model that laid down socio-economic status as the main dimension of social stratification. This dimension was later supplemented by two additional dimensions, with the result that the public and academic discourse about equality has come to be dominated by the so-called trinity of inequality: socio-economic status, gender and race or ethnicity. Through the cracks of this model have fallen a number of vulnerable groups, which have, therefore, disappeared from the public and academic discourse.

Vulnerable groups in society can be defined as people who, because of a set of particular circumstances, do not have access to the same set of social support systems to which people typically have access. These systems include family structures (including structures of the extended family), systems of the immediate community in which these people live, governmental structures (such as access to social grants or protection offered by labour laws) and the various forms of capital identified by Bourdieu, namely physical or economic capital, cultural capital and social capital. The article enumerates and briefly discusses the following categories of vulnerable groups (without claiming this list to be exhaustive): refugees, dislodged people or illegal immigrants; the unemployed; street children; people dependent on social grants; parentless or guardianless children; the destitute; domestic workers; the poor; chronically ill people; people living from garbage; and car guards.

Against this occurrence of vulnerable people in society, the potential of education as an ameliorative force should be assessed. After being on the fringe of society for centuries (even millennia) and being viewed as of no economic value, the decades after the Second World War suddenly saw an appreciation for the value of education. Causal factors to this new belief include the fact that adult literacy on a world level reached the 50% mark in 1955, the founding of UNESCO and the appearance of the Human Capital and Modernisation Theory. In a short time, education has come to be seen as a solution to every societal ill. Advocates for education can indeed marshal a raft of empirical research supporting their belief. However, the ameliorative societal effect of education is no universal, deterministic law. The societal effect depends on the learner(s) and the contextual ecology (geography, demography, social system, economy, political system and religio- and life philosophical systems) of each case. Therefore, while education appears to be the obvious way to empower people finding themselves to be members of vulnerable categories, for this potential of education to be realised, the explication of the contextual ecology of each of the vulnerable categories should be placed on the Education research agenda, followed by a development plan for education for each group, based on the results of such analyses.

KEY WORDS: Adult literacy; education for all; Education research agenda; human rights; Human Capital Theory; Marxism; Modernisation Theory; social stratification; UNESCO; vulnerable groups

TREFWOORDE: kwesbare groepe; Marxisme; menseregte; Menslikekapitaalteorie; Moderniseringsteorie; onderwys vir almal; Opvoedkundenavorsingsagenda; sosiale stratifikasie; UNESCO; volwasse geletterdheid

OPSOMMING

Die argument van hierdie artikel is dat terwyl daar wyd na onderwys opgesien word as instrument om mense te bemagtig en om die ideale samelewing te skep, kwesbare groepe buite sig van die openbare en akademiese onderwysdiskoers verdwyn het. Die doel van die artikel is om die konsep van kwesbare groepe prominent op die voorgrond van die navorsingsagenda te plaas, wat onderwysvoorsiening aan hierdie groepe sal prioritiseer. Die artikel gee 'n oorsig van die historiese ontwikkeling van heersende sosiale stratifikasiemodelle en die afwesigheid van kwesbare groepe in hierdie skemas. Die begrip "kwesbare groepe" word verhelder en toepaslike voorbeeld van die stel kwesbare groepe in die samelewing word gelys. Die opkoms van die beskouing van onderwys as oplossing vir die totale samelewingsproblematiek word dan geskets en probleme met dié beskouing word geïdentifiseer. Die gevolgtrekking is dat onderwys die voor die hand liggende instrument is om kwesbare groepe te bemagtig. Die moontlikheidsvoorwaarde hiervoor is dat hierdie groepe en die unieke kontekstuele ekologie van elk van die groepe op die navorsingsagenda van die Sosiale Wetenskappe, veral die Sosiologie van die Opvoedkunde en die Vergelykende Opvoedkunde, geplaas moet word.

1. INLEIDING

Soos onder andere blyk uit Doelwit 4 van die Volgehoue Ontwikkelingsdoelwitte (*Sustainable Development Goals*) – die internasionale gemeenskap se visie vir 2030 (Verenigde Nasies 2019) – word "onderwys vir almal" nie net as 'n mensereg beskou nie, maar ook as 'n instrument om 'n ideale samelewing te skep en elke individu te bemagtig. Die samelewing het onderwys geselekteer as voertuig om 'n nuwe toekoms tegemoet te gaan.

Daar word in hierdie artikel geargumenteer dat, in hierdie kruistog vir onderwys vir almal en in die teoretiese bobou wat die diskoers daarvan stuur, 'n stel kwesbare groepe versaak is. Daarom is die doel van die artikel om hierdie stel kwesbare groepe op die navorsingsagenda van onderwysvoorsiening aan almal te plaas.

Die artikel begin met 'n oorsig oor die historiese ontwikkeling van sosiale stratifikasie-modelle in die Sosiologie (wat deur die Opvoedkundewetenskappe oorgeneem is). Dan word verduidelik hoe 'n stel kwesbare groepe deur die krake van hierdie modelle geval het en "onsigbaar" geraak het in die onderwysvoorsieningsbeleid en die wetenskaplike diskos. Die begrip "kwesbare groepe" word verhelder en met voorbeeld toegelig. Vervolgens word die verryding van onderwys as oplossing van die samelewing geskets en die afwesigheid van toereikende onderwysvoorsiening aan kwesbare groepe uitgelig. Ten slotte word 'n navorsingsprogram wat die situasie kan omkeer, voorgestel.

2. TEORIEË OOR SOSIALE STRATIFIKASIE

Sosiologie – wat breedweg gedefinieer word as die wetenskaplike studie van samelewings – het sy beslag as outonome wetenskap gedurende die negentiede eeu verkry. Van die begin het die stigtervaders van die Sosiologie – August Comté (1798–1857), Karl Marx (1818–1883), Emile Durkheim (1858–1917) en Max Weber (1864–1920) – sosiale stratifikasie as 'n sleutelkonsep uitgelig. Twee vroeë impakryke teorieë van sosiale stratifikasie was dié van Karl Marx en Max Weber.

Marx het sy bekende, sterk tweeledige teorie oor stratifikasie, gebaseer op verhoudinge met betrekking tot produksiemiddlele, geformuleer. Daarvolgens bestaan die (ten minste na-industriële) samelewing uit twee klasse: die kapitalistiese klas (of besittersklas of bourgeoisie) wat die produksiemiddlele (grond, plase, myne en fabrieke) besit en beheer en die werkersklas (of proletariaat), wat niks daarvan besit nie, maar hul arbeid aan die besittersklas moet verkoop ten einde geld te verdien om te oorleef (Kendall 2008). Volgens Marx kan die verhouding tussen die twee klasse beskryf word as een van ongelykheid, onderdrukking en uitbuiting.

Waar Marx sy teorie gedurende die eerste helfte van die negentiende eeu ontwikkel het, het Weber gedurende die tweede helfte van die eeu (met die voordeel van kennis van die moderne nasiestaat met sy omvangryke burokratiese strukture) sy meer gesofistikeerde teorie geformuleer. Daarvolgens word 'n persoon se sosiale klas nie slegs deur rykdom (of die besit van produksiemiddlele, soos Marx dit gestel het) bepaal nie, maar ook deur mag en status of prestige. Weber het nie 'n binêre of spesifieke stratifikasiestelsel soos Marx ter tafel gelê nie, maar die idees van Marx en Weber het die grondslag gelê vir die wetenskaplike en breete openbare diskouers tot vandag toe.

In ultra-linkse intellektuele kringe word Marx se teorie vandag nog klakkeloos aangehang, ten spyte van die feit dat die geskiedenis getoon het dat die tweeledige voorstelling 'n oorvereenvoudiging van die werklikheid is (Marx het byvoorbeeld nooit die opkoms van 'n getalsterk middelklas in die twintigste eeu voorsien nie); en ten spyte van die afgryslike onmenslikhede en ekonomiese inploffing wat uiteindelik teen die einde van die twintigste eeu in die Oosbloklande wat Marx se model nagevolg het, afgespeel het. Daar is met die verloop van die tyd meer genuanseerde en fyner gekalibreerde modelle ontwikkel, byvoorbeeld die skema van Dennis Gilbert (2017), hoewel sosio-ekonomiese vermoë (wat in Weber en veral Marx se teorie teruggevind kan word) die hooffaktor gebly het.

Dit dien vermeld te word dat die konseptualisering van sosiale stratifikasie van die samelewing waarvolgens sosio-ekonomiese status tot hoofdimensie of kriterium van sosiale stratifikasie verhef is, bly voortleef het. Dit is egter gedurende die twintigste eeu deur twee verdere dimensies –geslag en ras of etnisiteit – aangevul.

Die vorming van moderne nasiestate (wat veral sedert die einde van die Napoleontiese oorloë begin het, eers in Europa en Noord-Amerika, vanwaar dit na die res van die wêreld versprei het) het onder andere – as een onontbeerlike komponent van nasionale staatvorming – die totstandbring van nasionale stelsels van verpligte (eers net primêre) onderwys gedurende die loop van die negentiende eeu behels. Dié nasionale, openbare skole en skoolplig het seuns sowel as meisies ingesluit. Hierdie stelsels het primêr politieke doelstellings gedien (smee van nasionale eenheid, om die burgery lojaal aan die nasiestaat te maak en hulle by die politieke proses te betrek), en dit is logies dat die uitbreiding van stemreg na vroue sou moes volg op so 'n proses van politieke bewusmaking. Dit het dan ook gebeur in die een na die ander Westerse land (Levitsky & Ziblatt 2018). Boonop is 'n ekonomiese (of finansiële of dan werkplek-)bemagtiging van vroue ook gedurende die twintigste eeu voltrek. Gedurende die Eerste Wêreldoorlog en veral tydens die Tweede Wêreldoorlog moes vroue in die Europese lande die plek van mans in die arbeidswêreld inneem, in fabrieke en winkels. Die politieke, ekonomiese en onderwysverwante bemagtiging van vroue sou ook dan heel voorspelbaar uitloop op 'n beweging wat die volkome gelykberegtiging van vroue in die samelewing voorstaan (Parreñas 2002). Die punt wat hier gemaak word, is dat daar in die konseptualisering – in die Sosiale Wetenskappe sowel as in die openbare diskouers – van sosiale stratifikasie of ongelykheid, 'n tweede dimensie naas sosio-ekonomiese ongelykhede ontstaan het, naamlik geslag.

Gebeure in die wêreld sedert die laat negentiende eeu het egter vir die erkenning van 'n derde dimensie van ongelykheid gesorg, naamlik ras (of etnisiteit). Een hindernis in die pad van die smee van nasionale eenheid en die konsolidering van die regering se mag na die totstandkoming van die Verenigde State van Amerika in 1776, was dié van die slawe, wat in die suidelike state van die Verenigde State van Amerika gekonsentreer was. Die Amerikaanse Burgeroorlog (1861–1865) het wel gelei tot die *de jure* vrystelling van die slawe, maar segregasie en ongelykheid het voortgeduur, *de facto* sowel as *de jure* – laasgenoemde met die "Jim Crow"-wette – in die suidelike state van die Verenigde State van Amerika (Giliomee 2019; Levitsky & Ziblatt 2018). Teenstand het momentum begin kry met die Swart Burgerregtebeweging gedurende die vyftiger- en sestigerjare van die vorige eeu. Terwyl die stryd in die Verenigde State van Amerika tot die 1964-Burgerregtewet (*Civil Rights Act*) gelei het, was die stryd nog lank nie verby nie. Tewens, dié wet (wat 'n blanko verbod op alle vorme van diskriminasie op grond van ras, geslag of ouderdom gestel het) het die grondslag gebied vir 'n stroom litigasies en as verwysingspunt gedien vir 'n openbare diskoers wat tot vandag toe nog in die Verenigde State van Amerika voortduur. Verder het twee reekse gebeurtenisse die aandag op rasse-ongelykheid wêreldwyd uitgebrei. Die eerste was die ontvoogdingsproseses of onafhanklikheidswording van groot dele van die Globale Suide gedurende die dekades na afloop van die Tweede Wêreldoorlog, by name in Asië en Afrika. Dit was veral – maar geensins beperk tot – kolonies met beduidende bevolkings van Europese oorsprong, soos Kenia, Algerië, Zambië, Zimbabwe, Namibië en Suid-Afrika, waar die probleem van gelykheid of gelykbergtiging van verskillende rasse op die voorgrond van sowel die openbare diskoers as die akademiese gesprek (veral in, maar geensins beperk tot die Sosiale Wetenskappe nie) gestoot is. Die tweede reeks gebeurtenisse was in Europa sedert die laat jare sestig toe beduidende getalle mense van buite Europa die kontinent begin inbeweeg het. So het die brandpunt van rasverhoudinge en gelykbergtiging ook in Europa aktueel geraak.

Gevolglik het daar wêreldwyd in die wetenskaplike en in die openbare diskoers 'n model oor samelewingsongelykheid tot stand gekom wat uit drie dimensies bestaan, dit wil sê drieledigheid van ongelykheid volgens sosio-ekonomiese status, geslag en ras of etnisiteit (Stiglitz 2019:40, 41,44). Die resultate van ontledings wat volgens hierdie model uitgevoer is, is dan gemeet teen die ideaal van Menseregte vir Almal, wat gedurende die twintigste eeu in die internasionale gemeenskap tot geloofsartikel ontwikkel het en wat vervolgens kortliks verduidelik word.

Vir eue en selfs millennia het eers die goddelike reg van konings, en toe die soewereiniteit van die nasostaat (albei versterk en selfs gelegitimeer deur die dominante religie van elke samelewing), die basis van moraliteit en gesag in samelewings verskaf. Hierdie morele orde is in die huidige wêreld, wat vir 'n nuwe, koöperatiewe globale etiek vra (Prozesky 2018), deur die Leer van Menseregte vervang (Wolhuter & Van der Walt 2019).

In die openbare en intellektuele diskoers van die huidige tydsgewrig word die leer van Menseregte vir Almal vooropgestel as ideaal, en die samelewing word gemeet deur die model van 'n drieledige ongelykheid, naamlik sosio-ekonomiese, geslags- en ras- of etniese ongelykheid. Maar tussen die krake van hierdie model het 'n aantal groepe mense onsigbaar geword – onsigbaar in die sin dat die openbare en intellektuele diskoers (en gevolglik beleidsrigtings soos regstellende aksie) hierdie groepe gewoonlik miskyk. Hierdie groepe kan met die versamelnaam "kwesbare groepe" aangedui word, en dit is op hierdie kwesbare groepe wat die volgende afdeling van die artikel fokus.

3. KWESBARE GROEPE IN DIE SAMELEWING

Kwesbare groepe in die samelewing kan gedefinieer word as groepe mense wat, as gevolg van 'n stel besondere omstandighede, nie oor dieselfde stel maatskaplike ondersteuningstrukture of middele beskik waaroor mense tipies beskik nie. Hierdie strukture sluit in gesinstrukture, familiestrukture (strukture van die uitgebreide familie inkluis), strukture van die onmiddellike gemeenskap waarbinne mense lewe, staatstrukture (soos toegang tot sosiale welsynsdienste of die beskerming wat arbeidswetgewing bied) en ook die verskillende vorme van kapitaal wat Bourdieu (1986) identifiseer, naamlik fisiese of ekonomiese kapitaal, kulturele kapitaal en sosiale kapitaal. Ekonomiese kapitaal verwys na die finansiële bates van 'n persoon. Kulturele kapitaal is die intellektueel-kognitiewe bates waaroor 'n persoon beskik wat hom of haar in staat stel om sy of haar weg in die samelewing te navigeer. Dit sluit in nie net die kennis verky deur formele onderwys nie, maar ook byvoorbeeld bemeesterung van die *lingua franca* in die samelewing, die aksent waarmee die persoon dié taal praat, rekenaarvaardigheid of die besit van 'n rekenaar. Met sosiale kapitaal bedoel Bourdieu (1986) die middele om mag uit te oefen op ander individue, op 'n groep of op 'n samelewing, wat hulpbronne (kan) mobiliseer.

Twee opmerkings moet gemaak word ter verdere toelighting van hierdie beskrywing van kwesbare groepe. Alhoewel kwesbare groepe waarskynlik 'n hoër persentasie van die laer klas, of van vroue, agtergeblewe rasse of etniese groepe in 'n samelewing vorm as in die bevolking as geheel, is kwesbare groepe nie kongruent of identities aan een van hierdie groepe nie. Lede van die onderklas van 'n samelewing het byvoorbeeld toegang tot sosiale toelae op grond van hul staatsburgerskap, terwyl bemeesterung van die *lingua franca* of amptelike taal van die samelewing ook toegang tot howe en werkgeleenthede faciliteer – ondersteuningstrukture en magsbasisse waaroor lede van alle kwesbare groepe nie geredelik, indien enigsins, beskik nie. Sodanige afwesigheid van maatskaplike ondersteuningstrukture stel lede van hierdie groepe buitengewoon (in vergelyking met ander groepe in die samelewing) bloot aan fisiese en ander vorme van misbruik en ontsegging van hul menseregte, wat die benaming "kwesbare" groepe gepas maak.

Dit is moeilik om 'n meetbare veranderlike en waarde daar te stel waarmee die bestaan van 'n kwesbare groep onteenseglik geïdentifiseer en die grense daarvan noukeurig getrek kan word. Die bestaan van sodanige groepe in die samelewing, en in die Suid-Afrikaanse samelewing in die besonder, kan gedemonstreer word deur die volgende voorbeeld van opvallende kwesbare groepe:

- **Vlugtelinge, ontheemdes of onwettige immigrante:** Sommige van hierdie kategorie mense mag wel oor kulturele kapitaal in die vorm van formele onderwyskwalifikasies of vaardighede wat die arbeidsmark benodig, beskik, maar hulle kom kort wanneer dit kom by die bemagtiging van die amptelike taal of *lingua franca*, fisiese kapitaal en, in die geval van onwettige immigrante, die beskerming wat wetlike strukture (soos howe en arbeidswette) en maatskaplike toelae bied. Die getal internasionale migrante in die wêreld het toegeneem van 84,4 miljoen in 1970 tot 113 miljoen in 1985, 172,7 miljoen in 2000 en uiteindelik 243,7 miljoen in 2015 (Internasionale Organisasie vir Migrasie, 2018).

Soos gestel, kan nie alle internasionale migrante as kwesbaar gereken word nie. Die Internasionale Organisasie vir Migrasie (2018) stel dit egter dat daar teen die einde van 2018 sowat 22,5 miljoen internasionale vlugtelinge in die wêreld was. Wat meer kommerwekkend en – vir die tema van hierdie artikel – meer wetenswaardig

is, is dat 51% van hierdie vlugtelinge onder die ouerdom van agtien jaar is (Internasionale Organisasie vir Migrasie 2018). Daar is, volgens alle aanduidings, 'n groot kontingent onwettige immigrante in Suid-Afrika woonagtig. Beramings oor die getal onwettige immigrante in Suid-Afrika beloop in die omgewing van vyf miljoen (Wilkinson 2018).

Vlugtelinge en onwettige immigrante verteenwoordig twee kwesbare groepe binne die groeiende poel van internasionale emigrante in die wêreld. Hierdie twee groepe beskik nie oor gemeenskaps- of familieondersteuningstrukture in hul lande van aankoms nie, het nie geredelik toegang tot howe en wetlike middele nie (by vlugtelinge is daar byvoorbeeld dikwels 'n taalprobleem, terwyl onwettige immigrante nie hul teenwoordigheid durf bekendmaak nie) en hulle is boonop die teiken van xenofobiese aanvalle, soos onlangse gebeure in Suid-Afrika bewys.

- **Werkloses:** Een gevolg van die kragtige tendense in die hedendaagse wêreld van 'n snelle bevolkingsaanwas (in die lande van die Globale Suide) en vooruitgang in tegnologie (wat meganisasie en robotisasie, en uiteindelik die uitskakeling van mense-arbeid tot gevolg het), is 'n toename in die getal werklose mense. Volgens die Internasionale Arbeidsorganisasie (2019) is daar tans 172,48 miljoen werklose mense in die wêreld. Ongelukkig lyk die syfer vir Suid-Afrika nog erger as die internasionale aggregaat. Volgens die nuutste statistiek beloop die werkloosheidskoers in Suid-Afrika 27,6%, oftewel 6,14 miljoen mense (Trading Economics 2019).

Wat werklose mense kwesbaar maak, is dat hulle nie finansieel selfstandig is nie en nie oor die fisiese kapitaal beskik om 'n menswaardige bestaan te voer of selfs in hul mees basiese behoeftes te voorsien nie. Hulle beskik ook nie oor die middele om hulle totregsaksie te wend om hul regte af te dwing nie.

- **Mense afhanglik van sosiale welsynstoelae:** 'n Volgende kategorie kwesbare mense is diegene wat afhanglik is van maatskaplike welsynstoelae. In die Verenigde State van Amerika beloop hierdie getal 68,5 miljoen, en die begunstigdes ontvang gemiddeld VSA\$566,57 per maand (Verenigde State van Amerika 2019). In Suid-Afrika sal na beraming 18 miljoen mense (dus ongeveer een derde van die land se totale bevolking) teen die einde van 2019 sosiale welsynstoelae ontvang (Mphahlele 2019). Die waarde van hierdie toelae is soos volg: kindersorgtoelaag R430 per maand; pleegkindsorgtoelaag R1 000 per maand; en ouderdomstoelaag maksimum R1 800 per maand (Mphahlele 2019; Republiek van Suid-Afrika 2019). Dié toelae plaas hierdie kategorie mense prakties in dieselfde situasie as werkloses. Die toelae is heeltemal te min om hierdie mense finansieel selfstandig te maak. Dit is ook nie genoeg om te verseker dat hulle en hul afhanglikes oor die fisiese kapitaal beskik om 'n menswaardige bestaan te voer of in hul mees basiese behoeftes te voorsien nie.
- **Straatkinders:** 'n Probleem wat Suid-Afrika met baie van die snel verstedelikte lande van die Globale Suide deel, is dié van straatkinders. Dit is moeilik om te beraam hoeveel straatkinders daar in die wêreld is. Volgens die Konsortium vir Straatkinders (2019) word die getal 100 miljoen dikwels genoem, maar dit is gebaseer op 'n beraming wat in 1989 gedoen is en, synde 30 jaar oud, is dit waarskynlik teen vandag 'n groot onderberaming. In Suid-Afrika is daar na raming 250 000 kinders en adolessente wat op straat lewe (Hills et al. 2016). Wat hierdie kategorie mense selfs nog kwesbaarder as die meeste ander kwesbare groepe laat, is dat hulle nóg ouer- of ouerhuisondersteuning geniet, nóg fisies weerbaar is (tot die mate wat 'n volwassene is), nóg kan steun op die buurt of die uitgebreide familie. As gevolg hiervan is hulle uitgelewer

aan byvoorbeeld seks- en dwelmmuile en handelaars en word hulle genoop om misdaad te pleeg ten einde te oorleef.

- **Ouer- of vooglose kinders:** 'n Kommerwekkende verskynsel in Suid-Afrika is die groot getal kinders wat grootword buite die geborgenheidsruimte van ouers of voogde. Slegs 34,9% van kinders in Suid-Afrika woon by albei hul ouers, 40,6% woon in 'n huis met slegs 'n moeder en 3,7% in 'n huis met slegs 'n vader (Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasneverhoudinge 2017). 'n Skrikwekkende 85 500 huishoudings waar 'n kind aan die hoof van die huis staan, kom in Suid-Afrika voor (*ibid.*). In ag genome byvoorbeeld die kragtige effek wat die huislike agtergrond van 'n kind op skoolprestasie uitoefen ('n aspek wat later in hierdie artikel aangeraak word), maak al hierdie kinders 'n uiters kwesbare en groot kategorie mense in die Suid-Afrikaanse bevolking uit.
- **Hawelose mense:** Haweloses is 'n diverse groep mense. Reeds in 2015 is daar beraam dat daar sowat 200 000 hawelose mense was wat op straat gewoon het (Cape Town Project Center 2019). (En dit is nie die breedste definisie van die toestand van haweloosheid nie – baie mense leef nie op straat nie, maar het ook nie regtig 'n woning van hul eie nie en is vir huisvesting van die genade en welwillendheid van ander afhanklik). Hoe dit ook al sy, hierdie is 'n groep kwesbare mense wat heeltemal aan die welwillendheid van ander uitgelewer is of, in die ergste geval (straatbewoners), nie die fisiese geborgenheid van 'n huis of die ondersteuning van 'n buurt het nie en nie eers 'n bankrekening mag open of 'n selfoon mag besit ingevolge huidige wetgewing nie.
- **Huiswerkers:** Ten spyte daarvan dat huiswerkers in onlangse jare ook onder die beskerming van arbeidswette en menseregteakte is ingetrek is, toon empiriese navorsing oor hierdie kategorie werkers in Suid-Afrika (Ally 2009) sowel as in die buiteland (Parreñas 2002) dat hulle uiters kwesbaar is. Huiswerkers word blootgestel aan uitbuiting, onmenswaardige behandeling en lang werksure. Voorts lei die aard van hul werk en die werk wat hulle doen tot die versterking van geslags-, etniese, rasseen en immigrante-stereotipering en die reproducering van hierdie rolle.
- **Kroniese siekes:** Die Wêreldgesondheidsorganisasie beskou mense wat aan 'n siekte ly wat voortdurende sorg vereis as 'n kwesbare kategorie mense (Schneider et al. 2013). Die Wêreldgesondheidsorganisasie wys daarop dat hierdie kategorie mense gekonsentreerd is in die armer lae van die samelewing en dat hierdie mense buitengewoon sterk nadelig getref word deur enige vermindering, afwesigheid of ineenstorting van gesondheidsdienste. Omdat hul gesondheidstoestand beteken dat hulle verminderde arbeidskragte het, is hier sprake van 'n bose kringloop wat die armoedespiraal betref.
- **Armoediges:** Die Wêreldbanks definieer armoediges as mense wat leef op minder as VSA\$1,90 per dag. Alhoewel hierdie getal op wêreldskaal aan die afneem is, wat betrek sowel absolute getalle as persentasie van die wêreldbevolking, naamlik 1,8 miljard in 1990 teenoor 766 miljoen in 2013, oftewel 34,8% van die wêreldbevolking in 1990 teenoor 10,7% in 2013 (Wêreldbanks 2018), is dit steeds 'n groot hoeveelheid mense. Armoediges vorm 'n baie kwesbare kategorie mense. Hulle kan byvoorbeeld nie regshulp gerедelik bekostig nie. Roberts (2018) verduidelik ook dat armoediges maklik die prooi van swak gesondheid word. In Suid-Afrika het die persentasie armoediges kwalik afgeneem in onlangse jare: van 16,99% in 2008 tot 16,69% in 2011 (mees onlangse statistiek, Wêreldbanks 2018). As die bevolkingsgroeи in ag

geneem word, dui hierdie statistiek op 'n toename in die absolute getal armoediges in Suid-Afrika.

- **Vullisverwyderaars:** Vullisverwyderaars is 'n kategorie mense wat hulle in 'n besonder onbenydenswaardige situasie bevind. In Johannesburg alleen is daar na raming 6 000 mense wat 'n bestaan voer deur van die vullis van ander mense te lewe (BusinessTech 2019). Dié kategorie mense is geensins tot Suid-Afrika beperk nie, maar kom veral in die lande van die Globale Suide voor. Na raming is daar wêreldwyd 15 miljoen mense wat in hierdie kategorie val (England 2019).
- **Motorwagte:** 'n Uniek Suid-Afrikaanse kategorie is informele motorwagte, wat alomteenwoordig in Suid-Afrikaanse stede en dorpe is. Volgens een bron kry hulle tipies R50 tot R100 per dag (BusinessTech 2017), maar alhoewel dit veelvoude is van die internasionale armoedelyn van VSA\$1,90 per dag wat hierbo genoem is, is dit kwalik genoeg om 'n menswaardige bestaan te voer. Voorts het hierdie kategorie mense geen inkomstesekerheid of beskerming wat ander werkers ingevolge byvoorbeeld arbeidswette of werkloosheidsversekering geniet nie.

Teenoor hierdie versameling kwesbare kategorieë mense in die samelewing, en in die Suid-Afrikaanse samelewing in die besonder, moet nou die bemiddelende rol van onderwys gestel word.

4. DIE OPKOMS VAN EN TEKORTKOMINGE IN DIE BESKOUING VAN ONDERWYS AS OPLOSSING VIR DIE TOTALE SAMELEWINGS-PROBLEMATIEK

Skole het vir die eerste keer in die geskiedenis verskyn in antieke Mesopotamië en Egipte, teen ongeveer 3 000 v.C., nie lank na die ontwikkeling van skryfkuns vir die opleiding van skribas nie (Bowen 1982:8). Twee verklarings word in die literatuur aangebied om die ontstaan van skole te verklaar, naamlik dié van die antropoloog Yehudi Cohen (1970) en dié van Peter Gray (2013). Cohen (1970) bied 'n politieke rasionaliteit aan: skole het vir die eerste keer ontstaan waar staatsvorming plaasgevind het. Die konsolidering en voortbestaan van so 'n staat het vereis dat die elite burokrate wat die staat moes administreer of bestuur lojaliteit teenoor die staat moes ontwikkel. Daarom is skole geskep om lojaliteit aan kleiner eenhede (stam, plaaslike stat of familie) te onderdruk en te vervang met 'n nuwe identiteit. Waar Cohen 'n politieke missie aan die eerste skole toegeken het, identifiseer Gray (2013) 'n ekonomiese rasionaliteit. Volgens hom het die ekonomiese orde na die aanbreek van die landbourevolusie 'n nuwe soort mens, naamlik 'n gedissiplineerde, onderdanige mens, vereis, in teenstelling met die jag-en-versamelekonomie waar 'n eiesinnige, onafhanklike mens gedy het. Om hierdie soort mens te kweek, is skole gestig.

Hoeveel van die volle waarheid elkeen van die teorieë bevat, is moeilik om te bepaal, maar vir lank het skole buite die kalklig van die ekonomiese en die politieke arenas gestaan. Die term "skool" is immers afgelei van die klassieke Griekse woord wat "vryetydsbesteding" beteken. As illustrasie van hoe formele onderwys afgesonder van politieke ontwikkelings gestaan het, kan die grondverskuiwende veranderinge in die sewentiende en agtiende eeu – wat die grondslag gelê het vir die beginsels waarop die moderne politieke bestel geskoei is – genoem word: die "Glorious Revolution" en aanvaarding van 'n Handves van (Mense-)Regte in Engeland in 1689; die Amerikaanse onafhanklikheid in 1776; en die Franse Revolusie in 1789. Nog die opstellers van die Handves van (Mense-)Regte nog die intellektuele stigtersvaders

van die Amerikaanse Grondwet (Thomas Jefferson en Thomas Paine) nóg die intellektuele wegbereiders van die Franse Revolusie (Montesquie, Jean-Jacques Rousseau en Voltaire) was aan enige universiteit verbonde of het self enige hoër onderwys ondergaan.

Die rol van onderwys in ekonomiese evolusie het 'n selfs minder positiewe rekord. As voorbeeld kan genoem word dat gedurende die nywerheidsrevolusie (1750–1850) in Engeland – 'n ingrypende stap in die ekonomiese ontwikkeling van die wêreld – volwassegeletterdheid afgeneem het van een derde tot een kwart van die volwasse bevolking (Cipolla 1969:1). Volgens Faulkner (2018:36) het die vroegste skole en onderwysstelsels, wat skribas vir staatsadministrasie (belastinginvordering en administrasie) in antieke Egipte en Mesopotamië opgelei het, gedien as rat in 'n masjien vir die beheer en verdeling van produksie in 'n ekstraktiewe, uitbuitende ekonomie; dit het geen rol gehad in die produksie of skep van welvaart nie.

Terselfdertyd sal dit moeilik wees om Yehudi Cohen (na wie vroeër verwys is) se mening te weerlê, waar hy die vorming van nasionale stelsels van openbare primêre onderwys in die nuutgeskepte nasiestate van Wes-Europa en Noord-Amerika in die negentiende eeu ook koppel aan die doel om nasionale eenheid en 'n nasionale identiteit te skep in die nuut gevormde nasiestate (Cohen 1970).

Gedurende die tweede helfte van die twintigste eeu sou 'n Kopernikaanse revolusie egter plaasvind betreffende die beskouing van onderwys as instrument om die lewens van individue sowel as van hele samelewings te verander. Ek wil vervolgens hier drie aanleidende oorsake aanstip.

Die eerste is dat in die jaar 1955, die wêreldwye volwassegeletterdheidsyfer die 50%-kerf bereik het (Wolhuter & Barbieri 2017). Dit beteken dat in daardie jaar, vir die eerste keer in die geskiedenis van die mensdom, die meerderheid van mense kon lees en skryf. Dit moes sekerlik bygedra het tot die oortuiging dat 'n manier om mense te bereik, ten einde hulle te verander of te verbeter, insgelyks om die samelewing te verander of te verbeter, onderwys is. Die tweede aanleidende oorsaak is die stigting van die Verenigde Nasies se Onderwys-, Wetenskaplike en Kulturele arm oftewel UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) in 1945. Na die verwoestende Tweede Wêreldoorlog, en die swaard van 'n kerndoorgang (wat die hele mensdom kon uitwis) daarna, het daar in die gedagte van die mensdom die idee posgevat dat aangesien oorloë in die verstand van mense begin, die skanse teen die herhaling van 'n oorlog daar opgerig moet word (UNESCO 2019). Vir daardie doel is UNESCO in die lewe geroep (*ibid.*). UNESCO het gesorg vir 'n gesinkroniseerde, spierkrachtige poging van die internasionale gemeenskap ter uitbreiding van onderwys. Derdens, op die gebied van die verband tussen onderwys en ekonomie in die besonder, was die opkoms van die Teorie oor Menslike Kapitaal. In sy Presidentsrede voor die Amerikaanse Vereniging van Ekome in 1961, het Theodor Schultz sy Teorie van Menslike Kapitaal bekendgestel. Die teorie – waarvoor Schultz in 1979 die Nobelprys vir Ekonomie ontvang het – stel die onderwys- en vaardigheidsvlakte van menslike hulpbronne as 'n produksiefaktor, naas die ander faktore wat konvensioneel in die ekonomie erken is as produksiefaktore, naamlik arbeid, kapitaal, ondernemer, kliënt en grond. Die teorie, wat onderwys dan eerder as 'n produksiefaktor (of belegging) as verbruikersfaktor voorgestel het, het 'n revolusie in ekonomiese denke ingelei (Sobel 1978). 'n Empiriese stawing vir hierdie teorie is verleen deur die seminale boek van Harbison en Myers (1964) – *Education, manpower and economic growth: Strategies for human resource management* – waarin hulle korrelasies tussen die sterkte van onderwysstelsels of belegging in onderwys aan die een en ekonomiese krag of groei aan die ander kant in 75 lande ondersoek het. Hulle het 'n indrukwekkende korrelasie van 0,89 tussen skoolinskrywingsvlakte (bruto primêre en sekondêre inskrywingsvlakte) en die per capita bruto binnelandse produk

van die 75 lande gevind (Harbison & Myers 1964). Op hierdie tydstip, enersyds toe groot dele van die Globale Suide (veral in Afrika en Suid-Oos-Asië) onafhanklikheid verkry het, onderontwikkel was en voor die opgawe gestaan het om te ontwikkel en as nuwe nasiestate te konsolideer, en andersyds toe groot dele van die wêreld (veral in die Globale Suide) onontwikkel was en die twee supermoondhede teen mekaar gewedywer het om die guns van die lande van die Globale Suide te wen, het die Moderniseringsteorie verskyn. Die Moderniseringsteorie het gepostuleer dat die lande van die Globale Suide voor die uitdaging gestaan het om te moderniseer (destyds, in die laat 1950's en 1960's, het die terme "modernisering" en "ontwikkeling" nog nie die omstredenheid, selfs diskreditasie, gehad wat dit later verkry het nie). Meer nog, onderwys is voorgehou as die belangrikste instrument wat kon dien om dié lande en hul bevolkings te moderniseer (Fägerlind & Saha 1983; Todaro & Smith 2011).

Dit was nie net as instrument om ekonomiese groei of internasionale vrede mee te bevorder dat die geloof in onderwys gegroeи het nie. Gou het die oortuiging van onderwys as oplossing vir die totale samelewingsproblematiek ontwikkel. Brezinka (1981) som dit so op: "As iemand motorongelukke wil verminder, dan propageer hy padveiligheidsonderwys; die persoon wat dwelmmisbruik wil uitroei, propageer anti-dwelmmisdelsbruikonderwys..."(my vertaling).

Hierdie geloof in die samelewingsverheffende krag van onderwys het die rasional gevorm vir 'n ongekende onderwysuitbreidingsprojek. Sedert die middel van die twintigste eeu het inskrywingsgetalle wêreldwyd soos volg toegeneem: primêreskoolvlak – 1950: 177 miljoen, 1980: 541 miljoen, 2010: 695 miljoen, 2016: 740 miljoen; sekondêreskoolvlak – 1950: 38 miljoen, 1980: 264 miljoen, 2010: 543 miljoen, 2016: 585 miljoen; en hoëronderwysvlak – 1950: 6 miljoen, 1980: 51 miljoen, 2010: 180 miljoen, 2016: 215 miljoen (UNESCO 1971, 1993, 2018). Inskrywingsvlakke het soos volg gegroeи: primêreskoolvlak – 1950: 59%, 1980: 96%, 2010: 107%, 2014: 104% (as gevolg van groot getalle leerders ouer as die amptelike ouderdom is die persentasies in 2010 en 2014 hoër as 100%); sekondêreskoolvlak – 1950: 13%, 1980: 46%, 2010: 70%, 2014: 76%; en hoëronderwysvlak – 1950: 5%, 1980: 12%, 2010: 30%, 2014: 37% (UNESCO 1971, 1993, 2018).

Dit is so dat vele studies, veral met groot datastelle, op aggregaatvlak die bevindinge van Harbison en Myers betreffende die individuele en maatskaplike rendement van onderwys bevestig het. Die individuele en sosiale opbrengskoerse van onderwysbelegging is byvoorbeeld al in vele kontekste bereken, en telkens word op 'n positiewe syfer afgekom (Lozano 2011). Lutz en Klingholz (2017) bied 'n interessante lys studies aan oor korrelasiekoëffisiënte wat tussen onderwys (as onafhanklike veranderlike) en 'n uiteenlopende reeks individuele en maatskaplike aanwysers bereken is. 'n Studie in Malawi het byvoorbeeld 'n positiewe korrelasie tussen mense se gesondheidspeil en die onderwysvlak van hul naaste bure bevind.

Daar moet egter, teen hierdie stapel getuienis van aggregaatkorrelasies en die ooreenstemmende geloof wat die samelewing teen die 1960's in onderwys ontwikkel het, drie voorwaardes aangegeteken word. Die eerste is dat, ten spye van sterk getuienis op aggregaat-syfervlk, die verheffende krag of rendement van onderwys op watter aanwyser ook al, geen universele, deterministiese wet konstitueer nie. Die samelewing is 'n komplekse verskynsel, wat nie net uit vele individue, elkeen met sy of haar eie individualiteit, bestaan nie, maar ook saamgestel is uit 'n veelheid van stelsels (sosiale stelsel, ekonomie, politieke stelsel, demografie, geografie, tegnologiese ontwikkelingspeil, godsdiens en wêreldbeskouing), wat elkeen volgens eie krag werksaam is en enige uitkoms wat onderwys mag hê, as intermediêre veranderlikes bemiddel. As voorbeeld ter illustrasie kan die volgende vermeld word. Die skakeling van die wêreld van onderwys met die wêreld van werk is al lank 'n Gordiaanse knoop wat onderwysstelsels oral sukkel om deurgehaak te kry. Die teksboekvoorbeeld van een suksesvolle stelsel

in hierdie verband is die *Duale Ausbildung* (of tweeledige model van beroepsonderwys en -opleiding) wat 'n suksesrekord in Duitsland (land van oorsprong het). Die vele pogings om dit na ander lande uit te voer het hulle egter telkens vasgeloop in die anderse maatskaplike kontekstuele konfigurasie van elkeen van hierdie lande (Wolhuter 2003). Dit bring die argument by die tweede voorwaarde.

Die kragtige wêreldwye onderwysuitbreidingsoefening wat teen die 1960's volle momentum bereik het, het gedurende die 1970's nie die verwagte rendemente gelewer nie. Toe die 1973-oliekrisis die lang ekonomiese opswaaifase wat vanaf ongeveer 1948 geduur het, eensklaps beëindig het, en ekonomiese ingrepe deur regerings op die Keynesiaanse voorskrif nie, soos Roosevelt se "New Deal" in die 1930's, die depressie kon breek nie, maar tot die tot nog toe ongekende verskynsel van "stagflasie" gelei het, het die onderwysuitbreiding, in plaas van om byvoorbeeld ekonomiese groei en uitskakeling van werkloosheid te waarborg, gelei tot die probleem van toenemende geskoolde werkloosheid. Gedurende die 1970's het daar gevvolglik 'n wydverspreide pessimisme ingetree in die wetenskaplike diskouers, en plekplek ook in die openbare diskouers, betreffende die samelewingsverheffende krag van onderwys. Hierdie negatiwiteit word treffend ondersteep deur die boek van die vermaarde Sweedse onderwyskundige Torsten Husén, wat aan die einde van die 1970's verskyn het met die titel *The school in question: A comparative study of the school and its future in Western society*. Die negatiewe oordeel oor die potensiaal van die skool en onderwys het daarna geensins getaan in die wetenskaplike diskouers nie; intendeel, dit het waarskynlik onlangs 'n nuwe hoogtepunt bereik met die bekende linksgesinde onderwyskundige Michael Apple se boek *Can education change society?* (2013), waarin hy die rol van die skool en onderwys om die samelewing te verander, ontken en die tese stel dat die samelewing (soos dit tans is) eers moet verander voor die skool of onderwys enige verheffende effek kan hê. Die tweede voorwaarde wanneer dan beplan word om onderwys aan te wend om die lot van kwesbare groepe in die samelewing te verbeter, is dat rekening gehou moet word met 'n sterk meningsgroep binne die navorsingsgemeenskap sowel as die openbare diskouers, wat erg negatief is oor die maatskaplike bemiddelende potensiaal van onderwys.

Die derde voorwaarde is dat alhoewel gelyke onderwysgeleenthede wêreldwyd 'n dominante motief in die massale onderwysuitbreidingsprojek van die afgelope driekwarteeu geword het (Cowen 2018), die navorsings- en openbare gesprek daarom ook grotendeels gebou is op die drie dimensies van sosio-ekonomiese status, geslag en etniese of rasestatus (Farrell 2013; Stiglitz 2019:40,41,46). Die probleem is dus dat die kwesbare groepe wat wêreldwyd en ook in Suid-Afrika teenwoordig is, nie beduidend in hierdie diskouers figureer nie.

5. GEVOLGTREKKING

In die wêreld, en veral in die lande van die Globale Suide en in Suid-Afrika in die besonder, kan 'n aantal kwesbare groepe in die samelewing geïdentifiseer word. Indien die samelewing sy Leer van Menseregte volledig wil implementeer, het hierdie groepe spesiale aandag nodig. Terwyl die beskouing dat onderwys die oplossing van die totale samelewingsproblematiek is lank in die samelewing en in akademiese kringe gehuldig is en steeds sterk staan, bly onderwys sekerlik die voor die handliggende instrument ter opheffing en ter bemagtiging van hierdie groepe mense. Maar dan moet hierdie groepe in die navorsingsagenda van die Opvoedkundewetenskappe, by name die Sosiologie van die Opvoedkunde en die Vergelykende Opvoedkunde, gebring word. Die kontekstuele ekologie van elkeen van hierdie groepe moet deeglik uiteengesit word ten einde, eerstens, kontekstuele obstruksies wat verhoed dat onderwys sy volle potensiële

rol in die bemagtiging van hierdie groepe kan speel, te identifiseer en die stryd aan te sê, en tweedens, ten einde 'n onderwys te beplan ter verheffing en bemagtiging van hierdie kwesbare groepe mense.

6. SLOT

Kwesbare groepe vorm inderdaad 'n onaanvaarbare sektor van die hedendaagse samelewing, die Suid-Afrikaanse samelewing in die besonder, en is 'n klad op die naam van enige samelewing wat hom daarop roem dat sy morele orde op die Leer van Menseregte geskoei is. Die besmoontlike manier om hierdie probleem hok te slaan blyk onderwys te wees. Onderwysvoorsiening vir elkeen van hierdie groepe moet op die navorsingsagenda van veral die Sosiologie van die Opvoedkunde en die Vergelykende Opvoedkunde geplaas word. Die besondere kontekstuele ekologie van elkeen van hierdie groepe, asook die potensiaal en interne bronne van die lede van elke groep, moet eerste in so 'n navorsingsprogram uiteengesit word, en op so 'n basis kan 'n onderwysbemagtigingsprogram vir elke groep opgestel word. Om sodanige navorsing en programontwikkeling sáam met die lede van elke groep te doen, en nie vír hulle nie, kan die metodologiese skat van gemengde navorsingsmetodes (wat kwantitatiewe en kwalitatiewe navorsingsmetodes kombineer) ontgin word.

BIBLIOGRAFIE

- Ally, S. 2009. *From servant to workers: South Africa's domestic workers and the democratic state*. Ithaca: Cornell University Press.
- Apple, M. 2013. *Can education change society?* New York, NY: Routledge.
- Bourdieu, P. 1986. In Richardson (ed.). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York, NY: Greenwood.
- Bowen, J. 1982. *A History of Western Education, Volume 1*. London: Methuen.
- Brezinka, W. 1981. The limits of education. *Logs*, 1(1):2-5.
- BusinessTech.2019. Living off rubbish in the most unequal country in the world. <https://businesstech.co.za/news/wealth/316396/living-off-garbage-in-the-most-unequal-country-in-the-world/> [20 July 2019].
- BusinessTech. 2017. How much money do we tip car guards in South Africa: Poll. <https://businesstech.co.za/news/wealth/195822/how-much-money-we-tip-car-guards-in-sa-poll/> [21 July 2019].
- Cape Town Project Center. 2019. Homelessness in South Africa. <https://wp.wpi.edu/capetown/projects/p2015/service-dining-rooms/background/homelessness-in-south-africa/> [16 July 2019].
- Cipolla, C.M. 1969. *Literacy and development in the West*. London: Pelican.
- Cohen, Y. 1970. Schools and Civilization States. In Fischer (ed.) *The social sciences and the comparative study of educational sciences*. Scranton, PA: International Textbook Company.
- Cowen, R. 2018. In Hultqvist, Lindblad & Popkewitz (eds). *Critical analyses of educational reform in an era of transnational governance*. Dordrecht: Springer.
- England, R. 2017. Living in landfill. *The Independent*, 18 March. https://www.independent.co.uk/news/long_reads/living-in-landfill-a7632996.html [20 July 2019].
- Fägerlind, I. & Saha, L.W. 1983. *Education and national development: A comparative perspective*. Oxford: Pergamon.
- Farrell, J.P. 2013. In Arnone, Torres and Franz (eds). *Comparative education: The dialectic of the global and the local*. Lanham, MD: Littlefield and Rowman.
- Faulkner, N. 2018. *A radical history of the world*. London: Pluto.
- Gilbert, D. 2017. *The American class structure in an age of growing inequality*. 8th ed. New York, NY: Sage.
- Giliomee, H. 2019. *The rise and demise of the Afrikaners*. Cape Town: Tafelberg.

- Gray, P. 2013. *Free to learn: Why unleashing the instinct to play will make our children happier, more self-reliant, and better students for life*. New York, NY: Basic.
- Harbison, J. & Myers, C.A. 1964. *Education, manpower and economic growth: Strategies for human resource management*. New York, NY: McGraw Hill.
- Hills, F., Meyer-Weitz, H. & Asante, K.O. 2016. The lived experiences of street children in Durban, South Africa: Violence, substance use and resilience. *International Journal of Qualitative Studies in Health and Wellbeing*, 11. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4904070/> [11 July 2019].
- Husén, T. 1979. *The school in question: A comparative study of the school and its future in Western Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Internasionale Arbeidsorganisasie. 2019. Labour statistics. https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=20&_afrLoop=1048183295645186&_afrWindowId%3Doxhv2ekpk_76%26_afrLoop%3D1048183295645186%26MBI_ID%3D20%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Doxhv2ekpk_120 [10 July 2019].
- Internasionale Organisasie vir Migrasie. 2018. *World Migration Report 2018*. Genève: Internasionale Organisasie vir Migrasie.
- Kendall, B. 2008. *Sociology in our times*. Belmont, CA: Thomsons Higher Education.
- Konsortium vir Straatkinder. 2019. Street children are one of the most vulnerable children in the world. https://www.streetchildren.org/about-street-children/?gclid=EAIAIQobChMiorrtzZqs4wIVL7ftCh06MQTxEAAYASAAEgIUzfD_BwE [11 July 2019].
- Levitsky, S. & Ziblatt, D. 2018. *How democracies die*. New York, NY: Broadway.
- Lozano, R.V. 2011. Investigating returns to investments in education: An empirical study estimating returns to primary, secondary and tertiary education for countries at different levels of economic development. Unpublished doctoral thesis, Texas A&M University.
- Lutz, W. & Klingholz, R. 2017. *Education first! From Martin Luther to sustainable development*. Stellenbosch: SunMedia
- Mphahlele, M.J. 2019. #Budget 2019 Social grants to increase. DFA, 20 February. <https://www.dfa.co.za/news/budget2019-social-grants-to-increase-19404725> [10 July 2019].
- Parreñas, R.S. 2002. *Servants of globalization: Women, migration and domestic work*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Prozesky, M. 2018. Tomorrow's ethics in a globalizing world. *Journal for the Study of Religion*, 31(1). <http://dx.doi.org/10.17159/2413-3027/2018/v31n1a1> [3 July 2019].
- Republiek van Suid-Afrika. 2019. Old age pension. <https://www.gov.za/services/social-benefits-retirement-and-old-age/old-age-pension> [10 July 2019].
- Roberts, S. 2018. Poverty and poor health: Key facts. <https://www.healthpovertyaction.org/news-events/key-facts-poverty-and-poor-health/> [20 July 2019].
- Schneider, M., Eide, A.H., Amin, M., MacLachlan, M. & Mannan, H. 2013. Inclusion of vulnerable groups in health policies: regional policies on health priorities in Africa. *Africa Journal of Disability*, 2(1):40-49.
- Schultz, T.W. 1961. Investing in human capital. *The American Economic Review*, 51:1-17.
- Sobel, I. 1978. The human capital revolution in economic development: Its current history and status. *Comparative Education Review*, 22:278-308.
- Stiglitz, J.E. 2019. *People, power and profits: Progressive capitalism for an age of discontent*. London: Penguin.
- Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasseverhouding. 2017. *South African Survey 2017*. Johannesburg: Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasseverhouding.
- Todaro, M.P. & Smith, S.C. 2011. *Economic development*. New York, NY: Pearson.
- Trading Economics. 2019. South Africa: Unemployment rate. <https://tradingeconomics.com/south-africa/unemployment-rate> [10 July 2019].
- UNESCO. 1971. *UNESCO Statistical yearbook 1971*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 1993. *UNESCO Statistical yearbook 1993*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2018. Statistics. <http://data.uis.unesco.org> [21 July 2018].
- UNESCO. 2019. Constitution. <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> [23 July 2019].

- Verenigde Nasies. 2019. Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> [27 June 2019].
- Verenigde State van Amerika. 2019. US Social security: Monthly snapshot. <https://www.ssa.gov/policy/> [10 July 2019].
- Wêreldbank. 2018. *World development indicators 2017*. Washington, DC: Wêreldbank.
- Wilkinson, Kate. 2018. New York Times & others STILL wrong on number of immigrants in S. Africa. *Africa Check*, 20 February. <https://africacheck.org/reports/new-york-times-use-plagiarised-article-to-back-up-sa-immigrant-number/> [10 July 2019].
- Wolhuter, C. & Barbieri, N. 2017. Is the ideal of universal adult literacy in the world by the year 2030 statistically attainable? *Revista Internazionale Scienze Sociali*, (1):87-102
- Wolhuter, C.C. 2003. Die beoogde stelsel van tweeledige beroepsonderwys en opleiding in Suid-Afrika: Potensiaalbepaling vanuit 'n vergelykende perspektief. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Opvoedkunde*, 23(2):145-152.
- Wolhuter, C.C. & Van der Walt, J.L. 2019. Neo-liberalism and the human rights creed: Conflicting forces vying for control of the global education agenda. *South African Journal of Education*, 39(4). Ter perse.

Kwesbare groepe in die informele ekonomiese: 'n Gevallestudie van motorwagte in Johannesburg se Wesrand

Vulnerable groups in the informal economy: A case study among car guards in Johannesburg's West Rand

MARINDA PRETORIUS

Skool vir Ekonomie

Universiteit van Johannesburg

E-pos: marindap@uj.ac.za

DERICK BLAAUW

Skool vir Ekonomiese Wetenskappe

Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

E-pos: Derick.Blaauw@nwu.ac.za

Marinda Pretorius Derick Blaauw

MARINDA PRETORIUS is 'n senior lektor in die Skool vir Ekonomie aan die Universiteit van Johannesburg. Dr. Pretorius se navorsing fokus op verskeie ekonomiese velde en sluit onder meer subjektiewe welstand, soewereine kredietgraderings en vooruitskattingstegnieke van makro-ekonomiese veranderlikes in. Haar huidige navorsing is gerig op subjektiewe welstand-kwessies van onder andere studente en motorwagte. Sy het reeds in verskeie nasionale en internasionale joernale gepubliseer.

DERICK BLAAUW is professor in die Skool vir Ekonomiese Wetenskappe aan die Noordwes-Universiteit (Potchefstroomkampus). Voor sy huidige pos het hy ekonomie aan die Universiteit van Johannesburg (UJ) gedoseer, asook aan die voormalige Randse Afrikaanse Universiteit (RAU) en die Soweto- en Bloemfontein-kampusse van Vista Universiteit. Professor Blaauw se navorsing is hoofsaaklik op arbeids- en ontwikkelingsekonomie gerig. Sy huidige werk is toegespits op die sosio-ekonomiese dinamika van kwesbare groepe in die informele ekonomiese, insluitende motorwagte, dagloners en vullisher-winners. Hy het reeds wyd in geakkrediteerde plaaslike en internasionale joernale gepubliseer en konferensie- en navorsingvoordrage by plaaslike en internasionale geleenthede gelewer.

MARINDA PRETORIUS is a senior lecturer in the School of Economics at the University of Johannesburg. Dr Pretorius focuses in her research on various economic fields including, for example, subjective well-being, sovereign credit ratings and forecasting methods of macroeconomic variables. Her current research is centred on subjective well-being issues of, inter alia, students and car guards. She has published in various national and international journals.

DERICK BLAAUW is professor in the School of Economic Sciences at the North-West University (Potchefstroom campus). Prior to taking up this position, he lectured economics at the University of Johannesburg (UJ), the former Rand Afrikaans University (RAU) and at the Soweto and Bloemfontein Campuses of Vista University. Professor Blaauw's research interests are mainly in the field of labour and development economics. His current work focuses on the socio-economic dynamics of vulnerable groups in the informal economy, such as car guards, day labourers and waste pickers. Professor Blaauw has an extensive list of publications in accredited national and international journals, as well as conference and research papers presented at local and international events.

ABSTRACT

Vulnerable groups in the informal economy: A case study among car guards in Johannesburg's West Rand

South Africa's high levels of car-related crime and spiralling unemployment have resulted in the development of a distinctive South African practice where people are looking after vehicles in shopping malls' parking sites in exchange for a fee during the last 25 years. People who have lost their work or who never had a formal job in the past could work as a car guard in South Africa. Here, they enjoy little if any of the protection that the labour dispensation provides formal workers. They are therefore indeed an extremely vulnerable group in the informal sector. This article is based on a survey among 110 car guards in Roodepoort and Crown Mines in 2017 with the aim to investigate the socio-economic vulnerability of car guards. Car guards are both socially and economically vulnerable. Besides earning a low income, they are also required to pay a considerable portion of their income to shopping centres or car guard agencies. The average car guard in the survey earns between R7.31 and R21.94 per hour. The average fee per hour was calculated at R12.60 at the time of the survey. The current minimum hourly wage in South Africa is R20. This implies that the average car guard earns less per hour than the official minimum wage in the country. If one keeps in mind that these are gross amounts (the car guards must often pay a daily fee to a car guard organisation from this income), then the economic vulnerability of car guards is obvious. Their economic situation is therefore extremely vulnerable. This vulnerability is worsened by the uncertainty with regard to future income. Their working conditions expose them to various health risks as they are prone to fluctuating weather conditions, such as severe heat and cold, on a daily basis. If they do not work (because of, for example, illness), they earn no income.

The researchers identified several possible limitations during the research. In some instances, the language proficiency of the foreign born car guards was indeed a challenge. In these cases, fellow car guards were able to act as interpreters in order to complete the interview. We realise that the sample cannot be used to generalise conclusions for the whole of South Africa. However, the results broadly corroborate the results of surveys in Pretoria (Steyn 2018) and Durban (Foster & Chasomeris 2017). It should be clear that car guards, as is the case with other groupings in the informal economy (e.g. day labourers and waste pickers), experience vulnerability on both social and economic levels.

The results of this survey emphasise that a number of questions and uncertainties in terms of the car guard industry remain. These require the attention of researchers. One of the most important points on any future research agenda, will have to be the role of car guard agencies as labour brokers. These brokers apparently take very few risks, yet receive a significant portion of the tips earned by car guards. It is crucial that their role and activities be analysed economically.

The second critical aspect requiring further research, is the role of foreign born migrants in the car guard industry in South Africa. This is a conclusion based on this article but also corroborated by the work of Steyn (2018). The mere fact that such a high proportion of car guards in this survey is foreign born, puts a new perspective on the future analysis of the industry. This issue can no longer be ignored. South Africa remains a destination of choice for many immigrants who have to leave their country of origin for political and economic reasons. The renewed economic crisis in, for example, Zimbabwe and the lack of food and employment opportunities in other Southern African countries are push factors which inevitably result in a constant supply of immigrants to South Africa. Once here, they often compete with South African citizens for limited opportunities in the informal economy. These foreign workers are especially

vulnerable. They enjoy little if any protection under the law. They are, furthermore, prone to being arrested, or paying bribes and under threat of possible deportation. The lived experiences of these foreign car guards need urgent investigation to better comprehend their vulnerability, allowing us to formulate sound and informed policy and strategies.

KEY CONCEPTS: Car guards; informal economy; vulnerability; survival; unemployment; poverty

TREFWOORDE: motorwagte; informele ekonomie; kwesbaarheid; oorlewing; werkloosheid; armoede

OPSUMMING

Suid-Afrika se hoë vlakke van motorverwante misdaad en hoë werkloosheid het oor die laaste 25 jaar aanleiding gegee tot die ontwikkeling van 'n kenmerkende Suid-Afrikaanse praktyk waar mense teen 'n fooitjie na voertuie by winkelsentrums se parkeerterreine omsien. Mense wat óf hul werk verloor het óf nie ander werk ooit kon kry nie, werk as motorwagte in Suid-Afrika. Hier geniet hulle bitter min, indien enige, van die beskerming wat die arbeidsbedeling aan formele werkers bied. Hulle is dus inderdaad 'n uiters kwesbare groep in die informele sektor. Hierdie artikel is gegrond op 'n opname onder 110 motorwagte in Roodepoort en Crown Mines in 2017 met die doel om die sosio-ekonomiese kwesbaarheid van motorwagte te ondersoek. Motorwagte is kwesbaar op beide sosiale- en ekonomiese vlakke. Motorwagte verdien 'n lae inkomste en moet terselfdertyd 'n aansienlike gedeelte van hul inkomste aan inkopiesentrums of motorwag-agentskappe betaal. Die gemiddelde motorwag in die opname verdien tussen R7.31 en R21.94 per uur. Die gemiddelde fooi per uur is bereken as R12.60 ten tye van die opname. Die huidige minimum loon per uur in Suid-Afrika is R20. Dit beteken dat die gemiddelde motorwag gemiddeld minder per uur verdien as die wettige minimum loon in die land. As daar in gedagte gehou word dat die bogenoemde syfers boonop bruto bedrae verteenwoordig (die motorwag moet nog uit hierdie inkomste hul daaglikse fooi aan die motorwagorganisasie of winkelsentrum betaal), is die ekonomiese kwesbaarheid van motorwagte baie duidelik. Hierdie kwesbaarheid word vererger deur die onsekerheid ten opsigte van toekomstige inkomste. Hul werkomsdagheide stel hulle bloot aan verskeie gesondheidsrisiko's en hulle is daagliks uitgelewer aan die elemente soos erge hitte en koue. As hulle nie werk nie (as gevolg van byvoorbeeld siekte), verdien hulle geen inkomste nie. Die rol van motorwagagentskappe en die groeiende aantal immigrante in die bedryf is belangrike areas vir toekomstige navorsing.

INLEIDING

Volgens Statistieke Suid-Afrika word daar elke dag by ongeveer 382 motors in die land ingebreek, met meer as 139 000 dergelike voorvalle elke jaar (Statistics South Africa 2018). Volgens die Suid-Afrikaanse Polisiediens se syfers vir 2017/18 is 120 420 gevalle van motorinbrake aangemeld met die ooreenstemmende syfer vir motordiefstal nie minder nie as 43 247 voertuie. Hiervan is die meerderheid in Gauteng, met 41 298 motorinbrake en 25 705 gevallen van motordiefstal, onderskeidelik (SAPS 2018). Sommige skattings bereken die skade aan die Suid-Afrikaanse ekonomie as gevolg van kapings en motordiefstal tot soveel as R8.5 miljard per jaar (Schutte 2018).

Die motorwagindustrie in Suid-Afrika het ontwikkel uit 'n wisselwerking tussen hierdie toenemende vlakke van motorverwante misdaad in Suid-Afrika en die geweldige hoë vlakke

van werkloosheid (Blaauw & Bothma 2003; Steyn 2018). Die amptelike werkloosheidskokers in Suid-Afrika het in die tweede kwartaal van 2019 tot 29% gestyg. Dit verteenwoordig die hoogste werkloosheidskokers sedert 2003 (Statistics South Africa 2019). Hierdie bedryf is uniek aan Suid-Afrika in teenstelling met ander informele ekonomiese aktiwiteite soos dagloonwerk en die versameling van herwinbare afval wat ook in ander wêrelddele voorkom (Schenck & Blaauw 2018).

Talle werkloses vind 'n informele ekonomiese heenkome in die motorwag-bedryf, waar hulle na die veiligheid van motors omsien in ruil vir 'n fooitjie wat uitsluitlik op die diskresie van die motoris berus (Saunders & Lynn 2010). Om 'n motorwag te wees, is 'n aantreklike opsie vir veral immigrante en vlugtelinge wat met verskeie toetreehindernisse tot die formele sektor te kampe het (McEwen & Leiman 2008). Motorwagte werk in 'n verskeidenheid openbare plekke waar bestuurders hul motors parkeer. Dit sluit die strate in die sentrale sakegebiede van dorpe en stede, kommersiële gebiede en winkelsentrumme in (Steyn 2018). Blaauw en Bothma (2003) tref 'n duidelike onderskeid tussen sogenaamde formele en informele motorwagte. Formele motorwagte se aktiwiteite word deur 'n agentskap namens die winkelkompleks se bestuur of eienaars gekoördineer (Steyn 2018). Hierdie agentskappe tree as't ware as 'n arbeidsmakelaar op. Mediaberigte en formele studies onder motorwagte duif daarop dat motorwagte 'n vasgestelde daagliks tarief aan die winkelsentrummeienaars of die betrokke agentskap moet betaal om hul dienste op daardie parkeerterreine te mag voorsien (Kitching 1999; Blaauw & Bothma 2003; Steyn, Coetzee & Klopper 2015; Steyn 2018). Dit laat die motorwag in 'n onbenydenswaardige posisie waar hy/sy bitter min, indien enige, beskerming onder die bestaande arbeidswetgewing geniet.

Informele motorwagte het geen verbintenis met enige agentskap nie, en tree volkome as individue op. Hulle werk meestal in die middestad waar motors op straat parkeer word (Blaauw & Bothma 2003:41). Steyn (2018) stel dit duidelik dat laasgenoemde volgens nasionale padverkeer- en besigheidsregulasies onwettig is, alhoewel hierdie regulasies in die praktyk dikwels deur wetstoepassers oor die hoof gesien word. Dit laat egter die informele motorwag in 'n nog meer kwesbare situasie, aangesien dit enige oomblik kan verander. Motorwagte ondervind benewens hierdie unieke onsekerhede verder nog dieselfde ander kwesbaarhede as hul eweknieë in die informele sektor van die ekonomie (Bernstein 2003). Inkome is onseker en onderhewig aan die gewilligheid al dan nie van die motoreienaars om te betaal vir die diens wat die motorwag aanbied. Net soos talle ander aktiwiteite in die informele ekonomie, kan motorwagte nie beplan vir die toekoms nie (Schenck & Blaauw 2018). Voorts kan eksogene skokke soos siekte en beserings katastrofiese gevolge vir die motorwag inhoud, aangesien hy/sy dan geen inkome kan verdien nie.

Ten spyte van hierdie kwesbaarheid is studies oor die lot van motorwagte veel meer beperk as wat mens sou verwag. Hierdie gaping in die literatuur moet verder gesien word in die konteks van die rol van die informele ekonomie in die lewens van die groeiende aantal buitelandse immigrante wat na Suid-Afrika gelok word deur die hoop op beter ekonomiese vooruitsigte (Charman & Petersen 2015). Immigrante het dikwels te kampe met beperkte geleenthede in die arbeidsmark. Baie word dan na die informele deel van die arbeidsmark (wat voorheen hoofsaaklik die domein van Suid-Afrikaners was) gelok.

Daglonerwerk en die motorwagbedryf is voorbeeldelike hiervan. Hier ding hulle dan direk mee met werklose Suid-Afrikaanse burgers. Die inkome wat hier verdien word, is dikwels laag en onvoorspelbaar (Theodore, Blaauw, Pretorius & Schenck 2017). Theodore et al. (2017) beklemtoon dan ook dat veel minder bekend is in terme van hoe immigrante in die informele ekonomie in stede in die Globale Suide vaar. Hierdie artikel bied 'n tydige blik op die sosio-

ekonomiese omstandighede van die deelnemers aan informele aktiwiteite soos motorwagte. Dit ondersoek spesifiek hoe kwesbaar motorwagte op 'n verskeidenheid terreine kan wees. Hierdie artikel maak dus 'n bydrae tot die literatuur deur die aktiwiteite en sosio-ekonomiese omstandighede van motorwagte in die weste van Johannesburg (Roodepoort en Crown Mines) na te vors.

Die keuse van die navorsingsarea was spesifiek omdat dit 'n area is waar ekonomiese aktiwiteite uitbrei en nuwe winkelsentrums gereeld ontwikkel word. Die volgende twee afdelings stel die motorwagfenomeen en vorige akademiese studies daar rondom aan die orde, waarna die metodologie en empiriese resultate bespreek word. Ten slotte word die gepaardgaande gevolgtrekkings, tentatiewe aanbevelings en velde vir verdere studie uiteengesit.

ONTSTAAN, OMSKRYWING EN PERSEPSIES RONDOM MOTORWAGTE

Werklose persone het in die vroeë 1990s begin om parkeerplekke aan te wys en motors in ruil vir geld te bewaak (McEwen & Leiman 2008:4). Volgens sommige bronne het die motorwagbedryf in byvoorbeeld Durban sy ontstaan in alle waarskynlikheid in 1996 gehad toe een Corrie van Zyl gevra is om 'n eienaar (die persoon is 'n tydjie voor sy versoek aan mnr. Van Zyl op dieselfde plek beroof) se motor by die Durbanse strandfront op te pas in ruil vir 'n fooi (Potgieter, Michell, Munnik & Ras 2003; Steyn, Coetzee & Klopper 2015; Foster & Chasomeris 2017). Volgens Potgieter et al. (2003:36) is daar ander bronne wat beweer dat 'n polisie-offisier, Dirk Swarts, in Desember 1996 die bedryf in Durban tot stand gebring het as 'n teenvoeter vir die hoë koers van motordiefstal in die stad. Slegs werklose mense is gewerf om mense se motors op te pas in ruil vir 'n fooitjie. Die inisiatief het motordiefstal van en uit motors in Durban met 70% laat daal (Potgieter et al. 2003:36). Car Watch, die eerste amptelike motorwagorganisasie, is in ongeveer dieselfde periode in Durban op die been gebring (Kitching 1999). Sedertdien het soortgelyke inisiatiewe regdeur Suid-Afrika eksponensieel toegeneem (Blaauw & Bothma 2003:41; Steyn 2018).

Die motorwagbedryf in Suid-Afrika het spontaan ontstaan en gegroei, op plaaslike en nasionale vlak, sonder enige hulp of betrokkenheid van die owerheid (McEwen & Leiman 2008). Die informele aktiwiteit is nie net wydverspreid nie, maar vertoon al hoe meer tekens van formalisering en 'n gebrek aan konsensus in terme van die persepsies rondom die bedryf, asook die plaaslike regering se houding teenoor en hantering van die verskynsel (McEwen & Leiman 2008). Sommige mense sien motorwagte as straathoek-entrepreneurs omdat hulle deur ryker motoreienaars betaal word om na hul motors om te sien. Ander kommentators, daarenteen, is van mening dat motorwagte bloot 'n irritasie is en geen werklike waarde bied nie (Foster & Chasomeris 2017). In die media wissel die beriggewing ook met verhale van dapperheid onder motorwagte, maar ook berigte van misdaadbetrokkenheid soos dwelm-verspreiding en selfs verkragtings. Plaaslike owerhede weifel op verskillende tydstippe tussen enersyds die ontmoediging van die verskynsel en andersyds die regulering daarvan (McEwen & Leiman 2008).

'n Paar plaaslike owerhede in Suid-Afrika verskaf definisies van motorwagte in hul munisipale verordeninge (Steyn 2018). Bestaande definisies omskryf 'n motorwag as iemand wat, óf vir 'n voorafbepaalde bedrag óf in die hoop om 'n fooitjie, na die veiligheid van 'n geparkeerde motor of motors op 'n parkeerterrein omsien, óf ook om mense behulpsaam te wees met die parkeer of wegtrek van hul motors in/uit 'n parkeerruimte (met die toestemming van die motorbestuurder) (Steyn 2018). Die moontlikheid en die waarde van enige fooitjie hang uitsluitlik van die gevoel en houding van die bestuurder af (Foster & Chasomeris 2017;

Steyn 2018). Saunders en Lynn (2010) argumenteer dat, vanuit die hoofstroom ekonomiese teorie, die gee van so 'n fooitjie nie ekonomies rasioneel is nie, aangesien dit 'n uitgawe is wat die motoris kan vermy. Selfs as 'n motorwag nie 'n fooitjie by die motoreienaar kry nie, sal hy/sy waarskynlik steeds na al die motors in sy/haar toegekende area omsien (Foster & Chasomeris 2017). Dus, selfs al betaal 'n bestuurder nie vir die diens nie, kan dit hom/haar steeds tot voordeel strek weens die moontlike afskrikwaarde wat motorwagte se teenwoordigheid teen motordiefstal, -inbraak en -beskadiging bied (Steyn et al. 2015:16; Steyn 2018).

McEwen en Leiman (2008) maak dan ook die belangrike punt dat die motorwag geen verweer het as hy/sy min of geen fooitjies ontvang nie, aangesien die bedrag uitsluitlik afhang van die motorbestuurder se persepsie rondom die diens, hul houding en hoe vrygewig hulle is (Foster & Chasomeris 2017).

BESTAANDE NAVORSINGSTUDIES MET BETREKKING TOT MOTORWAGTE

Die gedrukte media berig van tyd tot tyd oor gebeure rondom motorwagte. Daar bestaan egter slegs 'n handjievol formele navorsingstudies oor motorwagte in Suid-Afrika (Blaauw & Bothma 2003; Steyn 2018). Die eerste studie waarvan die outeurs bewus is, is die honneursskripsie van Kitching (1999) aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat. In haar studie fokus sy op die basiese sosio-ekonomiese kenmerke van 'n steekproef onder motorwagte in Bloemfontein.

In 2003 het drie studies oor die verskynsel verskyn. Potgieter, Michell, Munnik en Ras (2003) het 'n studie oor die rol van motorwagte in die voorkoming van motorverwante oortredings in Empangeni in KwaZulu-Natal gedoen. Dié studie kom tot die gevolgtrekking dat vroue oor die algemeen die rol wat motorwagte in die beveiliging van motors in Empangeni gespeel het ten tyde van die studie baie positief ervaar het (Potgieter et al. 2003). Blaauw en Bothma (2003) se studie het voortgebou op die werk van Kitching (1999) en is gegronde op gestruktureerde onderhoude met 149 motorwagte in Bloemfontein. Hul fokus was op die motorwagbedryf as gevallestudie van die informele sektor se vermoë om werkloosheid die hoof te bied. Deur van 'n "stock-flow"-model gebruik te maak, het hulle gevind dat die motorwagbedryf nie toegang tot die formele sektor bewerkstellig nie, maar bloot as 'n oorlewingsmeganisme dien. Blaauw en Bothma (2003) tref voorts die belangrike onderskeid tussen "formele" motorwagte wat aan 'n motorwagorganisasie verbonde is en diegene wat totaal onafhanklik funksioneer en as "informele" motorwagte beskryf word. Laasgenoemde groep se inkomse is dan ook beduidend laer as die "formele" groep. Hulle het ook die inkomse van motorwagte vergelyk met dié van ander aktiwiteite soos kelners en huisbediendes en gevind dat die motorwagbedryf se loonuitkomste beduidend minder is (Blaauw & Bothma 2003). Bernstein (2003) se fokus was Kaapstad, waar hy onderhoude met 53 motorwagte en 200 motorbestuurders gevoer het met betrekking tot hul menings en ervarings in Langstraat en Kloofstraat in die middestad van Kaapstad. Hy het spesifiek verwys na immigrante wat as motorwagte werk en die vlakte van xenofobie wat hulle ervaar (Steyn 2018). Hy het bevind dat die persepsie dat die motorwagte die motorbestuurders teister, nie naastenby so algemeen voorkom as wat aanvaar word nie, maar dat die teistering van motorwagte deur die polisie en privaatsekuriteitsfirmas aan die orde van die dag is (Bernstein 2003; McEwen & Leiman 2008).

Die volgende studie is dié deur McEwen en Leiman (2008). Hierdie studie onderskei homself van vorige studies deur van 'n kwalitatiewe gevallestudie-benadering gebruik te maak. Die fokus was spesifiek op die ontwikkeling en ekonomiese funksionering van die bedryf gemik. Die studie beklemtoon die punt dat die arbeidsmark van motorwagte die karakter van kwasi-publieke goedere aanneem (McEwen & Leiman 2008).

Twee latere studies verskuif die fokus vanaf die motorwag na die publiek en handel oor 'n opname onder lede van die publiek rakende die redes vir die betaling al dan nie van motorwagte vanuit ekonomiese en sielkundige perspektiewe (Saunders & Petzer 2009; Saunders & Lynn 2010). Die redes vir die betaling van 'n fooi is afhanklik van geïnternaliseerde gevoelens teenoor die bedryf (Steyn 2018). Voorbeeld hiervan sluit in om byvoorbeeld iemand vir 'n goeie diens te beloon of om sosiale status en aanvaarding te bewerkstellig (Saunders & Lynn 2010:112; Steyn 2018). Saunders en Petzer (2009) bevind dan ook dat 69% van motorbestuurders in hul steekproef motorwagte vir hul diens betaal en dat fooie tot R20 per betaling beloop (Steyn 2018).

Die verskillende benaderings van plaaslike owerhede met betrekking tot regulasies om die motorwagbedryf te probeer reguleer (onder ander die getal immigrante wat as motorwagte mag werk) noop Steyn, Coetzee en Klopper (2015) om 'n opname onder 144 motorwagte in Pretoria te doen wat lei tot 'n artikel wat fokus op die implikasies vir die privaatsekuriteitsbeleid en -praktyk (Steyn, Coetzee & Klopper 2015). Die studie bevind dat sommige motorwagte dit baie moeilik vind om finansieel te oorleef, spesifiek vanweë die daaglikse tarief wat hulle aan die motorwagagentskappe en/of die bestuurders van winkelsentrumms moet oorbetaal ongeag wat hulle vir die dag verdien het (Steyn, Coetzee & Klopper 2015). Die studie bevind verder dat ten spyte van positiewe sentiment en vordering in beleid en wetgewing, die regulering van die motorwagbedryf onvoldoende bly weens die gebrek aan implementering en monitering van die beleidsraamwerke (Steyn, Coetzee & Klopper 2015).

Foster en Chasomeris (2017) se artikel gebruik ook 'n kwalitatiewe benadering, soortgelyk aan dié van McEwen en Leiman (2008) in hul ondersoek na motorwagte in Durban. Onderhoude is met 30 motorwagte in ses verskillende plekke gevoer en die klem val op die oorlewing van motorwagte, hul daaglikse uitdagings en die verskillende besigheidsmodelle in die bedryf. Hulle bevind dat die gemiddelde motorwag ses dae per week en nege ure per dag werk (Foster & Chasomeris 2017). Die gemiddelde inkome per uur het gewissel tussen ZAR4.64 tot ZAR30, met die gemiddelde daaglikse inkome wat van ZAR50 tot ZAR350 beloop het (Foster & Chasomeris 2017). Hul studie beaam verder dat om as 'n motorwag te werk met hoë risiko's gepaard gaan, byvoorbeeld gesondheidsgevare en die besliste moontlikheid van verbale en selfs fisiese mishandeling (Foster & Chasomeris 2017).

Steyn (2018) publiseer 'n opvolgartikel uit die data van Steyn et al. (2015) en fokus veral op die vergelyking van die ervarings van immigrante wat as motorwagte werk met dié van hul Suid-Afrikaanse eweknieë. Die studie toon statisties beduidende verskille tussen die 90 immigrante en 54 plaaslike motorwagte met betrekking tot aspekte soos hul opvoeding, huishoudelike dinamika, verhoudings met klante en kennis van arbeidswette (Steyn 2018). 'n Verdere insiggewende bevinding is dat immigrantmotorwagte aan dieselfde finansiële uitbuiting onderworpe is as wat motorwagte in die algemeen ervaar en waarvan ander studies ook melding maak (Steyn 2018).

Die oorhoofse gevolgtrekking uit die literatuur is enersyds die sosiale en ekonomiese kwesbaarhede waaraan motorwagte onderworpe is en andersyds die gris areas waarin formele motorwagte hulle dikwels bevind ten opsigte van hul indiensname-status en magsverhoudinge met die motorwagagentskappe en inkopiesentrumms waar hulle elke dag werksaam is. Hierdie kwesbaarhede vorm die tema van die ondersoek na die bedrywighede van die motorwagbedryf aan die Wesrand (Roodepoort en Crown Mines). Hierdie studie stel spesifiek hierdie kwesbaarhede aan die orde in 'n area waar daar nog geen formele navorsing onder motorwagte gedoen is, waarvan die outeurs bewus is nie. Die metodologie wat in die studie gevolg is, word vervolgens bespreek.

NAVORSINGSMETODOLOGIE

Die oorhoofse doel van die studie was om die kwesbaarhede wat motorwagte aan die Wesrand ondervind, te ondersoek. Die Wesrand is spesifiek as die geografiese area gekies omdat daar nog nie voorheen so'n opname gedoen is nie; en omdat daar konstante uitbreidings plaasvind met die bou van nuwe winkelsentrums. Die veldwerk van die studie het derhalwe 'n opname behels onder formele motorwagte wat op die parkeerterreine van winkelsentrums aan die Wesrand werk.

'n Kwantitatiewe navorsingsbenadering was die beste opsie om te volg om die demografiese data, loopbaangeskiedenis en sosio-ekonomiese omstandighede van die motorwagte na te vors.

Die navorsingsinstrument was in die vorm van 'n vraelys. Die vrae wat gebruik is deur vorige studies onder motorwagte (Kitching 1999; Blaauw & Botha 2003) en ander studies met betrekking tot ander informele aktiwiteite het die basis van die vraelys gevorm. Nagraadse Ekonomiese-studente van die Universiteit van Johannesburg is gekies om die span veldwerkers te vorm. Die studente is opgelei in die tegniese aspekte van die vraelys. Rolspel is gebruik om die tegnieke van onderhoudvoering vas te lê. Die vraelys het 'n proeflopie ondergaan en die nodige veranderinge is daarna aangebring.

Gegewe die feit dat die grootte van die navorsingspopulasie nie bekend was nie, was 'n formele steekproefraamwerk nie moontlik nie. Derhalwe is niewaarskynlikheidsmetodes aangewend. 'n Kombinasie van beskikbaarheid- en sneeubalsteekproeftrekking is gebruik om gesukkite respondentie vir die studie te identifiseer.

Die veldwerkers is deur die hoofnavorsers vergesel en het winkelsentrums wat aan die hooftoevoerroetes grens (bv. Ontdekkersweg, Hendrik Potgieter-weg) in Roodepoort en Crown Mines besoek. Waar moontlik is die bestuur van die winkelsentrums se toestemming gevra om die onderhoude te voer. Waar toestemming nie verkry is nie, het die veldwerkers na die volgende winkelsentrum beweeg. Die veldwerk het in Oktober en November 2017 plaasgevind en altesaam 110 onderhoude is met motorwagte in die gekose gebied gevoer.

Die vraelyste is gekontroleer en moontlike foutiewe vraelyste is uitgegooi uit die analise, wat in Microsoft Excel ingevoer en geanalyseer is. Die veldwerk en breë navorsingsprojek het deurgaans aan die aanvaarde etiese norme en standaarde voldoen. Die navorsers het deurentyd seker gemaak dat beginsels soos vrywillige deelname, ingeligte toestemming, vertroulikheid ensovoorts toegepas word. Die studie is deur die Etielkomitee van die Kollege van Bestuur en Ekonomie, Universiteit van Johannesburg, goedgekeur. Die volgende afdeling bespreek die resultate van die navorsing.

RESULTATE

Die opname het uiteindelik 104 bruikbare vraelyste opgelewer. Die biografiese en demografiese inligting sal eerstens bespreek word en daarna word die vaardighede en opleidingsvlakke van die respondentie aan die orde gestel. Die afdelings daarna sal die indiensneming en werk asook die inkomste van die motorwagbedryf in die steekproefarea bespreek.

Biografiese en demografiese inligting

Tabel 1 bevat 'n opsomming van die oorhoofse biografiese en demografiese inligting van die respondentie wat ingesluit is in die studie. Die meerderheid van die respondentie is manlik en

almal is swart. Meer as 60 persent van die respondentie is onder die ouderdom van 35 jaar terwyl slegs 5 persent ouer is as 50 jaar. Die grootste ouderdomsgroep van die motorwagte stem ooreen met die resultate van Blaauw en Bothma (2003) en dui daarop dat die meeste motorwagte in hul ekonomies aktiewe jare verkeer.

In ooreenstemming met die studie van Steyn et al. (2015) is die oorgrote meerderheid van die steekproef immigrante of vlugtelinge. Slegs 12% van die respondentie is Suid-Afrikaanse burgers, terwyl 64% en 16% afkomstig uit onderskeidelik Zimbabwe en die Demokratiese Republiek van die Kongo (DRK) is. Daar is ook 'n klein aantal respondentie vanaf Mosambiek, Lesotho en Burundi. Een respondent kom uit Engeland.

In terme van die huwelikstatus van die respondentie is gesamentlik 72% getroud of woon saam, terwyl 28% gesamentlik enkelopend, geskei of 'n weduwee/wewenaar is. Van die steekproef het 45% een tot twee kinders en 24% drie tot vier kinders terwyl 9% vyf of meer kinders het.

Die resultate wys dat 29% van die respondentie sekondêre skoolopleiding (graad 12) voltooi het, terwyl 13% selfs 'n naskoolse kwalifikasie voltooi het. Die grootste gedeelte van die steekproef (44%) het sekondêre skool gedeeltelik voltooi. Slegs 4% het geen vorm van opvoeding ondergaan nie, en 10% het primêre skool of 'n gedeelte daarvan voltooi.

TABEL 1: Biografiese en demografiese statistieke

	n	%		n	%
Geslag			Huwelikstatus		
Manlik	98	94	Enkel	25	24
Vroulik	6	6	Geskei	2	2
			Getroud	67	64
Ouderdom (jaar)			Weduwee/Wewenaar	2	2
< 20	7	7	Woon saam	8	8
21-25	14	13			
26-30	21	20	Aantal kinders		
31-35	22	21	Geen	23	22
36-40	16	15	1-2	47	45
41-45	10	10	3-4	25	24
46-50	9	9	5 of meer	9	9
> 50	5	5			
			Opvoeding		
Land van herkoms			Geen	4	4
Suid-Afrika	12	12	Sommige primêre skool	3	3
Zimbabwe	67	64	Primêre skool voltooi	7	7
Mosambiek	1	1	Sommige sekondêre skool	46	44
Lesotho	1	1	Sekondêre skool voltooi	30	29
Burundi	5	5	Naskoolse kwalifikasie	14	13
DRK	17	16			
Engeland	1	1			

Vaardighede en opleiding

Volgens Steyn (2018) mag slegs persone wat by die *Private Security Industry Regulatory Authority* (PSIRA) geregistreer is, sekuriteitsdienste lewer. Dit beteken dat motorwagte eers 'n sekuriteitskursus moet voltooi en gesertifiseer word voordat hulle as motorwagte mag optree (Steyn 2018). Dit is dus insiggewend dat slegs 20% (21 respondent) aangedui het dat hulle opleiding ontvang het voordat hulle in die motorwagbedryf begin werk het. Die bevinding stem ooreen met navorsing deur Steyn (2018). Alhoewel die meerderheid van die 21 respondent aangedui het dat hulle 'n vorm van 'n sekuriteitskursus voltooi het, was daar ook persone wat aangedui het dat hulle bloot opleiding in kliëntediens ontvang het. Volgens een respondent: "*The centre gave training on how to serve customers.*" Dit laat vrae ontstaan rondom die toepassing van die tersaaklike wetgewing. Dit is dan ook 'n belangrike area vir toekomstige navorsing.

Indiensneming en werk in die motorwagbedryf

Die resultate van die vraelys het getoon dat slegs 33% (34 persone) van die respondent voorheen voltyds in diens was in 'n formele werk en dat hulle gemiddeld vier jaar en vier maande in diens was voordat hulle die werk verlaat het (die maksimum was 17 jaar en die minimum 3 maande). Van die 34 persone het 12 voorheen 'n ambag beoefen, nege was sekuriteitswagte en drie was onderwysers. Die oorblywende persone wat voltyds in diens was, het voorheen administratiewe poste (kassiere, klerke, skuldinvorderaars) beklee. Twee van die hoofredes waarom hierdie persone hul voltydse werk verlaat het, was omdat die lone vir die betrokke werk volgens die respondent te min was of omdat die besigheid toegemaak het.

Volgens Tabel 2 het die oorgrote meerderheid (88%) aangedui dat hulle graag 'n formele werk sal wil bekom in die toekoms, wat daarop dui dat die respondent die motorwagwerk as bloot tydelik beskou en nie as 'n langtermyn alternatief vir 'n werk in die formele sektor van die ekonomie nie. Dit strook weereens met die bevindinge van Blaauw en Bothma (2003) in hul Bloemfontein-studie. Indien mens egter na die tydperke kyk wat die respondent al in die motorwagbedryf betrokke is, kan daar gesien word dat 67% al vir langer as twee jaar in die bedryf is, wat kan beteken dat die persone nie ander formele werk kan bekom nie. Hierdie bevinding vind weerklank in die werk van auteurs soos Loots (1998) en Blaauw en Bothma (2003), wat aandui dat wanneer laag- of semi-geskoolde arbeiders 'n werk in die formele sektor van die ekonomie verloor, dit vir hulle baie moeilik is om weer daarheen terug te keer. Die rede is die voortdurende daling in vraag na ongeskoolde en semi-geskoolde arbeid (Loots 1998:332; Statistics South Africa 2014). Hulle het dan dikwels geen ander keuse nie as om hul na die informele ekonomie te wend in 'n poging om materieel te oorleef (Schlemmer & Levitz 1998:7; Schenck & Blaauw 2018). Die onsekerhede waarmee hulle in die informele ekonomie gekonfronteer word, plaas hulle dadelik in 'n kwesbare sosio-ekonomiese posisie.

Dit is ook duidelik uit die statistieke in Tabel 2 dat alhoewel daar 19 persent van die groep is wat van 'n vorige werk dadelik die motorwagindustrie betree het, daar ander is wat eers vir 'n geruime tyd werkloos was voordat hulle die bedryf betree het.

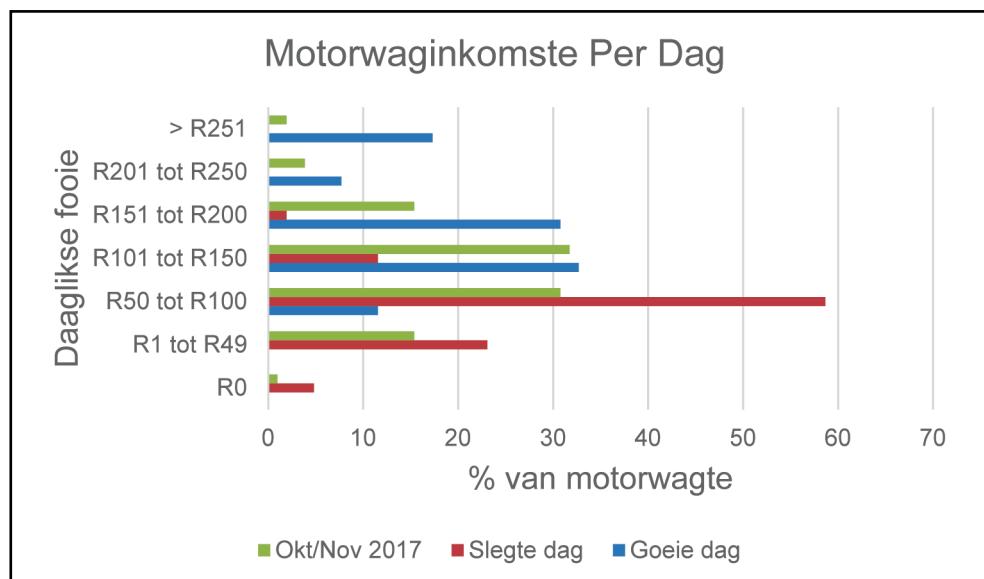
Inkomste

Vorige studies toon dat die inkomste van motorwagte onseker en uiters wisselvallig is (Blaauw & Bothma 2003). Die vraelys het derhalwe voorsiening gemaak vir drie vrae rakende die daaglikse inkomste wat deur die respondent verdien word. Die eerste twee vrae het spesifiek gevra hoeveel fooie die persoon gemiddeld ontvang het per dag op onderskeidelik 'n goeie en

TABEL 2: Indiensneming-statistieke

	n	%
Formele werk voorheen beklee	34	33
Geen voltydse werk voorheen nie	70	67
Wil graag formele werk bekom	92	88
Nie op soek na formele werk nie	12	12
Tydperk werkloos voor motorwag geword het		
0 maande (dadelik motorwag geword)	20	19
1-6 maande	23	22
7-12 maande	12	12
1-2 jaar	19	18
> 2 jaar	30	29
Tydperk in diens as motorwag		
< 1 jaar	20	19
1-2 jaar	16	15
2-5 jaar	32	31
> 5 jaar	36	35

'n slechte dag. Die derde vraag het gevra hoeveel fooie die persoon ontvang het die dag voor die onderhoud plaasgevind het. Al drie die inkomstevrae het duidelik verwys na die fooie wat ontvang is vóór enige gedeelte aan 'n winkelsentrum of enigmeland anders betaal is. Dit is dus 'n aanduiding van die bruto inkomste wat die motorwag verdien het.

Figuur 1: Daaglikske inkomste verdien

Figuur 1 toon dat 88% van die respondentie op 'n goeie dag meer as R100 per dag verdien terwyl hierdie statistiek na slegs 14% daal op 'n slegte dag. Op 'n slegte dag verdien 86% minder as R100 vir die dag. Die statistiek wys ook dat 47% minder as R100 vir die dag verdien het gedurende die dag voor die onderhoud plaasgevind het. Hierdie resultate is in lyn met die bevindinge van Foster en Chasomeris (2017), wat aangedui het dat die gemiddelde daaglikse inkome van motorwagte in Durban tussen R50 en R350 was ten tye van hul studie. Hierdie inkome-onsekerheid plaas motorwagte in 'n uiters kwesbare sosio-ekonomiese posisie. Benewens hulself, sorg die motorwagte ook vir afhanklikes. Die kwesbaarheid waaraan hulle as gevolg van hierdie wisselvalligheid van hul inkomste blootgestel word, word hierdeur vererger vanweë die addisionele druk om vir hul afhanklikes te sorg.

Alhoewel dit 'n uitdagende taak is om die gemiddelde fooi per dag te skat vir 'n motorwag, hoofsaaklik omdat dit so wisselvallig is, is die onderskeie gemiddeldes gebruik van die drie inkomste-vrae in die vraelys as beramings. Die gemiddelde daaglikse inkomste vir hierdie informele mark wissel tussen R66 (vir 'n tipiese slegte dag) en R197 (vir 'n tipiese goeie dag) per dag. Die gemiddelde fooi per dag is bereken as R113 vir die Oktober- tot Novemberperiode in 2017. Daar is 'n beduidende verskil in die gemiddelde fooie wat verdien word op goeie en slegte dae, wat die onsekerheid en gepaardgaande sosio-ekonomiese kwesbaarheid aangaande die potensiële inkomste vir motorwagte beklemtoon.

Tabel 3 bevat die statistieke van die hoeveelheid ure wat die respondentie werksaam is per dag asook hoeveel dae per week hulle werksaam is. Daar kan gesien word dat 32% van die steekproef nege ure per dag werk (dit is ook die gemiddeld van die steekproef), terwyl 33% tussen 10 en 12 ure per dag werk. Die meerderheid werk meer as vyf dae 'n week as motorwag. Die gemiddelde motorwag werk vyf dae 'n week. Hierdie resultate stem ooreen met die navorsing deur Foster en Chasomeris (2017), wat getoon het dat motorwagte gemiddeld ses dae per week en nege ure per dag werk.

Deur gebruik te maak van die gemiddelde fooie asook ure wat daar gewerk word in 'n dag kan gemiddelde fooie per uur bereken word en met die minimum loon van Suid-Afrika vergelyk word. Die gemiddelde motorwag verdien R21.94 per uur op 'n goeie dag. Daar is 'n drastiese afname in die per uur-fooi wanneer 'n slegte dag beskou word. Die gemiddelde motorwag verdien slegs R7.31 per uur op 'n slegte dag. Laastens is die gemiddelde fooi per uur bereken as R12.60 vir die Oktober- tot Novemberperiode in 2017. Die huidige minimum loon per uur in Suid-Afrika is R20. Dit beteken dat die gemiddelde motorwag slegs op 'n goeie dag marginaal meer per uur verdien as die wettige minimum loon in die land. Op slegte dae verdien hulle gemiddeld 'n bietjie meer as 'n derde (37%) van die huidige minimum loon. As daar in gedagte gehou word dat bogenoemde boonop bruto bedrae is (die motorwagte moet nog uit hierdie inkomste hul daaglikse fooi aan die motorwagorganisasie of winkelsentrum betaal), blyk die kwesbaarheid van motorwagte onteenseiglik.

Ongelukkig is daar in die meeste gevalle dus ook direkte kostes verbonde daaraan om op te tree as 'n motorwag. In ooreenstemming met Steyn (2018) betaal die grootste gedeelte van die respondentie 'n fooi aan die inkopiesentrum of motorwag-agentskap vir die toegekende parkeerarea waar hulle werk. Sommige motorwagte het aangedui dat hulle óf'n standaardfooi per dag moet betaal óf 'n fooi in ooreenstemming met die grootte van die toegekende area waarin hulle hul dienste lewer. Hoe groter die area, hoe hoër die fooi.

Slegs 22% betaal geen fooi nie, terwyl 11 en 48% onderskeidelik tussen R1 en R20 asook R21 en R40 per dag betaal (sien Tabel 4). Daar is 20 respondentie wat meer as R40 per dag betaal. Die gemiddelde bedrag wat betaal word per dag is R29. Verder het 38% aangedui dat hulle ook self moes betaal vir die werksitems (items soos neonbaadjies, T-hemde, sonbrille

TABEL 3: Ure per dag en dae per week statistieke

Ure per dag werksaam	N	%	Dae per week werksaam	n	%
6	7	7	2	1	1
7	14	13	3	2	2
8	12	12	4	3	3
9	33	32	5	55	53
10	14	13	6	33	32
11	10	10	7	10	10
12	10	10			
13	1	1			
14	2	2			
15	1	1			

TABEL 4: Fooie gehef deur motorwagagentskappe en inkopiesentrumms

Fooi gehef per dag	n	%
R0	23	22
R1-R20	11	11
R21-R40	50	48
R41-R60	14	13
> R60	6	6

en hoede), wat hulle werkgewers vereis hulle moet gebruik.

Hierdie bedrae moet betaal word ongeag hoeveel die motorwag verdien. Dit is dus duidelik dat hierdie direkte koste 'n belangrike element in die kwesbaarheid van motorwagte vorm. Die rol wat hierdie motorwagagentskappe as't ware as arbeidsmakelaars speel, is 'n belangrike area vir verdere navorsing oor die motorwagbedryf.

GEVOLGTREKKING

Die motorwagbedryf het sy ontstaan te danke aan die kombinasie van hoë vlakke van misdaad en werkloosheid in Suid-Afrika. Motorwagte beleef soos verskeie ander groepe in die informele ekonomie (soos dagloners en informele herwinners) kwesbaarheid op beide sosiale en ekonomiese terreine. Motorwagte verdien 'n lae inkomste en moet terselfdertyd 'n aansienlike gedeelte van hul inkomste aan inkopiesentrumms of motorwagagentskappe betaal om sodoende hul dienste aan klante te kan lewer. Die poging om die werk as 'n motorwag te formaliseer via die rol van hierdie agentskappe maak dit voorts dus steeds nie 'n gesikte plaasvervanger vir 'n formele werk nie.

Hul werkomstandighede stel hulle bloot aan verskeie gesondheidsrisiko's. Die gemiddelde motorwag werk nege ure per dag en vyf dae per week waarvan hulle grotendeels op hul voete deurbring. Hul werksomgewing is dikwels baie warm gedurende die somer en baie koud in die winter. Motorwagte kwalifiseer ook vir geen werksvoordele nie en as hulle nie werk nie (as gevolg van byvoorbeeld siekte), verdien hulle geen inkomste nie.

Selfs wanneer hulle werk, is hul ekonomiese situasie uiters kwesbaar. Die fooie wat motorwagte ontvang, is direk afhanglik van die goedhartigheid van die motoris wie se motor opgepas word. Wat die prentjie nog somberder maak, is dat die gemiddelde motorwag verskeie

afhanklikes moet onderhou met sy/haar inkomste. Die relatiewe lae inkomste wat motorwagte verdien, word vererger deur die onsekerheid oor toekomstige inkomste wat hulle op 'n daagliks basis beleef. Hierdie onsekerheid maak dit baie moeilik om vooruit te beplan en om meer spesifieke vir afhanklikes te sorg. Dit bring op sosiale en geestesgesondheids-vlakte verdere kwesbaarheid en weerloosheid mee.

Hul kwesbaarheid is verder 'n funksie van die algemene publiek se persepsies van hulle. Die publiek beskou motorwagte as óf 'n voordeelike sekuriteitsdiens óf as 'n oorlas en 'n vorm van bedel. Mediaberigte meld ook gevalle waar motorwagte met misdaad geassosieer word. Die vermoë van motorwagte om kriminele voorvalle effektief te bestuur, word ook dikwels bevraagteken. Hierdie is dikwels elemente waaroor die individuele motorwag weinig direkte beheer het en dit verhoog sy/haar sosiale kwesbaarheid.

TEKORTKOMINGE EN TOEKOMSTIGE NAVORSING

Die navorsers het tydens die navorsingsproses verskeie moontlike tekortkominge geïdentifiseer. In sommige gevalle was die taalvaardigheid van veral die immigrantmotorwagte 'n uitdaging. In al hierdie gevalle kon 'n ander motorwag optree as 'n tolk om die onderhoud te voltooi. Die steekproef kan voorts nie gebruik word om algemene afleidings vir die hele Suid-Afrika te maak nie, maar die resultate se breë ooreenstemming met opnames in Pretoria (Steyn 2018) en Durban (Foster & Chasomeris 2017) is egter verblywend. Motorwagte beleef, soos verskeie ander groepe in die informele ekonomie (bv. dagloners en informele herwinners), kwesbaarheid op beide sosiale en ekonomiese vlakte.

Die resultate van hierdie opname beklemtoon die gegewe dat daar nog baie vrae en onsekerhede rondom die motorwagindustrie bestaan wat die aandag van navorsers verg. Een van die belangrikste punte op 'n toekomstige navorsingsagenda moet noodsaklikerwys fokus op die rol van motorwagagentskappe as arbeidsmakelaars, wat klaarblyklik min of geen risiko's neem nie, maar 'n beduidende deel van die inkomme van motorwagte ontvang. Hul rol en werksaamhede moet dus ekonomies ontleed word.

Die tweede kritieke aspek vir verdere navorsing is die rol van buitelandse immigrante in die motorwagbedryf. Dit spruit duidelik uit hierdie resultate asook dié van Steyn (2018). Die blote feit dat so 'n groot persentasie van die motorwagte buitelandse immigrante is, plaas 'n nuwe lens op die analisering van die bedryf. Hierdie aspek kan nie langer genegeer word nie. Suid-Afrika bly 'n voorkeurbestemming vir immigrante wat weens politieke en ekonomiese redes uit hul lande van herkoms moet vlug. Die hernude ekonomiese krisis in lande soos Zimbabwe en die gebrek aan kos en werkgeleenthede in ander Suider-Afrikaanse lande is drukfaktore wat vir 'n konstante stroom immigrante na Suid-Afrika sal sorg. In Suid-Afrika moet hulle dikwels meeding met Suid-Afrikaners vir beperkte geleenthede in die informele sektor. Hierdie buitelandse werkers is veral kwesbaar. Hulle geniet geen of weinig beskerming onder die reg. Verder is hulle uiterst kwesbaar vir inhegtenisnemings, onderhewig aan teistering om omkoopgeld te betaal en voortdurend uitgelever aan die bedreiging van deportasie. Die omstandighede van hierdie buitelandse motorwagte moet dus dringend verder nagevors word, sodat hulle kwesbaarheid verstaan kan word en ingeligte beleidsbesluite hierop kan bou.

ERKENNING

Die waardevolle kommentaar en voorstelle van die keurders en die Redakteur (Professor Ina Wolfaardt-Gräbe) word hiermee met dank erken.

BIBLIOGRAFIE

- Bernstein, J. 2003. *Car watch: Clocking informal parking attendants in Cape Town*. Cape Town: Centre for Social Science Research, Social Surveys Unit.
- Blaauw, P.F. & Bothma, L.J. 2003. Informal labour markets as a solution for unemployment in South Africa: A case study of car guards in Bloemfontein. *South African Journal of Human Resource Management*, 1(2):40-44.
- Charman, A. & Petersen, L. 2015. A transnational space of business: The informal economy of Ivory Park, Johannesburg. In: J. Crush, A. Chikanda and C. Skinner (eds). *Mean streets: Migration, xenophobia and informality in South Africa*, Southern African Migration Programme, Cape Town, pp. 78-99.
- Foster, J. & Chasomeris, M. 2017. Examining car guarding as a livelihood in the informal sector. *Local Economy*, 32(6):525-538.
- Kitching, K. 1999. Die ekonomiese van die motorwagbedryf: Bloemfontein as gevallestudie. Unpublished honours dissertation, University of the Free State, Bloemfontein.
- Loots, A.E. 1998. Job creation and economic growth. *The South African Journal of Economics*, 66(3):319-336.
- McEwen, H. & Leiman, A. 2008. *The car guards of Cape Town: A public good analysis*. Cape Town: University of Cape Town (Southern Africa Labour and Development Research Unit).
- Potgieter, P.J., Michell, L.J., Munnik, E.E. & Ras, J.M. 2003. Bivariate analysis of car guard activities as a crime prevention initiative. *Acta Criminologica*, 16(3):35-49.
- Saunders, S.G. & Lynn, M. 2010. Why tip? An empirical test of motivations for tipping car guards. *Journal of Economic Psychology*, 31:106-113.
- Saunders, S.G. & Petzer, D.J. 2009. *Consumer tipping: a study of the car guarding industry*. <http://hdl.handle.net/10210/5316> [26 Julie 2019].
- Schenck, R. & Blaauw, D. 2018. Dagloners: 'n Gevallestudie van die kwesbaarheid van die maatskaplike bestel en samehorigheid in Suid-Afrika se informele ekonomie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 58(1):36-55.
- Schlemmer, L. & Levitz, C. 1998. *Unemployment in South Africa – the facts, the prospects and an exploration of solutions*. Johannesburg: South African Institute of Race Relations.
- Schutte, R. 2018. SA loses R8-billion to car theft and hijacking each year' – Vehicle crime still a major concern reveals SAPS crime stats.<https://www.wheels24.co.za/News/sa-loses-more-than-r8-billion-to-vehicle-theft-and-hijacking-carjacking-still-a-major-concern-in-sa-reveals-saps-crime-stats-20180912> [22 Julie 2019].
- South African Police Service. 2018. *SAPS Crime Stats 2017/18*. Pretoria: South African Police Service.
- Statistics South Africa. 2014. *Youth employment, unemployment, skills and economic growth, 1994–2014*. Pretoria: Statistics South Africa.
- Statistics South Africa. 2018. *Victims of Crime Survey 2017/18*. Pretoria: Statistics South Africa.
- Statistics South Africa. 2019. *Quarterly Labour Force Survey, 2nd Quarter 2019*, Pretoria: Statistics South Africa.
- Steyn, F., Coetzee, A. & Klopper, H. 2015. A survey of car guards in Tshwane: Implications for private security policy and practice. *SA Crime Quarterly*, 52:15-24.
- Steyn, F. 2018. Om na uitbuiting toe te vlug: Die geval van immigrante wat as motorwagte werk. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 58(4-2):925-939.
- Theodore, N., Blaauw, P.F., Pretorius, A.M. & Schenck, C.J. 2017. The socio-economic incorporation of migrant and native-born day labourers in Tshwane, South Africa. *International Migration*, 55(1):142-156.

Vroulike inwoners van myndorpe: 'n Gevallestudie uit Emalahleni

Women in mining towns: A case study from Emalahleni

ANMAR PRETORIUS

Skool vir Ekonomiese Wetenskappe
Noordwes-Universiteit
E-pos: Anmar.Pretorius@nwu.ac.za

Anmar Pretorius

ANMAR PRETORIUS is 'n medeprofessor in die Skool vir Ekonomiese Wetenskappe aan die Noordwes-Universiteit. Sy het voorheen poste beklee by die Universiteit van die Vrystaat, UNISA en Monash Suid-Afrika. Anmar is 'n boorling van die Noord-Kaap. Sy behaal 'n BCom, BCom(Hons) en MCom(Ekonomie) aan die Universiteit van die Vrystaat en 'n DCom (Ekonomie) aan die Universiteit van Johannesburg. Haar doktorale proefskrif fokus op die mate van integrasie tussen Suid-Afrika se finansiële markte en dié van die res van die wêreld. Haar navorsing sluit onder meer die volgende onderwerpe in: finansiële ekonomie, toegepaste ekonometrie, plaaslike ekonomiese ontwikkeling en die uitwerking van globalisering op die Suid-Afrikaanse arbeidsmark – met spesifieke verwysing na die vervaardigingssektor.

ANMAR PRETORIUS is an associate professor in the School of Economic Sciences at the North-West University, while previously lecturing at the University of the Free State, UNISA and Monash South Africa. She grew up in the Northern Cape, obtained a BCom, BCom(Hons) and MCom (Economics) at the University of the Free State and a DCom(Economics) at the University of Johannesburg. Her doctoral study investigated South Africa's financial market integration with the rest of the world. Her current research interests include financial economics, applied econometrics, local economic development and the impact of globalisation on the South African labour market – with specific reference to the manufacturing sector.

ABSTRACT

Women in mining towns: A case study from Emalahleni

In South Africa, the role of women is increasingly recognised and more and more women are appointed in prominent positions of the public sector. Despite these trends, certain groups of women can still be regarded as vulnerable. The role of women in mining towns is a prominent theme in Australian literature.

Without denying the positive economic impact of mining, these studies also focus on the social impact of mining on communities. Lockie et al. (2009) describes the consequences of an influx of "strangers" into mining towns. The communities experience increased levels of crime and lose their earlier sense of belonging. According to Hijkowicz et al. (2011), increased

mining activity leads to increased inequality in communities. Some reap the benefits of new and high-paying job opportunities, while others miss out if they are not employed by the mines. The position of women in mining towns is the focus of Sharma (2010). Her findings indicate that women do not benefit from mining activities to the same extent as men do. Their health suffers, and they are deemed to be on a lower level than men. Women are therefore dependent on their male partners both socially and economically.

The South African literature, however, until now has mainly ignored the topic of women in mining towns. This article aims to fill this void by focusing on the mining town of Emalahleni. Emalahleni is situated in the province of Mpumalanga. The economy of the town is dependent on coal mining. As a logical outcome, the discovery of coal soon led to the establishment of coal powered power stations as well as steel mills. In 2015, mining contributed 59.8% to the economy of the Emalahleni Local Municipality (Emalahleni Local Municipality 2017). Similar trends as observed in Australian mining towns present themselves here: a growing population, an increased ratio of male to female residents and an unemployment rate (of 23.2%) below the national rate (of 26.5%) in 2015 (Emalahleni Local Municipality 2017); male unemployment stood at 19.2% and female unemployment at 29.8% (StatsSA 2016). Turning to the environment, both air pollution and water pollution are the not so unexpected consequences of increased mining activity.

The empirical analysis is based on three different kinds of interviews conducted during 2017. Qualitative interviews with local stakeholders identified the following issues in the community: high levels of domestic violence, alcohol and drug abuse, school children acting as drug mules, health problems due to air pollution, high levels of unemployment amongst women, as well as low expectations of obtaining jobs in future amongst school girls.

Two separate structured questionnaires were used in obtaining information from individual residents and Emalahleni households. Information resulting from the questionnaires indicates that women from this specific mining town can indeed be regarded as vulnerable – both in terms of their economic status and their perceptions regarding quality of life as expressed by themselves.

Compared to their male counterparts, female residents of Emalahleni have a lower labour force participation rate, and a concomitant higher unemployment rate, while those who do receive a monthly salary earn much less than male employees in similar or comparable jobs. Moreover, women are mostly excluded from the lucrative job opportunities in the mining sector: 60% of interviewed males are employed by mines, while only 2% of interviewed females could confirm the same. Women in Emalahleni are therefore considered to be economically vulnerable.

Based on a seven-point scale, female partners of male mining employees were generally found to be less satisfied with their quality of life than females heading their own households. Considering specific aspects of their lives, female heads of households are more concerned about domestic violence, the negative consequences of air pollution, and the lack of increase in household welfare. It is, therefore, concluded that women living in Emalahleni can be regarded as vulnerable based on opinions they hold about their quality of life.

KEYWORDS: mining towns, women, Emalahleni, vulnerable, perceptions, labour force participation rate, unemployment, pollution, crime, domestic violence

TREFWORDE: myndorpe, vroue, Emalahleni, kwesbaar, persepsies, arbeidsmagdeelnamekoers, werkloosheid, besoedeling, misdaad, huishoudelike geweld

OPSOMMING

Suid-Afrikaanse vroue kry toenemend erkenning en word meer gereeld aangestel in prominente openbare posisies. Nogtans kan sekere groepe vroue steeds as kwesbaar beskou word. Australiese literatuur fokus gereeld op die rol van vroue in myndorpe. Suid-Afrikaanse literatuur oor die onderwerp is dun gesaai. Hierdie artikel poog om die leemte in die literatuur te vul deur te fokus op data uit drie verskillende soorte onderhoude wat in 2017 in Emalahleni gevoer is. Dit blyk dat vroulike inwoners van dié myndorp wel as kwesbaar beskryf kan word. Eerstens op ekonomiese gebied, waar hul werkloosheidskoers baie hoër en hul arbeidsmagdeelnamekoers baie laer is as dié van hul manlike eweknieë. Tweedens is hulle baie minder tevrede met hul lewenskwaliteit. Vroue wat aan die hoof van hul huishoudings staan, is baie meer bewus van huishoudelike geweld en gesondheidsprobleme weens besoedeling, en toon baie minder vertroue in hul mede-inwoners.

1. INLEIDING

In 'n onlangse publikasie van die Internasionale Monetêre Fonds (Dabla-Norris & Kochhar 2019) word die ekonomiese koste van geslagsongelykhede in die werksplek ondersoek. Die skrywers kom tot die gevolgtrekking dat nasionale ekonomieë met tussen 10% en 30% kan groei indien vroulike werkers dieselfde behandeling en voordele as manlike werkers sou ontvang. Hul agtergrondstudie toon dat vroue se arbeidsmagdeelnamekoers steeds 30 persentasiepunte laer is as dié van mans, dat ontwikkelende ekonomieë meer geneig is om vroue informeel in diens te neem, dat vroue steeds minder betaal word in dieselfde posvlakte as mans, en dat ouer vroue dan meer kwesbaar is vanweë kleiner of geen pensioenvoordele.

Die Suid-Afrikaanse Handves van Regte spel dit in Afdeling 9 baie duidelik uit dat daar teen niemand of geen groepe gediskrimineer mag word nie. Die regte van vroue word dus deur die Grondwet beskerm en diskriminasie teen vroue word direk verbied. Na die 2019-nasionale verkiesing geniet vroue 46% verteenwoordiging in die parlement en bestaan die helfte van die kabinet uit vroue (Gender Links 2019). Ondanks die beskerming wat vroue in die Suid-Afrikaanse Grondwet geniet en die erkenning wat vroue toenemend in die Suid-Afrikaanse openbare sektor kry, kan sekere groepe vroue in sommige gevalle vandag steeds as kwesbaar beskou word. Een so 'n voorbeeld is die kwesbaarheid van vroulike inwoners van myndorpe. Die onderwerp word gereeld in Australiese literatuur aangeroer, maar is tot nou toe relatief onontgin binne die Suid-Afrikaanse konteks.

Emalahleni in Mpumalanga, voorheen Witbank, kan in baie opsigte as 'n tipiese myndorp beskryf word. Die dorp het sy ontstaan te danke aan die ontdekking van steenkool en mettertyd is verskeie verwante nywerhede ook daar gevestig. Ontledings van drie verskillende opnames wat tydens Oktober 2017 in Emalahleni gedoen is, vorm die grondslag van dié artikel. Met die oorhoofse vraag of vroulike inwoners van die myndorp as 'n kwesbare groep beskou kan word, word kwesbaarheid gemeet op grond van hul ekonomiese status sowel as hul persepsies rakende hul lewenskwaliteit.

2. LITERATUURSTUDIE

Daar word algemeen aanvaar dat die beskikbaarheid van natuurlike hulpbronne ekonomiese groei stimuleer en tot ontwikkeling lei. Empiriese studies wat veral in ontwikkelende lande gedoen is, duï egter daarop dat die teenoorgestelde ook waar is en dat ryk natuurlike hulpbronne nie noodwendig positief geassosieer word met ekonomiese ontwikkeling nie (Jonathan 2011).

Uit baie van die studies blyk dit dat natuurlike hulpbronne soms meer van 'n vloek as 'n seën is. In sy oorsig van die literatuur benader Frankel (2010) die vraag vanuit 'n makro-ekonomiese perspektief, en noem dat daar ses faktore is wat help bepaal of die verwagte positiewe ekonomiese uitkomste realiseer of nie. Hierdie faktore sluit onder andere in: die vlak van internasionale hulpbronpryse, die stabiliteit van hulpbronpryse, burgeroorloë, die gehalte van nasionale instansies en die sogenaamde "Dutch Disease"-verskynsel.

Op 'n meer mikro-vlak, en vanuit die perspektief van die gemeenskappe wat rondom hierdie myne of olie- en gasvelde bly, word ander vrae gevra en ander maatstawwe gebruik as blote ekonomiese groei en verhoogde uitvoere. Die sosiale gevolge wat mynbou vir gemeenskappe inhoud, word in sommige studies oor 'n tydperk ontleed. Een so 'n studie is gedoen vir verskeie steenkoolmyne in Australië (Lockie et al. 2009) aan die hand van sensusdata. Die skrywers fokus op drie breë onderwerpe, naamlik welke uitwerking die mynbou-aktiwiteite het op die vraag na arbeid in hierdie gemeenskappe, die sosiale interaksies wat ontstaan in dorpe wat ontwikkel as gevolg van mynbou-aktiwiteite, en die uitwerking van hervestiging op gesinne van sodanige werkers. Van die meer spesifieke bevindinge sluit in: 'n toename in bevolking – veral tydelike inwoners; die samestelling van die bevolking wat verander met relatief meer manlike as vroulike inwoners; 'n tekort aan behuising; laer vlakke van werkloosheid en 'n tekort aan geskoonde werkers; gebrekkige samehorigheidsgevoel in die gemeenskap as gevolg van nuwe intrekkers en 'n toename in misdaad.

'n Groot gedeelte van die navorsing wat gedoen is oor myndorpe kom vanuit Australië. Hijkowicz et al. (2011) ondersoek die lewensgehalte van inwoners in 71 distrikte waar daar mynbou plaasvind. Hierdie omvattende studie be vind dat mynbou-aktiwiteite, veral in hierdie plattelandse streke, lei tot meer werksgleenenthede, hoër inkomstevlakke, beter opleidingsgeleenenthede en beter kommunikasie-infrastruktuur. Aan die negatiewe kant is lewensverwagting laer in hierdie mynbougemeenskappe en is daar baie meer ongelykhede tussen inwoners wat voordeel trek uit nuwe, beter betaalde, werksgleenenthede enersyds en diegene wat nie opgeneem word in die werkersmag nie andersyds. Die studie erken dat hul data nie genoegsame inligting kan verskaf oor gesondheid, gesinslewe en maatskaplike kohesie in hierdie gemeenskappe nie. Ander studies, soos byvoorbeeld Doukas et al. (2008), bevestig ook die hoë inkomstevlakke wat in myndorpe waargeneem word. Hierdie nuutgevonde rykdom lei in baie gevalle tot alkohol- en dwelmmisbruik.

Een studie wat wel fokus op verskillende sosiale groepe in meer afgeleë myngemeenskappe kom uit die vakdissipline van sosiologie. Scott, Carrington en McIntosh (2012) het verskeie individuele onderhoude gevoer en fokusgroepe geraadpleeg in myndorpe van Wes-Australië. Hierdie gemeenskappe funksioneer nie as 'n geïntegreerde geheel nie. Nuwe intrekkers verander die samestelling van gemeenskappe en dit lei tot toenemende vrees vir misdaad. Die unieke werksamstandighede waaraan mynwerkers blootgestel word, byvoorbeeld skofte, plaas druk op hul gesinslewe en onderlinge gesinsverhoudings. Gebrekkige kommunikasie tussen gesinslede is uitgelig tydens die onderhoude asook 'n patriargale kultuur waarin mans baie meer mag as vroue in hul verhoudingslewens het.

Sharma (2010) beklemtoon die gebrek aan navorsing wat fokus op die impak van mynbou-aktiwiteite spesifiek op vroue in die gemeenskappe. Mynbou-aktiwiteite hou nie dieselfde voordele en/of gevolge vir vroue as vir mans in nie. Haar studie oor die status van vroue in myndorpe in Queensland, Australië, spreek dan hierdie leemte aan. Die eerste waarneming is dat daar 1.15 mans vir elke vroulike inwoner is. Dit is hoër as die nasionale geslagsverhouding en dui daarop dat vroue in dié gemeenskappe in 'n swakker posisie as mans is ten opsigte van gesondheid en hul kulturele en ekonomiese status. Die vroue het ook 'n kleiner vriendekring

en swakker sosiale netwerk as die mans. Die arbeidsmagdeelnamekoers van vroue is baie laer as dié van mans. Net 8.9% van mans vorm nie deel van die arbeidsmag nie; teenoor 32.1% van vroue. Omdat mynwerkers in skofte werk, werk baie van die vroue nie en bly tuis om na die gesin en huishouding om te sien. Net 29.4% van vroue werk voltyds en uit hierdie voltydse posisies is slegs 10% verwant aan mynbou. Die vroue se ekonomiese situasie word verder verswak weens die feit dat hul inkomste maar bykans die helfte beloop van dit wat hul manlike eweknieë verdien. Derhalwe is vroue sosiaal en ekonomies afhanklik van hul manlike lewensmaats.

3. EMALAHLENI: AGTERGRONDINLIGTING

Emalahleni is geleë in Mpumalanga. Goeie toevoerroetes verbind die munisipaliteit met Pretoria en Johannesburg in die weste asook buurstate soos Namibië, Botswana en Mosambiek. Ten opsigte van ligging verskil Emalahleni dus van die afgeleë, plattelandse myndorpe in Australië waarop baie van die studies in Afdeling 1 baseer is. Indien dit egter gaan oor die ekonomiese basis van Emalahleni, kwalifiseer die gebied ten volle om beskryf te word as 'n myndorp. Verskeie oopgroef- en ondergrondse steenkoolmyne kom voor, asook van die grootste kragstasies en staalfabrieke in Suid-Afrika (South African Cities Network 2014). In 2015 het mynbou 59.8% bygedra tot die ekonomie van Emalahleni se plaaslike munisipaliteit (Emalahleni Local Municipality 2017). Mynbou is dus verreweg die belangrikste ekonomiese sektor, gevvolg deur: dienste (8.0%), handel (7.6%), gemeenskapsdienste (7.2%), finansiële dienste (6.9%), vervaardiging (5.1%), vervoer (3.3%), konstruksie (1.9%) en landbou (0.4%).

Tussen 1995 en 2016 het die bevolking konstant gegroei (Emalahleni Local Municipality 2017). Die verhouding van mans tot vroue het terselfdertyd ook toegeneem en het in 2016 te staan gekom op 1.12:1. Hierdie kenmerk is ook opgeteken in talle ander myndorpe (sien Afdeling 2). Die algehele werkloosheidskoers vir Emalahleni was 23.2% in 2015 in vergelyking met die nasionale werkloosheidskoers van 26.5% (StatsSA 2016). Onder die manlike bevolking was dit 19.2%; aansienlik laer as die syfer vir Emalahleni in geheel sowel as vir mans in Suid-Afrika (24.5%). Werkloosheid onder die vroulike deel van die bevolking was egter veel hoër, naamlik 29.8% (Emalahleni Local Municipality 2017), teenoor die nasionale koers van 28.9%.

Die ekonomiese vooruitgang wat mynbedrywigheide meebring aan die hand van beter werkgeleenthede, gaan meestal ook gepaard met besoedeling en gesondheidsprobleme. Emalahleni is ongelukkig geen uitsondering op dié verskynsel nie. Omgewingsprobleme soos lug- en waterbesoedeling is aan die orde van die dag. Volgens McCarthy (2011) is die sulfaatinhoud van die Witbankdam gereeld veel hoër as die aanvaarbare vlak vir menslike gebruik. Die Suid-Afrikaanse regering het reeds in 2007 erken dat die vlakke van lugbesoedeling in die omgewing van Emalahleni buitengewoon hoog is. Daar is onderneem om lugbesoedeling te monitor en planne in plek te stel om die vrystelling van skadelike gasse te beperk (Lourens et al. 2011). Desondanks is Mpumalanga in Augustus 2018 aan die hand van satelliet-opnames aangewys as die omgewing met die hoogste vlakke van die skadelike gas NO₂ (stikstofdioksied) in die wêreld (BusinessTech 2018).

4. NAVORSINGSMETODE

Die empiriese deel van die navorsing is gebaseer op drie verskillende soorte opnames wat teen die einde van 2017 in Emalahleni gedoen is: kwalitatiewe onderhoude en twee verskillende gestructureerde vraelyste. Die vraelyste sowel as die data-insamelingsproses is goedgekeur

deur die Etiekkomitee van die Universiteit van die Vrystaat. Kwalitatiewe onderhoude is gevoer met verteenwoordigers van die plaaslike regering, die burgerlike samelewing en plaaslike ondernemings. Hierdie onderhoude het hoofsaaklik bestaan uit oop vrae. Die respondentie is onder andere versoek om kwelpunte in die gemeenskap te identifiseer; hul menings te lug oor die vlak van geweld en konflik in die gemeenskap; die gesondheid van die gemeenskap; asook die verhouding tussen die myne en die gemeenskap.

Twee verskillende vraelyste is ontwerp – een wat fokus op individuele inwoners en een wat inligting inwin ten opsigte van die spesifieke huishouding in die geheel. In die geval van die huishouding, het net een lid van die huishouding die vrae namens die huishouding beantwoord. Gestruktureerde vraelyste wat fokus op individuele inwoners dek dieselfde soort vrae as die “National Income Dynamics Study”-opnames wat periodiek deur die “Southern Africa Labour and Development Research Unit” van die Universiteit van Kaapstad gedoen word. Individue moes aandui aan watter huishouding hulle behoort. In sommige gevalle het tot ses lede van dieselfde huishouding deelgeneem. Die lede se status wissel van die hoof van die huishouding tot die lewensmaat, broers/susters, seuns/dogters, ouers, grootouers en kleinkinders van die persoon wat beskryf word as die hoof van die huishouding. Vergelykings tussen die inligting wat van manlike en vroulike lede van dieselfde huishouding ingewin is, duï in sommige gevalle op beduidende verskille (sien die ontleding in afdeling 5.2 hier onder).

Die gestruktureerde vraelyste is voltooi deur veldwerkers wat uit die plaaslike bevolking gewerf en deeglik opgelei is. Verskeie van die huishoudings is later telefonies gekontak om te bevestig dat die veldwerkers wel in oorleg met die lede die vraelyste ingeval het. 'n Totale aantal van 937 vraelyste is voltooi. Hierdie 937 huishoudings is ewekansig geïdentifiseer met behulp van inligting wat deur die landmeter-generaal voorsien is. Huishoudings van beide formele en informele nedersettings uit al die woonbuurte van Emalahleni is in die opname ingesluit.

Demografiese inligting van die respondentie dien as basis vir die ontledings en dit word aangevul met relevante vrae uit die vraelyste. Inligting rakende die spesifieke vrae wat ontleed is, word in die gepaste afdelings beskryf.

5. RESULTATE

5.1 Kwalitatiewe onderhoude

Uit die 26 kwalitatiewe onderhoude wat gevoer is, is die inhoud van ongeveer 15 relevant vir hierdie spesifieke studie. Tydens dié 15 onderhoude het respondentie uit hul eie verwys na die rol en posisie van vroue in hul gemeenskap. Die respondentie is almal nou betrokke by die gemeenskap van Emalahleni en sluit in: tuisversorgers, amptenare van die plaaslike munisipaliteit, maatskaplike werkers, onderwysers, verteenwoordigers van welsynsorganisasies, die Suid-Afrikaanse Polisiediens, gemeenskapswerkers en gesondheidswerkers. Van die temas wat uit die onderhoude geïdentifiseer is, en betrekking het op die vroulike inwoners, word vervolgens bespreek.

Verskeie respondentie maak melding van hoë vlakke van huishoudelike geweld, maar verskaf dan geen verdere besonderhede daaromtrent nie. Sommiges trek wel 'n verband tussen alkohol- en dwelmmisbruik en huishoudelike geweld. Dwelm- en alkoholmisbruik is ook 'n baie algemene tema. Daar word beskryf hoe die karakter van die dorp oor die jare verander het – veral as gevolg van vreemdelinge wat inkom. Hierdie vreemdelinge, in baie gevalle buitelanders, word blameer vir die toenemende beskikbaarheid van dwelms. Na bewering

misbruik hulle dan plaaslike kinders om die dwelms te help versprei. Van dié kinders verlaat soms selfs die skool en voltooi nooit matriek nie.

In die oorgrote meerderheid van die onderhoude word melding gemaak van die gesondheidsprobleme wat aan (veral) lugbesoedeling toegeskryf kan word. Dis uiters kommerwekkend om te verneem hoe veral die kinders geraak word. Asma, sinus, lugweginfeksies, neusbloeding en selfs tuberkulose word genoem. Daarteenoor is daar 'n enkele verwysing na waterbesoedeling.

Laastens word die rol en status van vroue in die gemeenskap ook duidelik uit die onderhoude. Oumas moet in baie gevalle verantwoordelikheid neem vir die versorging van hul kinders en kleinkinders. Vroulike inwoners is meestal nie formeel in diens nie en bly tuis om na die huishoudings om te sien. Wanneer dit gaan oor die verwagtinge van die jeug, is die onderskeid tussen seuns en dogters ook duidelik. Een spesifieke jong meisie vertel dat sy dit nie oorweeg om verder te gaan studeer nie. Sy moet hier bly waar sy grootgeword het en werk ten einde om te sien na haar ouma. 'n Ander jong vrou vertel dat die gemeenskap se seuns meestal aanvaar dat hulle by een van die plaaslike myne gaan werk – of by die staalfabriek. Gevolglik skryf baie van hulle in by die tegniese skool om vroeg reeds die vaardighede aan te leer. Die meisies koester meestal nie die verwagtinge om by die myne te werk nie. Dié wat wel beroep wil beoefen, oorweeg gewoonlik om óf onderwysers óf boekhouers te word.

5.2 Individuele vraelyste

In hierdie afdeling word die demografie, arbeidsmarkprofiel en persepsies oor lewenskwaliteit vergelyk tussen die manlike en vroulike inwoners van Emalahleni. Die inligting is bekom uit individuele vraelyste wat tydens Oktober 2017 ingeval is. 'n Totale aantal van 476 voltooide vraelyste word ingesluit – waarvan 238 voltooi is deur die hoof van die huishouing (in 231 gevalle is die hoof van die huishouing aangedui as 'n manlike persoon) en 'n verdere 238 deur die persoon wat hom-/haarself geïdentifiseer het as die lewensmaat van die hoof van die huishouing. Gevolglik word elke huishouing in die steekproef verteenwoordig deur 'n hoof (oorwegend manlik) en 'n lewensmaat (oorwegend vroulik). Die ontledings wat volg, gee dus 'n oorsig van hoe die situasie van mans en vroue in Emalahleni verskil, selfs al vorm hulle deel van dieselfde huishouing.

Die demografiese inligting van die respondentē word in Tabel 1 weergegee. Die manlike inwoners is gemiddeld ouer as die vroulike inwoners. Vir beide groepe is die mediaan-ouderdom ongeveer twee jaar minder as die gemiddelde waarde. Verdere ontleding van die ouderdomsverspreiding van die mans toon 'n interessante verspreiding. Dit wil amper voorkom asof daar twee normaalverspreidings in die totale verspreiding voorkom. Een rondom 'n relatief lae gemiddeld van 35 jaar en 'n ander rondom 'n gemiddeld van 55 jaar. Hierdie verspreidings kom algemeen voor in myndorpe wat 'n invloei van veral jonger mans, op soek na werkgeleenthede, ervaar (sien bv. Lockie et al. 2009).

Die mans beskik gemiddeld oor 11.6 jare formele onderrig en die vroue oor 10.9. Ondanks die klein verskil is die mediaan opleidingsvlak vir beide groepe egter 12 jaar. 'n Groter persentasie van die vroue is gebore in die dorp (73.5%) teenoor die 60.9% van die mans. Die vroue wat wel elders gebore is, was in 2017 gemiddeld al 12 jaar lank inwoners van Emalahleni.

Uit die totaal van 238 mans en 238 vroue in die steekproef verdien onderskeidelik 77.3% en 31.1% 'n maandelikse salaris. Daar is dubbeld soveel vroue as mans wat vir hulself werk en soos verwag in 'n myngemeenskap waar mans skofte werk, is daar omtrent 24% vroue wat nie ekonomies aktief is nie.

TABEL 1: Demografiese inligting van individuele respondentie

	Gemiddeld vir manlike inwoners	Gemiddeld vir vroulike inwoners
Ouderdom in jare	42.1	37.0
Jare formele opleiding	11.6	10.9
Gebore in Emalahleni (%)	60.9	73.5
Tydperk van verblyf in Emalahleni (indien elders gebore) in jare	16.3	12.1

Bron: Opname gedoen in Emalahleni, Oktober 2017

TABEL 2: Status in die arbeidsmag

	Manlike inwoners		Vroulike inwoners	
	Aantal	%	Aantal	%
Verdien maandelikse salaris/loon	187	77.3%	74	31.1%
Werk vir hom-/haarself	17	7.1%	39	16.4%
Sal graag wil werk	20	8.4%	68	28.6%
Ekonomies onaktief	14	5.9%	57	23.9%

Bron: Opname gedoen in Emalahleni, Oktober 2017

Met bogenoemde data as vertrekpunt kan 'n baie basiese werkloosheidskoers vir die twee groepe bereken word as 8.9% (20/224) vir mans en 37.6% (68/181) vir vroue. Net 1% van die vroue in die steekproef werk by myne teenoor 61% van die mans.

Benewens die hoë werkloosheidskoers onder vroue word hul ekonomiese kwesbaarheid verder verhoog as hul maandelikse inkomste vergelyk word met dié van hul manlike eweknieë. Aan die einde van 2017 het die mans gemiddeld R22 001 per maand verdien, met 'n mediaan-inkomste van R20 000 teenoor die vroue se R9 608 en mediaan-inkomste van R7 000.

Die vraelys sluit 'n paar vrae in wat poog om persepsies rondom lewenskwaliteit te meet. Respondente moes aan die hand van 'n sewe-puntskaal aandui in hoe 'n mate hulle met sekere stellings saamstem. 'n Waarde van 1 dui daarop dat hul glad nie saamstem met die stelling nie, en 'n waarde van 7 dat hul ten sterkste saamstem. Die stellings, asook die gemiddelde waardes per groep, verskyn in Tabel 3.

Die gebruik van 'n sewe-puntskaal impliseer dat enige waarde onder 4 neig om nie saam met die stelling te stem nie en enige waarde bo 4 neig om saam te stem. Die eerste twee stellings is onderskeidelik net deur die mans of vroue beoordeel. Die mans neig om te verskil van die stelling dat hul werksomstandighede hulle daarvan weerhou om huishoudelike take uit te voer. Die vroue beaam dit dan deur saam te stem dat hul lewensmaats wel 'n balans handhaaf tussen werk en hul gesinslewe.

Die laaste drie stellings het bykans dieselfde reaksie van die groepe ontlok. Die verskille tussen die reaksies is baie klein en ook nie statisties beduidend nie. (Die toetsstatistieke wat gebruik is om die beduidendheid van verskille te bepaal, sluit in: die t-toets, Satterthwaite-Welch t-toets, ANOVA F-toets en Welch F-toets.) Beide groepe neig om tevreden te wees met

TABEL 3: Persepsies rondom lewensgehalte

	Mans		Vroue	
	Gem.	Mediaan	Gem.	Mediaan
1. My werksomstandighede veroorsaak spanning wat dit vir my moeilik maak om huishoudelike verpligtinge na te kom	3.39	3.00		
2. My lewensmaat slaag daarin om 'n balans te vind tussen werk en gesinsverantwoordelikhede – soos ons gesinstruktuur vereis			5.44	6.00
3. My lewe is meestal na aan dit wat ek as ideaal beskou	4.53	5.00	4.64	5.00
4. Ek is tevrede met my lewe soos dit is	4.80	5.00	4.69	6.00
5. As ek my lewe oor kon kry, sou ek omtrent niks daaraan verander nie	3.94	3.50	3.98	4.00

Bron: Opname gedoen in Emalahleni, Oktober 2017

hul huidige lewenskwaliteit, maar met gemiddelde waardes van onder 4 is daar tog 'n aanduiding dat hulle dalk dinge anders sou benader as hulle weer kon besluit.

Die individuele vraelyste dui nie op betekenisvolle verskille tussen manlike en vroulike persepsies omtrent lewensgehalte nie – soos dit uit Tabel 3 blyk. Mans en vroue wat deel vorm van dieselfde huishouing deel nie dieselfde status in die arbeidsmag nie, verdien geensins gelyke inkomste nie, maar blyk naastenby eensgesind te wees rakende hul lewensgehalte.

Die individuele vraelyste versoek respondentie om aan te dui of almal in die huishouing werksaam is by myne, of sommige lede van die huishouing werksaam is by myne en of niemand in die huishouing werksaam is by myne nie. Die huishoudings is ongeveer gelyk verteenwoordig in die drie kategorieë. Op dieselfde manier as wat die mans en vroue se reaksies op stellings in Tabel 3 vergelyk is, is die reaksies van vroue uit huishoudings waar almal in myne werk vergelyk met die reaksies van vroue uit huishoudings waar niemand in myne werk nie. (Die vergelyking word nie hier in 'n tabel weergegee nie.) Een vergelyking het egter die aandag getrek. Die stelling "Ek is tevrede met my lewe soos dit is" is die enigste een wat beduidend verskillende reaksie ontlok het van die vroulike respondentie. Die data dui aan dat vroue in huishoudings waar almal werksaam is by die myne, minder tevrede is met hul lewens as vroue wat in huishoudings bly waar nie alle lede by myne werksaam is nie. Die verskille is statisties beduidend teen 5%. (Bevestig deur die volgende toetse: die t-toets, Satterthwaite-Welch t-toets, ANOVA F-toets en Welch F-toets.) Benewens die statistiese beduidendheid is dit ook insiggewend as daar in ag geneem word dat die huishoudings waar almal nie werksaam is by myne nie ook diegene insluit wat werkloos is en geen maandelikse salarisse ontvang nie.

5.3 Vraelyste met betrekking op huishoudings

Die vorige afdeling het getoon dat daar wel ekonomiese verskille is tussen mans en vroue wat deel vorm van dieselfde huishouing, maar as dit gaan oor hul persepsies omtrent lewensgehalte,

is daar nie beduidende verskille nie. Ten einde die ontleding uit te brei, verskuif die fokus nou na al die vroulike respondentes wat 'n vreelyst namens 'n huishouding ingevul het. Vreelyste is voltooi vir 927 huishoudings in Emalahleni. Uit die 927 is 433 voltooi deur 'n vroulike lid van die spesifieke huishouding. Die meerderheid van die vroue (211) het hul status aangedui as "hoof van die huishouding". Die tweede grootste groep (139) is vroulike lewensmaats van die hoof van die huishouding; gevvolg deur: dogter/skoondogter/kleindogter van hoof van huishouding (50), suster van hoof van huishouding (23) en moeder/skoonmoeder/ouma van hoof (4).

Die vreelysts wat vir elke huishouding voltooi is, bevat ander vrae as dié wat in die individuele vreelysts verskyn en in Afdeling 5.2 bespreek is. Drie breë temas, naamlik misdaad, besoedeling en lewensgehalte kan uit die vrae ontleed word. Die doel met die ontleding is om te bepaal of daar onderlinge verskille is tussen die ervaring/persepsie van vroue wat self aan die hoof van 'n huishouding staan en vroue wat die lewensmaats is van iemand wat hul beskou as die hoof van die huishouding. As agtergrond vir die ontleding, begin die bespreking met 'n oorsig van die profiele van die twee groepe.

Die vroue wat die rol vervul van hoof van die huishouding is gemiddeld 38,5 jaar oud en 2,6 jaar ouer as die vroue wat hulself as lewensmaats beskryf. 'n Groter deel van die hoofde het al voorheen elders gebly (38%), teenoor slegs 18% van die lewensmaats wat al elders gebly het. Vroue aan die hoof van 'n huishouding is meer geneig om 'n maandelikse salaris te ontvang – omtrent 54% uit die totaal van 221 – as die vroue wat lewensmaats van die hoof van die huishouding is (net 23% van die 139). Die gemiddelde maandelikse inkomste van die hoofde is R14 615 en dubbeld soveel as die R7 195 wat die lewensmaats verdien. Die mans wat die vreelysts namens die huishouding voltooi het, verdien egter R19 226 per maand. Die maandelikse huishoudelike inkomste waar mans aan die hoof staan, is omtrent R8 000 meer as dié waar vroue aan die hoof staan. Hul huishoudings beslaan ook meer kamers per woning: 5,3 teenoor 3,89 van huishoudings met vroulike hoofde.

In Tabel 4 word die gemiddelde respons per groep gerapporteer – op grond van 'n vyfpuntskaal. Alhoewel die doel is om die twee vroulike groepe te vergelyk, word die respons van die manlike respondentes volledigheidshalwe ook ingesluit. Die eerste afdeling van die tabel word gewy aan persepsies rondom misdaad. Respondente moes aandui hoe algemeen inbrake, alkohol- of dwelmmisbruik en huishoudelike geweld voorkom in die buurt waar hulle bly. In min of meer dieselfde trant moes hulle aandui hoe waarskynlik dit is dat 'n verlore beursie, met geld en hul persoonlike inligting, terugbesorg sal word deur iemand wat naby hulle bly of alternatiewelik deur 'n vreemdeling.

Aangesien 'n waarde van 1 toegeken is aan 'n respons van "Heeltemal onwaarskynlik", stem al drie groepe saam dat dit baie onwaarskynlik is dat mede-inwoners van hul buurt 'n verlore beursie aan die regmatige eienaars sal terugbesorg. Dieselfde persepsie geld vir volslae vreemdelinge. Inwoners van Emalahleni het dus nie veel vertroue in hul medestraatbewoners om die regte ding te doen nie. Die volgende drie vrae wil weet hoe algemeen sekere verskynsels is. Die opsies varieer van "baie raar" aangedui met 'n waarde van 1 tot "baie algemeen" aangedui met 'n waarde van 5. Hier is almal dit eens dat inbrake algemeen in die woonbuurte voorkom. Almal is egter nog meer eensgesind dat dwelm- en alkoholmisbruik baie algemeen voorkom. Daar is dus geen noemenswaardige verskil tussen mans en vroue se ervaring van die soort misdaad nie. 'n Toename in misdaad, en spesifiek 'n toename in dwelmmisbruik, is reeds uit die kwalitatiewe onderhoude geïdentifiseer as 'n probleemarea.

TABEL 4: Gemiddelde respons op kwalitatiewe stellings

	Hoof	Maat	Statisties beduidend*	Mans
<i>Misdaad</i>				
Verlore beursie terugkry van inwoner	1.28	1.44	1%	1.33
Verlore beursie terugkry van vreemdeling	1.10	1.11	nee	1.13
Hoe algemeen is inbrake in die buurt	3.53	3.41	nee	3.47
Hoe algemeen is dwelm-/alkoholmisbruik in die buurt	4.52	4.47	nee	4.43
Hoe algemeen is huishoudelike geweld in die buurt	3.06	2.72	1%	2.81
<i>Besoedeling</i>				
Mynbedrywighede veroorsaak lugbesoedeling	4.32	4.30	nee	4.30
Mynbedrywighede veroorsaak waterbesoedeling	3.97	3.59	1%	3.85
Mynbedrywighede lei tot gesondheidsprobleme	4.31	4.10	1%	4.18
<i>Lewensgehalte</i>				
Hoe sterk is u voorkeur om in die area aan te bly	3.54	3.91	2%	3.5
Huidige trap van die leer	2.94	3.50	1%	3.34
Trap van die leer 5 jaar gelede	2.78	3.15	1%	3.06
Verandering in trappe afgelope 5 jaar	0.15	0.37	1%	0.28

Bron: Opname gedoen in Emalahleni, Oktober 2017

* Hierdie kolom dui aan of die gemiddelde reaksie van die twee vroulike groepe statisties beduidend van mekaar verskil en, indien wel, teen watter persentasie. Die toetsstatistieke wat gebruik is, sluit in: die t-toets, Satterthwaite-Welch t-toets, ANOVA F-toets en Welch F-toets.

Die laaste vraag wat handel oor misdaad, wil weet hoe algemeen huishoudelike geweld voorkom. Hier is daar 'n statisties beduidende verskil tussen die menings van die twee groepe vroue. Vroue wat aan die hoof van 'n huishouding staan, is van mening dat huishoudelike geweld meer algemeen voorkom as vroue wat die lewensaats is van die hoof van die huishouding.

In die inleiding van die artikel is verwys na die hoë vlakke van lugbesoedeling wat gereeld in en rondom Emalahleni gemeet word. Die kwalitatiewe onderhoude het voorts die negatiewe uitwerking van veral lugbesoedeling uitgewys. In die tweede groepering van Tabel 4 is die reaksie op die stelling oor lugbesoedeling oorweldigend. Met 'n gemiddelde waarde van 4.3 stem al die inwoners saam dat die mynbedrywighede in die omgewing wel tot lugbesoedeling lei. As die fokus verskuif word na waterbesoedeling, is die vroulike hoofde van huishoudings weer geneig om meer saam te stem met die stelling en die verskil tussen die twee vroulike groepe is statisties beduidend. Dit kan daarop dui dat hulle meer uitgelewer is en potensieel

minder toegang het tot alternatiewe waterbronne, maar dit is iets wat deur verdere ondersoek bepaal kan word. Die reaksie op die stelling oor gesondheidsprobleme is weereens ondubbelzinnig. Almal stem saam dat die mynbedrywighede wel lei tot gesondheidsprobleme. Dit is egter weer opvallend dat die groep vroue wat hoofde van huishoudings meer met die stelling vereenselwig as die ander groep vroue en dat hierdie verskil statisties beduidend is. As hoofde van huishoudings, en stellig enkelouers van kinders wat ly aan die gevolge, is dit verstaanbaar dat die groep meer geneig is om met die stelling saam te stem.

Die laaste afdeling van Tabel 4 vergelyk inwoners se persepsies omtrent algemene welvaart en lewensgehalte. Die eerste vraag wou weet hoe sterk hul voorkeur is om aan te bly in die area waar hul tans woon. Vroue met manlike lewensmaats wat die rol van hoof van die huishouing vervul, is meer geneig om positief te wees oor die area waarin hul tans bly. Die verskil in reaksie teenoor die ander groep vroue is statisties beduidend. Hierdie is ook die enigste tema in Tabel 4 waar die verskil tussen mans en vroue se reaksie statisties beduidend is (in dié geval teen 3%). Mans is oor die algemeen minder gelukkig met die area waar hulle tans woon as die vroue.

Die laaste drie rye van Tabel 4 verskaf inligting oor die respondent se persepsie van hul huishoudelike welvaart. Hulle is gevra om hul spesifieke huishouing se posisie op 'n leer met ses sporte te evalueer. Die onderste sport is die armste mense in Suid-Afrika en die sesde en hoogste sport die rykste mense in die land. Die groep vroue as lewensmaats is weer meer positief oor hul huishoudings met 'n gemiddelde posisie op sport 3.5. Die hoofde van huishoudings voel dat hul tans op sport 2.94 staan. Hierdie verskil is statisties beduidend teen 1%. Dieselfde patroon word waargeneem as die vroue hul posisie vyf jaar gelede moet beoordeel. Dit blyk dat al die respondent voel dat hul huishoudings tans beter daaraan toe is as vyf jaar gelede.

4. SLOTOPMERKINGS

Met ongeveer 60% van sy ekonomiese bedrywighede wat direk toegeskryf word aan mynbou, kan Emalahleni beslis beskryf word as 'n myndorp. Die bevolkingsamestelling weerspieël die verwagte invloei van 'n potensiële werkersmag: meer mans as vroulike inwoners en 'n disproportionele verteenwoordiging van mans in die ouderdomsgroep rondom 35. Ontledings van vraelyste wat deur individue of namens huishoudings voltooi is, bevestig van die waarnemings uit kwalitatiewe onderhoude met gemeenskapswerkers. Die *inkommers* word blameer vir 'n toename in misdaad en die beskikbaarheid van dwelms; terselfdertyd vertrou die inwoners nie vreemdelinge wat in hul buurt bly nie. Al die respondent stem saam dat alkohol- en dwelmmisbruik algemeen is.

Onaanvaarbare hoë vlakke van lugbesoedeling in en om Emalahleni word gereeld in die pers en selfs akademiese artikels gerapporteer. Al die inwoners is dit eens dat die mynbedrywighede tot lugbesoedeling lei. Almal is dit ook eens dat die mynbedrywighede gesondheidsprobleme tot gevolg het.

'n Vergelyking tussen die manlike en vroulike deel van die bevolking bevestig merendeels bevindinge wat in internasionale literatuur gemaak is. Die vroue se arbeidsmagdeelnamekoers is laer as die mans s'n, en hul werkloosheidskoers is hoër as die mans. Terwyl meer as 60% van die mans wat wel maandeliks 'n salaris verdien in die myne werk, is dit minder as 2% vir die vroue. Vroue se maandelikse inkomste is ook aansienlik laer as dié van mans. Al bogenoemde dui daarop dat vroue in die spesifieke myndorp ekonomies kwesbaar is en/of afhanklik is van hul manlike lewensmaats. Daarteenoor is daar relatief min verskille tussen mans en vroue wat deel uitmaak van huishoudings (waar die man die rol as hoof vervul) met

betrekking tot hul persepsies ten opsigte van hul lewensgehalte. Daar is egter 'n beduidende verskil tussen vroue wat in huishoudings bly waar almal werksaam is in myne en vroue wat in huishoudings bly waar almal nie in myne werk nie. Daar waar almal betrokke is by myne is die vroue (oorwegend vroulike lewensmaats) minder tevreden met hul lewensomstandighede.

Die vergelyking tussen twee spesifieke groepe vroue, dié wat lewensmaats is van mans wat aan die hoof van die huishouing staan en dié wat self as hoof van die huishouing optree, lewer verskeie statisties beduidende resultate. Die werkloosheidskoers is laer onder die hoofde van die huishoudings en hul individuele maandelikse inkomste is hoër as dié van die lewensmaats. Hulle is dus op die oog af ekonomies minder kwesbaar, maar 'n vergelyking tussen die twee groepe se persepsies rondom lewensgehalte vertel 'n ander storie. Die hoofde van huishoudings voel dat huishoudelike geweld meer algemeen is in die buurte waar hulle woon, hulle het minder vertroue in mede-inwoners van hul buurt, hulle is meer besorg oor die uitwerking van mynbedrywighede op waterbesoedeling, hulle is meer besorg oor gesondheidsprobleme as gevolg van mynbou, hulle voel dat hul huishoudings minder gegoed is en dat hul huishoudings minimale toename in welvaart ervaar het oor die afgelope vyf jaar. Hiervolgens is die vroue wat aan die hoof van hul huishoudings staan minder gelukkig met hul lewens en meer kwesbaar ten opsigte van die lewensgehalte wat hulle ervaar.

Bogenoemde ontledings duï daarop dat, in vergelyking met hul manlike eweknieë, vroulike inwoners van Emalahleni 'n laer arbeidsmarkdeelnamekoers het, 'n hoër werkloosheidskoers ervaar, en veel laer maandelikse salaris ontvang. Die vroue se uitsluiting uit die mynbou-sektor word verder beklemtoon as dit blyk dat 60% van die manlike inwoners in diens van die myne is, teenoor slegs 2% van die vroulike inwoners. Derhalwe kan die vroulike inwoners wel beskryf word as ekonomies kwesbaar. Vroulike lewensmaats van mans wat wel in myne werksaam is, is oorwegend minder tevreden met hul lewensomstandighede as vroulike inwoners wat self aan die hoof van 'n huishouing staan. Wanneer die fokus egter verskuif na spesifieke aspekte rondom lewenskwaliteit, is vroue wat aan die hoof van huishoudings staan relatief meer besorg oor huishoudelike geweld, die uitwerking van besoedeling en die gebrekkige toename in welvaart. Dit blyk dus dat vroulike inwoners van Emalahleni as 'n kwesbare groep beskou kan word op grond van hul persepsies rakende lewenskwaliteit.

Die huidige ontledings probeer geen oorsaaklikheid bewys nie en bied bloot 'n vergelyking tussen die omstandighede van verskillende groepe in Emalahleni. Of hierdie verskille slegs toegeskryf kan word aan die mynbou-aard van hul omgewing, is 'n vraag wat verder onderzoek kan word. 'n Verdere faktor wat dalk meer lig kan werp op die ervarings van die vroue wat aan die hoof van huishoudings staan, is die strukture van die huishoudings. 'n Groter aantal kinders en/of bejaarde familielede kan bydra tot die toenemende gevoel van kwesbaarheid – 'n vraag wat nie aan die hand van die huidige data beantwoord kan word nie, maar wel die onderwerp van toekomstige navorsing kan wees.

ERKENNING

Die finansiële bydrae van die Universiteit van die Vrystaat wat die data-insamelingsproses gefinansier het, word hiermee met dank erken.

BIBLIOGRAFIE

BusinessTech 29 October. 2018. *Mpumalanga named as one of the worst places in the world for air pollution – and its starting to hit Joburg and Pretoria.* <https://businesstech.co.za/news/energy/280473/mpumalanga-named-as-one-of-the-worst-places-in-the-world-for-air-pollution-and-its-starting-to-hit-joburg-and-preTORIA/> [3 July 2019].

- Dabla-Norris, E. & Kochhar, K. 2019. Closing the gender gap. *Finance and Development*, 56(1). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/03/closing-the-gender-gap-dabla.htm> [30 July 2019].
- Doukas, A., Cretney, A. & Vadgama, J. 2008. *Boom to Bust: Social and Cultural Impacts of the Mining Cycle*. Calgary: The Pembina Institute.
- Emalahleni Local Municipality. 2017. *Integrated Development Plan, 2017/18–2021/22*. Witbank: Emalahleni Local Municipality.
- Frankel, J.A. 2010. The natural resource curse: A survey. *NBER Working Paper No.15836*, Stanford, California: National Bureau of Economic Research.
- Gender Links. 2019. *South Africa gender and elections*. <https://genderlinks.org.za/what-we-do/governance/advocacy/south-africa-gender-and-elections/> [30 July 2019].
- Hajkowicz, S., Heyenga, S. & Moffat, K., 2011. The relationship between mining and socio-economic wellbeing. *Resources Policy*, 36(1):30-38.
- Jonathan, D.J. 2011. Is there really a resource curse: A critical survey of theory and evidence. *Global Governance*, 17(2011):167-184.
- Lockie, S., Franettovich, M., Petkova-Timmer, V., Rolfe, J. & Ivanova, G. 2009. Coal mining and the resource community cycle: A longitudinal assessment of the social impacts of the Coppabella coal mine. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(5):330-339.
- Lourens, A.S., Beukes, J.P., Van Zyl, P.G., Fourie, G.D., Burger, J.W., Pienaar, J.J., Read, C.E. & Jordaan, J.H. 2011. Spatial and temporal assessment of gaseous pollutants in the Highveld of South Africa. *South African Journal of Science*, 107(1-2):1-85.
- McCarthy, T.S. 2011. The impact of acid mine drainage in South Africa. *South African Journal of Science*, 107(5-6):1-7.
- Scott, J., Carrington, K. & McIntosh, A. 2012. Established-outsider relations and fear of crime in mining towns. *Sociologia ruralis*, 52(2):147-169.
- Sharma, S. 2010. The impact of mining on women: Lessons from the coal mining Bowen Basin of Queensland, Australia. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 28(3):201-215.
- South African Cities Network. 2014. *Secondary cities case study: Emalahleni*. <http://www.sacities.net/wp-content/uploads/2015/10/Emalahleni-final-report-author-tc.pdf> [3 March 2019].
- Statistics SA. 2016. *Quarterly Labour Force Survey*, Quarter 4 2016. <http://www.statssa.gov.za/publications/P0211/P02114thQuarter2016.pdf> [15 July 2019].

“Ek het uiteindelik op straat beland; dis ’n harde lewe”: Uitdagings van kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik

“Eventually I ended up on the street; it’s a hard life”: Challenges experienced by vulnerable women who abuse alcohol or drugs

ILZE SLABBERT

Departement Maatskaplike Werk
Universiteit van Stellenbosch
E-pos: islabbert@sun.ac.za

Ilze Slabbert

ILZE SLABBERT is verbonde aan die Departement Maatskaplike Werk aan die Universiteit van Stellenbosch. Sy is ’n lektor in alkohol- en dwelmgebruik, gevallewerk en gesondheidsorg en tree op as studieleier vir nagraadse studente. Sy was voorheen ’n senior maatskaplike werker. Dr. Slabbert het navorsing gedoen oor intieme geweld, alkohol- en dwelmgebruik, reflektyiewe leer en gesondheidskwessies. Sy het artikels oor hierdie onderwerpe in vaktydskrifte gepubliseer en ook verskeie aanbiedings by vakkonferensies gedaan.

ILZE SLABBERT is a lecturer in the Department of Social Work at the University of Stellenbosch; included in her teaching are topics such as substance use, casework and health care. She also supervises post-graduate students. She was previously employed as a senior social worker. Dr Slabbert focuses in her research on domestic violence, substance use, reflective learning and health issues. She has published articles on these topics in scholarly journals and has also presented several papers at professional conferences.

ABSTRACT

“Eventually I ended up on the street; it’s a hard life”: Challenges experienced by vulnerable women who abuse alcohol or drugs

There are a significant number of people who live under the breadline in South Africa. Especially women and children are vulnerable when they end up on the streets, owing to a number of reasons such as economic hardship and unemployment. Women are also often caregivers of their young children and to seek fulltime employment is not always feasible. Several of these vulnerable women resort to alcohol or drug abuse as a means to at least temporarily cope with their problems. It is usually social workers who render services to vulnerable groups and in this instance to vulnerable women. The aim of this study was to explore the challenges experienced by vulnerable women who abuse alcohol or drugs, in order to improve service rendering by social workers.

There is an increase worldwide in the abuse of harmful substances. Although statistics indicate that more men than women succumb to substance abuse, affected women often do not seek help, owing to several factors such as the stigma attached thereto, and the lack of sufficient services to assist them. Research indicates that economic hardship could contribute to substance abuse. Little research has been done on the unique challenges facing vulnerable women who are prone to substance abuse. These women often end up on the street, heightening the risks of their falling prey to violence and sexual assault.

The ecological perspective was chosen as a theoretical framework for this study as the different systems could shed light on the research question: "What are the challenges of vulnerable women who resort to substance abuse?" Stressful situations could contribute to a life of substance abuse. Especially women who leave their families for a life on the streets are suffering emotional stress. The three levels of the ecological perspective that were utilised were the micro, meso and macro levels.

A qualitative approach of an exploratory nature was chosen to meet the goal of the study, namely to explore the challenges facing vulnerable women succumbing to alcohol and drugs as a last resort. An NGO was approached to collect a sample of 15 participants. Criteria for inclusion were that the participants had to be women; over 21 years old; had to have used alcohol and/or drugs during the course of the study or six months prior to the study; had to be sober during the interviews; and had to be clients of the NGO that delivered the sample.

Data were collected by means of a semi-structured interview guide. The interviews were recorded with the permission of the participants and transcribed by the researcher. Ethical clearance was obtained for the study.

The data were analysed and categorised into relevant themes. Data verification was also done by member checking and the use of an independent coder. The study was limited in that only a small sample was used and that it was done only in the Western Cape.

Theme 1 concerned a traumatic childhood. All participants had lived through a traumatic childhood and still struggled in adulthood to work through different issues. Significantly, a number of the participants' own family members were directly or indirectly responsible for the childhood trauma. Theme 2 pertained to difficulties in adulthood varying from subjecting to violence, being cheated on, having been victims of rape, serving jail terms, living on the streets, and attempting suicide. Closely related to theme 2, are challenges in the environment (theme 3). Notable stumbling blocks pertained to participants living with sickness, relationship challenges, gang violence, hunger and conflict with the police. The abuse of alcohol or drugs, as well as the misuse of pain killers as a coping mechanism was identified as theme 4. One of the participants also struggled with a dual diagnosis of bipolar disorder and substance use disorder. Hope was identified as the 5th theme. Despite the listed challenges, some participants still retained a flicker of hope and resilience, wishing to improve their lives and reclaim custody of their children.

It can be concluded that vulnerable women who abuse alcohol or drugs face several challenges and that specialised intervention is needed to help them to come to terms with childhood trauma, adversities in adult life, challenges in the environment and, in addition to all of the above, with substance dependency. More research is recommended, specifically focused on vulnerable women who succumb to substance abuse.

KEYWORDS: Women; substance abuse; vulnerable; ecological perspective; micro level; meso level; macro level; qualitative study; challenges; childhood trauma; adversities in adult life

TREFWOORDE: Vroue, alkohol- of dwelmmisbruik; kwesbaarheid; ekologiese perspektief; mikrovlak; mesovlak; makrovlak; kwalitatiewe navorsing; uitdagings; trauma in kinderjare; teenspoed in volwasse lewe

OPSUMMING

Daar is wêreldwyd 'n toename in die misbruik van alkohol- en/of dwelms. Dit is veral kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik, wat gespesialiseerde behandeling benodig. Die doel van die studie was om die uitdagings wat hierdie groep vroue die hoof moet bied, te ondersoek. Die ekologiese perspektief is as teoretiese raamwerk gekies. 'n Kwalitatiewe studie met 'n eksplorerende en beskrywende aard is gedoen om dié doel van die studie te bereik. Vyftien deelnemers is gewerf as steekproef vir die studie deur 'n nieregeringsorganisasie. Die onderhoude wat met hulle gevoer is, is getranskribeer en in vyf temas verdeel, naamlik traumatische kinderjare, teenspoed in die volwasse lewe, uitdagings in die omgewing, gebruik van alkohol of dwelms om die lewe te hanteer, en hoop. Data-verifikasiësie is ook gedoen. Etiese klarings is vir die studie verkry.

Die gevolgtrekking van die studie is dat kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik, verskeie uitdagings in die gesig staar en gespesialiseerde intervensie benodig. Daar word aanbeveel dat meer navorsing gedoen word oor hierdie kwessie.

1. INLEIDING

Ekonomiese sorge neem toe, met armoede 'n groot werklikheid in Suid-Afrika. Volgens Gous (2018) leef meer as die helfte van Suid-Afrikaners onder die nasionale armoedelyn van R992 per maand. Baie mense beland op straat, omdat hulle nie meer die stygende lewenskoste kan behartig nie, met veral vroue en kinders wat uiterst kwesbaar is. Baie van hierdie vroue het nie 'n hoë opvoedingspeil nie, wat die kans op werk verskraal. Kwesbare vroue vir die doeleindes van hierdie studie, het betrekking op vroue wat arm en werkloos is of 'n karige inkomste verdien. Sommige wend hulle tot alkohol- of dwelmmisbruik in 'n wanhopige poging om van hul sorge te vergeet. Hulle is dikwels so gestroop van menswaardigheid dat hulle feitlik op die rand van volslae oorgawe is (Baird, Campanaro, Eisele, Hall & Wright 2014).

Hulle pogings om van dag tot dag te oorleef, eis 'n tol: fisies, emosioneel, sosiaal en sielkundig. Van hierdie vroue in nagskuilings of op straat, ken die wrede werklikheid van die straatlewe, van mishandeling, aanranding, verkragting en roof. Baird et al. (2014) en Poole, Dobson, en Pusch (2017) is van mening dat alkohol en dwelms vir hierdie vroue 'n tydelike verligting van hulle sorge en swaarkry bied.

Die navorsing van onder meer Chandra, Herrman, Fisher, Kastrup, Niaz, Rondon en Okasha (2009) en Martin en Bryant (2001) toon dat 'n beduidende aantal vroue wat reeds kwesbaar is, alkohol of dwelms misbruik en dat dit meestal maatskaplike werkers is wat dienste aan diesulkes lewer. In hierdie studie word gepoog om meer duidelikheid te verkry oor die spesifieke probleme van hierdie kwesbare groep, sodat dienslewering kan verbeter. Die doel van die studie was dus om die uitdagings van kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik, te ondersoek ten einde dienslewering aan hulle te verbeter.

2. KONSEPTUALISERING EN TEORETIESE BESPREKING

'n Toename in die misbruik van alkohol of dwelms kan lei tot middelgebruikstoornis, 'n geestesversteuring wat op die "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders" (DSMV)

geklassifiseer is (American Psychiatric Association 2013). Volgens die Wêreldgesondheidsorganisasie (WGO) (2019) het 35 miljoen mense 'n middelgebruikstoornis, en benodig behandeling vir hulle afhanklikheidsprobleem. Alhoewel die tendens van middelgebruikstoornis groter is by mans as vroue, beleef vroue unieke uitdagings wat dikwels nie die nodige aandag kry nie (WGO 2019).

Aspekte soos trauma, emosionele swaarkry, geestesgesondheidsprobleme, gebreklike gesondheid en stigma speel alles 'n rol. Dit hang grootliks af van 'n vrou se persoonlike, kulturele, ideologiese, ekonomiese en sosiale agtergrond hoe sy probleme en stres sal hanteer. Navorsers soos Poole et al. (2009), Fries, Fedock en Kubiak (2014) toon aan dat 'n beduidende aantal vroue wat voor uitdagings te staan kom, hulle tot alkohol of dwelms wend. In ooreenstemming hiermee bevind Myers, Carney, Browne en Wechberg (2018) se studie dat feitlik 'n kwart van jong vroue in Suid-Afrika alkohol van tyd tot tyd oormatig gebruik. Verdere studies in Suid-Afrika (Marinus 2015; Parry 2005) toon dat vroue alkohol of dwelms misbruik om hulle te help om negatiewe emosies te hanteer, wat gepaard gaan met trauma en simptome wat geassosieer is met trauma. Ongelukkig lei hierdie ongesonde en gevaaarlike gedrag dikwels tot hoë-risiko seksuele gedrag, wat tot HIV as gevolg van inkonsekwente kondoomgebruik kan lei. Volgens Myers et al. (2018) het al die deelnemers alkohol of dwelms misbruik om trauma van die verlede te hanteer asook om van hul huidige probleme te probeer ontsnap. Baie vroue het genoem dat hulle sodoende hul skuldgevoelens, verleentheid en ander negatiewe emosies probeer hanteer. Dit is interessant dat deelnemers aan Myers et al. (2018) se studie erken het dat die misbruik van dwelms bygedra het tot ander uitdagings in hulle lewens. Die bogenoemde outeurs het bygevoeg dat 'n hele aantal vroue bereid was tot prostitutie, want "jy doen wat jy moet doen om dwelms te kry".

Vroue met 'n sielkundige versteurings- of ander geestesongesteldheid, is meer kwesbaar om 'n middelgebruikstoornis te ontwikkel as mans. Baie vroue meld nie aan as hulle 'n middelgebruikstoornis ontwikkel nie, vanweë die moontlike stigma wat daaraan gekoppel is. Verskeie vroue voel ook vasgevang in hul huise, gemeenskappe en kultuur en om hulp te soek, is dikwels nie 'n opsie nie (Baird et al. 2014; Myers et al. 2018). Ander navorsers (Fries et al. 2014; Gous 2018) bevind ook dat finansiële probleme stresvlakke verhoog wat weer kan lei tot middelgebruikstoornisse. Ten spye van hierdie studies is daar steeds 'n leemte aan navorsing spesifiek oor die uitdagings van hierdie groep vroue.

Gibbs, Jewkes, Willan en Washington (2018) het bevind dat voedselgebrek en trauma in kinderjare dikwels tot alkohol- of dwelmmisbruik lei, en ook tot geestesgesondheidsprobleme by volwassenes aanleiding kan gee. Dit is dan veral vroue in hierdie kategorie wat dikwels deur hul lewensmaats mishandel word (Barkhuizen & Pretorius 2005). Gibbs et al. (2018) voeg by dat daar dikwels by dergelike vroue 'n verband te bespeur is tussen alkohol- of dwelmmisbruik en posttraumatische stresversteuring en depressie. Die bykomende las van armoede dra ook by tot 'n komplekse situasie waar vroue hulle telkens tot alkohol of dwelms wend in 'n poging om te ontsnap van 'n allesoorweldigende stresvolle situasie (Baird et al. 2014; Myers et al. 2018).

Die ekologiese perspektief is gebruik as teoretiese raamwerk vir hierdie studie, aangesien die verskillende sisteme wat gemeld word in hierdie perspektief lig sal werp op die navorsingsvraag soos hier onder uiteengesit word.

Soos reeds gemeld, lei die spanning wat hierdie vroue ervaar dikwels tot 'n soeke na ontylutting in alkohol of dwelms (Oduru, Swartz & Arnot 2012:278). Begrip van die sosiale omgewing en konteks waarin kwesbare vroue funksioneer, is noodsaaklik. Die interaksie en

transaksies tussen die verskillende ekosisteme het 'n groot invloed op mense. Daar bestaan ook 'n interafhanklikheid tussen die verskillende sisteme in 'n persoon se lewe. Hierdie onvermydelike, wedersydse verhouding tussen 'n persoon en haar omgewing vorm 'n integrale deel van die ekologiese perspektief. 'n Persoon se gedrag word beïnvloed deur die omgewing, en die omgewing word geaffekteer deur mense se optrede. Waar 'n kwesbare vrou byvoorbeeld alkohol misbruik, word haar interaksie met ander gesinslede of betekenisvolle ander persone (sosiale omgewing) ook beïnvloed. Wanneer kwesbare vroue nie meer by hul gesinne woonagtig is nie en op straat moet oorleef, lei dit onafwendbaar tot emosionele stres, wat op sy beurt kan lei tot verdere alkohol- of dwelmmisbruik – 'n bose kringloop. Volgens die Geïntegreerde Diensteweringsmodel (Departement van Maatskaplike Ontwikkeling 2006:10), behoort mense in nouer kontak met mekaar en hul sosiale omgewing te verkeer in terme van besluitneming, beplanning en ander aspekte in hul lewens, soos die reg om veilig te lewe.

Vir die doeleindes van hierdie studie is drie vlakke van die ekologiese perspektief (Bronfenbrenner 1979) benut om die kwesbare vroue se probleme te eksplorieer, naamlik die mikro-, meso- en makrovlak. Op die mikrovlak speel genetiese faktore 'n rol waar vroue dikwels oor geslagte heen alkohol of dwelms misbruik. Zhang, Li, Liu, Quio, Su en Zhou (2017) asook Rassool (2011) bevind dat 'n familiegeskiedenis van alkohol- of dwelmmisbruik 'n beduidende rol speel ten opsigte van 'n persoon se verslaving. In die kerngesin wat deel vorm van die mikrovlak speel faktore soos oorbesetting van woonplek, armoede en gesinskonflik ook hierin 'n rol.

Op die mesovlek beleef kwesbare vroue gewoonlik stres vanweë gemeenskappe wat onsympatiek teenoor hulle staan. In die navorsing van onder meer Piat, Polvere, Kirst, Veronka, Zabkiewicz en Plante (2015) is gevind dat vroue op straat talle struikelblokke moet oorkom soos stigmatisering, verkragting en ander gewelddadige optrede. Op die makrovlak ervaar hulle dikwels dat daar nie genoegsame hulpbronne is nie en dat dienslewering telkemale nie voldoende is nie (Pardeck 2015; Piat et al. 2015). Vroue met 'n middelgebruikstoornis wat kom aanklop om hulp vir hulle afhanklikheidsprobleem word selde gou gehelp. Die waglyste is gewoonlik lank, tot twee jaar en langer, en die meeste behandelingsentrumms bied nie dienste aan vroue nie. In die Wes-Kaap is daar slegs een staatsinrigting wat rehabilitasie aan dergelike vroue bied en daar is slegs twee semi-gesubsidieerde behandelingsentrumms (Myers et al. 2018).

Maatskaplike werkers lewer daagliks dienste aan kwesbare vroue wat blootgestel is aan verskeie risikofaktore soos armoede en middelgebruikstoornis. Dit is noodsaklik vir die Maatskaplike Werk-professie om meer insigte te bekom oor hierdie groep, ten einde meer doeltreffende dienste te lewer en hulle welstand te verbeter.

3. PROBLEEMSTELLING

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat kwesbare vroue unieke uitdagings rondom alkohol- en dwelmmisbruik ondervind. Alhoewel heelwat navorsing (Ampdeo & López 2013; Marinus 2015; Meyers et al. 2018) reeds gedoen is oor algemene alkohol- of dwelmmisbruik, is daar nie veel gedoen oor spesifieke vroue en veral kwesbare vroue nie. Volgens die Nexus-databasis is min studies oor die afgelope vyf jaar gedoen oor kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik. Maatskaplike werkers lewer gewoonlik dienste aan hierdie groep en as groter insig in hulle unieke omstandighede verkry kan word, kan dienste meer doeltreffend gelewer word.

4. NAVORSINGSMETODOLOGIE

Die navorsingsvraag wat vir hierdie studie geformuleer is, lui: "Watter uitdagings ondervind kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik?" Soos reeds gemeld, was die doel van die studie om die uitdagings wat hierdie groep vroue ervaar, te ondersoek ten einde dienslewering te verbeter.

Om die navorsingvraag aan te spreek, is 'n kwalitatiewe benadering gekies met 'n eksplorerende en beskrywende aard. 'n Nieregeringsorganisasie is genader om die steekproef van 15 deelnemers te vind. Dataversadiging is bereik. Daar is gebruik gemaak van doelbewuste steekproefneming (De Vos, Strydom, Fouché & Delport 2011).

Die volgende kriteria vir insluiting was van toepassing vir die steekproef. Die deelnemers moes:

- vroulik wees en bo 21 jaar;
- dwelms of alkohol misbruik het tydens die studie, of minder as ses maande voor aanvang van die studie;
- nugter gewees het tydens die duur van die onderhou;
- kliënte wees van die nieregeringsorganisasie wat genader is om die deelnemers te werf. (Die organisasie lewer spesifieke dienste aan persone wat nie 'n heenkome het nie en dus finansieel nie kop bo water hou nie.)

Die instrument wat gebruik is om data in te samel, was 'n semi-gestrukteerde onderhoudskedule. Toestemming is verkry van die hoof van die organisasie alvorens onderhoude gevoer is. Deelname aan die studie was vrywillig en deelnemers het toestemmingsvorms voltooi voor onderhoude gevoer is. Die organisasie het 'n informele werkskeppingsprogram aangebied vir kwesbare volwassenes, uit wie vroue geselekteer is vir deelname. Onderhoude is vroegoggend gevoer voor die deelnemers uitgegaan het om te gaan werk, en onderhoude het gemiddeld 45 minute lank geduur. Dit was moeilik om deelnemers te vind vir die studie want, soos reeds gemeld, is vroue huiwerig om aan te klop vir hulp vanweë moontlike stigmatisering (Beaulaurier, Seff, Newman & Dunlop 2007). Navorsing soos dié deur Gibbs et al. (2018) toon ook dat die werklike aantal kwesbare vroue veel groter mag wees, maar dat hulle dikwels nie sal meld dat hulle probleme ervaar ten opsigte van alkohol of dwelms nie.

Ryk data is verkry. Die onderhoude is opgeneem en getranskribeer deur die navorser, en die data is veilig in die navorser se kantoor geberg. Elektroniese data is op die navorser se skootrekenaar gestoor, met 'n persoonlike wagwoord wat slegs aan die navorser bekend is. Die data is in vyf temas geanaliseer soos uiteengesit onder punt 5. Etiese klaring is verkry vir die studie (Cresswell & Poth 2018; De Vos et al. 2011).

Lincoln en Guba (1985:290) se riglyne is gevolg om die geloofwaardigheid, oordraagbaarheid, betroubaarheid en bevestiging van die studie te verseker. Vier deelnemers het deur hulle getranskribeerde onderhoude gelees om te verseker dat dit 'n ware weergawe van hul onderhoude was. Daar is ook gebruik gemaak van 'n onafhanklike kodeerde om die temas te bevestig (Cresswell & Poth 2018).

Sekere beperkinge het gegeld vir die studie, naamlik dat die studie net in die Wes-Kaap uitgevoer en deelnemers slegs by een organisasie gewerf is. Dit was ook 'n klein steekproef, aangesien daar nie baie vroue aangemeld het by die organisasie nie.

5. BEVINDINGE

Soos genoem, het 15 vroue deelgeneem aan die studie. Die meeste van hulle was werkloos, of het 'n minimale inkomste verdien. Ouderdomme van deelnemers het gewissel van 23 tot 55 jaar. Die meeste het kinders en drie van die deelnemers het ook kleinkinders. Van die deelnemers se kinders is uit hul sorg verwyder en gesinsherenigingsdienste word aan hulle gelewer. Sekere deelnemers sorg self vir hulle kinders en maak staat op familie om hulle te help om na die kinders om te sien. 'n Paar deelnemers se kinders is volwassenes en dus nie meer van hulle afhanglik nie. 'n Beduidende aantal van die deelnemers het al op straat gewoon of woon nog steeds op straat, behalwe in koue nagte wanneer hulle in nagskuilings slaap. Die gewildste soort dwelm wat deur die deelnemers gebruik is, het gewissel van dagga, alkohol, metamfetamien tot Mandrax. Dit blyk dat die meeste deelnemers alkohol misbruik het, dikwels saam met ander dwelms. Navorsing (Fisher & Harrison 2013) toon ook dat 'n groot aantal persone wat verslaaf raak, meer as een middel misbruik. Dit is ook noemenswaardig dat die gebruik van dagga dikwels die gebruik van sterker dwelms soos metamfetamien en Mandrax voorafgegaan het.

Die data is in die volgende 5 temas verdeel:

- Tema 1: Trauma in die kinderjare
- Tema 2: Teenspoed in die volwasse lewe
- Tema 3: Uitdagings in die omgewing
- Tema 4: Gebruik van alkohol of dwelms om die lewe te hanteer
- Tema 5: Hoop

5.1 Tema 1: Trauma in die kinderjare

Navorsers soos Gibbs et al. (2018) en Macy en Goodburn (2012) bevind dat trauma in kinderjare kan lei tot alkohol- of dwelmmisbruik in die volwasse lewe. Al die deelnemers het berig dat hulle traumatische kinderjare beleef het. Sommige is mishandel, almal het arm grootgeword en die meeste het nie hul skoolopleiding voltooi nie. Dit is duidelik dat die deelnemers aan hierdie studie nog steeds as volwassenes die letsels dra van trauma in hul kinderjare, soos gesien kan word uit die onderstaande narratiewe.

"Ek was in 'n ernstige motorongeluk toe ek 15 jaar oud was. As gevolg van die ongeluk kon ek nie my skool klaarmaak nie. Van toe af het dinge net slechter geword."

"Ek het net graad 6 klaargemaak op skool. Ek het moeilike kinderjare gehad. Ons was tien kinders. Ek was die tweede oudste. My Pa is dood toe ek 14 was. My ma het 'n nuwe 'boyfriend' gekry wat nie van my gehou het nie. Ek het weggeloop van die huis af toe ek 15 jaar oud was."

"My kinderjare was nie so lekker nie. My Pa het ons gelos toe ek ses jaar oud was. My ma het toe klomp kêrels gehad. Ek is seksueel gemolesteer toe ek agt jaar oud was deur my oom. My ma het my nie geglo nie. Niemand het my geglo nie. Ek kry nou nog nagmerries."

"Ek was ses toe ek seksueel gemolesteer is. Dit was deur beide my ooms. My broer is dood toe hy vier was. My ma het altyd vir my gesê sy dat sy gewens het dat ek eerder dood is as hy. Ek het altyd verwerp gevoel. Ek het klomp keer gepluk op skool, oor die nonsens met my ooms. Ek was 13 jaar oud toe ek skool verlaat het."

Uit bestaande narratiewe is dit duidelik dat die deelnemers traumatisiese kinderjare ervaar het. Soos deur navorsing (Gibbs et al. 2018; Myers et al. 2018) bevestig, lei trauma in die kinderjare as dit nie verwerk word nie, tot stres in die volwasse lewe wat weer aanleiding kan gee tot alkohol- of dwelmmisbruik. Dit is insiggewend dat die meeste deelnemers nie hul skoolopleiding voltooi het nie. 'n Studie gedoen deur Cilezis en Drotez (2014) duï 'n korrelasie aan tussen traumatisiese kinderjare, 'n lae opvoedingspeil en armoede soos gesien uit die laaste narratief. 'n Lae sosio-ekonomiese status impliseer gewoonlik 'n gebrek aan hulpbronne wat kan veroorsaak dat kinders nie hulle skoolopleiding kan voltooi nie en dan vasgevang bly in die web van armoede en werkloosheid (Cilezis & Drotez 2014).

Op die mikrovlak is dit duidelik dat die meeste deelnemers nie ondersteuning van volwassenes in hul kinderjare ontvang het nie. Dikwels het 'n ouer se optrede geleë tot die trauma, soos byvoorbeeld ongewenste mansvriende van die moeder. Een deelnemer se mededeling dat niemand haar wou glo oor haar seksuele molestering nie, duï aan hoe familie, vriende en dalk ook mense in die gemeenskap haar gefaal het. Die meeste deelnemers dra nog die wonde van ongelukkige kinderjare. Soos aangetoon deur navorsers soos Marotta (2017) en Myers et al. (2018), lei moeilike kinderjare dikwels tot 'n alkohol- en dwelmprobleem in 'n poging om onopgeloste trauma te hanteer. Op die mesovlak bied gemeenskappe dikwels nie ondersteuning aan kinders wat trauma ervaar nie, wat dan saamgedra word in die volwasse lewe. Gemeenskappe bied byvoorbeeld nie 'n veilige omgewing vir kinders om in rond te beweeg sonder die gevaar van molestering of geweld nie. Jacobs en Slabbert (2019) wys daarop dat sekere gemeenskappe geteister word deur bendes en bendegeweld waar 'n beduidende aantal kinders moet grootword. Poole et al. (2017) se studie bevestig dat traumatisiese kinderjare dikwels tot depressie kan lei in die volwasse lewe, wat dan ook alkohol- of dwelmmisbruik in die hand werk. Op die makrovlak bestaan daar dikwels 'n tekort aan maatskaplike werkers om effektiewe dienste te lewer aan kinders wat trauma beleef (Groenewald & Bhana 2016).

5.2 Tema 2: Teenspoed in die volwasse lewe

Baie vroue ervaar teenspoed in hul volwasse lewens. Veral vroue in die laer inkomstegroepe is meer kwesbaar, omdat hulle toegang tot hulpbronne en ander hulp beperk is. Dit is veral by alkohol- of dwelmafhanglikheid waar hierdie vroue aan die kortste ent trek. Soos reeds gemeld, is daar nie genoeg behandelingsentrenums nie en private behandelingsentrenums is nie bekostigbaar vir die meeste kwesbare vroue nie. Daar is ook buite-pasiënte dienste, maar dit is dikwels nie toeganklik nie, vanweë gebrekkige openbare vervoer en by dié wat nauurs oop is, vrees vroue vir hul veiligheid. Verskeie navorsers, soos byvoorbeeld Baird et al. (2018), Fries et al. (2014), Gibbs et al. (2018) en Myers et al. (2018) meen dat vroue wat alkohol of dwelms misbruik gespesialiseerde behandeling benodig, en dat hul unieke behoeftes spesifieke intervensies vereis. Talle faktore soos hormone, geestesversteurings en kwesbaarheid speel ook 'n rol. Die volgende narratiewe duï op die tipes teenspoed wat deur deelnemers ervaar is.

"My hele lewe is 'n gemors. Ek is een aand verkrug deur vier mans. Hulle het my gelos as dood, maar ek het oorleef. Ek het nog die littekens op my lyf waar hulle my gesteek het... ek kry nog steeds nagmerries van dit al was dit 25 jaar gelede..."

"Ek was vier maal in die tronk. Daar was daardie keer wat 'n ander vrou seks met my wou gehad het in die tronk... ek het haar 'gedonder'."

“My eerste man het my verneuk. My tweede man het my mishandel. Ons het ‘buttons’ (Mandrax) is saam gebruik.”

“My ‘boyfriend’ het my met ‘n hokkiesstok geslaan... Ek was byna dood. Die dokters het aan my gesê dat dit ‘n wonderwerk is dat ek nog lewe. My kopbeen was gekraak...”

“Ek het ook twee maal probeer selfmoord pleeg [huil hartverskeurend]. Ek glo dat ek ‘n doel het in hierdie lewe, anders sou ek dood gewees her. Ek het ‘n oordosis pille geneem. My familie het my nie eens gehelp nie. Die tweede keer het ek my polse gesny. My stiefpa het my net uit die huis gejaag. Ek het erg gebloei en flou geväl. Dit was die bure wat my na die hospitaal geneem het.”

“Ek het uiteindelik op straat beland. Ek was nege jaar op straat. Dit is ‘n harde lewe. Ek het opgeland in prostitutie net om te oorleef. Die ‘pimps’ het my geld gesteel en was baie goor met my. Ek was op ‘rock’ (‘crack’ kokaïen) en alkohol. Ek is amper doodgemaak. Baie mans het my verniel en verkrag.”

Uit bostaande narratiewe is dit duidelik dat vroue wat moeilike tye beleef dikwels nie oor die nodige kapasiteit en lewensvaardighede beskik om teenspoed te hanteer nie. Dit is ook duidelik dat hierdie vroue finansieel uiters kwesbaar is, met ‘n groot gebrek aan emosionele en finansiële ondersteuning. Op die mikrovlak was daar ‘n spesifieke verloop van geen of weinige ondersteuning nie. Die moontlikheid bestaan dat sommige deelnemers vanweë hul gebrekkige lewensvaardighede bygedra het tot konflik in familieverhoudinge, maar ‘n lewe op straat is vol uitdagings soos weerspieël in die laaste narratief. Baird et al. (2014) en Doweiko (2012) vind dat veral vroue kwesbaar is op straat, vanweë die feit dat hulle dikwels fisiek of seksueel aangerand word. Op die mesovlak is die vrylike beskikbaarheid van alkohol of dwelms duidelik. Fisher en Harris (2013), en Myers et al. (2018) duif ‘n verband aan tussen die misbruik van alkohol of dwelms, en swaarkry soos mishandeling wat die meeste van hierdie vroue ervaar het. Op die makrovlak het heelwat van die deelnemers die dienste van maatskaplike werkers gebruik. Sommige se kinders is verwyder uit hulle sorg, en herenigingsdienste word gelewer. Die deelnemers het aangedui dat al die teenspoed dit vir hulle moeilik maak om stabiliteit in hulle lewe te hê. Alhoewel ‘n paar los werkies gedoen het, het die meeste nie ‘n voltydse werk gehad nie, byvoorbeeld vanweë ‘n lae opvoedingspeil en swak ekonomiese omstandighede. Myers et al. (2018) se studie bevestig dat fisiese en seksuele trauma soos deur baie van die deelnemers beleef, ‘n toename in alkohol- of dwelmmisbruik tot gevolg het, asook ‘n groter blootstelling aan HIV. Marotta (2017) noem dat daar ‘n korrelasie is tussen vroue wat in die tronk is (soos een deelnemer aangedui het), trauma in die kinderjare en die misbruik van alkohol of dwelms.

5.3 Tema 3: Uitdagings in die omgewing

Hierdie tema sluit nou aan by die vorige tema, soos uit die onderstaande narratiewe gesien kan word. Volgens die ekologiese perspektief (Bronfenbrenner 1979; Pardeck 2015) is daar ‘n konstante wisselwerking tussen ‘n persoon en haar omgewing. As die omgewing nie ondersteunend is nie en vyandig is, veroorsaak dit stres soos die volgende narratiewe aandui:

“Ek het ‘n ‘boyfriend’ hier ontmoet by die werk. Hy is nie altyd so ‘nice’ nie, maar ons het mekaar nodig. Hy het hierdie ‘control’ ding, hy wil weet waarheen ek gegaan het en word baie jaloers as ek nie genoeg aandag aan hom gee nie. Ek wou al ‘n ‘protection order’ teen hom gekry het.”

“My kind is baie siek. Sy het ‘TB’. Hulle het aan my gesê sy het nie meer lank om te leef nie. Ek sal na haar kyk tot die einde. Sy het ‘n klein seuntjie. Ek sal na hom kyk as sy nie meer daar is nie.”

“Ek het baie stres. My huwelik was vol geweld en ongelukkigheid. Ek het ‘n sielkundige gaan sien, want dinge het net te veel vir my geraak. Ek het maar begin drink, want dit was ‘n manier om te vergeet.”

“Die polisie was al ‘n hele paar keer by ons plek as die bakteiery te veel raak. En die bure kla. My ma raak ontsteld as ek drink, maar dis hoe ek ‘cope’. My broer is ook op ‘drugs’.

“Ek woon in ‘n nagskuiling, maar wil graag ‘n plekkie van my eie hé. Die lewe is maar swaar. Ek is baie maal honger...”

“Ek het onder ‘n brug geslaap. ‘n ‘Gang’ het gekom en my aangeval. Ek het baie seer gekry en moes hospitaal toe gaan. As jy op straat woon, kan jy nooit ontspan nie, want jy kan enige tyd ‘gerob’ word, of ‘gerape’ word of aangerand word. Jy weet nie wie om te ‘trust’ nie.”

Dit is duidelik uit bogenoemde narratiewe dat daar talle uitdagings in die omgewing is wat bydra tot kwesbare vroue se sielkundige stres. Op ‘n mikrovlak was die gevolge van ‘n gebrek aan voldoende kos en huisvesting duidelik sigbaar in baie deelnemers se lewens. Sommige deelnemers was ook blootgestel aan fisiese geweld, as gevolg van ‘n lewe op die straat (soos ook reeds genoem onder Tema 2), wat dus ‘n geværlike lewensruimte geword het (mesovlak). Dit korreleer met ‘n studie gedoen deur Riger, Bennet en Sigurvinssdottir (2014) wat toon dat kwesbare vroue dikwels aan geweld onderwerp word.

Weybright, Caldwell, Wegner, Smith en Jacobs (2016) toon aan dat probleme in die omgewing soos ‘n gebrek aan hulpbronne kan lei tot alkohol- of dwelmmisbruik wat op die makrovlak kwesbare vroue negatief beïnvloed (Crane, Schlauch, Hawes, Mandel & Easton 2014; Pardeck 2015; Straussner & Isralowitz 2013).

5.4 Tema 4: Gebruik van alkohol of dwelms om die lewe te kan hanteer

Soos reeds genoem, is daar ‘n toename wêreldwyd in die misbruik van alkohol of dwelms (WHO 2019). Baie deelnemers het op straat beland as gevolg van ‘n middelgebruikstoornis en ander ekonomiese faktore soos werkloosheid. Baie van hulle het dikwels honger gaan slaap, wat op die mikrovlak aandui hoe moeilik dit is om nie genoeg ondersteuning te ontvang nie. As gevolg van die omstandighede van ‘n onstabiele lewe is ‘n paar van die deelnemers se kinders uit hul sorg verwyder. Soos alreeds genoem, toon statistieke dat meer mans as vroue alkohol of dwelms misbruik. Daar is egter heelwat vroue wat alkohol of dwelms misbruik, maar dit nie altyd aanmeld of hulp soek nie (McHugh, Votaw, Sugerman & Greenfield 2018). Die volgende narratiewe dui aan hoe deelnemers alkohol of dwelms misbruik het in ‘n poging om hul lewens te hanteer.

“Ek het op straat beland. Ek het ‘tik’ gebruik. Ek het geld gesteel om ‘tik’ in die hande te kry en het tronk toe gegaan.”

“Ek het ook verslaaf geraak aan ‘Grandpa’s’. Ek het 10 ‘Grandpa’s’ per dag geneem. Dit het my gesondheid baie geraak. Ek moes hospitaal toe gaan om ‘n operasie te kry, want my maag was ‘opgeneuk’. Ek neem nou net dagga en rook ook.”

“Ek drink om my te help vergeet van al die pyne en hartseer. As ek dink waardeur ek alles is, begin my gedagtes te maal. Ek dink nie ek kan met al die emosies nou ‘deal’ nie.”

“Ek drink ook te veel. Dit help my om al die ‘sad’ goed te vergeet.”

“Ek is gediagnoseer met ‘bipolar’. Toe my oupa dood is, het dinge buite beheer geraak. Ons was baie ‘close’. Dit was traumatises vir my. Ek het ‘tik’ ook begin gebruik. Om ‘bipolar’ te wees, is baie moeilik vir my. Die medikasie laat my ook nie lekker voel nie. Ek drink om van my pyn te vergeet.”

Hierdie narratiewe bring die pyn en emosionele verwarring van die deelnemers aan die lig. Navorsing (Weybright et al. 2016) duï aan dat daar ’n toename in metamfetamienafhanglikheid in die Wes-Kaap is, wat korreleer met die eerste narratief. Hierdie toename is grotendeels daaraan te wye dat die dwelm relatief goedkoop en wyd beskikbaar is. Die studie toon ook dat naas dagga, metamfetamien die primêre keuse van dwelm onder jeugdiges is. Uit die narratiewe hier bo kan aangelei word dat die deelnemers hulle gewend het tot alkohol, pynpille of ander dwelms om hul pyn te verdoof. Een van die deelnemers het ’n tweeledige diagnose van geestesversteuring en middelgebruikstoornis gehad en het haar moeilike pad beskryf. Navorsers soos Swann (2010), Van Zyl en Geyer (2019) en Weiss (2004) bevind ’n beduidende toename in tweeledige diagnoses.

Dit is betekenisvol dat op die mikrovlak, die meeste deelnemers aanhou met alkohol- of dwelmmisbruik, ten spyte van gesondheids- en ander risiko’s. Weybright et al. (2016) se navorsing bevind verder dat die misbruik van dwelms, en dan spesifiek metamfetamien, dikwels kan lei tot psigose en aggressie wat ook gespanne verhoudings in die gesin tot gevolg het. Op die mesovlak is dwelms vrylik beskikbaar in die meeste gemeenskappe, wat ernstige nadelige gevolge inhoud (Jacobs & Slabbert 2019). Op die makrovlak is die gevvaar van HIV as gevolg van onveilige seks ook ’n gesondheidsrisiko vir ander persone, met nadelige gevolge vir die gesondheidsektor in die geheel (Myers et al. 2018).

5.5 Tema 5: Hoop

Dit is belangrik om ten spyte van moeilike omstandighede, nie die oorlewingskapasiteit van mense te onderskat nie. Dit is verblydend dat die meeste deelnemers aangedui het dat hulle tog hoop gehad het, ’n droom waarna hulle gestreef het ten spyte van traumatische kinderjare, teenspoed in die volwasse lewe en uitdagings in die omgewing. Die volgende narratiewe illustreer dit.

“Ek droom vir ’n beter toekoms vir myself. Ek wil hê my kinders moet ’n beter lewe as ek hê as wat ek gehad het.”

“Ek wil eendag graad 10 klaarmaak. Dan wil ek ’n ‘job’ as ’n ‘cashier’ hê waar ek voltyds kan werk en ’n salaris verdien. My droom is om my eie huis te hê eendag.. ja, ek wil eendag ophou drink. Ek weet dit is nie goed vir my kinders om my so te sien nie. Ek wil ’n goeie ma wees vir hulle. Ek wil eintlik my ‘boyfriend’ los, want hy is ‘bad news’. Eendag wil ek meisies en vroue help wat deur dieselfde is as ek.”

“My droom is om my kinders terug te kry. Hulle is 16, 14 en 11. Hulle wil ook graag by my kom bly.”

“Ek wil graag eendag ‘awareness talks’ doen om vir mense die gevare van dwelm te vertel.... Ook van alkohol... ek was in die modder; maar het op my knieë gekom, val

partykeer weer in die modder, maar ek hou aan veg. Eendag sal ek weer op my eie voete kan staan.”

“Ek wil 'n plek van my eie hê waar ek kan rus en ook kan kosmaak. Ek wil hê my dogter moet naweke vir my kom kuier: Ek wil haar 'hero'-wees. Ek wil haar nie in die steek laat nie, soos ek deur my eie familie 'gedrop' is.”

Sommige deelnemers het dus 'n sprankie van hoop getoon, ten spyte van moeilike omstandighede, soos gesien kan word in die bogenoemde narratiewe. Die meeste van hulle het gesmag na 'n plekkie van hul eie, weg van die gevare en swaarkry op straat. Op die mikrovlak wou sommige deelnemers weer self omsien na hulle kinders. Op die mesovvlak was ook deelnemers wat hulle opvoedkundige kwalifikasies wou verbeter. Uit navorsing van Poole et al. (2017) en Rall en Nelson (2007) blyk dit dat hoop en veerkrachtigheid by baie mense wat swaar tye beleef teenwoordig is. Dit is veerkrachtigheid wat mens laat uithou ten spyte van moeilike omstandighede. Poole et al. (2017) duï verder aan dat veerkrachtigheid as 'n buffer kan dien teen depressie en struikelblokke in die volwasse lewe en dus kan bydra tot hoop in mense selewens. Op die makrovlak speel dienslewering 'n groot rol om hoop aan kwesbare vrouens te bied. Dienslewering, veral wat volhoubaarheid bevorder, is van nut soos byvoorbeeld werk-skeppingsgeseleenthede (Lewis, Dana & Blevins 2011).

6. GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat kwesbare vroue wat alkohol of dwelms misbruik, verskeie uitdagings ervaar en dit is veral hulle wat gespesialiseerde behandeling benodig. Moeilike kinderjare kan gesien word as 'n risikofaktor, aangesien trauma in die kinderjare dikwels tot uitdagings in die volwasse lewe bydra.

Konflik in verhoudinge in die volwasse lewe is ook 'n risikofaktor. Aspekte soos lae opvoedingspeil en ekonomiese uitdagings hou 'n verdere bedreiging in vir kwesbare vroue se welstand.

Verskeie uitdagings ook in die omgewing, plaas baie druk op kwesbare vroue wat kan lei tot spanning en die misbruik van alkohol of dwelms. Hierdie vroue misbruik dikwels alkohol of dwelms net om die uitdagings van die lewe te hanteer. Die vrye toegang tot alkohol of dwelms dra ook by tot misbruik van ander chemiese middels. Armoede dra ook dikwels by tot emosionele spanning. Gebrekkige hulpbronne en dienslewering aan kwesbare vroue bied 'n verdere uitdaging. Vroue wat afhanklik raak van alkohol of dwelms het dikwels nie genoegsame hulpbronne tot hulle beskikking nie en dienslewering is onvoldoende weens 'n tekort aan maatskaplike werkers.

Ten spyte van talle uitdagings, is daar tog 'n mate van hoop by sommige van hierdie vroue te bespeur. 'n Verblydende aantal deelnemers het die wens uitgespreek om weer herenig te raak met hulle kinders. Daar is ook die versugting uitgespreek om 'n woonplek en gerekelde inkomste te verkry.

Die volgende aanbevelings word gemaak:

- Trauma in die kinderjare moet nie onderskat word nie en meer ondersteuning deur professionele persone soos maatskaplike werkers moet gegee word aan kinders en volwassenes wat trauma gedurende kinderjare beleef het.
- Meer navorsing behoort gedoen te word oor vroue wat alkohol of dwelms misbruik, aangesien vroue unieke uitdagings ervaar.
- Die stigma gekoppel aan vroue wat alkohol of dwelms misbruik kan verminder word.

- Dienslewering aan vroue behoort meer gespesialiseerd te wees, veral in die veld van alkohol- of dwelmmisbruik.
- Die toename in tweeledige diagnose is 'n verdere knelpunt, veral onder kwesbare vroue wat reeds gebreklike dienslewering ervaar. Korrekte diagnoses word dikwels nie gemaak nie.
- Die veerkrachtigheid van 'n kwesbare groep moenie onderskat word nie en sulke groepe kan benut word om ander kwesbare groepe te bemagtig.
- Daar word aanbeveel dat 'n kwantitatiewe studie gedoen word, asook van kwesbare vroue se uitdagings in ander dele van die land.

BIBLIOGRAFIE

- American Psychiatric Association. 2013. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington DC: American Psychological Association.
- Ampdeo, M. & López, L.M. 2013. Alcohol and drug problems: Practice Interventions. *Encyclopedia of Social Work*. [Intyds] Beskikbaar: //socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.013.516 / [5 Augustus 2019].
- Baird, A.F., Campanaro, C.S., Eisele, J.L., Hall, T. & Wright, J.D. 2014. "How Can We Stay Sober?" Homeless Women's Experience in a Substance Abuse Treatment Centre. *Social Science and Public Policy*, 51(404-407).
- Barkhuizen, M. & Pretorius, R. 2005. Professional women as victims of emotional abuse within marriage or cohabitating relationships: A victimological study. *Acta Criminologica*, 18(1):10-20.
- Beaulaurier, R.L., Seff, L.R., Newman, F.L. & Dunlop, B. 2007. External barriers to help seeking for older women who experience intimate partner violence. *Journal of Family Violence*, 22(8):747-755.
- Bronfenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University press.
- Cilezis, S. & Drotez, S.M. 2014. High-poverty urban High School students' plans for Higher Education: Weaving their own safety nets. *Urban Education*, 51(1):3-31.
- Chandra, P.S., Herrman, H., Fisher, J.E., Kastrup, M., Niaz, U., Rondon, M. & Okasha, A. 2009. *Contemporary topics in women's mental health: Global perspectives in a changing society*. New York: Wiley.
- Crane, C.A., Schlauch, R.C., Hawes, C.S., Mandel S.W. & Easton, D.L. 2014. Legal factors associated with change in alcohol use and partner violence among offenders. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 47:1(151-159).
- Cresswell, J.W. & Poth, C.N. 2018. *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- De Vos, A.S., Strydom, H., Fouché, C.B. & Delport, C.S.L. 2011. *Research at grassroots: For the social sciences and human service professions* (3de Uitgawe). Pretoria: Van Schaik.
- Departement van Maatskaplike Ontwikkeling. 2006. *Integrated Service Delivery Model*. Pretoria. [Intyds] Beskikbaar: www.ds.dsd.gov.za/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=187&Itemid=39 [1 Augustus 2019].
- Doweiko, H.E. 2012. *Concepts of chemical dependency*. (8th ed) Belmont: Brooks/Cole Cengage Learning.
- Fisher, G.L. & Harrison, T.C. 2013. *Substance abuse: Information for school counsellors, social workers, therapists and counsellors*. (5th ed) Boston: Pearson Education.
- Fries, L., Fedock, G. & Kubiak, S.P. 2014. Role of gender, substance use, and serious mental illness in anticipated post-jailhomelessness. *Social Work Research*, 38(2):107-116.
- Gibbs, A., Jewkes, R., Willan, S. & Washington, L. 2018. Associations between poverty, mental health and substance use, gender power, and intimate partner violence amongst young (18-30) women and men in urban informal settlements in South Africa: A cross-sectional study and structural equation model. *PLoS ONE* 13(10):1-19.
- Gous, N. 2018. SA most unequal country in the world: Poverty shows Apartheid's enduring legacy. *Times Live* [Intyds] Beskikbaar: www.timeslive.co.za/news/south-africa/2018-04-04-poverty-shows-how-apartheid-legacy-endures-in-south-africa/ [7 Augustus 2019].

- Groenewald, C. & Bhana, A. 2016. Substance abuse and the family: An examination of the South African policy context. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 25(2):148-155.
- Jacobs, T. & Slabbert, I. 2019. Factors that could contribute to substance misuse and criminal activity amongst adolescents: An Ecological Perspective. *Social Work / MaatskaplikeWerk*, 55(2):223-235.
- Lewis, J.A., Dana, R.Q. & Blevins, G.A. 2011. *Substance abuse counselling*. (4th ed.) Belmont: Brooks / Cole Cengage Learning.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. 1985. Naturalistic inquiry. Beverly Hills, CA: SAGE. In Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds). *Handbook of qualitative research*. Thousands Oaks, CA: SAGE.
- Macy R.J. & Goodburn, M. 2012. Promoting successful collaborations between domestic violence and substance abuse treatment sectors: A review of the literature. *Trauma, Violence and Abuse*, 13(4): 234-251.
- Marinus, D.R. 2015. Adolescents' experience and coping strategies with parental substance addiction within a rural farming community: A social work perspective. Pretoria: UNISA (Meestersgraad).
- Marotta, P.M. 2017. Childhood Adversities and Substance Misuse Among the Incarcerated: Implications for Treatment and Practice in Correctional Settings. *Substance Use and Misuse*, 52(6):717-733.
- Martin, S.E. & Bryant, K. 2001. Gender differences in the association of alcohol intoxication and illicit drug use amongst persons arrested for violent and property offenses. *Journal of Substance Abuse*, 13:563-581.
- McHugh, R.K., Votaw, V.R., Sugerman, D.E. & Greenfield, S.F. 2018. Sex and gender differences in substance use disorders. *Clinical Psychology Review*, 66:12-23.
- Myers, B., Carney, T., Browne, F.A. & Wechsberg, W.M. 2018. Development of trauma-informed substance use and sexual risk reduction intervention for young South African women. *Patient Preference and Adherence*, 12(1):1997-2006.
- Oduru, G. Y., Swartz, S. & Arnot, M. 2012. Gender-based violence: Young women's experiences in the slums and streets of three sub-Saharan African cities. *Theory and Research in Education*, 10(3): 275 -294.
- Pardeck, J.T. 2015. An ecological approach for social work practice. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 15(2):133-142.
- Parry, C.H.D. 2005. Substance abuse intervention in South Africa. *World Psychiatry*, 4(1):34-35.
- Piat, M., Polvere, L., Kirst, M., Veronka, W., Zabkiewicz, A. & Plante D. 2015. Pathways into homelessness: Understanding how both individual and structural factors contribute to and sustain homelessness in Canada. *Urban Studies*, 52(13):2366-2382.
- Poole, J.C., Dobson, K.S. & Pusch, D.K. 2017. Neglect, Childhood adversity and adult depression: The protective role of psychological resilience. *Childhood Abuse and Neglect*, 64, 89-100.
- Rall, C.R. & Nelson, J.C. 2007. Partner Abuse and Women's Substance Problems: From Vulnerability to Strength. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 22(4):334-346.
- Rassool, G.H. 2011. *Understanding addiction behaviours: Theoretical & clinical practice in health and social care*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Riger, S., Bennet, L.W. & Sigurvinssdottir, R. 2014. Barriers to addressing substance abuse in domestic violence court. *Society for Community Research and Action*, 53(1):208-217.
- Straussner, S.L.A. & Isralowitz, R. 2013. Alcohol and drug problems: Overview. *Encyclopedia of Social Work*. [Intyds]. Beskikbaar: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/978019975839.013.515/> [7 August 2019].
- Swann, A.C. 2010. The Strong Relationship between Bipolar and Substance-use Disorder: Mechanisms and Treatment Implications. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1187:276-293.
- Van Zyl, K. & Geyer, S. 2019. Dual diagnosis: How Adults diagnosed with Bipolar Disorder experience In-patient Substance Abuse Treatment for Stimulant Disorder. *Social Work / MaatskaplikeWerk*, 55(2):205-222.
- Weybright, E.H., Caldwell, L.L., Wegner, L., Smith, E. & Jacobs, J.J. 2016. The state of methamphetamine ("tik") use among youth in the Western Cape, South Africa. *HHS Public Access*, 106(11):1125-1128.
- Weiss, R.D. 2004. Treating Patients with Bipolar and Substance Dependence: Lessons Learned. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 27:307-312.
- World Health Organisation. 2019. Forum on alcohol, drugs and addictive behaviours. [Intyds]. Beskikbaar: www.who.int/substance_abuse/activities/fadab/2019/en/ [5 Augustus 2019].
- Zhang, C., Li, X., Liu, Y., Quio, S., Su, S., Zhang, L. & Zhou, Y. 2017. A Pedigree-based Proxy Measure of Genetic Predisposition of Drinking and Alcohol Use among Female Sex Workers in China: A Cross-Sectional Study. *Aids Care*, 29(2):223-225.

Die probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika: ’n Moontlike oplossing gegrond op Bybelse riglyne

The problem of father absenteeism in South Africa: A possible solution according to Biblical guidelines

FAZEL FREEKS

Fakulteit Teologie
Noordwes-Universiteit
Potchefstroom
E-pos: Fazel.Freeks@nwu.ac.za

Fazel Freeks

FAZEL EBRIHAM FREEKS is ’n dosent en bestuurder in gemeenskapsverbintenis in die Fakulteit Teologie aan die Noordwes-Universiteit. Sy navorsingsfokus is gerig op vaderskap, veral die rol van die vader, vaderafwesigheid, gemeenskapsverbintenis, waardes en karakterbou. Hy het ’n vaderskapsprogram in 2011 ontwikkel en bied dit sedert 2015 tot hede by die Potchefstroomse Korrektiewe Dienste aan.

FAZEL EBRIHAM FREEKS is a lecturer in and manager of community engagement in the Faculty of Theology at the North-West University. His research focus is on fatherhood, especially the role of the father, father absence, community engagement, values and character building. He developed and compiled a fatherhood programme in 2011 and has been presenting it at Potchefstroom Correctional Services since 2015.

ABSTRACT

The problem of father absenteeism in South Africa: A possible solution according to Biblical guidelines

In this paper a solution-orientated approach is proposed as a suggested contribution to help fight the social problem of father absenteeism in South Africa, since the issue of absent fathers is becoming a serious local problem. Increasingly, children are growing up without a father figure and as a result become vulnerable in society. Broken families and absent fathers are major causes and effects resulting in children’s vulnerability – the state of exposure to the possibility of being harmed, self-harmed and contemplating suicidal thoughts. Examples of vulnerable children are those who do not receive the love and care of one or both parents, who may, therefore, struggle with basic skills such as how to handle emotions, trust and interpersonal relationships. Moreover, they may lack self-knowledge and engage in risky behaviour.

The absence of a parent within a family system causes a vacuum in the parenthood role and has a negative influence on the ability of the family to function efficiently. The number of children living without their fathers has increased unabatedly during the almost two decades of democracy in South Africa. The absence of a father has been constructed as socially

detrimental and a dilemma for most children in South Africa, as the lack of a father figure means the child has no positive male role model. Father absence not only has a severe impact on family life, but constitutes a social trend of widespread concern, akin to major diseases such as HIV/Aids.

Research has shown that a dysfunctional family life is a major societal problem, with father absence and fatherlessness at the centre thereof. The following statistics reflect disturbing factors related to father absence in South Africa: 63% of suicides originate from fatherless homes; 70% of juveniles in state-operated institutions come from fatherless homes; 80% of rapists motivated by displaced anger grew up in fatherless homes; 40% of all children in the country do not live with their biological fathers; 85% of children with behavioural problems come from homes where the father is absent; 90% of homeless children originate from fatherless homes; and 71% of children who do not finish school have absent fathers.

Father absence is a tendency and world-wide phenomenon in many communities. Statistically, there is a tendency akin to a “fatherhood disease” globally and a rapid increase in single-parenting. Fathers’ absence is the ultimate cause for the rising incidence of single mothers, vulnerable children and child-headed households in South Africa. Single-parent households have become the norm in South Africa where the “typical” child is raised by the mother only.

The abovementioned problems are devastating to families, who may blame God for ills and misfortunes in their lives. Parents are a gift from God to children, but numerous children have been raised in families where fathers have been neglecting their responsibilities. The society in South Africa at present seemingly is unable to acknowledge the importance of fatherhood. However, father absence holds many negative consequences for families and communities, and many families experience a difficult family life because of it.

Themes such as Biblical parenting, mentors and mentoring, Christian values, missional fatherhood, fatherhood from a Biblical perspective, the views of mothers and adolescents on the important role of the father within a family context were examined with regard to the problem of father absence.

The findings arrived at in the context of these themes contributed towards a practical component, namely the Fatherhood Training and Equipping Programme “Dad become fully you”, which was developed in 2011 to be utilised in the field of community engagement. The programme was compiled from my research and studies in collaboration with FAMSA (Families South Africa). The programme constituted one of the strengths and core responsibilities of the research because the main aim thereof was to train and equip fathers and to restore the indispensable role of the father within the family context. In 2015, the same programme with a different theme, “A life beyond iron bars”, was started at the Potchefstroom Remand Detention Facility (Potchefstroom Correctional Services). The aim of the programme was to train and equip, motivate, inspire and empower fathers in prison, according to the following guideline in the White Paper on Corrections in South Africa, Chapter 3 (3.3.7): “... creation of an environment in which offenders are encouraged to discard negative and destructive values and replace them with positive and constructive values.”

The programme consists of seven themes: the concept of **fathering**; self-image; character; labelling; disappointments; the father as developer; and becoming fully you. From 2015 to 2018, approximately 150 inmates (fathers) were trained and equipped by means of the programme.

In my opinion, the Fatherhood Training and Equipping Programme should strongly be considered for future research as a proposed solution to the problem of father absence in South

Africa. Father absence constitutes a huge challenge in the South African context, and in order to address this challenge, Biblical guidelines are suggested for families who are confronted with this growing problem. The Biblical guidelines will serve as a supplement for and a new point of view compared to previous studies with regard to the problem of father absence. The implementation of Biblical guidelines towards the role of the father is essential for the family, and Biblical presentation of fatherhood should be the basis in dealing with issues such as father absence and what the role of the man in the home should be.

KEY CONCEPTS: Biblical guidelines, families, father absence, father involvement, father presence, role, South Africa

TREFWOORDE: Bybelse riglyne, families, vaderafwesigheid, vaderbetrokkenheid, vaderteenwoordigheid, rol, Suid-Afrika

OPSOMMING

'n Oplossingsgerigte benadering word voorgestel as moontlike bydrae om die maatskaplike probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika te probeer bekamp. Gebroke gesinne is een van die grootste oorsake en gevolge wat lei tot die verhoogde kwesbaarheid van kinders. Kinders in nood, veral as hulle in sorg geplaas word, maak deel uit van 'n uiterst kwesbare groep persone wat nie genoegsame ondersteuning kry nie. Artikel 150 van die Kinderwet bepaal juis dat 'n kind die sorg, beskerming en ondersteuning van beide ouers benodig, anders openbaar die kind gedrag wat nie beheer kan word nie en kan sy of haar fisiese, geestelike en maatskaplike welsyn ernstig hierdeur benadeel word. Daarom is dit kritiek belangrik om te verstaan dat die afwesigheid van 'n ouer binne 'n gesinstelsel 'n vakuum in die ouerskaprol veroorsaak, 'n negatiewe invloed op die gesin het en veral kwesbare kinders se vermoë om doeltreffend te funksioneer nadelig beïnvloed.

In Suid-Afrika is die uitdaging van vaderafwesigheid 'n maatskaplike probleem wat in die meeste gemeenskappe voorkom. Die belangrikheid van vaderskap in die samelewing word egter dikwels nie belangrik geag nie. Daarom is dit geensins verbasend dat die afwesigheid van 'n vader in 'n gesin 'n toenemende verskynsel en neiging in baie gemeenskappe is nie, nie net in Suid-Afrika nie, maar wêreldwyd.

1. TOELIGTING

In hierdie afdeling, veral teen die agtergrond van die ernstige probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika, word na vorige studies en moontlike oplossings deur die navorser en ander navorsers verwys om die dringendheid van die probleem uit te lig. Vaderafwesigheid in enige gesinstelsel word as negatief en nadelig vir kinders beskou (Freeks 2004:34-60, 63, 74). Hierdie probleem is 'n saak van groot kommer, aangesien die probleem nie net fisiese implikasies inhoud nie, maar ook geestelike newe-effekte het en skade aan kinders, veral kwesbare kinders, berokken (Freeks & Lotter 2009:523). Daar is ook bevind dat dié geestelike newe-effekte ernstige pyn en lyding onder kinders veroorsaak (Freeks & Lotter 2009:520-523).

As gevolg van hierdie newe-effekte, word mentorskap, Bybelse berading en goeie Christelike waardes in die geval van onbetrokke vaders as deel van 'n moontlike oplossing vir die probleem gesien (Freeks 2004:81-85; Freeks 2011a:129-130, 134-137; Freeks 2015b:30-31). Kinders kan groot voordeel daaruit trek wanneer hul vaders, vaderfigure of mentors betrokke is in hul lewe en as rolmodelle optree om waardes oor te dra, liefde te gee en identiteit te vorm (Freeks 2013:75-77; Freeks 2018a:7; Freeks, Greeff & Lotter 2015:24; Grobler

2010:389). Uit die genoemde studies en navorsing blyk dit dat Skrifgefundeerde vaderskap 'n moontlike antwoord kan wees vir die probleem van vaderafwesigheid (Hendrix 2011:478) en by name deur die beginsel van *Sola Scriptura* – deur die Skrif alleen en Christosentries, met die Skrif as die Woord van God, waarin Christus geopenbaar word. Skrifgefundeerde vaderskap geld nie net vir die biologiese vader nie, maar ook vir die mentor, vaderfiguur, grootouer, ouderling, pastoor, predikant en dies meer, wat die rol van 'n vader kan vervul as die biologiese vader afwesig is. Selfs in die kerk kan Christene as vaderfiguur optree vir kinders wat nie 'n vader het nie.

'n Vaderskapsopleiding- en toerustingsprogram is saamgestel om vaders op te lei en toe te rus om die uitdaging van vaderafwesigheid en vaderloosheid in die samelewing die hoof te bied, siende dat beide daarvan toenemend probleme in ons gemeenskappe word. Werkswinkels is in narratiewe formaat in Potchefstroom aangebied om die identiteitskrisis wat mans ervaar, op te los en die probleem dat hulle koers verloor het omdat hulle minderwaardig teenoor vroue voel, te bowe te kom (Freek 2017a:89-97).

Alhoewel vaderafwesigheid 'n wêreldwye verskynsel is (Dobbs 2013:2; Popenoe 1996; Williams 2014), speel vaderskap steeds 'n unieke rol in die lewens van kinders wanneer dit kom by aspekte soos lewenskeuses, verhoudings, gedrag, identiteitsvorming en onvoorwaardelike liefde (Freek 2017b:1; Globler 2010:389).

Die kwesbaarheid van kinders wat die sorg van 'n liefdevolle vader benodig, is van kritieke belang en daarom is navorsing gedoen om vas te stel hoe adolessente op die onontbeerlike rol van die vader reageer (Freek et al. 2015:49-55). Die bevindinge het daarop gedui dat vaders die *rots* en *anker* in die gesin is. Daar is egter vele vaders wat nie die rots of anker van die gesin is nie, maar gewelddadig optree of hul kinders verwaarloos. Ten spyte daarvan kan kinders baat vind by die teenwoordigheid van ander betekenisvolle mansfigure in hul lewens. Dit is verder belangrik dat 'n vader God moet raadpleeg om hom te help in sy rol om sy gesin te rig en te lei (Freek 2017b:1-7).

In 'n ander studie is moeders uitgevra oor die fundamentele rol van vaders in die gesin (Freek 2018a). Die bevindinge het daarop gedui dat 'n vader deurlopend teenwoordig behoort te wees aangesien hy 'n belangrike rol het om binne die gesinsomgewing te vervul.

In onlangse studies en navorsing is Bybelse ouerskap as die ideale model vir vaders sowel as moeders voor gehou as buffer teen die toenemende probleem van vaderafwesigheid (Freek 2018b:154). Hiervolgens bied verskeie eietydse vorme van gesinstrukture, soos enkelouer-gesinne, sogenaamde "child-headed" huishoudings, kinders wat deur grootouers of voogde grootgemaak word, gesinne met enkel geslag/homoseksuele ouers en gesinne wat deur egskeiding, stieffamilie en feminism geraak word, uitdagings vir vaderskap in die samelewing¹ (Freek 2017c:177-178, 184-187).

Voorts het Freek (2018:159) aangedui dat missionale vaderskap 'n buffer teen vaderafwesigheid kan wees, aangesien missionale vaders hulself ter wille van hul gesinne opoffer. Missionale vaderskap impliseer dat vaders 'n spesifieke rol aanvaar en volg. Hulle leef dus 'n opofferende lewe ter wille van hul gesinne en voorsien in die behoeftes van andere. Verder is hul harte verbind tot 'n Godegewe doel waar hulle die liefde van Christus in die harte van hul kinders modelleer en inkorporeer (Waresak 2016). Missionale vaderskap kan ook 'n regstellende maatreël wees om vaderafwesigheid te bekamp omdat 'n Skrifgefundeerde vader

¹ Die navorser bedoel nie dat hierdie gesinne onaanvaarbaar is nie, maar dui slegs aan dat vaderskap in die Bybelse konteks so beskou word.

'n Christus-gefokusde, Gees-geleide lewe lei en verantwoordelikheid aanvaar om sy kinders se wêreldbeskouings vanuit 'n Bybelse perspektief te vorm (Freek 2018b:166).

Die doel van die artikel is om Bybelse riglyne voor te stel vir die toenemende probleem van vaderafwesigheid.

2. NAVORSINGSMETODES

Hierdie artikel is gebaseer op navorsing wat uit 'n meer omvattende studie vloeи (vgl. Freeks 2004). Metodologies is die navorsing uitgevoer deur middel van 'n literatuurstudie, deurdat bronne, teorieë en tersaaklike literatuur met betrekking tot vaderafwesigheid, onbetrokke vaders en die essensiële rol van 'n vader nagevors en bestudeer is. Databasisse is verkry uit ATLAS; RSAT; ERIC; NEXUS; DATABASE SYSTEM; TYDSKRIFTE en INTERNET om temas ten opsigte van die model wat gebruik is, te bou.

In die vorming van basisteorieë is hoofsaaklik eksegeties te werk gegaan deur die Skrif te ondersoek. Met basisteorie word bedoel die ontginning van theologiese vertrekpunte vanuit die Skrif (Reinecke 2001:14; Heystek 2000:24). Hierdie literatuur is veral bestudeer volgens die grammatis-historiese metode (Coetzee & Floor 1990:15-32). Op metateoretiese gebied is toepaslike inligting bestudeer wat verkry is vanuit Psigologiese, Sosiologiese en Maatskaplike Werk. Metateorie is 'n teorie wat raakvlakke met ander vakke deel en dui aan dat teorieë vanuit verskillende wetenskaplike vertrekpunte hanteer word, in hierdie geval Psigologie, Sosiologie en Maatskaplike Werk.

Die model wat dus gebruik word in die artikel is uit bogenoemde literatuurstudies gebou en saamgestel om as buffer teen vaderafwesigheid te dien.

Die volgende navorsingsvrae het die navorsing gerig:

- Hoe kan vaderafwesigheid, wat gesinne nadelig beïnvloed, bekamp word?
- Hoe kan 'n vader wat nie betrokke en fisies teenwoordig is by sy gesin nie, ondersteun word om sy rol behoorlik te vervul?

Die doel van die studie is om deur middel van literatuur en teorieë Bybelse riglyne of praktyk-teoretiese beginsels (in hierdie geval die navorser se eie Bybelse model) voor te stel vir die probleme van vaderafwesigheid, onbetrokke en nieteenwoordige vaders met betrekking tot die kwasbaarheid van kinders.

Die sentrale teoretiese argument van hierdie artikel is dat die rol van vaders deur, onder andere, Bybelse riglyne positief verander kan word.

3. INLEIDING TOT DIE MODEL

In die artikel word 'n Bybelse benadering voorgestel as 'n moontlike oplossing vir die maatskaplike probleem van vaderafwesigheid in Suid-Afrika. Bybelse riglyne vir nieteenwoordige en onbetrokke vaders word aan die hand gedoen, insluitende sekere bevindinge en aanbevelings met betrekking tot die verskynsel.

Kolonisasie en verstedeliking het gesinsaspekte in die 20ste eeu in Suid-Afrika omvattend verander, om nie eers die rol wat ouers speel, veral die essensiële rol van die vader, te noem nie (Richter, Chikovore & Makusha 2010:361-362). Die kompleksiteit van gesinne was die afgelope paar dekades 'n dringende en belangrike debatsonderwerp oor die wêreld heen, sowel as in Suid-Afrika (Clark & Clark 2010:37), met vaderafwesigheid wat 'n wêreldwyse verskynsel en neiging in gemeenskappe geword het (Dubery et al. 2019:69; Dobbs 2013:2; Williams 2014).

Suid-Afrika is nege jaar gelede (in 2010) gesien as een van die lande met die hoogste syfers van vaderafwesigheid ter wêreld (Richter et al. 2012:2). As gevolg van hierdie toenemende probleem en die kwyning van tradisionele gesinstrukture word daar voortdurend navorsing gedoen oor die vader in die gesin (Botha & Meyer 2019:56; Carstens 2014:9-11). Vaderafwesigheid blyk 'n algemene verskynsel in die Suid-Afrikaanse samelewing te wees en kan lei tot finansiële, sosiale en maatskaplike probleme sowel as armoede (Spjeldnaes, Moland, Harris & Sam 2011:5-6; Viljoen 2011:316; Statistics South Africa 2010).

Die oorsaak van baie sosio-ekonomiese probleme en uitdagings wêreldwyd is huis die afwesigheid van vaders (Munroe 2008). Vaderafwesigheid kan ook gesien word as 'n moontlike aspek wat kan bydra tot ander dringende sosiale probleme soos misdaad, tienerswangerskappe, kindermolestering, mishandeling en gesinsgeweld (Dobbs 2013:2). Verdere gevolge van vaderafwesigheid in Suid-Afrika is enkelouerskap, alkohol- of dwelmmisbruik, finansiële uitdagings en oorbewoning (Freek 2011:87; Freek 2013:8). Vaderafwesigheid kan inderdaad beskou word as die vernaamste oorsaak van agteruitgang in kwesbare kinders se welstand (Dobbs 2013:2).

Die Bybelse riglyne wat vervolgens bespreek word, berus op die model wat in Freek (2004) saamgestel is. Hierdie model kan dien as moontlike riglyn vir en buffer teen die probleme van vaderafwesigheid en die gevvolglike verhoogde kwesbaarheid van kinders in Suid-Afrika.

4. PRAKTYK-TEORETIESE BEGINSELS: 'N BEHOORLIKE ROLVERVULMING AS IDEALE VOORSTEL VIR VADERS²

Die rol van vader kan behoorlik vervul word deur die basiese beginsels waar sy teenwoordigheid en betrokkenheid tydens die verskillende lewensfases van die kind begin, na te volg.

4.1 Die vader se rol teenoor die baba

'n Vader se rol tydens die moeder se swangerskap en by die geboorte van die kind is van groot belang. Hy moet betrokke wees wanneer die moeder geboorte sken. Hierdie teenwoordigheid en ondersteuning van die vader versterk sy band met die moeder sowel as die kind. Sy fisiese kontak en aanraking met die kind is belangrik aangesien die band tussen die vader en kind daardeur versterk word. Sodanige betrokkenheid bring verryking wanneer hy sy verantwoordelikheid met betrekking tot die versorging van die baba nakom (Feeney et al. 2001:210-212; Walker & McGraw 2000:563).

'n Vader se betrokkenheid by die baba sowel as by die moeder skep unieke kwaliteite, soos 'n hegte band tussen die vader en die kind. Hy moet in die kind se babastadium speletjies met die baba speel, waardeur die kind sal leer om byvoorbeeld gesigsuitdrukings te identifiseer. Hy moet genoegsame tyd met sy kinders deurbring, selfs al neem sy werk 'n groot deel van sy dag in beslag. As hy gedurende die week nie baie van sy kinders sien nie, moet hy sorg dat hy gedurende die naweek en vakansies tyd saam met hulle deurbring (Smit & Smith 1995:79; Chapman & Campbell 1997:59-65).

² Hierdie afdeling is gebaseer op Freek (2004: 89 e.v.) soos aangepas vir heersende omstandighede.

4.2 Die vader se rol teenoor die kleuter

'n Vader se gedrag teenoor sy kleuter speel 'n baie belangrike rol in die ontwikkeling van die kind, sodat die kind met 'n gesonde selfbeeld en 'n hoopvolle toekomsuitkyk kan opgroei. As die vader oormatig streng en krities is, sal die kind onwaardig voel en 'n swak selfbeeld ontwikkel. Die vader en die moeder moet albei betrokke wees by die opvoeding van die kind. Dit is essensieel dat kinders moet opgroei met die wete dat beide ouers belangstelling in hul opvoeding toon (Smit & Smith 1995:78; Stafford & Bayer 1993:40-42).

'n Vader moet altyd onthou dat hy die kind se rolmodel is, aangesien kinders uit die gedrag en houding van hul ouers leer. Verder moet hy sy seun leer hoe om eendag 'n man te wees, maar ook aan die dogter spesiale en betekenisvolle aandag gee sodat sy eendag as vrou haar plek met selfvertroue kan volstaan. Dogters is geneig om beter met mans te assosieer wanneer hulle met die liefde en goedkeuring van 'n vader opgegroei het (Williams & Radin 1999:329; Staples 1999:195).

4.3 Die vader se rol teenoor die hoërskool- of tienerkind

Dieselfde gesindheid en houding wat die vader vanaf die baba- tot die kleuterstadium getoon het, moet ook teenoor sy tienerkind gehandhaaf word. Vaders moet hul tienerkinders soms uitneem vir 'n ete, vermaak of opvoedkundige aktiwiteite, soos om 'n goeie gesinsflik te kyk of geleenthede wat deur verskillende instansies of die tiener se skool aangebied word, by te woon (McGraw 2000:563-565).

'n Vader moet gereeld vergaderings met sy gesin hou, waar samesprekings kan help om sekere probleemsituasies waarin die tiener hom of haar bevind, op te los. Hy moet nie net streng wees en sy ouoriteit op sy tiener afdwing nie, maar ook 'n vriend en selfs 'n held vir die tiener wees. Hy moet ook sy tiener se foute kan uitwys en saam met die moeder leiding aan die tiener gee om nie dieselfde foute te begaan nie (Ferreira 1994:61-68).

By tieners ontstaan soms 'n gevoel waar een kind mag voel dat 'n ander een bo hom of haar bevorreg word. By sodanige situasies moet die vader regverdig en liefdevol optree. Hy moet sy tienerkind prys vir goeie uitslae en goeie prestasie. Voorts moet hy hom daarvan weerhou om in die teenwoordigheid van sy tienerkind in 'n geskil of konfrontasie met die moeder betrokke te raak. Die rede hiervoor is dat tieners baie maklik emosioneel raak en hul emosies in afsku of haat kan laat ontaard. Die vader moet eerder wys dat hy konflik kan hanteer sodat sy kinders op hul beurt hul eie konflik kan leer hanteer (Staples 1999:195; Marsiglio 1999:47-48).

Vaders moet nie net tugtig wanneer daar oortree is nie, maar ook liefde en lof in oormaat gee. Die vader, saam met sy tienerkind en die moeder, moet 'n gedugte span in enige probleemsituasie vorm en saam moet hulle 'n oplossing vir die probleem vind. Behalwe die sekuriteit wat die vader aan sy tienerkind verskaf, is emosionele en fisiese stabilitet essensieel, waar die vader liefde en simpatie betoon in situasies waar die tiener vriendskapsverhoudings, teleurstellings en ander ervarings beleef. Hy kan belangstelling in sy tienerkind toon deur oor die kind se werk of vordering by die skool navraag te doen. Tieners het 'n behoefte aan 'n "mens-pa" en nie 'n "god-pa" wat altyd reg of volmaak gebalanseerd is nie; intendeel, hy moet ook foute kan maak, dit erken, emosies wys en die situasie kan hanteer (Chapman & Campbell 1997:7; Forster 1993:5).

'n Vader moet verder om vergifnis kan vra wanneer hy verkeerd teenoor die kind of die moeder opgetree het. Hy moet besef dat hy ook 'n Vader in die hemel het teenoor wie hy

verantwoordelik is. Die rol wat hy in die lewe van sy tienerseun speel, verskil van dié in sy tienerdogter se lewe. Teenoor sy dogter moet 'n vader baie beskermend optree, net soos teenoor sy vrou. Hy moet met sy dogter speel, aangesien spel tussen ouer en kind groot geborgenheid kan teweegbring. By die seun is die rol van 'n vader meer dié van roldentifikasie. 'n Seun volg dus die voorbeeld van sy vader as dit kom by sekere verantwoordelikhede in die gesin. Die moeder moet ook die rol van die vader by die tiener versterk deur 'n goeie beeld van hom aan die kind voor te hou (Updegraff et al. 2001:655; Williams & Radin 1999:329).

5. DIE VADER SE ROL MET BETREKKING TOT DIE KIND SE GELOOFSLEWE³

In diagram 1, word die verhouding van *beide* ouers teenoor God, wat afwentel na die kind se geloof in God, verduidelik. Die kind ontwikkel later self 'n geloof in God en versterk sy of haar verhouding met God die Vader deur die werking van die Heilige Gees.

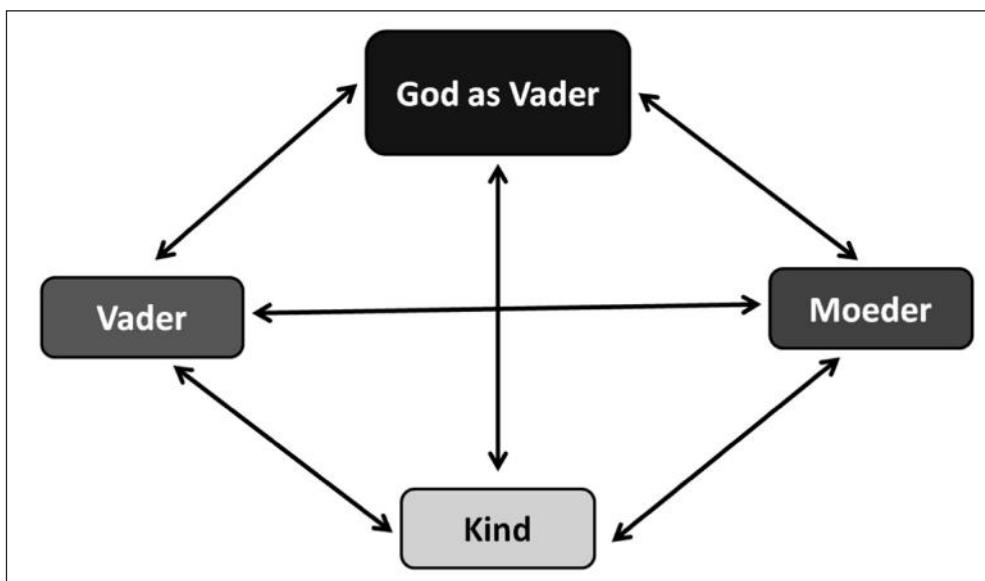

Diagram 1: Bron: Outeur se eie ontwerp

Diagram 1 dui op die optrede van God toe Hy die mens geskape het en sy roilverwagtinge uiteengesit het. Die vader en moeder staan in 'n verhouding met God en die effek van hul geloof wentel af na die kind, waardeur die kind se verhouding met en geloof in God verder verdiep word deur die werking van die Heilige Gees. Sowel die vader as die moeder se geloofslewe beïnvloed die kind om God se aangesig te soek. Soos God die Vader van alle vlees is, volgens Jeremias 32:27, so behoort die vader se rol betekenisvol in sy gesin te wees.

Hy is deur God aan die gesin toevertrou om as leier op te tree en die verantwoordelikhede van die gesin te dra. Hy is verder ook aanspreeklik voor God om sy gesin met opofferende

³ Hierdie afdeling is grotendeels gebaseer op die model wat voorgestel word in Freeks (2004: 95 e.v.).

liefde te lei. Die grootste gawe of geskenk wat 'n vader aan sy kinders kan gee, is om hul moeder lief te hê. Verder sal hy normaalweg sy kinders voor God liefhê. Kinders verstaan die konsep van God die Vader beter as hulle hul aardse vaders verstaan en daarom moet vaders hul kinders onderrig of leer by die instruksie van enige taak of situasie deur as voorbeeld op te tree.

'n Vader moet sy lewenswyse vanuit die Bybel beoefen en dit op 'n praktiese wyse in die daaglikse lewe van sy kinders toepas. Hy moet kwantiteit tyd sowel as kwaliteit tyd aan sy kinders bestee. Hy moet 'n goddelike karakter demonstreer en sekere eienskappe, soos nederigheid, sagmoedigheid en geduld teenoor sy kinders openbaar. Verder moet hy 'n navolger van die Here Jesus Christus wees, soos wat in 2 Timotheus 2 verduidelik word. Die vader moet 'n model wees om liefde vir God en sy Woord asook sy vrou en kinders te kweek en huisgodsdiens hou (vgl. Mal. 4:6; Ef. 6:4; Kol. 3:20; Deut. 6:4-9; 1 Tim. 3:4-5, 5:8).

6. DIE DEUGDE WAT 'N VADER IN DIE GESIN MOET NASTREEF EN UITLEEF⁴

In diagram 2 oor die rol van die ontbrekende vaderfiguur, word die vader se deugde in die gesin voorgestel. Hierdie enkele deugde kan as essensieel in die raamwerk van die gesin beskou word. Dit sou ideaal wees as 'n vader hierdie deugde nastreef om sy rol in die gesin te vervul.

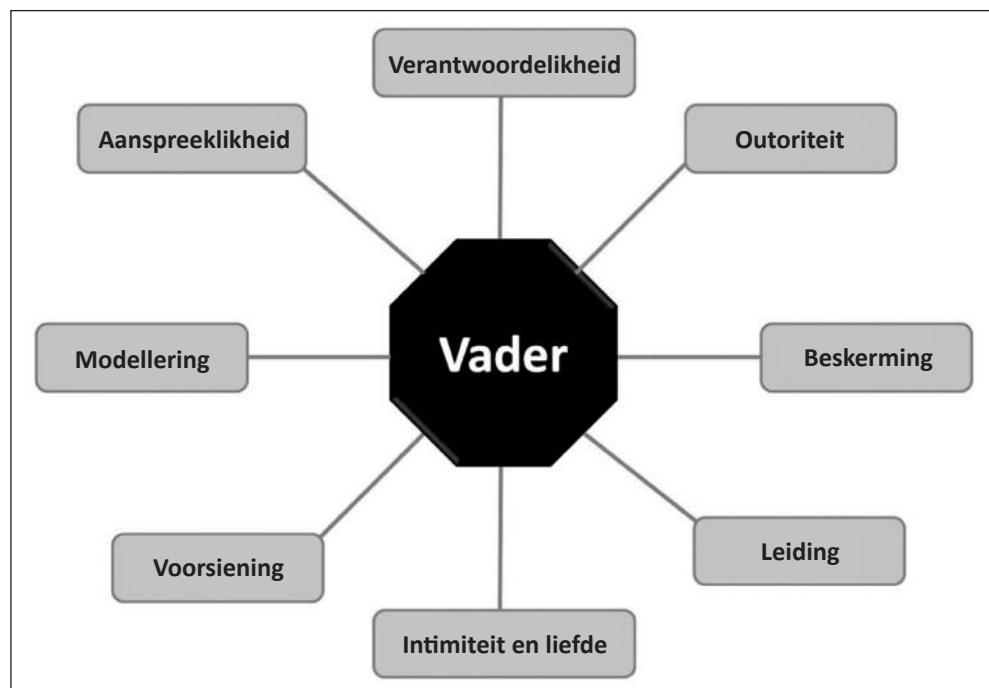

Diagram 2: Bron: Outeur se eie ontwerp

⁴ Hierdie afdeling behandel aspekte soos diagrammaties voorgestel in Greeks (2004: 98 e.v.).

6.1 Aanspreeklikheid

Die vader is aanspreeklik voor God om sy gesin in opofferende liefde te lei. Hy is die hoof van die huis, asook priester, profeet en koning, maar nie die baas nie. As priester moet hy sy gesin geestelik voor die Here bring, hulle in die waarheid leer en onderrig en vir sy gesin bid. As profeet is dit sy taak om as voorloper by die Here in te tree en as middelaar op te tree om sy gesin na die Here toe te lei. As koning moet die vader voorstaan en vir sy gesin veg teen die wêreld met sy verleidings (Bergh 2002:60-61).

6.2 Verantwoordelikheid

Die grootste verantwoordelikheid wat 'n vader in die huis dra, is om as voorstelling van Jesus op aarde op te tree. Daarom neem die verantwoordelikhedsrol van die vader reeds 'n aanvang wanneer hy sy eie ouers verlaat om sy vrou aan te kleef. Die vader bly dus in alle gevalle die verantwoordelike ouer om sy gesin gesond en wellewend te hou. Verantwoordelikheid verseker dat die rol van die vader ernstig voor God opgeneem moet word; wanneer dit gebeur, seën God huis hierdie verantwoordelikheid in die beskerming van die gesin (Gross 1999:69; vgl. ook Gen. 2:24).

6.3 Outoriteit

'n Vader se gesag is van groot belang, want daardeur word ouerlike verantwoordelikheid teweeggebring. Die vader, as gesagsfiguur, moet sorg dat dissipline, orde, etiese norme, beginsels, standaarde, waardes en gedragskodes binne die konteks van die gesin geïmplementeer word. Hy staan nie net in die amp van vaderskap nie, maar hy is ook die gesagsfiguur wat as regeerde, opvoeder en bestuurder van sy gesin optree (Skolnick & Skolnick 1992:24).

6.4 Modellering

Volgens Johannes 8:19-20 en 10:19-30 asook Kolossense 1:18 was Christus die model van God. Analogies hieraan moet elke vader 'n model wees om sy gesin in alle oregtheid, eerbied, waarheid, liefde en ander Christus-fasette na God toe te bring. Wanneer die vader afwesig is in die gesin, is dit baie moeilik vir die moeder om alleen as rolmodel op te tree en die kinders in alle oregtheid voor God te lei. Die vader is 'n rolmodel vir sy kinders omdat hulle uit sy gedrag en houding leer. Hy behoort verder ook 'n rolmodel vir ander vaders te wees deur die wyse waarop hy sy kinders help en hulle bystaan in hul huiswerk en ander aktiwiteite. As kinders sonder die betrokkenheid en teenwoordigheid van die vader opgroei, verloor hulle die nodige dissipline en sosialisering van die vader as rolmodel (Sharpe 1994:124).

6.5 Beskerming

'n Vader is nie net die heerser, priester, opvoeder en bestuurder van sy gesin nie, maar ook hul aardse beskermheer in tye van gevaar. Veiligheidsmaatreëls met betrekking tot die gesin moet te alle tye deur die vader nagekom word. Die beskerming wat die vader aan sy dogters bied, is van groot belang, omdat meisies dikwels die teiken van misdadigers word. Sy voltydse betrokkenheid by sy gesin verminder die risiko waaraan die kinders blootgestel word. Die welstand van kinders kan beskerm word deur hul vader se versigtigheid, onvoorwaardelike liefde, ontferming en toewyding (Tizard & Phoenix 1993:25-38).

6.6 Voorsiening

'n Vader se voorsieningsrol begin reeds tydens die moeder se swangerskap en veral wanneer sy geboorte skenk. Hierna word sy rol van voorsiening oorgedra na die baba, die kleuter en later die tiener (Zulu 2002:26).

6.7 Intimititeit

Die vader, moeder en kind staan in 'n nou verhouding wat geïdentifiseer word deur liefde en intimititeit. Sy teenwoordigheid en betrokkenheid by sy gesin word omskep in liefde, eerbied, aanraking en tevredenheid. Die primêre verantwoordelikheid van die vader binne die raamwerk van die gesin is om sy vrou lief te hê. Hier moet die vader se gesindheid intiem wees en sy liefde moet deur gehaltetydsbesteding bewys word. Met liefde en intimititeit word bedoel dat die vader die initiatief neem om sy vrou as 'n geskenk van God te dien, te versorg en te eer. Sekondêr is hy verplig om sy kinders lief te hê, te onderhou, te vertroos en by te staan (Bergh 2002:81-86).

6.8 Leiding

Die navorser is deeglik daarvan bewus dat sowel die vader as die moeder leiding kan gee aan hul gesin, maar is daarvan oortuig dat die vader die een is wat die initiatief moet neem in hierdie leidingsrol. God het die vader in die posisie van ouerskap aangestel, waar hy veral leiding neem om sy kinders op te voed en te dissiplineer. Die vader voed nie net sy kinders op volgens die Woord van God nie, maar hy onderrig hulle en wys hulle die pad wat hulle moet volg. Hy neem verder leiding waar hy pligte uitvoer en oplossings in probleemgevalle, krisisse en probleemsituasies moet bied. Waar dit emosionele aspekte en probleme van 'n geestelike aard aangaan, neem hy leiding, waar hy God en sy Woord raadpleeg (Mack 1991:3-5; vgl. ook Spr. 27:17).

Hy moet verder ook leiding aan sy seun gee om aan sekere aspekte in die huis aandag te gee, soos om voorwerpe te herstel. Aan sy dogter gee hy leiding om sekere take in die huis baas te raak, soos om kos voor te berei wanneer die moeder ongesteld of afwesig is. Aan die moeder gee die vader leiding om die gesin in sy afwesigheid (as gevolg van sy werk en dringende take) te bestuur en te lei (Freek 2004:106).

Die vader se rol as leier, op welke wyse hy dit ook al beoefen, mag nie gekritiseer word nie. As hy byvoorbeeld goeie waardes en norme in sy huis voorstel, byvoorbeeld as sy kinders nie toegelaat word om geleenthede en partytjies waar drank en ander nadelige elemente betrokke is, by te woon nie, mag sy leidingsrol nie veroordeel word nie, maar moet die moeder hom ondersteun. Die vader en die moeder moet situasies waar hulle van mekaar verskil liefs privaat bespreek, en nie voor die kinders nie. Sy primêre rol in hierdie verband is om leiding te gee en morele ondersteuning en motivering te bied met die oog op sy kinders se toekomstige loopbane (Freek 2004:106).

7. BYBELSE RIGLYNE AS IDEALE MAATSTAWWE TEEN DIE TOENEMENDE PROBLEEM VAN VADERAFWESIGHEID EN KWESBARE KINDERS IN SUID-AFRIKA

Die Bybel het 'n regmatige plek in die formulering van vaderskap. Daarom moet die Bybel gelees word om Christus te vind, en die leiding van die Heilige Gees moet in probleemsituasies gevolg word (Bowker 2003). Hier kan die vader groot betekenis oordra oor die karakter van

God as hemelse Vader in die gesin. God het sy Woord gegee om veral Christene te help om sekere situasies, soos vaderafwesigheid, te kan hanteer (Freeks 2016:9).

Die Bybel is die sentrum en die fundering wat riglyne vir lewensprobleme bied. Die mens sal meer in harmonie met God lewe as hy of sy die Bybel as maatstaf sou aanwend wanneer dit kom by uitdagings, lewensprobleme en geloofsaspekte. Vrede en harmonie word egter versteur as gevolg van die sonde, wat ook veroorsaak dat die vader en sy kind vervreemd word van mekaar as gevolg van vaderafwesigheid of etiese en morele probleme (Van der Walt 2010:35-42).

Die Bybel bied riglyne vir die vader om hom goed voor te berei en ten volle toe te rus vir elke goeie daad wat God wil hê hy moet doen (vgl. 2 Tim. 3:1; 1 Pet. 2). God die Vader se besorgdheid oor die mens is vir ewig (Mal. 3:17), want Hy het 'n Vaderhart wat sy kinders daadwerklik help en ondersteun (Ps. 68:5). Die volgende Bybelse riglyne kan spesifiek van toepassing gemaak word op gesinne wat die toenemende probleem van vaderafwesigheid ondervind.

Die Vaderskap van God word in Jesus geproklameer: Dit is duidelik dat God nie 'n "vêraf" God is nie, want as Skepper laat daar Hy nie die werke van sy hande nie (Hoepfner 2009:6). Dus kan elke aardse vader by God aanklop deur Jesus Christus.

God as enigste Vader: Jesus sê in Johannes 8:41 dat God die enigste Vader is wat ons almal het en ons is sy ware kinders. Johannes 17:3 praat ook van God as die enigste ware God, en as die aardse vader God eerste stel in sy plig as vader, sal die vader en sy gesin die ewige lewe beërwe.

Die Vaderskap van God is ewig: Paulus verduidelik in Efesiërs 3:15 dat vaderskap sy oorsprong in God het. Menslike vaderskap is dus die afbeelding van die ewige Vaderskap in God (Grobler 2010:391).

God as Vader vereis 'n persoonlike verhouding met sy kinders: dit is belangrik dat elke gesin moet weet dat God in 'n verhouding met sy kinders wil staan (Hoepfner 2009:61).

Die belangrikheid van aardse vaderskap: Die belangrikheid van aardse vaderskap word deur Paulus beskryf as om tot eer van God te lewe; daarom moet die vader en sy gesin daarna strewe om God te behaag (2 Kor. 6:11; Gal. 4:19-20) en versorging en voorsiening vir sy gesin (Swartz, Bhana, Richter & Versfeld 2013).

God se Vaderskap gee sinvolle betekenis aan die vader se belangrike rol: Die belangrikheid van God se Vaderskap word in die gestalte van Jesus Christus verduidelik (Hoepfner 2009:62; Joh. 8:19-20). Die vader, binne die gesin, het dus 'n verantwoordelikheid om sy vrou en kinders te wys op die Vaderskap van God deur hulle te onderrig en die pad te wys wat hulle moet volg.

God die Vader se eienskappe moet beoefen word deur die aardse vader: Jesus Christus bring die eienskappe van God, volgens Mattheus 7:7-11, in konteks met wat aardse vaders eintlik moet doen. Wanneer die vader sy vaderskap uit die Bybel beoefen en God se eienskappe in die gesin toepas, kan sy vaderskap baie sinvol wees.

God se mees kenmerkende eienskap is sy goedheid: Hy is die Vader en Gewer van alle goeie gawes en daarom moet die aardse vader ook weet om goeie dinge aan sy kinders te gee as hulle dit vra (Luk. 11:9-13). Die goeie gawes wat God as Vader gee, maak God 'n besondere Vader vir die mens weens sy oorvloedigheid in goedheid, verdraagsaamheid en geduld (Rom. 2:4, 11:22).

Kenmerke uit die Bybel wat spreek van God die Vader se genade en hoe die aardse vader daardeur kan baat: Genade, barmhartigheid, liefde en vrede kom oorvloedig van God (2 Joh. 3). Dieselfde genade is ook van toepassing op die aardse vader om dit uit te leef en toe te pas binne die konteks van sy gesin (Freeks 2016:14).

8. BEVINDINGE

Die volgende bevindinge word uit die artikel gemaak:

Die vader se rol is van belang reeds in die puberteitstadium van die kind, waar waardes en selfbeeld vasgelê word. Hierdie rol vloeи veral uit die model. Vaders wat nie by hul gesin betrokke is nie, se rol kan weer herstel word deur, onder andere, Bybelse berading. Kinderverwaarloosing en die verhoogde kwesbaarheid van kinders kom grootliks voor as gevolg van die afwesigheid van die biologiese vader. Die kerk of Christene kan 'n vaderfiguur wees vir kinders met 'n afwesige vader. Die grootste verantwoordelikheid wat 'n vader in sy huisgesin dra, is om Jesus Christus na te volg. Die Vaderskap van God maak dit vir die vader moontlik om sy rol en funksie binne die gesin te vervul en in die gemeenskap uit te leef.

9. AANBEVELINGS

Omdat die probleem van vaderafwesigheid so 'n deurslaggewende uitwerking en soveel negatiewe gevolge kan hê, soos die verhoging van kinders se kwesbaarheid, kan die volgende voorstelle gemaak word om as buffer te dien teen hierdie probleem:

9.1 Die opleiding en toerusting van vaders

'n Vaderskapsopleiding- en toerustingsprogram aan vaders, soos reeds genoem in die geval van gevangenes, sal onder andere die volgende behels: omskrywing van die konsep "vaderskap"; Bybelse en geloofsbegeleiding; riglyne om 'n positiewe rolmodel vir sy eie asook ander kinders te wees; geestelike leiding aan die gesin; en effektiewe betrokkenheid by die verskillende lewensfases van die kind.

9.2 Die plaaslike kerk se hulp en ondersteuning

Dit is van groot belang dat plaaslike kerke en moontlike mentorshulp en ondersteuning in die vorm van, byvoorbeeld, Bybelstudie en gesinsprojekte aan veral vaders verskaf. Hierdie hulp en ondersteuning kan deur middel van seminare, werkswinkels en konferensies verskaf word.

9.3 Samewerking met plaaslike organisasies in die gemeenskap

Samewerking met nieregeringsorganisasies, soos Famsa (Families Suid-Afrika), is ideaal vir gesinne en kinders. Famsa verskaf opleiding en doen betekenisvolle maatskaplike werk in gemeenskappe, waar veral gesinne en kinders die fokuspunt is.

10. SAMEVATTING

Daar is konsekwent aangedui watter negatiewe impak en ernstige gevolge vaderafwesigheid by gesinne en gemeenskappe teweegbring. Die probleem van vaderafwesigheid is wel in vorige navorsing uitgewys, maar met hierdie artikel word gepoog om Bybelse riglyne deur middel van 'n model vir gesinne as 'n moontlike oplossing tot die probleem neer te lê. Vaders weet dat hulle die rol van gesagsfiguur het en deur God geroep is om hierdie rol en roeping binne

die raamwerk van die gesin uit te leef. Opleiding, toerusting en bemagtiging deur middel van Bybelse vertrekpunte en riglyne is van groot belang vir vele gesinne in Suid-Afrika wat met die toenemende probleem van vaderafwesigheid te kampe het. Die vaders in die Potchefstroomse gevangenis sal baat vind by die aanbieding van die Vaderskapsopleiding- en Toerustingsprogram.

BIBLIOGRAFIE

- Bartlett, E. 2013. Die impak van afwesige vaders op adolessente meisies se psigososiale welstand. Potchefstroom: Noord-Wes-universiteit. (Skripsie – Hons BA).
- Bergh, S.J. 2002. Gesinsbediening as 'n geïntegreerde deel van die opbou van die gemeente. Bloemfontein: UOVS. (Proefskef – DTh).
- Botha, L. & Meyer, L. 2019. Onderwysers se persepsies oor die moontlike impak van die afwesige vader op kinderontwikkeling. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 59(1):54-66.
- Bowker, J. 2003. *The Oxford dictionary of world religions*. Oxford: University Press.
- Carstens, C. 2014. *The world needs a father: A trainers' guide*. Cape Town: Paarl Media Printers.
- Chapman, G. & Campbell, R. 1997. *The five love languages of children*. Chicago, IL: Northfield Publishing.
- Clark, D. & Clark, C. 2010. Connecting and serving today's adolescent: Six new realities that impact our work with kids. *Christian Counselling Today*, 18(2):37-39.
- Cleophas, M.M. 2001. The experiences of street children at community-based home schools. Stellenbosch: University of Stellenbosch. (Dissertation – MEd).
- Coetzee, J.C. 1990: Die Skrif en die wetenskap: Hermeneutiese reëls. In Floor & Coetzee (eds). *Die Skrif en die wetenskap*. Potchefstroom: PU vir CHO.
- Dobbs, P. 2013. The impact of fatherlessness on the way one relates to God as Father. Dunedin: University of Otago. (Dissertation – MTh). <http://hdl.handle.net/10523/4672> [5 April 2019].
- Dubery, M., Strydom, C. & Strydom, H. 2019. Die behoeftes van kinderversorgers in privaat plekke van tydelike versorging in Suid-Afrika. *Maatskaplike Werk*, 55(1):69-86.
- Eddy, G. & Holborn, L. 2011. Fractured families: a crisis for South Africa. <http://www.moneyweb.co.za/archive/fractured-families-a-crisis-for-south-Africa/> [31 May 2019].
- Edwards, J. & Parson, J. 2019. Re-animating vulnerable children's voices through secondary analysis of their play therapist's interview narratives. *The Arts in Psychotherapy*, 63:77-83.
- Feeney, J.A., Hohaus, L., Noller, P. & Alexander, R.P. 2001. *Becoming parents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferreira, W.A. 1994. The parent-adolescent relationship in the realization of educational authority: An empirical perspective. *Educare*, 23(1):59-68.
- Forster, B. 1993. The biblical omen and evidence for the nurturance of children by Hebrew males. *Judaism*, 42(3):321.
- Freek, F.E. 2004. Die rol van die ontbrekende vaderfiguur in die Suid-Afrikaanse konteks. 'n Praktiese-teologiese studie. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit. (Verhandeling – MA).
- Freek, F.E. 2008. Manual for course facilitators: LIFEPLAN®. Potchefstroom: North-West University. Africa Unit for Transdisciplinary Health Research.
- Freek, F.E. 2011a. The role of the father as mentor in the transmission of values: a pastoral-theological study. Potchefstroom: North-West University. (Thesis – PhD).
- Freek, F.E. 2011b. *The fatherhood training and equipping manual for fathers: Dad – becoming fully you*. Potchefstroom: Ivyline.
- Freek, F.E. 2013. *Dad is destiny: The man God created to be*. Potchefstroom: Ivyline Technologies.
- Freek, F.E. 2016. Die noodsaak van Skrifgefundeerde vaderskap as antwoord op die voortslepende probleem van vaderskapafwesigheid in Suid-Afrika. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap*, 52(1&2):1-27.
- Freek, F.E. 2017a. Responding to the challenge of father absence and fatherlessness in the South African context: A case study involving concerned fathers from the North-West Province. *Stellenbosch Theological Journal*, 3(1):89-113.

- Freeks, F.E. 2017b. Responses of adolescents regarding the indispensable role of the Christian father as mentor within the family: A qualitative study. *In die Skriflig*, 51(1), a2255. <https://doi.org/10.4102/ids.v51i1.2255>.
- Freeks, F.E. 2017c. A pastoral-theological view on the fundamental role of the father in variance with contemporary family structures and its adverse challenges for fatherhood: A literature review. *Journal for Christian Scholarship*, 53(3&4):177-192.
- Freeks, F.E. 2018a. Views of mothers on the fundamental role of the Christian father as mentor in a nuclear family environment. *In die Skriflig*, 52(1), a2365. <https://doi.org/10.4102/ids.v52i1.2365>.
- Freeks, F.E. 2018b. A missional evaluation of the LIFEPLAN® Training and Equipping Programme for youth in rural areas. A case study of its impact in the Christiana district of South Africa. Potchefstroom: North-West University. (Thesis – PhD).
- Freeks, F.E. & Lotter, G.A. 2009. 'n Prakties-teologiese ondersoek na die uitwerking van afwesige vaders: 'n verkennende kwalitatiewe ondersoek in die Promosa-gemeenskap. *Koers*, 74(3):519-534.
- Freeks, F.E., Greeff, M. & Lotter, G.A. 2015. Views of Christian fathers of their role as mentors in the transmission of values within the family context. *Journal for Christian Scholarship*, 51(1):21-45.
- Freeks, F.E., Strydom, C. & Bartlett, E. 2015. Die impak van afwesige vaders op adolessente dogters se psigososiale welstand. *Health SA Gesondheid*, 20(1):45-89.
- Grobler, H.B. 2010. The role of God in the father/son relationship during identity formation – a gestalt theoretical perspective. *Koers*, 75(2):387-403.
- Gross, S. 1999. Intersexuality and scripture. *Theology and Sexuality*, 11:65-74.
- Hendrix, S.H. 2011. *Sola Scriptura*. In McFarland et al. (eds). *The Cambridge dictionary of Christian theology* [electronic resource]. New York, NY: Cambridge University Press.
- Heystek, P.H. 2000. 'n Prakties-teologiese ondersoek van die "mekaar"-opdragte in die Corpus Paulinum met die oog op kerklike geloofsgemeenskap. Potchefstroom: PU vir CHO. (Proefschrift – ThD)
- Hoepfner, H.G. 2009. Die betekenis van die vaderskap van God in die pastorale begeleiding van aangename kinders. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit (Proefschrift – PhD).
- Louw, D.A. & Louw, A.E. 2014. *Die ontwikkeling van die kind en adolescent*. 2de uitg. Bloemfontein: Psychology Publication.
- Mack, W.A. 1991. *Your family, God's way: Developing and sustaining relationships in the home*. Phillipsburg, NJ: P&R.
- Marsiglio, W. 1995. *Fatherhood: Contemporary theory, research and social policy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morgan, D.H.J. 1996. *Family connections: An introduction to family studies*. Cambridge: Polity Press.
- Munroe, M. 2008. *The fatherhood principle: Priority, position, and the role of the male*. New Kensington, PA: Whitaker House.
- Popenoe, D. 1996. A world without fathers. *Wilson Quarterly*, 20(2):12-16.
- Ratele, K., Shefer, T. & Clowes, L. 2012. Talking South African fathers: A critical examination of men's constructions and experiences of fatherhood and fatherlessness. *South African Journal of Psychology*, 42(4):553-563.
- Reinecke, M.R. 2001. Self-destructive behaviour: 'n Bybelse beoordeling en terapie. Potchefstroom: PU vir CHO. (Verhandeling – MA).
- Richter, L., Chikovore, J. & Makusha, T. 2010. The status of fatherhood and fathering in South Africa. *Childhood Education*, 86(6):360-365.
- Richter, L., Desmond, C., Hosegood, V., Madhavan, S., Makiwane, M., Makusha, T., Morrel, R. & Swartz, S. 2012. Fathers and other men in the lives of children and families. Paper presented at Strategies to Overcome Poverty and Inequality, the "Towards Carnegie III" Conference at the University of Cape Town. 3-7 Sept. http://carnegie3.org.za/docs/papers/231_Richter_Fathers%20and%20other%20men%20in%20the%20lives%20of%20children%20and%20families.pdf [30 April 2019].
- Salami, I.A. & Okeke, C.I.O. 2018. Absent fathers' socio-economic status and perceptions of fatherhood as related to developmental challenges faced by children in South Africa. *South African Journal of Childhood*, 8(1):1-7.
- Sharpes, S. 1994. *Fathers and daughters*. London: Routledge.

- Simeon, E.J. 2016. Die gebruik van die lewenskaartetegniek in die ontwikkeling van 'n lewensvaardigheidsprogram vir straatkinders. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit. (Proefskerif – PhD).
- Skolnick, A.S. & Skolnick, J.H. 1992. *Family in transition*. New York, NY: Harper Collins Publishers.
- Smit, A.G. & Smith, G. 1995. Illegitimate children's perceptions of fathers. *South African Journal of Education*, 15(2):79-84.
- Spjeldnaes, I.O., Moland, K.M., Harris, J. & Sam, D.L. 2011. Being man enough: Fatherhood experiences and expectations among teenage boys in South Africa. *Fathering*, 9(1):3-21.
- Stafford, L. & Bayer, C.L. 1993. *Interaction between parents and children*. Newbury Park, CA: Sage.
- Staples, R. 1999. *The black family*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Statistics South Africa. 2010. Strategic plan 2010/11-2014/15. Pretoria. <http://www.statssa.gov.za/publications/P0318/P0318June2010.pdf> [31 May 2019].
- Swartz, S., Bhana, A., Richter, L. & Versfeld, A. 2013. Promoting young fathers' positive involvement in their children's lives. <http://repository.hsrc.ac.za/handle/20.500.11910/3140> [10 September 2019].
- Tizard, B. & Phoenix, A. 1993. *Black, white or mixed race: Race and racism in the lives of young people of mixed parentage*. London: Routledge.
- Tosato, A. 1990. On Genesis 2:24. *Catholic Biblical Quarterly*, 52:389-409.
- Updegraff, K.A., Mchale, S.M., Crouter, A.C. & Kupanoff, K. 2001. Parents involvement in adolescents' peer relationships: A comparison of mothers' and fathers' roles. *Journal of Marriage and the Family*, 63(3):655-668.
- Van der Walt, B.J. 2010. *At home in God's world: A transforming paradigm for being human and for social involvement*. Potchefstroom: The Institute for Contemporary Christianity in Africa.
- Viljoen, S. 2011. 'Papa don't preach': Fatherhood in a South African Christian men's magazine. *South African Journal for Communication Theory and Research*, 37(2):308-331.
- Walker, A.J. & McGraw, L.A. 2000. Who is responsible for responsible fathering? *Journal of Marriage and the Family*, 62(2):563-569.
- Waresak, T.J. Missional fatherhood.<http://www.drjamesdobson.org/blogs/the-fatherhood-challenge-the-fatherhood-challenge/2013/11/11/missional-fatherhood> [30 April 2019].
- Williams, E. & Radin, N. 1999. Effect of father participation in child rearing: Twenty-year follow-up. *American Journal of Orthopsychiatry*, 69(3):328-336.
- Williams, R.B. 2014. The male identity crisis and the decline of fatherhood. *Psychology Today*.<http://www.psychologytoday.com/em/152400> [30 April 2019].
- Zastrow, C.H. & Kirst-Ashman, K. 2016. *Understanding human behaviour and the social environment*. 10th ed. Boston, MA: Cengage Learning.
- Zulu, M. 2002. Celebrity dads. *Pace*, 26-28.

Boekbesprekings / Book Reviews

Titel:	<i>P.G. du Plessis. Hy was 'n rukkie pagter hier: 'n Huldigung</i>
Outeur:	Heilna du Plooy (red.)
Uitgwerf:	Somerset-Wes: Litera Publikasies, 2019
ISBN:	978-1-920188-54-2

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns het besluit om 'n reeks huldigingsbundels "ter ere van literêre kunstenaars wat die Akademie se Hertzogprys ontvang het" te onderneem. Die eerste hiervan, onder redaksie van Jacques van der Elst, het in 2017 verskyn, *Adam Small: Denker Digter Dramaturg*. Die volgende drie bundels het sommer almal in hierdie jaar verskyn: *Pieter Fourie – Teatermaker*, onder redaksie van Fanie Olivier, *P.G. du Plessis. Hy was 'n rukkie pagter hier*, onder redaksie van Heilna du Plooy en pas, net betyds vir Breyten Breytenbach se tagtigste verjaarsdag het die vierde huldigingsbundel verskyn, naamlik, *breyten breytenbach. woordenaar woordnar*, onder redaksie van Francis Galloway.

Die doel van hierdie huldigingsbundels word op die agterflap van die P.G. du Plessis-bundel onder meer uitgespel as 'n manier om die "statuur van Hertzogpryswenners te vergestalt". Daar is min twyfel dat die Herzogprys hoë prestigewaarde het, maar die toekenning van dié prys was deur die jare dikwels omstrede. Adam Small het byvoorbeeld nie die Hertzogprys in die 1960's ontvang toe hy beslis daarvoor in aanmerking gekom het nie en is eers in hierdie eeu, nadat die politieke situasie in die land verander het, met dié prys vereer. In *woordenaar woordnar* wy Francis Galloway 'n lang hoofstuk aan die omstrede wyse waarop die toekenning van die Hertzogprys vir poësie om politieke redes ook nie aan Breytenbach gemaak is gedurende die 1960's en 1970's nie en die herrie wat in 1984 ontketen is toe Breytenbach die Hertzogprys met skerp kritiek op die Akademie van die hand gewys het. In 2008 is die Hertzogprys weer aan hom toegeken en hierdie keer het hy dit ook aanvaar.

Ook PG du Plessis het nie neutraal teenoor die Akademie gestaan nie. Hoewel hy in 1971 selfs lid van die Akademie se letterkundekommisie was toe die Hertzogprys vir poësie aan Elizabeth Eybers, eerder as aan Breyten Breytenbach toegeken is, het hy later (onder meer in *'n Seder val in Waterkloof*) gespot met die selfingenome belangrikheid van die Akademie.

Ondanks al die omstredenheid kan niemand ontken dat die skrywers, digters en dramaturge aan wie tot dusver deur hierdie reeks publikasies hulde gebring is, die lof verdien nie. Die Afrikaanse literêre wêreld is relatief klein en dikwels val die aandag slegs op jongste werke wat gepubliseer word terwyl ouer werk snel in die niet verdwyn. Hierdie huldigingsbundels gooi bietjie wal teen die groot vergeet. Dit bied ook die geleenthed om oorsigte oor die betrokke pryswenners se werk te bied – om 'n hele loopbaan in oënskou te neem, terwyl rekenskap gegee kan word oor spesifieke aspekte van hulle werk.

Sommige van die bydraes tot die verskillende bundels is soos artikels vir akademiese tydskrifte geskryf, terwyl ander meer anekdoties is, persoonlike herinnerings, en dit is nie altyd duidelik op watter lezers die Akademie die huldigingsbundels mik nie: op 'n algemene publiek of op 'n akademiese gehoor? Dit sou sin maak om die bundels vir 'n akademiese gehoor te laat saamstel, aangesien daar nie baie akademiese boeke in Afrikaans verskyn nie. Die mark is te klein om akademiese werke naastenby bekostigbaar uit te gee. Selfs 'n wyer mark wat nie-akademiese lezers sou insluit, is ook maar klein en die kans om 'n studie oor 'n spesifieke skrywer se werk en lewe kommersieel uit te gee, is gering. Daarom is die Akademie se inisiatief om die boeke te laat uitgee lofwaardig. Dit lyk egter of dit aan die redakteurs

oorgelaat word om te besluit of die bundels meer streng wetenskaplik sal wees of meer populêr toeganklik. Die insluiting van 'n omvattende biografie by so 'n bundel skep die indruk dat die doel tóg ook is om 'n soort naslaanbron te wees, 'n nuttige vertrekpunt vir verdere navorsing.

P.G. du Plessis. Hy was 'n rukkie pagter hier, bevat sowel hoofstukke wat meer akademies is en wat op navorsing berus as bydraes van 'n meer persoonlike aard en wat nie noodwendig aan die voorwaardes vir "wetenskaplikheid" wat akademiese tydskrifte stel, sou voldoen nie. Dit lyk asof Du Plooy probeer het om 'n huldeblyk saam te stel wat uit sowel akademiese bydraes as persoonlike bydraes bestaan en dit is miskien gepas, want soos Du Plooy in haar inleiding opmerk "is dit so dat 'n lys van iemand se werk en prestasies nog nie 'n diepgaande beeld van sy persoonlikheid of die aard en gehalte van sy werk kan gee nie. En P.G. du Plessis was juis 'n mens wat moeilik vas te vat was in enkele woorde" (7).

Du Plessis se veelkantigheid word vanuit verskillende kante belig. Hy was immers self in die akademie, 'n dosent by Wits; hy het ook 'n doktorsgraad verwerf en het op die Akademie se letterkundekommissie gedien. Hy het die akademiese loopbaan egter verruil vir die joernalistiek en later het hy op sy plaas gaan bly waar hy voltyds geskryf het, geboer het en gedelf het. Sy skryfwerk het eweneens verskuif van die Herzogprysbekroonde dramas *Siener in die Suburbs* en *Die nag van Legio* na gewilde TV-reekse soos *Koöperasiestories* en minder suksesvolle reekse soos *Andries Plak*.

Jeanette Ferreira het my op 'n dag vertel dat Du Plessis sy eie loopbaan as skrywer deur middel van 'n storietjie aan haar beskryf het: Daar was een dag 'n man wat rose gekweek het. En toe kom kyk al die mense na sy roos en staan verstom oor sy wonderlike roos en gee vir hom prys daarvoor. Toe besluit die man hy is nie meer lus om met rose te boer nie, hy gaan voortaan met pampoene boer. Toe kweek hy die heel grootste en mooiste en lekkerste pampoen en nooi al die mense om te kom kyk na die pampoen. Toe kom hulle en kyk daarna en skud net die kop en loop weg en sê "Dit is nie 'n roos nie."

In 'n sekere sin het Du Plessis se loopbaan en lewe saamgeval met die vervaging van die grense tussen "Hoeë-" en "lae-" kuns, maar hy was self nog die slagoffer van die vooroordele toe hy uit hierdie kategorieë wou breek. Hy wou kennelik graag vermaak – en het dit ook van vroeg in sy loopbaan meer suksesvol reggekry as talle ander dramaturge. Die kritiek vanuit akademiese oord het daartoe gelei dat Du Plessis later die rug gekeer het op die akademiese hantering van die letterkunde (9). Ironies genoeg is daar ook in hierdie bundel verskeie voorbeeld van die soort akademiese hantering van literatuur waaraan hy geen erg gehad het nie.

Die huldeblyk deur Hans du Plessis is persoonlik, roerend en ook insiggewend. Hy vertel op vermaaklike wyse oor PG wat "narrative pull" as 'n tegniese term gebruik het om 'n bepaalde roman te beskryf en hoedat hy te skaam was om te erken dat hy die term nie ken nie en oral probeer uitvind het wat dit beteken totdat hy besef het dit is PG se eie term. En sommer ook verstaan het wat hy daarvan bedoel het. Uit hierdie hoogs persoonlike vertelling, kry mens 'n beeld van PG du Plessis as mens. Die onderhoud wat Heilna du Plooy kort voor sy dood met PG du Plessis gevoer het, bied benewens 'n oorsig oor sy lewe ook interessante opmerkings oor die vertelkuns en oor die invloed van Van Wyk Louw op hom. Dit is duidelik dat PG hier nie meer heeltemal gesond was nie en die gesprek verloop nie altyd doelgerig nie, maar telkens val sy bekende skerpsinnigheid op, sy verbysterende vermoë om raak te verwoerd. Die onderhoud, 'n inleiding deur Heilna du Plooy, en Hans du Plessis se beskrywing van hul vriendskap, vorm saam die eerste, meer persoonlike afdeling van die boek.

Die boek bestaan uit ses afdelings.

In die tweede afdeling word “Die dramas” onder die loep geneem. Die bydrae deur die biochemikus, C.J. Reinecke, oor *Plaston: DNS-kind* bespreek die “wetenskaplike basis” van hierdie drama uit 1973. Hoewel dit interessant is dat hy aantoon dat die wetenskaplike agtergrond kennelik deeglik deur Du Plessis nagevors is, lewer die artikel nie verder ’n groot bydrae tot die ondersoek van die drama of Du Plessis se werk in die algemeen nie. Die ondersoek na menslikheid, menslike gedrag wat so sentraal in Du Plessis se werk staan, word nie belang nie.

Die bydrae deur Van Coller en Van Jaarsveld, “Kyk en sien in die dramas van P.G. du Plessis: Rekonstruksies van ’n poëтика”, is ’n voorbeeld van die soort akademiese ondersoek van die letterkunde waaraan PG du Plessis so ’n hekel gehad het. Wat op die ou einde enkele opmerkings oor die dramas onder bespreking is, wat gemaak word op grond van ’n stipples en interpretasies van die tekste, word verdoesel agter ’n lang teoretiese relaas wat ’n allure van ingewikkeld teoretiese begronding bied.

Die twee hoofstukke deur Karen de Wet gaan altwee oor ’n *Seder val in Waterkloof*. Albei hoofstukke bevat interessante inligting wat insiggewend is ten opsigte van Du Plessis se werk sowel as die Afrikaanse literêre wêreld van die 1970’s. Die hoofstukke oorvleuel effens en bevat herhalende elemente. ’n Saakliker aanpak kon die hoofstukke meer leesbaar gemaak het.

Een van die probleme van die akademiese studie van letterkunde is dat terreine afgebaken word en daarop gespesialiseer word. Só word in hierdie bundel byvoorbeeld afsonderlike afdelings gewy aan die “die dramas”, “die verhale” en “die TV-werk”. ’n Mens kan verstaan dat spesialisering dikwels lei tot deegliker werk, maar wanneer “PG du Plessis en die Afrikaanse literêre bestel met verwysing na ’n *Seder val in Waterkloof*” bespreek word, verwys De Wet byvoorbeeld na die “lang stiltes” in sy drama-oeuvre en bou ’n argument daarom sonder om in ag te neem dat daardie nie regtig lang stiltes was nie, maar dat hy gedurende daardie tydperke byvoorbeeld by televisie en filmwerk betrokke was. Die hoofstuk val so bietjie tussen ’n bespiegelende soort psigologiese biografie en boeksosiologie, maar daar is nietemin veel interessante inligting.

Ook in “’n *Seder val in Waterkloof* van P.G. du Plessis: Verslag van ’n literêre resepsie en produksiegeskiedenis” bring De Wet heelwat interessante inligting byeen maar weens die beperking om die drama slegs binne die Afrikaanse dramageskiedenis te lees, word ander interessante moontlikhede – soos verbande met sy TV-werk – of die konteks van Suid-Afrikaanse letterkunde ongelukkig uitgesluit en die oortuigingskrag van die argument ingeperk.

Die derde afdeling bevat vyf hoofstukke onder die opschrift, “die verhale”. Heilna du Plooy het ’n besonder waardevolle besluit geneem, naamlik om die korrespondensie tussen Elize Botha en PG du Plessis hier in te sluit. Du Plooy was die samesteller van *Gespreksgenoot: ’n Brieweboek* (2017) ’n samestelling van briefwisseling tussen Elize Botha en verskeie ander literatore en kunstenaars en het sodende toegang gehad tot al Botha se brieue. In ’n brief wat sy “waarskynlik in 1999” aan PG rig, vra Elize Botha hom uit oor verskeie aspekte van sy werk. Sy antwoorde aan Botha is van die insiggewendste in die boek en verskaf insig in sy denke oor kuns, oor skryfwerk, oor die lewe en oor menswees. In sy antwoorde herken mens die skerpheid van sy intellek, die vermoë om raak te verwoord en sy mensekennis, sy insig in menslike bestaan. Ek gee enkele voorbeeld: hy skryf in antwoord op ’n vraag oor die “Pietersetjies”:

Ek het 'n ding daaroor dat intelligensie in baie meer vorme kom as net dié wat jou in staat stel om somme te doen en reg te spelle. Om die frase wat ek al baie gebruik het, te herhaal: die Liewenheer het nie na IK gekyk toe hy siele uitgedeel het nie. (Of leed, pyn, goedheid, liefde.)

Hy skryf ook oor morele waardes: "Lesers moet ook maar by elke teks aan hulle eie waardes begin rek, anders moet hulle maar die helfte van hulle boeke weggooi."

Onder 'n opskrif "Die verskrikkinge van die mens" skryf hy:

So is ons. So is ek, as ek in ander omstandighede, met ander motiverings en ander leed te make gehad het. But for the grace of God... daar is geen einde aan ons perversies en wreedhede en luste nie. Of aan ons klein en groot leed nie. Elkeen sou sy wêreld anders wou gehad het, en hom- of haarselv. Skryf is dalk ook die kyk na die onnoemlike binnek in jouself – na dit waarvan jy goddank min genoeg ontvang het om dit nooit tot 'n daad te bring nie. Om die mensdom 'n bietjie lief te hê kom uit deernis, en deernis kom uit jammerte, en jammerte kom uit skrik – dat dit jy kon gewees het met wie dit gebeur het, dat dit jy kon gewees het wat so was.

Du Plessis skryf ook dat alle skryfwerk eintlik tussen twee pole lê: "Daar is stories wat in hulle uitgangsgegewe en die opeenvolging van hulle gebeure en gebeurtenisse en in die uitloop van hulle eindes so presies in die menslikheid en die menslike "toestand" voeg dat hulle selfs die vrotste vertel kan verduur en mens nog kan aanspreek." Hy beskryf hierdie as die "heilige graal" van storievertelling. Die ander pool is die verhaal "só-goed-vertel dat selfs die voordrag van die telefoonboek aangrypend word (...) digters sê soms bôgherôl só mooi (...) Die res van ons maaksels lê in mengsels tussen dié twee pole."

Die essay oor humor in PG du Plessis se *Koöperasiestories* deur Anna-Marie le Roux kry presies reg wat gebeur met menige poging om 'n grap te verduidelik. Uiteindelik is daar niks meer om oor te lag nie. 'n Lang lys van soorte humor en maniere waarop humor bewerkstellig word uit die teoretiese literatuur word van voorbeeld uit *Koöperasiestories* voorsien sonder dat die leser onder die indruk kom van hoe Du Plessis humor hanter. Hierteenoor bied Marlies Taljard se bydrae "... en in die oggende voor my spieël skeer ek grafletsels uit skuim": "Ons mond" as outobiografiese verdigsel" 'n demonstrasie van waarom PG du Plessis 'n meesterverteller is.

Van Coller en Van Jaarsveld se bydrae oor *Fees van die ongenooides* bied besonder interessante leesstof. Dit is geskoei op deeglike navorsing oor die ondersoek van die verlede en 'n versigtige lees van die roman. Uiteindelik blyk PG se historiese bewustheid en die komplekse manier waarop hy met die verlede omgaan uit hierdie bydrae. *Fees van die ongenooides* is veel meer as verhaal van menslike lyding en van liefde en oorlog teen 'n toevallige historiese agtergrond. Dit is 'n roman waarin die wyse waarop ons nadink oor die verlede en die invloed daarvan op ons bestaan in die hede, ondersoek word. Ook in Hein Viljoen se bydrae oor *Fees van die ongenooides* word 'n beeld van PG du Plessis as meesterverteller duidelik. Deur op die rol van foto's in die roman te fokus, word aan die een kant aangedui hoedat foto's kan help om te onthou, ook dit wat mense liewer wil vergeet. Ook die onbetroubaarheid van foto's om die werklikheid van die verlede weer te gee word belig sodat die verwysings na foto's uiteindelik ook, soos die hoofstuk deur Van Coller en Van Jaarsveld, die probleme van historiese representasie ondersoek. Wat Viljoen ook regkry, is om te toon hoedat Du Plessis se vertelling om hierdie foto's gebou is en hoedat hy dit meesterlik

as struktureringselement gebruik – op 'n manier wat aansluit by daardie idee van die “heilige graal” van vertelling, dat dit vir die leser voel asof die verhaal so naby aan die lewe kom dat die leser ook sy/haar eie weerloosheid daarin kan herken.

Die vierde afdeling bestaan uit een bydrae, deur Marida Swanepoel. Sy bespreek PG du Plessis se bydrae tot die televisiebedryf. Hoewel dit 'n persoonlike weergawe van PG se TV-werk is, eerder as wat dit 'n poging is om krities oor die bydrae te reflekteer, bied dié chronologiese beskrywing heelwat waardevolle inligting – veral as dit ook saam met die bydraes deur De Wet gelees word. Uiteindelik is hierdie boek 'n huldiging, en Swanepoel bring hulde aan 'n mens vol deernis en medemenslikheid.

Du Plooy het die bundel met sorg saamgestel. Dit blyk uit haar inleiding en onderhou met Du Plessis. Die bydraes is egter uiteenlopend en nie altyd van dieselfde allooai nie. 'n Mens kan in sommige sien waarom Du Plessis soms 'n hekel in akademici se bydraes gehad het. Maar enkele van die bydraes maak ook moontlike maniere van kyk na Du Plessis se werk oop. Die aard van 'n “huldiging” is dalk dat daar nie krities genoeg gekyk word nie, maar uiteindelik is veral Du Plessis se eie woorde inspirerend, en die wyse waarop hy mense selewens geraak het, roerend. Boonop bied die bibliografie 'n nuttige wegtrekplek vir navorsing oor sy werk.

WILLIE BURGER

Universiteit van Pretoria

E-pos: willie.burger@up.ac.za

Titel: *Insigte uit Opvoedkundige Sielkunde*
Outeurs: Irma Eloff en Estelle Swart (redakteurs)
Kaapstad: Juta, 2018
Bladsye: 514
ISBN: 978 1 48512 901 1

Hierdie boek verskyn op 'n kritieke stadium vir opvoedkundige sielkunde as wetenskap en beroep in Suid-Afrika. Tans word die kernfunksies en bestek van die praktykbeoefening van geregistreerde opvoedkundige sielkundiges deur die Beroepsraad vir Sielkunde (Raad vir Gesondheidsberoep van Suid-Afrika, 2017) deur sielkundiges in ander registrasiekategorieë bevraagteken, omdat dit na bewering geneig is om te oorvleuel met ander registrasiekategorieë in die Sielkunde (27 – asook Strous 2018). Terselfdertyd word die tersaaklikheid van opvoedkundige sielkunde as wetenskaplike dissipline, wat 'n gevestigde grondslag in Westerse middelklasnavorsing het, vir die komplekse Suid-Afrikaanse kultuurhistoriese konteks toenemend bevraagteken en gekritiseer (17 – asook Kumar 2017 en Moolla & Lazarus 2014). Dit is vraagstukke wat werklik die toekoms van opvoedkundige sielkunde as wetenskaplike dissipline en beroep ten nouste raak en wat met die nodige sensitiwiteit maar ook waagmoed in diepte aangepak behoort te word om die toekoms daarvan in Suid-Afrika te verseker.

Hierdie boek moet egter nie as 'n poging beskou word om dergelike vraagstukke, debatte daaromheen asook die implikasies daarvan vir die pad vorentoe vir opvoedkundige sielkunde in 'n diverse samelewing in diepte aan te spreek nie (9, 17). Dit fokus volgens die redakteurs eerder daarop om huidige insigte in opvoedkundige sielkunde te verruim deur "die status quo van opvoedkundige sielkunde in Suid-Afrika weer te gee" (xxix) op kernagtige wyse en sodoende ook erkenning te verleen aan die "grense waarbinne opvoedkundige sielkunde ([tans], my invoeging) gedefinieer word" (xxix). Dit bied dan ook spesifieke navorsers die geleentheid om kortlik hulle navorsing aan 'n wyer gehoor bekend te stel.

Inhoudelik word die 48 hoofstukke in die boek in 10 tematiese dele verdeel wat die rykdom asook uiteenlopendheid van huidige navorsing in die vakgebied weerspieël (temas wissel byvoorbeeld tussen onderwysers in die algemeen, onderrig en leer, kognisie, taal, gesondheid en welstand, skole, opvoedkundige sielkundige ondersteuning en loopbane). Dit is nie duidelik hoe besluite rakende die formulering van algemene temas geneem is nie: is dit byvoorbeeld grotendeels gebaseer op die inhoud van opvoedkundige sielkunde kurrikula op voorgraadse en nagraadse vlak in onderwysersopleiding asook die professionele opleiding van opvoedkundige sielkundiges, of is dit gebaseer op die navorsingsbelangstellings van die onderskeie auteurs van hoofstukke (xxviii)? "Deel 2: Onderwysers" kan as voorbeeld dien. Alhoewel al drie die hoofstukke in Deel 2 (veral Hoofstuk 5) as akademies uitstekend beskou kan word, is dit nie duidelik wat die oorkoepelende tema in Deel 2 werklik is nie. Handel dit byvoorbeeld oor die onderwyser as persoon of onderwysers in die algemeen en waarom is die hoofstuk oor 'n onderwyser in wording (hoofstuk 5) hier ingesluit as die tersaaklikheid daarvan vir opvoedkundige sielkunde nie pertinent in die spesifieke hoofstuk genoem word nie? Ten spyte van die omvang van die boek sou 'n baie kort saaklike inleiding tot elke tema deur die redakteurs die leser die geleentheid gebied het om te begryp waar en hoe die onderskeie hoofstukke in die veelfasettigheid waaruit opvoedkundige sielkundige navorsing en kurrikula vir onderwysersopleiding, asook die bestaande werksaamhede van onderwysers en geregistreerde opvoedkundige sielkundiges in dié verband, inpas.

Die verskillende hoofstukke is grotendeels deur prominente navorsers en praktisyne nie net in opvoedkundige sielkunde nie, maar ook in verwante vakgebiede saamgestel met die

gevolg dat die kort en bondige hoofstukke in die meeste gevalle boeiend lees en as akademies voortrefflik beskou kan word. Tot watter mate hierdie kennis werklik relevant is vir óf die opvoedkunde óf die sielkunde óf die opvoedkundige sielkunde, sal bepaal word deur elke leser se persoonlike begrip van wat opvoedkundige sielkunde binne die Suid-Afrikaanse konteks behels. Dit is egter duidelik dat die oorkoepelende sentrale tema wat die boek saambind tot 'n eenheid gebaseer is op leer en ontwikkeling as die kernbeginsels waarop opvoedkundige sielkunde internasional gebaseer is en gevolglik dan ook ondersteuning wat in dié verband die beste belang van elke kind dien, insluit.

As gevolg van die groot en uiteenlopende omvang van die boek, is dit nie haalbaar om die inhoud in detail te bespreek nie. Daar is gevolglik besluit om teen die agtergrond van die huidige debatte betreffende die tersaaklikheid van opvoedkundige sielkunde binne die komplekse Suid-Afrikaanse konteks en die nood aan effektiewe ondersteuning in skool- en klasverband, slegs enkele hoofstukke in -dié verband en wat ook die uiteenlopende bestek van die vakgebied weerspieël, kortliks in meer diepte te bespreek. Daar moet daarop gewys word dat hierdie besluit egter ook daartoe geleid het dat hoofstukke wat ook as relevant beskou kan word nie ingesluit is in die bespreking nie (byvoorbeeld die hoofstukke deur Lynne Damons oor die verkenning van die kompleksiteit van aggressie en geweld binne die skoolkonteks; Salome Human-Vogel oor identiteit, motivering en prestasie; Naydene de Lange oor gender en geweld teen vroue en meisies; en Maximus Monaheng Sefotho oor gestremdheid en inklusiewe indiensneming deur die lens van opvoedkundige sielkunde).

Deel 1 wat as algemene inleiding tot die boek dien, bestaan uit vier hoofstukke wat individueel poog om die leser te oriënteer ten opsigte van wat die outeurs beskou as spesifieke aspekte van opvoedkundige sielkunde as wetenskap en beroep. Estelle Swart en Irma Elof slaag besonder goed daarin om in hoofstuk 1 die kompleksiteit van ontwikkelinge in dié verband die afgelope twee dekades te beskryf. Wat die deelname van opvoedkundige sielkundiges in onderrig en leer betref, is hoofstuk 3 geskryf deur Motlalepule Ruth Mamapane gefokus op die integrale rol wat dit speel in skoolstelsels en onderwysersopleiding en die tersaaklikheid daarvan om bewustheid van algemene diversiteit in menslike ontwikkeling in onderrig te verbeter. Alhoewel die hoofstuk 'n uitstekende blikwerp op opvoedkundige sielkundige kennis van onderrig en leer wat in meer Westerse omgewings ontwikkel is, word die toepaslikheid daarvan vir die komplekse diverse Suid-Afrikaanse konteks ongelukkig nie (moontlik as gevolg van die beperkte omvang van hoofstukke) bespreek nie.

Met spesifieke verwysing na inheemse kennissstelsels en die rol daarvan binne opvoedkundige sielkunde in Suid-Afrika moet die volgende twee hoofstukke uitgesonder word. In hoofstuk 12 slaag Patrick Mweli daarin om die leser te sensitiseer ten opsigte van die nodigheid daarvan om inheemse speletjies en stories in te sluit in onderrig en leer in klaskamers wat gekenmerk word deur leerders vanuit uiteenlopende kultuurhistoriese agtergronde. Deur van inheemse kennis gebruik te maak, word die ontwikkeling nie net van begrip vir mekaar nie maar ook sleutelvaardighede soos kritiese denke van elke kind in die klaskamer op informele wyse bevorder. In hoofstuk 26 (wat in 'n ander temagedeelte as hoofstuk 12 geplaas word), fokus Fumane Portia Khanare daarop om die perspektiewe van positiewe sielkunde wat gegronde is op Westerse kennis met die leefwêrelde van mense binne die Afrika-konteks met mekaar te versoen deur geselekteerde Afrika-sprekwoorde (in die geval Sesotho-sprekwoorde) met positiewe sielkunde in verband te bring. Die wyse waarop die outeur daarin slaag om "onlangse ontwikkelings in wetenskaplike navorsing met eeuueoue wyschede binne mondelinge oorlewering in verband" (240) te bring, is voortrefflik. Dit baan die weg om die potensiaal van inheemse kennissstelsels met Westers-gebaseerde kennissstelsels

op innoverende en opbouende wyses in Suid-Afrikaanse klaskamers maar ook in die ondersteuningswerksaamhede van opvoedkundige sielkundiges in die algemeen uit te brei.

Deel 6 van die boek het as tema Gesondheid en Welstand en veral hoofstukke 25, 26 (reeds bespreek) en 27 val op as besonder bruikbaar binne praktykbeoefening in diverse skole en skoolgemeenskappe deur onderwysers en geregistreerde opvoedkundige sielkundiges. Begrip vir menslike interaksie in leer en onderrigkontekste word beskou as belangrike vaardigheid in opvoedkundige sielkunde. In hoofstuk 25, gebaseer op indieptenavorsing binne Suid-Afrikaanse skoolkontekste, beskryf Ansie Elizabeth Kitching 'n verhoudinggefokusde benadering tot die optimale ontwikkeling van leer en welstand in skole, klaskamers en wyer skoolomgewings. Aangesien praktyke van beide onderwysers en opvoedkundige sielkundiges dikwels as gevolg van werksdruk en spanning nie op deurlopende basis menslike interaktiewe gedrag en die komplekse dinamika in dié verband in ag neem nie, kan hierdie spesifieke hoofstuk 'n besondere bydrae lewer tot die uitbreiding van kontekstueel relevante praktykbeoefening van opvoedkundige sielkundiges wat binne skool en breër gemeenskapsysteme werksaam is. Hoofstuk 27 deur Linda Theron oor skoolgebaseerde ondersteuning van veerkragtigheid, wat gebaseer is op internasionale asook Suid-Afrikaanse navorsing, slaag daarin om teorie en praktyk met mekaar te versoen te midde van huidige argumente betreffende waar die klem behoort te val: op die wyse waarop kinders struikelblokke oorkom of op die wyse waarop samelewings die struikelblokke kan verander. In samehang met hoofstuk 25 slaag hierdie 3 hoofstukke daarin om lesers werklik in staat te stel om kennis en insig in sleutelkwessies – binne die belangrike rolle wat aktiewe vennootskappe binne verhoudingsgebaseerde benaderings in 'n diverse samelewing waarin inheemse kennisselsels geaktiveer word – te begryp en ook aan te spreek. In hoofstuk 46 (deel 10: Loopbane) oriënteer Kobus Maree die leser ten opsigte van lewensorwerp: om mense te help om suksesvolle lewens te konstrueer en maatskaplike bydraes te maak met behulp van beroepsaanpasbaarheid binne plaaslike omstandighede. Hy slaag gevolglik op voortreflike wyse daarin om die tersaaklikheid van lewensorwerp vir Suid-Afrikaanse klaskamers binne diverse kultuurhistoriese kontekste te plaas en opvoedkundige sielkundiges van 'n prakties bruikbare teoretiese en konseptuele raamwerk te voorsien om beroepsverwante aanbevelings te kan maak.

Soos reeds genoem, slaag hierdie versamelwerk van insigte uit opvoedkundige sielkunde besonder goed daarin om die diversiteit van sieninge asook navorsingsfokusse binne opvoedkundige sielkunde as wetenskaplike dissipline en beroep vir beide onderwyser en geregistreerde opvoedkundige sielkundige weer te gee. Die inhoud is toeganklik vir sowel leek as kenner van die vakgebied en die uiteenlopende maar ook betekenisvolle navorsing binne die vakdissipline word kort en bondig bespreek.

Dit moet egter ten slotte weereens beklemtoon word dat opvoedkundige sielkunde – juis as gevolg van die uiteenlopende aard van navorsing en diverse sieninge binne die beroep – self rondom relevante elemente in opleiding in gevaar staan om gemarginaliseer te word binne 'n konstant veranderende Suid-Afrikaanse samelewing. Die redakteurs as leidende figure binne opvoedkundige sielkunde in Suid-Afrika word derhalwe aangemoedig om hierdie boek slegs as eerste stap te beskou in die erkenning van die aansienlike vordering wat in die vakdissipline tot dusver gemaak is (9). Dit behoort opgevolg te word met 'n tweede boek wat die vraagstukke en moontlike oplossings in dié verband betreffende die pad vorentoe in diepte sal aanspreek om sodoende opvoedkundige sielkunde in staat te stel om 'n leidende en onontbeerlike rol in die Suid-Afrikaanse onderwysstelsel asook breër samelewing te speel.

BIBLIOGRAFIE

- Kumar, P.A. 2017. A changing role? Educational Psychologists in South Africa: two decades beyond democracy. Ongepubliseerde MEd (Opvoedkundige Sielkunde) verhandeling, Johannesburg: Universiteit van die Witwatersrand.
- Moola, N. & Lazarus, S. 2014. School psychologists' views on challenges in facilitating school development collaboration. *South African Journal of Education*, 34(4):1-10.
- Raad vir Gesondheidsberoeppe van Suid-Afrika. 2017. *Professional Board of Psychology: scope of practice guidelines for educational psychologists*. Pretoria: RGSBA. <http://www.hpcsa.co.za>
- Strous, M. M. 2018. Educational psychology at the crossroads in South Africa. *Educational and Child Psychology*, 35 (3):76-85.

PETRA ENGELBRECHT

Navorsingsgenoot, Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

E-pos: petra.engelbrecht50@gmail.com

Eerste kouefronte na 80:

Stygende waters 1 Julie 2018

'n Voetbalspannetjie in Thailand het in grote ingegaan en verdwaal, maar kon nie meer uitkom nie omdat die water te hoog gestyg het. Hulle is baie dae later deur duikers op 18 Julie 2018 gered.

Dertien Thaise jongmense vasekeer in grotte skuil veilig teen die stygende water op 'nrots en hoop op komende redding, maar die waters van tyd wat loop, styg ongenaakbaar na my lippe.

Tyd vlieg

Volgens die kosmologie rek tyd in die kosmos en versnel al vinniger tot by die spoed van lig, waar dit stop en tydloos raak.

Gideon Joubert

Ons lewensduur is slegs 'n gedagte.
Vir oues spoed tyd die vinnigste
afdraand, om te stop by ligsnelheid;
dan is daar, meen die fisikus, tydloosheid.

Pyn

Werk, geld, vriende, vrou, verdwyn
wanneer jy swig onder pyn.
Die ouerdom wat knaag, tot
jy soos aftreegeld wegkwyn.

Ou man

*Ik riep: is er iets triesters dan de dood
Het klonk: de ouerdom, de ouerdom*
J.H. Leopold
Meer en meer vervorm ek tot kreupelhout.
Werwel, been, kraak en buig knakkende krom;
knoppieswortel-siek word ek knopperig oud.
Vrybuiters loop 'n bloutjie – grysheid is nie dom.
(Nou 'n paar gedigte oor die goeie ervaring van die ouerdom.)

Rooidag van hoop

Elke keer as die rooidag van hoop breek oor my lewe
sal ek doen wat ek kan al sou my hande bewe.
Die oes van my lewenswerk pak ek in 'n mied met gerwe;
elke dag sal ek weer dankbaar lewe en hoopvol sterwe.

Lewensvreugde

Dou-voor-dag sing die voëltjies hul lewensvreugde
soos die klanke van kerkgangers se loffiedere;
terwyl ek nog kan sien en dink en voel en hoor
sing my hart *my* lewensvreugde saam met hulle koor.

HENNIE PIETERSE

Allerlei

Die afgelope tyd het ek weer verskeie (vir my interessante) foute in gedrukte materiaal raakgelees. Hier volg drie van hulle:

1. Kyk na die volgende paragraafie, nogal uit die hoofartikel van 'n groot Afrikaanse koerant:

Dit is ook opmerklik dat baie van dié spanning toenemend deur die moeilike kwessie van ras aangedryf word. *Synde* die party groot vordering gemaak het om diversiteit in eie geledere te bevorder, ... is dit verstaanbaar.

Synde is die teenwoordige (onvoltooide) deelwoord van *wees*, die ekwivalent van *being* in Engels. As 'n mens jou *being* in daardie sin indink, is dit direk duidelik dat dit eenvoudig nie (kan) deug nie. Wat in die plek van *Synde* hier bo moes kom, is *aangesien*. Hierdie werklik uiterst vreemde gebruik van *synde* het ek al meermale raakgelees, selfs in die groep **synde dat*. (In taalkundekonvensie dui 'n asterisk só gebruik op ongrammatikaliteit.)

Ek kan maar net raai waar dit vandaan kom. Myns insiens het dit 'n anglisistiese kleurtjie, maar met 'n ompad. Dalk het dit so gebeur: Vroeër, toe ons nog moes leer wat alles anglisismes was, is dit in ons ingedril dat **siende dat* (uit *seeing that*) 'n onaanneemlike anglisisme vir *aangesien* was (en dit is nog steeds!). Érens het hier 'n kraaines gevorm van *aangesien* na *siende dat* na *synde (dat)*, waarskynlik omdat iemand die klok hoor lui het, maar nie geweet het waar die klepel hang nie. Miskien is dit 'n geval van hiperkorrektheid, wat die *WAT* definieer as “'n foutiewe taalvorm wat ontstaan deurdat 'n spreker of skrywer wat bewus is van 'n bepaalde tipe van fout, 'n korrekte vorm daarvan assosieer en dit dan ten onregte analogies wysig”.

'n Sin kan wel met *synde* begin, byvoorbeeld “Synde 'n party wat groot vordering gemaak het om diversiteit in eie geledere te bevorder, is Party X goed op pad na 'n oorwinning”, maar dan moet mens versigtig wees vir wat in Engels soms 'n “dangling participle” genoem word – daar moet 'n duidelike onderwerp wees wat kan “syn”. Dit moet byvoorbeeld omgestel kan word tot “Party X, synde 'n party wat ...”, en dit is in die aangehaalde sin nie moontlik nie.

2. 'n Tweedetaalspreker gee hom/haar gou as sodanig weg indien hy/sy idiomatiese foute maak. Daarmee bedoel ek nie (net) dat die persoon sogenaamde idiome verkeerd gebruik nie, maar dat hy/sy dinge sê op 'n manier wat 'n moedertaalspreker nie sal nie.

Net so onidiomaties as wat dit is om in Engels te sê “I threw the dog with a stone” omdat ons in Afrikaans sê “Ek het die hond met 'n klip gegooi”, net so onidiomaties is dit om in Afrikaans 'n vroulike voornaamwoord te gebruik vir byvoorbeeld 'n skip, boot, vliegtuig of motor. Dit bly in Standaardafrikaans eenvoudig onidiomaties om so 'n saak *sy* of *haar* te noem. In Standaardafrikaans is sulke sake meestal *hy* en *hom*, en soms *dit*.

Natuurlik verander taalgebruiken met verloop van tyd. Die opkoms van die feminisme die afgelope dekades het byvoorbeeld meegebring dat algemene verwysings na persone nie meer net met die manlike voornaamwoord geskied nie. Mense gebruik baie meer die manlike sowel as vroulike voornaamwoorde, of meervoudsvorme sodat die gemeenslagtige *hulle* gebruik kan word. (In Engels word dit skynbaar toenemend aanvaarbaar om 'n enkelvoudsvorm met 'n meervoudsvorm te kombineer, bv. *A person may not ... if they ...*, maar dit is vir my in Afrikaans onaanvaarbaar.)

Vroeër het ons Interpretasiewet, 1957, eenvoudig gesê dat die manlik ook die vroulik insluit, maar deesdae word albei geslagte telkens in ons wetgewing gebruik. Die gebruik van albei voornaamwoorde bring egter niks wesenlik onidiomaties mee nie, al is dit soms stilisties minder elegant, byvoorbeeld in 'n sin soos "As hy of sy hom of haar skuldig maak aan ..." of "As hy of sy sy of haar paspoort verloor ...".

Een van die mees bisarre foute wat in dien verbande gemaak word, is die m.i. uiters onidiomatiese nuk om die vroulike voornaamwoord vir Afrikaans te gebruik. In 'n tyd dat Standaardafrikaans al hoe meer onder druk kom en dese en gene hulle oral daaroor uitlaat, is dit ironies dat die idioom van Standaardafrikaans juis aangeveg word deur onidiomatiese stellings soos "Afrikaans en *haar* sprekers", "situasie waarin Afrikaans *haar* bevind" of "Afrikaans is ons taal en *sy* sal ...". Hierdie soort idiomatiese verwringing van Standaardafrikaans moet tot elke prys vermy word.

3. Ek het in hierdie rubriek al minstens twee maal verwys na 'n reël uit die eerste *AWS* (1917), naamlik:

Wanneer die een of ander woordsoort-behalwe 'n bijvoeglikenaamwoord-'n selfstandige naamwoord nader bepaal, word die twee aaneengeskrywe: **noordpool, seewater, môreson, uitspanplek**.

Dié vuisreëltjie, al is hy nie sonder probleme nie, kan uitgebrei word, want ander woordsoorte kan ook so "nader bepaal" word. Dink maar aan iets soos *bloedrooi* of *grasgroen*, waarin die byvoeglike naamwoorde *rooi* en *groen* telkens deur 'n selfstandige naamwoord bepaal word, of *asemhaal*, waarin die werkwoord *haal* deur 'n selfstandige naamwoord bepaal word.

Nog 'n woordsoort wat so deur 'n ander woordsoort bepaal kan word, is 'n hooftelwoord, veral deur die selfstandige naamwoord *top* ('boonste, hoogste, beste'), byvoorbeeld *die toptwintig, die topvyf* en so meer. So 'n samestelling kan selfstandig gebruik word, byvoorbeeld *Die toptwintig het almal studiebeurse ontvang*, dit wil sê die toptwintig leerlinge/studente, bedoelende 'die twintig leerlinge/studente wat die beste presteer het'.

Syfers en 'n koppelteken kan ook gebruik word: *die top-20, die top-5*.

Meestal word so 'n telwoordsamestelling egter saam met 'n selfstandige naamwoord gebruik, byvoorbeeld *die top-20 leerlinge, die top-5 boere*. Wanneer dit gebeur, bly die samestelling *top* + telw. steeds 'n telwoord, al is dit 'n "gekwalifiseerde" telwoord – dit is immers nie sommer enige 20 of 5 nie, maar die beste 20 of 5.

Net so min as wat 'n mens *die beste *12-presteerders of die boonste *5-boere* sal skryf, moet jy *die *top 12-presteerders* skryf. So 'n kombinasie van *top* + telw. + s.nw. is nie dieselfde as dié wat in *AWS*-reël 7.2 bereël word nie. Dié reël bepaal:

Indien die voorbepaling van 'n samestelling bestaan uit 'n woord of afkorting gevvolg deur 'n syfer of simbool, word die woord of afkorting in die voorbepaling los van die syfer of simbool geskryf.

Voorbeeld hiervan is *art. 21-maatskappy* of *artikel 21-maatskappy* en *graad 1-leerling* of *gr. 1-leerling*.

Die verskil is dat by reël 7.2-gevalle die groep (woord/afkorting + syfer/simbool) gesamentlik of as geheel die laaste woord (bv. *maatskappy/leerling*) bepaal, terwyl *top* in byvoorbeeld *die top-12 presteerders* slegs die telwoord bepaal. Laasgenoemde is dus die korrekte skryfwyse.

JD (TOM) McLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za

Uitnodigings

Uitnodiging aan Literatore: Hertzogpryswenners

Die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns kan met trots vermeld dat die vierde publikasie in die reeks oor Hertzogpryswenners, naamlik die studie oor Breyten Breytenbach (WOORDENAAR WOORDNAR) onder redaksie van Francis Galloway, by Protea Boekhuis verskyn het.

Studies het reeds verskyn oor Adam Small, PG du Plessis en Pieter Fourie. Verdere nommers in die reeks handel oor Johann de Lange (Daniel Hugo), Elsa Joubert (Thys Human), Reza de Wet (Marisa Keuris en Temple Hauptfleisch), Antjie Krog (Louise Viljoen) en Anna M. Louw (Chis van der Merwe).

Aansoeke om 'n projek oor 'n Hertzogpryswenner aan te pak, word steeds deur die SA Akademie ingewag.

Navrae kan gerig word aan Jacques van der Elst by jvde@absamail.co.za of aan die Akademiekantoor by melanie@akademie.co.za

Oproep om artikelbydraes: Spesiale tema

Godsdiens en die reg

Die aktualiteit van 'n gesprek oor godsdiens en die reg was nog nooit so relevant soos huis nou nie. Die onlangse Weermag-herrie oor die Moslem-kopdoek, verskeie ander godsdienstige dispute in die werkplek en in skole, en onwettige optredes deur kerkleiers het die soeklig opnuut laat val op die plek van godsdiens in ons samelewing en op die spanning tussen godsdiens en die reg, wat hom op vele ander lewensterreine afspeel. Daar is gereeld onmin tussen mense en gemeenskappe oor verskillende godsdienstige praktyke en rituele. Ons lees van pogings om kerke en godsdiens in Suid-Afrika te reguleer, maar ook van verskeie godsdiensgroepe wat ander se regte onherroeplik aantas in die naam van godsdiens. Die Howe word by godsdiensdispute ingesleep, wat ook weer die reg op godsdiensvryheid ter sprake bring en die steeds moeilike verhouding tussen kerk en staat in Suid-Afrika uitlig.

Bydraes wat op die verhouding tussen **godsdienst en die reg** fokus, sal verwelkom word uit verskillende vakgebiede (die regte, teologie, filosofie, opvoedkunde en ander) en uit ander jurisdiksies, soos België en Nederland.

Hierdie temanommer sal vroeg in 2021 verskyn en bydraes moet die gasredakteur teen einde **Maart 2020** bereik.

Die gasredakteur is **prof. Helena van Coller** en bydraes, of voornemens om bydraes te lewer, kan gestuur word aan h.vancoller@ru.ac.za. Enige navrae kan ook aan haar gerig word.

Bydraes vir hierdie temanommer kan in *Afrikaans* of *Nederlands* geskryf word. Beide moet egter taalversorg word. Die algemene voorskrifte vir skrywers kan gevind word op die volgende skakel:

<http://tgwsak.co.za/>

Belangrike datums:

- Nou tot en met Desember 2019: Aanduiding van belangstelling om 'n bydrae vir die temanommer **Godsdiens en die Reg** te lewer.
- Augustus 2019 – Maart 2020: Indiening van artikels.
- Einde Maart 2020: Finale manuskrip moet aan die gasredakteur, prof. Helena van Coller, gestuur word by h.vancoller@ru.ac.za.
- April – Augustus 2020: Keuringsproses en finalisering van bydraes (kan korter of langer duur, afhangende van die aard en omvang van her- of bywerking wat deur keurder(s) voorgestel word).
- Bydraers kan moontlik ook genader word om as keurders van artikels op te tree.
- September/Oktober 2020: Gefinaliseerde manuskrip (goedgekeurde en taalversorgde artikels, tesame met alle keurdersverslae) terug by die redakteur.
- Vroeg 2021: Verskynning van temanommer.

Keurders: Januarie – Oktober 2019

Mnr Reece Alberts, Sentrum vir Omgewingsbestuur, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Dr Kristien Andrianatos, Skool vir Tale, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Dr Alana Bailey, Taalregte en Kultuurgeskiedenis, Afriforum, Pretoria
 Dr Zelda Barends, Kurrikulumstudie, Universiteit Stellenbosch
 Prof Jaco Beyers, Bybel- en Godsdienstwetenskap, Universiteit van Pretoria
 Prof PF (Derick) Blaauw, Skool vir Ekonomiese Studies, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Mn Char Blignaut, Geskiedenis en Antieke Kultuur, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Nerina Bosman, Afrikaanse Taalkunde, Universiteit van Pretoria
 Prof Ilse Botha, Departement Rekeningkunde, Universiteit van Johannesburg
 Prof RJ (Nico) Botha, Onderwysleierskap en -bestuur, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Prof Adri Breed, Skool vir Tale, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Dr Shernaaaz Carelse, Maatskaplike Werk, Universiteit van Wes-Kaapland
 Dr Carike Claassen, Skool vir Ekonomiese Studies, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof GS (Fanie) Cloete, Emeritus, Openbare Bestuur en Regeerkunde, Universiteit van Stellenbosch
 Prof Nuraan Davids, Opvoedingsbeleidstudies, Fakulteit Opvoedkunde, Universiteit van Stellenbosch
 Dr JA (Jesse) de Beer, Departement Ekonomie, Universiteit van Namibië
 Mev Annelise de Vries, Solidariteit Navorsingsinstituut, Pretoria
 Prof WA (Wim) Dreyer, Historiese en Sistematiiese Teologie, Universiteit van Pretoria
 Prof EC (Elize) du Plessis, Kurrikulumstudies, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Prof ER (Erna) du Toit, Opvoedkunde, Sol Plaatje Universiteit, Kimberley
 Dr Anton Ehlers, Geskiedenis, Universiteit Stellenbosch
 Prof Irma Eloff, Opvoekundige Sielkunde, Universiteit van Pretoria
 Prof Gideon Els, Rekeningkunde- en Ekonomie-onderrig, Finansiële Bestuur, Finansiële Geskiedenis, Etiek, Universiteit van Johannesburg
 Prof AE (Ilse) Feinauer, Afrikaanse sintaksis, Vertaling, Leksikografie, Departement Afrikaans en Nederlands, Universiteit Stellenbosch
 Prof Fazel Freeks, Teologie, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof D (Deon) Geldenhuys, Internasionale Betrekkinge, Universiteit van Johannesburg
 Prof Sunelle Geyer, Handelsreg, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Prof Joan Hambidge, Afrikaans, Universiteit van Kaapstad
 Prof J L (Leon) Hattingh, Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Emeritus
 Dr PW (Pieter) Heydenrych, Politieke Studie en Internasionale Betrekkinge, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof MF (Michael) Heyns, Filosofie, Aros, Pretoria
 Prof Benda Hofmeyr, Filosofie, Universiteit van Pretoria
 Prof Thys Human, Skool vir Tale, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof GD (Gerrit) Kamper, Onderwysbestuur, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria (emeritus)
 Prof Marisa Keuris, Afrikaans en Algemene Literatuurwetenskap, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Dr NJ (Nico) Keyser, Ekonomie en Finanswese, Universiteit van die Vrystaat
 Prof Ewert Kleynhans, Skool vir Ekonomiese Studies, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Johan Kirsten, Buro vir Ekonomiese Ondersoek, Universiteit Stellenbosch

Prof Dirk Kotze, Politieke Wetenskap, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Dr Herculene Kotze, Vertaal- en Tolkkunde, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Dan Kriek, Emeritus, Politieke Wetenskap, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria
 Dr Helena Liebenberg, Taaloorde, Onafhanklik
 Prof Antoinette Lombard, Departement Maatskaplike Werk en Kriminologie, Universiteit van Pretoria
 Dr Sethulego Matebesi, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein
 Prof Susan Meyer, Skool vir Tale, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Retief Muller, Teologie, Universiteit van Stellenbosch
 Prof Theo Neethling, Politieke Wetenskap, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein
 Prof G (Bert) Olivier, Navorsingsgenoot, Filosofie, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein
 Prof Anmar Pretorius, Skool vir Ekonomiese Studies, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Fransjohan Pretorius, Geskiedenis, Universiteit van Pretoria
 Dr Marinda Pretorius, Skool vir Ekonomie, Universiteit van Johannesburg
 Dr APJ (Andries) Putter, Praktiese Teologie en Pastorale Sorg, Noordwes-Universiteit (emeritus), Potchefstroom
 MnR Pierre Reyneke, Antropologie en Argeologie, Universiteit van Pretoria
 Prof Wim Roestenburg, Maatskaplike Werk, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Dr Claudine Roos, Sentrum vir Omgewingsbestuur, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof E.H. (Elma) Ryke, Vakgroep Maatskaplike Werk, (Skool vir Psigo-Sosiale Gesondheid), Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof CS (Rinie) Schenck, Maatskaplike Werk, Universiteit van Wes-Kaapland, Bellville
 Prof Leopold Scholtz, Geskiedenis, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Dr Ilze Slabbert, Departement Maatskaplike Werk, Universiteit van Stellenbosch
 Dr Dan Sleigh, VOC-geskiedenis; Kaap 1602-1795, Onafhanklik
 Prof Francois Steyn, Kriminologie, Universiteit van Pretoria
 Prof Jéan Steyn, Kriminologie en Strafrecht, Universiteit van Zululand
 Prof DFM (Danie) Strauss, Filosofie, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein / Navorsingsgenoot, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Herman Strydom, Maatskaplike Werk, COMPRES, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom
 Prof Marianne Strydom, Departement Maatskaplike Werk, Universiteit Stellenbosch
 Prof Piet Swanepoel, Afrikaanse Taalkunde, Departement Afrikaans en Algemene Literatuurwetenskap, Universiteit van Suid-Afrika (emeritus), Pretoria
 Prof Estelle Swart, Opvoedkundige Sielkunde, Universiteit Stellenbosch
 Prof HM (Hettie) van der Merwe, Onderwysleierskap en Bestuur, Universiteit van Suid-Afrika
 Prof Johan van der Merwe, Kerkgeskiedenis, Universiteit van Pretoria
 Prof Gert van der Westhuizen, Opvoedkunde, Universiteit van Johannesburg
 Prof MA (Marichen) van der Westhuizen, Maatskaplike Werk, Universiteit van die Wes-Kaap
 Prof SH (Vasi) van Deventer, Sielkunde, Emeritus, Unisa
 Prof MP (Petro) van Niekerk, Vergelykende Opvoedkunde en Internasionale Onderwys, Universiteit van Suid-Afrika, (emeritus) Pretoria
 Prof PJM (Paul) van Tongeren, Filosofie, Radboud Universiteit, Nijmegen/Katholieke Universiteit Leuven/Universiteit van Pretoria
 Prof AJ (Albert) Venter, Politieke Wetenskap, Universiteit van Johannesburg (emeritus)
 Dr Jan Visagie, Geskiedenis, Universiteit Stellenbosch (emeritus)
 Prof JM (Johan) Wasserman, Geskiedenis, Universiteit van Pretoria
 Prof WJ (Willie) Wessels, Ou Testament, Unisa, Pretoria

Voorskrifte aan skrywers

Die *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* word gewy aan die publikasie van oorspronklike navorsings- en oorsigartikels in die teologie, kuns en kulturele, sosiale, ekonomiese en opvoedkundige wetenskappe, sowel as aan boekbesprekings, kronike en gedigte. Artikels of bydraes wat elders verskyn het, sal nie vir publikasie oorweeg word nie. Twee eksemplare van die uitgawe waarin 'n bydrae verskyn, sal gratis aan die outeur verskaf word. Indien meer eksemplare verlang word, kan dit van die Akademiekantoor bestel word teen die heersende prys.

Die volgende voorskrifte geld vir voorgelegde manuskripte:

- Indien **slegs per pos**, moet manuskripte in triplikaat aan die redaksie voorgelê word. Stuur **verkieslik 'n elektroniese kopie** aan publikasies@akademie.co.za – in welke geval dit nie nodig is om drie afskrifte per pos te stuur nie. Manuskripte moet in dubbelspasiëring getik word met Arial 12-punt skrifgrootte en 'n 25 mm linkerkanlyn.
- Die manuskripte moet **persgereed en taalversorg** wees. Skrywers moet skriftelik bewys lewer dat die artikel deur 'n erkende taalversorger geredigeer is.
- Bydraes moet in Afrikaans geskryf wees en beperk wees tot **6 000** woorde.
- Bydraes moet vergesel gaan van 'n kort curriculum vitae in Afrikaans en Engels (100-200 woorde) en foto van die outeur(s) in JPEG-formaat.
- Dit moet vergesel gaan van 'n opsomming van **100-250** woorde in Afrikaans, Nederlands, Duits of Frans, plus 'n opsomming van **600-1000** woorde in Engels. Die opsomming word begin met die **vertaling van die titel**.
- Outeurs moet 'n lys van **10-20 trefwoorde** in Afrikaans en Engels aanbied net na die opsomming.
- **Illustrasies of tekeninge** moet van toepaslike onderskrifte voorsien wees en moet ten opsigte van grootte rekening hou met die formaat van die *Tydskrif*.
- Opskrifte in die *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* lyk soos volg:
 1. **HOOFOPSKRIFTE** verskyn in hoofletters en is vetgedruk. Daar is 'n spasie tussen die hoofopskrif en die teks.
 - 1.1 **Opskrifte** is in kleinletters en vetgedruk; daar is 'n spasie tussen die opskrif en die teks.

1.1.1 *Subopskrifte* is kursief; daar is 'n spasie tussen die opskrif en die teks.

Opskrifte mag genommer word indien verkies. Daar is geen punte na opskrifte nie.

Opskrifte by tabelle lyk soos volg:

TABEL 2: Ekonomiese ontwikkeling volgens rassegroep

Onderskrifte by figure lyk soos volg:

Figuur 3: Sistemiese interhanglikhede in mensstrewes: die waardestruktuur.

Plaas asseblief tabelle en figure in die korrekte posisie binne die teks.

- **Aanhaling** word nie kursief gedruk nie, ook nie as hulle in ander tale is nie. Aanhaling wat langer as **drie** reëls is, word gevindenteer en het nie aanhalingstekens nie. Enige invoegsel binne 'n aanhaling staan tussen blokhakies. Raadpleeg die *Tydskrif* vir voorbeeld.
- **Afkortings** moet sover moontlik vermy word.
- **Korreksie:** Ekstra correksies moet deur die skrywer betaal word.
- **Literatuurverwysings** word volgens die verkorte Harvardmetode gedoen, met uitsondering van bepaalde vakgebiede.

Voorbeelde:

Boek: Olivier, D.V. 1996. *Die nag van die vlieë*. Kaapstad: Blackwell.

Tydskrifartikel: Van Wyk, B. 1993. Vesel voorkom hartsiektes. *SA Tydskrif vir Dieetkunde*, 19(3):56-59.

Hoofstuk in 'n boek: Elphick, R. & Malherbe, V.C. 1989. In Elphick & Giliomee (eds). *The shaping of South African society 1652–1840*. Cape Town: Maskew Miller Longman, pp. 20-34.

Internetbron:

Gries, H.B. 1996. Experimental learning. *Education online*, 21(1). <http://www.edu.learning.html> [14 Oktober 2004].

OF IN AFRIKAANS:

Mc Farlane, L.R. 2004. Afrikaans en die media. *SA Akademie vir Wetenskap en Kuns*, <http://www.akademie.co.za> [14 Oktober 2004].

Indien die bron Afrikaans is, is al die bibliografiese inligting in Afrikaans, of andersom in Engels.

Bronverwysings in die teks:

Volgens Swan (1996:45) ...

OF: ... (Swan 1996:45) ...

OF: ... (Swan 1996:45). (aan die einde van 'n sin)

Bladgeld: Die *Tydskrif* hef R300 per gedrukte bladsy (+BTW) om die publikasiekoste van artikels te help delg. Dit is die verantwoordelikheid van die outeur om by sy/haar navorsingsinstansie aansoek te doen vir bladgeld. Die *Tydskrif* is 'n goedgekeurde publikasie wat betrek subsidie aan universiteite en navorsingsuitsette.

Kopiereg: Outeur(s) behou kopiereg van 'n artikel wat in die *Tydskrif* gepubliseer word.

Verantwoordelikheid vir handskrifte, illustrasies en diskette:

Hoewel die Redaksie uiteraard alle sorg betrag by die hantering van manuskripte, foto's en tekeninge vir illustrasies, ensovoorts, kan onder geen omstandighede verantwoordelikheid aanvaar word vir enige verlies of skade wat in dié verband mag plaasvind nie. Indien outeurs materiaal wil terughê, moet hulle tesame met die toesending van materiaal die Redaksie hiervan verwittig.

Guidelines to authors

The *Journal of Humanities/Tydskrif vir Geesteswetenskappe* publishes original research and review articles in the following subject fields: theology, languages, art and culture, social, economic and educational sciences, as well as book reviews, chronicles and poems. Articles or contributions that have been published elsewhere will not be considered. Two complimentary copies of the edition that contains an author's contribution, will be mailed to each author free of charge. More copies may be ordered from the publications office at the set price.

The following regulations apply for submitted manuscripts:

- If contributions are sent only by **post**, please submit three copies. We prefer that contributions are submitted via e-mail to publikasies@akademie.co.za in which instance it is not necessary to send three copies by postage. Manuscripts must be typed in double spacing Arial 12 with a 25 mm left margin. Manuscripts must be **edited and submitted in accordance with the technical specifications of the journal**.
- Authors must submit written proof that the manuscript has been edited by a knowledgeable language practitioner.
- Contributions must be submitted in Afrikaans (or Dutch) and are limited to **6 000 words**.
- Please submit an abridged curriculum vitae in Afrikaans and English (100-200 words) and a photograph (JPEG) of each author.
- Manuscripts must contain a summary of **100-250 words** in Afrikaans, Dutch, German or French, plus an English abstract of **600-1000 words**. The English abstract should start with a **translation of the title**.
- A list of approximately **10-20 key terms** in Afrikaans and English must be given after the summary.
- **Illustrations or drawings** must have suitable captions placed below the graphic, and should be in a size appropriate to the format of the journal.
- Guidelines for headings:
 1. **MAIN HEADINGS** are in capital letters and bold. Leave a space between the heading and the text.
 - 1.1 **Headings** are in lower case and bold. Leave a space between the heading and the text.
 - 1.1.1 **Sub-headings** are in italics. Leave a space between the heading and the text.Headings may be numbered if preferred. Do not put full stops after headings.

Table headings:

TABLE 2: Economic development according to demographic groups

Captions of figures:

Figure 3: Systemic interdependence.

Please insert the illustration in the correct position within the text.

- **Quotations** are not in italics – even when in another language. Quotations that exceed **three** lines should be indented and do not get quotation marks. Any insert to a quotation is between square brackets. See examples in the printed journal.
- **Abbreviations** must be avoided if at all possible.
- **Corrections** after final copy has been approved will be charged as author's corrections.
- **Bibliographic references** are based on the abbreviated Harvard method, with some variation for certain subjects.

Examples:

Book: Olivier, D.V. 1996. *Die nag van die vlieë*. Kaapstad: Blackwell.

Article from journal or magazine: Van Wyk, B. 1993. Vesel voorkom hartsiektes. *SA Tydskrif vir Dieetkunde*, 19(3):56-59.

Chapter in a book: Elphick, R. & Malherbe, V.C. 1989. In Elphick & Giliomee (eds). *The shaping of South African society 1652–1840*. Cape Town: Maskew Miller Longman, pp. 20-34.

Internet source:

Gries, H.B. 1996. Experimental learning. *Education online*, 21(1). <http://www.edu.learning.html> [14 October 2004].

OR IN AFRIKAANS:

Mc Farlane, L.R. 2004. Afrikaans en die media. *SA Akademie vir Wetenskap en Kuns*, <http://www.akademie.co.za> [14 October 2004].

If the source is Afrikaans, all bibliographic detail is in Afrikaans, or vice versa in English.

References in the text:

According to Swan (1996:45) ...

OR: ... (Swan 1996:45) ...

OR: ... (Swan 1996:45). (at the end of a sentence)

Page fees: There is a charge of R300 per printed page (+VAT) towards the printing costs. It is the responsibility of the author to arrange for payment of these fees by his/her university/institution. The journal is an approved publication with regard to government subsidy for universities and research institutes.

Copyright: Copyright for articles published in the Journal rests with the author(s).

Responsibility for manuscripts, illustrations and disks:

Although the editor and publications office will always take care in the handling of manuscripts, pictures and graphic material, we cannot take responsibility for any lost material – please keep back-ups. If an author would like to have material returned, please inform the editorial office on submission of the article.

Tydskrif vir Geesteswetenskappe

Tijdschrift voor de Geesteswetenschappen

Zeitschrift für die Geisteswissenschaften

Journal of Humanities

Doel van die SA Akademie

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns – oorspronklik *De Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* – is in 1909 gestig. Destyds was die doel om na die ontwikkeling van die Nederlandse (insluitende die Afrikaanse) taal, letterkunde, kuns, geskiedenis en oudheidkunde in Suid-Afrika om te sien en om leiding in hierdie sfere te gee. Vandag is die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns 'n multidissiplinêre organisasie.

Missie en doelstellings van die SA Akademie

Die missie en algemene doelstellings van die Akademie is die bevordering van die wetenskap, die tegnologie en die literatuur in Afrikaans en die kunste, asook die bevordering van die gebruik en gehalte van Afrikaans, primêr binne Suid-Afrika. Voorts behels dit ook dielewering van diens aan die samelewing. Hierdie multidissiplinêre organisasie wat die belangte van alle Suid-Afrikaners wil dien, streef na uitnemendheid, billikhed, hoë wetenskaplike, morele en demokratiese waardes.

Aktiwiteite van die SA Akademie

Binne die raamwerk van sy missie en doelstellings ondersoek die Akademie voortdurend aktuele sake van openbare belang, neem standpunt daaroor in, en tree ook meermale adviserend, fasiliterend en meningsvormend in sake van nasionale belang op deur direk by die verloop van gebeure betrokke te raak.

This title is
now indexed
in Scopus

refine your research
SCOPUS

Sedert Maart 2009 geïndekseer in
die Social Sciences Citation Index

VOORBLADFOTO:
Engelenburghuis: Gister en vandag